

Shota Rustaveli National Scientific Fund
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

Zaza Abzianidze

**Georgian Writers
in the Light of the Ages**

Tbilisi, 2020

შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

ზაზა აბზიანიძე

ქართველი მწერლები
ეპოქათა ჭრილში

თბილისი, 2020

აღნიშნული საგრანტო პროექტი (# S-19-185) განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის 2019 წლის საგამომცემლო კონკურსში გამარჯვებული სამეცნიერო ნაშრომების გამოქვეყნების პროგრამის ფარგლებში.

რედაქტორი ირმა წატიანი

მხატვარი ოლესია თავაძე

ვიზუალური მასალა: გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი; საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა.

მონოგრაფიაზე მუშაობისას გაწეული დახმარებისათვის უღრმესი მადლობა ჩემს კოლეგებს – გია ჯოხაძეს, თეა თვალავაძეს, ქეთევან ელაშვილს და ია ლაღუას.

© ზაზა აბზიანიძე

© ოლესია თავაძე

© საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა

© გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი

ISBN 978-9941-9712-8-0

ავტორისაგან

მონოგრაფია „ქართველი მწერლები ეპოქათა ჭრილში“ მიზნად ისახავს, მკითხველს წარმოუსახოს ქართული ლიტერატურის სამსაუკუნოვანი პანორამის რამდენიმე მნიშვნელოვანი მონაკვეთი. ავტორისეული ჩანაფიქრის თანახმად, ეპოქაზე თხრობის ნაცვლად (რაც, პრინციპში, ისტორიკოსის საქმე უფროა), ყურადღება კონცენტრირებულია ეპოქათა ჭრილში „მომწყვდეულ“ იმ მწერლებზე, რომელთა ბიოგრაფიებმაც და შემოქმედებამაც ესოდენ მკაფიოდ ასახა მათი ეპოქების იმედებიც, ილუზიებიცა და ტრაგიზმიც.

ზოგჯერ, ამა თუ იმ შემოქმედის დანატოვარში სხვათაგან ვერაშეშინებულ ან არასწორად ინტერპრეტირებულ ფარულ ინტენციას თუ სპეციფიკურ დეტალს კვლევაში თავისებური ინტრიგა შემოაქვს და ამგვარი წიაღსვლანი, მეტწილად (კომპოზიცია რომ არ დაირღვეს), თან ერთვის ლიტერატურულ პორტრეტს. ასეთია პოლემიკური ტექსტები „ბარათაშვილის გარშემო“, ვაჟას ერთი ლექსით ინსპირირებული „ქართული ოლიმპის ვნებანი“, ხელახალი მიბრუნება გალაკტიონისეული ტრაგიზმის პირველმიზეზთან და ა.შ.

ადვილი შესამჩნევია, რომ ჩვენს წიგნში პოეზიამ აშკარად „დაჯაბნა“ პროზა. ეს „უანრული უთანასწორობა“ თავად ჩვენს მწერლობასაც ახასიათებდა და მხოლოდ XIX საუკუნის დასასრულიდან იწყება ქართული პროზის ის რენესანსი, რომლის პირველი მაუწყებელნიც მამაკაცური ღირსების განმასახიერებელი „ელგუჯა“ და „ელბერდი“ იყვნენ, ათიოდე წლის შემდეგ კი – ამათი სრული ანტიპოდები – ცხოვრებით გასრესილი „ჩანჩურა“ და „კურკა“. ქართული პროზა თავის აღმასვლას ზუსტად ერთ საუკუნეს მოანდომებს და მოწინებით გაიმეორებს

დღემდე ბოლომდე ამოუცნობი, ნატანჯი ალექსანდრე ყაზბეგისა და საბედისწერო კალამს შეწირული მიხეილ ჯავახიშვილის სახელებს...

პოეტური პანთეონის თანაწყობა, ცხადია, უფრო ქრესტომათიულ შთაბეჭდილებას ახდენს, თუმცა ამ წინათქმაში ნახსენები „სამსაუკუნოვანი პანორამა“ დაზუსტებას ითხოვს, რადგან რეალურად ეს რეტროსპექტივა ორსაუკუნე-ნახევარს სწვდება: ანა კალანდაძე ხომ სწორედაც რომ XX საუკუნის 40-50-იანი წლების პოეტია – მან დიდებულად დაასრულა და დაგმანა კიდეც ის „თავისი“ ნახევარი საუკუნე, და დელიკატურად თანაარსებობდა იმ „სამოციანელებსა“ და „სამოცდაათიანელებთან“, რომელთა მხრებზე მოკალათებულმა ქართული პოეზიის ემანსიპირებულმა მუზამ XXI საუკუნემდე იმოგზაურა. ანას სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ იგი მეგობრობდა ამ პოეტებთან და გულშემატკივრობდა მათ ეთიკურ და ესთეტიკურ ძიებებს, მაგრამ ეპოქათა ჭრილში არც ერთი წუთით არ უღალატნია თავისი მრწამსისათვის, არ უცდია „ძალად გაახალგაზრდავება“ და ამით კიდეც უფრო მძაფრად გვაგრძნობინა თავისი ფენომენის განუმეორებლობა.

ცხადია, რომ გასული საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული მწერლობის პანორამა ცალკე მონოგრაფიის თემაა. თუმცა ჩვენს წიგნში მაინც წარმოჩნდა ახალი ლიტერატურული ეპოქის მომასწავებელი რამდენიმე ნიშანდობლივი ფრაგმენტი – ნიკო სამადაშვილთანაც, ლევან გოთუასთანაც და, რალა თქმა უნდა, გიორგი ლეონიძესთანაც, რომლის „ნატვრის ხის“ ჩრდილში ამოიზარდა გასული საუკუნის 60-70-იანი წლების შესანიშნავ პროზაიკოსთა მთელი პლეადა.

მონოგრაფიას აგვირგვინებს აკაკი ბაქრაძის იმ ულმობე-ლი პუბლიცისტიკის რეტროსპექტივა, რომელმაც მკაფიოდ დაგვანახა XX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველი საზოგადოებისა და ქართული მწერლობის ამბივალენტური თანაარსებობის პათეტიკითა და სკეფსისით, იმედებითა და ილუზიებით, ერთგულებითა და ღალატით გაჯერებული ისტორია.

ამ წიგნში ბოლო ოცი წლის განმავლობაში შექმნილმა ლიტერატურულმა პორტრეტებმა და ძიებებმა მოიყარა თავი. ბედნიერი ვიქნები, თუ მკითხველს (განსაკუთრებით კი – ახალგაზრდას) დააინტერესებს და გაიტაცებს „ლიტერატურული მოგზაურობა“, რომელშიც რეალური და წარმოსახული გმირები ერთმანეთს ენაცვლებიან და ზოგჯერ ვერც კი იტყვიან, რა უფრო სულისშემძვრელია აქ – ტრაგიკული ლექსი, სიუჟეტი თუ თავად ავტორის ბიოგრაფია?! ვერ იტყვიან, რადგან იმ ეპოქათა ჭრილში, რომლებშიც ჩვენთვის ძვირფასი სახეები მოჩანს, სისხლი წვეთავს და არა – მირონი...

ზ. ა.

დავით გურამიშვილი

დავით გურამიშვილის ბიოგრაფიის პარადოქსებსა და დრამატიზმზე არანაკლებ განსაცვიფრებელია მისი „პირმშოს“ – „დავითიანის“ თავგადასავალიც: 1787 წელს უკრაინაში

დავით
გურამიშვილის
ავტოპორტრეტი
„დავითიანის“
ხელნაწილიდან

(კრემენჩუგში) ფელდმარშალ პოტიომკინის ბანაკში ერეკლე მეორის მიერ წარგზავნილი მირიან ბატონიშვილისათვის გადაცემულმა ხელნაწერმა თითქმის ერთი საუკუნე ვერ იხილა მზის შუქი და მხოლოდ 1870 წელს გამოქვეყნდა ცალკე წიგნად.

იმის შესახებ, თუ რას მოასწავებდა „დავითიანის“ გამოჩენა ქართული პოეზიის თვალსაწიერზე, პათეტიკურად მოგვითხრობს გერონტი ქიქოძე: „შეადარეთ გურამიშვილის მიერ დახატული ისტორიული პირების და მაღალი საზოგადოების სურათი იმ სურათებს, რომლებსაც მეჩვიდმეტე და მეთვრამეტე საუკუნის ქართველი პოეტები და მემკთიანეები იძლევიან და თქვენ დაინახავთ, რა მიუწვდომლად მაღლა დგას ის მათთან შედარებით როგორც ადამიანი და როგორც მწერალი. ყველა

ეს ფეშანგი ფაშვიბერტყაძეები, იასე ტლაშაძეები, ფარსადან გორგიჯანიძეები, სეხნია ჩხეიძეები, ომან ხერხეულიძეები და სხვები ფერმკრთალნი ჩანან მის გვერდით: ისინი ხშირად ენის ბორძიკით ლაპარაკობენ და ძალიან ადვილად ჰპარგავენ გზას გაცვეთილ ალევგორიებში, უსარგებლო დეტალებსა ან არაფრის მთქმელ მაღალფარდოვან ფრაზეოლოგიაში. კომპოზიციის

გრძნობის სისუსტე მათ ხელს უშლის გაარჩიონ, რა არის მთავარი და რა არის მეორეხარისხოვანი მათ მიერ აღწერილ ამბებში. პირიქით, გურამიშვილი თავისუფალია ემპირიული მოვლენების ტყვეობისაგან, ის ჰქმნის ჰარმონიულ პოეტურ სამყაროს, რომლის გვერდით მისი თანამედროვეების პოემები და ქრონიკები ხშირად, ცოტა არ იყოს, ქაოტურ შთაბეჭდილებას ახდენდა“ (ქიქოძე 1963: 53).

მოლდით, თვალი მივაღევნოთ ამ იშვიათ ბიოგრაფიას, ამ უცნაურ ბედისწერას, რომელიც ერთ მშვენიერ დღეს (ნუ ვიჩქარებთ, წინწკლებში ჩავსვათ ეს სიტყვა) თავმომწონე თავადიშვილს ერთბაშად გამოსტაცებს თავის გარემოს, ახლადშერთულ ცოლს, მოყვრებსა და მეგობრებს, მშობლიურ მიწას და ლეკი აბრაგების უფლებაყრილ ტყვედ გადააქცევს; შემდგომ – მოსკოვში გახიზნულ ქართლის მეფესთან შეაფარებინებს თავს; მეომრის მუნდირს გადაცმევს, შორეულ უკრაინაში დაასახლებს; კვლავ ტყვეობას აგემებს, აქედანაც დაიხსნის, თუმცა უშვილძირო სიბერეს განუმზადებს; დაბოლოს, ამ ბიბლიურ გამოცდათა საზღაურად, ერთადერთ მადლს გარდმოავლენს – უნარს მთელი ამ დრამატული თავგადასავლის პოეზიის ენაზე ამეტყველებისა. იმ, ზეგარდმო ძალამ ნამდვილად უწყის, რამდენ რამეს უმაღლის გურამიშვილის შემდგომ საუკუნეთა ქართული პოეზია ესოდენ ძვირფას ძღვენს.

თავიდან დავიწყოთ, წარმომავლობიდან: გურამიშვილთა წინაპრები გვარად ზედგენიძენი ყოფილან მესხეთ-ჯავახეთიდან. XV ს. ბოლოს ისინი განერიდნენ თურქულ საფრთხეს და ქართლ-კახეთში განსახლდნენ. XV ს. „მცხეთის გუჯარში“ მოხსენიებულია თავადი გურამ ზედგენიძე და, საფიქრებელია, რომ სწორედ მის სახელს უკავშირდება გურამიშვილთა გვარიც და საკუთრივ „საგურამოს“ ტოპონიმიც.

სწორედ აქ, საგურამოში დაიბადა დავით გურამიშვილი 1705 წელს. სამწუხაროდ, თვესა და რიცხვს ნამდვილად ვერ დავასახელებთ, მაგრამ დაზუსტებით ვიცით, რომ გურამიშვილთა

„მკვიდრად აგებული სახლი“ საგურამოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაშთმართული გორის კალთაზე მდებარეობდა, შესაბამისად, მათ სამოსახლოსაც „გორისუბანი“ ერქვა („დავითიანი“ გავიხსენოთ: „*მე ვიყავ ერთი თავადი, მცხოვრები გორისუბანსა*“). ამ ტოპონიმური სიზუსტის ფონზე, კიდევ უფრო გასაკვირია გურამიშვილის „ავტობიოგრაფიული დაუდევრობა“, რომლის გამოც დანამდვილებით მამამისის სახელიც კი არ ვიცით, ხოლო დედისა – არც სახელი და არც გვარი.¹⁾

ცოტა რამ ვიცით ჩვენ გურამიშვილის ბავშვობისა და სიყრმის შესახებაც: თავად-აზნაურთა ოჯახებში მიღებული ტრადიციის თანახმად, „გაძიძავებული“ ყოფილა (თუ როგორ აღიქმება პატარა თავადიშვილის თვალთ ეს „გაძიძავება“, ამაზე აკაკი წერეთლის „ჩემს თავგადასავალში“ თუ წავიკითხავთ, თორემ, საკუთრივ „დავითიანში“ არაფერი წერია). ცოლი, როგორც ეტყობა, ადრე შეურთავს, თავად გარაყანიძის ქალი, ლელა, სოფელ ლამისყანიდან. ქსნის წარმტაც ხეობაში მდებარე ამ სოფელს შეაფარა თავი მტრისაგან აოხრებული საგურამოდან ლტოლვილმა დავითის ოჯახმა. ყოველივე ეს 1723 წლის ზაფხულში ხდება, საგურამო გაჩანაგებულია, პოეტის სახლ-კარი გადამწვარი („მტრით დაცემული, ცეცხლს მიცემული“) და თუ ამ სტრიქონების მკითხველი გათვითცნობიერებული არაა XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიის ნიუანსებში, სრულიად ბუნებრივად (და მიაბიტურად) იგულისხმებს ამ მტერში ან ოსმალს, ან სპარსს, ან ლეკს. ვაი რომ, არც ერთი, არც მეორე და არც მესამე. ხოლო საგურამოს აკლება ქართლსა და კახეთს შორის ატეხილი შფოთის ერთ-ერთი ეპიზოდი: კახთ მეფე კონსტანტინეს მიერ ვახტანგ VI-ის „სახასო სოფლის“ – ლილოს მოოხრების სანაცვლოდ, ქართლის მეფის ვაჟიშვილი ბაქარი მოარბევს კონსტანტინეს „სანაპირო მამულს“ – საგურამოს (შემდგომში, ჩვენი ისტორიის ეს პარადოქსი – ძმათამკვლელი ომისა, – დავით გურამიშვილის დაფიქრებისა და განსჯის ერთ-ერთი უმთავრესი თემა გახდება).

ლამისყანაში დავბრუნდეთ: მოყვრებთან ჩასახლებული 22 წლის სიძე სრულიად ბუნებრივად ჩაება მასპინძელთა სამეურნეო საქმიანობაში. გარაყანიძეებს ყანები (უნებლიე სიტყვათათამაში გამოვიდა!) ქსნის ჭალებში ჰქონიათ, ირტოზის გორის მოპირდაპირე მხარეს. არადა, სწორედ ირტოზის გორიდან უთვალთვალებდნენ თურმე მამითადისათვის დაქირავებული მუშების მომლოდინე სიძე-კაცს ჩასათვრებული ლეკები. მკათათვის დილას შემდგარი ამ ღრამის აღწერა გურამიშვილისავე სიტყვებით განვაგრძოთ:

*მუნ ახლოს წყარო დიოდა, მასთან ტყე იყო ხშირადო,
იქ მოგვეპარნენ, დავვისხდენ თხუთმეტი კაცი მზირადო;
ავიხსენ თოფი და ხმალი, მივყუდე მუხის ძირადო;
იმ წყალზე პირის საბანად მე მიველ თავის ჭირადო.*

*შემიპყრეს, წამომიყვანეს, ხელ-ფეხს მომიღვეს გენია,
გარდმომატარეს ასი მთა, მინდორი ცხრა იმდენია;
მუდამად თვალთა ნაკადი მდულარე ცრემლი მდენია,
მაჭამეს ღუმა და ხალი, მახვრიპეს ხინკლის წვენია.*

გიორგი ლეონიძის ვარაუდით: „...დავითთან ერთად დაატყვევეს მისი ბიძაშვილი მერაბ გურამიშვილი და მისი ცოლისძმა, „მოყვარე“ – გარაყანიძე, თვით წევრი იმ ოჯახისა, რომელსაც მამითადი ჰყოლია მონვეული.

ლამისყანიდან ხელმხარშეკრული დავით გურამიშვილი ლეკებს ქსანზე უნდა გადაეყვანათ, ალბათ, გაატარებდნენ ილტოზის ხევს, მერე მჭადიჯვრის ველით, ბერთა-მთით, ნაოზის მიდამოთი – არაგვზე და შემდეგ გაღმა, – ჭოპორტის მთით ტყე-ტყე ზედაზნის მთის შესართავამდის, იქიდან ერწოთი თუშეთს გადავიდოდნენ და მერე – უკვე დაღესტანში.

პოეტი ჩაუყვანიათ ოსოქოლაში, რომელიც კავკასიის უმთავრეს ქედზე მდებარეობს. „დიდათ მიაჩნდათ სოფელი ესე ოსოქოლა, სადგური ხანთა, – წერდა პლატონ იოსელიანი, – შეუვალი მტერთათვის, ექვსასისა კომლისა შეჭურვილისა ლეკისა ბოლაში და ნაყოფიერებითა მდიდარი მთათა ადგილთა შორის“.

დალისტანში დავით გურამიშვილი ხაროში ჰყოლიათ „ბნელში მდებარედ“, როგორც ირკვევა მისივე სიტყვებიდან...“ (ლენონიძე 1966: 554-555).

დავითმა ორჯერ სცადა ტყვეობიდან თავის დაღწევა: პირველი ცდა წარუმატებელი გამოდგა („გავეპარე, დამიჭირეს, რად წახველო, დამპაღურეს“); მეორეჯერ გაუმართლა – ეს ის შემთხვევა იყო, როდესაც „ბედის ვარსკვლავი“ და „პოლარული ვარსკვლავი“ სინონიმებად აღიქმება: დავითმა მართლაც პოლარული ვარსკვლავით აიღო გემი ჩრდილოეთისაკენ, გზად არაერთი ხიფათი აიციდინა და ქანცგამოლევული, შიმშილისაგან დაოსებული, თავისი ოდისეის მეთორმეტე დღეს სამშვიდობოს გააღწია.

ამ სურათის პროზით აღწერა მკრეხელობა იქნებოდა გურამიშვილის ექსპრესიული პოეტური თხრობის ტალანტის წინაშე:

*აწ შეისმინა უფალმან ხმა ვედრებისა ჩემისა,
დაღონებულსა მომაგო უამი ნუგეშის ცემისა;
ხმა სამღერალოთა მასმინა, არა თუ ზართ დაცემისა.
საყდარს დარეკეს, გამოხდა ზრიალი ზართა ცემისა.*

*რა შემომესმა ზარის ხმა, გულმან დამინყო ძგერანი,
გეგედ წამოვდეგ, დავინყე ბურვილით გამოშვრანი;
შევხედე, საყდრის კარზედა პირჯვარს დაინყეს წერანი.
ვთქვი, თუ: უცილოდ აქ არის ჩემი ბედი და წერანი.*

და ახლა, ფინალი ამ, მართლაც საბედისწერო ეპიზოდისა:

*მიუცხოეს და შემოკრბენ მუნ ჩემი გამშინჯვარები,
შემომეხვივნენ გარშამო კაცთა და ქალთა ჯარები;
მარტო პერანგით მოსილთა ყელზედ ეკიდათ ჯვარები;
მიველ და ჯვარსა ვემთხვიე, ვინერე ზედ პირჯვარები.*

*ერთმან მიუთხრა მეორეს: „დაი ხლებათ, ლაზარი!“
„ხლება“ რა მესმა, დამეცა მე სიხარულით თავზარი;
მუხლებმა რყევა დამინყეს, ზე ტანმა შექნა ზანზარი,
ველარ დაიგნეს სვეტებმა და გარდაიქცა ტაზარი.*

*რუსულად „ხლება“ პურს ერქვა, უწინვე გამეგონაო;
სანამდის ის არ ახსენეს, მე რუსი არ მეგონაო,
რა რომ თქვეს პურის სახელი, მე იმან მომიფონაო;
ამ სიხარულმან დამშალა ჯავრით შეკრული კონაო.*

*როგორც რომ ერთმან ყაზახმან მე მაშინ მაშიარაო,
როცა რომ მყვანდა, მივლიდა მეტს მამაჩემი არაო;
შევებრალდი, გულზედ მიმიქვა, მკოცნა და ცრემლი ღვარაო,
სწრაფად მოენედ მომგვარა ფხოველი იანვარაო.*

„ფხოველი იანვარას“ გამოჩენა საბოლოო ხსნას მოასწავებდა. მართლაც, გურამიშვილის კომპარული (თუმცა, საბედნიეროდ, არცთუ ხანგრძლივი) ტყვეობიდან თავდაღწევის შემდეგ, მისი „ბედის ბორბალი“ წალმა დატრიალდა: თერგიდან იგი ჯერ ასტრახანს ჩადის, იქიდან კი მდინარე ვოლგით – მოსკოვს.

მოსკოვის ქართული კოლონია ამ დროისათვის სოფელ ესესვიატსკოეშია დაბუდეებული, თავის ახალ სამყოფელს გამარტივებულად „სვენკას“ უწოდებს და გაცხოველებულ საზოგადოებრივ-კულტურულ საქმიანობას ეწევა. აქ, მეფე ვახტანგ მეექვსის კარზე ბრწყინავენ მისი განსწავლული ვაჟიშვილები – ვახუშტი და ბაქარი, აქვე არიან ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობის რჩეული წარმომადგენელი.

სამეფო ლხინზე მიწვეულთათვის, ქართული არისტოკრატიული გართობის ერთი უმთავრესი, ტრადიციული ფორმა – პოეტური ტურნირები გახლდათ: კარის პოეტები, ზოგჯერ კი საგანგებოდ მოწვეული მგოსნებიც თავდაუზოგავად აძგერებდნენ ერთმანეთს თავის „პოეტურ იარაღს“ – მწარე ზმებსა და შაირებს. „დავითიანის“ ავტორის, მეფეთა და უფლისწულთა განმსჯელის „პოეტური კარიერა“ (რაც არ უნდა პარადოქსულად მოგეჩვენოთ) სწორედ ამ მეფე-უფლისწულთა საამებლად მოწყობილ „ლიტერატურულ ღუელეებზე“ დაიწყო. აქვე უნდა ითქვას, რომ „პოეტური იარაღის“ ვირტუოზულმა ფლობამ მას უკვე ნამდვილი იარაღის არსენალის უფროსობა მოუპოვა – „ჯაბადარაბაშის“ „სახელო“ არგუენს. ხუთი წელი გასტანა დავითის ჯაბადარაბაშობამ 1729-დან – 1734 წლამდე.

„დავითიანში“ აღწერილი მიზანსცენები იმდენად ცოცხლი და ხატოვანია, იმდენი ყოფითი დეტალი თუ ისტორიული რეალია მათებს დამატარებლობას ამ გალექსილ თხრობას, რომ გექმნებათ ილუზია „პოეტური დღიურისა“, არ გინდათ დაიჭეროთ რომ ეს ექსპრესიული სტრიქონები უკვე ხანდაზმულ ადამიანს ეკუთვნის და არა ბედის კაპრიზით ახალგაზრდა ცოლს დაცილებულ და პირქუშ ჩრდილოეთში მოხვედრილ ჭაბუკს. არადა, სწორედ ასე იყო. ჩვენ არაფერი ვიცით იმის შესახებ, თუ რა ლექსებს თხზავდა დავითი გარაყანიძის ასულის მოსახიბლავად (არც იმას გამოვრიცხავთ, რომ მაშინდელი წესისამებრ, გაურიგეს და პოეზია საერთოდ არ ერია ამ ქორწინებაში), ხოლო მისი პოეტური ნიჭის პირველი (და მოკრძალებული) ნიმუშები დიახაც რომ „სამეფო სუფრამ“ შემოგვინახა.

სწორედ ამგვარ მეტლისზე, თავისი მეტისმეტად მწირი „სარგოთი“ განაწყენებულმა დავითმა ერთხელაც გაბედა (თუმცა თავის თავს „გაუბედავს“ უწოდებდა) და მეფეს პირში მიახალა: „აქ ათი ბიჭი გახლავართ, მართო მე გულნაკლულადო!“.

არ ვიცით, გამოიღო თუ არა შედეგი დავითის „გარითმულმა პროტესტმა“, მაგრამ ვახტანგის კარზე მყოფი ქართველობა (დავითის ჩათვლით, ცხადია) უფრო სერიოზული პრობლემის წინაშე დადგა: როდესაც 1737 წელს, რუსული იარაღით შეჭურვილი ვახტანგი და მისი მოლაშქრეები შემახის ასაღებად, ექვსი სამდინარო კარპაჭით დაეშვნენ ვოლგაზე და ამ ექსპედიციის დაწყებიდან სამი თვის შემდეგ გაიგეს, რომ ნადირ-შაჰმა დაასწრო და შემახა აიღო, ეს მათთვის მხოლოდ ოდინდელი სამფლობელოს დაკარგვას კი არა, საზოგადოდ საქართველოში დაბრუნების იმედთან გამოთხოვებას ნიშნავდა.

სწორედ ამ მწარე იმედგაცრუებამ მოუსწრაფა ღღენი ვახტანგს და ჩატოვა იგი ასტრახანის ცივ მიწაში 1737 წელს. ვახტანგ მეფის გარდაცვალებისთანავე, რუსეთის ხელისუფლებამ მის ამაღლას სარჩო მოუსპო და არჩევანი შესთავაზა: ან დაბრუნებულიყვნენ საქართველოში ან ფიცის ქვეშ რუსეთის ქვეშევრდომობა მიეღოთ და რუსულ ჯარში გამწესებულიყვნენ.

დავით გურამიშვილმა რუსეთში დარჩენა ამჯობინა. ამიერიდან იწყება მისი ბიოგრაფიის კიდევ ერთი, ცხოვრების გარეგნული ქარგით თუ ვიმსჯელებთ, გაცილებით ნაკლებად რომანტიკული პერიოდი: რა რომანტიკა უნდა იყოს რუს მემამულედ და უნტერ-ოფიცრად გარდასახული ქართველის ცხოვრებაში?!

მაგრამ, პარადოქსების მოყვარული ფორტუნა გურამიშვილს სწორედ ცხოვრების დასალიერზე უმზადებს საარაკო სიურპრიზს და სამეფო მეჭლისებზე პატარა ნაპერწკლებად ამოფრქვეულ მის ტალანტს ისეთი დრამატიზმით, ისეთი სიმძაფრით და ფერადოვნებით ააელვარებს, რომ ეს „პოეტური ცისარტყელა“ დროისა და სივრცის კანონებს დაარღვევს, სამსაუკუნეს გასწვდება, მირგოროდიდან ამოზრნყინებული საგურამოს დაუბრუნდება და დღემდე გვაფიქრებინებს გენიალობის ფენომენის რაობაზე...

დავით გურამიშვილი სრულიად განსხვავებული მოვლენაა ქართულ პოეტურ აზროვნებაში, იშვიათად თვითმყოფადი და იმავდროულად ქართული მწერლობის წიაღიდან ამოზრდილი: რუსთველურად სრულყოფილი ჟღერადობით, თავისი ქვეყნის წარსულსა და აწმყოს გადანვდენილი პოეტური პათოსით და სულიერი განცდის „ღია ჭრილობით“.

დავით გურამიშვილმა თავისი შთავგონების ნაყოფი – „დავითიანი“ საკუთარ ძედ, მემკვიდრედ გამოაცხადა, რაც სრულიად ახალი მოვლენაა ჩვენს მწერლობაში, როგორც პოეზიის უზენაესობის დასტური; როგორც უპრეცედენტო ცდა – პოეტური ქმნილების არა კონკრეტული პირისადმი მიძღვნის, ხოტბის, ამა თუ იმ ისტორიულ მოვლენასთან „მიბმის“, არამედ უნივერსალურ ფენომენად მიჩნევა და თავისივე, დროით განსაზღვრული არსებობის უკვდავ ანალოგად გამოცხადება (ამასთანავე, დააკვირდით, ეს სიმბოლური მნიშვნელობით აღსავსე ჟესტი როგორ მეზობლობს „დავითიანში“ უხვად „მიმოხეულ“ თვითდაკნინებით ფრაგმენტთან).

მაგრამ, მოდით, დაუბრუნდეთ დავით გურამიშვილის ბიოგრაფიის უკვე ახალ ეტაპს – თვალი შევაავლოთ რუსთხელმწიფის

სამსახურში ჩამდგარ პოეტს, რომელსაც ჯერ კიდევ არ შეუქმნია ის განსაცვიფრებელი შედეგები, ჩვენი თხრობის ქრონოლოგიური მიმდევრობის დარღვევით ასე სულმოუთქმელად რომ გიყვებოდით.

მთელი 1837 წელი, სანამ გურამიშვილმა „საქმე ქნა თავის ნებისა“ ანუ სამხედრო სამსახურში გამწესდა (თუმცა, ზოგჯერ, როგორც ჩანს, ნანობდა თავის ამ ნაბიჯს), მას ხელს უმართავდა მოსკოვშივე მცხოვრები მისი უცოლშვილო ძმა – ქრისტეფორე, რომელსაც სასტამბო საქმე აეთვისებინა, ამასთანავე მისიონერობდა და გაჭირვებული ნამდვილად არ ეთქმოდა.

„1738 წ. უმაღლესი „უქაზით“ დავითს ერგო 30 კომლი გლეხი, ქ. მირგოროდსა და ზუბოვკაში (სოფელი, რომელიც 8 კილომეტრითაა დაცილებული მირგოროდს – ზ.ა.), სულ 43 ოჯახი.

...უკრაინაში ჩასვლისას გაუბედავ პოეტისათვის ძლიერ მოქიშპეებს უჯობნიათ და მისთვის მეტად მწირი მამულები ურგუნებიათ. არანაკლები მონაწილეობა უნდა მიეღოთ პოეტის დაჩაგვრაში მოხელეებს, რომლებიც იყვნენ დანიშნული მამულის დასარეგებლად.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ დ.გურამიშვილს უკრაინაში ქართული გარემოცვა დახვდა. ...ესენი იყვნენ პოეტის პირველი „მსმენელები“, მეზობლები და მეგობრები. როგორც ირკვევა, დავითის მეზობლები ვახტანგის პირადი ამალიდან არიან, მისი მსახურნი და შინაყმები (ზოგი მათგანი ბოლოს პოეტის მსახური გამხდარა), ზოგნი ლეკების და ოსმალთა ტყვეობიდან გამოქცეული ნატყვევარები არიან“ (ლევონიძე 1966: 560).

დაზუსტებითაა ცნობილი, რომ დავითი უკრაინაში 1739 წლის 2 აპრილს გაემგზავრა. მაგრამ, ვაი რომ, მშვიდი ცხოვრება (ახლა უკვე „უკრაინელი მემამულისა“) მას ნამდვილად არ ეწერა: მაინცაღამაინც ამ 1739 წელს იწყება ე.წ. „ყირიმის ომი“ რუსეთსა და თურქეთს შორის, რომელშიც „ქართველ ჰუსართა პოლკიც“ მონაწილეობს და, რაღა თქმა უნდა, ამ პოლკის რიგითი ჰუსარი „გურამოვიც“.

1740 წელს, თავის უპატრონოდ მიტოვებულ ახალ სამოსახლოს დავითი უკვე ასეულის ვახმისტრის სამხრეებით დაუბრუნდა.

ერთი წლის შემდეგ იგი კვლავ ბრძოლის ველზეა – ამჯერად საომარი კამპანია შვედების წინააღმდეგ მიმდინარეობს, ფინეთის სრუტის მიდამოებში. როდესაც დავითი 1742 წელს ამ ომიდანაც დაბრუნდა, მას თავიდან მოუწია მთელი თავისი მეურნეობის აწყობა, სახლ-კარი გაჩანაგებული დახვდა (18 წლის შემდეგ, მაგდებურგის ტყვეობიდან რომ დაბრუნდა, იგივე სურათი განმეორდა).

„მშვიდობიანი შესვენება“ 1756 წლამდე გაგრძელდა. ახლა „შვიდწლიანი ომი“ ატყდა (კვლავ რუსეთსა და შვედეთს შორის, 1756-1763 წ.წ.) და, რაღა თქმა უნდა, „ქართველ ჰუსართა პოლკი“ („პოდპორუჩიკ გურამოვის“ ჩათვლით) ფიცხელ ბრძოლებშია ჩაბმული. ერთ-ერთი ამ ბრძოლათაგან, კისტრინთან (დანამდვილებით ვიცით ამ ბრძოლის თარიღი – 1758 წლის 15 აგვისტო) დავითისათვის კინალამ საბედისწერო გახდა – თვითონ თავში დაიჭრა, ცხენი ლაფში ჩაეფლო, მხედარი მიწაზე დაენარცხა და მხარი მოიტეხა. უმწეო გურამიშვილს პრუსიელთა ჩამორჩენილი რაზმი წამოადგა თავს და უიღბლო პოდპორუჩიკმა ერთ წელზე მეტი მაგდებურგის პირქუშ ციხესიმაგრეში გაატარა.²⁾

აი, ამ ტყვეობიდან კი გურამიშვილი უკვე ჯანგატეხილი, დაბერებული, ცალთვალდაბრმავებული (ეს თავში დაჭრის შედეგი იყო – აკი წერს თვითონ: „ცალის თვალით სულ ბრმა ვიყავ, მეორითაც ავად ვხედავდი“-ო), მაგრამ ვალმოხდილი დაბრუნდა (1760 წელს გურამიშვილი იმპერატრიცა ელისაბედის სახელზე დაწერილი არზის საფუძველზე დაითხოვეს სამხედრო სამსახურიდან პორუჩიკის ჩინით).

ერთადერთი, რასაც ეს მზერადანისლული მეომარი ნათლად ხედავდა – ეს მისი ახალი ასპარეზი გახლდათ: აქ მარცხი სიკვდილის ტოლფასი იყო, გამარჯვება – უკვდავების

გარანტი! არ არის ძნელი ამოსახსნელი ქარაგმა – რაღა თქმა უნდა, შემოქმედებით ასპარეზს ვგულისხმობთ და იმ დიდ მიზანს, რომელიც ლამისყანაში გატაცებული ერთი ჭაბუკის ცხოვრებისეული ოდისეის პოეტურ თხრობას კი არ გულისხმობს მხოლოდ, არამედ მთელი მისი ერის ძნელბედობის აღწერასაც, ამ ძნელბედობის მიზეზთა წვდომასაც, იმ მეტაფიზიკურ ალუზიებსაც, სადაც ბიბლიურ სცენათა ტრაგიზმი XVIII საუკუნის ქართული სინამდვილის კომპარტან მეზობლობს. გურამიშვილისეული ტექსტის რეფერენად მუდამ მოგვსმით მაცხოვრის მცნებებსა და მისტერიას ზურგშექცეულ მეფეთა და მათ ქვეშევრდომთა დამსახურებული შერისხვის თემა...

კიდევ ერთხელ გადავიკითხოთ „დავითიანის“ ტრაგიკული უღერადობის შედეგრის – „ჯვარცმის ამბავის“ პირველი სტროფები;

*ურიათ გმეს და უარყვეს უფალი ტკბილი იესო,
მათ მისი სწავლა-მოძღვრება არარად მიიჩნიესო;
არ ვიცო, რად ქნეს უგბილთა, ავი რა შეამჩნიესო;
ორსავე გზას წრთელს წინ უღებდა, ხორციელს და სულიერსო.*

*მკვდარს აღუდგენდა, კურნევდა კეთროანს, წყალმანკიერსო;
ბრმას თვალით უხელდა, ცისცისად არჩენდა ეშმაკიერსო;
უტყვს ენას ძღვნიდა, ყრუს სმენას, საჰყართა – სვლას შევნიერსო;
პურს მცირეს დიდად, წყალს ღვინოდ უქცევდა: ჭამე, სვი ესო.*

*ამის მეტს არას ეტყოდა: – ესევდით ღმერთს ზეციერსო.
მშვიდათ ცხოვრობდით, ნუ უზამთ ერთმანეთს თქვენ უდიერსო;
გაიკითხავდეთ გლახაკთა, ასმევ-აჭმევდეთ მშვიერსო.
რასაც კეთილს იქო, ღმერთი თქვენ მოგავგებსო მის მაგიერსო.*

რა მრავლისმეტყველ მეტაფორად უღერს აქ გურამიშვილისეული ეთნონიმი: დავიჯეროთ, რომ მხოლოდ „ურიათ“ მიმართავეს პოეტის წარმოსახვით აღაღადებული მაცხოვარი: „მშვიდათ ცხოვრობდით, ნუ უზამთ ერთმანეთს თქვენ უდიერსო“, თუ ერთურთს სამტროდ გადაკიდებულ ქართლელებსა და კახელებს, დაქირავებული ლეკებითა და ოსმალოებით ზურგ-

გამაგრებულებს, ერთმანეთის სოფლების გადამბუგავებს, ძმობისა და მოყვრობის დამსამარებლებს, ქრისტეს მცნების დამგინწყებლებს და ღმერთის მგმობელებს... განა თვითონ არ აღმოხდება სიმწრით იმავე „დავითიანში“ სკოლის მერხიდან ყოველი ჩვენთაგანისათვის კარგად ნაცნობი, მაგრამ მაინც, სადღაც, გულის სიღრმეში ბოლომდე დაუჯერებელი სურათი ქართლ-კახეთის ურთიერთგამეტებული მტრობისა:

*კახელების აღმა ხნული ქართველებმა დაღმა ფარცხეს,
უნინდელი გათხუნილი დარჩა კაბდო, აღარ გარცხეს;
ძმამ ძმას სახრე გარდუჭირა, მტერთ კობალი თავში დასცხეს,
ორნი ერთად შეხრინკულნი დასცეს ქვეყნად, დაანარცხეს!*

*უკუღმართად ხვნა და ფარცხვამ ეს ნაყოფი გამოიღო:
მოგვითხარა ქართლ-კახეთი, ძირ-ფესვიან ამოიღო!
თარჯ-თომრიან ჯილთანნი გავციხადა, ქმნა უჭილო!
მხამს გიტყებდე მეფის ბილით, ვარსამისა სავსე მჭილო.*

გურამიშვილის ფენომენით განცვიფრებული გერონტი ქიქოძე წერდა: „...თავისი შეგნებული ცხოვრების უდიდესი ნაწილი მან უცხოეთში გაატარა. ამისდა მიუხედავად, ნაციონალური პოეტი დარჩა, უფრო ნაციონალური, ვიდრე ბევრი სხვა პოეტი, რომელიც მთელი თავიანთი სიცოცხლის განმავლობაში სამშობლოს საზღვრებს არ გასცილებია. ის ამბობს, მე უბედური ვიყავი, იმიტომ, რომ ჩემი სამშობლო იყო უბედურიო. ამით თითქოს მომავალ თაობებს უანდერძებს სამშობლოს ბედნიერებაზე იზრუნონ, თუ უნდათ ბედნიერნი იყვნენ პირადად.

ეს შეიძლება კიდევ გასაკვირველი არ იყოს. უფრო გასაკვირველია ის, რომ მან ასე ცხოვლად შეინარჩუნა ცხოვრების პირველი მთაბეჭდილებანი და სიბერეში ისე ლაპარაკობს თავის სამშობლოზე, თითქო მას უშუალოდ ხედავდეს ახალგაზრდული თვალებით; გასაოცარია მისი ცოდნა ქართული სოფლის ცხოვრებისა, ქართული მინათმოქმედებისა, სამეურნეო იარაღებისა, ქართული სახალხო პოეზიისა; გასაოცარია მისი ლექსიკონის სიმდიდრე, მისი სინტაქსის სისწორე და ქართული ენის

სტიქიონის შეგრძნობა. გასაოცარია, რა ახლო დგას მისი ენა ხალხურ მეტყველებასთან, თვით მისი ქრისტე ისე ლაპარაკობს, თითქო ბეთლემსა და ნაზარეთში კი არ იყოს დაბადებული და აღზრდილი, არამედ ქართლ-კახეთში, სადღაც საგურამოს მახლობლად.

ქართულ ლექსს ასეთი რეფორმატორი არ ჰყოლია შოთა რუსთაველის შემდეგ. მისი მეტყველება აფორისტულია, მისი სტილი ლაპიდალური და ენერგიული; მას არაჩვეულებრივად მდიდარი მეტაფორული ინვენტარი აქვს. ხშირად იყენებს შინაგან რითმასა და ალიტერაციას. აშკარად ჩანს, რომ ახალგაზრდობაში დიდი გულისყურით უსმენია ქართული ხალხური ლექსი და სიმღერა, ხოლო მომწიფებისა და სიბერის ასაკში დიდად დაინტერესებულა რუსულ-უკრაინული პოეტური და მუსიკალური ფოლკლორით. ყოველივე ამას ხელი შეუწყვია მისი ლექსი მოქნილი, რიტმულად მდიდარი და კეთილხმოვანი გამხდარიყო“ (ქიქოძე 1963: 57).

ახლა კვლავ მირგოროდში დავბრუნდეთ, გურამიშვილის მამულში, სადაც ხანდაზმულ პოეტს არცთუ ისე ტკბილი სიბერე ელის: „ბედისმწერელი“, ტანჯვაგამოვლილი ცხოვრების საზღაურად, დასალიერს „დაატკბობს“ ხოლმე, მაგრამ გურამიშვილს ოჯახური ცხოვრება ვერ აენყო და არა მარტო იმიტომ, რომ ლექვებმა ახლადშერთულ ცოლს გამოსტაცეს... კაცი გაიფიქრებს, რომ რაღაც, ჩვენთვის უცნობი მიზეზით, ოჯახის მფარველი ანგელოზი აშკარად განაწყენებული ჰყავდა... შედეგად – ერთმანეთს მიყოლებული უიღბლო ქორწინებანი და უშვილძიროდ გადაგებული ოჯახი.

გურამიშვილის ბიოგრაფიაში ღრმად გათვითცნობიერებული გიორგი ლეონიძე ასე აღწერდა ამ უსიხარულო სურათს: „...როგორც ზემოთ ვთქვით, გურამიშვილს 1721 წელს უნდა შეერთო ცოლად გარაყანიძის ასული „ლელა“ (ელენე) სოფ. ლამისყანიდან.

1737 წ., ჯერ კიდევ რუსთა სამსახურში შესვლამდე, დავითთან ერთად მის ოჯახში ნაჩვენებია რვა სული: ცოლი, სიდედრი,

მსახური, მსახურის ცოლი, მისივე ქალიშვილი, კიდევ ორი მოახლე. ასევე, 1738 წელს სამხედრო სამსახურის „უწყებაში“ დავითი იხსენიება „შინაურებით“.

საიდან გაჩნდა დავითის მთელი ოჯახი მოსკოვში? (მასთან ერთად მისივე ბიძაშვილი მერაბი). შესაძლოა გვეფიქრა, რომ პოეტი მოსკოვში ახალ ოჯახს მოეკიდა, მაგრამ „უწყების“ გრაფაში ოჯახის წევრები ნაჩვენებია არიან, როგორც საქართველოდან ჩამოსულები.

დავითის ცოლი ასევე იხსენიება პოლკის ჯამაგირის გასაცემ უწყისში 1739 წ. 19 ნოემბერს. მაშასადამე, უნდა ვიფიქროთ, რომ ქართლში ნათხოვი ცოლი მოსკოვში ჩაუყვანია. ჩვენი აზრით, ან თვითონ დავითია ჩამოსული საქართველოში ოჯახის წასაყვანად, ან ამ საქმეში გავლენიანი ქართველები დაეხმარნენ.

...უკრაინაში პოეტს მეორე თუ მესამე ცოლი შეურთავს – ტატიანა (თამარი) ვასილის ასული ავალიშვილი, რომელიც 20 წლით ახალგაზრდა ყოფილა ქმარზე (დაბადებულია 1726 წ.) და რომელთანაც, როგორც ყრუდ ნათქვამი უნდა იყოს დავითის ლექსებში, პოეტს უთანხმოება ჰქონია და, ვფიქრობთ, კიდევ უნდა განშორებოდა მას.

პოეტს შვილი არ ჰყოლია. სიბერეში იგი ხშირად ჩივის „ბერწოვნებას“, უშვილობას და მით სახლ-კარის დამხოებას, „არ მომცა ძე არც ასული, არვინ მიძახის მამასო“, „მე მსურდა ერთი არ მომცა, ვის არ სურს, მისცა ტყუპია“. უშვილობა გურამიშვილს სიბერეში განსაკუთრებით ის ფიქრი ამფოთებდა, რომ „მომხსენებელი“ არა რჩებოდა. 1776 წ. დავითს უნდა ეშვილნა „ობოლი დარია“, ანუ დარეჯანი, რომელიც ერთი წლის ასაკში გარდაცვლილა“ (ლევონიძე 1966: 568).

როდესაც გურამიშვილის სიბერეში დაწერილ პოემას – „მხიარულ ზაფხულს“ (უპირატესად „ქაცვია მწყემსის“ სათაურით რომ მოიხსენიებენ) ვკითხულობთ, არ გვშორდება შეგრძნება, რომ „საოჯახო დიდაქტივა“, რომლითაც გაჯერებულია (უნდა ითქვას – ზომამზე მეტად) ეს ნაწარმოები, სწორედ პირადი, მწარე-მწარე ოჯახური გამოცდილებით არის ნაკარნახევი

და თავისი ნეგატიური ენერგეტიკით რაღაც დისონანსი შეაქვს პოემაში. „მხიარული ზაფხული“, ჩანაფიქრის მიხედვით (და ჟანრული კანონებითაც) პასტორალურ განწყობილებებს არ უნდა გასცდენოდ. სხვათა შორის, ეს „დიდაქტიკური“ პლასტი რატომღაც (ეგებ – განზრახ) ვერ შენიშნა გერონტი ქიქოძემ, რომლის ინტონაციაც მოკლებულია ზემოთციტირებული ნაწყვეტების პათოსს, როდესაც იგი „მხიარულ ზაფხულზე“ მსჯელობს. თუმცაღა, რაღაც ინერციით და ცოტა მოულოდნელად პოემას მაინც „პატარა შედეგრად“ ნათლავს: „...პასტორალი „ქაცვია მწყემსი“ ანუ „მხიარული ზაფხული“ ნაწილობრივ ქართული ხალხური პოეზიითაა შთაგონებული, ხოლო ნაწილობრივ, როგორც ჩანს, რუსულ-უკრაინულით. ესაა საუცხოო იდილია, ოდნავ გაჭიანურებული, მაგრამ შესანიშნავი ქალვაჟის ფსიქოლოგიური დახასიათებისა, პეიზაჟის ასახვისა და ყოფა-ცხოვრების რეალისტურად ასახვის თვალსაზრისით. ხალხური მეტყველება, ხალხური ხუმრობა და ენაწყლიანობა მას მომხიბვლელს ხდის. ავტორი ალაგ-ალაგ ძალიან თამამ გამოთქმებს ხმარობს; არ ერიდება, საგნებს მათი სახელი უწოდოს. პოემაში ორი მთავარი ეპიზოდია გადმოცემული, ესაა ორი თაობის ქალ-ვაჟის ამბავი: პირველში ქალი ცდილობს ვაჟი შეაცდინოს. მეორეში ვაჟი აცდენს ქალს. „ქაცვია მწყემსის“ მორალი ძალიან მარტივიცაა და ძალიან ძველიც: ადამიანს ბედნიერებას მხოლოდ ცოლ-ქმრული სიყვარული ანიჭებს, ყოველი სხვაგვარი სიყვარული ეშმაკისაგანაა. მაგრამ თუ გავიხსენებთ ამ ჟანრის ყველაზე სახელგანთქმულ ნაწარმოებებს, თეოკრიტეს და მოსხუსის იდილიებს, ლონგუსის „დაფნის და ქლოეს“, ტორკვატო ტასოს „ამინტას“, დავრნმუნდებით, რომ თუმცა გურამიშვილი თავის პასტორალში მათს სიმალლეზე ვერ ადის, მაგრამ იძლევა მათს ქართულ ვარიანტს, პატარა შედეგრს, სადაც სისხლსავსე ქართველი გლეხკაცები იდილიური ქართული ტყე-ველებს ფონზე არიან დახატული და სადაც ტლანქ სურათებს პოეტური ოცნებანი ენაცვლებიან“ (ქიქოძე 1963: 58).

ძალიან ბევრი რამ მიგვანიშნებს იმაზე, რომ „მხიარული ზაფხული“ გურამიშვილის მოხუცებულობაში იწერებოდა: ის „ლიტერატურული უუაიფრობი“, ის სკაბრეზულობაც, რომლითაც ეგზომი გაჯერებულია პოემა – რაღაც სპეციფიკურად ბებრულია (და, გულწრფელად რომ ითქვას, ამიტომაც ზოგჯერ უსიამოვნო).³⁾

აი, მივაღწეით კიდევ პოეტის ცხოვრების დასაღიერს. ერთადერთი, რაც აუცილებლად უნდა გაეკეთებინა უმემკვიდრეოდ დარჩენილ გურამიშვილს სიკვდილის წინ – მისი „პოეტური პირმშო“, „დავითიანის“ საქართველოში „დაბინავება“ იყო.

1787 წელს, გურამიშვილმა განახორციელა ეს ჩანაფიქრი: მან ერთ წიგნად შეკრა თავისი ნაწერები, ზედ ირიგაციული პროექტის ნახაზები დაურთო და უკრაინაშივე, კრემენჩუგში ფელდმარშალ პოტიომკინის შტაბში ქართლ-კახეთის სამეფოდან წარგზავნილ მირიან ბატონიშვილს (ერეკლე II-ის ძეს) მიაწვდინა. დანამდვილებით არაა ცნობილი, ეს ძვირფასი განძი მირიანს თავად მხცოვანმა პოეტმა (იგი ამ დროისათვის უკვე 82 წლისა იყო) გადასცა, თუ მისმა რომელიმე ახლობელმა. დანამდვილებით მხოლოდ ის ვიცით, რომ ამავე ბანაკში იმ წლებში (1787-1788) იმყოფებოდა იმერეთის სამეფოს დესპანი – ბესარიონ გაბაშვილი.

ბუნებრივია, რომ თვალწინ გვიდგას წარმოსახული სურათი: სანთლის შუქზე მირიან ბატონიშვილი და ბესიკი განცვიფრებით ათვალიერებენ „დავითიანის“ სასოებით შეკონილ ფურცლებს, თანაგრძნობითა და გულისტკივილით აკვირდებიან გურამიშვილის ავტოპორტრეტს, რომელიც ზედწარწერილი ლექსითურთ, წისქვილის ნახაზს თან ახლავს და ძალზე უჭირთ ცადმომზირალ, ჩამომტკნარ, მელოტ მლოცველში ამოიცნონ რამე ნიშანი ამ უჩვეულო ხელნაწერის ავტორისა...

დავით გურამიშვილის პოეზიას, რომელმაც ესოდენ წარუშლელი კვალი დაამჩნია ქართულ მწერლობას, რამდენიმე განზომილება აქვს: ერთი, და ალბათ უმთავრესი აქედან – მეტაფიზიკური ხილვის ის უნარია, რომელიც მხოლოდ ღრმადმორწმუნე

ადამიანებს ახასიათებთ და რომელიც ისევე იშვიათია, როგორც აბსოლუტური სმენა – მუსიკალური ან, გნებავთ, პოეტური.

დავით გურამიშვილმა ააღორძინა მინავლებული ტრადიცია ქართული სასულიერო პოეზიისა – გრიგოლ ხანძთელის, მოქაელ მოდრეკილის, იოანე მინჩხის საგალობლებში რომ იღებდა სათავეს. ააღორძინა ახალი, ექსპრესიული ფორმით, რომლის მსგავსიც, თავისი ემოციური მუხტითა და ტრაგიკული ჟღერადობით, არც მანამდე და არც შემდგომ არაფერი შეუქმნია ქართულ პოეტურ მუზას. კიდევ ერთხელ მივევლით ყური ზენაარისადმი მიმართულ ამ სულისშემძვრელ მონოლოგს:

*ვაი, რა კარგი საჩინო რა ავად მიგიჩნიეს!
ბოროტისაგან კეთილი შურით ვერ განარჩიეს,
მაცხოვრებელი შენ მათი წამწყმენდლად მიგიჩნიესო,
დიდება მოთმინებასა შენსა, უფალო იესო!*

*ვაი, რა კარგი საჩინო, რა ავად მიგიჩნიესო!
ღვთის საიდუმლო გაგტეხეს, გულში ვერ დავიტიესო,
ოცდაათ ვერცხლად გაგყიდეს, ისიც კი დანაბნიესო,
დიდება მოთმინებასა შენსა, უფალო იესო!*

*ვაი, რა კარგი საჩინო რა ავად მიგიჩნიესო!
შეგიპყრეს თვისი დამხსნელი, საბელი მოგახვიესო;
მაგრა შეგიკრეს ხელები, უფალსა არა გთნიესო,
დიდება მოთმინებასა შენსა, უფალო იესო!*

კიდევ ერთი განზომილება გურამიშვილის შემოქმედებისა, რომელზეც (მიზეზთა და მიზეზთა გამო) კონცენტრირებულმა ყურადღებამ ჩრდილში მაქცია მისი სწორეუპოვარი სასულიერო პოეზიის ნიმუშები მისი ისტორიზმი იყო: ცხოვრება კაცისა და ცხოვრება ერისა. ყოველ მოვლენას, ისტორიულსა თუ კონკრეტულ-ბიოგრაფიულს, იგი სწორედ ამ მასშტაბს უსადაგებდა. თუ თავისი ცხოვრების ნარ-ეკლიან გზაში გურამიშვილს სიმბოლურად საქართველოს ტრაგიკული ბედი წარმოესახა, ეს სიმბოლიკა მას აღარ ჭირდებოდა, როდესაც უფიქრდებოდა მეფე ვახტანგისა და მისი ძის – ბაქარის ბიოგრაფიებს და ამ მაგალითზე ცდი-

ლობდა საქართველოს ბედუკუდმართობის მიზეზებიც ამოეკითხა. მართლაცდა, იმ წუთში ვისში უნდა ყოფილიყო პერსონიფიკირებული პოეტისათვის ერი, თუ არ მეფეში?

ქართული პოეზიის შემდგომი განვითარებისათვის, მისი მოქალაქეობრივი მრწამსისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იმ ზნეობრივ პოზიციას, რომელიც საფუძვლად დაედო „დავითიანს“. მოსკოვში ვახტანგის კარს შეფარებულ ჭაბუკ ლტოლვილს, ცხადია, არავინ დაეკითხებოდა სახელმწიფო საქმეებს, მაგრამ მასვე – უკვე როგორც პოეტს და ბრძენკაცს, მამულიშვილური ვალი მოუწოდებდა აშკარად და დაუფარავად გამოეთქვა თავისი აზრი საქართველოს სვე-ბედზე, მისი ქვეყნის ჭირ-ვარამის მიზეზებზე, ეთქვა მართალი და პირუთვნელი სიტყვა:

*აწ რომ ავი არ ვაძვო, კარგი როგორ უნდა ვაქო?
ავს თუ ავი არ უწოდო, კარგს სახელად რა დავარქო?
კარგ კაცს ვითარ დაუკარგო, რაც რომ სიკარგვაცე აქო?
ავს კაცს კარგი ვით უძებნო, ორმოს ჩამსვა, თავს დამარქო.*

*პირს-ფერობა, უკან ძრახვა, არა თქმულა საფარსავო.
სჯობს ტყუილით ქვე ყოფნასა ზე სიმართლით ავიბარგო;
ვაზის მრგველთან ის არ ვაქო, ვინც მის ნაცვლად ძეძვი დარგო,
მასზე სული არ წარვსწყმინდო, რა გინდ ხორციით დავიკარგო.*

*მართალს ვიტყვი, შევიქნები ტყუილისა მოამბე რად?
ვერას უქებ საძაველთა, უფერულთა პირ-საფერად.
მე, თუ გინდა, თავიც მომჭრან, ტანი გახდეს გასაბერად,
ვინც არა ჰვავს კახაბერსა, მე ვერ ვიტყვი კახაბერად.*

შეუძლებელია, შემდგომ საუკუნეთა ქართული პოეზიის ეთიკურ დოქტრინაში არ დავინახოთ „დავითიანის“ ამ ზნეობრივი მაგალითის გამოძახილი. გიორგი ლეონიძე ტყუილად როდი უწოდებდა „დავითიანს“ – „ქართული ცხოვრებისა და ზნეობის ნამდვილ ენციკლოპედიას“.

პარადოქსია, მაგრამ სამშობლოსაგან დამორებულმა პოეტმა უფრო მძაფრად იგრძნო, რა უპირველესი ამოცანა იდგა

მისი ქვეყნის წინაშე, როგორი ეროვნული მისია ეკისრებოდა ქართველ კაცს, იმისდა მიუხედავად, სამშობლოში ცხოვრობდა იგი, თუ ბედუკუდმართობის გამო, შორს იყო გადახვეწილი – სხვისი დროშის ქვეშ ომობდა, სხვის მიწას იცავდა და საბოლოოდ იმ, შორეულ მიწაში უნდა დამარხულიყო. იქ დაიმარხა კიდევ – მირგოროდის ღვთისმშობლის მიძინების ტაძარში, 1792 წ. 1 აგვისტოს, 87 წლის ასაკში გარდაცვლილი.

ბიბლიოგრაფია:

გურამიშვილი 1955: გურამიშვილი დ., დავითიანი. თბილისი: „სახელგამი“, 1955.

ლეონიძე 1966: ლეონიძე გ., „დავით გურამიშვილი“. წიგნში: ქართული ლიტერატურის ისტორია“, ტ. II, თბილისი: 1966.

ქიქოძე 1963: ქიქოძე გ., „დავით გურამიშვილი“ – წიგნში: რჩეული თხზულებანი, ტ. I თბილისი: გამ-ბა „საბჭოთა საქართველო“, 1963.

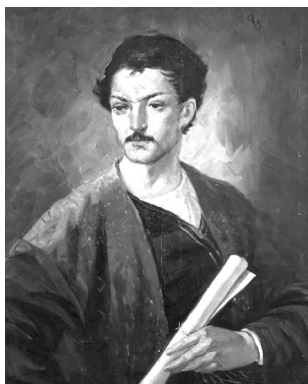
შენიშვნები:

1) გიორგი ლეონიძე „ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ ექვსტომეულის მეორე ტომში შესულ, გურამიშვილისადმი მიძღვნილ თავის ნარკვევში წერს, რომ გურამიშვილის მამა არის „შიომიშვილი გიორგი“, რომელიც მოხსენიებულია კახთა მეფის დავითის 1715 წლის სიგელში“ (გვ. 548), მაგრამ გურამიშვილის დანარჩენი ბიოგრაფები არ იმეორებენ ამ მტკიცებას.

2) კიდევ უფრო უიღბლო რომ ყოფილიყო, ომის დამთავრებამდე იქ იქნებოდა, მაგრამ მის ბედად რუსებსა და პრუსიელებს შორის 1759 წლის ოქტომბერში დადებული ტყვეთა გაცვლის ხელშეკრულების თანახმად, იგი 1759 წლის 7 დეკემბერს გაუთავისუფლებიათ.

3) აქვე აღვნიშნავ, რომ ეს ჩემი სუბიექტური აზრია, ხოლო საპირისპირო მოსაზრების ამსახველი, ბოლო და, თავისთავად, ძალიან საინტერესო გამოკვლევა, რომლის პირველ ნაწილში იხილავთ ამ თემისადმი მიძღვნილი, პრაქტიკულად ყველა ნაშრომის ანალიტიკურ მიმოხილვასაც, ეკუთვნის მერაბ ღაღანიძეს (იხ. მ. ღაღანიძე – „სინამდვილე და წარმოსახვა დავით გურამიშვილის „მხიარულ ზაფხულში“, თბილისი: გამ-ბა „ლომისი“, 2002).

ბესარიონ გაბაშვილი

ბესარიონ გაბაშვილი, ბესიკი... იმისათვის, რომ ბესიკის პოეზიის ხიბლი ვიგრძნოთ, ორი საუკუნით უკან უნდა გადავინაცვლოთ – მეთვრამეტე საუკუნის თბილისში, აბანოთუბანში. წარმოვიდგინოთ მოჩუქერთმებულ სარკმელს ამოფარებული, სულგანაბული, სმენადქცეული ახალგაზრდა ქალი, რომელსაც მალალო ჰქვია და რომლის თავბრუდასახვევად და სახლიდან გამოსატყუებლად აკვნესებს თარს მოპირდაპირე ბანზე მუხლმორთხმული ჭაბუკი:

*მე შენი მკონე, ჭირს შემკონე, დამწვი, მალ ალო,
ბილფო ნაშალო, შემაშალო, მკვლელაო დალალო,
მთიებო პირო, მიჯნურთ მჭირო, ბროლო და ლალო,
კეკლეუცო, ნაზო, შენ ლამაზო ბროლ-ფიქლალო!
მე შენსა ყარიბს და მიჯნურსა მაქვს სავალალო.*

*ჰხამს, შენთვის ხელმა, სოფელს მვლელმა, თავი ჭირს აროს,
შენნი უწყალო ჰინდთ ლაშქარნი გარ-შეისაროს,
მათგან დაზიდულ მშვილდსა უძლოს, გულსა ისაროს,
დაჭრილი ჰრბოდეს, ცხოველობა გაიმეისაროს!
მაგრამ უბრალოდ სისხლი შენზედ არს საალალო!*

ამ ლექსის მსმენელი მალალო უთუოდ დაიბნეოდა, რადგან მან კარგად იცოდა, თუ რას ნიშნავს, როდესაც ვაჟი ნატრობს ქალის „ჰინდთ ლაშქარნი“, ანუ ნაწნავები შემოიხვიოს, მაგრამ არ ესმოდა, რატომ წარმოსთქვამდა ამ სტრიქონებს სწორედ ბესიკი (ვინ არ იცნობდა თბილისში ბესიკს) და არა მის გვერდით მოკალათებული ბატონიშვილი ლეონი.

ბესიკის ლექსების პირველი გამოცემლისა და ბიოგრაფიის, ზაქარია ჭიჭინაძის თქმით, ეს ლექსი ბესიკმა თავისი მეგობრისა და მთარეველის – ლეონ ბატონიშვილის თხოვნით დაწერა: „სწორედ ლეონი იყო გამიჭნურებული ლამაზ ქვრივში“. თუ ეს ამბავი სიმართლეს შეეფერება, მაღალო ალბათ მართლაც გულისწასვლამდე ლამაზი იქნებოდა... რა ხათრიც არ უნდა ჰქონოდა მეფის ძისა ბესიკს, რა ვირტუოზიც არ უნდა ყოფილიყო, ამგვარ, გრძნობადაუოკებელ ლექსს მაინც ვერ დაწერდა ბუნებრივი თანაგანცდის გარეშე (ამის საუკეთესო დასტურია ბესიკის მხოლოდღა ვალმოსახდელად, თუ ვისმე გულისმოსათონად დაწერილი ლექსები და ოდა-პოემები, თუნდაც, იგივე „რუხის ბრძოლა“).

ბესიკის პოეტურ ხმას იშვიათი მიმზიდველობა აქვს, მაგრამ ასევე იშვიათად ვიწრო დიაპაზონი – სასიყვარულო ლირიკა. მოდიოთ, თავიდან გადავაგლოთ თვალი მის დრამატულ ბიოგრაფიას, ბედისწერასთან მის სახიფათო თამაშს, რომელიც ორმოც წელს გაგრძელდა და დასრულდა განგებითვე მიჩენილ ადგილას – სამშობლოსაგან შორს, პატარა ქალაქ იასში (დღევანდელ რუმინეთში), 1791 წლის 24 იანვარს.

ბესიკი 1750 წელს დაიბადა, თეიმურაზ მეორის კარის მოძღვრის, ზაქარია გაბაშვილის ოჯახში. „გავიხსენოთ, რომ ზაქარიას ოჯახი, უპირველესად, „მდივან-მწიგნობრის“ ოჯახი იყო, – წერდა გიორგი ლეონიძე ბესიკისადმი მიძღვნილ თავის შესანიშნავ გამოკვლევაში, – მისი შვილებიც, ბესიკი და ოსე შემდეგში მეფეთა კარზე ასრულებდნენ ამ თანამდებობას. მდივან-მწიგნობრები კი სპეციალურ სამწერლო აღზრდას იღებდნენ. ეს გარემოებაც უნდა გავითვალისწინოთ, როდესაც ბესიკის აღზრდაზე გვიხდება ლაპარაკი.

ბესიკს შესანიშნავად სცოდნია ძველი ქართული მწერლობა. ამას თვით ბესიკის შემოქმედება გვიდასტურებს. ამიტომ დამატერებელი უნდა იყოს „კალმასობის“ ავტორის ცნობა, რომ ბესიკს, ქართული სიტყვის მდიდარ რიტორს, თითქმის ზეპირად

სკოდნია სულხან-საბა ორბელიანის მაშინ ერთადერთი ქართული ლექსიკონი. [.....] ძველი ქართული მწერლობის ძეგლებიდან ბესიკი არა ერთხელ იხსენიებს ვეფხის-ტყაოსანის, როსტომიანის, ამირან-დარეჯანიანის და ვისრამიანის გმირებს.

რაც შეეხება ბესიკის მიერ სპარსული ენის ცოდნას, უნდა ითქვას, რომ სპარსული ენა თითქმის სავალდებულოდ ითვლებოდა მაშინდელ კარის უმაღლეს საზოგადოებაში და ამ ენის შესწავლა ბესიკს თავის ოჯახშივე შეეძლო“ (ლეონიძე 1949: 190-191).

უფრო რთულია იმის წარმომავლობაზე ლაპარაკი, რასაც „ზეგარდმო ნიჭი“ ჰქვია. ვერ ვიტყვით, რომ პოეტური ნიჭი მას მამისაგან დაჰყვა: სატირული პოემა „კატის ომი“, რომელიც ტრადიციულად ზაქარიას მიეწერება, მაინცდამაინც დიდი ღირსეებით არ გამოირჩევა. აი, პოლიტიკისადმი საბედისწერო სწრაფვა კი ბესიკს უთუოდ შთამომავლობითი ჰქონდა: ზაქარიამ ფარულ კათოლიკობაში ამხილა და მეფე თეიმურაზს საქართველოდან გააძევებინა კათალიკოსი ანტონ პირველი.

გაბაშვილთა (როგორც მაშინ იტყოდნენ – „გაბაონთა“) ბედის ჩარხი უკან მაშინ დატრიალდა, როდესაც ქართლ-კახეთის ტახტზე ასულმა ერეკლე მეორემ, მამამისისაგან განსხვავებით, ანტონისადმი კეთილგანწყობილმა, დააბრუნა იგი საქართველოში და 1764 წელს კათალიკოსობა აღუდგინა.

ახლა „ზაქარია ხუცის“ ჯერი დადგა: „ყოვლად უკეთურსა მას და უსჯულოსა ზაქარია ხუცეს ყოფილსა შევაჩვენებთ, ვსწყევთ და შევკრავთ ჩვენდა მოცემულითა მღვდელმთავრობითა ხელმწიფებითა...“ – წერია საეკლესიო კრების განჩინებაში.

ზაქარიასთან ერთად განდევნეს ანუ „ექსორიაჰყვეს“ მისი უფროსი ვაჟი – მდივან-მწიგნობარი და კალიგრაფი ოსე, როგორც „მამისა თვისისა შემწე“, ხოლო ბესიკი შეითარა თეიმურაზ მეორის ქვრივმა – ანა-ხანუმმა,¹⁾ რომელიც „ცხოვრობდა სიკვდილამდე პალატსა მეფისასა, ნებითა მეფისა ირაკლისასა“. აქვე, ანა-ხანუმის კარზე იზრდებოდა ერეკლეს ვაჟი, ლეონი – უბადლო მეომარი და თავმჯეღაღებული ამიკი... არ არის

გასაკვირი მისი და ბესიკის დამეგობრება. მალე მათ წრეს შეუერთდა დავით სარდალიც – ერეკლეს სიძე და სახლთუხუცესი, მეწინავე ლაშქრის სპასპეტი, სპარსულიდან „ყარამანიანის“ მთარგმნელი...

დავითისადმი მიძღვნილი ბესიკის პოემა „ასპინძის ომზედ“, მთელი წყება ლექსებისა დაბოლოს, თავისი „შეფიცული მეგობრის“ პოლიტიკური არენიდან ჩამოცილების შთაბეჭდილებით შთაგონებული – „ცრემლთა მდინარე“.

რადგან „ასპინძის ომზედ“ ჩამოვარდა სიტყვა, ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ პოემაში ბესიკმა აშკარა მიკერძოება გამოიჩინა და დავით სარდლის ჩრდილში მოაქცია „ასპინძის ლომი“ – ერეკლე.

ამ ისტორიულ თვითნებობას მხოლოდ და მხოლოდ ფსიქოლოგიური ახსნა თუ მოეძებნება: ბესიკი ვერასოდეს ვერ გახდებოდა ერეკლეს ერთგული და მოყვარული ქვეშევრდომი, რადგან სწორედ „დიდ ბატონში“ ხედავდა თავისი ოჯახის დაქცევის პირველმიზეზს. ამიტომაც, მიუხედავად ერეკლეს ვაჟიშვილთან და სიძესთან მეგობრობისა, ბესიკი, ნებისთ თუ უნებლიეთ, მიილტვოდა მეფის საწინააღმდეგო ბანაკისაკენ. ცხადია, ყოველივე ეს შეუმჩნეველი არ დარჩენილა.

ძნელად თუ მოიძებნება ხელმწიფე, რომელიც თავის გარემოცვაში დიდხანს გაალაღებს მოუსვენარ, ნიჭიერ და ამასთანავე არასაიმედო „მელექსეთბაშის“. მიზეზები ბესიკის გასაძევებლად, როგორც ეტყობა, საკმარისზე მეტი იყო. ლეგენდა, როგორც წესი, უპირატესობას რომანტიკულ ვერსიას ანიჭებს: ბესიკის დაუსრულებელი გართობა-აშოკობანი, ღრეობა (მათ შორის – უბრალო მოქალაქეებთან; გაბაშვილები კი, ასე თუ ისე, აზნაურები იყვნენ), მღვდელმთავართა საჩივრები, რომანები სამეფო ოჯახის წევრებთან... მოკლედ, ცუდი მაგალითი გარემომოთავის.

გადმოცემის თანახმად, ბოლო წვეთი, რომელმაც ერეკლეს მოთმინების ფიალა აავსო, იყო ბესიკის ლექსი „შავნი

მაშენი“, მიძღვნილი „ბატონის რძლის“ – მაიასადმი. ეს მაია, ყულარალასის ასული (გიორგი ქსნის ერისთავისა) ერეკლეს დისშვილის – მამუკა (იგივე მათე) ორბელიანის მეუღლე გახლდათ და 1770 წელს დაქვრივდა.

ამ შაოსანი მზეთუნახავის თვალებმა აურიეს გზა-კვალი ბესიკს, თუ იყო კიდევ სხვა რამ მიზეზი, მაგრამ 1777 წელს თბილისიდან განდევნილი ბესიკი ქუთაისში აღმოჩნდა, სოლომონ პირველის კარზე.

ბევრი რამ უნდა გამოეტყობინა თბილისის ძალად მოცილებულ ბესიკს: სიყრმის მეგობრები და სატრფონი, თბილისის სალხინო ბალები და სრა-სასახლენი – მისი შეჭირვებისა თუ გალალების მოწმენი. ახლა, „ექსორიაქმნილს“, ოდინდელი წყნანი ნაკლებად ახსენდებოდა, თბილისიდან განდევნა უკლავდა გულს, თავს უსამართლობის მსხვერპლად თვლიდა და ცხარე ცრემლით დასტიროდა თავის უკუღმართ ბედ-იღბალს:

*ცრემლთა ისარნი მოსისხარნი ჩვენდა არენით,
ილმენით გულნი ჭირნახულნი, შეგვიწყნარენით!
უცხონი თემით სოფლის ცემით გავიგარენით,
უჭნობნი ვარდნი, ესგვარ დარდნი, დავიბძარენით -
არ ითქმის ენით, არცა სმენით, ეს იკმარენით!*

ასე იწყება ბესიკის ერთ-ერთი ლირიკული შედევერი – „ცრემლთა ისარნი“. მაგრამ ბესიკი არ ეკუთვნოდა ადამიანთა იმ ტიპს, რომელნიც დიდხანს ეძლევიან სასოწარკვეთას. ახლა ეს „ქართველი დენდი“ და „ქალთა მზე“ (გიორგი ლეონიძის ეპითეტებია!) ყელს შემოხვეული მწვანე ქალაღიათი და განუყრელი თარ-ჩონგურით უკვე ქუთაისელ ლამაზმანებს უკარგავდა სიმშვიდეს...

იმერეთის მეფის კარზე ბესიკი მხოლოდ სევდის გასაქარვებლად როდი მიიღეს: აქ, თანდათანობით, ერეკლეს მოწინააღმდეგეთა მთელი დასი იკრიბება. აქვე გადმოსახლდა რუსეთიდან ბესიკის მამა – ზაქარია გაბაონი.

ქუთაისში დამკვიდრებიდან მიორე წელსვე (1778) სოლომონ მეფე ბესიკს შირაზში აგზავნის – ქართლის ტახტის პრეტენდენტის – ალექსანდრე ბატონიშვილის (ვახტანგ მეექვსის შვილისშვილის) ჩამოსაყვანად (აქ, უთუოდ, ბესიკის მიერ სპარსული და თურქული ენების ცოდნაც იყო გათვალისწინებული). ბესიკმა პირნათლად შეასრულა ეს დავალება. ძნელია თქმა, რამდენად პირნათლად გამოიყურებოდა დიდი პოლიტიკის ხლართებში გაბმული მგოსანი თავისი გუშინდელი მეგობრებისა და მფარველების – ლეონ ბატონიშვილისა და დავით სარდლის თვალში...

1784 წელს სოლომონ პირველი გარდაიცვალა და იმერეთის ტახტზე დავით გიორგის ძე ავიდა. მაგრამ სახელმწიფო საქმეებს სინამდვილეში ახალგაზრდა მზეთუნახავი – ანა დედოფალი განაგებდა, გათამამებული მეფე-მეუღლის გულუბრყვილობითა და გონებრივი სიზანტით. სულ უფრო და უფრო ხშირად ჩანს ანას გვერდით მისი ძველი ნაცნობი და აწ ფავორიტი ბესარიონ გაბაშვილი...

საფიქრებელია, რომ ანას, თავის დაქვრივებამდე და ბესიკის გარდაცვალებამდე, არც კი უნახავს მისდამი მიძღვნილი ლექსი „დედოფალს ანაზედ“ და მხოლოდ შემდეგ, უკვე დევნილმა, წაიკითხა ეს მომაჯადოებელი სტრიქონები, წაიკითხა იმ ნაღვლიანი ღიმილითა და მადლიერებით, რომლითაც სევდა-პყრობილი ადამიანი თავის ყველაზე წარმტაც წუთებს იგონებს:

*ვარ უცხო ვინმე ყარიბი
ამა სიტყვისა მხმობელი,
ამა მეხთლისა სოფლისა
მაგინებელი, მგმობელი:
მონა ვარ მისი მუდამ ჟამ
და მისი შემამკობელი -
ივია ჩემი ხელმწიფე
და ჩემი დამადნობელი!*

*ვფუცავ, მე არვინ მიხილავს,
რომ არს შვენებით ა ნ ა ო!*

მთვარესა ეზრახებოდა:
„შენ ვერ ხარ ჩემისთა ანაო!“
ვარსკვლავნი მისდა სამონოდ
გარს უდგენ თანის-თა ანაო.
მხილველნო, დამემონვნით:
კარგი ყოფილა განაო?

ცნობა მიმიღო და გული,
ხედვით შემზღუდა ანამან;
კვლავ მომკლა მისმან ციალმან
და წელთა მიმოტანამან;
კოკობსა ვარდსა ნარგიზმან
აპკურა ცრემლი, ანამა.
ჯობს, რომ არ ჰყავდეს მიჯნური,
ან მოკლას ამისთა ანამან!

ყველაზე დაუჯერებელი ამ რომანში ის კი არ იყო, რომ ბესიკი ახალგაზრდა დედოფლის მიჯნური გახდა, არამედ ის, რომ ანა დედოფალი, ანა ორბელიანი – ქალიშვილია იმ მაიასი, ჩვენ ბესიკის პოეზიის მარადიულ მუზად რომ ვიცნობთ, იმ ყულარაღასის ასულის, რომელსაც დიდხანს აღარ უცოცხლია თავისი დაქვრივებისა და სასიყვარულო მარცხის შემდეგ, და 1787-სა თუ 1788 წელს გარდაიცვალა...

ბესიკი ამ დროს კრემენჩუგში იყო, ეკატერინე მეორის ფავორიტის – ფელდმარშალ გრიგოლ პოტიომკინის ბანაკში. იმერეთის მეფე-დედოფლისაგან „კნიაზ გაბაევს“ რუსეთთან გეორგიევსკის ტრაქტატის მაგვარი ხელშეკრულების დადება ჰქონდა დავალებული.

როგორც ვთქვით, ბესიკი 1791 წელს გარდაიცვალა, ისე, რომ ვერ მოასწრო ამ დავალების შესრულება.

ძნელია თქმა, რამ მოუსწრაფა სიცოცხლე ბესიკს – სამშობლოსაგან დაშორებამ, ტკივილმა, ყოველთვის რომ ღრღნის სინდისიერი კაცის გულს, თუკი მას საღამოობით თვისტომებთან ლხენა უწევს (ერეკლესაგან პოტიომკინთან წარგზავნილ მირიან ბატონიშვილსა და მის თანმხლებთ

ვეგელისხმობ), ხოლო დილაობით, ამ თვისტომებისა და მათი სამეფოსათვის საზიანო პატაკების წერა გრაფ პოტიომკინის სახელზე...

ეგების ყულარალასის ასულის დარდმა გადაიყოლა ბესიკი... სწორედ ამ ქალთან თუ იყო უხილავი ძაფით დაკავშირებული. ბევრი რამ გადაენასკვა ამ ძაფში – ლექსებით გამოსყიდული წყენაც და გამოუსყიდველი ცოდვაც. ეგების სწორედ ეს მტკივანი ნერვი აკავშირებდა ბესიკს მაიასთანაც და მთელ თავის წარსულთანაც ისეთი ძალით, რომ ამ შორეული მოთვალთვალისა და მტერ-გულშემატკივრის გარეშე აზრი ეკარგებოდა მის არსებობას...

ასე იყო თუ ისე, ბესიკმა ჯერ კიდევ კრემენჩუგში დანერა მაიასთან გამოსათხოვარი ლექსი: „ჰაერი ციენამიანი, ჩემთვის აღარა დღიანი...“. ბესიკის მეგობარს, დავით რექტორს წაუწერია ამ ლექსზე: „ესეც ბესარიონ გაბაშვილისაგან მგონია ნათქვამი ყულარალასის ქალს მაიაზედ სიკვდილის შემდგომად“. იყო რაღაც გაუცნობიერებელი წინათაგრძნობა ბესიკის ამ ბოლო ლექსში, თუ განზრახი ორაზროვნება – ღმერთმა უწყის...

ლექსების იმავე რვეულში, „ტანო ტატანოს“ ასეთი მინაწერი ახლავს: „ბესარიონ გაბაშვილისაგან თქმული მუსტაზადი თურქთა ხმათა ზედა...“. ადრესატის თაობაზე დავით რექტორს აღარაფერი უთქვამს, თუმცა, როდესაც კითხულობდა:

*ტანო ტატანო, გულწამტანო, უცხოდ მარებო!
ზილფო-კავებო, მომკლავებო, ვერ საკარებო!
წარბ-წამწამ-თვალნო, მისათვალნო, შემაზარებო!
ძონ-ლალ-ბაგეო, დამდაგეო, სულთ-წამარებო,
პირო-მთვარეო, მომიგონე, მზისა დარებო,*

უთუოდ ფიქრობდა, რომ ეს ხმოვანება – „ტანო...ტატანო...“ რაღაცით ანას უკავშირდება, მაგრამ მერე, ლექსს ბოლომდე რომ ჩაიკითხავდა:

*შენმა გონებამ მიმამსგავსა მილეულის მთვარეს:
სიცოცხლის ნაცვლად მოვინატრი სიკვდილსა მწარეს!*

*მოდიოთ, მიჯნურნო, შემობრალეთ, მოვლეთ ჩემს არეს,
მკვდარი მიჯნური დამიტირეთ, დამფლეთ სამარეს!
ვაი, სიცოცხლეო, უკუღმართო, დანაცარებო!*

აქ უკვე ბესიკისა და ყულარაღასის ქალის ტრაგიკული სიყვარული ახსენდებოდა, ის გაშმაგებული ლტოლვა, ის ნეტარება და სასოწარკვეთა, ამ ორი გახელებული მიჯნურის თვალებში რომ კრთოდა... ახსენდებოდა ბესიკის ბოლო დღეები, მისი გადაკარგული საფლაფი და „ტანო ტატანოს“ ბოლო ტაეში წინასწარ ნაგრძნობ განაჩენს ხედავდა...

იდუმალების ეს მრავალწერტილი ბესიკის ბიოგრაფიასაც ახლავს და ბესიკის პოეზიასაც.

რამდენჯერაც არ უნდა წავიკითხოთ ან მოვისმინოთ ბესიკის ლექსი, რამდენჯერაც არ უნდა მოგვაჯადოვოს მისმა ტკბილხმოვანმა ჩანგმა, რამდენჯერაც არ უნდა გადმოგვედოს მისი გაუნელებელი ვნების ურუანტელი, მხოლოდ ერთ, პატარა ნაბიჯს თუ გადავდგამთ მისი საიდუმლოს შესაცნობად, საბოლოოდ კი, გუმანით ვგრძნობთ, მაინც ვერ ამოვხსნიით...

აღბათ სწორედ ამიტომ ვკითხულობთ თავიდან ბესიკს...

ბიბლიოგრაფია:

ბესარიონ გაბაშვილი. თხზულებათა სრული კრებული, ტფილისი: „ფედერაცია“, 1932.

ლეონიძე 1949: ლეონიძე გ. „ძიებანი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან“, თბილისი: გამ-ბა „საბჭოთა მწერალი“, 1949.

შენიშვნები:

1) პაპუნა ორბელიანი ანა-ხანუმის გარეგნობის შესახებ: „ყოველთა ბანოვანთა შორის უმეტეს აღცისკრებული და მზის შარავანდედის ბნელმქმნელი“.

ქართული რომანტიზმი XXI საუკუნის თვალსაწიერიდან

ხდება ხოლმე, რომელიმე მიმდინარეობა კულტურის სფეროში მთელ ეპოქას ქმნის და ისტორიულ მნიშვნელობას იძენს. ასეთ ისტორიულ ნიშანსვეტად იქცა XIX საუკუნის ქართული სინამდვილისათვის რომანტიზმი, რომელშიც განუყრელად შეერწყა ერთმანეთს პასიონარული მსოფლმეგრძნების ფორმა, ლიტერატურული მოვლენა და საზოგადოებრივი ახლომხედველობა, შემდგომ „პოლიტიკურ რომანტიზმად“ მონათლული კიბა აბაშიძის მიერ.

XXI საუკუნის თვალსაწიერიდან კიდევ უფრო მკაფიოდ მოჩანს, რომ ეს ნიშანსვეტი ჩვენი ქვეყნის ისტორიულ გზისგასაყარზე ქართული კულტურის ევროპული ორიენტაციის მანიშნებელი იყო, თუმცა საკუთრივ ქვეყანა, პოლიტიკური თვალსაზრისით, კიდევ ორი საუკუნის განმავლობაში ჯერ რუსეთის, შემდგომ კი უკვე საბჭოთა იმპერიის განაპირა პროვინციას წარმოადგენდა. არაა გასაკვირი, რომ ქართველთა თავდახსნის ყოველ მცდელობაში, აგერ, ახლახანს, „ბედს სამძღვარს“ იქით ევროპისაკენ თავგანწირულ „ნახტომშიც“ კი, ლიტერატურის ისტორიკოსს სურს რომანტიკოს წინაპართა პასიონარული იდეებისა თუ ილუზიების გამოძახილი იხილოს.

მართლა ასეთი იყო ეს სურათი და იმავ რუსეთიდან შემოღწეულ რომანტიზმში ჩამალულმა „თავისუფლებისმოყვარეობის ნაღმმა“ დაამჩნია პირველი ბზარი კავკასიას გარსშემოვლებულ კედელს, თუ ნებისმიერი კულტურული ექსპანსია ხელს უწყობს კოლონიის მეტროპოლიასთან მენტალურ კავშირს და იმ, უცხოენოვანი მწერლობის ნატიფ ნიმუშებში დეკლარირებულ თავისუფლების იდეალთა განხორციელების დღეს დაპყრობილ ქვეყანაში უსასრულოდ გადაავადებს?! – აი

კითხვები, რომლებიც კარგა ხანს უპასუხოდ რჩებოდა; თუნდაც იმიტომ, რომ ქართული რომანტიზმის ისტორიის მკვლევართა ვად უწევდათ რუსული/საბჭოთა იმპერიის იდეოლოგიურ წნეხქვეშ წერა. ბოლო სამი ათეული წლის შფოთსა და ორომეტრიალში, როგორც ეტყობა, ქართული რომანტიზმის სიღრმისეული კვლევა – მიუღწეველი ფუფუნება იყო. სწორედ ამ „კულტუროლოგიური ნიშის“ ამოვსება გახლავთ მიზანი (და ამბიცია!) შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის (რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით) მიერ გამოცემული სამეცნიერო კრებულისა „ლიბერალიზმის ეპოქა ქართულ ლიტერატურაში“ (რედაქტორი – ზ. აბზიანიძე).

ამ კრებულის ავტორებს სამაგიდო წიგნებად რომ არ ჰქონოდათ XIX-XX საუკუნეების ქართველ ლიტერატორთა (იონა მეუნარგიდან – გურამ ასათიანამდე) რომანტიზმის ისტორიისადმი მიძღვნილი გამოკვლევები თუ მოგონებები, სრულყოფილად ვერ წარმოვისახავდით ჩვენს რომანტიკოს წინაპართა პორტრეტებს, ვერც მათი ცხოვრების ნირს, ვერც მათი აზროვნების წესს და ვერც მათ ნაწარმოებთა შექმნის პერიპეტიებს – ანუ ქართული რომანტიზმის ისეთ პანორამას, რომლის გარეშეც, უბრალოდ, ვერ დაიწერებოდა ამგვარი ნაშრომი.

ახლა, როდესაც კრებულის შექმნის მიზეზი, გარემოებანი და „ზეამოცანა“ გაგაცანით, რამდენიმე სიტყვა მინდა მის შინაარსზე, სტრუქტურასა და ავტორებზეც მოგახსენოთ.

ბუნებრივი იყო, რომ ზემოხსენებული კულტუროლოგიური დიაპაზონის მქონე ნაშრომი შესატყვისი რეტროსპექტივით დაწყებულიყო. ეს მისია იტვირთეს – კრიტიკოსმა კახა ჭამბურიამ და ფილოსოფოსმა კახა კაციტაძემ, რომლის ნაადრევმა გარდაცვალებამ გვაგრძნობინა – თუ რა უნიკალურ როლს ასრულებდა იგი ქართულ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. „ქართული რომანტიზმის ისტორიულ-კულტურული კონტექსტი“ შეუწელებელი ინტერესით იკითხება, რადგან

თვალნათლივ წარმოგიჩენთ რომანტიზმის ფილოსოფიის სიღრმისეულ ძირებს – ანტიკური ეპოქიდან – XVIII საუკუნემდე. როდესაც ავტორები ამ ისტორიულ-ფილოსოფიური რეტროსპექტივიდან ქართული რომანტიზმის იდეოლოგიური საფუძვლების კვლევაზე გადმოინაცვლებენ, ჩვენ ვხედავთ, როგორაა კონცენტრირებული მათი ყურადღება სოლომონ დოდაშვილის ფიგურაზე და როგორი „რესტავრატორის სიფაქიზით“ უბრუნებენ ისინი თავდაპირველ შთამბეჭდაობას ისტორიული (ნაწილობრივ – ლიტერატურათმცოდნეობითი) ბედუკულმართობით გაფერმკრთალებულ პორტრეტს ამ დიდი ქართველი მოაზროვნისა.

ქართული რომანტიზმის ფილოსოფიურ-იდეოლოგიური წანამძღვრების თვალმიდევნებას კრებულში სავესებით ლოგიკურად განაგრძობს წიგნის სათაურშივე გაცხადებული ინტერნაციონალური საზღვრების „დემარკაცია“, რომელმაც თვალნათლივ უნდა წარმოგვიჩინოს ქართული რომანტიზმის ადგილი XIX საუკუნის მსოფლიოს ლიტერატურულ რუკაზე. ორი საუკუნის დისტანციიდან ხელახალი მიბრუნება დასავლეთ და აღმოსავლეთ ევროპისა თუ ამერიკის საკულტო ფიგურებად ქცეული რომანტიკოსების შემოქმედებასთან, მათ ლიტერატურულ გარემოცვასთან, მთლიანად – რომანტიზმის ეპოქის კულტურასთან – „კომპარატივისტული ცნობისწადილით“ შეპყრობილ ქართველ მკვლევართათვის უაღრესად ნაყოფიერი აღმოჩნდა. მათი მკითხველი ჩაერთვება იმ საინტერესო პროცესში, რასაც ტიპოლოგიურ მსგავსებათა აღმოჩენა ჰქვია იმ კულტურათა შორის, რომელთაც, გეოგრაფიული სიშორის მიუხედავად, XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე ხელოვნებასა და ლიტერატურაში „რომანტიზმად“ სახელდებული „კრიზისული ცნობიერების“ ეპიდემია მოედო.

მკვლევართა ამ ჯგუფში გიორგი (ჟორჟ) ეკიზაშვილს (რომელსაც ქართველი მკითხველი კარგად იცნობს, აგრეთვე, როგორც ფრანგული ლიტერატურის ჩინებულ მთარგმნელს)

გვერდში ედგნენ ინგლისურენოვანი ლიტერატურის ავტორ-იტეტული სპეციალისტი – თეიმურაზ კობახიძე, ესპანური ლიტერატურის ცნობილი მთარგმნელი და მკვლევარი – მერი ტიტ-ვინიძე და ლიტერატურათმცოდნეთა მომდევნო თაობების წარმომადგენელი – თამარ ციციშვილი (რუსული და პოლონური რომანტიზმი), შორენა შამანაძე (გერმანული რომანტიზმი) და თამარ კომორიძე (იტალიური რომანტიზმი).

ლიტერატორთა საშუალო თაობას ეკუთვნის გაგა ლომიძე, რომლის დახვეწილი ესსე – „ევროპიდან – საქართველოში“ ჩაფიქრებულია, როგორც ერთგვარი „ხიდი“ კრებულის ორ ძირითად ნაწილს შორის. ასეთივე ფუნქცია, ოღონდ სიმბოლოლოგიის რაკურსით, აკისრია ქეთევან ელაშვილის გამოკვლევას – „სიმბოლო ქართულ და ევროპულ რომანტიზმში“.

ქართველ რომანტიკოს პოეტთა (ალექსანდრე ჭავჭავაძის, გრიგოლ ორბელიანის, ვახტანგ ორბელიანის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის) ცხოვრებისეულ და შემოქმედებით გზას მკითხველი გაეცნობა ლიტერატურული პორტრეტებით, რომლებიც ამ სტრუქტურების ავტორს ეკუთვნის.

რომანტიკოსი პოეტების „გალერეას“ ორგანულად ერწყმის (ეგებ სწორედ იმიტომაც, რომ ტრადიციულ შეფასებათა ანტითეზაზეა აგებული) მერაბ ღალანაძის ანალიტიკური ესსე – „რას გვაუწყებს დღეს ნიკოლოზ ბარათაშვილის „საფლავი მეფის ირაკლისა“ და მაია ჭალიაშვილის ისტორიულ-ლიტერატურული რეტროსპექტივა – „ქართული რომანტიკული პროზა“.

რომანტიზმის ეპოქის ლიტერატურული ცხოვრების ხატოვან წარმოსახვას დიდად შეუწყობს ხელს კრებულის უმრწმესი ავტორის – ქეთევან წინიძის ნარკვევი – „ლიტერატურული ყოფა და სალონური კულტურა“, აღსავსე XIX საუკუნის დასაწყისის ქართული ყოფისათვის ნიშანდობლივი დეტალებით

იდეა სამეცნიერო კრებულის შექმნისა, რომელშიც ქართული რომანტიზმის იმანენტური თუ ტიპოლოგიური ტენ-

დენციები ერთ სიბრტყეში იქნებოდა განხილული, შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის დირექტორს – ირმა რატიანს ეკუთვნოდა, არაა გასაკვირი, რომ მისი ესე – „საბედისწერო ბიოგრაფიები“ აჯამებს და შესატყვის კონცეპტუალურ მოდელს უსადაგებს კრებულში თავმოყრილი სტატიების დომინანტურ თემებს.

ქართული რომანტიზმისადმი მიძღვნილი კრებული ორი წლის განმავლობაში იქმნებოდა ქართველ ლიტერატორთა რამდენიმე თაობის წარმომადგენელთა მიერ. იმედია, მომდევნო თაობათა მკითხველიც იგრძნობს მეტაფიზიკურ მიზიდულობას რომანტიზმისა, რომელშიც, შელის თქმით – „სილამაზის ელფერი ერწყმის ტანჯვის წყვდიადს“.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე

„ალექსანდრე ჭავჭავაძეზე ფხიზლად მსჯელობა გრძნობათა დაუხმარებლად შეუძლებელია, – წერდა იოსებ გრიშაშვილი, – იგი იყო დიდი გრძნობის მომღერალი, უხვი, ლაღი, ჭარბი, გულ-დოვლათიანი. მისი ლექსის ჯავარი – ეს არის გრძნობა!“ (ჭავჭავაძე 1940: VII).

გავადევნოთ თვალი ამ გრძნობამოძალებული პოეტის ბიოგრაფიას, ორი საუკუნის მიღმა რომ იწყება, იმდროინდელი საქართველოს სვე-ბედს რომ ირეკლავს და ასერიგად ბევრს გვეუბნება ჩვენს წარსულზეც და ჩვენს ხასიათზეც.

მოგვხსენებათ, ალექსანდრე ვაჟი იყო გარსევან ჭავჭავაძისა, – რუსეთში ქართლ-კახეთის სამეფოს ელჩის, 1783 წელს გეორგიევსკში დადებული ტრაქტატის თანაავტორისა და ხელისმომწერის. მეგობრები გარსევანს „პატარა კახის მარჯვენა ხელს“ უწოდებდნენ, ხოლო მტრები გესლიანად ამბობდნენ, რომ „გარსევანმა საქართველოს ერთადერთი ვაჟი შესძინა და სამაგიეროდ დამოუკიდებლობა კი დააკარგვინა“.

ალექსანდრე პეტერბურგში დაიბადა, ეკატერინე მეორის ნათლული იყო, განათლებაც კერძო პანსიონში რუსულ-ფრანგულ-გერმანული მიიღო, მაგრამ როგორც კი 1804 წელს ხმა დაირხა – მთიულეთში ფარნაოზ ბატონიშვილი აჯანყდაო, – ჭაბუკური რომანტიზმით ატაცებული, სახლიდან გაიპარა და მემამოხეებს შეუერთდა.

მეამბოხენი მალევე შეიპყრეს, – მათ შორის – თვრამეტი წლის „ბედის ნებიერი“ – ალექსანდრე ჭავჭავაძე, რომელსაც ახლა ღროც ჰქონდა და მიზეზიც, რათა მისი საყვარელი ევროპელი რომანტიკოსების მსგავსად, სევდიანი ლექსები ეწერა:

*ეჰა, ყარიბო, სევდის მკრიბო ნუ გაქვს ღანვთ ბანა,
მოკვდავთთვის ჭირი ანუ ძვირი უკვდავ არს განა?
ჟამისა ფრთეთა მალად მფრენთა წარიღონ თანა,
ჩემებრთა ჰკითხე, წარიკითხე სოფლის ანბანა,
მაშინ სცნო რეცა, ერთგზის მეცა ვიყავ პყრობილი.
ნუ ჰკონებთ ვითა სიშორითა ვიყომცა ცვლილი.*

ალექსანდრე ჭავჭავაძის ქრესტომათიულად ცნობილი „ვისაც გსურთ ჩემთა ამბავთა ცნობა...“ და მთელი წყება ლექსებისა – „ოჰ, წარმავალნო“, „მსურდა ოხვრა“, „პყრობილისაგან თანა-პყრობილთა მიმართ“, „მწამებ სსოვნისა“ (რომლის ბოლო სტრიქონებიც აქ გავიხსენეთ) – მისი პირველი პატიმრობითა და ტამბოვში გადასახლებით თარიღდება.

გარსევანი ვაჟიშვილს ტამბოვში გაჰყვა და ახლა იქიდან ევედრებოდა ხელმწიფე-იმპერატორს: „მაჩუქეთ შვილი, აჰა-ტიეთ დანაშაული, სიყმანვილით მოუვიდაო!“ თბილისში დარჩნენ გულშეღონებული დედა პოეტისა – მაია და მისი ძმა – მწერალი და მოგზაური გიორგი ავალიშვილი. რამდენიმე თვის შემდეგ, მათ პეტერბურგიდან სასიხარულო ცნობა მოუვიდათ – იმპერატორმა ალექსანდრემ შეინყნარა თავისი ჭაბუკი სეხნია და პაჟთა კორპუსში განაწესა.

იწყება ალექსანდრე ჭავჭავაძის გეადმავალი სამხედრო კარიერა: ამ კარიერას ბრწყინვალე ფურცლებიც აქვს და არც თუ სასახელოც – სიტყვაზე, მონაწილეობა კახეთის გლეხთა აჯანყების ჩახშობაში 1812 წელს.

იონა მეუნარგიას გადმოცემით: „ალექსანდრე სწუხდა, რომ საკუთარ ძმებთან უნდა ეომა, მაგრამ მოვალეობისა და სამხედრო დისციპლინის მონა, ის შეება კახელებს და ცდილობდა საე-

მე ისე მაინც გაეთავებინა, რომ ბევრი უბედურება არ მომხდარყო“ (მეუნარგია 1954: 22).

ერთ-ერთი შეტაკებისას, ალექსანდრე მუხლში დაიჭრა და აქიმ თურმანიძეთა მალამო რომ არა, საქმე ცუდად წაუვიდოდა. თურმანიძეები მართლაც დროულად გამოჩნდნენ, რადგან თავმომწონე 26 წლის ოფიცერს უკვე აერჩია თავისი საბედო – სარდალ ივანე ჯამბაკურ-ორბელიანის ქალი – სალომე.

საფიქრებელია, რომ სწორედ მისდამია მიძღვნილი ეს სტრიქონები:

*ვარდო კოკობო, ყოვლთა მჯობო, მომხედე კრულსა,
მე შენსა მჭვრეტსა, განარეტსა, თვალ-დაურულსა,
მოვედ, მეკონე და მიმონე, მენამლე წყლულსა;
აღთქმა გრძნობითი, წამ-ყოფითი სრულ უქმენ გულსა,
გრძნობათა ჩემთა საკამათოვ, ვაჰ, შენგან კლულსა!*

ბესიკის კვალდაკვალ, ალექსანდრე ჭავჭავაძეს ლექსი სატრფიალო ბარათად გადაეცემა, მაგრამ, თავისი დიდი წინამორბედისაგან განსხვავებით, ამ ბარათებს ადრესატების სახელებს არ აწერდა. საზოგადოდ, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსების უმეტესობის სათაურიცა და თარიღიც პირობითია – ორიგინალში არ არის მინიშნებული.

ნიშანდობლივია ზოგიერთი ავტორისეული კომენტარიც: მაგალითად, ჭავჭავაძისეული ლექსების ნებისმიერ გამოცემაში ვნახავთ მისი ერთ-ერთი ლექსის სათაურში გამოტანილ სტრიქონს – „ნუ მომკალ მწარედ“, იმ დროს, როცა ხელნაწერი დასათაურებულია: „სარ იარი დარამ შაბ. სპარსულია: სურვილი ამაღამ მიჯნურის ნახვისა“ (ჭავჭავაძე 1940: 291).

ქართული პოეზიის ამ, აღმოსავლურ ნაკადთან დაკავშირებით, იოსებ გრიშაშვილი წერდა, რომ სამმა მგოსანმა – ბესიკმა, საათნავამ და ალექსანდრე ჭავჭავაძემ „მუხამბზის ფორმა უმაღლეს ხარისხამდე აიყვანეს. კერძოდ, ალ. ჭავჭავაძე მალე განთავისუფლდა ირანულ ფორმის გეგავლენისაგან და თვით ამ მუხამბზიას ახალი სიოს შეტანით და შემდგომში ახალი

ფორმის მომარჯვებით (ის ხომ პუშკინის პირველი მთარგმნელი იყო) ჩვენს ლიტერატურაში მაღალი და ბრწყინვალე ადგილი დაიჭირა“ (ჭავჭავაძე 1940: XXIII).

ალექსანდრე ჭავჭავაძის გულდამწვარი მუხამბაზები, როგორ წესი, ჭიანურის ან თარ-ჩონგურის აკომპანიმენტს გულისხმობდა. ჩონგურზე თურმე თვითონაც უკრავდა, მაგრამ, რალა თმა უნდა, განსაკუთრებით უთბებოდა გული, როდესაც გაიგონებდა, როგორ აუღერებდნენ მის გრძნობამოძალეულ სტრიქონებს იმდროინდელი თბილისელი აშულ-მესაზანდარენი.

დიმიტრი ყიფიანი წერდა, რომ, „იმ სიმღერებიდან, რომლებიც ცოტა თუ ბევრად ცნობილია ყოველი ქართველისათვის, ორი მესამედი მაინც, და ისიც საუკეთესონი გრძნობისა და აზრის სიმადლით, ეკუთვნიან ალექსანდრე ჭავჭავაძეს“ (აბზიანიძე 1950: 18).

მაგრამ გამოხდა ხანი და რუსების შემოტანილმა გიტარამ და ფორტეპიანომ ნელინელ გააძევა აღმოსავლური საკრავები... მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულსა და მეოცის დამდეგს, უკვე ანდრია ყარაშვილს, ია კარგარეთელსა და ფილიმონ ქორიძეს გადაჰქონდათ „დამწვრის ლექსები“ ქალაქურ ჰანგზე, ხოლო წარმტაცი ნატო გაბუნია მსმენელებს ჭავჭავაძისეული „ჭმუნვის მახვილით“ ატკბობდა:

ჭმუნვის მახვილი გულისა მსომია:

მიკვირს, თუ სული რად არ მხდომია!

მაგრამ ახლა მოგვიწევს გადავინაცვლოთ ბრძოლის ველზე, სადაც ალექსანდრე ჭავჭავაძეს არანაკლები წარმატებები აქვს, ვიდრე სასიყვარულო და სამწერლო ასპარეზზე: „ვარსკვლავმიხდილ“ ნაპოლეონს დადევნებულ რუსულ ჯართან ერთად, მან ბრძოლით გადასერა გერმანია, საფრანგეთი და თეთრ ცხენზე ამხედრებული, პარიზში შევიდა, უკვე როგორც ადიუტანტი გამარჯვებული ჯარის ერთ-ერთი სარდლის – ბარკლაი დე-ტოლისა.

ოცდარვა წლის ალექსანდრე ჭავჭავაძე პარიზიდან დაბრუნდა ოქროს ხმლით, ზედ ამოტვიფრული წარწერით „გულადობისათვის“ და რამდენიმე საბრძოლო ორდენით. შემდგომი ორდენები მან მიიღო უკვე როგორც გენერალ-მაიორმა, ქალაქების ბაიაზეთისა და თავრიზის ალებისათვის რუსეთ-ოსმალეთისა და რუსეთ-სპარსეთის ომების დროს. იმავე ხანებში ალექსანდრე ჭავჭავაძე დაინიშნა სომხეთის ოლქის მმართველად, შემდგომ – სამხედრო-მოსაზღვრე უფროსად კახეთისა და ახლა უკვე მოთარეშე ლეკთა დასაფრთხობად იშიშვლა თავისი ხმალი.

სწორედ ეს ხმალი შემოიხსნა და ჩააბარა ალექსანდრე ჭავჭავაძემ მის დასაპატიმრებლად მოსულ ჟანდარმებს 1832 წლის დეკემბერში. 1832 წლის შეთქმულებაზე იონა მეუნარგია წერდა: *„ხუმეტიოდე ყმანვილმა კაცმა განიზრახა მოეკლათ საქართველოს მთავარმართებელი და ყველა ცალკე ნაწილების მოთავე რუსები, ჩაეგდოთ ხელში არსენალი, ხაზინა, მეტეხი და ბოლოს საქართველო თავისუფალ სახელმწიფოდ გამოეცხადებინათ“* (მეუნარგია 1954: 22).

საგამოძიებო კომისიას ალექსანდრე ჭავჭავაძე არწმუნებდა, რომ არც კი გაეგონა „იგი ჯოჯოხეთური განზრახვა“. სიყმანვილეში ფრანგულიდან თარგმნილი ტრაქტატი – „ახლოით განჩხრეკილი კაცი“, თავისი განწყობით „არაკეთილსაიმედო“ კი იყო, თუმცა, სამხილად მაინც ვერ გამოდგებოდა. მაგრამ აი ის, რომ შეთქმულები, გამარჯვების შემთხვევაში, ჭავჭავაძეს სამხედრო მინისტრად სახავდნენ, ხოლო მისივე ცოლისძმა – ლუარსაბ ორბელიანი, ფიცით ადასტურებდა თავისი სიძის მონაწილეობას „მამულის გამოხსნის შეთქმაში“, – საკმარისი აღმოჩნდა, რათა პოეტი კვლავ ტამბოვში აღმოჩენილიყო (იხ. გიორგი გოზალიშვილის ფასდაუდებელი მონოგრაფია – „1832 წლის შეთქმულება“).

ამ დროისათვის იგი ორმოცდაექვსი წლისა გახლდათ, ჭაღარაშერეული, ცხოვრების სიტკბონაგეში, მაგრამ მარცხის

დროსაც ღირსებაშენარჩუნებული. ალბათ, სწორედ მას უნდა ეთქვა:

*ვაჰ, დრონი, დრონი ნაგებნი მტკბარად,
წარილტვენ, განჰქერენ სიზმრებრივ ჩქარად;
მე იგივე ვარ მარად და მარად!
არ ვსდევ ჟამთა ცვლას,
მე იგივე ვარ მარად და მარად!*

რუსეთის ტახტზე ამჯერად ნიკოლოზ პირველი იჯდა, ხალხში „პალკინად“ წოდებული. მაგრამ, ეტყობა, მან ჩათვალა, რომ ქართველებთან ლმობიერი პოლიტიკა უფრო ჭრიდა და, თუმცაღა, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ბრალეულობაში ეჭვი არ ეპარებოდა (წერდა კიდევ ამის თაობაზე გრაფ პასკევიჩს), შერისხული პოეტი შეინყნარა და პეტერბურგს იხმო.

სწორედ იქ, პეტერბურგში წარუდგენია ალექსანდრე ჭავჭავაძეს იმპერატორისათვის „საქართველოს მოკლე ისტორიული ნარკვევი“, რომელშიც იგი შეუთარავად ლაპარაკობდა სასოწარკვეთილებამდე მისულ თვისტომებზე და ოდესღაც აყვავებულ, ან კი გაჩანაგებულ ქვეყანაზე: „ახლანდელი საქართველოს მნახველი ძნელად თუ დაიჭერებს, რომ ეს ქვეყანა ოდესღაც ჰყვავდა. მისი წინანდელი მოსახლეობის მონამედ მხოლოდ უტყვი ნანგრევები-ღა დარჩენილა...“ (ჭავჭავაძე 1940: 241). ადვილი შესამჩნევია, როგორ ეხმიანება ეს სიტყვები ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლირიკის აღიარებული ნიმუშის, „გოგჩის“ განწყობილებას:

*აჰა, პალატთა დიდებულთა ნგრეული ნაშთი,
აჰა, ქალაქთა ჩინებულთა ხვედრი უცილო...*

ალექსანდრე ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილ წერილში კიტა აბაშიძე სამართლიანად აღნიშნავდა, რომ „ეს სამკლოვიარო კილო მისი ლექსებისა შექმნილი იყო საზოგადოდ მთელი ერის გლოვისა და ოხვრის ზეგავლენით“ (აბაშიძე 1962: 23).

ამით კიტა აბაშიძე თითქოს არბილებდა თავისსავე ულმო-ბელ განაჩენს: „*ალექსანდრე ჭავჭავაძე არ იყო საეროვნო მწერალი, საერო დარდებისა და ვარამის გამომხატველი. პოეტის ამ ნაკულუღევანების მიზეზი იმალება იმ ატმოსფეროში, რომელშიაც იზრდებოდა, იმ აზრთა ზეგავლენაში, რომელშიაც თავისი სიყრმე-სიყმაწვილე გაატარა და რომელსაც არ შეიძლებოდა თავისებური დიდი არ დაესვა ამ მწერალზე*“ (აბაშიძე 1962: 19).

„გოგჩა“ 1841 წლითაა დათარიღებული. ამ დროისათვის ალექსანდრე ჭავჭავაძე უკვე გენერალ-ლეიტენანტია, ამიერკავკასიის მხარის მთავარმმართველობის საბჭოს წევრი და საქართველოში ერთი, უწარჩინებულესი ოჯახის მამა.

ჭავჭავაძეებს სამი ქალი და ერთი ვაჟი ჰყავდათ: ამათგან ორს – ნინოს და ეკატერინეს – შესტროფოდნენ, ემეგობრებოდნენ, ლექსებს უძღვნიდნენ „ხახვის ფრანტებად“ მონათლული თაყვანისმცემლები, იქნებოდა ეს ნიკოლოზ ბარათაშვილი, გრიგოლ ორბელიანი თუ გიორგი ერისთავი.

მეგობრობა მეგობრობად, მაგრამ არჩევანი ჭავჭავაძიანთ ქალებმა სხვებზე შეაჩერეს: ნინო, მოგეხსენებათ, ალექსანდრე გრიბოედოვზე გათხოვდა და თვალებში შესციცინებდა თავისზე ჩვიდმეტი წლით უფროს, ირონიული ჭკუისა და ენის დიპლომატს და უკვე სახელმობხვეჭილ მწერალს, რომელმაც, გზად სპარსეთისაკენ, ფორტეპიანოზე დაკვრის რამდენიმე გაკვეთილით მოაჯადოვა იგი; ნიკოლოზ ბარათაშვილის „მუზა“ – ეკატერინე („კატინკა“, როგორც მას ყველა ეძახდა), ცოლად გაჰყვა სამეგრელოს უკანასკნელ მთავარს – დავით დადიანს. დაბოლოს, უმცროსი – სოფიო, უკვე მამის გარდაცვალების შემდეგ მიათხოვეს კავკასიაში საიმპერატორო ადმინისტრაციის დიდმობხელეს – ბარონ ნიკოლაის.

ჭავჭავაძეთა ვაჟიშვილი – დავითი, მამამისს მხოლოდ დარდიმანდობით დაემსგავსა და მას უპირატესად მაშინ იხსენებენ, როდესაც წინანდლიდან ლეკების მიერ მისი ოჯახის გატაცებაზე

ჰყვებიან. მაგრამ, ეს ამბავი რომ მოხდა, ალექსანდრე ჭავჭავაძე უკვე ცოცხალი აღარ იყო. ისე რომ, კავკასიის ომში მისი მონაწილეობა და შამილის წინააღმდეგ დიდოეთში ლაშქრობა პირადი ანგარიშსწორების სურვილით არ იყო ნაკარნახევი.

წინანდლის გახსენებაზე: ალექსანდრე ჭავჭავაძე ევროპე-იზმს მხოლოდ ლიტერატურაში როდი წერგავდა – თავისი სასახლეცა და ბაღიც წინანდალში მან სწორედ ევროპულ ყაიდაზე მოაწყო და ქართველ სტუმრებს ჩვენში პირველად ჩამოტანილი ფორტეპიანოთი და ბილიარდით ანცვიფრებდა, ხოლო რუსებსა და ევროპელებს – აღმოსავლური სტუმართმოყვარეობითა და მასშტაბით. თანამედროვეთა თქმით – ჭავჭავაძეებთან სუფრა, წინანდალშიც და თბილისშიც, როგორც წესი, ოც კაცზე მაინც იშლებოდა. მრავალი წლის შემდეგაც კი იგონებდნენ ჭავჭავაძეთა სტუმრები მათ ლიტერატურულ სალონს, თბილისური სახლის ბანზე გატარებულ საღამოებს – ტრადიციული ღეთმა-ნესვითა და წინანდლის ღვინით...

ალექსანდრე ჭავჭავაძე შეუდარებელი მასპინძელი იყო: გულუხვობითაც, სიტყვა-პასუხითაც, იერთაც. პოეტის გარეგნობა ჩვენ იმდროინდელი დაგეროტიკებით ვიცით: გადანკეპილი უღვაშებით (სხვათა შორის, ისეთ მნიშვნელობას ანიჭებდა თურმე ამ უღვაშებს, რომ ბოლო წლებში იღებავდა კიდეც), ეშმაკურად მოწკურული თვალებითა და ჩამალული ღიმილით...

სიტყვიერი პორტრეტიც შემოგვრჩა: „ალექსანდრე შუათანა ტანისა, კარგი თვალადი, კარგი ზრდილი, თავმდაბალი, როგორც ეკადრებოდა დიდი კაცის შვილს, კარგი მოლაპარაკე იყოვო...“ – უყვებოდა ქეთევან ორბელიანი იონა მეუნარგიას (მეუნარგია 1957: 305).

ქუჩას, რომელზეც ალექსანდრე ჭავჭავაძე თბილისში ცხოვრობდა, მისი სახელი პოეტის სიცოცხლეშივე დაარქვეს: ეს არც იყო გასაკვირი. პატივი მიაგეს ბრწყინვალე თავადს, მამაც მხედართმთავარსა და უმაღლესი რანგის მოხელეს. ეს ჩამოთვლა, ერთი შეხედვით უნდა დამთავრებულიყო სიტყვებით

– “და სახელმწიფოებრივ პოეტს”. მაგრამ ალექსანდრე ჭავჭავაძის სიცოცხლეში მისი პრესტიჟი სწორედ სახელმწიფო და სამხედრო კარიერასთან იყო დაკავშირებული და არა იმ „მეღიქსეობასთან“, რომელსაც, ვგონებ, თვითონაც განათლებული არისტოკრატის მოცალეობის ჟამს გულის მოსაოხებელ საშუალებად მიიჩნევდა და არა თავის უმთავრეს და უპირველეს მოწოდებად. ამიტომაც, არც თავისი ლექსების შეკრებაზე უზრუნვია, არც მათ გამოქვეყნებაზე.

1846 წელს პირველად დასტამბული მისი ლექსები, – დავით ჩუბინაშვილს რომ შეეტანა თავის „ქრესტომათიაში“ და პეტერბურგიდან გამოეგზავნა, უკვე გარდაცვლილი ავტორის სასაუბროდ იყო.

ევგენი სიმბოლურიც იყო, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძე სწორედ სამსახურებრივმა რიტუალმა იმსხვერპლა.

ჩვენს მესიერებას სკოლის მერხიდან შემორჩა აღწერა იმისა, თუ როგორ დაუფრთხა ცხენი მეფისნაცვალ ვორონცოვთან ვიზიტით მიმავალ ალექსანდრე ჭავჭავაძეს, როგორ წამოინია იგი მეეტლის მისაშველებლად და თვალის დახამხამებაში, როგორ დაანარცხა ეტლის ბორბალში მოყოლილმა გენერლის შინელმა ქვაფენილს ეს უმარცხებელი მხედარი...

თბილისი გლოვამ მოიცვა: ოჯახი ეთხოვებოდა თავის ბურჯსა და იმედს, ლიტერატორთა ახალთაობა – ქართული რომანტიზმის მამამთავარს, თანამებრძოლნი – მამაც და საზრისიან მხედართმთავარს...

„უნეგებოდ ჭმენავს მთელი საქართველო“, – წერდა პლატონ იოსელიანი. „თბილისის მთელი მოქალაქეობა თავის ამქრებით და ბაიარალებით გაჰყვა მას საუკუნო განსასვენებელთან“ (ჭავჭავაძე 1940: XVIII).

კახეთის პირველი მემამულე შუამთაში დაკრძალეს – საგვარეულო ძვალთშესალაგში, რომლის ხავსიანი სიღრმიდან ექოდ მოისმოდა ოდესღაც ნათქვამი: *„გვძლივა სოფელმან ხელ-მყოფელმან, ან გვაგო შური...“*

ბიბლიოგრაფია:

აბაშიძე 1962: აბაშიძე კ., ეტიუდები..., თბილისი: თსუ-ს გამ-ბა, 1962.

აბზიანიძე 1950: აბზიანიძე გ., ქართველი კლასიკოსები, თბილისი: „სახელგამი“, 1950.

მეუნარგია 1954: მეუნარგია ი., ქართველი მწერლები, ტომი I, თბილისი: 1954.

მეუნარგია 1957: მეუნარგია ი., ქართველი მწერლები, ტომი II, თბილისი: 1957.

ჭავჭავაძე 1940: ჭავჭავაძე ა., თხზულებანი, (ი. გრიშაშვილის რედ.), თბილისი: „ფედერაცია“, 1940.

გრიგოლ ორბელიანი

იყო ღრო, როდესაც ქართულ სუფრაზე რომელიმე სტუმართაგანი აუცილებლად ჩამოიღებდა კედლიდან ბანტიან გიტარას და ქალაქურ ჰანგზე წაიმღერებდა:

*გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ,
თვალოთ ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ!
ათი გზა მაქვს, ათივე შენსკენ მოდის!
ფიქრები მაქვს, წინ შენი სახე მოდის!*

დღეს, იმავე სუფრაზე, შესაძლოა ბევრმა არც კი იცოდეს, რომ ეს მუხამბაზი გრიგოლ ორბელიანს ეკუთვნის. იმ

გრიგოლ ორბელიანს, რომლის კოლორიტული ფიგურის გარეშე წარმოუდგენელია მე-19 საუკუნის ქართული სინამდვილე.

იგი ამ საუკუნის გარიჟრაჟზე დაიბადა, 1804 წელს და უკვე თავისი წარმომავლობით იწვევდა გარეშემოთა რიდსა და ინტერესს: გრიგოლის მამა – დიმიტრი (იგივე ზურაბ) ორბელიანი, – დიდი ყაფლან ორბელისშვილის (სულხან-საბას ჰაპის) შთამომავალი იყო, უკანასკნელ ქართველ მეფეთა კარზე ნამსახურევი, ხოლო დედა – ხორეშანი – ასული გახლდათ მეფე

ერეკლეს შვილიშვილის – ელენესი.

გრიგოლ ორბელიანის ბიოგრაფი, იონა მეუნარგია, აღტაცებული ხორეშანის განსაკუთრებული სულიერი თვისებებით,

წერდა: „მართო გრიგოლის გამოზრდით არ იყო შესამჩნევი დედა პოეტისა. გრიგოლის გარდა, მას ჰყავდა სამი სხვა შვილი: ილია, ზაქარია და ეფემია. სამივე თავისთავად შესანიშნავი და სახელოვანი პირნი. პირველ ორთა სახელს კაცი ხშირად შეხედება კავკასიის სამხედრო ისტორიაში. თავიანთი ცხოვრებითა და სიკვდილით მათ ორთავ დაამტკიცეს თავგანწირული ვაჟკაცობა და ერთგულება მამულისა. ეფემიამ კი დაუვინყარ-ჰყო თავისი სახელი იმით, რომ შეიქმნა დედა ჩვენი სასიქადულო პოეტის ნიკოლოზ ბარათაშვილისა. იშვიათს ქართველ ქალს გაუზრდია ამდენი წარჩინებული ქართველები...“ (მეუნარგია 1954: 31).

ეს ბრწყინვალე შტო ორბელიანებისა შეწყდა გრიგოლის სიკვდილთან ერთად. იგი უძეოდ გადაეგო და აკვანშივე დაწინდული, მაგრამ სხვაზე გათხოვილი თავისი მოგვარე-საცოლის, სოფიო ორბელიანის სახსოვრად, მისდამი მიძღვნილი სამიოდ ლექსილა დარჩა:

*...მე განშორებულს,
სვე გამწარებულს
მაშინ გონებით თუ დამივიწყებ,
არ შევინანებ,
ოღონდ კი შენს გულს
ზოგჯერ ვახსოვდე ჩემდამო ერთგულს!*

ეს ლექსი რიგაშია დაწერილი. პოეტი-პორუჩიკი აქეთ გამოამწესეს 1832 წლის შეთქმულებასთან კავშირის გამო.

აქ იგონებდა იგი სიყმანვილის ბედნიერ დღეებს, თბილისის ლამაზმანებს, თავის ტოლ-ამხანაგებს და ყარაჩოღელ თანამოინახეებს – იარალი შანშიაშვილს, დიმიტრი ონიკაშვილს, მირზაჯანა მადათოვს, ლოპიანას... ხუთი, გადასახლებას მიმსგავსებული სამხედრო სამსახურის წელი, გაუსაძლისი იქნებოდა, ეს მოგონებები და სიჭაბუკიდან თანამზმრდილ ადამიანებთან ხელახალი შეყრის იმედი რომ არა:

*მაგრამ ნუგეშად, ჩემდა შვებად, სასიხარულოდ,
ლხენად გულისა, უდროოდა მწარ-დამჭკნარისა,*

*დაო სასურველი! ამა სოფელს შენ დამშთი მხოლოდ
და განმისვენე კვეთებათვან ბოროტ მხვედრისა!
მისთვის ვლოცავ ცას, შავნი ღღენი ჩემთვის შთომილნი,
არ შეჰსწყდნენ, ვიდრე კვალად ჩემთა თვალთ არ გიხილონ
და მაშინ, ოდეს საუკუნოდ მივლულთ თვალნი,
მშობლიურ მიწა ხელთა შენთა გულს დამაყარონ.*

რატომღაც მგონია, რომ, როდესაც საქართველოში დაბრუნებული გრიგოლ ორბელიანი გადაიკითხავდა თავისი დისაღმბი – ეფემიასაღმბი მიძღვნილ ამ სტრიქონებს, იქვე გადმოიღებდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის წერილს, აქვე თანდართულ ტატოს ლექსს – „ვპოვე ტაძარი“, მერე დანარჩენ ლექსებს და მოძალებულ, უსიამოვნო ფიქრებს განრიდებული, თავის საყვარელ ლიქიორს წაეტანებოდა....

უცნაურია, მაგრამ გრიგოლ ორბელიანის ჩანაწერებში თუ პირად წერილებში, რომლებშიც თითქმის მთელი მისი ცხოვრება აისახა, მათ შორის, გულწრფელი დატირება ბარათაშვილისა, სიტყვა არაა დაძრული მისი დისშვილის ლექსების შესახებ და ქართულ მწერლობას ბარათაშვილის სახელი გრიგოლ ორბელიანის „მტერ-მოყვარემ“ – ილია ჭავჭავაძემ დაუბრუნა.

აქვე უნდა ითქვას, რომ გრიგოლ ორბელიანი, „მამათა და შვილთა ბრძოლაში“ ერთობ „დაზარალებული“ პერსონაჟი ილიას „გამოცანებისა“ – „ზოგჯერ ქვეყანა ფეხებზე რომ ჰკიდიდა“, აკაკისაგან „ხარაბუბა გენერლად“ მონათლული, იმავე ილია ჭავჭავაძეს დასაბეჭდად უგზავნის თავის „ფსალმუნს“ და ელოდება მის პირუთვნელ მსჯავრს.

თავის მხრივ, ილია სთავაზობს გრიგოლ ორბელიანს წარუძღვეს „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენ კომისიას, მონაწილეობა მიიღოს ქართული თეატრის აღორძინებასა თუ ბანკის დაარსებაში. ილიას არ დავიწყნია, როგორი მონაწილეთა შესცქეროდა იგი სტუდენტობისას, არდადეგების შემდეგ პეტერბურგს მიმავალი, მღეთის დაღმართზე ეტლიდან გადმოსულ, ტანმორჩილ, მაგრამ მაინც შთამბეჭდავი გარეგნობის ბაკენბარდებიან პოეტ-გენერალს...

ამ ტანმორჩილებასთან და გენერლობასთან დაკავშირებით: გრიგოლი თავის თავს ხუმრობით, მაგრამ ხაზგასმულად, „ნაპოლეონს“ უწოდებდა, ახლობლებმა კი სიყმაწვილეში „კურკა“ შეარქვეს. შერჩა კიდევ ეს მეტსახელი სიბერემდე და ვიდრე გენერლის კარიერას მივადგებოდეთ, ერთხელ მაინც თვალი შევავლოთ „კურკას“ მის ჩვეულ გარემოში: პირველ ყოვლისა, ეს თბილისია, ე.წ. „ორბელიანთა აული“ (კოლმეურნეთა მოედნის უბანი, რომელსაც, როგორც იქნა, ორბელიანის სახელი დაუბრუნდა), სადაც მოტიტვლებულ ეზოში იდგა დიდი, ორსართულიანი, ფართო მოაჯირით შემოვლებული სახლი ზურაბ ორბელიანისა. „კაცს შეუძლია ყველგან იყოს, თუნდაც იაპონიაში, – როგორღაც უთქვამს გრიგოლ ორბელიანს, – მაგრამ ცხოვრებით კი მარტო თბილისში უნდა იცხოვროსო“ (მეუნარგია 1954: 137).

ზაფხულობით იგი უმეტესად ტაბახმელაშია, მაგრამ ზოგჯერ კოჭორში გადაინაცვლებს, ან კუმისს, კოდას, წავკისს ჩააკითხავს... აქ მარტო იწყებს ხოლმე და აგარაკად ეპატიჟება თავის მეგობრებს და ნათესავებს – ანტონ ორბელიანს, დავით ყორღანაშვილს, დიმიტრი ონიკაშვილს. თვეობით ცხოვრობენ მასთან – დიმიტრი ჯორჯაძე (რომელიც ამ მეგობრობას თანაშემწისა და მდივნის მოვალეობას უთავსებს) და ყაფლან ორბელიანი – ბიძაშვილი გრიგოლისა, ვკონებ ყველაზე საყვარელი და სასურველი მისი სტუმარი.

ყაფლანს – მომღერალსა და თარზე დამკვრელს, აშიკს, თავისი დევიზით – „ეს ცხოვრება – ქალია!“, ეტყობა, ის ხიბლი და ხალისი ჰქონდა, რომელიც ერთფეროვან, მდორე ყოფას აფერადებს და ზეიმად გადააქცევს... სალაპარაკოს რა გამოუღევედა ყაფლანსა და უცოლოდ დარჩენილ, თუმცა (შესაძლოა, სწორედ ამიტომ), სასიყვარულო ისტორიებს დახარბებულ გრიგოლს. აკი წერს ერთი წერილის პოსტკრიპტუმში ანტონ ორბელიანს: „ანტონ, თუ ვისმე ჩუმად ეარშიყები, ისიც მომწერეო“.

ამ, პიკანტური თემატიკისადმი შეუწელებელი ინტერესი გრიგოლ ორბელიანის ლირიკაშიც შეაღწევს და თუ ჩაკვირვებით გადაიკითხავთ მის „მუხამბაზს“ („არავისთვის მე დღეს არა მცალიან, სალომესთან სადილად მეძახიან“) და იმავე ქარაგმულ მინიშნებებზე აგებულ მის ლექსს – „სალომეს – ბეჟანა მკერვალის მაგიერ“, გაიფიქრებთ, რომ ამ სალომეს ქმარი, – ალექსანდრე ჭავჭავაძე, – ვერანაირად ვერ იქნებოდა ალტაცებული გრიგოლის „ლირიკულ-იუმორისტული“ ჟანრით. თუმცა, როგორც გონიერი კაცი, როგორც ჩანს, თავს არიდებდა ურთიერთობის გამწვავებას თავისი ცოლისა და ქალიშვილების მეგობართან.

ჭავჭავაძიანთ ქალები მართლაც გულწრფელად ემეგობრებიან მათ განუყრელ მესაიდუმლესა და თანამოსაუბრეს – „კურკას“. გრიგოლის წერილებიდან და ლექსებიდან კი ჩანს, რომ ის სიხარულით აირჩევდა სხვა როლს – საყვარლისა თუ ქმრისას (ჯერ ნინოზე ფიქრობს, მერე – „წინანდლის ვარდზე“ – ეკატერინეზე). ვაი რომ, ქალბატონი გრიბოედოვისა და დადიანისა, ესოდენ ახლობელნი და მიმზიდველნი, „კურკასთვის“ მიუწვდომელნი აღმოჩნდნენ...

რადგან „თანამოსაუბრე“ ვახსენეთ, არ შეიძლება ცალკე არ აღვნიშნოთ გრიგოლ ორბელიანის ეს მართლაც გამორჩეული ნიჭი. ალტაცებული იონა მეუნარგია წერს: „...და მოჰყვებოდა მუსაიფს, მაგრამ რა მუსაიფს. არა, ვისაც არ უნახავს გრ. ორბელიანი გულდამშვიდებით, ტკბილად მოსაუბრე ნაცნობ-მეგობართა შორის, ის თავის დღეში ვერ შეადგენს პოეტზე დაახლოებულ აზრსაც. მარტო იმის ახლო, იმასთან ლაპარაკის დროს, როდესაც ის თავის მოსაუბრეს მაღლიანად შეხედავდა და გულიდან გარდმოფენილს ნათელში გაახვევდა, რწმუნდებოდა კაცი, რა გამოუღეველი, წმინდა, მოკამკამე წყარო იყო ეს კაცი კეთილგონიერებისა და მაღალი გრძნობისა. არც ერთი სავანი, არც ერთი კითხვა არ იყო კავკასიაში, რომელზედაც მას არ შესძლებოდა ლაპარაკი, არც ერთი კაცობრიობის გო-

ნების მალეღვებელი საკითხი არ იყო, რომელზედაც იმას არ შეეძგინა თავისი, ქართული, აღმოსავლეთის ქრისტიანის აზრი“ (მეუნარგია 1954: 121).

ამ საუბრების (მასლაათის, მუსაიფის, როგორც ადრე იტყოდნენ), ერთი მთავარი თემა – ქართული ენის შერყვნა იყო: გრიგოლს დასტად ედო მაგიდაზე ფერადი ფანქრით აჭრელებული ჟურნალ-გაზეთები ლიტერატურული ახალთაობისა – მეტადრე სერგეი მესხსა და გიორგი წერეთელს კიცხავდა, „დროების“ რედაქტორებს...

გრიგოლ ორბელიანის ერთადერთი კრიტიკული წერილი იმდროინდელ „ცისკარში“, სწორედ გიორგი წერეთლის ახლადგამოქვეყნებული მოთხრობის („კიკოლიკო, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა“) ენობრივ მხარეს ეძღვნებოდა. სხვათა შორის, რამდენიმე შენიშვნა მართლაც მართებული იყო, მაგრამ, საზოგადოდ, დეკანოზ დიმიტრი ალექსი-მესხიშვილის მოწაფე, ანტონ კათალიკოსის ენობრივ პრინციპებზე აღზრდილი გრიგოლ ორბელიანი, აქაც ისეთივე კონსერვატორი მოჩანს, როგორც თბილისის გუბერნიის მარშლის არჩევისას, როდესაც იგი წინაღუდგა დიმიტრი ყიფიანის ღირსეულ კანდიდატურას (რადგან ყიფიანები მხოლოდ აზნაურები იყვნენ) და თანამედროვეთ დაამახსოვრებინა განზილებული ფრაზა: „მაშინ დაიღუპა საქართველო, როცა მე და წვიმიტიძე ერთმანეთს შეგვატოლესო.“

მაგრამ მოდით, დავუბრუნდეთ ამ ზვიადი ფეოდალის ოჯახურ გარემოს, სადაც იგი გაცილებით უფრო მეტ სიმჰათიას იმსახურებს, ვიდრე სათავადაზნაურო საკრებულოში.

აქვე ვიტყვი, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძისაგან განსხვავებით, მარტოხელა გრიგოლ ორბელიანს თავისი სახლი ლიტერატურულ სალონად არ გადაუქცევია. ოც-ოცი კაცი დღეში აქ მაგიდას არ შემოუსხდებოდა ხოლმე: ამისი არც შესაძლებლობა ჰქონდა დღენიადაგ ვალებში ჩავარდნილ გრიგოლს და, ვგონებ, არც სურვილი. სახლში მას თითო-ოროლა თანამოსაუბრე ერჩია, თუ სუსტი სქესისა იყო – მით უკეთესი... ქეიფი

კი – ორთაჭალის ბალებში, ან ტივზე, ან აბანოში, ან ქალაქის შემოგარენში – დასტით, ზურნა-დუღუკით, თარიით, არღნით, – ეს უკვე გემოვნებისა და მიხედვით... აკი მოუწოდებდა თანამეინახეებს ერთ თავის მუხამბაზში:

*სულთი ერთნო, მოლხინენო, ან შეკრბით
თასით, ჯამით, ყანნით, აზარფეშებით!
ლხინის სუფრა მოჰფინეთ ყვავილებით;
ალავერდა დასვით თარიით ნაქებით,
ყოჯა ბუღბულ ტეპილის ხმით აღულუნეთ,
დიმპლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთ!*

და ა.შ.

არის ტიპი – მომლხენისა, მოქეიფის, რომლისთვისაც სუფრას, მის კოლორიტს თავისთავადი მნიშვნელობა აქვს. გრიგოლ და ყაფლან ორბელიანებისათვის სუფრის ხიბლი იმ უხილავ ნაპერწკალსაც გულისხმობდა, რომელიც მამაკაცთა საზოგადოებაში ლამაზ ქალს შემოაქვს. „არშიყობანი არ იყო და უამისოდ, სწორე გითხრა, წასვლა-მოსვლა და სადილი სრულებით არაფერია“, – სწერს ერთ თავის აღრესატს ვნებადამცხრალი პოეტი... (ორბელიანი 1936: 75).

ამ მხარეს გრიგოლ ორბელიანის ცხოვრებისა – გრძნობადსა და რომანტიკულს, ერთი შეხედვით, თითქოს არაფერი აქვს საერთო მისი ბიოგრაფიის ხილულ კალაპოტთან, მის სამხედრო და სამოქალაქო კარიერასთან, მაგრამ ყოველივე ეს – ერთი ბიოგრაფიის განუყოფელი ნაწილია და თუ გრიგოლ ორბელიანის პორტრეტი სრულად გვინდა წარმოვისახოთ, მისი ცხოვრების ამ მხარესაც უნდა მივადევნოთ თვალი.

ერთი საუკუნის წინ, კიტა აბაშიძე თავის „ეტიუდებში“ წერდა: „რა უნდა იყოს საერთო იმ გრ. ორბელიანს შორის, რომელმაც, რაც უნდა ვთქვათ, ძალიან მძლავრად ააჟღერა პატრიოტული თავისი ჩანგი და იმ გრ. ორბელიანს შორის, რომელსაც დედამინაზედ ერთად ერთ საყურადღებო ცენტრად, ერთად ერთ წერტილად თავისი ოჯახობრივი ინტერესი მიაჩნდა და ზურაბი-

ანთ გვარეულობის დაცემასა და საქართველოს დაღუპვას ერთმანეთს უკავშირებდა. აბა მიბრძანეთ ერთი, რა აქვთ საერთო იმ პოეტს, რომლის ქნარიც ნაზი და მომხიბლავი მელოდიებით აღსავსე ჰანგებს გვასმენს, და იმ სასტიკ, გამხეცებულ მეომარს, რომელმაც სხვადასხვა მხარის მმართველობის დროს „დრაკონის კანონები“ შეიმოიღო? აბა, რა რიგათ შევიძლიათ მოათავსოთ ერთ არსში მაღალგრძნობიერი მგოსანი, რომელიც გულგზიად და გულცივ სატრფოსაც კი გზას ულოცავს და ის გაშმაგებული სისხლისმსმელი მეომარი, რომელსაც თავისი სიმკაცრით თავი მოსწონს“ (აბაშიძე 1962: 41).

შემდგომ, კიტა აბაშიძეს მოჰყავს რამდენიმე ნაწყვეტი გრიგოლ ორბელიანის პირადი წერილებიდან, სადაც იგი აღწერს, მისი ბრძანებით როგორ ასწორებენ მიწასთან დაღესტნის სოფლებს, როგორ აჭრიან თავებს ყაჩაღებს და ასკვნის: „...ამის დამწერ კაცს ვერ უნდა შეძლებოდა ვერც ერთი სტრიქონის დანერა, რომელშიაც ადამიანური გრძნობა სჩანდეს. გრ.ორბელიანის პოეზია კი სავსეა ღრმა გრძნობიერებითა და მაღალი აზროვნებით“ (აბაშიძე 1962: 41).

კითხვებს, რომლებსაც უფიქრდებოდა კიტა აბაშიძე, დღესაც არ დაუკარგავთ თავისი მნიშვნელობა და ყოველი მიბრუნება გრიგოლ ორბელიანის ბიოგრაფიასთან და მის შემოქმედებასთან, იმავდროულად მისი გაორებული ბუნების ამოცნობასაც გულისხმობს. ეს გაორება გრიგოლ ორბელიანის ბიოგრაფიასა და შემოქმედებას შორის კი არ არის მხოლოდ, ზოგჯერ თვით მის პოეზიაშიც გვხვდება.

მაგალითისათვის, პარადოქსებით აღსავსე, სწორედ კიტა აბაშიძის მიერ დანუნებული, მაგრამ მაინც ქრესტომატიულად ცნობილი „სადღევრძელო“ ავიღოთ: გავიხსენოთ, როგორ უთავსდება ერთმანეთს ბანგნარევი სტრიქონები, ესოდენ რომ ანანავებდნენ ქართველი კაცის ყურთასმენას:

*სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა?
ერი – გულადი, პურადი, მებრძოლი თავის ბედისა?!*

*მავთა დროთ ვერა შესცვალეს მის გული ანდამატისა,
იგივ მხნე, იგივ მღერალი, მოყვარე თავის მიწისა!..*

და იქვე, რამდენიმე ტაეპით ადრე, მუხლთმორთხმული და ზეატაცებული მიმართვა რუსთხელმწიფისადმი:

*ხელმწიფე ჩვენო,
ძლიერო ბრძენო,
ნიკოლოზ დიდო სულგრძელებითა!
მხედარნი შენნი;
ერთგულნი მხნენი,
ვჰსვამთ შენს სადღეგრძოს მოწინებითა!
გულნი ივერთა გვაქვს მსხვერპლად მზადა,
შენდა შესაფერ-შესანირადა;
ტაძარი შენი ჰსდგას გულსა ჩვენსა,
მოვედ მშვიდობის ჩვენდა საკმევად...*

და ა.შ.

რაც მთავარია, გრიგოლ ორბელიანი ორივე შემთხვევაში გულწრფელია – იმ, პატრიოტული გზებით გამსჭვალულ სტრიქონებშიც და თავის ქვეშევრდომულ მოწინებაშიც. კარგად თუ ჩაუკვირდებით 1832 წლის შეთქმულთა ბიოგრაფიებს, დავინახავთ, რომ გრიგოლ ორბელიანის ევოლუცია საკმაოდ ნიჰანდობლივია: პეტერბურგში გადასახლებულ ბატონიშვილებთან ქართული სამეფო ტახტის გამოტირება, კონდრატი რილევეის „ნალივაიკოს აღსარების“ თარგმნა, ამბოხებული პოლონეთის თანაგრძნობა... ყოველივე ამის შემდეგ კი – საიმპერატორო ტახტისათვის თავგამოდებული ოფიცრისა და დიდმოხელის კარიერა: აჯანყებული ჩეჩნეთისა და დაღისტნის დაპყრობით, ამბოხებული თბილისური ამქრისა და გურიის გლეხობის სამაგალითო დარბევით და საზოგადოდ, რუსეთის იმპერიის განაპირა გუბერნიის ერთ-ერთი წინამძღოლის მსოფლშეგრძნებით.

დაღესტანში შამილთან 15-წლიანი ბრძოლისას, ორბელიანს ჯერ კიდევ შეეძლო ეთქვა: „მამა ვაცხოწნე, ეს სულ საქართველოს სისხლის ღაღადისაო“, მაგრამ, ისე მგონია, რომ

გრიგოლ ორბელიანი ბედმა დაინდო და ნევის საზღვაო პოლკს, რომელშიც იგი 1832 წლის შეთქმულების შემდეგ განაწესეს, აღარ მოუხდა პოლონეთის აჯანყების ჩახშობაში მონაწილეობა...

ქვეშევრდომული მზაობა ორბელიანისა ისევეა შენიშნული და დაფასებული ხელისუფალთაგან, როგორც მისი პიროვნული ნიჭი, გონიერება, მეომრული გაბედულება და საზრისიანობა: შეწყნარებული, ბალტიისპირეთიდან კავკასიაში დაბრუნებული გრიგოლ ორბელიანის კარიერა ბატალიონის უფროსობით იწყება და შემდგომ, მას ხან კავკასიის ჯარების სარდლის როლში ვხვდავთ, ხან დაღესტნის მმართველისა, ხან თბილისის გენერალ-გუბერნატორის... გრიგოლის პატივმოყვარეობისათვის ყველაზე საამო, ეტყობა, მაინც ის პერიოდები იყო, როდესაც იგი კავკასიის მთავარმართებლის მოვალეობას ასრულებდა და ერთპიროვნულად განაგებდა ამ შფოთიან მხარეს.

1872 წლის შემოდგომაზე, სამხედრო მოღვაწეობის 50 წლისთავი გრიგოლ ორბელიანს თბილისში ჩამოსულმა იმპერატორმა ალექსანდრე მეორემ პირადად მიულოცა და სათანადო რესკრიპტთან ერთად, იმპერიის უმაღლესი ჯილდო – ანდრია პირველწოდებულის ორდენი გადასცა.

აკი იმეორებდა ხშირად ყაფლან ორბელიანი – „გურაბიანნი წინ წავიდნენო“. სხვათაშორის, აქ, გრიგოლთან ერთად, მისი უმცროსი ძმაც იგულისხმებოდა – გენერალი ილიკო ორბელიანი, მამაცი მეომარი, შამილთან ტყვედ ნამყოფი და შუათანაც – ზაქარია, რომელიც, პოლკოვნიკის ჩინში 1847 წელს დაღესტანში გარდაიცვალა ქოლერისაგან (მის ქვრივსა და ვაჟიშვილს გრიგოლი თავდადებულად პატრონობდა).

70-იანი წლებიდან გრიგოლ ორბელიანს სამხედრო სამსახურისათვის თავი უკვე განებებული აქვს, მრავალ საზოგადოებრივ წამოწყებაშია ჩართული და უკვირს, როგორ ბედავს ახალგაზრდა, ენაკვიმატი პოეტი აკაკი წერეთელი საგაზეთო ფელეტონში ღვანლმოსილი პოეტი-გენერალი თავმეყვარებულ „ახმედ-ფაშა კახაბერად“ მონათლოს, რაღაც უცნაურ ფარშევანგებს მისტიროდეს და ოხუნჯობდეს:

*გვასწავლეთ, საით გაფრინდა
ის ჩიტი ღვთიით-მადლიანი,
და მოგვაშორეთ, არ გვინდა
ეს დათვი ორ ბელლიანი.*

გაზეთი „დროება“ (1872 წ. 28 ივლისის ნომერი), რომელშიც ეს ფელეტონი იყო დაბეჭდილი, ორბელიანის მსახურს – სოლომონკას შიშით შეაქვეს პატრონის კაბინეტში...

ამ გახსენებაზე: პოეტის ბიოგრაფი იონა მეუნარგია სავსებით სამართლიანად შენიშნავდა, რომ: „უცოლ-შვილო კაცის ცხოვრებაში მოსამსახურეს, მეტადრე იმისთანა მოსამსახურეს, რომელიც განუშორებლად ახლავს კაცს მთელი სიცოცხლე, დიდი ადვილი უჭირავს... ორბელიანისათვის მოსამსახურენი ნამდვილი მეგობარნი იყვნენ, რომელთაც ის სიტყვას უკონებდა, რომელნიც ისე დაახლოვებულად გრძნობდნენ თავს პოეტთან, რომ ზოგჯერ უჭავრდებოდნენ კიდეც.

უხუცესი მათგანი – ნინიკა ემსახურებოდა ორბელიანს ორმოცდაათი წელიწადი... იმის წერილებში ხშირად შეხვდებით ნინიკას ამბავს: „ჩემი ნინიკა დაიჭრა“, „ჩემს ნინიკას ჯვარი დავსწერე“, „ჩემი ნინიკა ავად მყავს“ და სხვ. ამგვარები. გახარკა ემსახურებოდა პოეტს ლეკების დროიდან... უმრწმესი – სოლომონი იყო ხელზე მოსამსახურე ბიჭი პოეტისა სიბერის დროს... „მე ვარ დავრდომილი, რომელსაც არ გამოადგა არცა და, არცა რძალი, არცა სხვა ვინმე – სწერდა პოეტი ხუმრობითა თავის რძალს ქეთევან ორბელიანს – და დამრჩა ჩემ ნუგეზად ჩემი სოლომონკა. ღმერთმა მიცოცხლოს, ესეც კმარა ჩემთვის“ (მეუნარგია 1954; 128).

ამ სენტიმენტალური წიაღსვლის შემდგომ, თუ კვლავ დავუბრუნდებით გრიგოლ ორბელიანის საზოგადოებრივ და ლიტერატურულ ცხოვრებას, მის მიმართებებსა და შეფასებებს, შეიძლება მისი ცნობილი „მუშა ბოქულაძეც“ გავიხსენოთ. მაგრამ არა როგორც გრიგოლ ორბელიანის სოციალური იდეების ევოლუციის დასტური, არამედ როგორც გულაჩუყებული არისტოკრატის

წარმოსახვის სურათი; შესაძლოა, რამდენადმე, რადიკალური ახალთაობის შეხედულებათა ანარეკლიც. დიახ, იმ თაობისა, იმ „თერგდალეულების“, რომელთა ერთ-ერთმა მესვეურმა ნიკო ნიკოლაძემ (იმხანად, იგი „რიონელის“ ფსევდონიმით წერდა) გერცენის ემიგრანტულ ჟურნალ „კოლოკოლში“ (ლონდონში რომ გამოსცემდნენ) გამოქვეყნებულ სტატიაში, მას, გრიგოლ ორბელიანს – თბილისელი ხელოსნების ამბოხის ჩახშობასთან დაკავშირებით, – „ულტრასენტემენტალისტი პოეტი“ და „ზომიერად მომეშჩანო რუსი ვიცე-მეფისნაცვალი“ უწოდა.

როგორც სამართლიანად შენიშნა კიტა აბაშიძემ, გრიგოლ ორბელიანი ძალზედ ხშირად აიგივებდა თავის ბედს საქართველოს ბედთან. ამიტომაც, „თერგდალეულთაგან“ შეურაცხყოფილმა, მან მარტო თავისი თავი კი არა, მთელი საქართველო გამოიგლოვა – ეს რა ახალთაობა მოვიდაო:

მოვიდნენ... და რა?

სულ ჩაგვამწარა...

ვაი ჩვენს იმედს... ვაი თქვენს მოსვლას!..

.....

სხვათა ხელი ჰყვეს

კეთილსა საქმეს:

სტამბით მოჰფინონ სწავლა მამულსა!..

აღჩნდნენ მწერლები,

ჟურნალისტები,

ვაი საბრალოს... ვაი ჩვენს ენას!..

მათ უსწავლელოთა,

ცრუ რუსთაველოთა,

სრულ წავვიბილწეს ენა მდიდარი.

ენა მაღალი,

მის ძალი, მაღლი,

უნყალოდ წახდა უწმინდურთ ხელში!..

ერის ცხოვრება,

მისი დიდება,

მის ისტორია დაცულ არს ენით;

რა ენა წახდეს,

ერიც დაეცეს...

ნაეცხოს ჩირქი ტაძარსა წმინდას!..

როდესაც, ხუთიოდე წლის შემდეგ (ეს კი XIX საუკუნის 70-იანი წლების მიწურულია), უკვე მსცოვანი გრიგოლ ორბელიანი პოეტურ სიჭაბუკეს უბრუნდება და თავის ლირიკულ რვეულს ერთ-ერთ საუკეთესო გვერდს შემატებს – „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“, ეს მოტივი – „საბრალო, დაქცეული საქართველოსი“, – კვლავ მეორდება. ოღონდ, ამჯერად, უკვე როგორც გულდამწვარი მამულიშვილის გოდებით ნათქვამი:

ვაჰ თუ რაც ნახდეს
ველარა აღჰსდგეს,
ველარ აღყვავდეს ახლის შვენებით?
და რაც დაეცა
ის წარიტაცა
შავმან ყორანმა ვით უმწე მსხვერპლი!
ჰე, ცრუ სოფელო,
დაუნდობელო,
შენში კეთილი სად არს ფერ-უცვლელ?
დიდება ჩვენი,
ცად სხივ-მიმფენი,
ნუთუ ესლა გვაქვს, ვჰხედავთ რასაცა?
დაყრუებულსა,
გზა შეუვალსა,
უდაბურს ტყეში ტაძარს დარღვეულს,
სად სახე მეფის,
დიდის თამარის,
სჩანს ძველს კედელზე გამოხატულად!...

აი, ასეთია პარადოქსებითაა სავსე გრიგოლ ორბელიანის პიროვნებაც და შემოქმედებაც: ერთგან იგი გენერლის შინელწამოხურული, ზემოდან ქედმაღლურად უცქერის მომრავლებულ, კადნიერ, გამალიზიანებლად მოუსვენარ ახალ-თაობას და სწორედ ამ აღრეულ თაობაში ხედავს საქართველოს დაცემის პირველმიზეზს, მეორეგან კი – ბეთანიის ეკლესიაში,

თავისი სიჭაბუკის იდეალებთან მიბრუნებული, თვალდანამული, შეძრწუნებული ამ იავარქმნილი ტაძრით და ქვეყნით, მუხლმორთხმული ლოცულობს თამარის ფრესკის წინაშე, რათა მისმა მადლმა და ძალამ გადაარჩინოს ეს ტაძარიცა და ეს ქვეყანაც.

გრიგოლი ისეთი მონდომებით აღნიშნავდა თავისი ლექსის შენიშვნებში: „*შავი დრონი*“ – *თემურ-ლენგისა და შაჰ-აბასის შემოსევების პერიოდს გულისხმობსო*, – რომ ყველაზე მიამიტ მკითხველსაც კი დააეჭვებდა ამ კომენტარის გულწრფელობაში.

ხანდაზმულობაში შესული გრიგოლ ორბელიანის ცხოვრების ნირი, ერთი შეხედვით, სვებედნიერი იყო – სადილის შემდეგ ლიქიორი და პასიანსი, დღისით – „დიდუბის დოღი“, ორბელიანისსავე ცხენების რბოლა – „არაბის“, „მერცხალასი“, „ტაბასარანის“... მოახლის ხელით ნატო გაბუნიასათვის ყვავილეებისა და იღუმალი ბარათის გაგზავნა... საღამოს – წვეულება მთავარმმართველთან, ან რომელსამე წარჩინებულ ოჯახში; ზოგჯერ – თავადამზაურთა კლუბში – პრეფერანსით, ვისტიით...

მაგრამ გადიოდა დრო და მოხუცი მეომრის გული ოდინდელი სიფიცხით აღარ ფეთქავდა – სხვა აჭენებდა მის ცხენს და სხვა ეფერებოდა მის სატრფოს... „*ცხენი არა, ხმალი არა, გაჟუკაობა არა...*“ – გრიგოლ ორბელიანის ეს სიტყვები იმდროინდელი საქართველოს დაღმასვლაზეა ნათქვამი, მაგრამ, ვგონებ, მხოლოდ ეს არ იყო...

ოფიციალურ წვეულებებზე, ბანკეტებზე, მისალოც წერილებში გრიგოლ ორბელიანი ფიანდაზად ეგება მეფისნაცვლებსა და მაღალმოხელეთ, მაგრამ პირად საუბრებში და მიმოწერაში სულ უფრო და უფრო ხშირად შეაქვს ეჭვი იმ პოლიტიკაში, რომელსაც, თავის დროზე, კავკასიაში გზას უკავავდა მისი მბრძანებლური შეძახილი და ბასრი მახვილი: „*თუ გარუსებას სცდილობენ, ბრმანი ხომ არ არიან, რომ ჩვენ რუსებზე უფრო რუსები ვართ... მიკვირს, რას უჩუჩხუნებენ ამ საბრალოს, მორჩილს, კეთილსა და ერთგულსა ერსა?*“ (მეუნარგია 1954: 106) – შესჩიოდა იგი თავის ძველ მეგობარს,

ლევან მელიქიშვილს (დააკვირდით, ამგვარი გულგადახსნის დროსაც კი, მაინც როგორი „მოთვინიერებულია“...).

„თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“, რაღა თქმა უნდა, მაინც „ავლაბრის ყაზარმებში“ გამოტარებულ განწყობილებათა ფონზე შეიქმნა. თუ ახალგაზრდობის ჟამს დაწერილი „იარაღის“ პატრიოტიზმი ქართულ კოლორიტიზეა აღმოცენებული, შორეული სამშობლოს მონატრებითაა ნაკარნახევი, ბოლოდროინდელი პატრიოტული ლირიკა – გამოთხოვებაა არა მარტო იდეალში წარმოსახულ ქვეყანასთან, არამედ იმ საქართველოსთანაც, რომელსაც გრიგოლისათვის განასახიერებდნენ მისივე ყაფლანი („ყაფლან – ჩემო ოხვრის კვიპაროზო!“ – რომ წერდა), მისთვის ნატვრად დარჩენილი და უკვე გამოტირებული ნინო და ეკატერინე ჭავჭავაძეები, მანანა ორბელიანი...

ახალთაობას ბოლოს და ბოლოს შეურიგდა და რამდენადმე ანგარიშსაც უწევდა, მაგრამ ესენი მაინც სხვანი იყვნენ – უცხონი და ბოლომდე გაუგებარნი...

ქართული მწერლობისათვის საბედნიეროდ, სწორედ ამ „ახალმა და უცხო თაობამ“, თავის დროზე, უკან რომ არ დაიხია გრიგოლ ორბელიანის გენერლის მუნდირისა და ეპოლეტების წინაშე, შემდგომ, ამ მუნდირს მიღმა დაინახა მსცოვანი პოეტის მტკივანი გული და ღირსეული პატივი მიაგო მის ხსოვნას.

გრიგოლ ორბელიანი 1883 წლის 21 მარტს გარდაიცვალა. სიმბოლური იყო, რომ ქაშვეთის ეკლესიაში მის დაკრძალვაზე გამოსათხოვარი სიტყვები სწორედ ლიტერატურული ახალთაობის ორმა წინამძღოლმა – ილია ჭავჭავაძემ და აკაკი წერეთელმა წარმოსთქვეს.

„...იგი იყო თვითმპყრობელი ჩვენის ქართული ენისა, იგი იყო „მეუფე“ ჩვენის სიტყვიერების ძალ-ღონისა და სიმდიდრისა. იგი იყო მწერალი და მოქმელი, მაღალის ნიჭით ცხებული, იგი იყო მოძღვარი ჩვენი და ჩვენ – სასოებით მისი მსმენელნი...“ – ამბობდა ილია თავის გამოსათხოვარ სიტყვაში (ჭავჭავაძე 1953: 247-248).

განწყობა იმ რჩეული საზოგადოებისა, რომელიც ეთხოვებოდა გრიგოლ ორბელიანს ქაშვეთის ეკლესიის თაღებქვეშ, და იმ სამოცი ათასი კაცისა, რომელიც გოლოვინის პროსპექტზე სულგანაბული უსმენდა ქაშვეთის ზარების გუგუნს, ზუსტად გამოხატა აკაკიმ, როდესაც თქვა, რომ „*გრიგოლ ორბელიანის სიკვდილი იყო დიდებული და სანატრელი*“.

დღეს, იმ ღირსშესანიშნავი დღიდან თითქმის საუკუნენახევრის შემდეგ, ძნელია ერთი სიტყვით თქმა – როგორი იყო ცხოვრება გრიგოლ ორბელიანისა: „დიდებული და სანატრელი“, თუ დამაფიქრებელი და მრავლისმეტყველი... ერთი კია, რომ გრიგოლ ორბელიანის ბიოგრაფიასა და შემოქმედებას ჩვენი ისტორიის, ჩვენი მწერლობის განუყოფელ ნაწილად იქცა და მის ცხოვრებას, მის ლექსებს, მის წერილებსა და დღიურებს კიდევ დიდხანს და დიდხანს ჩავაკვირდებით, როგორც ჩვენი წარსული ცხოვრების ზარნიშიან სარკეს.

ბიბლიოგრაფია:

აბაშიძე 1962: აბაშიძე კ., ეტიუდები, თბილისი: თსუ-ს გამ-ბა, 1962.

მეუნარგია 1954: მეუნარგია ი., „ქართველი მწერლები“, ტომი I, თბილისი: 1954.

ორბელიანი 1959: ორბელიანი გრ., თხზულებათა სრული კრებული, თბილისი: „საბჭოთა მწერალი“, 1959.

ორბელიანი 1936: ორბელიანი გრ., წერილები. ტომი I, „სახელგამი“, ტფილისი: 1936.

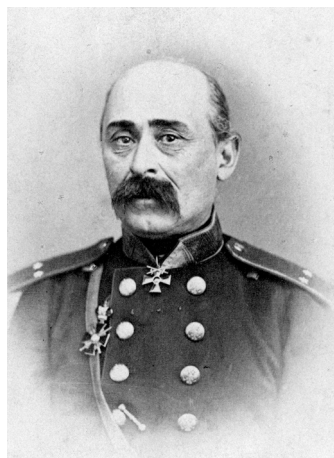
ორბელიანი 1938: ორბელიანი გრ., წერილები, ტომი II, „სახელგამი“, ტფილისი: 1938.

ჭავჭავაძე 1953: ჭავჭავაძე ი., თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. III, თბილისი: „სახელგამი“, 1953.

წერეთელი 1950: წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული 15 ტომად, ტომი I, თბილისი: „სახელგამი“, 1950.

ვახტანგ ორბელიანი

ვახტანგ ორბელიანის სახელი, ისევე, როგორც ბევრი რამ ჩვენი წარსულიდან, ნელინელ დავინწყებას მიეცა. დასანანი

ეს დავინწყება, რადგან შემოქმედება ვახტანგ ორბელიანისა ქართული რომანტიზმის განუყოფელი ნაწილია, ხოლო მისი ბიოგრაფია გასდევს და ასურათხატებს თითქმის მთელს მეცხრამეტე საუკუნეს.

ერეკლე მეორის შვილისშვილმა მთელი ცხოვრება სათუთად გამოატარა, გამოიტირა და თავის „სოფლისგან დანყოფილებულ“ გულთან ერთად სიონის ტაძრის ლოდქვეშ დაატანა ოცნება თავისუფალ ქართულ სამეფოზე...

ეს ოცნება მას ბავშვობიდან ქონდა შთანერგილი – იგი ხომ თეკლე ბატონიშვილის ვაჟი იყო, ერეკლეს უმცროსი და უსაყვარლესი ასულისა. იმ თეკლე-ბიჭის, მამამისი რომ მიმართავს – „ჩემო შინაგანო გულის ნათელო, თეკლევ!“ და სიმწრით აღმოხდება: „ჩემს ვაჟიშვილებს ჩემის თეკლეს სიკეთე რომ სჭირდეთ, ბედნიერი ვიქნებოდით“ (ორბელიანი 1894: XI).

საქართველოს წარსულისა და მწერლობის უბადლო მცოდნე, პოეტური ნიჭით დაჯილდოვებული თეკლე იყო პირველი აღმზრდელი და გეზის მიმცემი თავისი ვაჟიშვილებისა – ალექსანდრესი, სიყმაწვილეში შერქმეული „პუპლიას“ მეტ-სახელით უაღრესად საინტერესო და თვალსაჩინო ფიგურად

რომ დარჩება ქართულ ლიტერატურულ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, შუათანასი – დიმიტრისა და უმწრმესი – ვახტანგის.

თუკი მოეძებნება ვახტანგ ორბელიანს სულშიჩამწვდომი სტრიქონები, სწორედ იმ, ბავშვობისდროინდელი შთაბეჭდილებებითაა ნაკარნახევი:

*სული მიკვნესის, გული ჩემი მწარედ ღონდება,
რა საქართველოს მწარე ბედი მომავონდება;
რა მავონდება, რასაც დედა ნორჩს მომითხრობდა.
ის უამი იყო, საქართველოს სული ხდებოდა...
აჰა, ირაკლი, გმირთა გმირი, კახი პატარა:
„ერწმუნოს მამულს არ მივცემო, არა და არა!“
(„იმედი“)*

მამა მომავალი პოეტისა, ერთ ღროს საგარეჯოს მოურავი, შემდგომ კი უკვე რუსულ სამსახურში – პოლკოვნიკი ვახტანგ ორბელიანი, – უმცროსი ვაჟიშვილის დაბადებამდე ერთი თვით აღრე დაიღუპა აჯანყებულ კახელებთან შეტაკებისას – 1812 წლის მარტში. უმცროს ვახტანგს მან არა მარტო სახელი უანდერძა, არამედ ის შინაგანი გაორებაც, რომელიც შემდგომში, გარემოებათა ზეწოლით დამპყრობლის მუნდირში გამოწყობილ მამულიშვილთა მთელი თაობის განმასხვავებელ ნიშან-თვისებად იქცა.

ამ მხრივ, უმცროსი ვახტანგ ორბელიანის ბიოგრაფია საინიშნოდ შეიძლება ჩაითვალოს: კეთილშობილთა სასწავლებელი; შემდგომ, პეტერბურგში – პაჟთა კორპუსი; 1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობა; გადასახლებაში ნოსტალგიური ლექსების წერა; მონაწილეობა; სამშობლოში დაბრუნება; დაბოლოს – ზეალმავალი სამხედრო კარიერა: პრაპორშჩიკობიდან – გენერლობამდე.

ვახტანგ ორბელიანის ლიტერატურული მოღვაწეობა თავდაპირველად ოჯახური სალონის კედლებით იფარგლებოდა. ორბელიანებთან იკრიბებოდნენ დიმიტრი ყიფიანი, სოლომონ რაზმაძე, კონსტანტინე მამაცაშვილი, ელიზბარ ერისთავი, ივა-

ნე მუხრანსკი, ზაალ ავთანდილაშვილი – ქართული არისტოკრატიული ინტელიგენციის პირველი თაობა.

გარდა თავიანთი ნაწარმოებებისა, დიდის გატაცებით უკითხავდნენ ერთმანეთს ვახტანგისა და მისი ძმის – დიმიტრის მიერ პეტერბურგიდან ჩამოტანილ რუსულ და ფრანგულ წიგნებს. ვახტანგ ორბელიანი განსაკუთრებით ჰიუგოთი და პუშკინით იყო მოხიბლული – პუშკინის ლექსებიდან ზოგი თარგმნა, ზოგიც გადმოაქართულა. მას უთარგმნია აგრეთვე რუსი დრამატურგის – პეტრე კარატიგინის პიესა „ნაცნობი უცნობნი“ (კარატიგინს, თავის მხრივ, ეს ვოდევილი ფრანგულიდან ჰქონდა გადმოკეთებული).

მეგობრებმა ორბელიანების ოჯახურ სცენაზე რეპეტიციებიც კი დაიწყეს. მაგრამ 1832 წლის მიწურულს, ამ სცენისმოყვარულთა უმეტესობა უწყინარი ვოდევილის ნაცვლად, საბედისწერო დრამის მონაწილე აღმოჩნდა და სახელმწიფო დანაშაულში მონაწილეობის ბრალდებით, საგამოძიებო კომისიის წინაშე წარსდგა.

სხვათაშორის, 1832 წლის შეთქმულებაში არა მარტო სამნი ძმანი ორბელიანები მონაწილეობდნენ, არამედ მათი შთამავგონებელი თეკლე ბატონიშვილიც (ერთი კია, რომ, გარემოებათა და ასაკის გამო დაინდეს და არ დაუპატიმრებიათ შვილებთან ერთად).

საპატიმროში – „ავლაბრის ყაზარმებში“ ვახტანგ ორბელიანი ჯერ თავის მეგობართან – დიმიტრი ყიფიანთან ერთად იჯდა და კათოლიკე პატრისაგან ნასწავლ ფრანგულს ხეწდა; შემდგომ, უფროს ძმასთან – ალექსანდრესთან გადაიყვანეს. პუშლიას და ვახტანგს საკმაოდ სერიოზული ბრალდებანი ჰქონდათ წაყენებული და თავდაპირველად მათ სიკვდილით დასჯაც კი მიუსაჯეს. მაგრამ, შემდგომში, იმპერატორმა ლმობიერება გამოიჩინა და სამივე ძმა რუსეთს გადაასახლეს. ვახტანგი კალუგას გაისტუმრეს. ერთხანს მასთან ერთად იყო შუათანა ძმაცა

და დედაც, მაგრამ თეკლე ბატონიშვილი ხანდაზმულობის გამო, მალე დაუბრუნებიათ თბილისში.

ვახტანგი, რომელსაც გრიგოლ ორბელიანისაგან განსხვავებით, წერილების წერა არ უყვარდა, იძულებული იყო დროდადრო მიემართა დედისათვის მოწინებელი თხოვნით: „*მონყალეო ბატონო, თუ შეიძლებოდეს ერთი ოქრო მიბოძეთ, არ მინდოდა შემეწუხებინეთ, მაგრამ, რა ვქნა, საჭირო არის და აბა, სხვა თქვენს მეტი ვინა მყავს, რომ შევანუხო. ღვთის მონყალებით მე კარგათ გახლავარ და აღარა მიჭირს რა, მხოლოდ ამისთვისლა ვწუხვარ, რომ თქვენ შეუძლოთ ბრძანდებით. ახლა არ ვიცი როგორა ბრძანდებით. გთხოვთ სწორეთ შემატყობინოთ თქვენის ბარათით*“ (ჟღენტი 1965: 15).

კალუგაში ვახტანგ ორბელიანმა ოთხი წელი დაჰყო და უნდა ითქვას, რომ იქაურ საზოგადოებას დიდად შეუმსუბუქებია მისთვის გადასახლების სიმძიმე: „*ძალიან შევწუხდებოდი მარტოობით, თუ აქაურს საზოგადოებას ასე მიღებული არა ვყვანდეთ, – წერდა იგი თავის რძალს ეკატერინეს, – მე არა მგონია, საქართველოში რომ მეღირსოს მოსვლა, ჩემმა ნათესავებმა ასე მიმიღონ, ყოველს სახლში ნათესაურად*“ (ჟღენტი 1965: 15).

და მაინც, რალა თქმა უნდა, ვახტანგ ორბელიანს – „განდევნილს შორსა, შეუწყნარსა ამ წყვდიადს მხარეს“, გამუდმებით თვალწინ ედგა „ჩვენის სამშობლოს მშვენიერნი მთანი და ბარნი“, „უამნი-დღენი ნეტარებისა, დღენი ლხინისა, შექცევისა და სიმღერისა“...

სამშობლოსთან განშორების ტკივილი უთუოდ გაუსაძლისი იქნებოდა – ლექსად რომ არ გამოთქმულიყო:

*მშვიდობით, ველნო, საყვარელნო, ზურმუხტნო ველნო!
ბორცვნო, ჭალაკნო მშვენიერნო, ტურფა არენო,
მთანო ამაცნო, ახოვანნო, ცად მიბჭენილნო,
წყალნო აღმასნო, მოცინარნო, მოკამკამენო!*

*მშვიდობით, ჩემო გამომზრდელი, ჩემო მამულო!
მშვიდობით, მაგრამ შენთან მრჩება ოცნება ტკბილი...
გმირთ ძეთ სამარევე, იმათ წმინდა სისხლით მორწყულო,
სად გინდა ვიყო, რაც გინდა ვიყო, ვარ შენი შვილი!*

ასე მთავრდებოდა „გამოსალმება“ – ვახტანგ ორბელიანის ჩვენამდე მოღწეული ერთ-ერთი პირველი ლექსი. რუსეთში გადასახლების გამოძახილია კიდევ ერთი გამორჩეული გვერდი მისი ლირიკული რეპერტუარისა – „მოგონება“:

*სამშობლოსაგან ეტლით ვიყავ მოშორებული;
ვიყავ ჭაბუკი, სამშობლოსკენ ინევედა გული.
ღლე და ღამ მედგა დაბუნდვითა ჩემთ თვალთა წინა
ჩვენი მამული, მშვენიერი ჩვენი ქვეყანა.
შორს ვიყავ მისგან, მაგრამ გულით სულ ვიყავ მასთან,
ჩემს ღარიბ ქოხთან, ჩემს ვენახთან, ჩემს ველს ლამაზთან.*

აქვე ვიტყვი, რომ ეს „ეტლი“, არა როგორც ეკიპაჟი, არამედ როგორც ბედისწერის განმასახიერებელი თანავარსკვლავედი, გასდევს ვახტანგ ორბელიანის მთელს შემოქმედებას.

როდესაც 1837 წელს ვახტანგ ორბელიანი საქართველოში დაბრუნდა, შეწყნარებული და შემორიგებული, ვისმეს, ამ ბრწყინვალე თავადის შემყურეს, უთუოდ გაელიმებოდა „ღარიბი ქოხის“ ან „უიღბლო ეტლის“ მეტაფორებზე...

XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან, „ტოპოსის“ შენაცვლებამ, ვახტანგ ორბელიანის ლირიკის ადრესატიც შეცვალა და ახლა იგი უკვე თავის თავს კი არ დასტიროდა, რომანტიულ ფერებში წარმოსახული სამშობლოსაგან მოცილებულს, არამედ თვით ამ სამშობლოს, დიდებული წარსულის ხავსიანი ნანგრევებითა და ამ ხავსჩაჭიდებული, განწირული აწყობით.

ამ რეფერენს საგანგებოდ მიაქცია ყურადღება ილია ჭავჭავაძემ ვახტანგ ორბელიანის ლექსთა კრებულისათვის წამოღვარებულ წერილში (აქვე აღვნიშნავ, რომ ეს წიგნი ილიამ და პეტრე უმიკაშვილმა 1894 წელს გამოსცეს. თვითონ ავტორი უკვე აღარ იყო ცოცხალი, მაგრამ ხელნაწერების შერჩევაშიც

და წიგნის გამოცემაშიც მათ დიდად ეხმარებოდა პოეტის ქალიშვილი – გამორჩეული სათნოებითა და ნიჭით აღსავსე მარიამ ორბელიანი).

დავუბრუნდეთ ილიას წერილს: „უმთავრესი კილო თ. ვახტანგ ორბელიანის პოეზიისა, – წერდა ილია, – ერთი გულსაკდომი, მაგრამ გულწრფელი გოდებაა წარსულისათვის, თვითო სიტყვა მის უკეთეს ლექსებისა თვითო ცალკე მარგალიტია ცრემლისა, ღრმად ნატკენ გულისაგან წარმოდინებული. იგი დასტირის იმ წარსულის დამხობილს დიდებას, მაგრამ არც იმას გვიმაღლავს, რა ჭირი და ვაგლახი გადახდენია საქართველოს:

*„ჩვენი ივერი მშვენიერი არს სისხლის კალო,
გმირთა აკლდამა, გულსაკლავი და სავალალო“,*

- ამბობს იგი ერთს თავის სახელოვანს ლექსში, რომელსაც ჰქვია „იმედი“ და რომელიც ერთი უნარჩინებულესი მარგალიტია ქართულ პოეზიაში“ (ორბელიანი 1894: XVI-XVII).

ილიასა და ვახტანგ ორბელიანის ურთიერთობას თავისებური ელფერი ჰქონდა – ერთგვარი ნაზავი შინაგანი დისტანციისა და ერთმანეთისადმი პატივისცემის.

ვახტანგს, გრიგოლ ორბელიანის უმცროს კოლეგასა და ნათესავს, გრიგოლის ამპარტავნობის ნატამალიც კი არ ეცხო, და თუ, სიტყვაზე, იმავ ილიას ისტორიულ ოპტიმიზმს არ იზიარებდა, პოეტურ პოლემიკაშიც კი ხაზგასმულად დელიკატური გახლდათ.

გავიხსენოთ მისი „სამშობლო ქვეყნის პასუხი“, ქვესათაურით – „ილია ჭავჭავაძის ლექსის გამო: „ჩემო კარგო ქვეყნავ, რაზედ მოგიწყენია?“:

*მკითხავ, ჩემო პოეტო: რაზედ მოგიწყენია?
ნება მომეც მეც გკითხო: შენ კი მოგილხენია?
მეუბნები, მარწმუნებ: „მომავალი ჩვენია!“
მაგვგარი იმედები ჩემს ყურს ბევრი სმენია!*

და ა.შ.

ზემოთ, პოეტის დელიკატურობა ვახსენე. ვახტანგ ორბელიანი ამ თვისებას მხოლოდ თანასწორებთან როდი ამჟღავნებდა. მისი ერთგული მსახური პლატონ ამაშუკელი, რომელსაც როგორც თავის თანასწორს, ისე ეპყრობოდა, იგონებდა: „მადლობით და ბოდიშებით უფრო იღლებოდაო“ („ლიტერატურის მათიანე“ 1949: 74).

ნუ დაგავიწყდება, რომ ესოდენ თავმდაბალი ადამიანი – არა მხოლოდ რომანტიკოსი პოეტია, რომელიც მისტიკის იმ ღროს, როდესაც – „ყმას ყავს პატრონი არა ბატონი: ერთნი არიან ყმა და პატრონი“, არამედ რუსეთის იმპერიის სამხედრო ადმინისტრაციის ერთ-ერთი დიდმოხელე: ორმოცდარვა წლის ვახტანგ ორბელიანი უკვე გენერალ-მაიორი იყო და მის სამსახურებრივ ნუსხაში მოიხსენიება ყუბანის მაზრის მმართველობაც, თერგის ოლქის უფროსის მოვალეობის აღსრულებაც, საქართველოში დაბრუნებისას კი – არანაკლებ პასუხსაგები თანამდებობა მომრიგებელი მოსამართლისა.

გადასახლების შემდგომ, ხელისუფალთაგან შეწყნარებული და პატივდებული ბრწყინვალე თავადის – ვახტანგ ორბელიანის ცხოვრების გარეგნული ქარგა არ ესადაგებოდა მისი ლირიკის მინორულ ტონალობას. ერეკლეს შვილისშვილს დაახლოებით სამოცი ლექსი დარჩა და უმეტესობა აქედან ისტორიის მუშითაა ნაკარნახევი. თანამედროვე მუზამ, ისეთმა მშვენიერმაც კი, როგორიც მისი ცოლი, ეკატერინე ილინსკაია იყო, შესამჩნევი კვალი ვერ დატოვა ვახტანგ ორბელიანის შემოქმედებაში.

„დედაჩემისთანა უნაკლო სილამაზის ადამიანი მე არასოდეს არ მინახავს. ის არ მისდევდა მოდას, ყოველთვის თავისებურად, სადად იცვამდა და ივარცხნიდა, ან კი რა შესაფერისი იქნებოდა ანტიკური ქანდაკებისათვის მოდის აყოლა?“ – იგონებდა მარიამ ორბელიანი („ლიტერატურის მათიანე“ 1949: 73).

ანტიკის გახსენებაზე: ვახტანგ ორბელიანი ეთაყვანებოდა ანტიკურ სამყაროს, საზოგადოდ კლასიკას. არ არის შემთხვე-

ვითი, რომ ლექსში „ობოლი“ პოეტი – „ელინთ მამულს“ ავედრებს „შეიშვილოს და იძმოს იგი ობოლი“ ანუ, წარმოსახული გმირი ამ ლექსისა – შოთა რუსთაველი...

როდესაც ვახტანგ ორბელიანი ლექსით „ძველს მეგობარს“ ეხმიანება დიმიტრი ყიფიანს და მოუწოდებს „სული და გული დავიტკბოთ რუსთაველის ლექსით, გიოტე, შექსპირი, შილერი კვლავ ერთად გადავიკითხოთ“ – ეს პოეტური პირობითობა არ გახლავთ. ქართული და ევროპული კლასიკა მხოლოდ წიგნის თაროზე როდი მეზობლობდა ვახტანგ ორბელიანთან – მის ესთეტიკურ იდეალსაც ძერწავდა. ამიტომაც, რომ სიჭაბუკიდან მიჩვეული „ბესიკის მღერას ციურსა“, გრიგოლ ორბელიანის გარდაცვალების ლექსით დამტირებელი, – ვახტანგი ერთი წლის შემდეგ (1884 წელს) სწორედ ბესიკისა და გრიგოლ ორბელიანის ტრადიციას ემიჯნება:

*მე არ მიყვარს კილო მუხამბაზისა,
კინტოთ კილო, კილო შუა-ბაზრისა...*

და ლოპიანასა და დიმიტრი ონიკოვს – რუსთაველის, შექსპირის, შილერის სამყაროს უპირისპირებს.

აქ ვახტანგ ორბელიანი ერთობ პრეტენზიული ჩანს, თუმცა, საზოგადოდ, ლიტერატურულ ცხოვრებაში, იგი ისეთივე თავმდაბალი იყო, როგორც ყოველდღიურობაში. ნიმუშად მისი ერთი ტაეზი მინდა მოვიყვანო ბაქარ ქართლელისადმი (ანუ დიმიტრი ყიფიანისადმი) ლირიკული მიმართვიდან:

*არ ვარ პოეტი; წყობილის რითმით
დამშერალს კაცის თვალს ვერ მოგვკერი ცრემლსა,
ლექსით ცხოველით, ძლიერით, მდიდრით
ვერ ავაღელვებ, ვერ აღვძრავ ერსა!*

ეს სტრიქონები რომ იწერებოდა, ვახტანგ ორბელიანი უკვე სამოცდაათს იყო გადაცილებული. შესაძლოა სიჭაბუკეში, მეფე ერეკლეს შვილისშვილი მართლაც ოცნებობდა ერის სულიერ წინამძღოლობაზე, მაგრამ ცხოვრებამ მას სხვა როლი არგუნა

და უნდა ითქვას, ვახტანგ ორბელიანმა ზუსტად განჭვრიტა თავისი პოეტური მისია – „გზად და შემაერთებელ ხილად“ *ყოფილიყო „ძველ რომანტიულ ლირიკასა და ახალ რეალურ პოეზიას შუა“* – ეს კიტა აბაშიძის სიტყვებია (აბაშიძე 1962: 108).

სახელოვან პაპას ვახტანგ ორბელიანმა მამულისათვის მეომრული თავგამეტებით ვერ მიბაძა, მაგრამ შთამომავლობას დაუტოვა პატარა კახის საარაკო გმირობის პოეტური სურათები („ირაკლი და კოხტა ბელადი“, „ირაკლი და იმისი ღრო“); მან არა მხოლოდ გამოიგლოვა, არამედ დაასურათხატა იავარქმნილი ღმანისი, ორბელიანთა ტრადიციული მაიორატი; გელათი – „დიდი თამარის“ წარმოსახული განსასვენებლით („არის ადგილი“); მან განავრცო ქართული რომანტიზმისათვის დამახასიათებელი მესიანისტური იდეა („ჯვარი ვაზისა“ და „იანვრის 14-ს“) დაბოლოს, თავის საუკეთესო ლექსში – „იმედში“ წარმოაჩინა საქართველოს ისტორიული არსებობის კონცეფცია.

„აქ სჩანს მთელი სიდიადე, მთელი ძალ-ღონე მამული-შვილურ სიყვარულისა, რომლის რისხვამ თვით სარწმუნოებაჲ კი აგმობინა ღრმადმორწმუნე პოეტს“, – წერდა ილია „იმედის“ შესახებ (ორბელიანი 1894: XVIII).

„ნანგრევთა შუა მდინარეებდა ჩვენი ცხოვრება“ – აღმოხდა ვახტანგ ორბელიანს იონა მეუნარგიასადმი მიძღვნილ ლექსში – „ნანგრევთა შუა ლამპარი“.

სწორედ ამ ლამპარით წარსდგა იგი „დიდის კარის წინ“ და სიმბოლურია, რომ მისი ბოლო, დათარიღებული ლექსი, სიკვდილამდე ერთი წლით ადრე, 1889 წელს დაწერილი, სწორედ ასეა დასათაურებული – „დიდის კარის წინ“:

*მიველ კარს დიდსა,
ველი ჩემს რიგსა,
სოფლისგან გულით დანყლოლებული, -
რაც მე გამტანჯა
და რაც დამსაჯა
მასა გრძნობს შენი ეგ წრფელი გული.*

მსცოვანი ვახტანგ ორბელიანი ამ პოეტურ ანდერძს თავის საყვარელ ქალიშვილს – მარიამ ორბელიანს უტოვებდა, მაგრამ ისე მგონია, რომ წრფელ გულში ვახტანგ ორბელიანის მივიწყებული სახელი დღესაც ჰპოვებს გამოძახილს.

ბიბლიოგრაფია:

ორბელიანი 1894: ორბელიანი ვ., ლექსები ვახტანგ ორბელიანისა, ტფილისი: „წიგნის გამომცემელ ქართველთა ამხანაგობა“, 1894.

ორბელიანი 1928: ორბელიანი ვ., ლექსები, ტფილისი: გამ-ბა „ქართული წიგნი“, 1928.

ჟღენტი 1965: ჟღენტი გ., ვახტანგ ორბელიანი, თბილისი: გამ-ბა „საბჭოთა საქართველო“, 1965.

აბაშიძე 1962: აბაშიძე კ., ეტიუდები, თბილისი: თსუ-ს გამ-ბა, 1962.

„ლიტერატურის მატთანე“ 1949: „ლიტერატურის მატთანე“, წიგნი 5, (ნაკვეთი პირველი), თბილისი: 1949.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პორტრეტი მამამისის – მელიტონ ბარათაშვილის დახასიათებით უნდა დავიწყოთ. ეს არცაა

მხატვარი ლადო გუდიაშვილი

გასაკვირი: მელიტონის მრისხანე ფიგურა ჯერ მფარველ ანგელოზად, მერე კი ავბედით დემონად დასტრიალებს თავს ცხოვრების ხანმოკლე გზაზე კოჭლობით მიმავალ მის პირმშოს. მედიდური, ოქროს-ეპოლეტებიანი მაიორი, განჯის ოლქის მმართველი და თბილისის თავადაზნაურთა მარშალი სანახავად იყო კარგი, მაგრამ შინაურთათვის გასაძლებად კი, რა მოგახსენოთ: „ჩვენი მელიტონი ისევ-ისეა, ანჩხლი,

მჭყევანა, მყვირალა, თავის სახლის დამამწარებელი...“ – სწერდა გრიგოლ ორბელიანი თავის ძმას ილიას (ორბელიანი 1936: 79). მელიტონის კარგი თვისებებიც კი – მომღხენობა და სტუმართმოყვარეობა – უკუღმართად შემოუბრუნდა მის ოჯახს და გაღატაკებამდე მიიყვანა.

მელიტონმა 23 წლისამ შეირთო ცოლი – ეფემია ზურაბის ასული ორბელიანი, დაი გრიგოლ ორბელიანისა. ეფემია იმხანად ყმაწვილი ქალი იყო, სულ 15 წლისა და იოლი დასაჯახნი. ღვთისნიერ ეფემიას, ქანცგამოლევულს ერთმანეთს მიყოლებული მშობიარობებით, ბავშვების სახადით და შეჭირვებულ ოჯახზე ზრუნვით, ეტყობა მოწიფულობაშიც აღარ გასჩენია სურვილი გულგოროზ ქმართან ჯიბრისა.

ბარათაშვილებს თხუთმეტი შვილიდან ხუთი შერჩათ: პირმშო – ნიკოლოზი (ან ტატო, როგორც მას ბავშვობიდანვე ეძახდნენ), ეკატერინე, ნინო, ბარბარე და სოფიო.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი 1917 წლის 15/27 დეკემბერს დაიბადა ძველი თბილისის იმ უბანში, მუხრანის ხიდის სიახლოვეს, რომელსაც ტრადიციულად „ორბელიანთა აული“ ერქვა. ჩვენთვის მემორიალური დაფით ცნობილ სახლში ჩახრუხადის ქუჩაზე, ანჩისხატის ეკლესიასთან, ბარათაშვილები მხოლოდ 1841 წელს გადმოვიდნენ.

„ორბელიანთა აულში“ მდებარე სახლის უფროსი დიასახლისი იმხანად ხორეშან ბატონიშვილი გახლდათ – დედა ეფემიასი და შვილიშვილი ერეკლე მეორისა. ხორეშანივე ეხმარებოდა ეფემიას ტატოს აღზრდაში. კიდევ ერთი ქალის სიტბო გამოჰყვა ბარათაშვილს ბავშვობიდან – მაია ზავარიშვილისა, გორიდან გადმოყვანილი გამდელის.

ხომ ვიცით, როგორია იმდროინდელი კეთილშობილი ოჯახისშვილის აღზრდა: წერა-კითხვა რვა წლისათვის, ლოცვანი ზეპირად, სულხან-საბას იგავები, ძილში ჩაყოლილი იავნანა...

ნიკოლოზის უმცროსი დის, ბარბარე ვეზირიშვილის თქმით: „ბარათაანთ სახლში ჰქონდათ სხვადასხვათა საკრავები: დაირა, დიპლიპიტო, ჭიანური, თარი, სანთური. ნიკომ არ იცოდა დაკვრა, მაგრამ სიმღერა და მუსიკა ძალიან უყვარდა“.

შესაძლოა, ამიტომაც იყო, რომ შემდეგ, უკვე დავაჟუკაცებულს, ხშირად დაჰყავდა თან თბილისში ცნობილი თარზე დამკვრელი და მომღერალი – სახელად სათარა, ტომით თათარი. ანდა გავიხსენოთ „ღამე ყაბახზედ“, გავიხსენოთ, როგორი დაუფარავი შურით წერს ბარათაშვილი ამ ლექსში ყაფლან ორბელიანზე, რომელიც, „სულდგმული აშკობით, დაიღიღინებს გულის საკლავად და თანდათან ყელს მოიღერებს“.

ყაფლან ორბელიანი სული და გული იყო იმ საზოგადოებისა, რომელსაც ყაბახი – ცხენოსანთა საასპარეზო

მოედანი, საღამოობით – სასეირნო და საღალღობო ადგილად გადაეცემა და რაგინდ კარგი მოლექსე ყოფილიყავი, რაგინდ მდიდარი სული გქონოდა, შენივე ლექსზე აწყობილი ჰანგის ხმაზე, შენივე მოწონებული ლამაზმანი, ისევ და ისევ ყაფლანს მიაჰყრობდა ანთებულ მზერას...

თანამედროვეთა თქმით, ყაფლანს მართლაც აუწყვია თარზე ბარათაშვილის „სულო ბოროტო“, „ფიქრნი მტკვრის პირას“ და „საყურე“.¹⁾

კი გაუგებ კაცი გრიგოლ რობაქიძეს, რომელმაც თავისი ლექსიდან ბარათაშვილზე ცალკე ამონარიდად დასტამბა ჟურნალ „ფასკუნჯში“ 1910 წელს ბრწყინვალე მინიატიურა – „თარის ხმა“.

მაგრამ ჩვენ ცოტა გაუესწარით მოვლენებს და უკან დაბრუნება მოგვინევს – გიმნაზიაში.

ათი წლის ტატო თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში შეიყვანეს. ეს 1827 წელია. სამი წლის შემდეგ, სასწავლებელი გიმნაზიად გადაკეთდა, ხოლო იმავე წლის ბოლოს ბარათაშვილი სახელმწიფო ხარჯზე მიაბარეს გიმნაზიასთან არსებულ ჰანსიონში, ოღონდ იმ პირობით, რომ ღამე სახლში გაეთია. ამას „ნახევარჰანსიონერობა“ ერქვა.

ბარათაშვილის მეგობართა წრე (ქალებს თუ არ ჩავთვლით) სწორედ გიმნაზიიდანაა: მიხეილ თუმანიშვილი, დავით მაჩაბელი, კონსტანტინე მამაცაშვილი (ესენი ლიტერატორები იყვნენ), ლევან მელიქიშვილი (შემდგომში – მეფისნაცვლის მოადგილე და კავკასიაში ძალზედ გავლენიანი სახელმწიფო მოხელე) დაბოლოს – ტატოს ბიძა და იმავდროულად მეგობარი ილიკო ორბელიანი.

კონსტანტინე მამაცაშვილი წერდა, რომ ტატო „უმეტესად განსხვავებული იყო თავის ამხანაგებში მხიარულის ხასიათით, სიმარდით, პირველი მოცეკვავე იყო, საკუთრივ ლეკურისა. ყველასაგან საყვარელი ამხანაგი“ (კ.მამაცაშვილი, „მოგონება ნ. ბარათაშვილზე“, გაზ. „დროება“, 1881, №206). სხვათა შო-

რის, დაკოჭლების მიუხედავად (როგორც ვიცით, გიმნაზიის დამთავრებისას, ბარათაშვილი კიბიდან ჩამოვარდა და მარცხენა ფეხი გადაუტყდა წვივში), ტატოს ეს სიმარდე შერჩა. იმდენს გარბი-გამორბოდა, რომ ეს სამსახურშიც კი შეუნიშნავთ, ხოლო შაბათობით გიმნაზიის „ტანც-კლასში“ ნასწავლი ლექსურით უკვე კარგა ხნის შემდეგ გაუკვირვებია მარტყოფში „ჯვარობაზე“ შეკრებილი საზოგადოება.

გიმნაზიამ, როგორც ეტყობა, ბევრი რამ დაამჩნია ბარათაშვილის ნატურას. აქ ერთგვარი ლიტერატურული წრე იყო შექმნილი ჭაბუკ თანამოაზრეთა. „ვეფხისტყაოსანს“, „ვისრამიანს“, ჩახრუხადეს, ალექსანდრე ჭავჭავაძეს ვკითხულობდითო“, – იგონებდა ლუკა ისარლიშვილი, ბარათაშვილის გიმნაზიისდროინდელი ამხანაგი. კითხულობდნენ უთუოდ პანსიონშიც და ტატოსთანაც, სახლში, რადგან ერთი დიდი ღირსება მელიტონს უეჭველად ჰქონდა – წიგნები და წიგნიერი ადამიანები უყვარდა.

ბარათაშვილების ხშირი სტუმრები იყვნენ ალექსანდრე ჭავჭავაძე და ევნატე იოსელიანი – მამა პლატონ იოსელიანისა, ერეკლეს კარის მოძღვარი, სიკვდილამდე ვერშეგუებული რუსთმმართველობას. საფიქრებელია, რომ „ბედი ქართლისას“ პათეტიკური სტრიქონები სწორედ პლატონ იოსელიანის მონათხრობით იყო შთაგონებული.

ზემოხსენებული წრე გიმნაზიის მოწაფეებისა უშვებდა ხელნაწერ კრებულს, შემდეგ კი უკვე ხელნაწერ ჟურნალს (ოღონდ ახლა უკვე რუსულ ენაზე) – „Цветок Тифлисской Гимназии“ („ტფილისის გიმნაზიის ყვავილი“). კალმის პირველი მოსინჯვა ბარათაშვილისა სწორედ ამ ხელნაწერ გამოცემებშია შემონახული. და, პარადოქსია, მაგრამ აქვე, სწორედ „შემოღამების...“ კითხვისას, ვგრძნობთ ჩვენ მისი გენიის პირველ გამონათებას...

ეს ტრადიცია – ლიტერატურული შეკრება-საღამოებისა, ხელნაწერი აღმანახების შედგენისა, გრძელდება გიმნაზიის

დამთავრების შემდეგაც. აქ ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ სოლომონ დოდაშვილის – ტატოს მასწავლებლისა და სულიერი მოძღვრის რედაქტორობით 1832 წელს გამოსული პირველი ლიტერატურული ჟურნალის („სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“) შემდეგ, მთელი ოცი წლის განმავლობაში, ქართული საზოგადოებისათვის ამგვარი ჟურნალის, გაზეთისა თუ თეატრის არქონით გაჩენილი სიცარიელე სწორედ ხელნაწერმა კრებულებმა და ლიტერატურულ სალონებში შეკრება-საღამოებმა შეავსეს.

აქ, ამ სალონებში – ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან თუ მანანა ორბელიანთან („ქართველ მადამ რეკამიესთან“, როგორც იონა მეუნარგია იტყოდა) კითხულობს ბარათაშვილი თავის ლექსებს და აქედანვე მოდის მისი პირველი აღიარება.

ალბათ ბედის დაცინვაა, რომ ამავე სალონებში, ბარათაშვილის პოეზიის თვალწარმტაცი ადრესატები, ქალური ცბიერებით ბოლომდე იმედს რომ არ უკარგავენ შეყვარებულ პოეტს, იღუმალად სხვას ეტრფიან, ცოლად მიჰყვებიან და მხოლოდ მერე, უკვე ხანდაზმულნი, სიმარტოვეში, სავარძელში მოკალათებულნი, თვალდანამულნი კითხულობენ მათდამი მიძღვნილ ლექსებს განჯის ხრიოკ მიწას მიბარებული მათი უიღბლო თაყვანისმცემლისა:

ვითა პეპელა

არხევს ნელნელა

სპეტაკ შროშანას, ლამაზად ახრილს,

ასე საყურე,

უცხო საყურე,

ეთამაშება თავისსა აჩრდილს...

ეკატერინე ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი ეს ლექსი, „საყურე“, 1839 წელსაა დაწერილი... ამ დროს ეკატერინე უკვე დანიშნულია სამეგრელოს მთავრის ძეზე – დავით დადიანზე. სხვათა შორის, რამდენიმე წლის შემდეგ, როდესაც ნიკოლოზი თავისი წრის კიდევ ერთი ასულით მოიხიბლა – მარიამ ფალავანდიშვი-

ლით, ბარათაშვილ-დადიანების ცხოვრების გზა კიდევ ერთხელ გადაიკვეთა: ამჯერად დავითის უმცროსმა ძმამ – კონსტანტინემ იმარჯვა და ცოლად შეირთო ტატოს მოწონებული ლამაზმანი.

ცხოვრებისაგან ამ სილის განწენას ბარათაშვილი თითქოს უკვე შეჩვეული უნდა ყოფილიყო. ჯერ კიდევ გიმნაზისტი იყო, მამამისმა სასტიკად რომ გაროზგა ღიდგვაროვან მოხელეებზე სატირული ლექსების დაწერისათვის. გიმნაზიის დამთავრებამაც ცივი წყალი გადაასხა მის რომანტიკულად აფერადებულ გეგმებს: „აგერ წელიწად ნახევარია, – სწერს იგი ბიძამისს, გრიგოლ ორბელიანს, – რაც მე გიმნაზიაში კურსი დავასრულე და ვიმყოფები სუდაირასპრაეაში (ბარათაშვილი განაწესეს სასამართლო უწყებაში, რომელსაც ეწოდებოდა „Экспедиция суда и расправы“ – იმდროინდელი სასამართლო უწყება – ზ.ა.), წარდგენილი ვარ ჩინზედ და ჩქარავე მოველი. მაგრამ უნდა ვაღიარო, რომ არც პანციონში ყოფნის დროს, когда будущность моя представлялась мне в радужных мечтаниях²⁾ და არც მერე, ვიდრე სამსახურში შევიდოდი, სულ არ მომსვლია ფიქრად სამოქალაქო სამსახური: ჩემი სურვილი იყო ჯარისკაცობა, იგი მზრდიდა მე აქამომდე და ახლაც ხანდისხან კიდევ შთამომეპარება ხოლმე გულში. მაშ რაღამ დამიშალა, თუ კი ჩემი სურვილი იყო? აი, რამ დამიშალა: ჩემთა მშობელთა მიზეზად ეს მომიდეს, რომ კოჭლი ხარო და, თუ არ ინვალიდის კამანდაში, სხვაგან არ მივიღებენო. მაშინ, როდესაც ფეხი უკეთ მქონდა და კარგადაც მაქვს. ასე, რომ ჩემებურად კიდევ ვხტი და კიდევ ვტანცაობ. მაგრამ რადგანაც შევიტყე უარი მათი და მით უსიამოვნობა, ვსთხოვე უნივერსიტეტში მაინც გაგზავნა, რომ თუ შტატსკი ვიყო, ვიყო... არც ეს შემისრულეს. უბედურების გამო, მამაც ამ დროს ავად შეიქნა და ავადმყოფი ჩემს თხოვნაზე ასე მეტყოდა: „შვილო, ხომ ჰხედავ შენის სახლის გარემოებასო, იქნება მე აღარც კი გავანო ამ სწეულებასო, შენს სახლს არ უპატრონებო?“ ამის შემდეგ გული აღარ იყო, რომ კიდევ შემეწუხებინა მამა ჩემის თხოვნით. დავრჩი ისევ ჩემს

მამულში, განვენესდი სამსახურში და დაუმორჩილდი ჩემს მკაცრს ბედსა, თუმცა ხანდისხან ჯავრით ვაპირებ მასთან შებმას...“ (ბარათაშვილი 1945: 76).

ეს წერილი 1837 წლითაა დათარიღებული. მელიტონი იმჟამინდელი სწეულებისაგან კი განიკურნა, მაგრამ სიღუხტირეს ველარ დააღწია თავი და ოჯახის რჩენა ან ღიდწილად ნიკოლოზის მხრებს დაანვა.

როგორ ხასიათზე უნდა იყოს ცხოვრების ასეთ ხაფანგში მომწყვდეული, რომანტიკული ოცი წლის ჭაბუკი – სად წავიდეს, ვის შესჩივლოს, ვის კალთაში ჩარგოს თავი... სულიერი შეშფოთების უამს, როდესაც არ გინდა შენი ნაღველითა და ცრემლით სხვა დაამძიმო, ყველაზე კარგი და ერთგული მსმენელი ისევ დედა-ბუნება თუ იქნება – თბილისის შემოგარენი, მთანმინდა, მტკვარი... სწორედ აქ მოდიოდა ტატო:

წარვედ წყალის პირს სევდიანი ფიქრთ გასართველად,
აქ ვეძიებდი ნაცნობ ადგილს განსასვენებლად;
აქ ლბილს მდებლობედ სანუგეშოდ ვინამე ცრემლით,
აქაც ყოველი არეშარე იყო მოწყენით;
წელად მოღელღავს მოღუდუნე მტკვარი ანკარა
და მის ზვირთებში კრთის ლაყვარდი ცისა კამარა.
იდაყვ-დაყრდნობილ ყურს ვუვდებ მე მისსა ჩხრიალსა
და თვალნი რბიან შორად, შორად, ცის დასავალსა!
ვინ იყის, მტკვარო, რას ბუტბუტებ, ვისთვის რას იტყვი?
მრავალ დროების მონამე ხარ, მაგრამ ხარ უტყვი!..
არ ვიცი, ამ დროს ჩემს წინაშე ჩვენი ცხოვრება
რად იყო ფუჭი და მხოლოდა ამოება?..
მაინც რა არის ჩვენი ყოფა – წუთისოფელი,
თუ არა ოდენ საწყაული აღუვსებელი?
ვინ არის იგი, ვისთვის გული ერთხელ აღევსოს,
და რაც მიეღოს ერთხელ ნატვრით, ისი ეკმაროს?
.....

შესაძლოა, სასოწარკვეთის უამს, ამ სიტყვების წარმომთქმელს ისიც კი გაუფიქრებია, რომ ერთბაშად განთა-

ვისუფლებულიყო სულის სიმძიმისაგანაც და მხრებზე დაწოლილი ტვირთისაგანაც – ერთი ნაბიჯი გადაედგა და მტკვრისათვის მიეცა თავი... (ვის არ ჰქონია ასეთი წუთი?); მერე, თვითონვე შერცხვენია ამ სულმოკლეობის და თავისივე თავისთვის უთქვამს:

*მაგრამ რადგანაც კაცნი გვექვიან – შვილნი სოფლისა,
უნდა კიდევც მივდიოთ მას, გვესმას მშობლისა,
არც კაცი ვარვა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს!*

ეს თვითშეგონება ბარათაშვილს უთუოდ სჭირდება, რადგან გუმანი კარნახობს, რომ მთელი მისი შემდგომი ცხოვრება ყოველდღიურ, დამქანცავ, ხშირად შეუფერებელ „სოფლის სამსახურში“ (უფრო ზუსტნი რომ თუ ვიქნებით – საარსებო სახსრის მოპოვებაში) წარიმართება. ამიტომაც ოცნებობს იგი თუნდაც პატარა რენტაზე, იმ საარსებო წყაროზე, იმ მატერიალურ დამოუკიდებლობაზე, რომელიც პიროვნული დამოუკიდებლობის შენარჩუნების ერთი მთავარი საწინდარია.

შემდგომში მისწერს კიდევც ყოველივე ამის თაობაზე ბიძამისს, ზაქარია ორბელიანს: „მე რომ პატარა დამოუკიდებელი მდგომარეობა მეონდეს, იმწამსვე მივატოვებდი ქვეყანასაც და ადამიანებსაც მათი გაუმაძღრობით და დამშვიდებული და მოსვენებული გავატარებდი პატრიარქალურ ცხოვრებას მარტივი ბუნების წიაღში, რომელიც ასე ღიდებული და წარმტაცია ჩვენს სამშობლოში“ (ბარათაშვილი 1945: 86).

ისეთი შეგრძნება გაქვთ, თითქოს უკვე გსმენიათ ასეთი ნატვრა და მერე გახსენდებათ, რომ დედამიწის საპირისპირო ნახევარსფეროში, ჩრდილო ამერიკაში, ბარათაშვილის დიდი თანამედროვე და სულიერი თანამოძმე, ჰენრი თოროუ სწორედ ასეთ ნატვრას განახორციელებს, საზოგადოებას განერიდება უოლდენის ტბის ნაპირას და თავის „მარტოობის ქრონიკებს“ დაუტოვებს შთამომავლობას, ვითარცა გაუხუნარ

ლიტერატურულ შედეგს. ერთი სევდისმომგვრელი დამთხვევაა ამ ორ ბიოგრაფიაში: თორეო სწორედ იმ ჟამს აისრულებს თავის წადილს და დასახლდება უოლდენის ნაპირად, როდესაც განჯაში გახიზნული ბარათაშვილი სიცოცხლეს ეთხოვება – ეს 1845 წელია...

წერილი ზაქარიასადმი 1844 წლის აპრილითაა დათარიღებული – ბარათაშვილის გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე. მაგრამ ეს მოტივი – საზოგადოებიდან გამოცალკევების, ახლობელთაგან დაუფასებლობის, შინაგანი თვითგვემისა – მთელ მის შემოქმედებას გასდევს.

იმ მოგონებათა ფონზე, რომელნიც გვიხატავენ არაჩვეულებრივად ხალისიან, მოძრავ, მკვირცხლ და ენამახვილ ბარათაშვილს, თბილისის ყველა სალონისა და წარჩინებული ოჯახის სასურველ სტუმარს, – ეს უკმარობის გრძნობა ან რომანტიკოსის ნილბად უნდა ჩავთვალოთ, ან ვირწმუნოთ, რომ ბარათაშვილის სალონურ ურთიერთობათა მოვარაყებულ ჩარჩოში წელიწადულ ტრაგიკული ნაკვეთებით აღბეჭდილი პორტრეტი გამოიკვეთა.

რადგან პორტრეტი ვახსენე, უთუოდ, პოეტის გარეგნობაზეც უნდა ითქვას ორიოდ სიტყვა – ეგების აქაც იმალებოდა მისი დრამის ერთი მიზეზთაგანი...

„ბარათაშვილი მოთეთრო სახისა იყო, – იგონებდა ლუკა ისარლიშვილი, – პირხმელი, შავი ცოცხალი თვალებით. წაბლისფერი თმით, საშუალო ტანისა და სისქისა. ხშირი წარბები ერთმანეთთან გადაღობილი ჰქონდა. მოგრძო თვალები ცხვირისაკენ იყო დახრილი. წვერს არ ატარებდა. ხშირად არც უღვაშს. სახე შორიდან შნოიანი ახლოდან ცოტა დაღმეჭილსა ჰგვანდა... საგრძნობლად კოჭლობდა, მაგრამ მაინც ბევრს დარბოდა“.

დიმიტრი ყიფიანი, რომელიც ბარათაშვილს კარგად იცნობდა, წერდა, რომ ტატო იყო: „პატარა, ტანდაბალი, ნოღაცხვირიანი, მაგრამ მეტისმეტად ცოცხალი, მხიარული, მოსწრებული თანაც მეტისმეტად უანგარო, მიუხედავად გაჭირ-

ვებისა, ყველაფერში და ყოველთვის მზადყოფი დახმარებოდა გაჭირვებულს რითაც კი შეიძლებოდა“ („ლიტერატურის მათიანი“, 1940, № 1-2, გვ. 409).

ნეტავ რას ფიქრობს ეს „მხიარული და მოსწრებული“ ახალგაზრდა კაცი, როცა სარკეში იცქირება და თავის თავს თავისსავე მეტოქეებს უდარებს?.. ახლა აღარავინ არ მიუალერსებს დედასავით და გადიასავით – „ჩემო დახატულო ბიჭო“, არც სათნო ნიკოლოზ დემიენტიევი გადაუსვამს ხელს თავზე, რუსულის მასწავლებელი – „Ну, что, напроказничал, курносенький?!“⁽³⁾... ის საალერსო სიტყვები კი, ჭავჭავაძიანთ სახლის ბანზე, მანანა ორბელიანის სალონში თუ ყაბახზე სეირნობისას რომ მოუსმენია, ახლა ცბიერებად ეჩვენება, რადგან, კაცმა რომ თქვას, მართლაც და რაა მართლ საალერსო სიტყვა ამ მიტოვებული და მაინც გრძნობამოძალებული მიჯნურისათვის, თავის მართოსულობას რომ დასტირის:

*ძნელი არის მართობა სულისა:
მას ელტვიან სიამენი სოფლისა,
მარად ახსოვს მას დაკარგვა სწორისა
ოხვრა არის შეება უბედურისა!*

ტაეპი „სული ობოლიდან“ ბარათაშვილმა მაიკო ორბელიანისადმი მიწერილ წერილში ჩაურთო, როგორც სურათი მისი იმუამინდელი სულიერი მდგომარეობისა. ეს წერილი კი, თავის მხრივ, ამომწურავი კომენტარია მისივე ლექსისა: „... ეს ღამეც წავიდა ვითარცა სიზმარი. კიდევ მამნახა ჩემმა ჩვეულებრივმა მოწყინებამ. ვისაც სავანი აქვს, ჯერ იმის სიამოვნება რა არის ამ საძაგელს ქვეყანაში, რომ ჩემი რა იყოს, რომელიც, შენც იცი, დიდი ხანია ობოლი ვარ. – არ დაიჯერებ, მაიკო! სიცოცხლე მამძულეებია ამდენის მართობით. შენ წარმოიდგინე, მაიკო, სიმწარე იმ კაცის მდგომარეობისა, რომელსაც მამაცა ჰყავს, დედაც, დებიც, მრავალნი მონათესავენი და მაინც ვერავის მიჰკარებია, მაინც კიდევ ობოლია ამ სავსე და ვრცელ სოფელში.

ვინც მაღალის გრძნობის მეონე მეგონა, იგი ვნახე უგულო; ვისიც სული განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია, ვისიც გონება მრწამდა ზევარდმო ნიჭად, მას არცა თუ განსჯა ჰქონია; ვისიცა ცრემლები მეგონებოდნენ ცრემლად სიბრალეულისა, გამომეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანნი მცბიერებისა, წვეთნი საშინელის სანამლავისა! სად განისვენოს სულმა, სად მიიდრიკო თავი?..“ (ბარათაშვილი 1945: 82).

ამ წერილის კითხვისას გაიფიქრებ – რა უიღბლობაა: ერთადერთი ქალი ბარათაშვილის გარემოცვაში, რომელსაც იშვიათ ხიბლთან ერთად, სულშიჩამწვდომი მზერა ჰქონდა და პოეტის ჭეშმარიტი ფასი იცოდა, მაინცდამაინც მისი ბიძაშვილი იყო და ამასთანავე, უახლოესი მეგობრის – ლევან მელიქიშვილის საცოლე. ამ გაჭიანურებულმა საცოლეობამ, ჯვარისწერის გარეშე დაბადებულმა ვაჟმა და გარეშემოთა მითქმა-მოთქმამ დაასწეულა, დააჭლექა და, საბოლოოდ, საფლავში ჩაიყვანა ახალგაზრდა და სიცოცხლით სავსე მაიკო ორბელიანი – კიდევ ერთი მსხვერპლი⁴⁾ იმ „ქართა ვნების“, რომელთაგან დახსნას ასე მხურვალედ ევედრებოდა ზენაარს მაიკოს მესაიდუმლე და სიყრმის მეგობარი – ნიკოლოზ ბარათაშვილი:

*ცხოვრების წყაროვ, მასვ წმიდათა წყალთაგან შენთა,
დამინთქე მათში საღმობანი გულისა სენთა!
არა დაჰქროლონ ნავსა ჩემსა ქართა ვნებისა,
არამედ მოეც მას საღვური მყუდროებისა!*

*გულთა-მხილავო, ცხად არს შენდა გულისა სიღრმე:
შენ უწინარეს ჩემსა უწყი, რაც ვიზრახო მე,
და – ჩემთა ბავით რაღა დაუშოთ შენდა სათქმელად?
მაშა დუმილიც მიმითვალე შენდამი ლოცვად!*

ამ ვედრებისა და აღთქმის მიუხედავად, ტატო, განწირულ ფარვანასავით, ისევ და ისევ ახალ სატრფიალო გატაცებათა დამდაგველი ალისაკენ მიილტვის და რაღაც ხანს, მის ცხოვრებას კიდევ ერთი ილუზია აფერადებს, ხოლო მისი ლექსების

რვეულს კიდევ ერთი ლექსი ემატება. ასე იყო „ჩემი ლოცვის“ დაწერამდეც და მას შემდეგაც.

ერთხანს, ბარათაშვილი გატაცებული ყოფილა თბილისში ჩამოსახლებული ფრანგი ქალით – დელფინა ლაბიელით (ლუკა ისარლიშვილის ცნობით, სწორედ ამ დელფინას უძღვნა პოეტმა ლექსი „ჩემს ვარსკვლავს“).

ო, რარიგი ალტაცებით სწერს ტატო მიხეილ თუმანიშვილს, რომ დელფინას დედამ რამდენიმე დღით წყნეთში მიიპატიჟა, როგორი ნეტარებით წარმოისახავს ამ რამდენიმე დღეს...

მაგრამ, შემდეგ არსად, არც ლექსებში და არც წერილებში, ბარათაშვილს წყნეთში სტუმრობაზე ხმა აღარ ამოუღია – ეტყობა მიხვდა, რომ ეს მოპატიჟება დათვალიერებას უფრო ჰგავდა... დელფინას დედას, საკონდიტროს მფლობელს და პრაქტიკულ ქალს, რომანტიკული ილუზიები როდი ამოძრავებდა, – სასიძოვებს ეძებდა თავისი ორი ქალიშვილისათვის. ბოლოს შეარჩია კიდევ საკმაოდ წარჩინებული და გვაროვანი ოფიცრები...

ბარათაშვილის ბოლო გატაცება, განჯაში, უკვე მთლად რომანტიკული ხასიათისა იყო: ნიკოლოზი, როგორც მაიკო ორბელიანისადმი მიწერილი წერილიდან ჩანს, შესტროფოდა „ხანის ქალს“ – თვრამეტი წლის გონჩა-ბეგუმს, რომელიც ძალად გაეთხოვებინათ, იმხანად ქმრისაგან თავის დახსნას ლამობდა და ნაღვლიან ლექსებს წერდა...

აგონებდა რაღაცით ეს ისტორია ბარათაშვილს თავის „კატიკას“ – ეკატერინე ჭავჭავაძეს და ამიტომ განსაკუთრებით თანაუგრძნობდა გონჩა-ბეგუმს, თუ უბრალოდ მისი სიყმაწვილითა და სილამაზით იყო მოხიბლული, ძნელი სათქმელია, მაგრამ ლექსი კი მიუძღვნა, თავისი უკანასკნელი ლექსი -

*მადლი შენს გამჩენს, ლამაზო, ქალო შავთვალეზიანო
დღისით მზევ, ღამე მთოვარევ, წყნარო და ამოდ ხმიანო!..*

როდესაც ბარათაშვილის ბიოგრაფიის ამ, ინტიმურ მხარეს გადაავლებთ თვალს, მის ერთმანეთს მიყოლებულ წა-

რუმატებლობებში რაღაც გულსაკლავ კანონზომიერებას ხედავთ და ცდილობთ ამოიცნოთ ყოველივე ამის მიზეზი: ვგონებ არც ხელმოკლეობაა აქ მთავარი, არც კოჭლობა და არც სხვა რამ თვალშისაცემი გარემოება... რაღაც უფრო ღრმად ჩამალული მიზეზია. რაღაც ის, ბედნიერს რომ ხდის ადამიანს, – ლექსს აწერინებს, ცის სილურჯით თუ საყურის აელვარებით აღაფრთოვანებს, ღამით ვარსკვლავებს ათვლევინებს და წარმოსახულ სამყაროში აცხოვრებს, მაგრამ იმავდროულად, – სჯის და აუბედურებს, რადგან ეს ყმანვილური იდეალიზმი, ეს რეალობას მოკლებული აღქმა – სხვისიც და თავისი თავისაც, სასურველის ვერმიღწევა, ხოლო არსებულის ვერმორგება, – საბოლოო ჯამში იმ მწარე იმედგაცრუებად შემობრუნდება, რომელიც გამოსჭვივის ბარათაშვილის წერილებში და ლექსებში, განსაკუთრებული სრულყოფით კი „მერანის“ განწირული მხედრის მონოლოგში:

*ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში, ჩემთა წინაპართ საფლავებს შორის,
ნუ დამიტროს სატრფომ გულისა, ნულა დამეცეს ცრემლი მწუხარის;
შავი ყორანი გამითხრის საფლავს მდელითა შორის ტილის მინდვრის,
და ქარისშხალი ძვალთა შთენილთა ზარით, ღრიალით, მიწას მამაცურის!*

*სატრფოს ცრემლის წილ მკვდარსა ოხერსა დამეცემიან ციურნი ცვარნი,
ჩემთა ნათესავთ გლოვისა ნაცვლად მივაღალეებენ სვავნი მყივარნი!
გასწი, გაფრინდი, ჩემო მერანო, გარდამატარე ბედის სამძღვარი,
თუ აქამომდე არ ემონა მას, არც აწ ემონოს შენი მხედარი!*

იშვიათია ლექსი, რომელიც ერთსა და იმავე დროს, პოეტური ავტობიოგრაფიუც იყოს და ანდერძიც, ძალზედ პიროვნულიც და, იმავდროულად, თავისი ეპოქის უძირითადესი ტენდენციის გამომხატველიც.

ნიკოლოზ ბარათაშვილისადმი მიძღვნილ მონოგრაფიაში გიორგი აბზიანიძე აღნიშნავდა „მერანის“ მნიშვნელობას, როგორც ქართული საზოგადოებრივი თვითშეგნების, ასევე, ჩვენი პოეტური კულტურის ისტორიისათვის: „ეს ლექსი ქართველ-

მა ხალხმა მიიღო, როგორც ეროვნული შეგნების მხატვრული სიმბოლო. მან ძლიერი ბიძგი მისცა ჩვენში მთელი საუკუნის პოეტურ შემოქმედებას. „მერანი“ შეიძლება ჩაითვალოს მე-19 საუკუნის ახალი ქართული პოეზიის სანყისად, როგორც პრინციპულად ახალი საფეხური ქართული პოეტური კულტურის განვითარებისა“ (აბზიანიძე 1955: 47).

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ცხოვრების მდინარებას თუ დაუბრუნდებით, ავისმომასწავებელ ფერისცვალებას შევნიშნავთ: იგი მართლაც ტრაგიკულ სიტუაციაშია მომწყვდეული: სულ უფრო და უფრო უძნელდება ყოფნა თავის წრეში, მაგრამ მის გარეშეც ვერ ძლებს...

„ახლა ჩვენ ვიღას მოვავონდებით, ვიღაც ორი ტლუ ბიჭი გდია ნახჩევანში...“ – წერს ბარათაშვილი მაიკო ორბელიანს თავის თავზე და მაიკოსსავე საქმროზე – ლევან მელიქიშვილზე (ბარათაშვილი 1945: 93).

ეს მუდმივი უკმარობის გრძნობა, ცხადია, ბარათაშვილის ხასიათსაც დაემჩნა. „მკვირცხლი, ცელქი, მოუსვენარი, ცოტა ანჩხლი, ნერვებიანი, ენამახვილი“ გიმნაზისტი (იონა მეუნარგიას დახასიათებით) ორიოდვე წელიწადში გარდაიქმნა ბედით უკმაყოფილო მოხელედ, რომლის მარტოსულობას მისივე მწარე ენა და უცნაური ხასიათი ამძაფრებს: ძალიან უნდა ეცადო, რომ შენი ენაკვიმატობით მოთმინებიდან გამოსულმა ბიძაშენმა – ილიკო ორბელიანმა, ღუელში გამოგიწვიოს!.. იმ ილიკო ორბელიანმა, ორიოდვე წლის შემდეგ, ტყვედ რომ ჩაუვარდება შამილს და „მერანს“ რომ მიუძღვნი...

ბედისწერის ხელს ჩვენ ხშირად შემთხვევითობას ვარქმევთ. ცხადია, შეუძლებელი იქნებოდა ტატო ილიკოს დამბაჩიდან ნასროლი ტყვიის მსხვერპლი გამხდარიყო. არც მოხდა ასე... მაგრამ რატომღაც მგონია, რომ სწორედ ბედისწერამ მიიყვანა მამუკა ორბელიანის ეტლი ბარათაშვილების სახლის სადარბაზოსთან ნიკოლოზის თელავში გამგზავრებამდე რამდენიმე

წუთით ადრე. თელავის მაზრის უფროსის თანაშემწედ უკვე განწესებული ბარათაშვილი განჯის მაზრის უფროსმა მამუკა ორბელიანმა თავის თანაშემწეობაზე დაიყოლია და დაიმგზავრა კიდეც განჯაში.

მერე კი ეხვეწებოდა განჯიდან ნიკოლოზი გრიგოლ ორბელიანს, – როგორმე საქართველოში გამომიძებნე სამსახურიო, – აუტანელ ჰავასა და მწირ საზოგადოებას უჩიოდა... მაგრამ ბედისწერას სხვაგვარად ჰქონდა განზრახული.

როგორ შეიძლება რაიმე ლოგიკა ეძიოთ ოცდაშვიდი წლის ახალგაზრდა კაცის სიკვდილში, მაგრამ იმ სულიერი ჩიხიდან, რომელიც ბარათაშვილის ბოლოდროინდელი ლექსებიდან და წერილებიდან ჩანს, გამოსავალი, ვგონებ, ერთადერთი იყო...

თუ კაცს არ სჯერა შემთხვევითობებისა და ფატალურად უცქერის ცხოვრებას, იმასაც დაიჭერებს, რომ განუზრახველი და გაუცნობიერებელი თვითმკვლელობაც არსებობს: სწორედ ასეთ თვითმკვლელობად თუ აღვიქვამთ „განჯის ციებისაგან“ დასიცხული, უკვე თითქმის გამორჩენილი ბარათაშვილის მიერ დაღუპულ იმ ერთ კათხა ცივ ლუდს, რომელმაც შეუბრუნა სენი და იმსხვერპლა კიდეც 1845 წლის ცხრა ოქტომბერს...

განჯაში იმხანად ბარათაშვილის არცერთი ახლობელი არ იყო. არც არავის დაუტერია. განგებამ თითქოს აქაც ისურვა „მერანის“ მისნური წინათგრძნობა სიტყვასიტყვით აღსრულებულიყო.

ბარათაშვილის ობოლ საფლავთან რუსული ეკლესიის გალავანში მაღალი კვიპაროსი მდგარა და მისი სიკვდილიდან უკვე კარგა ხანი რომ იყო გასული და საფლავის ქვაც დაიკარგა, პოეტის სამარეს სწორედ ამ კვიპაროსით აგნებდნენ...

მხოლოდ ნახევარი საუკუნის შემდეგ, 1893 წელს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ ინიციატივით, ბარათაშვილის ნეშტი თბილისში გადმოასვენეს, დიდუბის პანთეონში, ხოლო 1938 წელს, უკვე მის საბოლოო და მარადიულ თავშესაფარში – მთაწმინდაზე...

ბიბლიოგრაფია

ბარათაშვილი 1945: ბარათაშვილი ნ., თხზულებანი. თბილისი: სახელგამი, 1945.

ორშელიანი 1936: ორბელიანი გრ., წერილები, ტომი I, ტფილისი: სახელგამი, 1936.

აბზიანიძე 1955: აბზიანიძე გ., ნიკოლოზ ბარათაშვილი (ცხოვრება და შემოქმედება), თბილისი: მეცნიერებათა აკადემიის გამ-ბა, 1955.

შენიშვნები:

1) უფრო დაწვრილებით იხ.: გ. აბზიანიძე, „ყაფლან ორბელიანი – ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზიის პერსონაჟი“, „ლიტერატურის მატრიცა“, 1940 წ. №1-2.

2) „როდესაც ჩემი მომავალი წარმტაც ოცნებებში წარმომიღებოდა“.

3) „აბა, რა იცუდლუტე, ნოლაცხვირიანო?!“

4) თუ გულწრფელნი ვიქნებით, იყო კიდევ ერთი მიზეზი მაიკოს დაჭლექებისა, რომელიც წარუხოცელ ლაქად დაემჩნევა იმდროინდელი ქართული თავადაზნაურობის მესვეურთ და არამც და არამც – მათ მხვერპლს – მაიკო ორბელიანს: 1837 წელს თბილისში ვიზიტად მყოფ იმპერატორ ნიკოლოზ I-ს მაიკო ლოგინში ჩაუგორეს! (Sic: ჩვენმა თავადებმა გაიმეორეს გი დე მოჰასანის ქრესთომატიული ნოველის – „ფუნთუშას“ სიუჟეტი იმ განსხვავებით, რომ ფრანგმა ბურჟუეზმა თავის დასახსნელად მათთან დამგზავრებული მეძავი გაიმეტეს, ხოლო ქართველებმა არისტოკრატებმა, თავის მოსაწონებლად – თავისიანი და თან შეულახავი რეპუტაციის მქონე).

დისშვილი და ბიძანი მისნი

(ნიკოლოზ ბარათაშვილის ურთიერთობა
გრიგოლ, ზაქარია და ილია ორბელიანებთან)

წარსულის მოვლენებისა თუ ეპიზოდების ხელახალი გადაფასების გზაზე შემდგარ მკვლევარს გამაფრთხილებელ ნიშნად აესვენება წარწერა თომას სტერნზ ელიოტის პარადოქსული ფრაზით: „ანწყო ცვლის წარსულს“. ამიტომაც, რომ, გარდასულ დროთა და კოლიზიათა წიაღში ინტუიციურად ნაგრძნობი ჭეშმარიტების დამადასტურებელ არგუმენტთა ძიებით გართულნი, შიშით ავხედავთ ხოლმე ამ წარწერას, თავს რომ არ დაგვემხოს უნებლიეთ ძირგამოთხრილ რომელიმე ისტორიულ პლასტთან ერთად.

ეს სიფრთხილე გასაგებია, რადგან ჩვენი „ლიტერატურული არქეოლოგიის“ ამჟამინდელი ობიექტი ძალზე დელიკატურია: ნიკოლოზ ბარათაშვილის ურთიერთობა დედამისის უმცროს ძმებთან – გრიგოლ, ზაქარია და ილია ორბელიანებთან – დღემდე პასუხგაუცემელი რამდენიმე კითხვით.

შევეცადოთ, მიუკერძოებლად ჩავწვდეთ ამ ურთიერთობათა ლოგიკას: უფროს ბიძასთან, გრიგოლთან – დისშვილის პირველი, გიმნაზისტური, მოკრძალებული წერილებიდან – მისივე ფამილარულ, მენტორულ შეგონებებამდე, ხოლო თანშემზრდილ ილიასთან – არშემდგარი დუელიდან – „მერანის“ მიძღვნამდე; მესამე, შუათანა ბიძასთან – ზაქარიასთან ნიკოლოზის გულითადი ურთიერთობა, როგორც ჩანს, დრამატული „ჩანართების“ გარეშე წარიმართა.

გრიგოლ, ილია და ზაქარია ორბელიანები

უმცროსი ბიძით დავიწყეთ: „ილია ორბელიანი (1814-1853) სწავლობდა ტფილისის გიმნაზიაში. 1834 წელს შევიდა სამხედრო სამსახურში (ენტერ-ოფიცრად). 1845 წელს ებოძა კაპიტნის ხარისხი; 1849 წელს – პოლკოვნიკის; 1852 წელს მიიღო გენერალ-მაიორის ხარისხი. იბრძოდა დაღისტანსა და ჩეჩნეთში მთიელთა წინააღმდეგ. მონაწილეობა მიიღო მთელ რიგ სამხედრო ოპერაციებში. 1842 წელს ტყვედ ჩაუვარდა დაღისტნის იმამ შამილს და გამოიხსნა გენ. ადიუტანტმა მ.გ. არღუთინსკი-დოლოგორუკოვმა. 1853 წელს, გენ. ლეიტ-ის ე.ი. ბეზუბოვის (ბეზუბოვილის) ხელქვეით, იბრძოდა ოსმალთა წინააღმდეგ ბაშკადიკლართან, სადაც სასიკვდილოდ დაიჭრა. დაკრძალულია ქაშვეთის ეკლესიაში. ილია ორბელიანი დაქორწინებული იყო გიორგი XII-ის ძის, ილია ბატონიშვილის ასულ ბარბარეზე“ (ორბელიანი 1936: 222). – ასე წარუდგინა აკაკი გაწერელიამ მკითხველს ილია ორბელიანის ბიოგრაფიის ძირითადი ეტაპები. ბარათაშვილისეული „თავგანწირული მხედარი“ ოდენ პოეტური მეტაფორა როდია: საარაკო სიმამაცით ცნობილი მისი სახელი ჩაიწერა კავკასიური და ოსმალეთთან

ომების ისტორიაში. მაგრამ ვერანაირი ნუსხა ვერ აღვიწერთ ილია ორბელიანის ანუ „ილიკოს“ (როგორც მას ყველა, დიდი თუ პატარა, მიმართავდა) იმ ადამიანურ ხიბლს, რომლითაც ასე მოაჯადოვა თავისი ხელქვეითი თუ ზემდგომი (მეფისნაცვლის – მიხაილ ვორონცოვის ჩათვლით, რომელიც ილიას დაქორწინებაზეც კი ზრუნავდა).

ილია ორბელიანისა და ნიკოლოზ ბარათაშვილის ურთიერთობის დასახასიათებლად კომპოზიტი – „ბიძა-დისშვილი“ ცოტა დამახვეველია: ილიკო და ტატო ასაკით დიდად არ განსხვავდებიან, ერთად იზრდებიან („დიდედა ხორეშანის“ გარდაცვალების შემდეგ, ეფემიამ დაობლებული უმცროსი ძმა თავისთან გადაიყვანა საცხოვრებლად და დედის მაგივრობას უწევს მას), გიმნაზიაშიც ერთ კლასში სწავლობენ. ასე რომ, რეალურად, ილიკო ტატოს უფროსი ძმის როლს უფრო ასრულებს, ვინემ – ბიძათაგან უმცროსისა.

როგორ უნდა მოახერხო კაცმა, ამგვარი ადამიანი ისე გამოიყვანო წყობიდან, რომ დუელში გამოვიწვიოს და, რადგან სასიკვდილოდ არ ემეტები, შენი შეძრწუნება მოინდომოს თუნდაც მხოლოდ ამ საბედისწერო რიტუალით. ყველაფერი პირიქით მოხდა: შეძრწუნებული აღმოჩნდა ილიკო, რადგან სროლის ხმაზე წაქცეული ტატოს დანახვისას, გაიფიქრა, რომ მართლა მოკლა დისშვილი (რაც, ბუნებრივია, არც განუზრახავს). თუ ცხადლივ წარმოისახავთ მთელ ამ მიზანსცენას – გაოგნებული ილიკოთი, ახარხარებული ბარათაშვილითა და მისი სეკუნდანტი მაღალაშვილით, ნამდვილად შეგეცოდებათ ილიკო, რომლის აბუჩად აგდებას ეს გამასხარავებაც მიემატა, და კიდევ ერთხელ დააფასებთ მის სულგრძელობას. აქ დროული იქნება ციტატა იონა მეუნარგიასაგან: „ნ. ბარათაშვილი მეგობრობდა ერთს მაღალაშვილს, რომელიც აგრეთვე ენამწარე და დამკინავი იყო. იგი ხშირად აჯავრებდა რაღაცაზე ილია ორბელიანს. ამ დაცინვაში ხანდახან ტატოც წაეხმარებოდა ხოლმე მაღალაშვილს“ (მეუნარგია 1954: 469).

დუელის პაროდის, რომელიც, ისტორიკოს შალვა ჩხეტიას ვარაუდით, „1840 წლის ახლო დროით“ შედგა (ჩხეტია 1945: 226), გარკვეული შედეგებიც მოჰყვა: ვფიქრობ, საესეებით სწორი უნდა იყოს იაკობ ბალახაშვილის მოსაზრება, რომლის თანახმადაც – „ბარათაშვილსა და ილია ორბელიანის დუელის ამბავი გახშირდა და პოეტს წინადადება მისცეს, ვითომდა ავადმყოფობის მიზეზით, ეთხოვა სამსახურიდან დროებით განთავისუფლება“ (ბალახაშვილი, 1967: 234).

ეს – „კარიერას“ რაც შეეხება, მაგრამ იყო მეორე ასპექტიც – გარეშე თვალისათვის შეუმჩნეველი, თუმცა უფრო მნიშვნელოვანი, ვიდრე – სამსახურებრივი შეფერხებანი. ვგონებ, მთელმა ამ ისტორიამ რაღაც უხილავი ბზარი მაინც დაამჩნია ტატოს ურთიერთობას სამივე ბიძასთან („კლანის ღალატი“). არც იმას გამოვრიცხავ, რომ ამავე მიზეზით აიხსნება გრიგოლ ორბელიანის ერთგვარი ინერტულობა დისშვილის კარიერულ წინსვლასთან დაკავშირებით (რასაც ასე აყვედრის მას ტატო 1843 წლის აგვისტოში მიწერილ წერილში). ცხოვრებისეული ალღოთი უხვად დაჯილდოებულ გრიგოლს არანაირი გარანტია არ გააჩნია, რომ უცხო გარემოცვაში მისი „პროტეჟე“ კიდევ რომელიმე თავმომწონე ოფიცერს არ მიიყვანს ახლა უკვე ნამდვილ დუელამდე, და ისევ სჯობს (ორივესათვის), ტატომ ლევან მელიქიშვილის ან მამუკა ორბელიანის „ფრთებქვეშ“ იმსახუროს. ვინ იფიქრებდა, ეს სამსახური დუელზე საბედისწერო რომ აღმოჩნდებოდა...

არა, ნამდვილად იყო რაღაც ბზარი. ისეთი, რომელსაც მხოლოდ სიკვდილი თუ გააქრობს. და სიკვდილმაც არ დააყოვნა... აი, აქ კი, ამ ტრაგიკულ შექმნ მკაფიოდ გამოჩნდა, როგორ ჰყვარებიან ენამწარე ტატო მის ბიძებს და როგორი ადგილი ეჭირა მათ ცხოვრებაში ბარათაშვილთა ოჯახს.

გავიხსენოთ ის დაზაფრული, ავისმომასწავებელი ცნობით განადგურებული ადამიანის ხმა, რომელიც მოისმის გრიგოლ ორბელიანის ილიასადმი თემირხანშურიდან 1845 წლის 12

ნოემბერს გაგზავნილი წერილიდან: „...თავის ღღეში არ მო-
გინერია – ტატოს ამბავი, ჩემი გულით საყვარელი ტატოს ამბავი
მომწერე, ცოცხალია თუ მკვდარი? – უცნობლობა მკლავს; შენ
მიხაკოსათვის მოგეწერა ტატოს უიმედოდ ავთომყოფობა, ამანაც
წიგნი არ მაჩვენა, ისე ზეპირათ მითხრა, მაგრამ ასე მითხრა,
რომ თითქმის მკვდარი უნდა იყოს. ახრ ეს დამალვა რა არის?
– თუ მიხაკოს ჰსწერ, მე რაღა ვარ? – აქაურმა ცხოვრებამ,
ძაღლის ცხოვრებამ და ამ უცნობლობამ ტატოსათვის მე ავით
გამხადეს; ეს ექუსი ღღეა ვნეწარ ვარიაჩკითა მიხაკოსთან. – თუ
ხატი გრწამს მომწერე ტატოს ამბავი სინრფოებით და მასუკან
– რადგანაც შენთვის დიდი შრომაა – ნულარ მოიწერები, იყავ
შენთვის მშვიდობიანად“ (ორბელიანი 2012ბ: 22).

29 ნოემბერს გრიგოლისადმი საპასუხო წერილში გულ-
მოკლული ილია (რომელიც თვითონაც შეუძლოდა) უკვე
აღარ უმაღლავს უფროს ძმას თავსდატეხილ უბედურებას: „ამ
საწყლების, მელიტონის და იმის ცოლ-შვილის ყურებისათვის
ვეღარ გამიძლია. გულს ცეცხლი მეკიდება, გვიუდები და აღარა
მესმის რა. ჩვენი სიცოცხლე, ტატო გარდაიცვალა განჯას“
(საქართველოს ცენტრალური ისტორიული არქივის საგანგებო
მნიშვნელობის საქმეთა ფონდი, საქმე №176).

„ორბელიანთა ოჯახის წევრთ განჯა ახლა სანუკვარ ადგი-
ლად მიაჩნდათ. ერთმანეთზე მიყოლებით ისინი ინიშნებიან გან-
ჯაში, რომელიც გადაიქცა მათთვის მწუხარების, მაგრამ სანუკვარ
ადგილად...“ – წერდა მიხეილ ხელთუბნელი. ნიშანდობლივია,
რომ უკვე 1845 წლის ბოლოს, გამოჯანმრთელებისთანავე, ილია
ორბელიანს მიაუღლენენ განჯას (უთუოდ, თავისივე თხოვნით),
სადაც ტატოს საფლავის მიხედვა უფრო ადარდებს, ვინემ –
ყაჩაღების დევნა. სამგზავრო ჩანთაში კი ტატოს ლექსების
ხელნაწერი კრებული უდევს...

ბარათაშვილის შუათანა ბიძას – ზაქარია ორბელიანს
(1806-1847), ძმების მსგავსად, ზეადმავალი სამხედრო კარიერა
ჰქონდა; რეპუტაციაც – ყოვლად შესატყვისი: ერთი პატარა

„სისუსტისათვის“ თუ არ დავძრახავთ – სხვისი წერილების კითხვა უყვარდა. მისმა ამგვარმა ცნობისმოყვარეობამ ისე აღაშფოთა მანანა ორბელიანი, რომ, ზაქარიას შიშით, ერთხანს გრიგოლთან მეგობრული მიმოწერაც კი შეწყვიტა (იხ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის კოლექციის ბარათების კონა №155 [ბ]). ზაქარია ეტრფოდა ნინო ჭავჭავაძეს (ისევე, როგორც მისი უფროსი ძმა), თუმცა ნაკლებად გვაროვან, მაგრამ იშვიათი ადამიანური თვისებების მქონე ქეთევან ალექსი-მესხიშვილზე დაქორწინდა (ანჩისხატის დეკანოზის – დიმიტრის ასულზე; ეფემია და ზაალ ბარათაშვილების დიდი მცდელობით). ზაქარია 1847 წელს ემსხვერპლა დაღესტანში ქოლერის ეპიდემიას.

დისშვილის სახელი ღროდღრო გამოჩნდება ხოლმე ზაქარიას მიმოწერაში: 1836 წლის 16 ივნისს იგი სწერს გრიგოლს კოვნოში: „Мелитону всё не здоровиться... Сын его Николай хороший малый... Не знаю, что дальше“ („მელიტონი სულ შეუძლოდ არის... მისი ვაჟი ნიკოლოზი კარგი ახალგაზრდაა... მერე რა იქნება, არ ვიცი“) საქართველოს ცენტრალური ისტორიული არქივის საგანგებო მნიშვნელობის საქმეთა ფონდი, საქმე №176). ორი კვირის შემდეგ კი აუწყებს: „ტატო აქ იყო. ჩემად იჩივლა ხელმწიფესთან არზითა თავის საქმეზედ“ (იმავე წყაროდან). რაზე იჩივლა ბარათაშვილმა ხელმწიფესთან აქაურ ხელისუფალთა გვერდის ავლით, დღემდე არ ვიცით.

ზაქარიას წერილებში ტატო, როგორც წესი, გულთბილად მოიხსენიება, თუ შემთხვევით არ გადააწყდებით ფრაზას, ცოტა რომ გესამუშებათ და ისევ იმ წყეულ „ბზარს“ რომ შეგახსენებთ: „Поцелуй от меня племянника Тато, мегоनिया თავგსავით დაძვრება...“ („დისშვილ ტატოს აკოცე ჩემგან“). ზაქარია ორბელიანის წერილი ილია ორბელიანისადმი. 1843 წლის 8 თებერვალი. ხელნაწერთა ეროვნული ფონდის Q კოლექცია. ბარათების კონა №155 (ბ).

არა მგონია, პირველი ვიყო მკვლევართაგან, ვინც ეს წერილი არქივში წაიკითხა. მაგრამ აქ გულწრფელად უნდა ით-

ქვას, რომ, ჩვენს „ბიოგრაფოსთა“ დაუწერელი კანონის თანახმად, ეს ყურისმომჭრელი „თავგვსავით დაძვრება“, ეტყობა, ჯობს, არქივშივე დარჩეს...

ბარათაშვილის „ეპისტოლარულ მემკვიდრეობაში“ ზაქარია სამად-სამი წერილის აღდრესათია. თუმცა ერთი წერილის გადაკითხვაც საკმარისია, რომ ვიგრძნოთ, რაოდენ განდობილი და სათუთი დამოკიდებულება აკავშირებს ბიძასთან დისშვილს: „საყვარელო ძმაო ზაქარია! – სწერს ნიკოლოზი ბიძამის თბილისიდან დაღესტანში 1844 წ. 15 აპრილს, – რატომ ერთმანეთს წერილებს არ ვწერთ? უნდა გამოგიტყდე, ამ საკითხმა დამაფიქრა. აქსიომაა, რომ შენ მიყვარხარ; წერა რომ არ მეზარება, ამას ამტკიცებს ჩემი სამსახურებრივი საქმიანობა. მაშ, რა მიზეზია? ჰო, ბოლოს მივხვდი: დაუდევრობა, საერთოდ ქართველთა თანდაყოლილი სისუსტე. სხვა, ძმაო, მიზეზი მე არ ვიცი და შენ განმიმარტე... ესეც კი არის, რა მოვწერო? შენმა წერილმა, რომელიც აღსავსეა სევდითა და დაღლილობის გრძნობით ცხოვრების აზვირთებული ნაკადისაგან, ღრმა გამოხმაურება პოვა ჩემს სულში, თუმცა ჩვენ ამისთვის სხვადასხვა მიზეზი გვაქვს. მე ძალიან ავად ვიყავი; ცოტა დააკლდა ილუზიის მინდვრებში არ გადავსახლდი. აქამდის არავითარი ავადმყოფობა არ ვიცოდი, ამიტომ მან რაღაც უცნაური გავლენა მოახდინა, შეიძლება, მთელს ჩემს სიცოცხლეზე. ჩვენი არსებობის მიზნის მიუწვდომლობამ, ადამიანის სურვილთა უსაზღვროებამ და ყოველივე ამქვეყნიურის ამაოებამ საშინელი სიცარიელით აღავსეს ჩემი სული. მე რომ პატარა დამოუკიდებელი შეძლება მეჩინდეს, ახლავე მივატოვებდი ქვეყანასაც და ადამიანებსაც მათი გაუმაძღრობით და მშვიდად და მოსვენებით გავატარებდი პატრიარქარულ ცხოვრებას სადა ბუნების ნიაღში, რომელიც ეგზომ ღიადი და წარმტაცია ჩვენს სამშობლოში. გამომთელეებისას ასეთი მწარე ფიქრებით ვიყავი შეპყრობილი, როდესაც შენი წერილი მივიღე. აი, რატომ თანავიგრძნობდი შენ! ...შენი წერილის შემდეგ მივიღე გრივოლის წერილიც. რას მოიწერებოდა? მიეცი მას თუგინდ ავგუსტუსის ტახტი, ის მთელს

რომის იმპერიას კომიკური ხუმრობის საგნად აქცევდა. ხუმრობა და ხუმრობა. უთუოდ ჯერ თავისი პოდპოლკოვნიკობა არ იცის“ (ბარათაშვილი 2015: 147-149).

გენიშნებათ, როგორი უბოროტო, მაგრამ ორაზროვანი იუმორითაა აქ ნახსენები გრიგოლ ონშელიანი. სხვათა შორის, ზუსტად ისევე, როგორც თავის მხრივ, გრიგოლი მოიხსენიებს ტატოს: მაშინაც, როცა ის ზარმაცობს და წერილებს უგვიანებს („წიპრუა ჩვენი დისწული ხომ არ კადრულობს. Мошенники!“ (ანუ – „გაიძვერები!“), და მაშინაც, როცა მრავალსიტყვიან წერილებს უგზავნის: „...ჩვენი ტატო პოეტია, და პოეტების ხასიათი ხომ ვიცი, ოღონდ ყური დაუვდო თორემ აღარ გაათავებენ...“ (ორბელიანი 2012ა: 148).

ყმანვილი დისშვილისადმი ბიძის ალერსიანად-არასერიოზული მიმართება ინერციით გრძელდება ტატოს დავაჟუკაცების შემდეგაც. ბარათაშვილის თანამედროვეთა მოგონებებზე დაყრდნობით, ზაქარია ჭიჭინაძე წერდა: „გრიგოლ ორბელიანს ერთობ ჰყვარებია პატარა ნიკოლოზი: საკეთილშობილო სკოლიდან თითქმის ყოველდღე გრ. ორბელიანთან დადიოდა. დღესაც ცოცხალნი არიან ის პირნი, რომელთაც ახსოვთ ნიკოლოზ ბარათაშვილის მისვლა-მოსვლა გრიგოლ ორბელიანთან“.

სრულიად ბუნებრივია, რომ გრიგოლისათვის განურჩეველი არ იქნებოდა მის თვალწინ გაზრდილი დისშვილის პრობლემები. 1835 წლის ზაფხულში რიგიდან გამოგზავნილ წერილში იგი ეკითხება ზაქარიას: „- რასა იეს ტატიკო, კიდევ კოჭლობს, თუ აღარა? და ან რას სწავლობს? ურჩიე მელიტონს, რომ ეცადოს სახელმწიფო კმაყოფაზედ იმის გაგზავნა რომელსამე უნივერსიტეტში. – სამწუხარო, ძალზედ სამწუხარო იქნება, თუკი მისი გონებრივი შესაძლებლობები განუვითარებელი დარჩება. – ნეტავი გამოგზავნოს დერჰტსკი უნივერსიტეტში, რომელიცა არის უპირველესი რუსეთში. – ძალიან ადვილია ამის აღსრულება, თუკი მელიტონი ჰსთხოვს ბარონს“ (ორბელიანი 2012ა: 83).

დისშვილზე 13 წლით უფროსი დინჯი გრიგოლისათვის „მკვირცხლი, ცელქი, მოუსვენარი, ცოტა ანჩხლი, ნერვებიანი, ენამახვილი“ ნიკოლოზი (იონა მეუნარგიას დახასიათებით), უკვე დავაჟუკაცებულს კი, რჩებოდა იმ „ნიპრუა დისწულად“, რომლისგანაც ბიძამისი რაიმე უცნაურ გამოხდომას უფრო ელოდა, ვინემ – გენიალურ ლექსებს. ეს არასერიოზული მიმართება, ვგონებ, ონომასტიკის სფეროს გასცდა. თუმცა, ამაზე შემდგომ...

თავის მხრივ, ტატო „გარდახვეწილ ძია გრიგორის“ მონივნებითა და აღფრთოვანებით უძღვნის ლექსს („ძია გ...სთან“), დროდადრო, თავის, შემდგომ უკვე შედეგებად აღიარებულ, ლექსებსაც უგზავნის (მის წერილებში ჩართულია „ვპოვე ტაძარი“, „მერანი“, „სულო ბოროტო“, „საფლავი მეფის ირაკლისა“...) და სულმოუთქმელად ელოდება პოეტი-ბიძის მსჯავრს. კონსტანტინე მამაცაშვილის გადმოცემით, „ყველაზე მეტი ზედ მოქმედება ჭეონდა იმაზედ ბიძას, ჩვენს პოეტს თ. გრიგორ დიმიტრის ძე ორბელიანს“ (მამაცაშვილი 2005: 216).

მრავლისმეტყველია თვით ამ „ეპისტოლარული ეთიკეტის“ ევოლუციაც, რომლის მიხედვითაც, მკაფიო წარმოდგენა გვექმნება ბიძა-დისშვილის თანდათანობით დამეგობრების ეტაპებზე. არცერთ მათ თანამედროვეს არ გასჩენია სურვილი, მოეთხროთ მათ ამბივალენტურ ურთიერთმიმართებაზე, ამიტომ არარსებული ნარატივის მაგივრობა ერთგვარმა „ლიტერატურულმა კოლაჟმა“ უნდა გასწიოს. ძირითადი ფრაგმენტები აქ, რაღა თქმა უნდა, ბარათაშვილის იმ რამდენიმე წერილიდან იქნება ამოკრეფილი, რომელთა ადრესატიც მისი უფროსი ბიძა იყო. თავად გრიგოლ ორბელიანის ნიკოლოზისადმი მიწერილი არცერთი ბარათი არ შემორჩენილა, თუმცა გრიგოლის მდიდარი ეპისტოლარული მემკვიდრეობა მაინც იძლევა შესაძლებლობას, წარმოვისახოთ, თუ როგორი ადგილი ეჭირა მის ცხოვრებაში დისშვილს და რა პრობლემებს უქმნიდა მას – ცოცხალიც და სიკვდილს შემდგომაც...

ბარათაშვილის 1843 წლის აგვისტოში ბიძამისისათვის გაგზავნილი ის განაწყენებული წერილი გვახსენდება, რომელშიც ის გრიგოლ ორბელიანს ისე ფამილარულად და ისეთი შეუნილბავი ირონიით მიმართავს, რაც არასოდეს გაუხდავთ გრიგოლის უმცროს ძმებსაც კი: „საყვარელო ძმაო გრიგოლ, არა, უკაცრავად, მთავარო ავარისაო, ემირ-ავარო, ატტილას ტახტზედ მჯდომარეო!

ჭეშმარიტად, არ ვიცი, მე ვარ დამნაშავე შენთან მოუწერლობისა თუ არა? ვისთანაც შენგან მოწერილი წიგნი ნავიკითხე, ყველასთან ხუმრობისა და ლანძღვის მეტი არა იყო რა. ჩემთან რომ ფარატინი გამოგვეგზავნა, ისიც დაპირების მეტი არა იყო რა. მე ბინიანად მინდა შენთან ლაპარაკი და, ხომ იცი, რომ საწყინოა ამისთანა ლაპარაკის გაცრეება.

სასურველია, რომ ქართველს კაცს, რაოდენიც დიდებული და ძლიერი უნდა შეიქმნეს, არა აქვს ეს შორსმხედველობა, რომ, როდესაც დაატყოს თავის თავს ვებრძებიო, ჰჰოვოს თავის მემკვიდრედ ვინმე, მოამზადოს, მიჰსცეს გზა სოფელში, გამოიყვანოს კაცად და, როდესაც თვითონ დაეცეს (საბოლოო არა არის რა ამ სანუთოში), მაშინ მაინც კიდევ ჰქონდეს შემძლებლობა და ხმა ერსა შორის თავის მემკვიდრის შუამავლობით!

ახლა მე იმას ვამბობ, რომ მე შინაგანი ხმა მიწვევს საუკეთესოს ხედრისაკენ. გული მეუბნება, რომ შენ არა ხარ ახლანდელის მდგომარეობისათვის დაბადებულიო, ნუ გძინავსო! მე არა მძინავს, მაგრამ კაცი მინდა, რომ ამ პატარა ღრე-კლდეს გამოიყვანოს და დავდგე გაშლილს ადგილს. ოჰ, რა თავისუფლად ამოვისუნთქავ მაშინ, რა ხელმწიფურად გარდავხედავ ჩემს ასპარეზსა!

ჩემი ფიქრი მანდეთ მოჰქრის, ეცადე, რომა რე[ნ]ენკამეთან დამანიშნინო. ხომ ამ პირობით ნახველ, რომ ეს მოგეხდინა ჩემთვის? ვიცი დავავინცდა, მაგრამ არა, არ დავავინცებია. ეს იმ სწეულებების ბრალია, რომლისა გამოც ქართველი თავისიანს

არ გამოადგება... მე ახლავ მიტყობს გული, რომ ამ ჩემს მხურვალეს განჰსჯას გამიტირბავებ: ემირობა მასხარად აივდე და მომავალის დიდების ფიქრს რას უზავ?..“ (ბარათაშვილი 2015: 115-116).

ვგონებ, საკამათო არაა, რომ ჩვენ თვალწინაა ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ტექსტი არა მხოლოდ ბიძა-დისშვილის ურთიერთობათა გასაგებად, არამედ ბარათაშვილის ფსიქოლოგიური პორტრეტის ნათელსაყოფადაც. აქ პირველი ნაწილი (ციტირებული) შეურაცხყოფილი ადამიანის პათეტიკური მონოლოგია, ხოლო მეორე, ამის საპირწონედ – თბილი, შინაურული და იუმორნარევი თხრობა „ქალაქურ ამბებზე“.

თითქმის ორი საუკუნის შემდეგ, ჩვენს გაუნელებელ ინტერესს იწვევს, რამდენად სამართლიანია ტატოს პრეტენზიები ბიძამისისადმი, და ხომ არ არის ამ წერილში მინიშნება პოეტის ერთ, უმთავრეს წყენაზე.

ერთხელაც გადავხედოთ 25 წლის ნიკოლოზის მიერ წარმოსახულ დრამატულ სურათს: იგი სულიერი მემკვიდრეა პოეტი ბიძისა, რომელიც უშვილოდიროდ „ჰბერდება“ (ამ დროს 38 წლისაა!), მაგრამ ჭიუტად არ უნდა დაიჭეროს, რომ „როდესაც თვითონ დაეცეს“, მისი ლექსები „ერსა შორის“ გაუღერდება მისგან ჯერაც დაუფასებელი „თავის მემკვიდრის შუამავლობით“. ამრიგად, გრიგოლი მაქსიმალურად უნდა იყოს დაინტერესებული ტატოს წარმატებით უკვე არა როგორც ბიძა, არამედ – როგორც ლიტერატორი. კიდევ ერთი ნაბიჯი გადავდგათ: საფიქრებელია, რომ „მემკვიდრის“ მომავალი მისიის გათვალისწინებით – „ღრეკლდეს გამოყვანა და გაშლილს ადგილზე დგომა“ – ტატოს სამსახურებრივ კარიერაზე ზრუნვასთან ერთად, გულისხმობდა მისი ლიტერატურული რეპუტაციის განმტკიცებასაც.

რას აკეთებს ამ დროს გრიგოლი?! ხმას არ იღებს ტატოს ლექსებზე, მე-12 კლასის ფეხმტკივან ჩინოვნიკს კი ჰპირდება, რომ გაუშვებს დაღესტანში მე-19 ფეხოსანი დივიზიის მეთაურის, გენერალ რენენკამპოვის განკარგულებაში. ეს ის

პავლე რენენკამპფია, რომელზეც გრიგოლი დისშვილის წერილის მიღებამდე ერთი თვით ადრე თავის მფარველ სარდალს, გენერალ მოსე არლუთინსკი-დოლოგორუკოვს მისწერს: „*კნიაზო, ნუ გამიწყრებით, და ეს ვერც სულით და ვერც სხეულით ვერ გამოდგება აქა. მეტად სუსტია ორივეში*“ (ორბელიანი 2012ა: 163).

ისე რომ, საფიქრებელია, გრიგოლმა იჩქარა ტატოს დაიმედება, და მერე, როდესაც ყველა გარემოება აწონ-დაწონა, საერთოდ გადაიფიქრა მისი დაღესტანში გაშვება; არც ისაა გამორიცხული, რომ მან მაინც მისწერა რენენკამპფს, მაგრამ უარი მიიღო და ეს ველარ გაუმხილა დისშვილს. ასეა თუ ისე, გრიგოლ ორბელიანს ნამდვილად არ ეთქმის საყვედური დისშვილის სამსახურებრივი კარიერისადმი უყურადღებობის გამო. აი, „ლიტერატურულ რეპუტაციას“ რაც ეხება, აქ რაღაც კითხვის ნიშნები ნამდვილად დაისმის: განა არ არის ყურისმომჭრელი ზემოთ ციტირებულ წერილში ნიკოლოზის გაღიზიანება გრიგოლის იუმორით: „ვისთანაც შენგან მოწერილი წიგნი წავიკითხე, ყველასთან ხუმრობისა და ლანძღვის მეტი არა იყო რა“. რა ხდება?! თვითონ მეგობრულ წრეში გატაცებით ოხუნჯობს თავის ახლობლებზეც (როგორც ვნახეთ, ზოგჯერ – თავშეუკავებლადაც) და შორეულებზეც. რა არის ასეთი უპატიებელი გრიგოლის „ეპისტოლარულ იუმორში“?! ისე მგონია, რომ ნიკოლოზი, რომელიდაც ახლომელთან წერილების თვალიერებისას (რაც სტუმრად ყოფნისას ტრადიციული რიტუალი იყო ჟურნალ-გაზეთების ანარსებობის გამო), გადააწყდა გრიგოლის იუმორით ნათქვამ, მაგრამ აშკარად ანაკომპლიმენტურ ეპითეტს თავისი (ან თავისი ლექსების) მისამართით, ეს ნართაულად აგრძნობინა კიდევ გრიგოლს და შემდგომ მისთვის არცერთი თავისი ლექსი აღარ გაუგზავნია. ასე რომ არ იყოს, სრულიად გაუგებარია, რა უნდა აიძულებდეს ახალგაზრდა კაცს, ჭკუას ასწავლიდეს

ცხოვრებისაგან გამობრძმედილ ბიძამისს (ამასთანავე, პოეტს),
ვის როგორი წერილები მისწეროს?!

და აქვე – ერთი კითხვა, რომელსაც, როგორც წესი, თვალს
არიდებენ ქართული რომანტიზმის მკვლევარნი: როგორ მოხ-
და, რომ გრიგოლ ორბელიანს, რომელმაც ასე გულმოკლულმა
დაიტირა თავისი „ტატო“, მთელი შემდგომი ცხოვრების გან-
მავლობაში ბარათაშვილის პოეზიისადმი მიძღვნილი ერთი
სტრიქონიც კი არ გამოუქვეყნებია და პირად მიმოწერაშიც
სიტყვა არ დაუძრავს ღისპვილის მუზაზე?!

ამ უცნაური ფენომენის ასახსნელად მთლად დამატერე-
ლად არ უღერს ზოგიერთი ჩვენი კოლეგის (ეგვენიძე 1995: 69)
მიერ მოხმობილი ერთადერთი არგუმენტი: ზაქარია ჭიჭინაძის
თქმით, სიბერეში გრიგოლ ორბელიანს უარი უთქვამს მისთვის
იუბილეს გადახდაზე და განუცხადებია: „თუ მაინცა და მაინც არ
იშლიან, აგერ რუსთაველი, გურამიშვილი და ბარათაშვილიო“
(მთანმინდელი 1885ბ: 64). ძალზე გონიერი და რამდენადმე
დემონსტრაციული პასუხია. მაგრამ ძნელი დასაჯერებელია,
რომ გრიგოლს, სიტყვაზე, „დავითიანის“ ავტოგრაფი სდებოდა
უჯრაში 30 წელი, და არც გამოქვეყნება მოეწადინებინა მისი,
არც ორიოდე სიტყვის წამძღვარება...

და მაინც, რითი აიხსნება გრიგოლ ორბელიანის ეს უცნაური
ინერტულობა: უყურადღებო ადამიანია თუ უინიციატივო?! არც
ერთი და არც მეორე. გრიგოლ ორბელიანის მთელი ბიო-
გრაფია ცხადყოფს, როგორი პათოსით აიტაცებდა იგი ამა თუ იმ
კეთილისმყოფელ იდეას. ერთ-ერთი ბოლო მაგალითი მიხეილ
საბინინის „საქართველოს სამოთხის“ შესანიშნავი გამოცემა იყო
1882 წელს.

ამიტომაც ერთადერთი ხინჯი, რაც გულში ჩარჩება ბა-
რათაშვილის გარემოცვის შემყურე მკვლევარს, ესაა პოეტის
სიკვდილსშემდგომი მიუსაფრობა. ისეთი შთაბეჭდილება რჩება,
რომ ტატო ყველამ დაიტირა, მაგრამ ახლობელთაგან მის

შემოქმედებით მემკვიდრეობას მხოლოდ ლევან მელიქიშვილ-მა უპატრონა.

აქ მართებული იქნება, სწორედ ლევან მელიქიშვილის წერილიდან მოვიხმოთ ერთი ციტატა, მიხეილ ხელთუბნელის კომენტარებით: „ილიკო, აქაც გთხოვე და კიდევაც გთხოვ, სანყალი ტატოს ლექსები რომ გაქვს მანანას ქალისგან წაღებული, გამომიგზავნე, რჩება დაუბეჭდველი და ბედი ქართლისაც შენ გაქვს. ფულებს კი აღარ ვვონებ, ეგენი მაინც გამომიგზავნე“, – სწერდა ის ილია ორბელიანს 1846 წლის 27 ივლისს განჯაში. გრ. ორბელიანსაც ასევე სთხოვდა, გაეგზავნა მისთვის, რაც კი ლექსები ჰქონდა ნ. ბარათაშვილისა და დაენერა არა მარტო წინასიტყვაობა თხზულებათა კრებულისათვის, არამედ, ეპიტაფია ძეგლისათვის“ (ხელთუბნელი 1940: 378).

როგორ აფიქრებს და აფორიაქებს ბარათაშვილის ბიოგრაფიის მკვლევარს ეს კითხვა: პოეტმა-ბიძამ მართლაც ვერ დაინახა და ვერც შეაფასა დისშვილის ტალანტი, თუ რაღაც თვითშენახვის ინსტინქტმა „დააბრმავა“ და აფიქრებინა, რომ, „ტატოს“ გენიის აღიარებით, თავს დაემხობოდა მთელი თავისი პოეტური კარიერა... მარადიული გამოცანაა – როგორ და რაწამს გვამარცხებენ ჩვენივე დემონები...

რალა თქმა უნდა, შეიძლებოდა ეს მტკივანი კითხვები ამჯერადაც მკვლევართა მომავალი თაობისათვის გადაგვემისამართებინა (როგორც ბევრი სხვა რამ), მაგრამ – როდემდე?!

ბიბლიოგრაფია:

ბალახაშვილი 1967: ბალახაშვილი ი. ბარათაშვილის ცხოვრება. თბილისი: „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1967.

ბარათაშვილი 2015: ბარათაშვილი ნ. პირადი წერილები (შემდგენელი მ. ცერცვაძე). თბილისი: „არტანუჯი“, 2015.

ევგენიძე 1995: ევგენიძე ი. გრიგოლ ორბელიანი. თბილისი: გამ-ბა „მერიდიანი“, 1995.

მამაცაშვილი 2005: „კონსტანტინე მამაცაშვილის მოგონება ნიკოლოზ ბარათაშვილზე“. ბარათაშვილი ნ. თხზულებათა სრული კრებული. თბილისი: „პეგ“, 2005.

მეუნარგია 1954: მეუნარგია ი. ქართველი მწერლები. ტ. I. თბილისი: სამეცნ.-მეთოდ. კაბინეტის გამოცემა, 1954.

მთაწმინდელი 1885ა: მთაწმინდელი ზ. (ზ.ჭიჭინაძე). ნიკოლოზ ბარათაშვილი (1816-1845). თბილისი: არსენ კალანდაძის სტამბა, 1885.

მთაწმინდელი 1885ბ: მთაწმინდელი ზ. (ზ.ჭიჭინაძე). ბესიკი. თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე და თ. გრიგოლ ორბელიანი. თბილისი: 1885.

ოზმელიანი 1936: ორბელიანი გრ. წერილები. ტ. I. ტფილისი: სახელმწიფო გამომცემლობა, 1936.

ოზმელიანი 2012ა: XIX-XX საუკუნეების ქართველ მწერალთა ეპისტოლარული მემკვიდრეობა. ტ. II. გრიგოლ ორბელიანი (ნაწილი I). თბილისი: „საარი“, 2012.

ოზმელიანი 2012ბ: XIX-XX საუკუნეების ქართველ მწერალთა ეპისტოლარული მემკვიდრეობა. ტ. III. გრიგოლ ორბელიანი (ნაწილი II). თბილისი: „საარი“, 2012.

ჩხეთია 1945: ჩხეთია შ. ნიკოლოზ ბარათაშვილი (მასალები ნიკოლოზ ბარათაშვილის შესახებ). ტ. I. თბილისი: სსსრ შინსახკომის საარქივო სამმართველოს გამოცემა, 1945.

ხელთუბნელი 1940: ხელთუბნელი მ. უკანასკნელი წელი ნიკოლოზ ბარათაშვილის ცხოვრებისა. აღმ. „ლიტერატურის მატყანე“, №1-2. 1940.

გის ეძღვნება ნიკოლოზ ბარათაშვილის „მერანი“?!

„არ ვიცი, ეს ლექსები როგორ მოგეწონება. აქ კი ბევრი ცრემლი, ტყუილი და მართალი, დაინთხა ამის ნაკითხვაზე, რასაკვირველია იმიტომ, რომ ამას ამბობს ილია ტყვეობაში და არა მე. ილიას დაჭერა რომ შევიტყე, სწორე ვითხრა, ძალიან შევწუხდი, ასე, რომ სამი დღე გაბრუებული ვიყავ ათასის სხვა და სხვა უცნაურის ფიქრებით და სურვილით და, რომ ეკითხათ კი ჩემთვის, მეც არ ვიცოდი, რა მინდოდა. ბოლოს მესამეს დღეს ეს ლექსები დავენერე და თითქოს ამან რაღაც შეება მომცაო. ვცდილობ, რომ ილიკოს როგორმე მივაწოდო. ვიცი, გულში ჩაიციინებს და არ იქნება, მით არა ენუგემოს რა“.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის წერილი
გრიგოლ ორბელიანისადმი, 1842 წლის 2 მაისი.

დაიწყო ახლა რიტორიკული კითხვები, – გაიფიქრებს ბარათაშვილოლოგიის ნიუანსებში გაუთვითცნობიერებელი მკითხველი. ვაი რომ, ეს რიტორიკული კითხვა არ არის, და ამაში თავად დარწმუნდებით: „...ამიერიდან შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, „მერანი“ შთაგონებულია ალექსანდრე ბატონიშვილის პიროვნებით, მისი დაუღალავი ზრძოლით სამშობლოს თავისუფლებისათვის“ (ვახანია 2012: 384).

პარადოქსია, რომ ამ კატეგორიულ განცხადებას ამოიკითხავთ ისეთ სერიოზულ, 750-გვერდიან ნაშრომში, როგორიცაა ნინო ვახანიას XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული ლიტერატურისადმი მიძღვნილი მონოგრაფია, გათვლილი, ძირითადად, სტუდენტურ აუდიტორიაზე. რა არგუმენტებს იშველიებს ავტორი იმ დებორიენტირებული სტუდენტის დასა-

კვალიანებლად, რომელმაც აქამდე იცოდა, რომ „მერანი“ ილია ორბელიანს ეძღვნებოდა?!

„პავლე ინგოროყვას აზრით, ლექსის დაწერის მიზეზი უფრო ალექსანდრე ბატონიშვილი უნდა ყოფილიყო, ვიდრე ილია ორბელიანი. პავლე ინგოროყვას ეს მოსაზრება ჩვენს დროში გაახმოვანა როსტომ ჩხეიძემ, განამტკიცა ის მაგალითებით და ეჭვშეუვალი გახადა...“ (ვახანია 2012: 384).

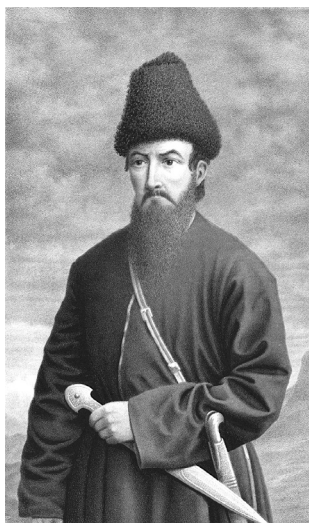
ლიტერატურის ასპარეზზე ავტორიტეტული მხარდაჭერა, თუნდაც ვირტუალური, ძალზე მნიშვნელოვანი ფაქტორია. აი, ჩვენს შემთხვევაშიც, ნახეთ, ვინ უმაგრებს ზურგს ნინო ვახანიას: XX საუკუნის ქართული ფილოლოგიის პატრიარქი, „გიორგი მერჩულეს“ ავტორი, პავლე ინგოროყვა და მის გვერდით – როსტომ ჩხეიძე, ქართველ ლიტერატორთა საშუალო თაობის ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული წარმომადგენელი, რომლის ბიოგრაფიულმა რომანებმაც ათასობით მკითხველს გააცნო და შეაყვარა ჩვენი დიდი წინაპრები, ხოლო მისი რედაქტორობით გამოსულმა ჟურნალმა „ჩვენმა მწერლობამ“ განუზომელი სამსახური გაუწია თანამედროვე ქართულ ლიტერატურას.

„ჩვენი მწერლობის“ ავტორთა შორის მეც ვიყავი და დღემდე მადლიერებითა და სითბოთი ვიხსენებ ჩვენს თანამშრომლობას. არ გამოვრიცხავ, შემდგომი გვერდების კითხვისას მკითხველი დაეჭვდეს ამ სიტყვების გულწრფელობაში; დაეჭვდეს, რადგან ჩვენს ცნობიერებაში მეგობართან თუ კეთილგანწყობილ კოლეგასთან საჯარო პოლემიკა არანაირად არ წყვილდება ადამიანურ სითბოსა და პატივისცემასთან. არისტოტელესეული – „პლატონი ჩემი მეგობარია, მაგრამ ჭეშმარიტება – კიდევ უფრო დიდი მეგობარი“ – აფორიზმების კრებულებსღა შერჩა...

და მაინც, იმედი მაქვს, თუნდაც რამდენიმეს ამ მკითხველთაგან „ლიტერატურული ინტუიცია“ უკარნახებს, რომ შესაძლებელია, ადამიანმა ცხოვრება გაირთულოს და მართლაც საპატივცემულო კოლეგები გაანაწყენოს საუკუნე-ნახევრის

ილია ორბელიანი

ალექსანდრე ბატონიშვილი

წინანდელი ღრამების დიამეტრალურად განსხვავებული ინტერპრეტაციის გამო. იმ კეთილშობილ და ზეპატრიოტული მოტივებით ნაკარნახევ ინტერპრეტაციას ვგულისხმობ, რომლის ავტორიც ფანატიკური მონდომებით, „ლიტერატურული ფოტოშოპის“ გამოყენებით, ცდილობს, ნიკოლოზ ბარათაშვილი რომანტიზმის ეპოქის მერაბ კოსტავად წარმოგვიდგინოს.

ეს ფანატიზმიც ხომ გადამდები რაღაცაა, და აი, მეც „ზეღირებულ იდეად“ მექცა მოქ. ნიკოლოზ ბარათაშვილის რეპუტაცია დაფიცვა წარმოსახულ „ლიტერატურულ სასამართლოზე“, რადგან, რეალური მერაბ კოსტავასაგან განსხვავებით, ჩხეიძისეული „ფოტოშოპის“ წყალობით, ვირტუალური ნიკოლოზ ბარათაშვილის პორტრეტი/ბიოგრაფია ერთობ ანტიპათიურად გამოიყურება. სწორედ ამ პათოსით ვუბრუნდები ჩვენი თხრობის ძირითად თემას.

არ ვიცი, რას იზამს ჩვენი სტუდენტი, რომელმაც უკვე ლამის ზეპირად იცის ჩვენი ესსეს ეპიგრაფად გამოყენებული წერილი ნიკოლოზ ბარათაშვილისა „მერანის“ ადრესატის

თაობაზე, მაგრამ პოეტის ბიოგრაფიის მკვლევარი უბრალოდ ვალდებულია, გაეცნოს როსტომ ჩხეიძის იმ „ეჭვმუქვალ“ არგუმენტებს, რომლებმაც, ავტორის ჩანათყობით, უნდა დაგვარწმუნოს, რომ ზემოხსენებული წერილი ბარათაშვილმა კონსპირაციული მოსაზრებით დაწერა.

ვრცელი ციტატის მოხმობა მომიწევს, სხვა გზა არ გვაქვს: „...ნამდვილად კონსპირაციული ხერხი უნდა ყოფილიყო. ეტყობა, ბარათაშვილს თავიდანვე ერჩია, ხმა ასე დაეყარა, თორემ ილია ორბელიანის დატყვევება ძალიან პატარა საბაბი, უფრო მეტიც: სრულიად შეუსაბამო საბაბი ჩანდა ამხელა მთავონებისათვის: შინაგანად გაორებული, დაბნეული კაცის სახე – კაცის, ვინც თავისი მამულის დამპყრობთა მხარდამხარ იბრძოდა სხვისთვის თავისუფლების წასართმევად – განა ასეთი განზოგადებისათვის გამოდგებოდა? არა და არა, „მერანის“ უსაზღვრო არე და სული ასე ხომ ერთბაშად დაკნინდებოდა. და რადგანაც „მერანი“ ალექსანდრე ბატონიშვილს ეძღვნებოდა, სავსებით გამართლებული ჩანს ის კონსპიროლოგიური ხერხიც და მოგვიანებით იმ ლექსის დაწერაც...“ (ჩხეიძე 2003: 363).

რომელი „იმ ლექსის“ – შემეკითხებით?! მირჩევნია, ისევ როსტომ ჩხეიძემ გიპასუხოთ: „...ის მეორე ლექსი „ომი საქართველოს [თავად-აზნაურ-გლეხთა პირისპირ დაღისტნისა და ჩეჩნელთა, წელსა 1844-სა, მძღვანველობასა ქვეშე ლუბერნიის მარშლის, თავადის დიმიტრი თამაზის ძის ორბელიანისა]“, მოსალოდნელია, რომ პოეტის სხვა ლექსის გადასარჩენად გამოსდგომოდა. სახელდობრ, რომლის? „მერანის“... სწორედ „მერანის“ გადასარჩენად“ (ჩხეიძე 2003: 361).

„მეორე ლექსის“ სათაური უკვე გასაგებია. ახლა გავარკვევით „პირველი“ ლექსი რომელია?

– „პირველია“ „სათულავი მეფის ირაკლისა“, რომელიც (ისევ როსტომ ჩხეიძეს ვუთმობ სიტყვას): „სრულიად ეწინააღმდეგებოდა „ბედი ქართლისას“ იდეურ კონცეფციას... მაგრამ აქ, ასე თუ ისე, მაინც შეიძლება გარკვეული ვარაუდების გამო-

თქმა. ბოლოსდაბოლოს, ეს კომპრომისი აიხსნებოდა იმით, რომ ბარათაშვილს, როგორც მეფე ერეკლეს შვილიშვილს, ამგვარი აპოლოგეტური დამოკიდებულება სახელოვანი და ტრაგიკული მეფისადმი ოჯახური წრიდან შეეთვისებინა (სხვათა შორის, კონსტანტინე გამსახურდია სწორედ ამ მიზეზით არ ანიჭებდა „საფლავი მეფის ირაკლისა“-ს რაიმე მნიშვნელობას); და როცა უშუალოდ მიმართავდა მის აჩრდილს, რა გასაკვირია, რომ მორიდებოდა მისი ამ პოლიტიკური ნაბიჯის მკაცრ შეფასებას...“ (ჩხეიძე 2003: 359-360).

აქვე განვუმარტავ მკითხველს, რომ ამ ფრაზის დასასრულში („მიმართავდა მის აჩრდილს...“ და ა.შ.) კონსტანტინე გამსახურდია კი არ იგულისხმება, არამედ პავლე ინგოროყვა, რომლის სახელითაც ლაპარაკობს აქ ციტირებული ბიოგრაფიული რომანის („ბედი პავლე ინგოროყვასი“) ავტორი. ისიც უნდა ითქვას (და ამას სამართლიანობის გრძნობა მკარნახობს და არა „პოლიტკორექტულობა“), რომ ვერცერთ სხვა ავტორთან ვერ იხილავთ ასე საგულდაგულოდ ამოკრეფილ და ამდენ საინტერესო დეტალს პავლე ინგოროყვას ბიოგრაფიიდან.

უკიდევანო წარმოსახვის მქონე პავლე ინგოროყვას, ნიკო მარის მსგავსად, შეეძლო, იმ თავისი განსაცვიფრებელი ფილოლოგიური მიგნებების გვერდით რაიმე პარადოქსული ფრაზა წამოესროლა ან ისეთი ინტრიგის შემცველი სიუჟეტი შეეთხზა, რომლის რეალობისაც უფრო სჯეროდა, ვინც – ნებისმიერი ისტორიული ფაქტის. თუმცა ზოგჯერ, ვგონებ, იგი მისტიფიკაციას გამიზნულად მიმართავდა. ეს – ისეთ შემთხვევაში, როცა, ისევ და ისევ ლიტერატურული ინტერესებიდან გამომდინარე, თვლიდა, რომ „მიზანი ამართლებს საშუალებას“. გულახდილად ვიტყვი, რომ ეს ექსპანსიურობა, უზომო განსწავლულობასთან ერთად, თავისებურ ხიბლს სძენდა ქართული ფილოლოგიის ამ დონ-კიხოტს ფრთებშეკვეცილი აკადემიკოს-გრანდების ფონზე... რადგან ნიკო მარი ვახსენეთ, ეგების,

„მერანის“ მისეული ლაკონიური და ერთობ დამაფიქრებელი დახასიათებაც გავვეხსენებინა: „მერანი“ – ესაა მონოლოგი კატასტროფის ზღურბლზე მდგარი ნაცისა“.

რაც უნდა სანდო იყოს ზეპირგადმოცემა, რომლის თანახმადაც, „მერანის“ ადრესატის დაკანონებულ ვერსიაში პირველი პავლე ინგოროყვა დაეჭვდა, მას მაინც არასოდეს დაუწერია და დაუსაბუთებია, რომ ეს ლექსი ილია ორბელიანს არ ეძღვნებოდა. დიდი ფილოლოგის Alter ego-ს თქმით, არ დაუწერია იმიტომ, რომ „ალექსანდრე ბატონიშვილის ხსენება და, მითუმეტეს, იმის მტკიცება, „მერანი“ რუსთა წინააღმდეგ ამ დაუღალავი მებრძოლის სახითაა შთავგონებულიო, არანაკლებ საფრთხილო გახდება, ვიდრე თავის დროზე თვითონ ბარათაშვილი ფრთხილობდა...“ (ჩხეიძე 2003:).

აქ ასეთი კითხვა მებადება: ვთქვათ, 1938 წელს, თავისი ბიოგრაფიული ნარკვევის პირველი პუბლიკაციისას, პავლე ინგოროყვა არ ახსენებს ალექსანდრე ბატონიშვილს; „ფრთხილობს“ 1945 წელსაც – საიუბილეო გამოცემის წინასიტყვაობის წერისას, თუმცა ალექსანდრე ბატონიშვილის სახელი სულაც არაა ტაბუირებული; აი, 1969 წელს, როდესაც უკვე ცალკე მონოგრაფიად აქვეყნებს ამ ტექსტს – მაშინ რილასი ეშინია?! ხომ ცხადზე ცხადია, რომ მაგიდაზე უდევს სიმონ ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის „მოამბის“ XXII-ე ტომი (1961 წ.) შოთა ხანთაძის პუბლიკაციით „მასალები ალექსანდრე ბატონიშვილის ბიოგრაფიისათვის“. ისიც ხომ ცხადია – ბოლომდე დარწმუნებული რომ ყოფილიყო თავის ვერსიაში, 1969 წელს გამოცემულ თავის მონოგრაფიაში – „ნიკოლოზ ბარათაშვილი“ სიტყვასიტყვით არ გაიმეორებდა 30 წლის წინ დაწერილი ბიოგრაფიული ნარკვევის ტკივილიან ფინალს: „ნ. ბარათაშვილის გარდაცვალებიდან მეორე წელს პოეტის სამარხზე საფლავის ქვა გადააფარა მისმა სიყრმის მეგობარმა ილია ორბელიანმა, იმ ილიამ, რომელსაც პოეტმა უძღვნა თავისი „მერანი“ (ინგოროყვა 1969: 145).

როგორც ჩანს, პავლე ინგოროყვა ერთხანს მართლაც გაიტაცა ლეკურ ფოლკლორში „მქროლავი მხედრის“ ანალოგიამ „მერანთან“. პავლე ინგოროყვას ამ ერთ-ერთი „გატაცების“ ისტორიაზე ოთარ ჩხეიძე მოგვითხრობს ვასილ ბარნოვისადმი მიძღვნილი ბიოგრაფიული რომანის კომენტარებში: „ერთი ლეკური თქმულების მიხედვით, მფრინავი ცხენი ჰყოლია ალექსანდრე ბატონიშვილსა, იმ ცხენით დაჰქროდა, უცებ გაჩნდებოდა, სადაც საჭირო იყო, უცბადვე გაჰქრებოდა, ღრუბლებს გაეკვროდა, გადაიფლავებდა. მზის მიერ დალოცვისა და ზეცის მოვლენის სცენა „ისკანდერში“ ამ და ამდაგვარი თქმულებიდან უნდა მომდინარეობდეს. ესევე თქმულება უფრო ადრე ნიკოლოზ ბარათაშვილს გამოუყენებია. გიორგი შატბერაშვილი გულისხმობდა, რომ „მერანის“ დანერის საბაბი არ უნდა ყოფილიყო ილია ორბელიანის დატყვევება ლეკთა მიერა, – ილია ორბელიანი და მისი დატყვევება შეუსაბამო საბაბია, ან ძალიან პატარა საბაბია „მერანის“ შთავგონებისთვისაო. „მერანი“ შთავგონებულია ალექსანდრე ბატონიშვილსა და მისი მფრინავი ცხენის ლეკური თქმულებისაგანაო. ნიკოლოზ ბარათაშვილმა ილია ორბელიანის დატყვევება კონსპირაციული მიზნით გაისაბაბაო. გიორგი შატბერაშვილი სანდრო ახმეტელს იმონმებდა, ეს თქმულება იმისგან ვიცი და კიდევაცა მთხოვა, პიესა დამეწერა ალექსანდრე ბატონიშვილის შესახებაო. თხოვნა თხოვნად დარჩა, ისე აირია ჩვენი ცხოვრებაო. როგორც ირკვევა, სანდრო ახმეტელისათვის პავლე ინგოროყვას უნდა მიეწოდებინოს ეს ლეკური თქმულებაცა და პიესის დადგმის იდეაცა“ (ჩხეიძე 1969: 374-375).

ახლა უკვე ჩვენც შეგვიძლია, „არიადნეს ძაფი“ დავძებნოთ ამ ლაბირინთიდან თავდასაღწევად. მაშ ასე: პავლე ინგოროყვამ გაანდო ეს იდეა სანდრო ახმეტელს; სანდრო ახმეტელმა – გიორგი შატბერაშვილს; გიორგი შატბერაშვილმა – ოთარ ჩხეიძეს; ოთარ ჩხეიძემ – თავის ვაჟს, როსტომს; როსტომ ჩხეიძემ – ნინო ვახანიას და ნინო ვახანიამ – ამდენი

ავტორიტეტული სახელის წნეხისქვეშ გაოგნებულს სტუდენტს, რომელსაც, ქვის გული უნდა გქონდეს, რომ არ შეეშველო ასეთს შეჭირვებაში.

არ მინდა, ყურადღებიდან გამომრჩეს კიდევ ერთი გარემოება: ამ ჩამონათვალში ძალზე მრავლისმეტყველია ჟანრების მონაცვლეობა: დასაწყისი (ინგოროყვა-ახმეტელი-შატბერაშვილი) ზეპინსიტყვაობა; შემდგომ, ოთარ ჩხეიძესთან – უკვე ამ ფოლკლორული სიუჟეტის პირველი დოკუმენტური ჩანაწერი (გგულისხმობ ზემოთ ციტირებულ კომენტარებს წიგნში – „რომანი და ისტორია“); როსტომ ჩხეიძესთან ამ დოკუმენტურ მონათხრობს, ფაქტობრივად, უკვე მხატვრული პროზა ენაცვლება, როცა ავტორისეული წარმოსახვა პრაქტიკულად შეუზღუდავია (თან თხრობის სტილიც ხომ თავისებური აქვს!), დაბოლოს – ნინო ვახანიას მონოგრაფია, პირიქით, ყოველად მოწესრიგებული აკადემიური ნაშრომის ჟანრშია შესრულებული და „მერანის“ ადრესატის მეტამორფოზებს მკითხველს უკვე დადგენილი და აპრობირებული მეცნიერული თეზის სახით აწვდის.

გულწრფელად რომ ვთქვა, სწორედ ეს „აკადემიური წარდგენა“ იყო ბოლო წვეთი, რომელმაც გადამაწყვეტინა შეკამათება იმ ადამიანებთან, რომელთაგან უფროსებს პირადად ვიცნობდი (ახმეტელის გამოკლებით) და მათი სახელები დღესაც ჩემთვის ყველაზე კეთილშობილ, ზნეობრივ თუ პროფესიულ თვისებებს განასახიერებს; უმცროსებთან კი, როგორც ვთქვი, ხანგრძლივი ლიტერატურული თანამშრომლობა და კეთილგანწყობა მაკავშირებს. ეს წმინდა ადამიანური ფაქტორი ძალიან დიდი ხნის განმავლობაში მამრკოლებდა, მაგრამ, ბარათაშვილის საიუბილეო წელს, მის ბიოგრაფიასთან მიბრუნებულს, რაღაც უკმარობის გრძნობა გამიჩნდა: თითქოს, უნებლიეთ ვმონაწილეობ აბსურდულ სპექტაკლში, როცა ყველამ ყველაფერი იცის, მაგრამ ღუშან და ელოდებიან „ბ-ნ გოდოს“, რომელიც მათ სათქმელს გაახმოვანებს!

ერთი წუთით მეც მივბაძავ ჩემს კოლეგა-ოპონენტებს და „პავლე ინგოროყვას მაგივრად“ მოგიყვებით, თუ რატომ აღარ გასდია დიდმა მეცნიერმა თავის „ლიტერატურულ კაპრიზს“.

დარწმუნებული ვარ, რომ ეს ფსიქოლოგიური ფაქტორი იყო: დაუფშვით და, პავლე ინგოროყვას როსტომ ჩხეიძის კატეგორიულობით დაეწერა, რომ „თავგანწირული მხედარი“ (ერთ-ერთ ავტოგრაფში თავდაპირველად ასე იყო დასათაურებული ეს უსათაურო ლექსი) ალექსანდრე ბატონიშვილს ეძღვნება. თუ ასეა, მაშინ ვინ ყოფილა სინამდვილეში ჩვენი „ფენომენალური ყრმა“?! იანუსი, რომელიც ვერ იტანს რუსულ მუნდირში გამოწყობილ ოფიცრობას და მალულად შავჩოხიან ალექსანდრე ბატონიშვილს ეთაყვანება; ამასთანავე, უნდა, ახლობლების თვალშიც „კარგ ბიჭად“ გამოჩნდეს და საჯაროდ თუ ეპისტოლეებში აცხადებს – ლექსი ილიკოს ვუძღვენით: ატყუებს დედ-მამას; ატყუებს თავის ბიძებს – იმ პოეტ ბიძასაც, რომლის აზრიც თავის ლექსებზე ასე უძვირს, და საბედისწერო ხაროში გამომწყვდეულ, თანმეზრდილ ილიკოსაც; ატყუებს თავის უახლოეს მეომარ მეგობრებს; ატყუებს და ცრემლს აღვრევინებს იმ თავის დობილებს (ალბათ, უნდა დამეწერა – ადებილებს) და სიმპათიებს, ვისთანაც მათ სალონებში თუ მიმოწერისას ამდენს ლაპარაკობს სინრფელის, სულიერი სიახლოვისა და განდობის ბედნიერებაზე...

და ახლა ვიკითხოთ: რისთვის აკეთებს ამას?! იმისათვის, რომ „ფრთხილობს“. ანუ?! ამ წინკლებს თუ მოვაშორებთ, არ უნდა, რამე შარში გაეხვიოს, რადგან სიყმაწვილეში უკვე იწვინა „როზენის როზებები“. ამ დროს – ლექსს უძღვნის ალექსანდრე ბატონიშვილს, რომელიც მთელი ცხოვრება, თავისი პოლიტიკური იდეალიზმის გამო, სიკვდილს ეთამაშება, გამოგნებულ რისკზე მიდის და ისე, როგორც არავინ, ასახიერებს ქართული ხასიათის ფენომენს (უფრო დანვრილებით იხ. ეთერ ორჯონიკიძის „ალექსანდრე ბატონიშვილი“, სერიაში – „ქართული ფენომენი“ ზ. აბზიანიძის რედაქციით. თბ., 2013 წ.).

ამგვარი ფანატიკური თავგანწირვის ფონზე ისეთი დეტალიც კი გეხამუშება, როგორიც უკვე ხანდაზმული ალექსანდრე ორბელიანის პოლიტიკაზე ლაპარაკისას ოთახის ჩაბნელება და დარაბების დახურვაა (რაც აკაკის ნაამბობით ვიცით), და რაღა უნდა ითქვას ახალგაზრდა, ატაცებულ რომანტიკოს პოეტზე („მერანის“ ავტორზე!), რომელიც, რაღაც ეფემერული საფრთხის გამო, თავმოყვარეობას კარგავს – ერთს ფიქრობს, მეორეს ლაპარაკობს და მესამეს აკეთებს?!

ეს „აბსურდის თეატრი“ ამით არ მთავრდება: თურმე ბარათაშვილი შიშობს, ვაითუ რომენის მსტოვარი ჩასწვდეს „მერანის“ ჭეშმარიტი ადრესატის ვინაობას (რაც, როგორც გვარნმუნებენ, 150 წლის განმავლობაში ვერ შეძლო ქართულმა კრიტიკამ); შიშობს, მიუხედავად იმისა, რომ ლექსი არ დაბეჭდილა, რადგან „ქართული პრესა, რომელმაც ფეხი აიდგა 1832 წელს, დასაწყისშივე ჩაკლეს და ვიდრე 1852 წლამდე ქართული პერიოდული გამომცემლობა აღარ განახლებულა. საზოგადოებრივი ცხოვრების მოღუენება იქამდე მიდიოდა, რომ ამ თხუთმეტი-ოცი წლის მანძილზე არა თუ პრესა არ არსებობდა, საერთოდ ქართული წიგნი იშვიათად იბეჭდებოდა“ (ინგოროყვა, 1969: 56) ლექსების ხელნაწერი ასლები თითზე ჩამოსათვლელია (ესეც პავლე ინგოროყვასაგან ვიცით) და, რაც მთავარია, თავისი „საიდუმლო“ პოეტს არცერთი ახლობლისათვის არ გაუხდვია.

ყველაფერი ეს ხდება 1842-1844 წწ. შუალედში: ტფილისის ქუჩებში ამპარტავნულად დასეირნობენ 10 წლის წინ „მამულის გამოხსნისათვის“ შემართული ექს-შეთქმულნი, აწ ნაპატიებნი და პატივდებულნი. რატომაა ასე საგანგაშო იმავე ტფილისის რომელიმე სალონში ათი კაცისათვის წაკითხული „მერანი“?! ვითომ რა საფრთხე უკარგავს მოსვენებას ავტორს და თვითგადარჩენისათვის აუცილებელ ზომებზე აწყებიანებს ფიქრს?! (ეს იმდენად ირაციონალურია, რომ უკვე მასტიგოფოზიას ჰგავს – სასჯელის პანიკურ შიშს). როსტომ ჩხეიძის თქმით, „ალიზისათვის“ ბარათაშვილი პრევენციულ ზომებს მიმართავს და წერს

ლექსს „ომი საქართველოს თავად-აზნაურ-გლეხთა პირისპირ დაღისტნისა და ჩეჩნელთა, წელსა 1844-სა, მძღვანელობასა ქვეშე ლუბერნიის მარშლის, თავადის დიმიტრი თამაზის ძის ორბელიანისა“. როგორც გვახსოვს, ასეთივე „დებავუირების“ ფუნქციას ასრულებს ქართული რომანტიზმის კიდევ ერთი მრავლისმეტყველი ნიმუში – „საფლავი მეფის ირაკლისა“ (ეს ლექსი თურმე „ბედი ქართლისას“ საპირწონედ დაიწერა).

ვიდრე შემდეგ თემაზე გადავინაცვლებდეთ, ჩვენს მკითხველს ვურჩევდი, თუ ბარათაშვილის ამ ორი ლექსით აღძრულ კითხვებზე განონასწორებული პასუხი აინტერესებს, გაეცნოს მერაბ ლალანიძის ესსეს – „რას გვაუწყებს დღეს ნიკოლოზ ბარათაშვილის „საფლავი მეფის ირაკლისა“ ლიტერატურის ინსტიტუტის მიერ გამოცემულ კრებულში „ქართული რომანტიზმი“ (ზ. აბზიანიძის რედაქციით. თბ., 2012 წ.).

ახლა ჩვენ თვალწინ რესტავრირებული სურათის ისტორიულ კონტექსტს გადავხედოთ. გრიგოლ ორბელიანისადმი მიძღვნილ მონოგრაფიაში ჩვენი განსვენებული კოლეგა, იუზა ევგენიძე ზუსტად მიგვანიშნებდა იმ „ოპტიკურ ცთომილებაზე“ რომელიც ახასიათებს დღევანდელი კრიტიკიუმებით წარსულის მოვლენათა შეფასებას: „ახლა, შორიდან რომანტიკულად მოჩანს თავისუფლებისათვის მებრძოლი პატარა დაღესტნის ბრძოლა რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ; ამ ფონზე ლომგულად და გმირად ილანდება სახე შამილისა და ზოგიერთის თვალში ანტიპათიურად გამოიყურება რუსეთის იმპერიის ერთგული მსახური, შამილისა და მის ნაიბთა რისხვა გრიგოლ ორბელიანი, მაგრამ გასათვალისწინებელია შემდეგი: შამილის ბრძოლა რუსეთის წინააღმდეგ – ეს იყო დიდი დაღესტნის პანისლამური იდეით შეპყრობილი ფანატიკოსის ბრძოლა, რომელიც მიზნად ისახავდა კავკასიაში ყოველგვარი ქრისტიანული ელემენტის მოსპობას და ქართველი ხალხის სხვა წესსა და რჯულზე გადასვლას“ (ევგენიძე 1995: 33).

რაც შეეხება კავკასიური სოლიდარობის თემას, ეს კიდევ უფრო გვიანდელი მოვლენაა და ორგანულად უკავშირდება ალექსანდრე ყაზბეგის სახელს (უფრო დანვრილებით იხ. ჩვენი ესე „უცნობი ყაზბეგი“ ლიტერატურის ინსტიტუტის მიერ გამოცემულ კრებულში „ნაცნობი და უცნობი ყაზბეგი“. თბ., 2019). ამიტომაც ილია ორბელიანი, ვითარც: *„შინაგანად გაორებული, დაბნეული კაცის სახე – კაცის, ვინც თავისი მამულის დამპყრობთა მხარდამხარ იბრძოდა სხვისთვის თავისუფლების წასართმევად“*, ასეთად, უკიდურეს შემთხვევაში, შეეძლო აღექვა სწორედ ალექსანდრე ყაზბეგს, მაგრამ არამც და არამც – ნიკოლოზ ბარათაშვილს, რომლის ყურთასმენასაც ბავშვობიდანვე ჩაესმოდა: *„ლეკთა განალაგეს საქართველო“*, და თავისი კანცელარიის უდიდამო კედლებში გამოკეტილს, ვგონებ, შურდა კიდევ ილიკოსი თუ ლევან მელიქიშვილის მხედრული წარმატებებისა. ჩვენ კარგად გვახსოვს ჭაბუკი ტატოს ნატვრა: *„ჩემი სურვილი იყო ჯარის-კაცობა, იგი მზრდიდა მე აქამომდენ...“* (ბარათაშვილი 2015: 15). თუმცა, უკვე მოწიფულ ასაკშიც კი, იგი მშფოთვარე კავკასიაში მიილტვოდა და გრიგოლ ორბელიანს 1843 წელს მიწერილ ბარათში ვერ პატიობდა ერთადერთი თხოვნის – *„რენენკამფთან დამანიშნინეო!“* (ბარათაშვილი 2015: 115) არშესრულებას. შეგახსენებთ, ეს გენერალი რენენკამფი დაღესტანში დისლოცირებული დივიზიის მეთაური რომ იყო და არა – რომელიმე საქველმოქმედო საზოგადოების თავკაცი...

ასე რომ, ამ სიტუაციაში თუკი ვინმე არის *„შინაგანად გაორებული“* – ეს თვითონ ბარათაშვილია და არა ილია ორბელიანი, რომელმაც, არაერთი მისი ქართველი თანამებრძოლის მსგავსად, სიცოცხლის ფასად შეასრულა თავისი მხედრული ვალი იმ რწმენით, რომ დაღესტნისა და ოსმალეთის დამარცხება საქართველოს საზღვრებთან წარმოქმნილ სამკვდრო-სასიცოცხლო დაპირისპირებაში მისივე სამშობლოს გადარჩენის საწინდარი იყო.

ზემონათქვაში ლიტონ სიტყვებად რომ არ დარჩეს, ორიოდე ისტორიული ექსკურსი შეგვეშველება. ჯერ – ერთი ვრცელი ამონაწერი ზაზა აბაშიძის, მიხეილ ბახტაძისა და ოთარ ჯანელიძის კაპიტალური ნაშრომიდან „საქართველო და ქართველები“: „1854 წლის 4 ივნისს გაიმართა ჩოლოქის ცნობილი ბრძოლა. ოსმალთა ჯარი 35 ათასამდე მებრძოლეს მოითვლიდა, რუს-ქართველთა შენაერთები გაცილებით ნაკლები იყო. გადამწყვეტი გამოდგა მამაცაშვილის მეომრების წარმატება საარტილერიო დაპირისპირებაში და ცხენოსანი რაზმების საფლანგო იერიშები (ვიცე-პოლკოვნიკი კონსტანტინე მამაცაშვილი ბარათაშვილის სიყრმის მეგობარი იყო, ზ.ა.)... ოსმალებმა მარცხი განიცადეს ბაიაზეთთან, და იძულებულნი გახდნენ, ეს ქალაქიც დაეთმოთ. ასეთ ვითარებაში მონინაღმდეგის ზურგში გააქტიურდნენ ჩრდილოეთ კავკასიელი მთიელები. დაღესტნელი მიურიდები შამილის წინამძღოლობით მოულოდნელად კახეთში შეიჭრნენ. აიკლეს სოფლები, ააწიოვეს მოსახლეობა, გაძარცვეს ალექსანდრე ჭავჭავაძის ცნობილი ბაღი და სასახლე, წაასხეს ტყვეები და გარეკეს საქონელი. შამილის ტყვეთა შორის აღმოჩნდა ალექსანდრე ჭავჭავაძის ვაჟის, დავითის ოჯახი, რომლის ტრავიკული თავგადასავალი დეტალურად აღწერა თავადაც ტყვეობაში მყოფმა ფრანგმა აღმზრდელმა ანა დრანსემ. კახეთზე ლაშქრობისათვის სულთანმა შამილს მარშლის წოდება უბოძა. თბილისის აღების შემთხვევაში მას კავკასიის მეფის ტიტულსაც ჰპირდებოდნენ, მაგრამ შამილის წინააღმდეგ იარაღი აისხეს კახელებმა, მათ გვერდით ამოუდგნენ რუსთა რაზმებიც და მომხდურნი უკუაქციეს“ (აბაშიძე 2013: 491). აქვე შეგვიძლია დავუმატოთ: „გენერალ გრიგოლ ორბელიანის სარდლობით“ (დუმბაძე 1953: 223).

ახლა – ციტატა ღონაღდ რეიფელდის „საქართველოს ისტორიიდან“: „...ბოლოს და ბოლოს, საშინელი მსხვერპლის ფასად, ყარსი აღებულ იქნა... როდესაც 1856 წლის გაზაფხულზე ხელი მოეწერა პარიზის სამშვიდობო ხელშეკრულებას, ყარსი

ძვირფასი საწინდარი აღმოჩნდა: ყარსის გამოსასყიდად თურქეთმა რუსეთს დაუთმო შავიზღვიპირეთის ქალაქები ფოთიდან სოხუმამდე და უარი თქვა პრეტენზიებზე გურიასთან, სამეგრელოსა და აფხაზეთთან დაკავშირებით“ (რეიფელდი 2012: 371).

არ მინდა გამოგვრჩეს, რომ შამილის მიერ წარსხმულ ტყვეთა შორის იყვნენ: ნინო მელიტონის ას. ბარათაშვილი, ნიკოლოზის და, აგრეთვე ბარბარე ორბელიანი, ილიას ქვრივი ანუ ნიკოლოზის ბიცოლა. და სწორედ ყარსის ციხის კედლებთან (ახლა უკვე რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წ.წ. ომში) საარაკო ვაჟკაცობა გამოიჩინა მაიკო ორბელიანისა და ლევან მელიქიშვილის ვაჟმა – პოლკოვნიკმა ივანე მელიქიშვილმა, რომელიც იქ განიგმირა კიდეც.

„მერანის“ ადრესატი ე.წ. „ყირიმის ომის“ დროს დაიღუპა, ბაშკადიკლართან (ახალციხესა და ყარსს შორის), სადაც ქართველ გრენადერთა პოლკს სარდლობდა. მისი გმირობა კი მისმა თანამედროვე რუსმა სამხედრო ისტორიკოსმა აღწერა: „19 ნოემბერს ბაშკადიკლართან ორბელიანი თავის გრენადერებს ლეგა ცხენზე ამხედრებული წარუძღვა უმთავრესი თურქული სარტილერიო ბატარეის ასაღებად. შეტევის დასაწყისშივე ტყვიამ ხელში გაუარა, მაგრამ ყურადღება არ მიუქცევია, უნავირზე ისე შემოუტრიალდა თავის ცხენოსნებს და დასჭეჭა: „აბა, ვაჟკაცურად მივეჭრათ, გრენადერებო!“. ამ დროს მეორე ტყვიამ ბეჭი გაუხვრიტა და გულთან შეჩერდა. იგი ალექსანდრეპოლში გადაიყვანეს, სადაც გარდაიცვალა 1853 წლის 8 დეკემბერს. სიკვდილის წინ მან თავისი პოლკის ნატყვიარი ალაში მოითხოვა და ეამბორა. სამხედრო ისტორიკოსთა შეფასებით, ეს იყო ადამიანი „ბრწყინვალე სიმამაცისა“.**

დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას: რუსეთ-ოსმალეთის სამი ომი (1828-1829, 1853-1856 და 1877-1878 წწ. – 35.000 ქართველი მოლაშქრის მონაწილეობით) რომ არა, საქართველოს რუკას დღეს აბსოლუტურად განსხვავებული კონფიგურაცია ექნებოდა (უფრო დანვრილებით ამ თემაზე იხ. მერაბ ვაჩნაძისა

და ვახტანგ გურულის მონოგრაფია – „ამასიიდან ყარსამდე“, თბ., 2007 წ.).

როგორც ვხედავთ, აქ მოხმობილ ისტორიულ ეპიზოდებზე თხრობაც კი, თითქოს განგებ, ისევ და ისევ ბარათაშვილის გარშემო ტრიალებს, და არა მარტო იმიტომ, რომ ამ დრამატულ კოლიზიათა პერსონაჟები მისი უახლოესი ადამიანები არიან. კიდევ იმიტომაც, რომ ყოველივე, რაზედაც ყვებოდნენ ზემოთ ციტირებული ისტორიკოსები, კიდევ ერთხელ ამართლებს ბარათაშვილის ჯარისკაცობის იმ დაუოკებელ სურვილს, რომელიც, სკეპტიკურმა თვალთახედვამ, შესაძლოა, მამაკაცური კომპლექსების რეალიზაციისა და თვითდამკვიდრების გაცნობიერებულ თუ გაუცნობიერებელ სურვილს გადააბრალოს.

ბარათაშვილისდროინდელ ქართველ საზოგადოებაში სამხედრო კარიერა, პრესტიჟისა და მატერიალური დამოუკიდებლობის გარდა, ქართული ისტორიული ინტერესების დაცვასთან ასოცირდებოდა („მამა ვაცხონე, ეს სულ საქართველოს სისხლის ღაღადისია!“ – გრიგოლ ორბელიანი). თავად ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეტური და ეპისტოლარული მემკვიდრეობიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ იგი სავსებით იზიარებდა ამ მიმართებას.

ბარათაშვილის ბიოგრაფიის „კონსპიროლოგიური“ მეთოდით კვლევა ამ ოცი წლის წინათაც უცდიათ, მაგრამ არცერთი ოპონენტი არ გამოჩენილა, თქვენი მონა-მორჩილის ჩათვლით... ავტორი ჩემი კოლეგა გახლდათ – დიდი ქართველი მწერლის ქალიშვილი და რომანტიზმის პრობლემების ღვაწლმოსილი მკვლევარი. საკმარისი მიზეზებია?! ერთსაც დავსძენ: ბარათაშვილისა არ ვიცი, მაგრამ მე აქ ნახსენები მასტიგოფობია ნამდვილად მჭირს (ლატენტური ფორმით...). გულწრფელად რომ ვთქვა, ახლაც დუმილს ვარჩევდი, დღევანდელი სათქმელის სახვალიოდ გადადებას ჩემს ასაკში უკვე პროფესიულ არაკეთილსინდისიერებად რომ არ ვთვლიდე.

მოკლედ, ნიკოლოზ ბარათაშვილის 150 წლისთავის აღსანიშნავად, გაზეთმა „კალმასობამ“ მთელი ნომერი (1997 წ. №13)

დაუთმო ამ თარიღს, და სწორედ აქ დაიბეჭდა პროფესორ მანანა კაკაბაძის ზემოთ ნახსენები გამოკვლევა – „დუელი“. სტატიის ავტორს მოჰყავს პრაქტიკულად მთელი მასალა, რაც კი მოიპოვება ბარათაშვილის ამ ოდიოზური დუელის შესახებ, და ასკვნის: „მოყვანილი მასალიდან ნათელი ხდება, რომ ბარათაშვილსა და მის გულუბრყვილო ბიძას საგანგებოდ აქვთება ერთმანეთზე ვინმე მატინოვი, ვფიქრობთ, სპეციალური მისიით მოგზავნილი პოეტთან სამეგობროდ, მისთვის ხიფათის მოსატანად.

...ეს უბედურება მაშინ თავიდან ააცილა პოეტს მისმა მეგობარმა, ლევან მელიქიშვილმა, რომელმაც, თვით ბარათაშვილთან შეთანხმებით, მატინოვისაგან დამალვით, ყალბად დატენა დამბაჩები და გადაარჩინა სიკვდილს ბიძა-ძმისშვილი (უნდა იყოს: „დისშვილი“ – ზ.ა., თუმცა, ეს, უბრალოდ, კალმის წაცდენაა). როგორც ცნობილია, ლერმონტოვს არ ჰყავდა ასეთი მეგობარი, რომელიც მას იხსნიდა აშკარა მკვლელობისაგან, ეს დუელი მოხდა 1841 წლის შემოდგომაზე (იაკობ ბალახაშვილის არგუმენტირებული ვერსიით – „არა უგვიანეს 1840 წლის 21 მარტისა“ – ზ.ა.), ხოლო ლერმონტოვის დუელი მოხდა 1841 წლის 15 (27) ივლისს პიატიგორსკში“.

ონომასტიკაც კი ამ კონსპიროლოგიური ვერსიის სასარგებლოდ მუშაობს: „ნიკოლოზ პირველის ხელისუფლება[მ], [რომელიც] ვერ იტანდა ცოცხალ გენიოსებს,“ პიატიგორსკში მიავლინა გადამდგარი მაიორი ნიკოლოზ მანტინოვი, ხოლო თბილისში – „საპიორის აფიცერი“ მატინოვი, რომელიც „...დროებით, სპეციალური დავალებით მოვლენილი ყოფილა აქ შავი საქმისათვის... დუელის საქმე ისე იყო მოწყობილი, რომ მას წინ არაფერი უნდა დადგომოდა. შერჩეული იყო კადრებიც, ილია ორბელიანი, შესანიშნავი ვაჟკაცი, გამოცდილი მეომარი და ბრწყინვალე მსროლელი. მის ტყვიას, ცხადია, მსხვერპლი ვერ გადაურჩებოდა, ისიც გათვლილი იყო, რომ ბარათაშვილი, თუკი დუელი სწორად ჩატარდებოდა, არავითარ შემთხვევაში

არ ესროდა თავის ბიძას, მისი ტყვია აუცილებლად ჰაერში წავიდოდა, ხოლო წყენისაგან გონებადაკარგული ბიძა თავის დისწულს შიგ გულში დაუმეზნებდა და მოარტყამდა ტყვიას. ეს ყველაფერი ასე უნდა მომხდარიყო. “სიტყვა-სიტყვით მეორდება სცენარი ლერმონტოვ-მარტინოვის დუელისა, რომელშიც სადუელო კოდექსი არ დარღვეულა, მაგრამ, ის, რაღა თქმა უნდა, ნამდვილ მკვლელობად აღიქმება.

გაზეთ „კალმასობაში“ გამოქვეყნებული „დუელის“ დეტექტიური სიუჟეტი, ალბათ, დამაჯერებელი იქნებოდა, თუ შევთანხმდებოდით, რომ ნიკოლოზ I ფეხიზლად ადევნებდა თვალს ბარათაშვილის შემოქმედებას, ხოლო საიდუმლო პოლიციის შეფი – ალექსანდრე ბენკენდორფი – პოეტის თითოეულ ნაბიჯს. ზუსტად ისევე, როგორც ეს პუშკინისა და ლერმონტოვის შემთხვევაში იყო.

ამ დაეჭვების პასუხად, დარწმუნებული ვარ, ქ-ნი მანანა, „ალიბის“ სახით, ისევ და ისევ დიდი პავლე ინგოროყვას მონოგრაფიის მეორე თავს („პოეტი და მეფე-ტირანი“) გადაგვიშლის, საიდანაც ვიგებთ ნიკოლოზ I-ის 1837 წელს საქართველოში ვიზიტის დროინდელ ამბებს: „11 ოქტომბერს თბილისის თავადაზნაურობამ გაუმართა მას [იმპერატორს] დიდი ბალი“ (აქ იყო, იმპერატორი მაიკო ორბელიანით რომ მოიხიბლა, ზ.ა.). აქვე, ამ მეჯლისზე „ნიკოლოზ I-მა ნიკოლოზ ბარათაშვილი გამოარჩია იმდროინდელ ბრწყინვალე ახალგაზრდობაში და მას თავისი „ორდინარეცი“ შეარქვა“. აქვე მითითებულია ამ „გამორჩევის“ მიზეზიც: „ნ. ბარათაშვილი, ჩანს, მართლაც მშვენიერი, საგანგებოდ მოხდენილი ყმაწვილი კაცი ყოფილა, რომ იმპერატორს ასე გამოურჩევია...“ მკითხველი გაიგებს იმასაც, რომ პოეტი მას-პინძელთა შორის აღმოჩნდა, რამეთუ: „მელიტონ ბარათაშვილი, როგორც რუსულის კარგი მცოდნე, იყო პირადი თარჯიმანი ნიკოლოზ I-სა“. შემდგომ ამისა ტატო დაჯილდოვდა „ნიკოლოზ I-ის მიერ „უმადლესად“ ბოძებული სამახსოვრო მედლით... ამრიგად, ნიკოლოზ ბარათაშვილი ახლო ურთიერთობაში

იყო იმპერატორთან მისი საქართველოში ყოფნის დროს“. აქვე (ეს საყურადღებოა!) ნახსენებია „მეორე პოეტი, ასევე ნიკოლოზ I-ის მიერ „უმაღლესად“ ბოძებულ კამერ-იუნკერის მუნდირში, – პუშკინი, მოკლული 1837 წელს“.

ერთი ჩანართი: ისე მგონია, ბარათაშვილზე დღეს დანერჩილ წიგნში „ტირანი“ აუცილებლად უნდა გამოჩნდეს, ოღონდ სახეცვლილი ჰიპოტეზით: „პოეტი და მამა-ტირანი“, სადაც, ფრანც კაფკას მამისადმი მიწერილი ცნობილი წერილის მოხმობით, ვიხილავთ, როგორ დგანან ერთმანეთის პირისპირ – „ანჩხლი, მჭყივანა, მყვირალა, თავის სახლის დამამწარებელი“, რობგებმომარტვებული მელიტონ და მისი გაფითრებული პოეტი-ვაჟი იმ პროლონგირებულ დუელში, რომელსაც ჩვენში „მამა-შვილური სიამტკბილობა“ ჰქვია.

განვავრძობ: „ახლო ურთიერთობათა“ არგუმენტებს დამატერებლობა ნამდვილად აკლდა: ნიკოლოზ I-ის მიერ ბარათაშვილისათვის „ორდინარცობის“ შეთავაზება ამბიცუური ბარბარე ვეზირიშვილის შეთხზული სიუჟეტია – მის იმჟამინდელ ოცნებათა მანიფესტაცია. მის გარდა ეს ფაქტი არავის უხსენებია და ვერც ახსენებდა, რადგან „ორდინარეცი“ მხოლოდ სამხედრო ჩინი შეიძლებოდა ყოფილიყო და იმპერატორისგან ამ საკურიერო ფუნქციის ოდიოზური შეთავაზება სამოქალაქო პირისათვის იქ დამსწრე ახალგაზრდა ოფიცრებს შეურაცხყოფდა. რაც შეეხება „რჩეულთათვის განკუთვნილ“ სამახსოვრო მედალს, იმპერატორის კავკასიაში ვიზიტისას ეს მედალი 2847 პირს დაურიგდა (გარდა ამისა, საინტერესოა, რომ ამ 2847 პირს შორის არ ჩანს მელიტონ ბარათაშვილი (იხ. ინტერნეტსაიტი „Награды императорской России 1702-1917 гг.“).

ისე იყო თუ ასე, „ახლო ურთიერთობანი“ პოეტსა და იმპერატორს შორის თურმე მტრობაში გადასულა ბარათაშვილის „პოლიტიკური რადიკალიზმისა“ გამო, რის შედეგადაც: „...სრულიად უეჭველია, რომ ნ. ბარათაშვილი უნდა გამხდარიყო და გამხდარა კიდევ ცარისტული ხე-

ლისუფლების მეთვალყურეობის საგანი“. ხოლო ცოტა ხანში, „1844 წელს... თვითმპყრობელობას უკვე საშოლოლოდ გადაწყვეტილი აქვს ბარათაშვილის მოსპობა“.

ვაი რომ, არც ამ დრამატული სცენარის დამადასტურებელი ისტორიული საბუთები მოიპოვება. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ნიკოლოზ I-ის იმპერიის ბიუროკრატიული პედანტიზმის (ამ ფენომენის თაობაზე კარგად წერს მარტინ დე კიუსტინი) წყალობით, ისტორიკოსებმა (და განსაკუთრებით – პროფ. შალვა ჩხეტიამ, რომელმაც საგულდაგულოდ მოიძია არქივებში ნიკოლოზ ბარათაშვილთან დაკავშირებული უმნიშვნელო დოკუმენტებიც კი) კარგად იცოდნენ, თუ ვის უთვალთვალეზდნენ ხელისუფალნი 1832 წლის შეთქმულების ყოფილ წევრთაგან და მათი გარემოცვიდან. ნიკოლოზ ბარათაშვილი მათ შორის ნამდვილად არ ყოფილა..

ისიც საინტერესოა, რომ რომ „ბიოგრაფიული ნარკვევის“ 1938 წელს გამოქვეყნებულ ტექსტში, „მითოსქმნადობის“ თვალსაზრისით, ყველა ძირითადი კონცეპტი სახეზეა, მაგრამ მაინც მოზომილია (ახლა ამბობენ – „სატესტო რეჟიმში“) და, მაგალითად, თუ წერია, რომ ბარათაშვილი იყო „*ქარისტული ხელისუფლების მუდმივი მეთვალყურეობის საგანი*“ – წერტილია დასმული. რადგან თავის დროზე ამ მტკიცებას არანაირი რეაქცია არ მოჰყვა (ეს გასაგებია – მკვლევრის ოპონენტი ხელისუფლებასთან დამსმენი გამოვიდოდა), პავლე ინგოროყვა ამ სიუჟეტმა აშკარად გაიტაცა: 1945 წლის კრებულის წინათქმაშიც და კიდევ უფრო – 1969 წელს გამოცემულ მონოგრაფიაში დრამატულად გაგრძელდა „კონსპიროლოგიური დისკურსი“. ეს უკვე აშკარად იყო „ხელოვნება – ხელოვნებისათვის“, რადგან გარეთ შედარებით „ვევეტარიანული ხანა“ იდგა და დიდი პოეტის სახელს აღარაფერი ემუქრებოდა...

„ვარიაციები პუშკინ-ლერმონტოვ-ბარათაშვილის თემაზე“ აშკარად „ლიტერატურული ფანტასტიკის“ ჟანრს მიეკუთვნება. ახლა „ფსიქოლოგიური დრამის“ ჟანრში გადანაცვლება მოგ-

ვინეც, რადგან „მერანის“ ადრესატის პრობლემას უნდა დაუბრუნდეთ: ისე მგონია, უფროსი თაობის წარმომადგენლები „ალექსანდრე ბატონიშვილის ვერსიის“ რომანტიზმით მოიხიბლნენ, თუმცა (იმ ფსიქოლოგიური გარემოებების გათვალისწინებით, რომლებზეც ვწერდი პავლე ინგოროყვასთან დაკავშირებით) ამჯობინეს, სასაუბრო ჟანრს არ გასცილებოდნენ.

მაგრამ, რაც უფრო უმცროსია თაობა, მით უფრო კატეგორიულია. უფროსები ვარაუდობენ – უმცროსები ამტკიცებენ! ეს „კატეგორიულობაც“ ადვილი ასახსნელია: თუ კათოლიციზმში არსებობს დოგმატი რომის პაპის უცდომლობის („Infallibilitas“) შესახებ, კულტურაშიც ხომ არის ასეთი ფენომენი – „გურუს“ ქარიზმა, ნიჟე იქნება ეს თუ როდენი. უმცროსი ზურგგამაგრებულია უფროსის ავტორიტეტით. ამიტომაც, რომ „იერარქიული კიბის“ პირველ საფეხურზე აღმოჩენილი ნინო ვახანია უფრო კატეგორიულია, ვიდრე – „გემდგომნი“; ან კიდევ: ნიკოლოზ ბარათაშვილის „პირადი წერილების“ (თბ., 2015) კომენტარებისას ავტორიტეტებით დამფრთხალი მაია ცერცვაძე კი ახსენებს ბარათაშვილის ლექსის ადრესატს, მაგრამ იქვე, ყოველგვარი რემარკების გარეშე, „მაკომპრომეტირებელი“ წერილის კომენტარებისას მკითხველის დამაბნეველ მთელ გვერდს უთმობს „ინგოროყვასეულ“ ვერსიას.

ერთია, როცა მოძღვრის ქარიზმით ჰიპნოტიზებული შევირდები მანტრასავით უცვლელად იმეორებენ „გურუს“ აჩემებულ თეზას, მაგრამ კიდევ უარესია, როცა თავისთავად რომანტიკულ იდეას ისეთი „არგუმენტებით“ ასაბუთებენ, რომლებიც ნამდვილად არ მატებს ღირსებას ბარათაშვილის სახელს.

ეს „არგუმენტები“ ჩვენი ისტორიული ძნელბედობით აიხსნება: დიდი ქართველი მწერალი დიდი მოღვაწეც უნდა იყოს და, სასურველია – წმინდანიც! ანუ: ჯოისი და პარნელი ერთად. ხოლო თუ არ არის – ასეთად უნდა ვაქციოთ! ესაა ქართული კულტურის „კატეგორიული იმპერატივი“, რომელიც განსხვავებულ ისტორიულ ეტაპებზე განსხვავებული ფორმით ვლინდება.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენება მთაწმინდაზე.

პირველ რიგში: გრიგოლ ცეცხლაძე, ლევან ასათიანი, გიორგი სუმბათაშვილი (ნიკოლოზ ბარათაშვილის დისწული), სანდრო შანშიაშვილი, ირაკლი აბაშიძე.

მეორე რიგში: გიორგი ლეონიძე, პავლე ინგოროყვა, ქეთევან ბაქრაძე-ინგოროყვა, ეფემია გედევანიშვილი-ლეონიძე, კონსტანტინე გამსახურდია, ივანე ენიკოლოფოვი, სერგო კლდიაშვილი.

მესამე რიგში: შალვა აფხაიძე, ელიზბარ ზედგენიძე, ალექსანდრე ქუთათელი, ლევან გოთუა, გიორგი ამზიანიძე.

დიღუბე, 15 ოქტომბერი, 1938 წ.

ზემოთაღნიშნული ნეშტის გადმოსვენება მთაწმინდაზე ჩვენს სინამდვილეში როგორ გამოვლინდა, უკვე ვნახეთ. ახლა დავინტერესდეთ, თუ რატომ დასჭირდა დიდ პავლე ინგოროყვას „პატარა ეშმაკობა“ ნიკოლოზ ბარათაშვილის სახელის უკვდავსაყოფად?! როგორი იყო სინამდვილეში მისი ზემოქანა?!

გიორგი ლეონიძის შვილიშვილის, ისტორიკოს გიორგი ქავთარაძის საოჯახო არქივში ინახება გასული საუკუნის 30-

იანი წლების ბოლოს გადაღებული ფოტო, რომელზეც გიორგი ლეონიძე და პავლე ინგოროყვა მთაწმინდის პანთეონში არიან აღბეჭდილნი. არ გამიკვირდება, რომ ორი დიდი ქართველი მთაწმინდაზე ბარათაშვილის „მესამე საფლავის“ ადგილის შესარჩევად იყვნენ ასულნი. არც ის გამიკვირდება, რომ სწორედ გოგლა ყოფილიყო ინსპირატორი 1938 წელს პავლე ინგოროყვას ნიკოლოზ ბარათაშვილისადმი მიძღვნილი ბიოგრაფიული ნარკვევის დაწერისა, რათა მისი გამოქვეყნება ჟურნალ „მნათობში“ (№№ 9,10) დამთხვევოდა პოეტის გადმოსვენებას მთაწმინდაზე 1938 წლის 15 ოქტომბერს. ეს პუბლიკაცია, სავარაუდოდ, გამიზნული იყო ერთგვარ „იდეოლოგიურ დასაბუთებად“ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ქართულ ოლიმპზე სამარადუამოდ დამკვიდრებისა. დღეს ძნელი დასაჯერებელია, რომ ეს დასაბუთება სჭირდებოდა არა მხოლოდ იმდროინდელ ხელისუფლებას, არამედ მთელ ჩვენს იმდროინდელ საზოგადოებასაც და, აი, რატომ: ილიასა და აკაკის ფენომენმა „პოეტის“ ცნება განუყრელად დაუკავშირა საზოგადოებრივ ასპარეზს. ხომ ყველას გვახსოვს ილიას პათეტიკური წამოძახილი: *„ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, რომ წარუძღვე წინა ერსა“*. უკვე საკულტო ნაწარმოებად ქცეულ „პოეტში“ გაცხადებული „კრედი“ უნივერსალური აღმოჩნდა. იმდროინდელი ქართული საზოგადოებრივი აზრის გათვალისწინებით, ნიკოლოზ ბარათაშვილი მაინც ვერ დადგებოდა ილიასა და აკაკის გვერდით, თუ ჰეროიკულ პიროვნებად და თანამედროვეთა „აზრთა მპყრობელად“ არ წარმოჩნდებოდა.

„რესპუბლიკის ხელმძღვანელობაზე“ რალა უნდა ითქვას: ამათთვის „დიდი პოეტი“ ჯერ კიდევ არ იყო საკმარისი არგუმენტი და „უკვდავების კანდიდატის“ საკითხი ისევე რუტინულად განიხილებოდა, როგორც ნებისმიერი პარტიული დანინაურება. ტრაგიკული, სასოწარკვეთილი, თუნდაც გენიალური რომანტიკოსი დიდად სასურველი პერსონა არ იყო... აი, თუკი ბარათაშვილი თავისი დროის პროგრესული მოძრაობის სულის-

ჩამდგმელად, ნიკოლოზ I-ისა და მისი რეჟიმის მტრად და, საბოლოოდ, ამ პოლიტიკური დაპირისპირების მსხვერპლად წარმოჩნდებოდა – ეს პრინციპულად ცვლიდა სურათს. პავლე ინგოროყვასა და მის თანამოაზრეთა მცდელობით, ასეც მოხდა, და უკვე 1945 წელს ბარათაშვილის გარდაცვალებიდან 100 წლისთავი სახელმწიფო დონეზე აღინიშნა. გარდა ოფიციალური ღონისძიებებისა, ეს კეთილისმყოფლად დაემჩნა ბარათაშვილის თხზულებათა გამოცემის დონესაც და, განსაკუთრებით, უცხო ენებზე თარგმანის ორგანიზებასაც: თუ 1937 წლის „ლიტერატურულ გაზეთში“ (№17) აღნიშნული იყო, რომ „განსაკუთრებით სუსტადაა თარგმნილი ნ. ბარათაშვილის ლექსები“, 1945 წელს ბარათაშვილის ლირიკის რუსულ ენაზე პასტერნაკისეული ბრწყინვალე თარგმანი ერთგვარ ინსპირაციად იქცა დიდი ქართველი რომანტიკოსის შემოქმედების მსოფლიო ასპარეზზე წარმოსაჩენად.

როგორც ჩანს, პავლე ინგოროყვამ ზუსტად გათვალა, რა აქცენტებზე იყო აგებული ალექსანდრე პუშკინის დაღუპვიდან 100 წლისთავის გრანდიოზული აღნიშვნა მოსკოვში, და ყველაფერი გააკეთა, რათა ბარათაშვილის ბიოგრაფია ისეთ რაკურსში წარმოეჩინა, რათა პარტიულ იდეოლოგიებს დაენახათ აქ თვითმპყრობელობასთან დაპირისპირებული საზოგადოებრივი მოძრაობის ლიდერი (პუშკინის ან მიცკევიჩის ანალოგიით), და არა – თავისუფლებას მოწყურებული პიროვნების ამბოხი. ანუ ის, რისთვისაც ასი წლის შემდეგ ხელის აუკანკალებლად გამოჰქონდათ სასიკვდილო განაჩენი დიდი რომანტიკოსების სულიერ მემკვიდრეთათვის...

ემოციურ პლანში ეს გარდასახვა პავლე ინგოროყვას არ გაუჭირდებოდა, რადგან თვითონ იყო დაპირისპირებული „ადგილობრივ მეფე-ტირანთან“ (ანუ „ლავრენტი I-თან“), დანის წვერზე უწევდა სიარული, და ეს დაამტკიცა კიდევ იმ თავისი ნარკვევით, საქართველოს უახლესი ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე ტრაგიკულ პერიოდში რომ იწერებოდა. დაუჭერებელია, მაგ-

რამ პავლე ინგოროყვამ წინათქმის ტექსტში 1945 წლის კრებულისათვის მაინც ჩაადულაბა თავისი მთავარი სათქმელი: „*ბარათაშვილის მერანის საზღვარდაუდებელი გიჟური ზრძოლა ეს არის აჯანყება განწირულის სულისა, აჯანყება გმირული, მაგრამ თითქოს უიმედო; მაინც პოეტს იდუმალი გრძნობა ეუბნება, რომ ამოდ არ ჩაივლის ეს განწირული სულისკვეთება*“ (ბარათაშვილი 1945: LXV).

როგორი ვირტუოზული აბრუნდია! ნიმუში ესსეისტური პასაჟისა, სადაც ავტორი ახერხებს, სულ რამდენიმე მონასმით წარმოუსახოს მკითხველს „მერანის“ მეტაფიზიკური სივრცე და აგრძნობინოს ის შიშნარევი ექსტაზი, რომელსაც ლაგამანწყვეტილი ცხენის ფაფარს ჩაბლაუჭებული მხედარი განიცდის...

წავიდა შიშისა და მრისხანების ღრო, რომელსაც სასწაულებრივად გადაურჩა პავლე ინგოროყვა, დავინყებას მიეცა მრავალ და მრავალ კალმოსანთა თუ ჩინოსანთა სახელები... მაგრამ დარჩა სახელი დიდი პავლე ინგოროყვასი, დარჩა თავისი განსაცვიფრებელი მიგნებებითაც და მიწაუყვითაც, დარჩა თავისი შეუბღალავი ბიოგრაფიითა და სახელით, ერთხელ და სამუდამოდ შთანერგილით ქართულ მეხსიერებაში.

P.S. ამ პიეთეტს რამდენადმე ბიოგრაფიული წარმომავლობაც აქვს: მამაჩემი – გიორგი აბზიანიძე ხშირად იხსენებდა პავლე ინგოროყვასთან თანამშრომლობას ჯერ კიდევ ნიკოლოზ ბარათაშვილის მთანმინდაზე გადმოსვენების საორგანიზაციო კომისიაში 1938 წელს (რომელშიც სწორედ მისი რეკომენდაციით შეიყვანეს) და შემდგომ – უკვე ბარათაშვილის ნაწარმოებთა 1945 წლის საიუბილეო ერთტომეულის გამოცემაზე მუშაობისას. როგორც მამა ყვებოდა, გამოცემის სარედაქციო კოლეგიას ფორმალურად აკადემიკოსი კორნელი კეკელიძე ედგა სათავეში, თუმცა რეალური რედაქტორობა პავლე ინგოროყვამ იტვირთა. მანვე შემოიერთა ამ პროცესში თავისი

უმცროსი კოლეგები – გიორგი აბზიანიძე და აკაკი გაწერელია: ერთს ლექსების კომენტირება მიანდო, მეორეს – წერილებისა (ორივენი ბარათაშვილის ბიოგრაფიაზე მუშაობდნენ და უკვე გამოქვეყნებული ჰქონდათ სამეცნიერო გამოკვლევები ამ თემაზე). „მერანის“ „ახალი აღრესათის“ თაობაზე მამაჩემს ნამდვილად არათუერი უამბია, მაგრამ ჩემი სტუდენტობისას, როდესაც იგი ხშირად ეთათბირებოდა თავის სათაყვანებელ მენტორს აკაკი წერეთლის 15-ტომეულის გამოცემისას ცენზურასთან წარმოქმნილი პრობლემების თაობაზე, მოუყოლია იმ ისტორიებზეც, რომლებიც 40-იანი წლების დასაწყისში ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის „იდეოლოგიურ შეფუთვას“ უკავშირდებოდა.

ბიბლიოგრაფია:

*) ეპიგრაფი – ნიკოლოზ ბარათაშვილი, პირადი წერილები, შემდგენელი – მაია ცერცვაძე, თბილისი: არტანუჯი, 2015, გვ. 80.

**) Гизетти А. „Сборник сведений о потерях Кавказских войск во время войн Кавказско-горской, персидских, турецких и в Закаспийском крае. 1801-1885 г., Тифлис.

ბარათაშვილი 1945: ბარათაშვილი ნ., თხზულებანი, თბილისი: „სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1945.

ბარათაშვილი 2015: ბარათაშვილი ნ., პირადი წერილები, შემდგენელი – მაია ცერცვაძე, თბილისი: არტანუჯი, 2015.

ევგენიძე 1995: ევგენიძე ი., გრიგოლ ორბელიანი (ცხოვრება და მოღვაწეობა), თბილისი: „მერიდიანი“, 1995.

ვახანია 2012: ვახანია ნ., ჩვენი XIX საუკუნე (ლექციები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან), თბილისი: 2012.

ინგოროყვა 1969: ინგოროყვა პ., ნიკოლოზ ბარათაშვილი, თბილისი: „მერანი“, 1969.

რეიფელდი 2012: Rayfield D., Edge of Empires: A History of Georgia – L.: Reaktion Books, 2012.

ჩხეიძე 1969: ჩხეიძე ო., ბარნოვი, თბილისი: „ნაკადული“, 1989.

ჩხეიძე 2003: ჩხეიძე რ., ბედი პავლე ინგოროყვასი, თბილისი: „ლომისი“, 2003.

რაფიელ ერისთავი

თავისი სახელი რაფიელ ერისთავმა ერთი ლექსით უკვ-
დავჰყო – ცოტაა ისეთი ქართველი, რომელსაც სიყმაწვილეში
ზეატაცებით არ წაეკითხოს „სამშობლო ხევსურისა“:

*სადაც ვშობილვარ, გავზრდილვარ და მისროლია ისარი,
სად მამა-პაპა მეგულვის, იმათი კუბოს ფიცარი,
სადაც სიყრმითვე ვჩვეულვარ, – ჩემი სამშობლო ის არი.
არ გავცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებისა ხეზედა,
არ გავცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..*

ეს ლექსი რაფიელ ერისთავმა უკვე ასაკოვანმა, ორ-
მოცდაჩვიდმეტი წლისამ დაწერა. თითქოს უნდოდა თავისი,
წლებით დამძიმებული იერისათ-
ვის ერთი გამორჩეული და სამუ-
დამოდ დასამახსოვრებელი ნა-
კვთი შეემატებინა. ასეც მოხდა და
„სამშობლო ხევსურისას“ ხელნა-
წერზე პოეტის კალმით საგულდა-
გულოდ მიწერილი „10 მკათათვე,
1881 წელი“ (ანუ 10 ივლისი) რა-
ფიელ ერისთავის ხელმეორედ
დაბადების დღედ იქცა.

ახლა პოეტის ბიოგრაფიის
გენიტიდან მის სათავეებს მივუბ-
რუნდეთ: რაფიელ ერისთავი 1824

წლის 9 აპრილს დაიბადა, სოფელ ჭალაში (იმხანად, გორის
მაზრა გახლდათ), მაგრამ ბავშვობა გომბორის კალთის ძირში
გაშლილ წარმტაც ქისტაურში გაატარა. ეს სოფელი მეფე
ერეკლეს უბოძებია რაფიელის „დიდი პაპისათვის“ მამაცი ბეჟან
ერისთავისათვის.

ბეჟანის შვილიშვილმა და რაფიელის მამამ დავითმა სოფ-
ლური ყოფა ირჩია, თავისი სათნო მეუღლის წინა ამილახვა-
რისა და შვილების გარემოცვაში. რაფიელის გარდა, მათ კიდევ
უმცროსი ვაჟი ჰყავდათ და ორი ქალი. ამათგან ერთმა, ქართულ
მწერლობაში ქმრის გვარით ცნობილმა ბარბარე ჯორჯაძემ,
შინაომებს ნაჩვევი თავისი წინაპრების არაგვის ერისთავების
ტემპერამენტი გაამჟღავნა „მამათა და შვილთა“ ლიტერატურულ
ბრძოლაში.

უმცროსი დისაგან განსხვავებით, რაფიელი ბავშვობიდანვე
უწყინარი ხასიათისა ყოფილა და ეს თვისება სიბერემდე შე-
მორჩენია: „მტერი არა ჰყოლიაო“, იგონებდნენ მისი თა-
ნამედროვენი.

წერა-კითხვას პატარა რაფოს დედა ასწავლიდა. აქვე
ვიტყვი, რომ ერისთავებს ჩინებული ბიბლიოთეკა ჰქონიათ,
რომელსაც თავის დროზე განუცვიფრებია მათთან სტუმრად
მყოფი მარი ბროსე – ქართველოლოგიის ფუძემდებელი,
როგორც საფრანგეთში, ასევე მთელს დანარჩენ ევროპაში.

ცნობისმოყვარე და ბეჭითი რაფიელი მამამისმა ჯერ
თელავის სამაზრო სასწავლებელში მიაბარა, მერე შუამთის
მონასტერში. აქ ჩვენთვის 1832 წლის შეთქმულებიდან ცნო-
ბილი ბერი ფილადელფოს კიკნაძე იყო მოძღვრად. „საგან-
მანათლებლო პროცესი“ ერთხანს გორში, ამილახვრების მე-
თვალყურეობის ქვეშ გაგრძელდა და, შემდგომ, უკვე თბილისში
კეთილშობილთა გიმნაზიაში, რომელიც რაფიელმა ოცი წლისამ
დაამთავრა 1844 წელს.

გიმნაზიის დამთავრების სიხარული რაფიელს თვალების
ავადმყოფობამ ჩაუშხამა. იმავე მიზეზით, ლაპარაკიც კი ზედმეტი
იყო სწავლის გაგრძელებაზე და ორიოდე წლის შემდეგ, იგი
თიანეთს გამწესდა სამსახურში თუშ-ფშავ-ხევსურეთის სამ-
მართველოს თარჯიმნად. რუსული ენის ბრწყინვალე ცოდნამ
მის ლიტერატურულ დებიუტსაც შეუწყო ხელი. გაზეთ „კავკაზში“
1846 წელს (ამ დროს რაფიელი სულ ოცდაორი წლისაა) იწყება

მისი პუბლიცისტური წერილების, კორესპონდენციებისა და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევების ბეჭდვა.

იმდროინდელი საზოგადოებრიობის პირველი ყურადღება რაფიელმა სწორედ ამ წერილებით მიიქცია. პეტერბურგში დაბრუნებულ მარი ბროსეს არ დავიწყებია აღენიშნა, რომ „რაფიელმა უკვე გამოიჩინა თავი გაზეთ „კავკაზში“ მოთავსებული თავისი კარგი სტატიებით“ (ვაშაყმაძე 1962: 34).

სხვათა შორის, რაფიელს რუსულად მოთხრობაც კი დაუწერია, „Оборванец“ (ანუ – „ჩანჩურა“) და გამოუქვეყნებია კიდევ თბილისში 1855 წელს გამოცემულ ალმანახში „ზურნა“. მისი პოეტური დებიუტი პირველ ქართულ ლიტერატურულ ჟურნალში, „ცისკარში“ რამდენიმე ხნით ადრე შესდგა. „ცისკრის“ იმუამინდელი ავტორების კონსერვატიულ გარემოცვაში, რაფიელის წკრიალა ხმა მოისმოდა, როგორც სალამური მეფისნაცვლის დარბაზობაზე:

*გაზაფხულისა დიდებავ,
სტუმარო, მოკლე ხნისაო,
ტურფაო, ნაზო, სუნნელო,
მშვენებავ მინდორ-ტყისაო,
რა აჰყვავდები, ფოთოლსა
დავიჭკნობს სხივი მზისაო,
დილას მოხვალ და საღამოს
მგზავრი ხარ შორი გზისაო.*

ეს მიმართვა ყვავილისადმი, რომელიც მთავრდებოდა აყვავება-ჭკნობის გარდუვალობის დრამატული შედარებით სიყმანვილე-სიბერესთან, ძალზე ნიშანდობლივი იყო, რადგან რაფიელ ერისთავის პოეტურ მანერას შემდგომშიაც განასხვავებდა მეტყველების სწორედ ამგვარი სისადავე, ფოლკლორული ტრადიციის გავლენა და ზოგჯერ მიაბიტური, ზოგჯერ კი ღრმააზროვანი შეგონება-განზოგადოებანი.

რაფიელ ერისთავის შემოქმედებით ბიოგრაფიაში თვალნათლივ გამოკვეთილი ორი პერიოდი: XIX ს-ის 50-იანი-

70-იანი წლები ოცდაათ წელიწადში დაწერილი ოცდაათი ლექსით და 80-იანი წლების აღმავლობა, როდესაც სამოცს მიტანებული პოეტი, როგორც ვთქვით, ხელახლა ძერწავს თავის შემოქმედებით იერს.

იმ განზომილებათაგან, რომლებშიც ადამიანის ცხოვრება აისახება, სამსახურებრივი ყველაზე ადვილი თვალმისადევნებელია: რაფიელმა კეთილსინდისიერი მოხელის კარიერის რამდენიმე საფეხური განვლო მთავარმმართველის კანცელარიის შტატგარეშე მოსამსახურიდან ზუგდიდის ოლქის უფროსობამდე. სხვათა შორის, სწორედ ამ ზუგდიდის ოლქის უფროსის მოვალეობის აღსრულებამ შეცვალა მისი ცხოვრების კალაპოტი. და აი, რატომ: ზუგდიდში, დადიანების სასახლეში, რაფიელმა, იმხანად ოცდათვრამეტი წლისამ, გაიცნო თავისზე ოცი წლით უმცროსი თეოდოსია ერისთავი გურული ერისთავების ასული.

ყმაწვილი ქალის სილამაზით გაოგნებული რაფიელი შიშით აკვირდებოდა სარკეში მელოტ, ჭაღარა ბაკენბარდებიან „ტიტულიარნი სოვეტნიკს“ და არც კი სჯეროდა, რომ რითიმე შესძლებდა მოეხიბლა თავისი წარმტაცი თანამოგვარე.

ჩვენს პრაგმატულ საუკუნეში საერთოდ ძნელი წარმოსადგენია მამაკაცმა ქალი ლექსების მიძღვნით მოხიბლოს, მით უმეტეს ამგვარი ლექსით:

*შენ ვსურს მარადის ყმაწვილი კაცი,
ამას არ ვსტყუი, არ უნდა ფიცი,
რად შემეყვარებ! განა არ ვიცი,
შენ ჯერ ნორჩი ხარ, მე კი მოხუცი.
ფიქრმა და დარდმა სულ დამადუნა,
ადრე დამაჭკნო, დამაძაბუნა,
ორმოცდაათმა წელმა გამლუნა,
კისერში მაგრად ჩამიკაკუნა...*

და ა.შ.

მაგრამ, ეტყობა, ეპოქაც რომანტიკული იყო, ის ჰაეროვანი არსება კიდევ უფრო... და, ერთ მშვენიერ დღეს, სასონარკვეთილი პოეტი თავის რჩეულს მისდამი მიძღვნილ მორიგ ლექსს რომ უკითხავდა, თეოდოსიას თვალებში გაელვებულმა სხივმა დააიმედა...

1853 წლის იანვარში რაფიელმა და თეოდოსიამ იქორწინეს და, საფიქრებელია, რაფიელს თანდათან გაუნელდა ის ტკივილი, ახალგაზრდობაში კიდევ ერთმა, მაცდურად მომლიმარმა, მაგრამ სხვასთან წასულმა, ისევ და ისევ ერისთავის ქალმა რომ აგრძნობინა...

რაფიელის აღრინდელი, სატრფიალო ლექსების რვეული აღსავსე იყო საყვედურებით მუხანათი რაყიფისა და მოღალატე სატრფოსადმი. რომანტიკოსი წინაპრების ინტიმური ლირიკის ფონზე, ეს ლექსები ფერმკრთალ ბარათებად ჩანდნენ. უცნაურია, მაგრამ ამჟამტავანი არაგვის ერისთავების გრძნობამოძალეებულმა შთამომავალმა თავისი გულისთქმის თანაზიარად უპოვარი გლეხკაცი აირჩია: თითქოს სხვათა ცოდვების გამოსყიდვა უნდაო, რაფიელმა ამ ჩაგრული თვისტომის ტკივილი გაითავისა და მისი სახელით ალაპარაკდა:

*ყველა მე ჩამომეკიდა:
მამასახლისი, გზირია...
როგორ არა ვთქვა ბეჩავმა
მეც ჩემი გასაჭირია!..*

„ბერუას ჩივილი“ იწყება ასე. მიუმატეთ ამას „სესიას ფიქრები“, „თანდილას დარდი“, „ტეტიას მოთქმა“, ყოველივე, რასაც ფანდურზე ლილინებდნენ სახლის ღირებზე ჩამომჭდარი თანდილები და ბერუები, ნასყიდები და ვაჟიები, თინიები და თამროები... ისეთი გრძნობა გეუფლებათ, თითქოს იქვე, აივანზე გადმომდგარ მემამულეთაგან, არაგვის, რაფიელ ერისთავამდე, არ გაუვონია არც ამ ფანდურის ხმა და არც ეს ნაღვლიანი ლილინი...

რაფიელ ერისთავის ამგვარი გამორჩეულობა, სხვაზე აღ-
რე ილია ჭავჭავაძემ შენიშნა: „ეს პირველი ხმა იყო ჩვენში სამ-
ნედ უსამართლოდ ჩაგრულთათვის“. სხვათა შორის, ილია
იქვე დასძენს, რომ რაფიელმა შექმნა თავის საკუთარი სკო-
ლა ხალხური პოეზიისა, და რომ მისი მიმდევარნი არიან ძმები
რაზიკაშვილები“ („ივერია“, 1896, № 43).

რაზიკაშვილთა მაღლიერების ნათელსაყოფად, ილიას
რაფიელისადმი მიძღვნილი ბაჩანას ცნობილი ლექსი მოჰყავს
– „სალამი“:

*შენი ჭირიმე, მოხუცო,
ია გესროლე, მამაო!
ძილშიაც გამომაღვიძა
შენმა ფანდურის ხმამაო.*

თავის მხრივ, ვაჟასაც არ დაუმაღაფს, როგორ გაუადვილა
მას პოეტური გზის არჩევანი რაფიელ ერისთავის მაგალითმა.
„ყველაფერს, რაც კარგი და ხელოვნური რამ დანერგია, –
სწერდა ვაჟა გრიგოლ ყიფშიძეს, – გემოქმედების ძალა ჰქონია,
აღტაცებაში მოუყვანივარ, მომზონებია. რა თქმა უნდა, თ. რა-
ფიელის ლექსებმა, როგორც საერო კილოთი ნაწერმა და ისიც
ჩვენებურ მთის კილოთი, სხვანაირად ააჩქროლა ჩემი გული,
სხვანაირად შესძრა იგი. ამასთანავე ნუ დავივიწყებთ, რომ მაშინ
შევირდი გახლდით, მაგრამ ხალხური, ფშაური, ხევსურული
ლექსები ბევრი ვიცოდი; ეს კილო მიყვარდა, ჩემს გულში
განსაკუთრებული კუთხე ეჭირათ. თუმცა მაშინ ლექსებს ვწერდი,
ანუ უკეთ რომ ვთქვათ, ვჭაბუნდი, მაგრამ ამ საერო კილოზე
წერას ვერა ვბედავდი, რადგან მწერლობაში ლექსების წერის
კილოდ არ იყო მიღებული... ჩვენმა სახელოვანმა მსცოვანმა
მგოსანმა რაკი საერო კილო დაუმკვიდრა ლექსებს და ჟურნალ
„ივერიაში“ გზა დაუთმო, მეც გაბედულება მომემატა“ („ივერია“
1896: №8).

რაფიელ ერისთავმა გზა გაუკაფა აგრეთვე ქართველ
ხალხოსნებს ნიკო ლომოურს, სოფრომ მგალობლიშვილს,

ეკატერინე გაბაშვილს, „ტეტიათა მოტრფიალეებს“, როგორც მათ მაშინ ეძახდნენ; მანვე სათავე დაუდო საბავშვო პოეზიის იმ ნაკადს, რომელიც შემდგომში შიო მღვიმელმა განაგრძო. ხომ ყველას გვახსოვს სკოლის მერხიდან:

*წამოდექით, ყმანვილებო,
ტანთ ჩაიცვით საჩქაროზე,
აბა, თავი მოიყარეთ
სწავლისათვის თავის დროზე!*

ან

*სწავლობს გიგლა ტიტინა,
მზემ შემოუჭყიტინა:
გიგლავ, გეყოფა სწავლა,
ახლა კარგია გავლა...*

ძნელი დასაჯერებელია, მაგრამ ეს ქრესტომათიულად ქართული ლექსები რაფიელმა რუსულიდან გადმოაკეთა. სხვათა შორის, მანვე თარგმნა, თუმცა ნაკლები წარმატებით, კრილოვის იგავ-არაკები, პუშკინისა და ტიუტჩევის ლექსები. სამაგიეროდ, რაფიელის მიერ გადმოქართულებული ვოდვეილები (მაგალითად – „ჯერ დაიხოცნენ, მერე იქორწინეს“) ისევე, როგორც მისი კომედიები, დიდი მოწონებით სარგებლობდნენ და დღემდე შერჩნენ ქართულ სცენას.

რაფიელის მიდრეკილება კომედიის ჟანრისადმი (რამდენჯერმე თვითონაც გამოსულა სცენაზე), მისი პიროვნული თვისებებითაც აიხსნება. იაკობ მანსვეტაშვილი იგონებდა, რომ რაფიელი იყო: „ენანყლიანი, ჭკუამახვილი, ოხუნჯი, ხოლო იმისი ოხუნჯობა იყო ნამდვილი ძველებური ქართული, დარბაისლური. ვის სადღეგრძელოსაც დაღევდა, უსათუოდ შესაფერ სახუმარო სიტყვითაც მიმართავდა, ხან ექსპრომტათ ლექსსაც ჩააკერებდა“ (მანსვეტაშვილი 1936: 116).

საქართველოში ჩამოსულმა არტურ ლაისტმა, თავდაპირველად, ეტყობა, სწორედ რაფიელის თამადობით და მისი

არტისტიზმით მოხიბლულმა, განსაკუთრებული გულისყურით გადაიკითხა და თარგმნა რაფიელის ლექსები, ხოლო მათი ავტორი გერმანელ მკითხველს ილიასა და აკაკის შემდეგ წარუდგინა. ეს არ გახლდათ ზრდილობიანი ევროპელის რე-ვერანსი. 80-იანი წლებიდან რაფიელი სულ უფრო და უფრო მკვიდრად იკავებს ერთ-ერთ გამორჩეულ ადგილს ქართული მწერლობისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე.

თანამედროვეთ შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ, როგორი მონ-დომებით აგროვებდა რაფიელი ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს (ერთი ნაწილი აქედან, მან, ილიასთან ერთად, ცალკე წიგნად გამოსცა), შეუმჩნეველი არ დარჩა არც რაფიელის მიერ შედგენილი თუ რედაქტირებული ლექსიკონები (მათ შორის – სულხან-საბასი, რომლის ორიათასი გვერდი მან თავისი ხელით გადაწერა), არც მისი წვლილი ქართული ტერმინოლოგიის შემუშავებაში. დაუმატეთ ამას დრამატული საზოგადოების თავ-მჯდომარეობა, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადო-ებისათვის უმდიდრესი საგვარეულო ბიბლიოთეკის გადაცემა, მუშაობა „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენ კომისიაში და თქვენ წარმოისახავთ ქართული საქმისათვის სასარგებლო ყო-ველი წამოწყების თანამდგომი მოღვაწის პორტრეტს.

არ არის გასაკვირი, რომ ამგვარი სულიერი მისწრაფებებით ატაცებული ადამიანი, ზოგჯერ უსამსახუროდაც დარჩეს და უფულოდაც. 80-იანი წლების მიწურულს, ცოლითა და ხუთი ქალიშვილით გარშემორტყმულ რაფიელს, უხელფასოდ ცხოვ-რება ისე გაუჭირდა, რომ თბილისში, პუშკინის ქუჩაზე სარდაფი გახსნა და კახეთიდან ჩამოზიდულ თავისსავე ღვინოს ყიდიდა.

როდესაც იმხანად ცნობილი კრიტიკოსი ივანე გომართე-ლი ერთ თავის წერილში რაფიელსაც გადაწვდა – „განცხრო-მით ცხოვრობდაო“, აკაკიმ ღირსეულად დაიცვა თავისი უფროსი თანამოკალამე: „...იმერეთში რა გადახდა, ის ხომ არ გინდათ გაიგოთ? (აკაკი აქ რაფიელის ქუთაისში მომრიგებელ მოსამართლეობასა და ვექილობას გულისხმობდა – ზ.ა.) აბა,

ერთი აქაც მოიკითხეთ? ჰერდახშულ სარდაფში გამომწყვდევა, ღვინის ყიდვა და მწვადების მომზადება სხვებისათვის, გვონებ, რომ დიდი არაფერი ბედნიერება იყოს?...“ (ვაშაყმაძე 1962: 100).

რალა თქმა უნდა, რაფიელს ვაჭრობის ნიჭი არ აღმოაჩნდა და ლევან მელიქიშვილის პროტექციით მოპოვებული ცენზორობა რომ არა, ვალეებში ამოიხრჩობოდა.

მაგრამ, ვაი, რომ ცოტა ხანში რაფიელს ის, ცენზორობამდელი შეჭირვებული ცხოვრება სანატრელი გაუხდა თეოდოსიამ ავადმყოფობას მოუხმირა და 1891 წელს გარდაიცვალა კიდევ...

თვალეებამოღამებული რაფიელი ბედის უსამართლობას ხედავდა ამ ორმოცდაექვსი წლის, კალმით ნახატი ქალის სიკვდილში; იმ დროს, როცა თვითონ სამოცდაათს იყო მიტანებული და სიცოცხლის აღარც ძალა ჰქონდა და აღარც სურვილი...

რაფიელმა კიდევ ათი წელი იცოცხლა იმ მწარე ღლის შემდეგ. ქალიშვილების ზრუნვამ და გარემემოთა მოწინებამ წელიწადს დაუბრუნეს იგი საყვარელ საქმეს.

განსაკუთრებით გაუთბო გული პოეტს მისი ლიტერატურული და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის 50 წლის აღსანიშნავმა საიუბილეო საღამომ პირველმა ამგვარმა საღამომ ქართულ სინამდვილეში: სცენაზე მარცხნივ ილია ედგა, მარჯვნივ აკაკი. პირველი მისალმებანიც სწორედ მათი იყო... კიდევ ერთხელ იქუხა ტაშმა, როდესაც კოტე მესხმა შიო მღვიმელის იუბილარისადმი მიძღვნილი ლექსი წაიკითხა. დარბაზი მხოლოდ მაშინ გაირინდა, მსახიობმა რაფიელის სამადლობელო ლექსის კითხვა რომ დაიწყო:

*ქართლ-კახეთ-ხევსურ იმერი,
თუშ-ფშაველ-მეგრელ-გურული,
მთლად საქართველო მოყრილა,
ერთად ძვერს ერის აქ გული...
ყველა მილოცავს სიბერეს,
ჩემზე ლესავენ ენასა,
სიტყვით ლამაზით, კაზმულით,
სცდიან ჩემს გამოჩენას!*

ცხოვრების ბოლო წლები რაფიელ ერისთავმა თელავში გათხოვილი ქალიშვილის ანასტასია კახიძის გვერდით გაატარა, თელავშივე გარდაიცვალა იგი 1901 წლის 19 თებერვალს. აქედან წაასვენეს თავისი მოხუცი მესაიდუმლის ცხედარი თავ-ჩაქინდრულმა კახელმა ტლუ-ბიჭებმა თვრამეტ ვერსზე, ქისტაურამდე, რათა პოეტის ანდერძის თანახმად, საგვარეულო სასაფლაოზე დაეკრძალათ იქ, სადაც „მამა-პაპათა კუბოს ფიცარი ეგულვებოდა“...

ჩვენ მხოლოდ ზოგადი აღწერა შემოგვრჩა იმ დაკრძალვისა, მაგრამ თვითეულ ჩვენგანს შეუძლია თვალნათლივ წარმოისახოს იქ დაღვრილი ალალი ცრემლიც, დაკოჟრილი ხელით ჩაბლუჭული მუჭა მინაც და გაიგონოს უხმოდ, გულში გამეორებული:

*არ გავცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებისა ხეზედა,
არ გავცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..*

ბიბლიოგრაფია:

ერისთავი 1958: რაფიელ ერისთავი, რჩეული თხზულებანი, თბილისი: „საბჭოთა მწერალი“, 1958.

ვაშაყმაძე 1962: შოთა ვაშაყმაძე, რაფიელ ერისთავი, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“, 1962.

მანსვეტაშვილი 1936: იაკობ მანსვეტაშვილი, მოგონებანი, თბილისი: „ფედერაცია“, 1936.

ლიბერალიზმის ეპოქა XIX საუკუნის ქართულ მწერლობაში

ლიბერალიზმის ეპოქა XIX საუკუნის ქართულ მწერლობაში ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ეტაპია. არასპეციალისტისათვის ძნელი წარმოსადგენია, თუ რას ნიშნავს „ლიბერალიზმის ეპოქა“ ქართული მწერლობის დღევანდელ მკვლევართათვის; როგორი თვისობრივი ცვლილებების ინსპირატორები იყვნენ ლიბერალიზმის აპოლოგეტები თანამედროვეთა მენტალობაში და როგორ მარადიულ გაკვეთილად აღიქმება მათი მოქალაქეობრივი გამბედაობა დღევანდელ ქართულ საზოგადოებაში ნეოკონსერვატიულ და ნეოლიბერალურ იდეოლოგიებს შორის მიმდინარე მძაფრი დაპირისპირების ფონზე.

ბუნებრივია, რომ კონფერენტაცია განსხვავებულ თაობებსა და იდეოლოგიებს შორის, ოდენ ჩვენი, ქართველთა პრეროგატივა არ გახლავთ და ეს მარადიული პრობლემა არაერთი ისტორიკოსის, ფსიქოლოგის, ლიტერატურათმცოდნის კვლევის საგანი გამხდარა. ქართველი „თერგდალეულების“ ჩვენს მონოგრაფიაში წარმოდგენილი პორტრეტებიდან, უკვე შეგვიძლია XIX საუკუნის მეორე ნახევრისათვის დამახასიათებელი, თვისობრივად ახალი აზროვნების სტილი ვიგრძნოთ. არაერთი პარალელი თუ შეპირისპირება შესაძლებლობას იძლევა „ქართული ლიბერალიზმის“ მოდელი წარმოვისახოთ და გამოვაცალკევოთ ქართული სპეციფიკით ნაკარნახევი ნიშანთვისებები იმ, საზოგადო და საყოველთაო კანონზომიერებათაგან, რაც ქართულ მწერლობაში აღბეჭდილი საზოგადოებრივი აზრის რეტროსპექტივას ისევე დაემჩნა, როგორც ევროპულ კულტურულ არეალში მოქცეულ ნებისმიერი სხვა ქვეყნის მენტალურ სურათს.

ამ, „საზოგადო და საყოველთაო კანონზომიერებათა“ არაერთი ტიპური სქემა არსებობს. აქედან ერთ-ერთი, განსა-

კუთრებით მკაფიო, ჩამოაყალიბა არა ლიტერატორმა, არამედ ფსიქოლოგმა (რაც სულ არაა გასაკვირი) – გამოჩენილმა გერმანელმა მეცნიერმა ფრიც რიმანმა. თავისი კლასიკური მონოგრაფია „შიშის ძირითადი ფორმები“ მან „ობსესიური სინდრომით“ („ობსესია“ – შემაშფოთებელი აზრებისა და წარმოდგენების დომინანტას გულისხმობს) შეპყრობილ ადამიანებს უძღვნა, მაგრამ, აქაც, ისევე, როგორც არაერთ მსგავსი მასშტაბის სხვა გამოკვლევებში, უნიკალური კონკრეტული მასალა მრავლისმთქმელ სოციოფსიქოლოგიურ განზოგადებაში გადადის. აი, ამ განზოგადების ერთი მეტყველი მაგალითი: „ცვლილებებისა და წარმავლობის წინაშე შიშის დაძლევა ნებისმიერ სფეროში ტრადიციების დაცვით ხდება. ოჯახურ, საზოგადოებრივ, პოლიტიკურ, მორალურ, მეცნიერულ თუ რელიგიურ ტრადიციებს დოგმატიზმამდე და კონსერვატიზმამდე მივყავართ, რომლებიც ყალბი პრინციპულობით, ცრურწმენებითა და ფანატიზმით გამოირჩევა. რაც უფრო ჭიუტად იცავს ადამიანი ამ ტრადიციებს, მით უფრო შეუწყნარებელი ხდება იგი მათი მოწინააღმდეგის მიმართ; ამის უკან კი იმალება შიში იმისა, რომ ბევრ ნაცნობ, გააზრებულ, და უკვე ნაცად სასიკეთო მოვლენას, რომელიც ადამიანის უსაფრთხო არსებობას უზრუნველყოფს, შესაძლოა, ახალი ახალი თვალსაზრისებისა და ახლებური მიდგომის შემდეგ, საფრთხე დაემუქროს...

ამრიგად, რაც უფრო მეტად ცდილობს ადამიანი ძველის შენარჩუნებას, მით უფრო მეტად განიცდის შიშს წარმავლობის წინაშე; რაც უფრო მეტად ვენინააღმდეგებით განვითარების პროცესებს, მით უფრო ხელს ვუწყობთ საწინააღმდეგო ძალების ქმედებას, რაც განსაკუთრებით ცხადად დაგვანახა თაობათა ბრძოლამ. ის გარემოება, რომ ძველ თაობას ყოველივე არსებული შენარჩუნება სურს და ნებისმიერ სიახლეს ჭიუტად ეწინააღმდეგება, ახალ თაობას ხშირად ექსტრემიზმისაკენ უბიძგებს“ (ფრიც რიმანი, „შიშის ძირითადი ფორმები“, თბ., 2014, გვ. 170).

ფრიც რიმანის ამ „სოციალური ანამნეზის“ კითხვისას, თავისთავად ჩნდება ალუზია იმ „ობსესიურ-კომპულსიური სინ-

დრომით“ („კომპულსია“ – რიტუალად ქცეული აკვიატებული ქცევა, რომელსაც ადამიანი შემაშინებელი აზრებისა და წარმოდგენებისაგან თავდასაცავად მიმართავს) დაავადებული ქართული საზოგადოებისა, რომელიც XIX საუკუნის 60-იან წლებში სამშობლოში დაბრუნებულ „თერგდალეულებს“ დახვდათ.

მთელი შემდგომი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ილია ჭავჭავაძემ და მისმა თანამოსანგრეებმა, მიზანდასახულად, ნაბიჯ-ნაბიჯ, მოახერხეს, გაეღვიძებინათ ხელისუფალთა ავტორიტეტით, ყავლგასული ტრადიციებითა და წარმოდგენებით მონუსხული საზოგადოება და მისი ერთი, ყველაზე დინამიური და ინტელექტუალური ნაწილი თავის თანამოაზრეებად გაეხადათ. ამ თავდაუზოგავმა ბრძოლამ ეროვნული ინტელიგენციის შექმნისათვის განაპირობა, რომ XIX–XIX საუკუნეების მიჯნაზე მომხდარი ეპოქალური ძვრების ჟამს, საქართველოს ეროვნულ ინტერესებს პოლიტიკის, დიპლომატიის, სოციალურ თუ ეკონომიკურ სფეროში სწორედ ამ ახალბედა ინტელიგენციის წარმომადგენლები იცავდნენ.

დღეს, XXI საუკუნეში, იმ, „ახალბედა პოლიტიკოსთა“ მრავალი შეცდომისა და მარცხის შემდგომაც კი, მაინც დაბეჭიბით შეიძლება ითქვას, რომ ილიამ და მისმა თანამოსანგრეებმა გამოზარდეს ახალ ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა ის ლეგიონი, რომელსაც საქართველოს სახელმწიფოებრიობა გადარჩენას უნდა უმაღლოდეს.

კაპიტალური ნაშრომი ამ თემაზე – გიორგი აბზიანიძის „ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან“, ნახევარი საუკუნის წინ დაიწერა და მიუხედავად თავისი უნიკალური ხასიათისა, ობიექტურ მიზეზთა გამო, ცხადია, ვერ მოიცავდა საკითხთა იმ სპექტრს, რომელთა გამოკვლევა და გამომზეურება მხოლოდ პოსტსაბჭოთა ეპოქაში გახდა შესაძლებელი.

სწორედ ამ შესაძლებლობათა მანიფესტაცია გახლდათ შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის (რუს-

თაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით) მიერ გამოცემული სამეცნიერო კრებული „ლიბერალიზმის ეპოქა ქართულ ლიტერატურაში“ (ზ. აბზიანიძის რედაქციით).

კრებულის მკითხველის თვალწინ წარსდგება ძალზე აქტუალურ საკითხთა მთელი წყება: პირველ ყოვლისა „ლიბერალიზმის“, როგორც ტერმინის დეფინიცია (ამ ცნებას ამჟამად გამოხატული ნეგატიური კონოტაცია ახლდა და, საუკეთესო შემთხვევაში, ჩაგრული სოციალური ფენებისადმი მოაზროვნე არისტოკრატთა გულმონყალე დამოკიდებულებას აღნიშნავდა); კლასიკური ლიბერალიზმის ეპოქის ისტორიულ-სოციალურ რეტროსპრექტივა; ლიბერალიზმისათვის განუყოფელი ცნებების (ადამიანის უფლებანი, პიროვნული თავისუფლება, გენდერული თანასწორობა და ა.შ.) წარმოჩენა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ მწერლობაში. ყველა ეს საკითხი თვალმიდევნებელია კლასიკური ლიბერალიზმის ეპოქის ისტორიულ-სოციალურ რეტროსპრექტივაში, რასაც აგვირგვინებს თავი – „ლიბერალიზმის ეპოქის სიმბოლური პიროვნებანი“, რომელიც მკითხველს მკაფიო წარმოდგენას შეუქმნის ლიბერალიზმის ეპოქის „გეოგრაფიაზე“ და იმ ღირსშესანიშნავ ადამიანებზეც, რომელთა სახელები უკვე ისტორიის საკუთრებად იქცნენ, მაგრამ დღემდე მონაწილეობენ ჩვენი საზოგადოების ღირებულებრივ ორიენტირთა არჩევისა თუ უკუგდების ცოცხალ პროცესში.

ლიბერალიზმის ეპოქა ქართულ ლიტერატურაში სიმბოლურად 1861 წლით იწყება – ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილებით“ და „კალენდარულად“ 1899 წლით სრულდება. მაგრამ ცხადია, რომ იმ სოციალურ, პოლიტიკურ თუ ინტელექტუალურ ძალისხმევათა ერთიანობა, რომელიც შემდგომ „ეპოქად“ ინათლება, ძნელად თუ მოირგებს „კალენდარულ არტახებს“ და მომავალ მკვლევარებს თვითონ კარნახობს თავისი აღმევებისა თუ დაცხრომის ქრონოლოგიას. ამ მხრივ, ნიშანდობლივი იყო გალაკტიონ ტაბიძის მიერ ეგზალტირებულად წამოსროლილი

ფრაზა: „წინამურში რომ მოჰკლეს ილია, / მაშინ ეპოქა გათავდა დიდი...“ („წინამურში რომ მოჰკლეს ილია“, 1920 წ.).

მართლაც, თუ სიმბოლური თვალსაზრისით, „ლიბერალიზმის ეპოქის“ ათვლას ილიას „მგზავრის წერილებიდან“ ვიწყებთ, ლოგიკურია ეს ეპოქა თავისი პროტაგონისტის სიცოცხლესთან ერთად დასრულდეს, ამ საკულტო ფიგურასთან ასოცირებულ იმედებთან და ილუზიებთან გამოთხოვებისას...

ისიც აღსანიშნავია, რომ კრებულში „ლიბერალიზმის ეპოქა ქართულ ლიტერატურაში“ გამოქვეყნებული, მდიდარ ფაქტოლოგიურ მასალაზე დამყარებული გამოკვლევა პროფ. ოთარ ჯანელიძისა მკითხველს დაარწმუნებს, რომ 1907 წელს ქართული ლიბერალიზმის „მამის“ მკვლელობა ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა ლიბერალური იდეალის საბოლოო მარცხს და ლიბერალურმა ახალთაობამ, მეტ-ნაკლები წარმატებით, შესძლო თავისი იდეალების ქადაგება საზოგადოებრივ და ლიტერატურულ ასპარეზზე საქართველოს ოკუპაციამდე საბჭოთა რუსეთის მიერ 1921 წელს.

დიახ, კლასიკური ლიბერალიზმის ეპოქა საქართველოს დღემოკლე დემოკრატიასთან ერთად დასამარდა 1921 წლის თებერვალში. ამ დიდი ეპოქის დასასრულთან ერთად, სიტყვა „ლიბერალიზმი“ ცხადია არ გამქრალა, მაგრამ, ათეული წლების განმავლობაში, სემანტიკურად გამოშიგნული და იერცვლილი, ლექსიკონებისა და ისტორიის სახელდახელოდ შექმნილი სახელმძღვანელოების კუთვნილებად დარჩა.

უკვე პოსტსაბჭოთა დროში, ზოგიერთი ლიბერალური იდეოლოგებმა აღორძინდა „ნეოლიბერალიზმის“ ფირნიშით, მაგრამ ამ, განსხვავებულ ეპოქაში, ისინი მხოლოდ ლოკალურ ამოცანებზე იყვნენ გამიზნულნი და ოდნავადაც არ მიახლოვებიან კლასიკური ლიბერალიზმის მასშტაბს.

ილია ჭავჭავაძე

„იქნება არც ერთს მსოფლიო გენიოსს არა ჰქონდეს იმოდენა მსოფლიო მნიშვნელობა თავისი ერისათვის, რამოდენაც აქვს ილია ჭავჭავაძეს საქართველოსთვის. ეს უმაღალითო

მნიშვნელობა დამოკიდებულია, ერთი მხრივ, ილიას განსაკუთრებულ ნიჭზე, მეორე მხრივ, ჩვენი ქვეყნის დაცემაზე...” („ილიას...” 1988: 10)

– წერდა იაკობ გოგებაშვილი. და მართლაც, სწორედ ილიას ხვდა წილად ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ყოფილიყო ერისათვის გულმტკივან თანამოაზრეთა გარსშემოკრებილი ანდამატი დაბოლოს, უკვე მეოცე საუკუნის ზღურბლზე, – იმავ ერის მოღალატეთაგან განგმირულს, ორი ნიშანსვეტი დაეტოვებინა ქართული ისტორიის გზაზე:

საქართველოს მარადიულ „თანამდეგ სულად“ და მფარველ აჩრდილად გარდასახული ცხოვრება და ყოველი ჭეშმარიტი ქართველისათვის გულს წვეტიან მახვილად მიბჯენილი წინამურის ობელისკი.

ჭაბუკი ილიას წარმოსახვა ისევე ძნელია, როგორც ჭაბუკი მოსესი. ეს სულიერი მამა ერისა, თითქოს უკვე სიყრმიდანვე ბრძენკაცი უნდა ყოფილიყო, ზეგარდმო ნიშნით სხვათაგან გამორჩეული, თავისი დიდი მიზნისა და განსაკუთრებული მისიის თავიდანვე გამცნობიერებელი...

ილიას თანამედროვეთა მოგონებები დაგვეხმარება გავარკვიოთ – რა არის ამ პორტრეტში ნამდვილი, ჭეშმარიტი და რა –

ჩვენი წარმოსახვის შედეგი, უკვე ილია-მართლის კანონიზებული ხატის შემკობის სურვილით ნაკარნახევი.

გავეცნოთ ჯერ ილიას ბავშვობისდროინდელ პორტრეტს, მისივე გამდელის – სალომე ლოლაძის მიერ დამახსოვრებულს: „ილია ანგელოზივით ბავშვი იყო. ცელქობა და თამაშობა აგრე რიგად არ უყვარდა. ძრიელ მეცადინეობა და კითხვა უყვარდა, მეტის მეტი ჯანმრთელი იყო, ძრიელ სრულიც, ასე, რომ ეშინოდათ კიდევ მშობლებს ამის გადაჭარბებულ სიმსუქნისა.

პატარაობიდანვე ლექსებს გამოსთქვამდა ხოლმე. მახსოვს ძალიან კარგი ლექსები გამოსთქვა კოშკზე, მარანზე...” (ლოლაძე 1987: 403).

ეს ის კოშკია ყვარელში, ჭავჭავაძიანთ ეზოში ლეკთა შემოსევისაგან თავდასაცავად აგებული, რომელშიც დაიბადა ილია 1837 წლის 27 ოქტომბერს.

ილიას მამა – გრიგოლ ჭავჭავაძე, ბრძოლებში ნაწრთობი, გულუშიშარი მეომარი, იმხანად უთუოდ სადმე ყვარელის შემოგარენში იქნებოდა ლეკთა მოსალოდნელი თავდასხმის მოსაგერიებლად.

სწორედ მამა უყვებოდა ილიას გარდასულ ბრძოლებზე და საქართველოს წარსულზე. თვით ეს რიტუალი – საოჯახო თხრობისა, ილიას ავტობიოგრაფიულ მოთხრობაში – „ნიკოლოზ გოსტაბიშვილშია“ აღწერილი, ხოლო ბავშვურ მეხსიერებაში აღბეჭდილ ისტორიულ სიუჟეტებსა და პერსონაჟებს მწერალი არაერთხელ მიუბრუნდება.

წერა-კითხვა ილიას დედამ შეასწავლა – მაგდანა (გათხოვების შემდგომ – მარიამ) ბებურიშვილმა. ჭავჭავაძეებს ძვირფასი საგვარეულო ბიბლიოთეკა ჰქონდათ. თავის მხრივ, მაგდანასაც წამოეღო მზითვად თბილისიდან ჩინებული წიგნები (აქვე ვიტყვი, რომ მისი ოჯახი, მიუხედავად გრიგორიანელობისა, ქართულ ტრადიციას მისდევდა), ისე რომ, მარიამი, თვითონაც ყმაწვილი ქალი (იგი 14 წლისა გათხოვდა), წრფელი ინტერესით უკითხავდა გარსემოკრებილ შვილებს სულისა და გონების

გასავითარებელ ძველ ამბებს, ლეგენდებს, მოთხრობებსა და ლექსებს.

შემდგომი მასწავლებელი ილიასი უკვე სოფლის მთავარდიაკვანი იყო – ნიკოლოზ სეფაშვილი. ილიასსავე მოგონებით, „მთავარმა ძალიან კარგად იცოდა ქართული და სახელი ჰქონდა განთქმული საღმრთო წიგნების კარგი მკითხველისა. ხოლო უმთავრესი ღირსება მისი ის იყო, რომ მომხიბლავი თქმა იცოდა ამბებისა. გვიამბობდა მდაბიურად და ბავშვისთვის ადვილად გასაგების ენით უფრო საღმრთო და სამშობლო ქვეყნის ისტორიის ამბებსა, ვის რა გმირობა მოემოქმედნა, ვის რა ფალაფნობა გაენია, ვის რა ღვანლი და სიკეთე დაეთესა სამშობლოსა და სარწმუნოების სასარგებლოდ და დასაცველად.

ბევრი ამ ამბავთაგანი ღრმად ჩამრჩა გულში და ერთი მათ შორის – „დიმიტრი თავდადებული“ – თემად გამოვიყენე მრავალი წლის შემდეგ. ერთი კიდევ პატარა ამბავი საშობაო მოთხრობად დაგვწერე. ჩემ „გლახის ნაამბობში“ ზოგიერთს ადვილს ცხადად ამჩნევია კვალი მთავრის ამბების გავლენისა“ (ჭავჭავაძე 1957: 307).

თხუთმეტი წლის შემდეგ, პეტერბურგიდან ყვარელს მობრუნებულ ილიას, ამ მზესა და ცას დანატრებულს, გრძნობა მოეძალევა და მოუნდება ლექსში გააცხადოს სიყრმეში ერთხელ და სამუდამოდ შთანერგილი სიყვარული მამულისადმი:

*მას აქეთ, რაკი შენდამი ვცან მე სიყვარული,
ჰოი, მამულო, გამიკრთა მე ძილი და შვება!
შენს ძარღვის ცემას მე ყურს ვუგდებ სულგანაბული,
ღამე თენდება ეგრეთ ჩემი და დღე ღამდება.
დაუჩინებითა ფიქრი ფიქრზედ მოდის, გროვდება,
გრძნობა გრძნობაზედ შეუპოვრად იძვრის ჩემს გულში,
და მე არ ვჩივი, – მიხარია, რომ ეგრეთ ჰშვრება
ჩემი ცხოვრება შენსა ფიქრში, შენს სიყვარულში.
მაგრამ, მამულო, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არის,
ის არი მხოლოდ სავალალო და სამწუხარო,*

*რომ შენს მიწაზედ, ამდენ ხალხში, კაცი არ არის,
რომ ფიქრი ვანდო, გრძნობა ჩემი განვუზიარო!...*

ეს არ არის მხოლოდ პოეტური პირობითობა: ერთი შეხედვით, ილიას არც მეგობრები აკლდა, არც თანამოსანგრენი, მაგრამ, როგორც ეტყობა, ჰქონდა მას ხასიათში რაღაც ისეთი თვისება, რომელიც უახლოეს ადამიანებთანაც კი გარკვეულ, მოწინებით დისტანციას ქმნიდა. ეს რიდი, პირველ ყოვლისა, შელაზღანდარავეებისაგან დამცველი, მეორე მხრივ, როგორც ჩანს, სრულ გულგადახსნასა და განდობას გამოორიქხავდა. ეტყობა, ასეთია დიდი ადამიანების ხვედრი.

ილიას სიყრმის მეგობარი, კოხტა აბხაზი იგონებდა, რომ „ილია პატარაობიდანვე, მართალია, როგორღაც მიუკარებელი და უფრო ჩუმი იყო, მაგრამ ამასთანავე მაშინადვე ოხუნჯობის დიდი უნარი ემჩნეოდა. მეტის მეტი ხუმრობა იცოდა და თუ კი ვისმე სასაცილოდ აიგდებდა, მართლაც რომ მიწასთან გაასწორებდა...“ (აბხაზი 1987: 181).

თანამედროვეთა მოგონებებიდან ისიც ვიცით, რომ თვისებათა ეს შეხამება – სხვათაგან განრიდების, მღუმარე განმარტოებისა და, ამასთანავე, სიმწარენარევი იუმორის, – ილიას შთამომავლობით ჰქონდა, მამისაგან გამოყოლილი.

ადამიანთა იმ ტიპისათვის, რომელთაც ილია ეკუთვნოდა, თავისი მარტოსულობა და გამორჩეულობა ბავშვობისას სტიქიურად აქვთ შეგრძნებული. თუმცა, შემდგომში, უკვე გაცნობიერებულად, ისინი, იმავდროულად, ერთგვარ თავდაცვით საშუალებადაც გადაიქცევიან ხოლმე პიროვნული ავტონომიის შესანარჩუნებლად. ისიც საფიქრებელია, რომ ბავშვობიდანვე თანდაყოლილი ეს თვისებები, კიდევ უფრო გაამძაფრა ილიას ადრე დაობლებამ. ათი წლისას, როდესაც ის-ის იყო, თბილისში ჩაიყვანეს და კერძო პანსიონში მიაბარეს – დედა გარდაეცვალა, ხოლო თხუთმეტი წლისას – უკვე თბილისის გიმნაზიაში სწავლისას – მამა.

სწორედ იმ ხანებში წერს ილია თავის ერთ-ერთ პირველ ლექსს – „მოთქმა სანწყლისა“, ისეთივე უმწეოსა და წრფელს, როგორც უეცარი დაობლებით დაზაფრული ყრმა ავტორი:

*სად მოვასვენო სანწყალმან თავი,
არცა მაქვს სახლი, არც ქოხი ავი,
მზისგან დამწვარი მაქვს ტანი შავი,
ქვეყნად არვინ მყავს მე შემნახავი.
ერთხელ მეც მქონდა ბედნიერი დრო,
როს დედ-მამასთან მე მქონდა ყუდრო.
მამა, სიკვდილმა იგი წამართო,
ჭმენვითა დამყო, წყეულმან მართო.*

ქვეყნად მაინც მოიძებნა ერთი ღვთისნიერი არსება, რომლის დედისებრი მზრუნველობა ილიას სიკვდილამდე არ ავიწყდებოდა: ეს გახლდათ მამიდამისი – მაკრინე ჭავჭავაძე, ქვრივი ივანე არაგვის ერისთავისა. ილიას დედა რომ მოუკვდა, მაკრინე, ძმის თხოვნით, ყვარელში გადმოსახლდა ქისტაურიდან და იკისრა ხუთი ობოლი ძმისშვილის მოვლა-პატრონობა. გრიგოლ ჭავჭავაძის გარდაცვალების შემდეგ კი, იგი უკვე დედაც უნდა ყოფილიყო ამ ბავშვებისათვის და მამაც – მათი სწავლა, განათლება, გათხოვება თუ დაცოლშვილება – მისი საზრუნავი შეიქნა.

როგორც ცნობილია, ილიამ თბილისის გიმნაზია დაამთავრა. გიმნაზიაში გატარებულმა ხუთმა წელმა, გარდა კლასიკური განათლებისა, მას არაერთი ამხანავი და თანამოაზრე შესძინა – ნიკო ლოღობერიძე, პეტრე ნაკაშიძე, რომელსაც ილიამ თავისი „ქართულის დედა“ და „დიმიტრი თავდადებული“ უძღვნა, ივანე პოლტორაკი, ილია წინამძღვრიშვილთან ერთად – „აჩრდილის“ ადრესატი, ნიკოლოზ ჯაბადარი, ზაქარია მამაცაშვილი, დიმიტრი ყაზბეგი.

ყველაზე ახლო მეგობრად ილიასი, გიმნაზიაშიც და პეტერბურგის უნივერსიტეტში სწავლის დროსაც, მაინც მასთან თანამეზობრივი კობტა აბხაზი რჩებოდა.

სწორედ კოხტა აბხაზის მოგონებებით ვიცით ცოტა რამ ილიას სატრფიალო გატაცებების შესახებ. როგორ გამოიხატება იმჟამინდელი 13-14 წლის ყმაწვილის ტრფიალი: მიდიან ის და მისი მეგობარი კოხტა აბხაზი, „სატრფოს“ სახლთან და საათობით ელოდებიან, ვიდრე იგი სარკმელში გამოიხედავს და გაიღიმებს. ამ „სატრფოთაგან“ (წინწკლებში რაღა თქმა უნდა) ერთი თბილისის მოქალაქის – ტერ-ასატუროვის ასული გახლდათ, მეორე – გიმნაზიის მასწავლებლის – დემენტიევისა. მესამე – ყვარელში ილიას მეზობლად მოსახლე სოლომონ ჭავჭავაძისა. სოლომონი ბიძაშვილად ეკუთვნოდა ილიას მამას, მაგრამ ამ გარემოებას ხელი არ შეუშლია არც ყმაწვილი ილიას გატაცებისათვის მომხიბლავი ელისაბედით ანუ ლიზათი და არც ლიზას მამისათვის, რომელმაც სერიოზულად განიზრახა ახალგაზრდების დაქორწინება. სოლომონმა ილიას ზურგსუკან, მამიდამისთან მოილაპარაკა და როგორც მომავალ სიძეს, ილიას სწავლის ფულს უგზავნიდა პეტერბურგში.

ამ ზურგსუკან მოლაპარაკებამ გაანელა ილიას ტრფობა, თუ იყო კიდევ სხვა რამ მიზეზი, მაგრამ მამიდამისი მაკრინე, ძმისშვილის დაჟინებული თხოვნით, სოლომონს გასტუმრებული ვალით დაემშვიდობა, ხოლო თვით ილია ლიზას – ლექსით, რომელიც პასტორალური სურათით იწყება:

*გახსოვს, ტურფავ, ჩვენს დიდ ბაღში
მე და შენ რომ ერთად ვრბოდით?
ნეტავ იმ დროს!.. სიყვარულის
მეტს არაფერს ჩვენ არ ვგრძნობდით!..*

და მთავრდება გულნატკენი ჭაბუკის მტკიცებით, რომ სატრფოს პირველი კოცნა გესლად შემოუბრუნდა.

ეს ლექსი – „გახსოვს ტურფავ...“ ილიამ უკვე პეტერბურგში დაწერა, 23 წლისამ, 1860 წელს. ყვარელში, ჭავჭავაძეთა დიდ ბაღში ლიზასთან იღუმალი პაემნები უკვე სამი წლის წინანდელი ისტორია იყო – 1857 წლის ზაფხულისა...

ბევრი რამით არის ღირსშესანიშნავი ეს წელი ილიას ცხოვრებაში: იანვარში ჟურნალმა „ცისკარმა“ მისი პირველი პოეტური თარგმანი გამოაქვეყნა – „ჩიტი“; იმავე წელს გადაწყდა პეტერბურგში სასწავლებლად გამგზავრება ილიასი. ამ მოსალოდნელი გამოსალმების განწყობილებითაა შთაგონებული მისი პოეზიის პირველი გამორჩეული ნიმუში – „ყვარლის მთებს“:

*სამშობლოს მთებო, თქვენი შვილი თავსა განებებ,
მაგრამ თქვენს ხსოვნას დავინყებას ვერ მივანებებ:
თქვენ ჩემთან ივლით, თუმც აჩრდილად, ვით ჩემი გული,
თქვენთან, ჰე, მთებო, ბუნებითა შეუღლებული,*

ეს აღრინდელი ვარიანტია ლექსისა, 1857 წლის 16 აპრილით დათარიღებული. ის სტრიქონები, რომლებიც, ვკონებ, ყველას გვახსოვს:

*სამშობლოს მთებო თქვენი შვილი განებებთ თავსა,
მაგრამ თქვენს ხსოვნას ვერ მივცემ მე დავინყებას.*

უკვე ხანდაზმულმა პოეტმა ჩაასწორა.

მაგრამ, იქამდე, სასურველია, თუნდაც ზოგადი სურათი მაინც წარმოვისახოთ ილიას სტუდენტური ცხოვრებისა, იმ წლების, რომლებიც ილიასავე თქმით, საძირკველად დაედო მთელ მის მოღვაწეობას.

1857 წლის 20 ივლისს ილია თხოვნით მიმართავს პეტერბურგის უნივერსიტეტის რექტორს: „მსურს რა განათლების დასასრულებლად მოვისმინო სრული კურსი ს.-პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის კამერალურ განყოფილებაზე, უმორჩილესად გთხოვთ, თქვენო აღმატებულებაზე, უნივერსიტეტში შესასვლელად დაწესებული გამოცდების ჩაბარების შემთხვევაში, მიმიღოთ საკუთარი ხარჯით მოსწავლე სტუდენტთა რიცხვში. ამასთან მაქვს პატივი გაახლოთ ჩემი კუთვნილი საბუთები: 1. მეტრიკული მოწმობა და 2. ოქმის ასლი ჩემი თავადური წარმომავლობის შესახებ.

თავადი ილია გრიგოლის ძე ჭავჭავაძე“ (შარაძე 1987: 95).
დღეს, სულიერი ინტერესების საყოველთაო დაკნინების
უამს, უკვე გვიკვირს ილიასდროინდელი სტუდენტების პათოსი
და ცნობისწადილი. „კალმით ვერ ავნერ იმ ალტაცებას, რომელიც
ჩვენ გამოვცადეთ მაშინ, როცა უნივერსიტეტში მიგვიღეს, – წერდა
ნიკო ნიკოლაძე, იმავე პეტერბურგის უნივერსიტეტის შესახებ,
– საერთო ფეხის ხმას ჩვენც ავყევით: დავდიოდით არა იმ
პროფესორების ლექციებზე, რომელთა მოსმენაც ფაკულტეტის
წესებით სავალდებულო იყო ჩვენთვის, არამედ მთელი სტუ-
დენტობის საყვარელ პროფესორების ლექციებზე... მათ მო-
სასმენად იმდენი სტუდენტობა გროვდებოდა, რომ უდიდესი
აუდიტორია, მეთერთმეტეც – კი ვერ იტევდა ყველას: ნახევარი
საათის შემდეგ სუნთქვა აღარ შეიძლებოდა. ზოგჯერ პროფესორი
იძულებული იყო სააქტო დარბაზში გასულიყო, სადაც სტუდენტთა
უმრავლესობა ფეხზე ისმენდა ლექციას“ (ნიკოლაძე 1931: 107).

იმხანად პეტერბურგის უნივერსიტეტში ოცდაათამდე ქარ-
თველი სტუდენტი სწავლობდა და ნიკო ნიკოლაძისავე თქმით,
სწორედ ილია წარმართავდა ქართული სათვისტომოს ცხო-
ვრებას.

პეტერბურგელი ვაჭრის, კოლჩინის ცოლს, რომელთანაც
დაბინავდა ილია, ქართველები უზრუნველ დარდიმანდებად
წარმოედგინა და გული ტკიოდა, რომ ეს ახალგაზრდა კაცი,
თავადი, ესოდენ ხელმომჭირნედ ცხოვრობდა, აუცილებელს
იკლებდა და შუალამეს, წიგნის კითხვისას, ავისმომასწავებელი
ხველა აუტყდებოდა ხოლმე.

ილიას მართლაც აღმოაჩნდა ჭლექის ნიშნები და 1859 წლის
ზაფხული კახეთში გაატარა. შემდგომ, ეტყობა, ავადმყოფობამ
კვლავ შეახსენა თავი და ამით თუ აიხსნება, რომ 1861 წლის
გზათხულებზე იგი აღარ დაელოდა უნივერსიტეტის გამოსაშვები
გამოცდების დამთავრებას და სამშობლოში დაბრუნდა.

სხვაზე ადრე თვითონ ილიამ შეათუსა, თუ რამდენს ნიშნავდა
მისთვის, რომ სწორედ სამოციანი წლების მიჯნაზე სწავლობდა

პეტერბურგში. გავიხსენოთ მისი ცნობილი პასაჟი „მგზავრის წერილებიდან“, სადაც იგი ამბობს, რომ „... ევ ოთხი წელიწადი ცხოვრების საძირკველია, ცხოვრების წყაროს სათავეა, ბენვის ხილია, სიბნელისა და სინათლის შუა ბედისაგან გაღებული. მაგრამ ყველასათვის კი არა, მარტო იმათთვის, ვინც რუსეთში წასულა, რათა ჭკუა ავარჯიშოს, ტვინსა და გულს მოძრაობა მისცეს, – ფეხი აადგმევინოს...“ (ჭავჭავაძე 1950: 10).

ამ კეთილშობილი მიზნით რუსეთში წასულ ქართველ სტუდენტთაგან, ილიას ღროს, პეტერბურგში სწავლობდნენ აკაკი წერეთელი, კირილე ლორთქიფანიძე, ნიკო ლოლობერიძე, ბესარიონ ლოლობერიძე, ილია სერებრიაკოვი, ნიკოლოზ ჯაბადარი, ალოიზ მიზანდარი, კოხტა აბხაზი. აქედან, ერთნი ილიასთან უკვე თბილისის გიმნაზიიდან იყვნენ შეამხანაგებულნი, მეორენი – სწორედ პეტერბურგში დაუახლოვდნენ მას.

ცნობებს ილიას ცხოვრების სტუდენტურ პერიოდზე, ისევ და ისევ კოხტა აბხაზის (ოფიციალურად ალექსანდრე ერქვა) მოგონებებში თუ ვნახავთ: „ზაფხულობით, – იგონებდა იგი, – ჩვენი ქართველი სტუდენტობა პავლოვსკში ატარებდა ღროს და ჩვენც, მე და ილია, ზაფხულობით იქ ვიმყოფებოდით ხოლმე. მახსოვს, ერთხელ პავლოვსკიდან ცარსკოე სელოში წავედით და იქ ვენჯიეთ ქალბ. დადიანისას, სამეგრელოს მთავრის ასულს. ქ. დადიანმა გამოიტანა და მოგვცა წასაკითხად ბარათაშვილის ლექსები, რამდენადაც მახსოვს, ბარათაშვილის საკუთარი ხელნაწერი. ეს ლექსები იყო: „ბედი ქართლისა“ და „მერანი“, ვერ წარმოიდგენთ, რა შთაბეჭდილება მოახდინეს ამ ლექსებმა ილიაზედ. თითქმის მთელი ერთი კვირა ყმანვილი ჰბოდავდა ბარათაშვილით“ („ილია“ 1987: 182).

არ არის გამორიცხული, რომ ილიას „აჩრდილის“ პირველი, პეტერბურგის ღროინდელი ვარიანტის მიმართვაში არაგვისადმი:

*ჩვენო არავო! რა-რიგ მიყვარხარ!
ქართველის ცხოვრების მონამედ შენ ხარ!*

*შენს კიდევბზედ ჩემი მამული,
იყო ერთ დროსა გამშვენებული...*

– ექოდ მოისმოდეს „ბედი ქართლისას“ შეძახილი – „ჰოი, ნაპირნო არაგვის პირნო, მობიბინენო, შვებით მომზირნო...“

აქვე დავეძნეთ, რომ პეტერბურგის პერიოდი ილიას ცხოვრებისა – იმავდროულად, მისი მხატვრული ინდივიდუალობის მკაფიო ჩამოყალიბების ხანაა: სწორედ აქ გამოიკვეთა საბოლოოდ მისი ლირიკული ინტონაცია და მისი პოეზიის თემატიკური არეალიც. ამ წლებითაა დათარიღებული „აჩრდილის“, დრამატული პოემის „ქართველის დედას“, „კაკო-ყაჩალის“ პირველი ვარიანტები და მთელი წყება ილიას უკვე ქრესტომათიულად ცნობილი ლექსებისა – „გუთნის-დედა“ („ერთ ბედ ქვეშა ვართ, ლაბავ, მე და შენ, / წილად გვარგუნეს შავი მიწა ჩვენ...“), „ლოცვა“, „დაე თუნდ მოვკვდე, არ მეშინიან...“, „ქართველის დედას“ („ქართველის დედაო, ძუძუ ქართველისა უწინ მამულსა უზრდიდა შვილსა...“), „ნანა“, „გაზაფხული“ („ტყემ მოისხა ფოთოლი, აგერ მერცხალიც ჭყვივის..“) „პოეტი“ – ილიას საპროგრამო ლექსი, „ელეგია“ – მონატრებითა და ტკივილით აღსავსე შორიდან დანახული სურათი მძინარე სამშობლოსი:

*მკრთალი ნათელი სავსე მთვარისა
მშობელ ქვეყანას ზედ მოჰფენოდა
და თეთრი ზოლი შორის მთებისა
ლაჟვარდ სივრცეში დაინთქმებოდა.
არსაიდამ ხმა, არსით ძახილი!..
მშობელი მობილს არრას ეტყოდა,
ზოგჯერ-კი ტანჯვით ამოძახილი
ქართველის ძილშია კვნესა ისმოდა!
ვიდექ მარტოკა.. და მთების ჩრდილი
კვლავ ჩემ ქვეყნის ძილს ეალერსება...
ოხ, ღმერთო ჩემო! სულ ძილი, ძილი,
როსლა გვეღირსოს ჩვენ გაღვიძება?!*

იმავე სულისკვეთებით იყო დამუხტული გამოძახილი იტალიის განმათავისუფლებელი მოძრაობის ბელადის ჯუზეპე გარიბალდის გამარჯვებებზე – „მესმის, მესმის...“

ილია აღმერთებდა გარიბალდის, ერთხანს მის არმიაში მოხალისედ წასვლასაც კი აპირებდა და ამ ჭაბუკური გატაცების ნიშნად, მის კაბინეტში, რუსთაველის და ერეკლე მეორის სურათების გვერდით, უცვლელად ეკიდა იტალიის ეროვნული გმირის პორტრეტი.

ადვილი წარმოსადგენია, როგორი პათოსით წაუკითხავდა ილია ამ ლექსს ახალი იმედებით ატაცებულ თავის მეგობრებს:

*მესმის, მესმის სანატრელი
ხალხთ ბორკილის ხმა მტვრევისა!
სიმართლის ხმა ქვეყნადა ჰქუხს
დასათრგუნელად მონობისა.
აღმიტაცებს ხოლმე ის ხმა
და აღმინთებს იმედს გულში...
ღმერთო, ღმერთო! ეს ხმა ტკბილი
გამავონე ჩემს მამულში!*

რამდენიმე წლის შემდეგ, თავის ჟურნალში, „საქართველოს მოამბეში“, ილიამ გამოაქვეყნა იტალიის განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი მიძღვნილი წერილი ნიკოლოზ დობროლუბოვისა, რომლის პოლემიკური მახვილიც ცარიზმის წინააღმდეგ იყო მიმართული.

ილიას ბიოგრაფი, გრიგოლ ყიფშიძე წერდა: „რუსეთის მაშინდელმა მწერლობამ ხომ უაღრეს აღფრთოვანებამდე მიაღწია. პოეზიასა და პოეტურ პროზაში მეფობდნენ: ჯერ გოგოლი და ლერმონტოვი, ლევ ტოლსტოი, ტურგენევი, ნეკრასოვი და მერე მათი ჩამოდგმა: გრიგოროვიჩი, გონჩაროვი, დოსტოვესკი – ეს მოციქულნი ახალის წეს-წყობილებისა; პუბლიცისტიკაში ბრწყინავდნენ: ჩერნიშევსკი, დობროლუბოვი, პისარევი. პეტერბურგის უნივერსიტეტი სავსე იყო პირველ-ხარისხოვან პროფესორებით: კოსტომაროვი, პიპინი, კაველინი,

სტასულევიჩი, სპასოვიჩი – აი ვინ იყვნენ მოძღვარნი და ხელმძღვანელები მაშინდელ ახალგაზრდობისა და, მაშასადამე, ილიასიც“ (ჭავჭავაძე, 1914: 25).

ამავე დროს, ილია ყოველთვის ხაზს უსვამდა, რომ რუსეთში აღმოცენებული იდეებისა და კონცეფციების ქართულ სინამდვილესთან მისადაგებას დიდი სიფრთხილე და დაფიქრება ჭირდებოდა: „ჩვენს ქვეყანას სულ სხვა ტკივილი აქვს, – სულ სხვა ფათერაკი სდევს... ჩვენებური დღევანდელი დღე სულ სხვასა თხოულობს, სულ სხვას ღაღადებს... ის „სხვა რამეა“ ჩვენის დაცემულის ვინაობის აღდგენა, ფეხზედ დაყენება და დაცვა ყოვლის მოსალოდნელის ფათერაკისაგან. რომ ეგ ფათერაკი მოსალოდნელი იყო და დღესაც თავიდანვე ვერ აგვიცდენია – ეგ ცხადზედ-ცხადია...“ (ჭავჭავაძე, 1955: 95).

მაგრამ, რაც არ უნდა იყოს დაკავებული კაცის ფიქრი და გონება საზოგადო საქმით, თუ ეს კაცი 20-23 წლისაა, და ამასთანავე პოეტი, მის გულში ყოველთვის მოიძებნება ერთი პატარა კუნჭული, რომელიც მხოლოდდამხოლოდ სიყვარულისთვისაა განკუთვნილი.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ილია პეტერბურგიდან ლექსით დაემშვიდობა თავის ბოლო გატაცებას – ლიზა ჭავჭავაძეს და ნევის ნაპირებზე, მისი გულის ის, გამონთავისუფლებული ადგილი ახლა გენერალ ჩაიკოვსკის ასულმა დაისაკუთრა, უმცროსმა დამ დიდი რუსი კომპოზიტორისა. ილიას ინიციალებით აღუნიშნავს თავისი ახალი სიმჰათიისადმი მიძღვნილი ორივე ლექსი და, აქედან გამომდინარე, კარგა ხანს ითვლებოდა, რომ მათი აღრესატი – სოფიო ჩაიკოვსკაია იყო. მაგრამ, როგორც პროფესორმა გურამ შარაძემ დაადგინა – ეს გახლდათ არა სოფიო, არამედ საშა ანუ ალექსანდრა ჩაიკოვსკაია, რომელიც ხალისით მასპინძლობდა ქართველ თაყვანისმცემელს, მაგრამ ცოლად სხვას გაჰყვა და გულგაბზარული დატოვა ჩვენი პოეტი.

ალექსანდრა ჩაიკოვსკაიასადმი მიძღვნილი ილიას ლექსები 1860 წლის ზაფხულითაა დათარიღებული. შეუდარებლად

მწარე იყო ილიასათვის გაზაფხული იმავე წლისა, როდესაც იქვე, პეტერბურგის კადეტთა კორპუსში ჩარიცხული მისი უმცროსი, საყვარელი ძმა – თეიმურაზი გარდაიცვალა.

„...რა დაუშავეთ ევრეთი ღმერთსა, რომ ევრე უწყალოთ და შეუბრალებლათ გვინამლავს ღღეებს ამთვენ ტანჯვით. ჩემი პატარა თეიმურა სადღა არის, მამიდაჯან! დავკარგე საუკუნოთ პირველი და უკანასკნელი ძმა, მერე რა ძმა? ველარ გნახავთ ის სანყალი და უბედური...“ – წერდა ილია მამიდამისს (ჭავჭავაძე 1961: 19).

ერთი წლის შემდეგ, ილია საქართველოსაკენ გამოემართა. რკინიგზა იმხანად მხოლოდ პეტერბურგსა და მოსკოვს შორის იყო გაყვანილი და მგზავრობას თბილისამდე თვეზე მეტი ჭირდებოდა.

უკვე მესამე წელი იყო, რაც ივანე კერესელიძის „ცისკარი“ მის ლექსებსა და თარგმანებს ბეჭდავდა, მაგრამ ილია გრძნობდა, რომ ეს ჟურნალი „მამებისა“ იყო, ახალი თაობის მიზანსწრაფვას ვერ უთანაგრძნობდა და შესაძლოა ამიტომაც, პეტერბურგში დანერილი მისი ლექსების უკეთესი ნაწილი „ცისკრის“ ყურადღების მიღმა დარჩა.

ამ ზამთარს ილიამ უკვე სულ სხვა ჟანრის ნაწარმოები გაგზავნა „ცისკარში“ გამოსაქვეყნებლად – კრიტიკული წერილი „ორიოდე სიტყვა თავად რევამ შალვას ძის ერისთავის მიერ კოზლოვიდგან „შეშლილის“ თარგმნაზედა“ და თავდაპირველად არც კი უნდოდა ეს წერილი მისი გვარით გამოქვეყნებულიყო... მაგრამ ილიას სტატია მისივე ხელმოწერით გამოქვეყნდა „ცისკრის“ აპრილის ნომერში, იმთავითვე იშვიათი ვნებათაღელვა გამოიწვია, „მამათა და შვილთა“ ლიტერატურული ბრძოლის მიზეზი შეიქნა და სამუდამოდ დაუკავშირა ილიას სახელი ქართული სალიტერატურო ენისა და მწერლობის განახლებას.

ჩვენ ისე ხშირად ვიმეორებთ ილიას ცნობილ მონოლოგს „მგზავრის წერილებიდან“, რომ, ვგონებ, სინედლე დაუვკარგეთ სამშობლოსთან მოსალოდნელი შეხვედრით შემკრთალი ოც-

დაოთხი წლის ჭაბუკის განცდას, რადგან ილიას ისტორიულ რეტროსპექტივში აღვიქვამთ – უკვე განდიდებულსა და გაღმერთებულს.

ამ რეტროსპექტივას თუ დავივინწყებთ და „მგზავრის წერილებს“ ავტორის თანამედროვეთა თვალთ შევხედავთ, ილიას მოკრძალება კი არ გაგვიკვირდება, არამედ ის თავდაჯერება, რომელიც მის შეკრთობას ენაცვლება და რომლითაც ეს კურს-დაუმთავრებელი სტუდენტი, რამდენიმე ლექსისა და ერთი სტატიის ავტორი, ერის სულიერი მოძღვრის მონოლოგს წარმოასთქვამს.

თუკი საქართველოს მართლა ჰყავს ზეგარდმო მფარველი, სწორედ მან ჩასჩურჩულა ყურში პეტერბურგიდან სამშობლოში გამომგზავრებულ ჭაბუკს ეს სიტყვები: „როგორ შევეყრები მე ჩემს ქვეყანას და როგორ შემეყრება იგი მე, ვიფიქრე. რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალს და რას მეტყვის იგი მე? ვინ იცის: იქნებ მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი შემომამქციოს, როგორც უცხო ნიადაგზედ გადარგულსა და აღზრდილსა? იქნება ზურგიც არ შემომამქციოს, იქნება მიმითვისოს.

...გადაგწყვიტე, რომ ჩემი ქვეყანა მიმიღებს და მიმითვისებს კიდევ, იმიტომ რომ იმისი სისხლი და ხორცი ვარ; იმის სიტყვასაც და ენასაც გავიგებ, იმიტომ რომ მამულის სიტყვას მამულის-შვილი ყურს უგდებს განა მართო ყურითა, გულითაცა, რომლისთვისაც დუმილიც გასაგონია; ჩემს სიტყვასაც გავაგებინებ, იმიტომ, რომ შვილის სიტყვა მშობელს ყოველთვის ესმის“ (ჭავჭავაძე 1950: 10).

იმავ, 1861 წლის შემოდგომაზედ ილია ახლა უკვე ლექსად გააცხადებს მთელი თავისი ცხოვრების მრწამსს:

*ჩემო კალამო, ჩემო კარგო, რად გვინდა ტაში?
რასაც ვმსახურობთ, მას ერთგულად კვლავ ვემსახუროთ,
ჩვენ წმინდა სიტყვა უშიშარად მოვფინოთ ხალხში
ბოროტ საკლავად, – მათ სულ-ხდომის სეირს ვუყუროთ.
თუ კაცმა ვერ სცნო ჩვენი გული, ხომ იცის ღმერთმა,
რომ წმინდა არის განზრახვა და სურვილი ჩვენი:*

ავგიყოლია სიყრმიდანვე ჩვენ ქართველის ბედმა,
და დაე გვძრახონ, – ჩვენ მის ძეგლით დაველით დღენი.
ჩემზედ ამბობენ: „ის სიავეს ქართველისას ამბობს,
ჩვენს ცუდს არ მაღავეს, ეგ ხომ ცხადი სიძულვილია“,
ბრწყინვით ამბობენ, კარგი გული კი მაშინვე სცნობს –
ამ სიძულვილში რაოდენიც სიყვარულია!

ამ „კარგმა გულმა“, თვითონ მიაგნო ილიას, როდესაც მას
ოღლა თადეოზის ასული გურამიშვილი გააცნეს.

1863 წლის 10 აპრილს სამების ეკლესიას თბილისში
ორი ეტლი მიადგა. მღვდელი ნიკოლოზ არღვანი თვითონ
და გაკვირვებული იყო, რომ ჯვარდასანერად მოსულ წარჩი-
ნებულ ოჯახიშვილთ – ჭავჭავაძესა და გურამიშვილს – მხო-
ლოდ მეტყვარენი ახლდნენ, მაგრამ გუმანით მიხვდა, რომ
ქორწინება საიდუმლო იყო და ბედნიერ, ოდნავ შეცბუნებულ
ახალგაზრდებთან დამშვიდობებისას, გულში ღმერთს შეავედრა
რალაც იშვიათი სიკეთისა და სათნოების შუქით სახეგანათებული
ეს წყვილი.

გამზრდელი მამიდა ილიასი ყვარელიდან ილოცებოდა:
„ჩემო სიცოცხლე, შვილო ილიავ!“

ბევრს გაკოცებ ლამაზს თვალებზედ და ღმერთსა
ვთხოვ შენის ცოლით თქვენ ბედნიერებას და შვილიერობას,
კიდევ გილოცავ, შვილო ქორწინებას ღმერთმან აღგავსოს
ბედნიერებით, როგორც თქვენი და ჩემის სურვილი იყოს. მო-
მიტევე, ცალკე ვერ მოგწერე, კიდევ არ შემოძლიან. ეხლა შენ
და შენის ცოლის წიგნს შეუძლიან ჩემი კურნება და პოტრეტებს.

შენი ჭირიმე, ილიავ!

შენი მამიდა

მაკრინე ერისთავი“ (შარაძე 1987: 169).

გურამიშვილიანთ მხარე სდუმდა: საგურამოს მფლობელი,
გულგოროზი თავადი თადეოზი, ჭავჭავაძეთა იმუამინდელი
შეჭირვების გამო, ქორწინებას უთანასწოროდ თვლიდა და
გულში ეჭვობდა – ვაითუ სიძეს ჩემს მამულებზე უჭირავს თვალიო.

უფროსი დაი ოლღასი – ეკატერინე, გენერალ სტაროსელსკიზე გათხოვილი, დარცხვნილი იყო, რადგან ოლღას საიდუმლო გათქვა, შესაძლოა, ილიას „მეამბოხეობის“ შიშით და ღიდად გაურთულა მიმონწერა და იღუმალი შეხვედრები შეეყვარებულთ. სხვათაშორის, ეს მიწერ-მოწერაცა და ეს შეხვედრებიც, ცხრამეტი წლის გულუცთომელი ოლღას ინიციატივით დაიწყო.

გამოხდა ხანი და თადეოზ გურამიშვილმაც დაინახა თავისი სიძის ღირსებანი, ხოლო ღიმიტრი სტაროსელსკი, მეფისნაცვლის კანცელარიის უფროსად ყოფნის დროს, ღიდად დაეხმარა ილიას წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსებაში.

თვით ოლღას შესახებ ილიას ბიოგრაფი გრიგოლ ყიფშიძე წერდა, რომ „ოლღა აღმოჩნდა ყოვლად კეთილი, სათნო ხასიათის ადამიანი, ქველისმომეძედი, ყოვლის კეთილის თანამგრძნობელი, ღიდად მოსიყვარულე თავისი სახელოვანი ქმრის და მალმერთებელი მისის ნიჭისა“ (ჭავჭავაძე 1914: 31).

ოლღასა და ილიას შვილი არ მისცემიათ და მათ პირმშოდ, ზოგჯერ ხუმრობით, ზოგჯერ სერიოზულად, ილია იმავე 1863 წელს დაარსებულ თავის ჟურნალს – „საქართველოს მოამბეს“ თვლიდა.

„ვის არ ახსოვს ეს წელიწადი (1863 წ.), როცა ილია ჭავჭავაძემ დაიწყო „საქართველოს მოამბის“ გამოცემა, – წერდა ნიკო ნიკოლაძე, – იმხანად, როცა ერთის მხრით ჩვენი ცხოვრება, უწინდელ კალაპოტს სცვლიდა და ახალში შესვლას აპირებდა... რაც კი რაიმე იყო ჩვენში ახალგაზრდა, მხნე, ახალი წესის და ცხოვრების მოყვარე, ყველამ იცნო ის პატიოსანი მომავლის დროშა, რომელიც მხნედ ეკავა ილია ჭავჭავაძეს. ძველმა წესმა, ძველმა კაცობამ თავი შეათარა „ცისკარს“ და ამნაირად იმ ბრძოლაში, რომელიც გაიმართა „საქართველოს მოამბესა“ და „ცისკარს“ შუა, ჩანდა ის ნამდვილი და ძლიერი ბრძოლა, რომელიც იმ დროს სდუღდა ძველსა და ახალს შუა ჩვენს ცხოვრებაში...“ (კრებული 1872: 1.1)

აქვე უნდა ითქვას, რომ ნებართვისათვის, ჟურნალის და-საარსებლად, ილია უნდა მისულიყო სწორედ „მამათა“ ბანაკის ერთ-ერთ მესვეურთან, გრიგოლ ორბელიანთან, რომელიც იმხანად კავკასიის მეფისნაცვლის მოვალეობას ასრულებდა. ორბელიანმა პეტერბურგში იშუამდგომლა და გამოითხოვა კიდევ ეს ნებართვა.

ნახევარი საუკუნის შემდეგ, ილიას მტრებს, უკვე მართლა მტრებს, წინკვლების გარეშე, პროლეტარიატის ქომაგებს და სულით მათხოვრებს ირონიულად ელიმებოდათ გრიგოლ ორბელიანის არისტოკრატიულ მანერებზე.

მართალია, „საქართველოს მოამბემ“ მხოლოდ ერთ წელს იარსება, მაგრამ ილიას მაინც შეეძლო თავი ენუგეშებინა იმით, რომ ქართულ საზოგადოებას არაერთი ახალი სახელი და ნაწარმოები გააცნო, ხოლო მის საპროგრამო ლექსში „ჩემო კალამო“, ასევე საპროგრამო წერილში – „საქართველოს მოამბეზე“, ნაწყვეტებში „კაკო-ყაჩაღიდან“ და „აჩრდილიდან“ და ბოლოს – ჯიმშერიძის ფსევდონომით გამოქვეყნებული „კაცია-ადამიანი?!“ – იყო ნათქვამი ყველაფერი, რაც კი იმხანად მას უნდოდა მკითხველისათვის ეთქვა.

„იმ დროის გამგეთა, იმ ხანის უფალთა სურათია „კაცია-ადამიანი?!“, – წერდა კიტა აბაშიძე, – პირუტყვად ქცეულ კაცს იმდენად დაუკარგავს ყოველი თვისება ადამიანობისა, რომ მათი ადამიანობა საკითხავ საგნადაც კი გადაქცეულა. მათი ღმერთი მარტო მათი მუცელია, მათი იდეალი – არტალა და ბოზბაშია, მათი საქმიანობა და გონების ვარჯიში ბუზების თვლაში გამოიხატება...“ (ჭავჭავაძე 1914: 10).

დღესაც კი, „თათქარიძეობის“ გენის ძიება, სიმამღრის კულტზე და ქართულ თვითკმაყოფილებებზე ლაპარაკი, აშკარა გაღიზიანებას იწვევს – როგორი გაბედულება უნდა ჰქონდეს ოცდახუთი წლის ახალგაზრდა კაცს, რომ, ათიოდე თანამოაზრის გამოკლებით, მთელ თავის გარემოცვას, თავის კლასს საჯაროდ სილა გაანწას, ქეჩოში ხელი ჩაავლოს და ძალით ჩაა-

ხედოს იმ წუმპეში, რომელშიც გასიებული, გავომბეშოებული ლუარსაბები და დარეჯანები ზიან და კიდევ ერთხელ შეაგონოს: „კმაყოფილება კაცის მომაკვდინებელი სენია!“

„საქართველოს მოამბის“ ბოლო, მეთორმეტე ნომერი 1864 წლის იანვარში გამოვიდა, იმავე წლის გაზაფხულზე ილიამ იმერეთის თავადაზნაურობა აღაშფოთა – ამჯერად, როგორც მომავალი რეფორმის წინ, ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორთან მივლინებულმა საგანგებო მინდობილობათა მოხელემ, რომელსაც უნდა გაერკვია – რა ურთიერთობანი სუფევდა გლეხკაცობასა და მემამულეთა შორის.

შემდგომი თანამდებობა ილიასი დუშეთის მაზრის მომრიგებელი შუამავლობა გახლდათ. სწორედ აქ, დუშეთში გაატარა მან თითქმის ათი წელი და იმდროინდელი შთაბეჭდილებანი – ჯერ შუამავლისა, მერე უკვე მოსამართლის, – ხშირი მოგზაურობა მთის სოფლებში, როგორღაც აწონასწორებდნენ იმ უსიამოვნო ტვირთს, რომელიც ილიასნაირ ადამიანს აწევს სახელმწიფო სამსახურში ყოფნის გამო.

როდესაც ოლღა დუშეთში არ იყო, ილია განსაკუთრებით იწყენდა და სწორედ ასეთ წუთებში მაღლობას სწირავდა ღმერთს, რომ მისი ხელობა – მწერლისა, – არა თუ ასატანს ხდიდა, გულისხმობდა კიდეც ამ სიმართოვესაც, ამ ტკივილსაც, ამ გადაკარგულობის შეგრძნებასაც... ჭეშმარიტი ხელოვანი აბსოლუტურად მართო ხომ არასდროს რჩება, რადგან უხილავი და მარადიული თანამოსაუბრე ჰყავს...

ილიას „მომრიგებლობითი მოღვაწეობის“ პირველი შთაბეჭდილებანი აისახა მის „ოცნებაში“ უკვდავი გლახა ჭრიაშვილით (სრული სათაური, მოგეხსენებათ, ასეთია – „გლეხთა განთავისუფლების პირველადი დროების სცენები“).

დუშეთშივეა დაწერილი ილიას ცნობილი ლექსი „1871 წელის 23 მაისი (კომუნის დაცემის დღე)“, „მამათა“ ბანაკის გამამწარებელი „გამოცანები“ და „კიდევ გამოცანები“, რომლებშიც იმხანად საქვეყნოდ ცნობილ პიროვნებათაგან (გრიგოლ ორ-

ბელიანის, პლატონ იოსელიანისა და მიხეილ თუმანიშვილის ჩათვლით), ერთადერთი, ვისაც, ილიას აზრით, „ქვეყანა ფეხებზე არ ჰკიდია“, – დიმიტრი ყიფიანი გახლდათ.

„მამათა და შვილთა“ ბრძოლის განახლებისთანავე, აკაკი თავისი ძველი თანამოსანგრის მხარდამხარ იდგა (გავიხსენოთ მისი – „ხარაბუზა გენერალს“), მაგრამ ილიასათვის განსაკუთრებით ძვირფასი იყო რამდენიმე წლით ადრე „ცისკარში“ გამოქვეყნებული წერილი აკაკისა, რომელშიც ის, ბედის ნებიერის გულუხვობით, ადგილს უმკვიდრებდა ილიას ქართული პოეზიის ოლიმპზე: „ბარათაშვილი და ჭავჭავაძე სწორეთ ერთ ტახტზე სხდომის ღირსები არიან, ერთგვარი დამსახურება აქვთ ჩვენს ლიტერატურაში, ერთ გვარათ დაუვინყარები არიან, ერთს გაუწყვეტლის ჯაჭვით გადაბმულები ერთის მეორემედ; ერთის უმეორისოდ გაგება ძნელია“ (ცისკარი 1865: 94).

თვითონ ილია, რაღა თქმა უნდა, გრძნობდა, რომ ჭაბუკური რომანტიზმი, მის ცხოვრებაშიც და მის პოეზიაშიც, ნელინელ ადგილს უთმობდა ულმობელ რეალიზმს, გრძნობდა, რომ საზოგადოებრივ სცენაზე მან პათეტიკური გმირის და არა თვალცრემლიანი შეყვარებულის როლი დაისაკუთრა. ამის დასტური იყო ილიას ლირიკის შეთხელებული რვეულიც და გამიზნული პათოსიც მისი ლექსების უმეტესობისა: უკანასკნელი სატრფიალო ლექსი ჭაბუკმა ილიამ ოცდასამი წლისამ დანერა და ამის შემდეგ მხოლოდ ერთხელ, უკვე ორმოცი წლისა, დაივიწყებს იგი ჩვეულ გულჩათხრობილობას და ტკობა-ტკივილით ლექსში გააცხადებს თავის საიდუმლოს:

*მე მისი ვარ, ის კი არ არის ჩემი,
ის სხვას ასმევს ნეკტარს ნეტარებისას;
სხვას თავს ევლის, სხვას შეჰხარის, სხვას ეტრფის,
მე კი ვწყევლი დღეს ჩემი გაჩენისას...*

(ჭავჭავაძე 1914: 106)

ილიას ერთი, მეტად საინტერესო განმარტება აქვს პოეზიისა: „პოეზია მადლია, ნიჭია, რომელიც ეძლევა მხოლოდ

კაცთა, ღვთით რჩეულთა. მადლია, მაგრამ ამასთანავე ტვირთიც არის, – რადგანაც იგი მოვლენილია, რომ ჭრილობიდან სისხლის შეწყვეტილი დენა კაცთა სიცოცხლეს შეუყენოს“ (ჭავჭავაძე 1978: 39).

ახლა, ერთი წამით კვლავ დუშეთში თუ დავბრუნდებით, დავინახავთ ილიას „კრებულით“ ხელში. ილიას იმიტომაც მოწონდა ეს ჟურნალი, რომ მისი „საქართველოს მოამბის“ ტრადიციას განაგრძობდა და, ამასთანავე, რედაქტორებიც – ჯერ ნიკო ნიკოლაძე და მერე გიორგი წერეთელი, ილიასადმი განსაკუთრებულ მოწონებას იჩენდნენ: ილიას ლექსების, პოემების, თარგმანების, ფოლკლორის შეგროვილი ნიმუშების დიდი ნაწილი სწორედ „კრებულში“ გამოქვეყნდა; ასევე – ილიას ერთი ყველაზე მწარე ლექსი – „ბედნიერი ერი“:

ჩვენისთანა ბედნიერი
განა არის სადმე ერი?!

ყველა უნჯი,
ყველა მუნჯი,
გულჩვილი და ლმობიერი;
თვალაბმული,
თავაკრული
პირს ლაგამი ზომიერი;
ყველა ყრუი,
ყველა ცრუი,
ჭკვადამჭდარი, გულხმიერი;
მცირე, დიდი
ყველა ფლიდი,
ცუღლუტი და მანკიერი.
ჩვენისთანა ბედნიერი
განა არის სადმე ერი?!

მტვერწაყრილი,
თავდახრილი,
ყოვლად უქმი, უდიერი;
უზღუდონი,
გზამრუდონი,

არ გამტანი და ცბიერი;
 მტრის არ მცნობი,
 მოყვრის მგმობი,
 გარეთ მხდალი, შინ ძლიერი;
 არ რის მქონე,
 არ რის მცოდნე,
 უზრუნველი და მშვიერი.
 ჩვენისთანა ბედნიერი
 კიდევ არის სადმე ერი?!

ამ ლექსის დაწერიდან ორი წლის შემდეგ, 1873 წელს, ილია გამოეთხოვა ღუშეთს, სახელმწიფო სამსახურს და თბილისში დაბრუნდა. მისი ბიოგრაფიის შემდგომი პერიოდი სათავადაზნაურო ბანკისა და „ივერიის“ დაარსებით აღინიშნება.

თუ უფრო ზოგადად შევხედავთ ილიას ცხოვრების ქარგას, უთუოდ დავინახავთ, რომ მისი მოღვაწეობის ყველა სფეროს აერთიანებს სიჭაბუკიდანვე გაცნობიერებული მიზანსწრაფვა – თვისტოში გამოათხიზლოს, თათქარიძეთა კარ-მიდამოში მოცხებული ტალახი ჩამორეცხოს, სიმართლის სარკეში ჩაახედოს და მიასწავლოს „ბედნიერი ერის“ უღმობელი განაჩენისაგან თავდახსნის გზა.

რაც უფრო დიდია ისტორიული ფიგურა, მით უფრო მეტ ინტერესს იწვევს მისი პიროვნული თვისებები, ჩვევები და მიდრეკილებანი. თითქოს რამდენი რამ ვიცით ილიაზე და ამ დროს ძალზედ ძნელია წარმოვისახოთ მისი რეალური პორტრეტი: „წყეული ხასიათი მაქვს, – უთქვამს როგორღაც, – გულში რაც გინდა დარდი მქონდეს, არავის გაუზიარებ. მოხდება ხოლმე, რომ მთელი კვირაობით ჩემს ფიქრებს მართო ვატარებ, ვარ გაჩუმებული და დამუნჯებული, არავინ იცის, რა მტკივა და რა მომდის; არც მიყვარს ამაზე სხვები დამეკითხოთ, თუნდ ეს სხვები მახლობლებიც იყვნენ. ამისთანა ხასიათის ადამიანის გაძლება ძალიან ძნელი უნდა იყოს შინაურებისათვის“... (ჭავჭავაძე 1966: 74).

იაკობ მანსვეტაშვილი ივონებდა: „ბევრისაგან გამიგონია, ილია მკაცრი, სასტიკი და ხშირად მკვახე ადამიანიაო, ტყუილად ხომ არ ამბობდნენ, რომ „ოთარაანთ ქვრივი“ თვით ილიაა, მხოლოდ კაბაში გადაცმულიო. რამდენადაც მე ვიცნობდი ილიას, ვერ ვიტყვი, რომ ეს საყვარელი მართალი იყო. ილია უფრო გულჩათხრობილი კაცი იყო, მაგარი, გაუტეხავი, ცოტა ჯიუტიც, მაგრამ სასტიკი კი არა. გულს ძნელად გაუხსნიდა ადამიანს და თუ გაუხსნიდა კიდეც, თავი მაინც ისე შორს ეჭირა, რომ გაკადნიერებას ვერვინ გაუბედავდა. და თუ ვინმე გაკადნიერდებოდა, ძვირად დაუჯდებოდა ასეთი თავხედობა. [.....]

ილია მაგარი იყო, როგორც სალი კლდე, და ღრეკა ვერ უყვებს. ვერც ხმლის ელვარებით, ხანჭლების ტრიალით, ვერც დამბაჩების გულზე მიბჯენილ ლულაზე ვერ შეაშინეს, ვერ მოახრევენიეს ქელი. ვერასოდეს ვერ გადაათქმევინებდნენ ხოლმე იმას, რაც მას მართლად მიაჩნდა. ილიამ უკან დახევა არ იცოდა: მეომრის უკან დახევა, გამოქცევა ბრძოლის ველიდან – სიმეხთლეა, ღალატიაო, – იტყოდა ხოლმე ილია, როცა უსაყვედურებდნენ ხოლმე, ჯიუტობას, სიკვრპეს, სიმკაცრეს. ასეთი სიმამრე, შეუპოვრობა, სიმკვახე და მოურიდებლობა იყო მიზეზი იმისი, რომ ილია არა ერთხელ ყოფილა ბარიერთან მდგომი, არა ერთხელ ყოფილა მისი სიცოცხლე ბენვზე დაკიდებული“ (მანსვეტაშვილი 1936: 119).

დღეს ძნელი დასაჯერებელია, მაგრამ ილიას მართლაც რამდენჯერმე მოუწია ბარიერთან დგომა და აქედან ყველაზე გახმაურდა მისი ის დუელი ნიკო ნიკოლაძესთან, რომლის განხორციელებასაც ნიკოლაძის ატირებულმა სეკუნდანტმა, პოეტმა ნიკოლოზ სიმბორსკიმ შეუშალა ხელი (უპრეცედენტო შემთხვევა დუელების ისტორიაში! უფრო დანვრილებით იხ. ზ.აბზიანიძე – „სადუელი პარადოქსები“ (ჟურნ. „ჩვენი მწერლობის“ 2012 №9-ს დამატება).

აქვე შევნიშნავთ, რომ უკანასკნელი დუელი ილიას უნდა ჰქონოდა სიკვდილამდე ორი წლით ადრე – 1905 წელს, უკვე 68

წლისას, მაგრამ მოწინააღმდეგეს ბოდიში მოუხდია და დუელი არ შემდგარა. ასევე სისხლისდაუღვრელად, იმდროინდელი ტრადიციის თანახმად, დამთავრდა ილიას დანარჩენი ექვსი დუელი.

იმავე მოგონებებში, ილიას გარეგნობაცაა აღწერილი: „ილია დაბალი ტანისა იყო, ჩასხმული, კარგად ჩასქელებული, კისერი ჩარგული, ერთი სიტყვით, „ბურთივით მრგვალი“, როგორც მოსწრებულად დაახასიათა გრ. ორბელიანმა. მაგრამ ამ ტანზე, რომელსაც ვერ დავსწამებთ სილამაზის ნიმუშობას, იჯდა თავი, რომელიც საბერძნეთში ღირსი და დამამშვენებელი იქნებოდა ფიდიუსის ქანდაკებისა. წარმოიდგინეთ მაღალი, გაშლილი, გადატკეცილი შუბლი, სწორე, თითქოს საგანგებოდ ჩამოსხმული, გამოქანდაკებული ცხვირი, მრგვალი, მოძრავი ნესტოებით, მოკუმული ტუჩებით, მოკუმული ისე მაგრად, რომ კბილებს არასოდეს არ გაჩვენებდათ. შემორგვალებული, ცოტად წინ წამოწეული ნიკაპი და თვალები, ჭკვიანი, მეტყველი, ილიას თვალები, ხან ღმობიერნი, სათნოიანი, როდესაც მეგობრულად გამოიყურებოდნენ; ხან არა ამ ქვეყნიური, გეციური, როდესაც შემოქმედების სივრცეში დაცურავდნენ; ხან მრისხანენი, ცეცხლის მფრქვეველნი, როდესაც მტერს შეებრძოლა, – წარმოიდგინეთ ყველა ეს და თქვენ თვალწინ გეყოლებათ ცოცხალი ილია“ (მანსვეტაშვილი 1936: 84).

ეს სიტყვიერი პორტრეტი თუ მართლაც გაცოცხლდება ჩვენს წინაშე, არც იმის წარმოდგენა გაგვიჭირდება, როგორი შინაგანი ღირსებით კითხულობს უკვე ჭაღარაშერეული ილია სიჭაბუკეში დანერილ ამ სტრიქონებს:

*მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის,
მინიერი გეციერსა;
ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ,
რომ წარუძღვე წინა ერსა...*

მაგრამ ღმერთთან ლაპარაკი ილიას სულ უფრო და უფრო ნაკლებად უწევს პოეზიის ენაზე, რადგან დუშეთიდან თბილისში

დაბრუნების შემდეგ, მისი ენერგიის, დროისა და ყურადღების უმეტესი ნაწილი, საადგილმამულო ბანკისა და „ივერიის“ გაძღოლას ხმარდება.

ასეა – „რომ წარუძღვე წინა ერსა“ – ოცდაათი წელი თბილისის სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკს უნდა შესწირო, რათა ქართულმა უदारდელობამ მთლად არ გააღატაკოს შენი ერის რჩეული ნაწილი; მაღლიერების ნაცვლად – მღურვა და საყვედური „პილპილმოყრილი მაღლისათვის“, ძველ თანამშრომელთა გულგაციება და რაც ყველაზე უფრო საწყენია, მტრობა ივანე მაჩაბელთან; იმ ივანე მაჩაბელთან, რომლის სხვისგან ძაგებას ილია მანიც ვერ იტანდა, რადგან ამ დაწყევლილი ბანკის მიუხედავად, სათუთად მოსაგონარი ჰქონდა მათი ერთობლივი მუშაობა პეტერბურგში შექსპირის „მეფე ლირის“ თარგმანზე და „ივერიის“ თანარედაქტორობის პირველი წლები.

დღეს ხომ შეიძლება უკვე დაბეჭითებით ითქვას, რომ მე-19 საუკუნის არცერთ ჟურნალ-გაზეთს ისე გამიზნულად არ წარუმართავს საზოგადოებრივი ცხოვრების კალაპოტი, როგორც ილიას „ივერიას“.

იმუამინდელი ქართული პრესის ეს ყველაზე ღირსეული ტრიბუნა 1877 წელს დაარსდა, როგორც გაზეთი, მერე ჟურნალად გადაკეთდა, ხოლო 1902 წელს, როდესაც ილიამ რედაქტორობა მიატოვა, – კვლავ გაზეთი იყო. სხვას რომ არა, მართო ილიას სტატიები: „ოსმალოს საქართველო“, „წერილები მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაზე“, „ქვათა ღალადი“, „რა გითხრათ, რით გაგახაროთ“, „მეცხრამეტე საუკუნე“ და ამ ბრწყინვალე მწკრივის გამაგრძელებელი მთელი წყება წერილებისა ისტორიის, სამართლის, ეკონომიკის, პოლიტიკის საკითხებზე ნათელყოფენ, რომ არ იყო არცერთი სფერო იმდროინდელი ცხოვრებისა, რომელსაც ვერ გასწვდა „ივერიის“ რედაქტორის გამჭრიახი თვალი და გონება.

იმავე „ივერიაში“, უკვე იშვიათ, ობოლ მარგალიტებად ჩანან ილიას მხატვრული ქმნილებანი – „განდევილი“ და „მეფე ღიმიტრი თავდადებული“, „ოთარაანთ ქვრივი“ და „სარჩობელაზედ“...

სხვა საკითხია, თუ როგორ დაუფასდა ყოველივე ასეთ რედაქტორს და ასეთ ავტორს „ივერიის“ კოლექტატაგან.

„ივერიაში“ 1906 წლის აპრილში დაუზარებლად გადმოხეტდა სოციალ-დემოკრატების ჟურნალ „მოგზაურიდან“ ცილისმწამებლური წერილი, ილიასაგან ვითომდა შევიწროებული გლახობის შესახებ, თვალთმაქცური სარედაქციო მინაწერით: „ნუთუ „გლახის ნაამბობის“ ავტორს მართლა ასეთი დამოკიდებულება აქვს გლახებთან? ჩვენ არ გვინდა ეს დავიჯეროთ“ და ა.შ., მაგრამ ილიას პასუხი, – მისი პუბლიცისტიკის შედეგად, – „ნუთუ?“ (პასუხად „მოგზაურის“ კორესპოდენციისა) მაინც არ გამოაქვეყნა თავის ფურცლებზე და ცალკე, დამატების სახით დაბეჭდა.

„ივერიის“ იმუამინდელი რედაქტორი, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, მოგვიანებით, უბადრუკად, თავს იმით იმართლებდა რომ *„რედაქციაში ბევრნი იყვნენ თანამშრომლები, რომლებიც მოითხოვდნენ, რომ თუ ილიას პასუხი დაიბეჭდებოდა გაზეთში, მაშინვე გაფიცვას მოვანწყობთ...“* (გუგუშვილი 1938: 29).

აქ, ალბათ, სჯობს მივუბრუნდეთ ილიას იმ მოთხრობას, რომელიც „ივერიის“ ფურცლებზე გამოქვეყნდა და დედამიწაზე ყველაზე სევდიან ადგილზე მიგვიყვანს – „სარჩობელასთან“.

ყველას გვახსოვს, განაჩენის საჯარო აღსრულებაზე ცნობისმოყვარეობით მისული უბირი მეურმე, ბიბლიური სახელით – პეტრე, თავის ჭაბუკ თანამგზავს რომ ვერ იცნობს. მეტიც, – ის, შესაძლოა, ერთადერთია მთელი ამ ბრბოდან, ჩამოხრჩობის ამბობრენ რიტუალს ჯამბაზობად და სასერიო სახაობად რომ მიიჩნევს: ეშაფოტი მას სცენა ჰკონია, ხოლო – სიკვდილმისჯილი, ჯალათი და მღვდელი კი – მსახიობები.

მოთხრობის ფინალში, როდესაც პეტრე ჩამოხრჩობილი ავაზაკის უმცროსი ძმის წერილიდან სიმართლეს გაიგებს,

დაბნეული შემოთვლილი ბრალდებით, – „განა შენ არ მიიყვანე ჩემი ძმა სარჩობელამდო?“ – გაოგნებული გვეკითხება – „მე რა შუაში ვარო?“

სწორედ აქ სვამს ილია წერტილს და მკითხველს თავის გმირთან ერთად ტოვებს ამ მარადიული კითხვის წინაშე: არადა, მართლაც, რა შუაში ვართ ჩვენ, თუ გარშემო სამყარო შეიშალა, თუ კაცის კვლა, ქურდობა და ავაზაკობა ლამის წესად იქცა; ანდა, ეგების, მაინც არის ჩვენი წილი გარშემო დატრიალებულ ცოდვაში?! დაბოლოს – როგორ უნდა ვიცხოვროთ, რა უნდა მოვიმოქმედოთ იმისათვის, რომ გულდაჯერებით ვუპასუხოთ ამ კითხვას და მხოლოდ ამის შემდეგ გავაწყოთ ჩვენი ურემი და გავუდგეთ ჩვენს გზას...

იმავე „ივერიაში“, როგორც აღვნიშნეთ, გამოქვეყნდა ილიას „ჩემო კარგო ქვეყანავ...“ – ლექსი, აგერ ერთი საუკუნეა, განსაკუთრებული პათოსით რომ წარმოითქმის და იმღერება, როდესაც ქართველობა მომავალი თავისუფლების რწმენითაა გაერთიანებული და რიტუალური ჰიმნის ჟღერადობას იძენს მაშინათვე, როგორც კი ეს ერთიანობა ირღვევა, ხოლო თავისუფლების პოეზიას ყოველდღიურობის პროზა მთანთქავს...

კიდევ ერთი ცნობილი, შესანიშნავი იმდროინდელი ლექსი ილიასი – „ბაბალეთის ტბა“ მოგვიანებით გამოქვეყნდა, 1890 წელს, მაგრამ უურნალ „ჯეჯილში“ და არა „ივერიაში“. ილია ამ დროს უკვე 53 წლისაა, არცთუ ხანდაზმული, მაგრამ თავდაუზოგავი ცხოვრების წესით ჯანმრთელობაშერყეული – უჩივის ღვიძლს, დიაბეტს, გულის ხუთვას...

ამისდა მიუხედავად, გულუხვი მასპინძელია, სტუმრებთან ერთად, თვითონაც კარგად მოილხენს ხოლმე და ექიმების აკრძალვებს ვერ ეგუება... განსაკუთრებით საგურამოში უყვარდა ილიას სტუმრების მოპატიჟება. ყოველ – ივლისს, ილიაობას, აქ ხომ საერთოდ ტევა არ იყო...

იშვიათი სიტბოთი იხსენებდნენ საგურამოს ილიას უცხოელი მეგობრები – არტურ ლაისტი, და-ძმანი უორდროპები... ილიას

ბიოგრაფიულ ქრონიკას თუ გადავხედავთ, ვნახავთ, რომ იმდროინდელ ქართველ მოღვაწეთაგან თუ ჩვენი ქვეყნის გამორჩეულ სტუმართაგან ცოტა იყო ისეთი, რომელსაც ასკდენოდეს საგურამოში სტუმრობის პატივი.

ეს მხოლოდ ილიას განსაკუთრებული სტუმართმოყვარეობით როდი აიხსნება. ილია იმდენადაა მოქცეული საზოგადოებრივი ცხოვრების ეპიცენტრში, რომ მისი სახლი, მისდაუნებურადაც კი, მაინც მიიზიდავდა ილიასთან საერთო საქმით, ინტერესებითა თუ გატაცებებით დაკავშირებულ ადამიანებს.

ილიას მოღვაწეობის მასშტაბი დღესაც განცვიფრებას იწვევს. ბანკისა და „ივერიის“ პარალელურად, იგი ხელმძღვანელობს მისივე ინიციატივით დაარსებულ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას და ქართულ დრამატულ საზოგადოებას. აქ, იგი მართლაც იდეალური კანდიდატურა გახლდათ: პოპულარული „სცენების“ ავტორი, მისივე თარგმნილ „მეფე ლირში“ კენტის როლის განმასახიერებელი და ქართულ დრამატულ დასში რეჟისორობანაცადი.

სხვათაშორის, ილია ჩინებული დეკლამატორიც ყოფილა და ლიტერატურულ საღამოებზე, თავისი ნაწარმოებების გარდა, გრიგოლ ორბელიანის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსებს კითხულობდა ხოლმე, ზოგჯერ – ნაწყვეტებს „ვეფხისტყაოსანიდან“.

ამგვარი ლიტერატურული საღამოები იმხანად, მეტწილად, ცნობილი მეცენატის, დავით სარაჯიშვილის სალონში იმართებოდა. გაზეთ „დროების“ კორესპონდენტი ასე აღწერდა დავით სარაჯიშვილის სახლში გამართულ ერთ-ერთ საღამოს: *„ერთს კერძო სახლში, ამ სახლის პატრონის მონვევით, შეიყარნენ გუშინ, 8 თებერვალს (ეს 1883 წელია – ზ.ა.), ოცამდინ თანამგრძნობნი და მოყვარულნი ქართულის მწერლობისა და აქ. თ. ილ. გ. ჭავჭავაძემ წაიკითხა თავისი ახალი პოემა „განდეგილი“. ჩინებული შთაბეჭდილება მოახდინა ყველა იქ*

მყოფზედ ჩვენი პოეტის ახალმა ნაწარმოებმა. სიამოვნებით დავრწმუნდით, რომ „ყაჩადის ცხოვრების“ და „აჩრდილის“ ავტორს, რომელიც ამ უკანასკნელ წლებში ერთობ იშვიათად ემუსაიფება მუზას, არც ძველი ნიჭი დაჰკლებია, არც ძველი ხელოვნება და არც საზოგადოდ ლექსთა-თხზვის მოხერხება; დავრწმუნდით, რომ თ.ი.ჭავჭავაძე ჩვენს პოეზიას ჯერ კიდევ არ დაჰკარგვია და შემდგომშიც უნდა მოველოდეთ ამგვარ იმის კალმის ნაწარმოებსა...“

სამწუხაროდ, „განდევილი“ ილიას უკანასკნელი პოემა აღმოჩნდა, ხოლო ბოლო ოცდათხუთმეტმა წელმა ცხოვრებისა, მის ლირიკულ რვეულს სულ შვიდადშვიდი ლექსი შემატა. აქედან მხოლოდ ერთი – „ბაზალეთის ტბა“ სამომავლო ნუგეშად შემორჩა თაობათა მცხსიერებას. თუმცა კიდევ ეს, მრავლისმეტყველი სტრიქონები:

*კარგი რამა ხარ, ჩემო ქვეყანავ,
ლამაზად მორთულ და მოკაშმული;
მაგრამ რამდენადც მშვენიერი ხარ,
იმდენად უფრო მიკვდება გული...*

ვაი რომ, ეს მხოლოდ მეტაფორა არ იყო და ილიას მტკივან გულს ვერ შველიან ვერც თბილისელი ექიმები, ვერც კიევის უნივერსიტეტის პროფესორი ვაგნერი და ვერც პროფესორი ლეიდენი, რომელსაც ილია და ოლღა ჭავჭავაძეებმა 1903 წლის ზაფხულში ბერლინში ჩააკითხეს.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ილიას ყოველი გადაადგილება და, რაღა თქმა უნდა, საჯარო გამოსვლა, 1884 წლის გაზაფხულიდან, პოლიციის საილუმო მეთვალყურეობის ქვეშაა და თბილისის პოლიცემისტერი ჩინოვნიკური პუნქტუალობით ატყობინებს ქალაქის გუბერნატორს ილიას ყოველ ნაბიჯს. ეს მეთვალყურეობა შეწყდა მხოლოდ 1906 წელს, როდესაც ილია იმპერიის სახელმწიფო საბჭოს წევრად აირჩიეს.

ნიშანდობლივია, რომ თავისი პირველი გამოსვლა სახელმწიფო საბჭოში (სავარაუდოდ – 1907 წლის 17 აპრილს) ილიამ

მიუძღვნა სიკვდილით დასჯის აკრძალვას. აქ, რაღა თქმა უნდა, კვლავ მისი „სარჩობელაზედ“ გვახსენდება. ილიას არგუმენტები ითვალისწინებდა არა მარტო ქრისტიანულ გულმონწყალებას, არამედ იმასაც, რომ სასჯელის სიმკაცრეს ზნეობის საყოველთაო გაუხეშება მოსდევდა და დამნაშავეობის ეს მოჯადოებული წრე დამღუპველი აღმოჩნდებოდა თვით საზოგადოებისათვის.

უნებლიედ გაიფიქრებთ, რომ დიდი ქართველი ჰუმანისტი, რომელიც ცდილობდა მოელობო იმპერიის ხელისუფალნი, იმავდროულად, სიცოცხლეს უნარჩუნებდა თავის მომავალ მკვლელებს. ამ თვალსაზრისით, სიმბოლური იყო, რომ ილიას მკვლელობის შემდგომ, კნენა ოლღამ იშუამდგომლა თბილისის გენერალ-გუბერნატორთან, დამნაშავენი არ ჩამოეხრჩოთ: „ეს საზარელი სასჯელი დაარღვევს იმ ღვაწლს სიყვარულისას, ცხოვრების მასწავლებელ ქრისტეს იმ საუკუნო მცნებას, რომლითაც ცოცხლობდა ჩემი განსვენებული ქმარი...“ – წერდა იგი. ილიას ქვრივის ამ ჰუმანურ ჟესტს დიდი გამოძახილი ჰქონდა და ყველაზე ღირსშესანიშნავი, ლევ ტოლსტოისა.

კალენდარულ სიზუსტეს თუ არ მივყევით, შეიძლება ითქვას, რომ მეოცე საუკუნე საქართველოსათვის 1907 წლის 30 აგვისტოს დაიწყო – წინამურთან ილიას მკვლელობის დღეს. გალაკტიონმა – მეოცე საუკუნის პირმშომ და მსხვერპლმა, პირველმა ინტუიტურად იგრძნო ეს ისტორიული პარადოქსი:

*წინამურში რომ მოჰკლეს ილია,
მაშინ ეპოქა გათავდა დიდი.*

საუკუნეზე მეტმა განვლო წინამურის ტრაგედიის შემდეგ და მთელი ამ ხნის განმავლობაში, ილიას დიდებული აჩრდილი, ვითარც მხსნელი და მფარველი, თან სდევს მის მშობელ ერს.

ბიბლიოგრაფია:

აფხაზი 1987: აფხაზი კ. მოგონებები. წიგნში: ილია (მოგონებები გარდასულ დღეთა). თბილისი: „მერანი“, 1987.

გუგუშვილი 1938: გუგუშვილი პ. ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობა. თბილისი: „სახელგამი“, 1938.

ჭავჭავაძე 1914: ილია ჭავჭავაძის თხზულებანი. ტ. I. მიხ. გელევანიშვილის გამოცემა, ტფილისი: 1914

ჭავჭავაძე 1950: ჭავჭავაძე ი. თხზ. სრული კრებული. ტ. II. თბილისი: „სახელგამი“, 1950.

ჭავჭავაძე 1955: ჭავჭავაძე ი. თხზ. სრული კრებული. ტ. V. თბილისი: 1955.

ჭავჭავაძე 1957: ჭავჭავაძე ი. თხზ. სრული კრებული. ტ. თბილისი: 1957.

ჭავჭავაძე 1961: ჭავჭავაძე ი. თხზ. სრული კრებული. ტ. X. თბილისი: 1961.

ჭავჭავაძე 1978: ილია ჭავჭავაძე ი. აფორიზმები. თბილისი: „მერანი“, 1978.

ჭავჭავაძე 1996: კრებული „ილია ემიგრანტთა თვალი“. ტ. I. თბილისი: გამომცემლობა „ლომისი“, 1996.

„ილია“ 1987: „ილია“ (მოგონებები გარდასულ დღეთა). თბილისი: 1987.

„ილიას...“ 1988: „ილიას სამრეკლო“ (მოგონებათა კრებული). თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“, 1988.

კრებული 1872: ჟურნ. „კრებული“, №№10-12, თბ.: 1872.

ლოლაძე 1987: ლოლაძე მ. მოგონება. წიგნში: ილია (მოგონებები გარდასულ დღეთა). თბილისი: „მერანი“, 1987.

მანსვეტაშვილი 1936: მანსვეტაშვილი ი. „მოგონებები“. ტფილისი: გამომცემლობა „ფედერაცია“, 1936.

ნიკოლაძე 1931: ნიკოლაძე ნ. რჩეული ნაწერები. ტ. I. თბილისი: გამომცემლობა „ქართული წიგნი“, 1931.

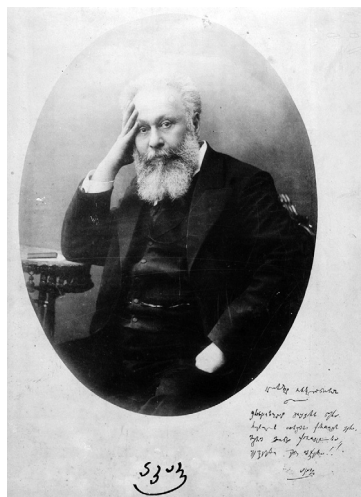
ტაბიძე 1977: ტაბიძე გ. რჩეული. შეადგინა და რედაქცია გაუკეთა რ. თვარაძემ. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1977.

შარაძე 1987: შარაძე გ. ილია ჭავჭავაძე. ცხოვრება და მოღვაწეობა. შემოქმედება. წიგნი I. თბილისი: გამომცემლობა „ხელოვნება“, 1987.

ცისკარი 1965: ჟურნ. „ცისკარი“, №9, თბილისი: 1965.

აკაკი წერეთელი

ას ოთხმოცი წელი გავიდა აკაკი წერეთლის დაბადებიდან და დღეს უკვე თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არც მანამდე და არც შემდეგ, ქართველ კაცს ამგვარი ერთსულოვნებით

არ დაუსახავს ერთი რომელიმე პოეტი მთელი თავისი სათქმელის გამომხატველად – ფარული ტრფობა იქნებოდა ეს თუ დაუფარავი ირონია, არსებულით აღშფოთება თუ მომავლით შთანერგილი იმედი.

ჩვენ კიდევ ერთხელ ვუბრუნდებით აკაკის პორტრეტს, ვაკვირდებით მის იერს და ნაკვთებს, თვალს მივადევნებთ მის „აღმართ-აღმართ“ მიმავალ გზას იმიტომაც, რომ სწორედ ამ ფენომენის ამოხსნა გვაინტერესებს.

აკაკის ხიბლი მისი გარეგნობით იწყებოდა. სერგო კლდიაშვილმა თავის დროზე ზუსტად შენიშნა: „აკაკი ყოველთვის და ყველგან მომხიბლავ სანახაობას წარმოადგენდა. თავის სინდისად თვლიდა ერი აკაკის და ყველა თავისი კარგი თვისების ცოცხალ გამოხატულებად. უკეთეს გარეგნობას ვერ ინატრებდა ხალხი პოეტისათვის, რომელიც თავისი ქვეყნის სახედ მიაჩნდა“ (მოგონებები 1990: 267). კიდევ ერთი შთაბეჭდილება, ამჯერად იოსებ იმედაშვილისა – „მუდამ მღიმარე, სახენათელი, გულღია, ზეალმტაცი!..“

დანვრილებით აქვს აღწერილი აკაკის იერი ილია ზურაბიშვილს: „მეტისმეტად იმპოზანტური ფიგურა ჰქონდა, ნამდვილი სასკულპტურო. მარტო იმიტომ კი არა, რომ ბრვე

აგებულებისა იყო. იმაზე ბუმბერაზულ ტანადობისას სხვასაც ნახავდით, მაგრამ ისინი აკაკისებურ შთაბეჭდილებას არ ახდენდნენ. იმიტომ, რომ იშვიათი ჰარმონია სუფევდა მის ტანსა და თავს შორის. საკვირველი მოყვანილობის თავი ჰქონდა: მრგვალი, თარაზოში გამოსული, არსად შეზნეილი ოდნავადაც, არსად ზედმეტად გამოწეული, თმაც რომ არა ჰქონოდა, მარტო ეს იშვიათად სწორი მოყვანილობა ყურადღებას მიიქცევდა.

სხირი, მეტისმეტად გრუზი თმა. ისე სხირი და ერთმანეთში ისე გადახლართულ-გადატმანნილი, რომ ნაპენტი მატყლი გეგონებოდათ. აკაკის თმის ფერი, თვით სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში იმ სითეთრემდე არ მისულა, რომელსაც თოვლის სისპეტაკეს უწოდებენ. იგი უფრო ჭაღარა იყო, ვიდრე თეთრი. ეს ბუნებრივი თმა შარავანდედივით ადგა მის საკვირველ – არა მარტო მაღალ, განიერ – არამედ სწორედ დიად შუბლს, რომელიც ერთსა და იმავე დროს ბრძენისაც იყო და პოეტისაც. სახე... მსხვილნაკეთიანი, დიდრონთვალეა. მკვეთრად მოხაზული ბაგე, მაგრამ ვნებიანობის არმჩენი ტუჩები... არც ირონიისა (მოგონებები 1990: 190).

რა საინტერესო დეტალია: სახე, რომელშიც ხასიათის ორი უმთავრესი თვისება არ მულავნდება! ასეთივე კონტრასტია აკაკის დაუდგრომელ, ცოცხალ, ცვალებად ხასიათსა და მის გარეგნულ მანერებს შორის: „აკაკის, თითქოს თავისი ბუნების უნებურად, – განაგრძობდა თავის თხრობას ილია ზურაბიშვილი, – მართლა ოლიმპიური სიდინჯე ახასიათებდა: წყნარი მიხრა-მოხრა, მძიმე ნაბიჯი, თითქმის სრულიად შეზღუდული ჟესტიკულაცია და თითქოს რაღაც გევსურ გარინდებაში ყოფნა სიჩუმის დროს“ (მოგონებები 1990: 191).

მხოლოდ გერმანელი მეგობრისა და კოლეგის – არტურ ლაისტის დაკვირვებულ თვალს შეუნიშნავს გარეგნული გამოვლენა აკაკის ტემპერამენტისა და ისიც, ილიას განსაკუთრებული სიდინჯის ფონზე...

აკაკის ხასიათი – ესაა ურთიერთგამომრიცხავი თვისებებისა და მიდრეკილებების ნაზავი: იშვიათი უღარდელობისა და პრაქ-

ტიციზმის, გულუშერველობისა და ეგოცენტრიზმის, სულიერებისა და ავხორცობის, გონიერებისა და ზედაპირულობის...

უცნაური სიჭრელე გასდევს მთელ მის ცხოვრების გზას და მის ლიტერატურულ მემკვიდრეობასაც, რომელშიც მომაჯადოებელ ჰანგებთან მეზობლობს ამგვარი ნიჭისათვის უცხო და ყურისმომჭრელი სტრიქონები.

ამ კონტრასტს თავის ხასიათში, ცხოვრების ნირში, პოეზიაში აკაკი, რალა თქმა უნდა, სხვაზე უკეთ გრძნობდა და აკი გამოთქვა კიდეც:

*ხან უგნური ვარ, ხან ბრძენი,
ხან არც ისა ვარ, არც ისა!
გარემოების საყვირი,
არც მიწისა ვარ, არც ცისა.
ნუ მკიცხავ, მნახო უგნურად,
ნურც გაიკვირვებ ბრძნობასა:
სულ სხვა ჰყავს ხელისუფალი
ამ ჩემს გონება-გრძნობასა.*

გავყევით ამ გზას – სხვითორში, წერეთელთა სასახლეში რომ იწყება, გზას, რომელსაც ის ზენაარი, „სულ სხვა ხელისუფალი“ დაჰყურებს, ამქვეყნიურ ხელისუფალთა ნება-სურვილს ანგარიშს რომ არ უწევს, და თავისი რჩეული, ხელჩაკიდებული, მთაწმინდისაკენ მიჰყავს...

1840 წლის 9 ივნისს, სისხამ დილით, სხვითორში, თავად როსტომ წერეთელს და მის მეუღლეს – ეკატერინე ივანეს ასულ აბაშიძეს, მეოთხე შვილი შეეძინათ – ვაჟი, აკაკი.

„მე ცოტაოდნად კიდეც ძველ-ქართულად გაზრდილს, ეროვნულ იგავ-არაკებითა და ზღაპრებით მაქვს გული სავსე“, – წერდა შემდგომ აკაკი თედო ჟორდანიას. ამ „ძველ-ქართულ“ გაზრდაში ის „გაძიძავენაც“ იგულისხმებოდა სოფელ სავანეში, რომელიც აკაკიმ ესოდენი სითბოთი აღწერა თავის მხატვრულ ავტობიოგრაფიაში – „ჩემ თავგადასავალში“ და დედისაგან მოსმენილი ლექსების, ზღაპრების, ლეგენდების და საგმირო

ისტორიებიც. ზოგჯერ, ამ საგმირო ისტორიათა პერსონაჟები თავად აკაკის წინაპრები იყვნენ – ქველი და დავით წერეთლები, იმერთა მეფე სოლომონ პირველი და მისი შვილიშვილი ივანე აბაშიძე – პაპა აკაკისა.

შემდგომ, აკაკის პოემებში – „გამზრდელში“, „თორნიკე ერისთავში“, „ნათელაში“, მის პროზაში – „ბაში-აჩუკში“, მის დრამებში („პატარა კახში“ პირველ ყოვლისა) მოისმოდა ამ ისტორიული იდეალების გამოძახილი, ხოლო აკაკის ლექსების მომხიბლავ სისადავეში და მელოდიკაში ის ჰანგი, რომელიც ხალხურ ზეპირსიტყვიერებას ჰქონდა შენარჩუნებული და რომელიც სწორედ აკაკიმ, პირველმა, ესოდენ ბუნებრივად შეუკავშირა ქართული კლასიკური პოეზიის საუკუნოვან ტრადიციას.

გავიხსენოთ მისი ერთ-ერთი ადრინდელი ლექსის სტრიქონები:

*გაბრწყინდი, ჩემო კანდელო,
მინათლე ბნელი ღამისა!..
მინათლე, რადგანც დავიჩრა
სინათლე მცირე უამისა!..*

ანდა აკაკისავე „საიდუმლო ბარათი“ – პირველი მისი ლექსი, ავტორის ნებისა და საწინააღმდეგოდ, ინიციალების ნაცვლად, უკვე მისი გვართ ხელმოწერილი რომ გამოქვეყნდა იმჟამინდელი „ცისკრის“ 1859 წლის პირველ ნომერში:

*საიდუმლო ბარათო!
ვითხრეს: „ექმენ მარადო
სიხარულის მიმნიჭედ
და სევდისა ფარადო...“*

„იმ ხანებშივე ამ ლექსის გამოისობით ორი წერილი მივიღე, – ივონებდა აკაკი, – ერთი ჩემი უცნობის ანჩისხატის დეკანოზის ეფრემის იყო... მეორე წერილი იყო თ. ირაკლი ლორთქიფანიძის. ისიც მაქებდა და მთხოვდა ძველი ენითა

სწერეო. ამ წერილებმა, ცოტა არ იყოს გამაყოფოჩეს. ცხრამეტი წლის ახალგაზრდას, სულსა და გულს მიტკობდა ის, რომ „ქალები იმღერიანო“ და მეც გადავსწყვიტე, რომ თავი დავედვა მწერლობას, მაგრამ სახალხო ენით და არა დარბაისლურად ვსწერო“.

როგორც ვიცით, აკაკი იმხანად პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლური ენების ფაკულტეტის თავისუფალი მსმენელია. სრულუფლებიან სტუდენტობაში მას ხელი შეუშალა ქუთაისის გიმნაზიის დამამთავრებელი ატესტატის არქონამ. ეტყობა, აკაკის ერთი სული ჰქონდა, გასცლოდა ამ გიმნაზიას, რომლიდანაც, „ჩემი თავგადასავლის“ მონათხრობს თუ ვენდობით, ნათელ მოგონებად მხოლოდღა პოლონელი მასწავლებლის – რადზიევიჩის საუბრები გამოჰყოლოდა მიცკევიჩის პოეზიაზე.

ყმაწვილ აკაკის უთუოდ წარმოესახა თავისი თავი მიცკევიჩის ცნობილი პოემის „კონრად ვალენროდის“ გმირად – ლიტველ გიორგი სააკაძედ, ტევტონთა მთავარსარდლის აბჯარქვეშ სამშობლოსათვის შეწირული გული რომ უცემდა.

არაა გასაკვირი, რომ აკაკი სამხედრო კარიერაზე ოცნებობდა და თავდაპირველად, 1859 წლის ზაფხულის დამდეგს, პეტერბურგში სწორედ ამ ოცნებამ ჩაიყვანა.

ახლა, აკაკის ბიოგრაფიის იმ მომენტს მივადექით, როდესაც მკაფიოდ მუღავნდება, რომ სწორედ ეს ერთია – ბედის რჩეული და რომ ეს გამორჩეულობა თანაბრად ატყვია მის პოეტურ ნიჭსაც და მის არაორდინარულ ხასიათსაც.

დიდი ქალაქის უნახავი, სამხედრო კარიერაზე მეოცნებე 19 წლის ბიჭი პეტერბურგში ჩადის, აქ, იმპერატორის „კანვოიში“ გამწესებულ, თავის უფროს ძმას ხვდება და ილიკოს მაცთუნებელ მონათხრობს უსმენს: ქეიფი, კარტი, ქალები... დროდადრო – ალღუმები... აკაკი, როგორც შემდგომ აღმოჩნდა, მშვენიერი მომღვწენიც იყო (თუმცა, თვისტომთა უმეტესობისაგან განსხვავებით, ღვინის სმაში ძალზე ზომიერი), კარტის მოყვარულიც და არც ქალებისადმი დარჩენილა გულგრილი.

ილიკოს ნამბობმა ცთუნების ნაცვლად, უმცროსი ძმა გაალიზიანა და გადანწყვეტილება შეაცვლევინა. აკაკიმ ზურგი შეაქცია „კანვლის“ სიბარიტებს და პეტერბურგის უნივერსიტეტის თავისუფალი მსმენელის ასკეტური ყოფა ირჩია.

რით აიხსნება, რომ „ბუნებისა და ბედის ნებიერი“ (ეს არტურ ლაისტის სიტყვებია), თითქოსდა მხოლოდ სიცოცხლით ტკბობისა და სილალისათვის გაჩენილი, უზრუნველ ცხოვრებაზე მეოცნებე, სწორედ ამ დარდიმანდულ ყოფაზე ამბობს უარს ყოველთვის, როდესაც კი ხელახალი არჩევანის წინაშე დგება.

ქუთაისში, 1889 წელს (ეს ის დროა, აკაკი ხუთ-ხუთ მანეთს რომ აგროვებს საჩხერეში წასასვლელად), საადგილ-მამულო ბანკის საერთო კრებამ ერთხმად შესთავაზა მას ბანკის დირექტორი გამხდარიყო. ახლა აკაკის პასუხს მოვუსმინოთ: „*მე რომ დირექტორობა ვიკისრო, საკუთრად მე მოხელეობას უნდა დავუდვა გული და ეგ იქნება ჩემთვის ბორკილი, თუმცა ოქროს ბორკილი ჩემთვის პირადად სასარგებლოა, მაგრამ მაინც ბორკილია და იმ საქმეში ხელის შემშლელი, რომელსაც მე ამდენი ხანია ვემსახურები*“.

ვფიქრობ, ჩვენს მიერ დასმულ კითხვას აკაკიმ თვითონ უპასუხა. ახლა, კვლავ „ცივი ქვით მოსიპულ და უზარმაზარ“ პეტერბურგში თუ დავუბრუნდებით, ვასილიევის კუნძულზე, სადაც აკაკი სხვა ქართველ სტუდენტებთან ერთად ქირაობს იაფფასიან ოთახს, შეგვიძლია ისიც წარმოვიდგინოთ, როგორი მოუთმენლობით ფურცლავს იგი ჟურნალ „ცისკრის“ მორიგ ნომერს, რომელშიც თავისი ლექსი ეგულება – „ქართლის სალამი“ და ამ ლექსში რედაქტორის – ივანე კერესელიძის კალმით ჩამატებულ სტრიქონებს აღმოაჩენს:

*ჰხედავ რუსეთსა? რუსეთს შენს მხსნელსა?
ვით ზრუნავს შენთვის, გიმართავს ხელსა?*

და ა.შ.

ამის თაობაზე გულნატკენი აკაკი მიწერს დედამისს ივანე კერესელიძეზე – „ლექსები წამიხდინაო“. სხვათა შორის, აქვე

აღსანიშნავია, რომ მიწერ-მოწერა აკაკის სწორედ დედასთან აქვს, – მას ანდობს თავის გულისნადებს. მამა, როგორც წესი, მხოლოდ პოსტ-სკრიპტუმში გამოჩნდება ხოლმე: „მამა ბატონს მოწყალეს ხელებს ვეამბორები“. ეს არის და ეს.

შემდგომ, როდესაც როსტომ წერეთელმა მისი შვილის ლექსებით განაწყენებული ახლობელ-ნათესავების წყრომას თავისი რისხვაც შეუერთა (ეგებ ნაქეზებითაც – „ფარისეველში“ შენა ხარ გამოყვანილიო), მამა-შვილის ურთიერთობა საერთოდ გაფუჭდა და როსტომი ისე გარდაიცვალა 1876 წელს, რომ აკაკიზე გული არ მობრუნებია.

ისე, როსტომისაც არ უნდა გაგიკვირდეს კაცს. როგორია, თავმომწონე თავადისათვის ნათესავისაგან ამგვარი წერილის მიღება: „ძმაო როსტომ! – იწერებოდა თავადი კონსტანტინე აბაშიძე, – შენი შვილი რომ რუსეთიდან დაბრუნდა, ჩვენ ყველა სიხარულით მივეგებეთ: გვეგონა, რომ ოჯახს ფეხზე დააყენებდა და ჩვენც, მისიანებს, ბევრად გვარგებდა, მაგრამ მის ნაცვლად, რომ სამსახურში შესულიყო და წინ ნაბიჯი წაედგა, ან ადვოკატობით სხვებსავით სახელი მოეხვეჭა რამე, ეგ დალოცვილი მესტვირეობას გამოუდგა და ლანძღვით ქვეყანა გადაიკიდა!“

რალაც მოჯადოებული წრე იკვრება: გასაგებია, როდესაც აკაკის, პეტერბურგიდან გამოყოლილი რადიკალური იდეების გავლენით, სურვილი ებადებოდა გაელიზიანებინა ქუთაისის თავადაზნაურობის მარშალი, დიდად გავლენიანი თავადი ნესტორ წერეთელი; სამიოდე წლით ადრე, გლეხთა განთავისუფლების ჟამს, აკაკიმ „იმერული ნანინათი“ უკვე ისედაც გაიფუჭა ურთიერთობა თავის „მემამულურ“ გარემოცვასთან. ეს ყველაფერი გასაგებია.

გაუგებარია, როდესაც, იმავდროულად, აკაკი თავისსავე თანამოაზრეებს და თანატოლებს ამასხრებს და 1861 წელს პაროდიას წერს ილიას პათეტიკურ ლექსზე „ქართველ სტუდენტთა სიმღერა“.

ორად-ორ კაცთან მეგობრობდა აკაკი სტუდენტობისას პეტერბურგში – ნიკო ნიკოლაძესთან და კირილე ლორთქიფანიძესთან. დანარჩენებმა იმდენად აითვალისწინეს მწარე და გამჭირდავი ენის გამო, რომ სტუდენტობის წლებიდან მხოლოდ რამდენიმე ეპიზოდი აგონდებოდა სითბოთი. სიტყვაზე, შეხვედრა ტარას შევჩენკოსთან, სტუმრობა ჩერნიშევსკის ოჯახში... მაგრამ, საზოგადოდ, მისსავე სიტყვით – „ის სანატრელი დრო, როცა ადამიანს ეკალიც კი ვარდად ეჩვენება“, – საკმაოდ ჩაუშხამდა.

1863 წლის ზაფხულში აკაკიმ დაიცვა სადიპლომო ნაშრომი (მაშინ „საკანდიდატო“ ერქვა ამას) – „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალობის შესახებ და სამშობლოსაკენ გამოეშურა.

ასე დამთავრდა პირველი, სტუდენტური პერიოდი აკაკის ცხოვრებისა.

პეტერბურგის უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ, აკაკი ერთხანს უცხოეთისაკენ მიიწევს „ჰსწავლის შესამსებლად“, მაგრამ ამის ნაცვლად, სრულიად მოულოდნელად, 1864 წელს მოსკოვში ცოლს ირთავს – ნატალია პეტრეს ასულ ბაზილევსკაიას.

„ნურგინ ნუ დაიჩემებს: მომავალში ამას ვიზამ, თუ იმასო, – წერდა აკაკი, – მე გადანყვეტილი მქონდა გუნებაში, რომ ცოლი არ შემერთო და მერე ისიც უცხოელი, მაგრამ შემთხვევას ყოველიფერი შესძლებია!“

ერთი წლის შემდეგ, აკაკი ისევ მოსკოვშია და ებმება გაუთავებელ სასამართლო პროცესში ცოლის ბიძასთან – ოქროს მრეწველ ბაზილევსკისთან ცოლის მემკვიდრეობის თაობაზე. ამგვარმა პროცესებმა – მარგანეცის საბადოს გამო, – თბილისელ მილიონერ მაღათოვთან, საჩხერის ტყისა – თავისსავე ნათესავთან, აკაკის სისხლი გაუშრეს და, რაც მთავარია, კაპიკი არ მოუტანეს.

აკაკის შემოქმედებაში ნატალია ბაზილევსკაია ერთი ფერმკრთალი აკროსტიქითა და რუსულად დაწერილი პატარა ლექსით დარჩა. აი, რაც შეეხება ბიოგრაფიას – მათ ცალკ-

ცალკე ცხოვრებას, გაუთავებელ ურთიერთპრეტენზიებს და გადარუსებულ ვაჟიშვილს – ყოველივე ეს ცალკე თხრობის თემა...

ერთი საუკუნის შემდეგ, სერიოზული განსჯა იმის თაობაზე, თუ ვინ უნდა შეერთო ცოლად აკაკის ან ვინ არ უნდა შეერთო, დაახლოებით იგივეა – კაცმა „თორნიკე ერისთავის“ წერა თავიდან რომ დაიწყო.

ბედმა იწება, რომ აკაკი – მისი რჩეული, ამ მხრივადაც გამორჩეული ყოფილიყო: კიდევ ყოლოდა ცოლ-შვილი, მაგრამ, ამასთანავე, მარტოხელა დარჩენილიყო და თავისუფალი მამაკაცის ცხოვრებით ეცხოვრა...

აკაკის ბიოგრაფიიდან ვიცით, რომ მკვირცხლი და ტან-წერწეტა ნატალია სულ მალე ფარფაშა და აბეზარ დედაკაცად გადაიქცა. მაგრამ, აბა თქვით, რომელ ცოლს გაუხარდება ამგვარი წერილის მიღება: „ახალგაზრდობას ჩემსას ვგრძნობ მხოლოდ იმ ახალგაზრდა ქალიშვილებთან, რომლებიც თავის დაუსრულებელი ალერსით მხიბლავენ და არა იმასთან, ვისაც ნესტოები არაბული ცხენივით ებერება და შხამიან სიტყვებს ბომბებივით ისვრის პირიდან“. გადის რაღაც ხანი და აკაკი სხვა გუნებაზე დგება: „მთელი ჩემი სწრაფვა და მიზანი ის არის, რომ სიბერის წლებში მაინც განვახორციელო ჩემი იდეალი: ვიცხოვრო ჩემს ოჯახში, აღტაცებას ვეძლეოდე ჩემი იდეალური ნატაშათი...“ და ა.შ.

აკაკისავით პარადოქსებით აღსავსე ხასიათი უნდა ჰქონდეს კაცს, რომ ორი ამგვარი წერილი შეუთავსოს ერთმანეთს და თან ორივეგან გულწრფელი იყოს.

ცოლ-ქმრის დროდადრო ერთობლივ ცხოვრებას, ეტყობა, ამგვარივე ცვალებადი ელფერი ჰქონდა: ასე მაგალითად – ჩამოდის ნატალია პეტრეს ასული თბილისში. აკაკი აღფრთოვანებული ეგებება და პირველი რამდენიმე დღე თავს ევლებს. ცოტა ხნის შემდეგ, აკაკის მოთმინება ელევს. ილევს ფულიც, რადგან ქ-ნ ნატალიას შვიდი ოთახი უჭირავს სასტუმრო-

ში და მოახლის გარდა, ცალკე მზარეული ჰყავს. თვითონ აკაკი თავმოებზრებელია წვრილმანი ზრუნვით: ეს უნდა ჩაიცვას, ეს არა! კლებში კარტის სათამაშოდ არ უნდა იაროს და ა.შ.

საბოლოო ჯამში, აკაკი სესხულობს ფულს ცოლის პეტერბურგში გასამგზავრებლად, გადადის იმავე სასტუმროს ერთ ოთახში და შვებით ამოისუნთქავს...

ყოველივე ამის შემდეგ, ცხადია, რომ ოცნება მყუდრო სავანეზე – ოცნებად რჩება... აკაკი, ეტყობა, მართლაც არ იყო შექმნილი ოჯახური იდილიისათვის: ერთ ქალთანაც ბეზრდებოდა დიდხანს ყოფნა და ერთ ადგილზეც: ხან სხვითორში იყო (აქ, აკაკის დედის გარდაცვალების შემდეგ, მისი უფროსი და – ანეტა დიასახლისობდა), ხან ქუთაისში, ხან თბილისში, ხან კიდევ პეტერბურგში ცოლ-შვილთან ან ბაქოში – ივანე ელიაშვილთან.

აკაკის გადაადგილებების რუკა რომ შედგეს, ამ გეოგრაფიას ვერასოდეს ვერ ჩავენდებით პოეტის მხოლოდღა საქმიანი ინტერესების გათვალისწინებით. ბევრი მარშრუტი იდუმალი და რომანტიკული ხასიათისაა...

არის მამაკაცის ტიპი, რომლისთვისაც ყოველი ახალი რომანი ერთგვარი თვითდამკვიდრების ფორმაა – ამიტომაც ცდილობს ხოლმე თავის გატაცებათა აფიშირებას. აკაკი სწორედ რომ საპირისპირო ტიპს ეკუთვნოდა. აკი დანერა კიდევ: „საიდუმლო ტრფიალება ლოცვაა და აღსარება...“. მისთვის ეს იდუმალების ხიბლი იყო მთავარი, თვით ეს მარადიული თამაში, ის უთქმელი შეთანხმება – ქალსა და მამაკაცს შორის რომ მყარდება ხოლმე... ამიტომაც არც დონ-ჟუანური სია დაუტოვებია პუშკინის მსგავსად და არც სატრფიალო ლექსების უმეტესობისათვის მიუწერია ჭეშმარიტი ადრესატების სახელები.

განა საინტერესოა არაა – ვის ეძღვნება „გაუბედავი სიყვარულის“ ეს სტრიქონები, 1873 წელს დაწერილი:

ორთავ ვიცით,

ფიცით მტკიცით

გრძნობა ჩვენი შეგვიტყვია!
თუმც კი ვხედავთ,
თქმას ვერ ვხედავთ,
გულზედ გვანევს როგორც ტყვია!
ათი წელი,
მეტად მწველი,
გულზე გვაქვს ეს ნეტარება!
ვევდებო-რა ყურს,
ორივეს გვსურს
და ვერ გვითქვამს აღსარება!

მაშ, ასე, მაინც ვის ეძღვნება ეს სტრიქონები – ანასტასია (ანიჩკა) ნიკოლაძეს,¹⁾ ათი წლის წინ, ესოდენი ინტერესით რომ მიანათა თვალები პეტერბურგიდან ქუთაისში მობრუნებულ მეგობარს თავისი უფროსი ძმისა, ხოლო შემდგომ, ისევე იდუმალად ატარა მთელი სიცოცხლე გულში აკაკის სიყვარული, როგორც სასთუმალქვეშ – მისი წერილები? თუ ვისმე სხვას?..

ისიც ხომ საინტერესოა, ვინ შთააგონა ოცდაათ წელს მიტანებულ აკაკის „ციცინათელა“ დაეწერა, შემდგომ კი უკვე – „ჩემო თავო ბედი არ გიწერია“, „აღმართ-აღმართ“ ან „სულიკო“ – ესოდენ ტკბილხმოვნად რომ ამღერებდა გიტარაზე ვარინკა მაჭავარიანი-წერეთლისა...

და კიდევ ერთი კითხვა, რომელიც ყოველთვის თანსდევს აკაკის ლირიკული დღიურის თვალმიდევნებას: ყოველთვის სამშობლო იგულისხმებოდა პოეტის ამ ლირიკულ მიმართვებში, როგორც ამას ჩვენი სახელმძღვანელოები გვასწავლიდნენ, თუ მას თვალწინ, ლექსის წერისას, მაინც საყვარელი ქალის სახე გამოკრთოდა ხოლმე...

აკაკის ინტიმური ლირიკის ადრესატების სახელები მეტწილად სწორედ მაშინ ვიცით, როდესაც ეს ტრფობა ან მართლაც პლატონურია, ან უკვე უსასოო და უიმედო – როგორც მაგალითად ახალგაზრდა და მომხიბლავი ლოლო ნიკოლაძისადმი პარიზში მიძღვნილი ექსპრომტი სამოცდაათ წელს მიტანებული თაყვანისმცემლისა²⁾.

რადგან ნიკოლაძეებზე ჩამოვარდა სიტყვა, უთუოდ, ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ ოჯახმა საზოგადოებრივ დონეზე მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა აკაკის ცხოვრებაში: ნიკო ნიკოლაძესთან მეგობრობა („მტერ-მოყვრული“, როგორც თვითონ პოეტი ამბობდა), აკაკის ბიოგრაფიის განუყოფელ ნაწილად იქცა, ხოლო ნიკოს დების – ეკატერინე და ანასტასია ნიკოლაძეების პანსიონი ქუთაისში აკაკის ძირითადი თავშესაფარი იყო.

აკაკის, როგორც მოგვცხენებათ, სახლი მხოლოდ სხვიტორში ჰქონდა – სხვაგან ყველგან სტუმარი იყო: ქუთაისში, გარდა ნიკოლაძეებისა, – ხელთუფლიშვილების, ხოლო თუ განმარტოება უნდოდა – სასტუმრო „კოლხიდას“ მეპატრონის, გიორგი ჭილაძისა; თბილისში – ნიკო დიასამიძის, სერგეი მესხის, ნიკო დადიანის; აგრეთვე, მაკო საფაროვა-აბაშიძისა და ტასო მაჩაბლის, რომელიც, აკაკისავე მსახურის, სპირიდონ ზამბახიძის თქმით – „ძალიან გატაცებით უყვარდა“...

სოფრომ მგალობლიშვილი იგონებდა, რომ „აკაკის უბით დაჰქონდა რვეული, დაფზე გამობმული ფანქარი ედო შიგ. უცებ ღამე სანთელს აანთებდა და რვეულში ჩასწერდა ლექსს ან სხვა რამე გავგონილს ამბავს ხალხურსა...“ (მოგონებები 1990: 308).

აქ ისიც უნდა ითქვას, რომ აკაკიმ განსაკუთრებული ღვაწლი დასდო ხალხური ზეპირსიტყვიერების შეგროვებას და არაერთი ბრწყინვალე ფოლკლორული ნიმუში გამოაქვეყნა თავის ჟურნალში.

მით უფრო გასაკვირველია, რომ ხალხის წიაღში შობილი ძარღვიანი სიტყვის ისეთმა დამფასებელმა, როგორიც აკაკი იყო, ძალად დაიხშო ყურთასმენა ვაჟა-ფშაველას გამოჩენისას. ჩვენ ყველას გვახსოვს მისი – „ენას გინუნებ ფშაველო...“. აკაკიმ, ფაქტობრივად, არ გაიკარა ის ვაჟა, რომელიც, სოფრომ მგალობლიშვილისავე თქმით, გორის საოსტატო სემინარიაში სწავლისას, აკაკის სადამოებს არ აცდენდა და მონუსხული შესცქეროდა თავის იმჟამინდელ კერპს.

ეტყობა, აკაკი პოეზიაში ისევე ვერ იტანდა მეტოქეს, როგორც სიყვარულში – რაყიფს. ამით თუ აიხსნება, რომ მან

ასევე ვერ, თუ არ შენიშნა ახალგაზრდა გალაკტიონი, ხოლო იმავდროულად, მეათეხარისხოვანი პოეტის – თურდოსპირელის ლექსებით იყო აღტაცებული.

აკაკის ლიტერატურული საღამოები ვახსენე. შეუძლოთ თუ არ იყო, იგი არასოდეს უარს არ ამბობდა ამგვარ შეხვედრასაღამოებზე. თანამედროვეთა თქმით, ლექსებზე უკეთ თავის იუმორისტულ პროზას კითხულობდა, მაგალითად – „სცენას საპატიმროში“.

აკაკის გამოჩენა, მისი ხმის გაგონება, უკვე თავისთავად აჯადოებდა მსმენელებს და დარბაზი ტაშით ინგრეოდაო, – იგონებდნენ თვითმხილველნი. არ არის გასაკვირი, რომ აკაკის სახელი იმდროინდელი ქართული ლიტერატურული პრესისათვის წარმატების გარანტად იქცა. ეს გარემოება უთუოდ გასათვალისწინებელია, როდესაც ვხედავთ, როგორ ითმენენ აკაკის კაპრიზებს მისი „მტერ-მოყვარე“ რედაქტორები, როგორი დელიკატურობით იწვევს მას „ივერიაში“ სათანამშრომლოდ ილია ჭავჭავაძე.

ილიას ეს წერილი, საზოგადოდ, ისეთივე ნიმუშია გასული საუკუნის ორი უდიდესი ქართველი მწერლისა და მოღვაწის ურთიერთობის ნათელსაყოფად (ყველა ჩრდილოვანი მხარის მიუხედავად), როგორც აკაკის ბრწყინვალე სიტყვა ილიას დაკრძალვაზე და მისივე – „ნუ მიწამლავთ მოხუცს გრძნობას...“

აქ ერთ ნაწყვეტს მოვიხმობ ილიას ზემოხსენებული წერილიდან: „ძმაო აკაკი! მე შენ ვერ გავიკადნიერდი და ვერ მოვართვი ის დაბეჭდილი წერილი, რომელიც სხვებს გავუგზავნე. სხვები სხვანი არიან და შენ ერთადერთი აკაკი ხარ. ამიტომაც, გარდა ჩემის საკუთარის წადილისა, მოვალეობამ მამულიშვილობისა მაიძულა ჩვენის ქვეყნის „რჩეულისათვის“ რჩეული, განსაკუთრებული წერილი მომერთმია და მეთხოვნა გაგემშვენიერებინა ჩვენი გაზეთი შენის ნიჭის ნაშუქითა...“ (მოგონებები 1990: 178).

განსაკუთრებით ხანგრძლივი და ნაყოფიერი თანამშრომლობა აკაკის მიანც გაზეთ „დროებასთან“ ჰქონდა – გიორგი წერეთელთან, სერგეი მესხთან, ივანე მაჩაბელთან.

თუ რა ფასად უჭდებოდათ ეს თანამშრომლობა „დროების“ რედაქტორებს, კარგად ჩანს სერგეი მესხის ერთი წერილიდან: „ეს მგონი მეხუთედ არის, – წერდა სერგეი მესხი თავის საცოლეს, კეკე მელიქიშვილს აკაკის შესახებ, – რომ რაღაცა უბრალო მიზეზს მონახავს და გამომიცხადებს, ყველაფერს თავი უნდა დავანებოვო, გაზეთშიაც არავითარ მონაწილეობას აღარ მივიღებო და საზოგადოდ ყველა საქმეს და ლიტერატურას ვეთხოვებიო. შენ ვერ წარმოიდგენ, რამდენ წვალებად მიღირს მე ამის თანამშრომლობა!..“

მაგრამ, სერგეი მესხს ნამდვილად უღირდა ეს წვალება. აქ ჩამოთვლაც კი შეუძლებელია იმ ლექსების, წერილების, ფელეტონების, რომლებისც „დროებაში“ აკაკიმ სწორედ სერგეი მესხის რედაქტორობისას დაბეჭდა: აკაკის „ცხელ-ცხელი ამბები“ – მახვილგონიერი ფელოტენების ციკლით – XIX საუკუნის 70-იანი წლების ქართული სინამდვილის მთელი პანორამა წარმოჩნდა. იმასაც თუ დავსძენთ, რომ ამ ფელეტონებში მარგალიტებივით იყო ჩასმული ვთქვათ – „ციცინათელა“, ან „ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია!“, – უთუოდ მივხვდებით, რას ნიშნავს გაზეთის რედაქტორისათვის აკაკისნაირი ავტორი.

აკაკის თანამშრომლობა „დროებაში“ 80-იან წლებსაც გადაწვდა (გაზეთი ხელისუფლებამ 1885 წელს დახურა), მაგრამ საუბარი აკაკის შემოქმედებაზე XIX საუკუნის 80-იან წლებში, მის მოქალაქეობრივ იერზე, რომლის ფონზეც მკრთალდება ყველა მისი ადამიანური სისუსტე თუ ნაკლი, საუბარი აკაკის პოეზიის ზენიტზე – ცალკე თემაა.

არიან პოეტები, რომელნიც სიჭაბუკეშივე ქმნიან თავის შედევრებს – ბარათაშვილი მაგალითად. აკაკის ნახევარი ცხოვრება დასჭირდა იმისათვის, რომ „განთიადი“ დაეწერა – ჭეშმარიტი მწვერვალი XIX საუკუნის ქართული პოეზიისა.

რატომ გამობრწყინდა ეს „განთიადი“ მაინცდამიანც პოეტის ცხოვრების შუაღელს? როგორი იერი აქვს ამ ღრრიდან აკაკის – იმდროინდელი ქართული პოეზიის პატრიარქს და ერის სულიერი ცხოვრების უკვე ჭაღარამოსილ მეგზურს? მივყვეთ ამ კითხვებს...

1887 წელს, როდესაც სტავროპოლში მოკლეს იქ გადასახლებული დიმიტრი ყიფიანი, აკაკისათვის, ისევე, როგორც მთელი იმდროინდელი ქართული საზოგადოებრიობისათვის, ნათელი იყო, რომ ამ მკვლელობაში მთავრობის ხელი ერია.

აკაკის გამოსათხოვარი სიტყვა დიმიტრის ყიფიანის დაკრძალვაზე არ შემონახულა, არსებობს მხოლოდ პოლიციის აგენტის რუსული ჩანაწერი ამ სიტყვისა და მრავლისმეტყველი პატაკი იმდროინდელი მთავარმმართველის დონდუკოვ-კორსაკოვისა, იმპერიის შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი წარდგენილი: „... Погребальный кортеж с музыкою и молодыми людьми в национальных костюмах направился, вопреки протесту полиции, кружным путем по главным улицам города к назначенному для погребения месту, где тело предано было земле после краткой речи грузинского поэта и присяжного надгробного оратора Церетели...“ („საისტორიო მოამბე“, ტ. III, თბ., 1947, გვ. 514).

ეს წერილი ორიგინალში მომყავს, რათა თარგმანში არ დაიკარგოს ის ირონიულ-ქედმაღალი ინტონაცია, რომლითაც მეფის მოხელე ლაპარაკობს უდიდეს ქართველ პოეტზე.

აკაკი, ცხადია, იმთავითვე გრძნობდა, რომ დიმიტრი ყიფიანის მკვლელობა მხოლოდ გზიდან ჩამოცილება კი არ იყო გამოჩენილი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის – ერთგვარი გამონწვევაც იყო და დაშინებაც ხელისუფლების მხრიდან.

საპირისპირო რამ მოხდა და XIX ს. 80-იანი წლების დასასრულს აკაკის შემოქმედებამ ნათლად ასახა ქართული საზოგადოების ზნეობრივი რეაქცია ამ გამონწვევაზე.

დიმიტრი ყიფიანის მკვლელობიდან ორი თუ სამი თვის შემდეგ, აკაკი წერს და შემდგომ უკვე „ივერიაში“ აქვეყნებს

ლექსს „ქართველები სპარსეთში“ („ძველი ამბავი“), რომელშიც აღწერილია სტავროპოლში მომხდარი ტრაგედიის ფინალური აქტი:

*ამ დროს გაიღო კარები,
მის წინა წარსდგა სკვითელი!
და მირონ-ცხებულ მოხუცსა
მტრულად შეახო მან ხელი....*

და ა.შ.

(გურგენიძე, გორგაძე 1989: 208)

სხვა პოეტი, ანდა, შესაძლოა თვითონ აკაკიც (ოლონდ სიყმანვილის ჟამს), ალბათ ამ გამოძახილით დაკმაყოფილდებოდა და თავის მოქალაქეობრივ ვალს შესრულებულად ჩათვლიდა.

თითქმის ხუთი წელი დაჭირდა აკაკის იმისათვის, რომ სრულყოფილად გამოეხატა თავისი მიმართება დიმიტრი ყიფიანისადმი, მისი ღვაწლისა და მოწამებრივად დასრულებული ცხოვრებისადმი:

*მთანმინდა ჩაფიქრებულა,
შეჰყურებს ცისკრის ვარსკვლავსა;
მნათობი სხივებს მალლით ჰფენს
თავდადებულის საფლავსა.
დადუმებულა მთანმინდა,
ისმენს ღუდუნსა მტკვრისასა;
მდინარე ნანას უმღერის
რაინდსა, ურჩსა მტრისასა...*

*მთანმინდა გულში იხუტებს
საშვილიშვილო სამარეს,
მამადავითსა ავედრებს,
აბარებს ქვეყნის მოყვარეს...*

მაგრამ ცხადია, რომ აკაკისათვის დიმიტრი ყიფიანის გახსენება იმავდროულად თავის მისიამე და ბედზე დაფიქრებაც იყო: „განთიადით“ აკაკიმ რალაც იშვიათი მხატვრული მირაჟი

შექმნა – უხილავად თვითონ ამოუდგა გვერდით ღიმიტრი ყიფიანის ლანდს და მისი დაწყებული მონოლოგი სრულიად ბუნებრივად განაგრძო:

*მგოსანი გრძნობამორევით
თვალს ავლებს არემარესა
და გულის-პასუხს ნარნარად
უმღერის ტურფა მხარესა:*

ავტორის ბოლო თხოვნაც „განთიადში“ ხომ აშკარად ამჟღავნებს აკაკის გულისწადილს:

*„დედა-შვილობამ, ბევრს არ გთხოვ;
შენს მინას მიმაბარეო!..
„ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო,
ჩემო სამშობლო მხარეო!“*

რამდენჯერაც არ უნდა გადავიკითხოთ აკაკის ეს ლექსი, ალბათ ყოველთვის ჩავეკითხებით ჩვენს თავს – რა ზეგარდმო ძალამ დაახატინა აკაკის ეს სურათი, საქართველოს სიმბოლოდ რომ იქცა:

*„ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო,
ჩემო სამშობლო მხარეო!“*

ალბათ, თუკი გვჯერა იმ ზეგარდმო ძალის, კიდევ ამიტომაც გვჯერა...

„განთიადის“ საეტაპო მნიშვნელობას ქართული ლირიკის ისტორიაში ხაზგასმით აღნიშნავდა გიორგი აბზიანიძე აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნილ თავის მონოგრაფიაში (აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ იგი გახლდათ აკაკის ბიოგრაფიის უბადლო მცოდნე და პოეტის თხზულებათა აკადემიური 15-ტომეულის მთავარი რედაქტორი): „განთიადი“ ახალი ქართული ლირიკული პოეზიის გვირგვინია. მასში დახატულია კონკრეტული პიროვნება, ქართველი ერისათვის წამებული „ურჩი რაინდი“ ღიმიტრი ყიფიანი, რომლის ნეშტი ქართველმა ხალხმა მიაბარა თავის

პოეტურ პარნასს – მთანმინდას. მაგრამ ლექსის მნიშვნელობა გაცილებით ფართეა, რამდენადაც პოეტი მასში განაზოგადებს ქართველი ხალხის გაუტეხელ ნებისყოფას თავისუფლების ძიების გზაზე“ (აბზიანიძე 1960: 59).

„განთიადით“ დასრულდა ერთი, განსაკუთრებულად ნაყოფიერი პერიოდის აკაკის შემოქმედებისა – 1880 წელს „ღროებაში“ „ავადმყოფის“ გამოქვეყნებით რომ დაიწყო.

სწორედ ამ პერიოდში შეიქმნა მისი „თვალს მიხვევენ, ენას მგლეჯენ“ და „ღამურა“ – თაობათა მეხსიერებიდან წარუხოცელი განაჩენით:

*კრულია მისი ხსენება
ვინც დაჰგმობს დედა-ენასა,
თვის ტომს ღალატობს და მითი
თვით ფიქრობს მაღლა ფრენასა...*

ამავე წლებით აღინიშნება აკაკის თეატრალური მოღვაწეობის ყველაზე მჩქეფარე პერიოდი: ქართული დასის ხელმძღვანელობა, 1880 წლის სექტემბერში კი მისივე „კუდურხანუმის“ პრემიერა.

მომდევნო წელს აკაკი გოგოლის „რევიზორს“ დგამს და ბრწყინვალე ანსამბლს უყრის თავს: ვასო აბაშიძეს, კოტე ყიფიანს, ნატო გაბუნიას, მაკო საფაროვას... თანამედროვენი აღნიშნავდნენ, რომ ყველაზე სუსტი ამ სპექტაკლში – „ფორტმეისტერი იყო“ – ალექსანდრე ყაზბეგი.

„აკაკი და თეატრი“ – ცალკე თემაა და ხატოვან ენაზე თუ გადავალთ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ „პოეზიამ აკაკი სცენას მოსტაცა“. მართლაც, ეტყობა, პოეტური ნიჭი რომ არა, აკაკი სწორედ თეატრალურ კარიერას აირჩევდა. საბოლოოდ იგი კომპრომისის გზას დაადგა და ქართულ თეატრს „დიდძალი ხარკი“ გადაუხადა, როგორც იშვიათად ნაყოფიერმა ღრამატურმა, და უფრო მოკრძალებული კი – როგორც რეჟისორმა და მსახიობმა.

ანა ნიკოლაძის სტატიიში – „აკაკი წერეთელი და ქართული თეატრი“ (რომელიც თბილისის უნივერსიტეტის მიერ აკაკის დაბადებიდან 100 წლისთავისადმი მიძღვნილ საიუბილეო კრებულშია გამოქვეყნებული) ერთი ნიშანდობლივი დეტალია აღნიშნული: „როდესაც ქართული მუდმივი თეატრის დაარსების 10 წლის იუბილე გადაიხადეს 1889 წელს, გამოფენილი იყო მხოლოდ სამი დრამატურგის სურათი. ესენი იყვნენ: გიორგი ერისთავი, რაფიელ ერისთავი და აკაკი წერეთელი“. აქვე ვეცნობით აკაკის „სამსახიობო კარიერასაც“: „აკაკი არა მართო თეატრის ერთი პირველი ორგანიზატორთაგანია 60-70-იან წლებში. იგი გატაცებული აქტიორიცაა. როდესაც პირველად 1862 წელს აკაკის ინიციატივით, ქუთაისში დაიწყო წარმოდგენების გამართვა, მათში ახალგაზრდა პოეტიც ღებულობს მონაწილეობას. აკაკი წერეთელი, როგორც მსახიობი, მონაწილეობას ღებულობს აგრეთვე 1868 წ. ქუთაისში რაფიელ ერისთავისა და მისი თაოსნობით დაარსებულ სცენის მოყვარულთა წრის წარმოდგენებში“ (აკაკი 1940: 336).

80-იან წლებში, მრავალ სხვა საზოგადო და ლიტერატურულ საქმიანობასთან ერთად, აკაკი მონაწილეობს „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენი კომისიის მუშაობაში. შედეგი ამ მუშაობისა გახლდათ 1888 წლის ქართველიშვილისეული გამოცემა რუსთაველის პოემისა. ქართველ მეცენატს თითქოს საგანგებოდ ეწადა, რათა ამ წიგნის ნახვისას, აკაკის გახსენებოდა რამდენიმე წლის წინ მწარედ ნათქვამი: „აბა მიჩვენეთ ერთი მაგალითი, რომ მდიდარ ქართველს რაიმე სასახელო საქმე ექნასო?“

1904 წელს, როდესაც აკაკის პირველად დაეცა დამბლა, ქართველობამ თითქოს ერთბაშად აღმოაჩინა, რომ ეს ოლიმპიური გარეგნობის მოხუცი უკვდავი არ არის და რომ მის ღვაწლსა და ამავს სათანადო დაფასება სჭირდება. მაგრამ ამასობაში 1905 წელიც დადგა და ქვეყანა აირია.

„თქვენ წარმოდგენა არა გაქვთ კავკასიაზე და აქაურ ამბებზე, – წერდა აკაკი ცოლ-შვილს, – რომ დღემდე თქვენთან

ვერ ჩამოვსულვარ და რომ ასეთი ტერორის დროს წერილები თქვენამდე ვერ აღწევს, გასაკვირველი არაფერია. არ არის დღე, რომ სიკვდილს არ ველოდე. ჩვენი ნაცნობებიდან ნახევარი ამოხოცილია ბარბაროსულად. ხოცავს ყველა პარტია და გარდა ამისა პროფესიული ყაჩაღებიც – ისინი საშინლად მომრავლდნენ და დაუსჯელად მოქმედებენ. ჯერჯერობით მე ღმერთი მწყალობს და ეს სასწაულია!” (წერეთელი 1966: 126).

იმავე, 1905 წლის სექტემბერში ცოლ-შვილისადმი გაგზავნილ წერილში ნათქვამი დამამშვიდებელი ფრაზა: „მთავარი ის არის, რომ მე არავის საქმეში არ ვერევი და ვარ ჩემთვის“, – ნამდვილად არ შეეფერებოდა სინამდვილეს. გავიხსენოთ აკაკის ცნობილი „ძირს“ – აშკარა მოწოდება ბარიკადებისაკენ:

*ძირს, მთავრობავ უსამართლო!
„ველარ ვიტანთ გასაჭირსო“, -
ყოველი მხრივ გეძახიან:
„ძირს მთავრობავ!.. ან-კი ძირსო!“*

ეს მემამოხური პათოსი რაღაც არ ესადაგება განწყობას იმ კაცისა, რომელიც რამდენიმე დღის წინ ესოდენ გონივრულად უხსნიდა ცოლ-შვილს ქვეყანაში არსებულ მდგომარეობას.

როგორც მოგახსენეთ, აკაკის ცხოვრება და შემოქმედება ამგვარი ამოუხსნელი პარადოქსებითაა აღსავსე.

იმავ, 1905 წელს აკაკიმ პირველად იმოგზაურა ევროპაში: შვეიცარია და საფრანგეთი მოინახულა. როდესაც 1909 წლის ზაფხულში იგი პარიზში მეორედ ჩამოვიდა, ფრანგი ჟურნალისტების ჯგუფმა კამპანია წამოიწყო აკაკისათვის ნობელის პრემიის მისანიჭებლად.

პარიზში აკაკი თავის ცოლ-შვილთან ცხოვრობდა. ალექსის, რომელსაც ინერციით, ბავშვობისას შერქმეულ მეტსახელს – „ლოლიას“ ეძახდნენ, აქ საგასტროლოდ საოპერო დასი ჰყავდა ჩამოყვანილი პეტერბურგიდან. საერთოდ, როგორც ეტყობა, ანტრეპრენიურობას იგი თავის მოწოდებად თვლიდა

(აქ, უთუოდ, პარიზში სერჟ დიაგილევის მიერ ორგანიზებული „რუსული სეზონების“ წარმატებამაც შეასრულა თავისი როლი) და ლიტერატურასთან (მით უმეტეს, ქართულ მწერლობასთან) ცოტა რამ აკავშირებდა...

თვით აკაკი ამ დროისათვის უკვე ჯანგატეხილი ჩანს, მთავონებასაც უჩივის... „ის აღარა ვარ რაც ვიყავ, – შესჩივლებს მოგზაურობიდან გამოგზავნილ წერილში თავის ერთგულ მეგობარს იაკობ გოგებაშვილს, – გუშინ დავეამთავრე პოემა „ვორონცოვი“ და შევატყვე თავს, რომ ძალიან შორს ჩამოვეგორებულვარ თავდადმართში...“

ეს უკმარისობის განცდა, ცხოვრებისაგან დაღლა და უიმედობა აკაკიმ ლექსადაც გამოთქვა:

*გული გამიტყდა ამ სიბერის დროს,
რომ ვერ მოვესწარ, რასაც ველოდი.
მსოფლიურ ზრახვებს და ჩემს გულისთქმას
მაღე დაფარავს საფლავის ლოდი.*

კიდევ ერთი მწარე იმდროინდელი გამონათქვამი აკაკისა, ცოლისათვის მიწერილი: „არ არის იმაზე უსასტიკესი სასჯელი ღვთისა, როგორც ხელმოკლეობა სიბერის წლებში“.

ამ საერთო, დამთრგუნავ ფონზე, აკაკისათვის უთუოდ დიდი შვება უნდა ყოფილიყო 1908 წელს მისი მოღვაწეობის 50 წლის იუბილეს აღნიშვნა – ჯერ თბილისში, საზეიმო პარაკლისით სიონში, შემდეგ საოპერო თეატრში, სადაც სავანელმა გლეხებმა აკაკის მისივე აკვანი მიართვეს... ჯერი „სავარდო და სამაისო“ ქუთაისზე მიდგა, სადაც ყმანვილკაცები ეტლში შეებნენ და ისე მიიყვანეს თეატრში მხცოვანი პოეტი.

XX საუკუნის ათიანი წლებიდან აკაკის სახელი საქართველოს ფარგლებს გასცდა: ერთნი მას ქართველ პუშკინს უწოდებენ, მეორენი – ქართველ შევჩენკოს, მესამენი – ქართველ ბერანუეს... „სულიკოს“ უკვე შორეულ ქვეყნებშიც მღერიან. ეს სიმღერა ერთგვარი ჰიმნის მოვალეობას ასრულებს და

ბედნიერების გრძნობით ავსებს გულს იმ ჭაღაროსანი პოეტისა, თავის ღრობე რომ ღაწერა:

*ჩემი ხატია სამშობლო,
სახატე – მთელი ქვეყანა...*

აკაკის, უთუოდ, მაშინაც განსაკუთრებით გაუთბა გული, როდესაც იანვრის ერთ ყინვიან ღღეს, პეტერბურგიდან მოსკოვში ჩასულმა, ნახა აქაური გაზეთი „Утро России“ მეტყველი სათაურით – „Некоронованный король Грузии в Москве“.³⁾

და მაინც, თანამედროვეთ რაღაც განსაკუთრებულად ჩარჩენიათ მეხსიერებაში აკაკის მოგზაურობა რაჭა-ლეჩხუმში, რომელიც საერთო-სახალხო ზეიმში გადაიზარდა. ყველგან, სადაც კი ჩადიოდა აკაკი, მას ყვავილოვანი თალები და ასობით თაყვანისმცემელი ხვდებოდა... (საბედნიეროდ, ეს მოგზაურობა, რომელიც 1912 წლის 21 ივლისიდან 2 აგვისტომდე გაგრძელდა, ფირზე აღბეჭდა პირველმა ქართველმა კინოდოკუმენტალისტმა ვასილ ამაშუკელმა და ჩვენ ღღესაც შეგვიძლია ეს უნიკალური კადრები ვიხილოთ).

საოცარი, პათეტიკური, მაგრამ გულის სიღრმიდან წამოსული სიტყვები ჩაესმოდა პოეტს: „ქართველი ერი, კერძოდ კი რაჭა, ღღეს თქვენ გაჯილდოვებით ღრმა და გულწრფელი სიყვარულით, ბუნება კი უკვდავებით. საუკუნეები გაჰყვებიან საუკუნეებს, თქვენ კი ყველა თაობაში ახლად და ახლად აღმოცენდებით“.

ამაზე უფრო მრავალრიცხოვანი აუდიტორია აკაკიმ უკვე მხოლოდ თავის დაკრძალვაზე შეკრიბა 1915 წლის 9 თებერვალს: ასი ათასი კაცი მიაცილებდა თავის სათაყვანებელ პოეტს მთანმინდისაკენ... გზად, ახლანდელ თავისუფლების მოედანზე, სახელდახელო სამგლოვიარო მიტინგზე გამოსათხოვარი სიტყვა მსცოვანმა ნიკო ნიკოლაძემ წარმოსთქვა.

ყოველივე დანარჩენი, მთანმინდის კალთაზე სასოებით ატანილი, ერთადერთი გვირგვინის წარწერაში იყო ნათქვამი – „აკაკის – საქართველო“!

თავის უკანასკნელ ლექსში აკაკი განგებას მიმართავდა:

*..... მაგრამ ეს შენთვის ერთია:
ცოცხალი ვიყო გინდ მკვდარი,
აღარ აენთვის ან სხვისგან
ჩემი ჩამქრალი ლამპარი?!*

ეს უმართებულო საყვედური იყო, რადგან სწორედ იმ ჩამქრალმა ლამპარმა მიიყვანა იგი მთანმინდაზე და იმავ ლამპარის შუქზე ვკითხულობთ ჩვენ დღეს აკაკის უკვდავ სტრიქონებს.

ბიბლიოგრაფია:

აკაკი 1940: აკაკი წერეთელი (საიუბილეო კრებული), თსუ-ს გამოცემა, თბილისი: 1940.

აშვიანიძე 1960: აშვიანიძე გიორგი, აკაკი წერეთელი, თბილისი: გამ-ბა „საბჭოთა მწერალი“, 1960.

მოგონებები 1990: მოგონებები აკაკიზე, გამ-ბა „საქართველო“, 1990.

წერეთელი 1950: წერეთელი აკაკი, თხზულებათა სრული კრებული თხუთმედ ტომად, ტომი I, თბილისი: სახელგამი, 1950.

წერეთელი 1950ა: თხზულებანი..., ტომი II, თბილისი: სახელგამი, 1950.

წერეთელი 1954: თხზულებანი..., ტომი III, თბილისი: სახელგამი, 1954.

წერეთელი 1960: აკაკი წერეთელი, ასი ლექსი, თბილისი: „საბჭოთა მწერალი“, 1960.

წერეთელი, 1966: წერეთელი, აკაკი, წერილები ცოლ-შვილთან, თბილისი: გამ-ბა „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1966.

შენიშვნები:

- 1) ანასტასია ნიკოლაძე
- 2) ლოლო ნიკოლაძეს

ნაპერწკლის მსროლელ თვალებით
ცეცხლს უჩენ სულსა და გულსა
და წარბ-წამწამთა მარაოთ
აგრილებ შენვე დაგულსა!
მაგრამ სანამდი? ერთხელ შენც
ეგ ცეცხლი წაგეკიდება
და ცრემლად გრძნობა დამდნარი
წამწამზე დაგეკიდება.

აკაკი წერეთელი
1910 წ.

ელისაბედ (ლოლო ნიკოლაძე) გახლდათ ნიკო ნიკოლაძის უფროსი ქალიშვილი პირველი ცოლიდან – საქართველოში მცხოვრები პოლონელი ემიგრანტის ქალიშვილისგან ბოგუმილა (ბოტია) ზემიანსკაიასგან. ცოლად გაჰყვა ბელგიელ მწერალს კამილ ჰიუსმანს. საქართველოში ჩამოსულმა, სურამში ყიფიანებს ესტუმრა, იქ ბავშვი მაყვლით მოეწამლა და დაეღუპა. ეს ემოციური შოკი ლოლომ ვერ გადაიტანა და თავი მოიკლა.

3) გაზეთი „Утро России“ – „რუსეთის დილა“ – „Некоронованный король Грузии в Москве“ – „საქართველოს უგვირგვინო მეფე მოსკოვში“.

ნიკო ნიკოლაძე

ჩვენი დიდი წინაპრისა და მარადიული თანამედროვის – ნიკო ნიკოლაძის სახელს საქართველოში განსაკუთრებული მოწიწებით წარმოსთქვამენ. ეს არცაა გასაკვირი, რადგან სწორედ ნიკო ნიკოლაძესთან, – მის ნაწერებში, მის ნააზრევში, მის პრაქტიკულ საქმიანობაში ვპოულობთ ჩვენ პასუხს დღევანდელი ევლაზე სასიცოცხლო კითხვებზე.

გიორგი აბზიანიძე (რომელიც ნიკოლაძეთა დიდი ოჯახის სიძე გახლდათ – ნიკოს უმცროს ძმისშვილზე – ანა ნიკოლაძეზე დაქორწინებული) დიდი სამოციანელის ვრცელ ბიოგრაფიულ ნარკვევს ასე იწყებდა: „მესამოცე წლების ქართველ მოღვაწეთა ბრწყინვალე პლეადაში ნიკო ნიკოლაძეს ერთი მთავარი ადგილი უჭირავს, ილია

ჭავჭავაძესთან, აკაკი წერეთელთან და გიორგი წერეთელთან ერთად იგი მედროშეა ახალი ქართული მწერლობის და საზოგადოებრივი აზრისა, რომელიც 60-იანი წლების გარიჟრაჟზე დაიბადა. იგი ერთი პირველი მესიტყვეთაგანია იმ დიდი ისტორიული მოძრაობისა, რომელიც მე-19 საუკუნის

მეორე ნახევარში საქართველოს ერთ მთლიან ეროვნულ ორგანიზმად ჩამოყალიბებასა და კონსოლიდაციასთან არის დაკავშირებული“ (გიორგი აბზიანიძე – „ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული აზროვნების ისტორიიდან“, თბ., 1959 წ.).

ნიკო ნიკოლაძის მწერლურ და ადამიანურ იერს მისი ერთი აღსარება წარმოგვისახავს: „მას აქეთ, რაც მე ჩემს თავს ვიყნობ, მე ერთი წადილის მეტი არა მექონია, ერთი ღმერთის გარდა სხვისათვის პატივი არ მიცია[...]. მე შენ მიყვარდი, შენ მწამდი, შენ გემსახურებოდი, ავათ თუ კარგათ, როგორც შემეძლო, როგორც ჭკუა მიჭრიდა. მე დამივლია მთელი ევროპა და ბევრ ჩინებულ ქვეყნებში, ბევრ აღმტაც საზოგადოებაში გამიტარებია თვეები და წლები, მაგრამ ყველგან და ყოველთვის, სადაც კი ყოფილვარ, ერთი საგანი მექონია... შენთვის სამსახური, შენი სარგებლობა“ („სალამი“, 1876 წ.).

ამ აღსარებაში იგრძნობა ის შინაგანი ღირსებაც, რომელიც ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, 33 წლის ნიკო ნიკოლაძეს მისი მოღვაწეობის თავბრუდამხვევმა დასაწყისმა განუმტკიცა და თავისი დანიშნულების ის გაცნობიერებაც, რომელიც ესოდენ ანათესავებს მის „სალამს“ ილიას „მგზავრის წერილებთან“.

ნიკო ნიკოლაძემ (უნდა ითქვას, არაჩვეულებრივი პიროვნული ხიბლის წყალობითაც) ბევრი რამ გააკეთა იმისათვის, რომ მისი „ერთი ქვეყანა“ და „ყველასაგან უცნობი ხალხი“ (ეს მისივე გამონათქვამებია) ღირსეულად წარედგინა რუსეთის იმპერიაშიც და იმდროინდელ ევროპაშიც. მას ნაცნობობა, თანამშრომლობა თუ მიწერ-მოწერა აკავშირებდა ჯუზეპე გარიბალდისთან და ვიქტორ ჰიუგოსთან, ალფონს დოდესთან და ემილ ზოლასთან, ლუი ბლანთან და ემილ ჟირარდენტთან, ჟან ჟორესთან და პოლ ლაფარგთან. სხვათა შორის, ამ უკანასკნელის სიმამრმა – კარლ მარქსმა ნიკოლაძეს შესთავაზა პირველი ინტერნაციონალის წარმომადგენელი ყოფილიყო ამიერკავკასიაში, რაზედაც დელიკატური უარი მიიღო.

ნიკო ნიკოლაძის უშრეტი ენერგია არ ცნობდა არანაირ საზღვრებს: ჟენევაში, 1868 წელს გამოცემული მისი სადიპლომო ნაშრომი (მაშინ „სადოქტოროს“ უწოდებდნენ) – „განიარალება და მისი ეკონომიკურ-სოციალური შედეგები“ დღესაც კი ინტერესს იწვევს; ჟენევაშივე, 1873 წელს მისი აქტიური მონაწილეობით დაარსდა ქართული საგანმანათლებლო საზოგადოება „უღელი“. ამავე წელს იგი პარიზში ამხანაგებთან ერთად უშვებს ქართულ გაზეთს „დროშა“; პარიზშივე 1875 წელს მან ფრანგულ ენაზე გამოსცა წიგნი – „დეკადენტური პრესა, უცხოელი ჟურნალისტის დაკვირვებანი“, რომელსაც ლიუ ბლანი ასე გამოეხმაურა: „თქვენი წიგნი იმ წიგნთაგანია, ყოველმა ფრანგმა ჟურნალისტმა რომ უნდა წაიკითხოს და კარგს იზამს, თუ მას ჩაუფიქრდება“.

ევროპაში ნიკო ნიკოლაძე განაგრძობდა თანამშრომლობას რუს რადიკალებთან, რომელთა იდეებითაც იგი ჯერ კიდევ სტუდენტობისას მოიხიბლა პეტერბურგში – როგორც იმდროინდელი რუსული რადიკალური ახალთაობის კერპის – ნიკოლოზ ჩერნიშევსკის უმცროსი მეგობარი და ჟურნალ „სოვრემენიკის“-ის ახალი ავტორი. სიმბოლურია, რომ სწორედ ჩერნიშევსკის თხზულებათა პირველი ტომი გამოსცა ნიკოლაძემ 1868 წელს, ხოლო შემდგომ, უკვე 80-იან წლებში, გადამწყვეტი როლი ითამაშა ამ დევნილი მოაზროვნის გადასახლებაიდან დაბრუნებისათვის.

ნიკო ნიკოლაძის თანამშრომლობა იმდროისათვის ახალთაობის მეორე კერპთან – გერცენთან ემიგრანტულ „კოლოკოლ“-ში 22 წლის ქართველი პუბლიცისტის გახმაურებული გამოჩენით დაიწყო (ეს იყო 1865 წელს გამოქვეყნებული მისი სტატია – „გლეხთა განთავისუფლება საქართველოში“) და ერთი წლის შემდეგ განხეთქილებით დამთავრდა, რადგან ნიკო ნიკოლაძემ გახელდა გაეკრიტიკებინა „მეტრის“ ერთი, ფრიალ საჩოთირო პოლიტიკური ნაბიჯი.

საზოგადოდ, ნიკო ნიკოლაძის, თუ შეიძლება ასე ითქვას, – „რომანი რუსეთთან“ საკმაოდ დრამატულად წარიმართა:

იგი კარგად იცნობდა რუსეთს, რუსულ ლიტერატურასა და ისტორიას, რუსულ ხასიათს და, რაც მთავარია, რუსულ პოლიტიკას; ალტაცებით წერდა პუშკინსა და გოგოლზე, ნეკრასოვსა და სალტიკოვ-შჩედრინზე, მაგრამ შეეძლო კრიტიკული თვალით წაეკითხა გარშინის პროზა, ან თვით ლევ ტოლსტოის „კრეიცერის სონატაც“ კი (ტოლსტოის ერთადერთი ნაწარმოები „პროლეტარიატის დიდ ბელადს“ -ლენინს რომ მოსწონდა!).

თითქოს სწორედ ნიკო ნიკოლაძეს გულისხმობდა ილია, როდესაც წერდა: „გემოქმედებამ რუსული ლიტერატურისამ მართო იმას შესძინა სიკეთე, რომლმაც ყოველი გამოჩენილი ამ ლიტერატურისთვის საკუთარ კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა, ბრმად არ იწამა, ბრმად არ მიიჩემა და ამრიგად არ დაიხვია ხელზე ცხოვრებაში იოლად წასვლისათვის“.

ნიკო ნიკოლაძის ისტორიული ღვაწლის სრულყოფილად წარმოსახვისათვის ერთ ციტატას მოვიხმობ 1913 წელს გაზეთ „კლდეში“ (ეს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ორგანო გახლდათ) გამოქვეყნებული სტატიიდან, რომელიც ნიკო ნიკოლაძეს მომრავლებული მტრების გამოხდომებისაგან იცავდა: „ნიკოლაძე და რუსეთში ნასწავლი ინტელიგენცია, სულ სხვადასხვა ტიპები, ორი ანტიპოლია. ნიკოლაძე სულით და გულით ევროპელია, ევროპაში ნასწავლი, ევროპის იდეებით გამსჭვალული, ევროპის ტექნიკა-ინდუსტრიის მცოდნე, ინიციატივის კაცი, პრაქტიკი და საქმიანი. ჩვენი ინტელიგენცია კი უმთავრესად აღზრდილია რუსეთის სკოლაში, ამ სკოლის მონური სულით, ჩინოვნიკური რუტინით და სხოლასტიკით გაუღენთილი... აშკარაა, რომ ნიკოლაძე და ჩვენი ინტელიგენცია, სულ სხვადასხვა პოლუსზე დგანან, ცხოვრებას სხვადასხვა პრიზმით უცქერენ და ერთმანეთის პოლიტიკას გმობენ. ამან გამოიწვია ანტაგონიზმი ნიკოლაძისადმი, მისი დევნა და ქირდვა“ (როგორ არ გაახსენდება აქ კაცს ჯავაჰარლალ ნურუს ისტორიული ფრაზა: „არ არსებობს უფრო დიდი მტერი საკუთარი ხალხისა, ვიდრე კოლონიზატორის მიერ აღზრდილი ინტელიგენცია“).

ამ ტექსტს კონკრეტული ადრესატები ჰყავდა, რადგან დიდი ქართველის რუსეთში და რუსულენოვან პრესაში მოღვაწეობა, „ზეპატრიოტული“ პათოსით შეპყრობილმა ზოგიერთმა მისმა კოლეგამ „ქართული საქმისაგან განდგომად“ ჩაუთვალა.

დღეს, როცა ნიკო ნიკოლაძის დადანაშაულება რუსოფილობაში ღიმილს იწვევს, ცხადლივ ვხედავთ, რომ თბილისში რუსული გაზეთების რედაქტორობაც («Обзор» და «Новое обозрение») და პეტერბურგის ჟურნალ-გაზეთებში თანამშრომლობაც (იქნებოდა ეს კრავესკის «Голос», ვენგეროვის «Устои», თუ სალტიკოვ-შჩედრინის «Отечественные записки»), ნიკო ნიკოლაძისათვის, საბოლოო ჯამში, ქართული საქმის კეთებას ნიშნავდა.

როცა XIX საუკუნის ერთ-ერთი ყველაზე ავტორიტეტული ენციკლოპედია – ბროკჰაუზისა და ეფრონის, მთავრობის მიერ დევნილ და ერთხელ უკვე გადანასახლებ ნიკოლაძეს თავის მკითხველს აცნობს, როგორც „ნიჭიერ პუბლიცისტს“ («Талантливый публицист») და მისი მოღვაწეობის ეტაპებს ჩამოთვლის, ყოველივე ეს, იმავე მთავრობას აიძულებს ყური მიუგდოს და ანგარიში გაუწიოს ამ პუბლიცისტის აზრს მისი ქვეყნის საარსებო საკითხების შესახებ.

საქართველოში დაბრუნებულ ნიკო ნიკოლაძეს, როგორც ვთქვით, მაღლიერების ნაცვლად საყვედურებით ავსებენ „ქართული საქმისაგან განდგომისათვის“ და მას გუშინდელ ამხანაგებთანაც კი თავის მართლება უწევს: „*მე იმ პირებს არ ვეკუთვნი, რომელნიც ჰფიქრობენ, რომ შენთვის სარგებლობის მიტანა მართო შენს საკუთარ ენაზე შეიძლება, მართო შენს საკუთარ სახლში, შენთან ჯდომით და ლაპარაკით...*“ (ასე იწყება აქ უკვე ციტირებული „სალამი“).

ზემოთ გაზეთი ვახსენეთ. ამ გაზეთმა («Обзор»-მა) განსაკუთრებული როლი შეასრულა ნიკო ნიკოლაძის ბიოგრაფიაში. აკი თვითონ ამბობდა, რომ მთელი ცხოვრება ოცნებობდა ასეთ გაზეთზე. მერე, როცა გაზეთი დაიხურა და გახმაურებული

სასამართლო პროცესი გაიმართა, ნიკოლაძის საბოლოო სიტყვამ გაზეთსაც და რედაქტორსაც უამრავი გულშემატკივარი გაუჩინა საქართველოშიც და მის ფარგლებს გარეთაც.

„ობზორ“-ის რედაქტორობისათვის სტავროპოლში არცთუ ხანგრძლივი გადასახლება 1880 წელს პიროვნული თვალსაზრისით, იღბლიანი აღმოჩნდა ნიკო ნიკოლაძისათვის: აქ ჩამოაკითხა მას ოლლა გურამიშვილმა, იმ წარმტაცმა ქალიშვილმა, რომელიც შვიდი წლის წინ ნიკომ მშობლებისაგან დაუკითხავად სასწავლებლად წაიყვანა შვეიცარიაში თავის დამასთან ერთად.

გარეშე თვალით ნიკო ნიკოლაძე ერთ მომხიბვლელ ქალს ეთხოვებოდა და მეორეს თხოულობდა. სტავროპოლში ყოფნისას იგი ჯერ კიდევ არ იყო ოფიციალურად განქორწინებული თავისი პირველ ცოლთან ბოგუმილა (ბოტია) ზემიანსკაიასთან – ქუთაისში ჩასახლებულ პოლონელთა ოჯახის ულამაზეს ასულთან (მოგეხსენებათ, იმ დროს ცოლ-ქმრის გაყრა ძნელი საქმე იყო და საეკლესიო სინოდის საგანგებო ნებართვას საჭიროებდა).

ნიკოლაძეთა ოჯახის მთელმა შემდგომმა ბიოგრაფიამ ცხადყო, რომ ოლლა გურამიშვილში („ოლიკო“, როგორც მას შინაურები ეძახდნენ, ილიას ცოლის – ოლლა გურამიშვილის სრული სეხნიაც იყო და ნათესავიც) ნიკომ არა მხოლოდ თავდადებული მეუღლე და შვილების დედა, არამედ ჭეშმარიტი მეგობარი და თანამოაზრე ჰყოვა.

ნიკოლაძეთა კერის მშვენება მათივე შვილები იყვნენ: პირმო – რუსუდანი, თვალსაჩინო მეცნიერი და პედაგოგი, ქართველ ქიმიკოსთა რამდენიმე თაობის აღმზრდელი, მამამისის მემკვიდრეობის მოამაგე და საინტერესო მოგონებათა ავტორი; გიორგი ნიკოლაძე – სორბონის უნივერსიტეტის დოქტორი, ქართული მათემატიკური სკოლის, მეტალურგიის, სპორტული მოძრაობის სულისჩამდგმელი, სულიერი და ფიზიკური სრულყოფის ანტიკურ იდეალს მიმსგავსებული, დაბოლოს – იშვიათი

ქალური და ადამიანური ხიბლით დაჯილდოებული თამარი, – ჩინებული ფიზიოლოგი, უფროსი ძმის ერთგული თანამდგომი ყველა მის საზოგადოებრივსა თუ სპორტულ წამოწყებაში. ამის შესანიშნავი მაგალითია მამის კვალში ჩამდგარი გიორგისა და თამარის მოღვაწეობა ქართული ტექნიკური ტერმინოლოგიის შესაქმნელად. სწორედ მათ ეკუთვნით ჩვენს ყოველდღიურ ლექსიკაში დანერგილი ისეთი ტერმინები, როგორიცაა – ფეხბურთი, ძალოსანი, მძლეოსანი, წნევა, დენი, ელდენი, ძრავა, სადენი, ხსნარი, წნეხი, ჯერადი, წინაღობა, კუთრი წონა, ფარდობა, ხრახნი, აირი, დენთი, თბოსადგური და სხვ.

ნიკოლაძეთა ოჯახს რუსუდანმა მიხეილ პოლიევექტოვი დაუკავშირა – შესანიშნავი ისტორიკოსი, არქეოგრაფი, ქართული წყაროთმცოდნეობის ფუძემდებელი; ხოლო თამარი ცოლად გაჰყვა მაშინ ახალგაზრდა მათემატიკოსს, შემდგომ კი საყოველთაოდ ცნობილ მეცნიერს, აკადემიკოს ნიკო მუსხელიშვილს. გიორგის ცოლი პარიზელ ქართველთაგან ჰყავდა – ჟორჟეტა ღამბაშიძე, – კეთილშობილი ოჯახური და ადამიანური ტრადიციებისა და თვისებების გამაერთიანებელი... (უფრო დანვრილებით იხ. ჯულიეტა გაბოძის მიერ შედგენილი ალბომი „ვახტანგ ღამბაშიძე“, თბილისი, 2019 წ.).

ნიკოლაძეთა კერა თავდაპირველად ქუთაისში იყო, ნიკოს მამის – იაკობის სახლში, მდინარე რაიონის პირას, შემდგომში, 1887 წლიდან ამ კერამ სოფელ დიდ ჭიხაიში გადაინაცვლა, მერე ქალაქ ფოთში და საბოლოოდ თბილისში – თბილისელთათვის კარგად ნაცნობ სახლში განოვის (ან გალკტიონ ტაბიძის) ქუჩაზე.

დიდ ჭიხაიში, თავის დედულეთში, ლორთქიფანიძეთა ნასახლარზე ნიკო ნიკოლაძემ ევროპული დონის, საჩვენებელი მეურნეობა გამართა: საქართველოში პირველად ჩამოტანილი კარაქის სადღვეები რძის სეპარატორითა და იმდროინდელი ტექნიკის სხვა სიახლეებით. აქვე გააშენა მან ეგზოტიკური მცენარეებით სავსე შესანიშნავი ბაღი... დღეს, იმერელი და

გურული კაცი აივნიდან ტრიფოლიატიტ შემოღობილ თავის ეზოს რომ გადახედავს, შესაძლოა არც იცოდეს, რომ ეს ტრიფოლიატი (რომელსაც თავის დროზე „ნიკოლაძის ეკალს“ ეძახდნენ), ბევრ სხვა ეგზოტიკურ მცენარესთან ერთად, საქართველოში სწორედ ნიკო ნიკოლაძემ შემოიტანა.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ნიკო ნიკოლაძის მოღვაწეობა დიდ ჯიხაიშში მხოლოდ მისი სანიმუშო მეურნეობის მოწყობა-დამშვენებით არ შემოფარგლულა: მისი დაუძინებელი გაიხსნა რკინიგზის სადგური სოფელ იანეთში, რაც ასე უადვილებდა გადაადგილებას იქვე მცხოვრებ ჯიხაიშელებს; მისივე თაოსნობით სოფელში დაარსდა სკოლა, გაიხსნა საფოსტო განყოფილება, საექიმო ამბულატორია და აფთიაქი.

დიდი ჯიხაიშის სტუმრებს ტრიფოლიატიტზე უფრო ანცვიფრებდათ საქართველოში პირველად ჩამოყვანილი უზარმაზარი სენბერნარი. არც ამხელა ძაღლი არ ენახათ არასოდეს და არც ამნაირი თეთრი სახედარი, რომელის ნიკომ ესპანეთიდან დიდ ჯიხაიშამდე ამოგზავრა. რუსუდან ნიკოლაძე იგონებდა, როგორ ლამობდა აკაკი, სურათი გადაეღო ამ თეთრ ვირთან (გადაიღო კიდევ!).

აკაკისა და ნიკო ნიკოლაძის მეგობრობა – ცალკე თემაა. ისე მომხდარა, რომ უბრადაც ყოფილან... საზოგადოდ, მეგობრებთან და კოლეგებთან აბსოლუტურად უკონფლიქტო ურთიერთობა ნიკო ნიკოლაძეს, ვგონებ, მართო კირილე ლორთქიფანიძესთან ჰქონდა – თავის თანშემზრდილ მეგობართან და ვაჟიშვილის ნათლიასთან.

აკაკი მეგობრობდა (უფრო მეტად თუ არა, არანაკლებად ვიდრე ნიკოსთან) მის უმცროს დებთან – ეკატერინესა და ანასტასიასთან (შინაურთათვის – „კატოსთან“ და „ანიჩკასთან“), რომელთა რიონისპირა პანსიონის ხშირი სტუმარი იყო ქუთაისში.

სიყვარულნარევი მეგობრობა თუ მეგობრობანარევი სიყვარული, რომელიც ანასტასიას (აკაკისათვის – „პატარა ქალბატონს“) ამ გრძნობამოძალეხულ პოეტთან აკავშირებდა,

იშვიათი სიბლითა დ იღუმალებითაა გარემოცული. თუ გნებავთ – იღუმალების სიბლით...

ნიკო ნიკოლაძის პრაქტიკულ საქმიანობაზე მონოგრაფიებია დაწერილი. მან ყველაფერი გააკეთა, რათა ჭაბუკური ოცნებებისა და უტოპიების სანაცვლოდ (თუ სახსოვრად) განეხორციელებინა ის კონკრეტული ჩანაფიქრები, რომელნიც მის მშობელ ქვეყანას გაუადვილებდა გზას ღირსეული და თავისუფალი არსებობისაკენ.

აქ, ცხადია, პირველ ყოვლისა უნდა ვახსენოთ ნიკო ნიკოლაძის ოცნლიანი ქალაქის თაობა (ანუ მერობა) ფოთში.

ალექსანდრე დიუმამ (უფროსმა), კავკასიაში მოგზაურობის აღწერისას, ფოთი მოიხსენია, როგორც ერთი მიყრუებული, დაჭაობებულ ადგილზე თავმოყრილი ქოხმასხებისაგან შემდგარი დასახლება – ბნელი და ატალახებული ქუჩებით. დიუმას ჩანაწერი 1858 წლით თარიღდება (Sic! ერთი საინტერესო თანხვედრა: სწორედ ამ დროს ფოთში ნეგოციანტ იაკობ ნიკოლაძის მალარიით განაშენებული 15 წლის ვაჟი, ნიკო ღმერთს ევედრება, რომ ახლა გადაარჩინოს და ცხოვრებაში აღარ გაეკარება ამ წყეულ ქალაქს).

მაგრამ განგებამ სხვანაირად ინება: 1894 წელს ნიკო ნიკოლაძე ფოთის ქალაქის თავად აირჩიეს. ამ დროისათვის საქართველოში მას უკვე სახელი ჰქონდა მოხვეჭილი, როგორც ევროპული ორიენტაციის პრაგმატულ მოღვაწეს და პრინციპულ პუბლიცისტს, რომელიც განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებს.

ისე რომ, ქალაქის მერის თანამდებობაზე შედგომისას, ნიკო ნიკოლაძე უკვე გათვითცნობიერებული იყო იმ პრობლემათა უმეტესობაში, რომლების მას ფოთში დახვდა. თანამშრომლებთან ურთიერთობისას ნიკოლაძეს თავისი კრედო ჰქონდა, რომელიც მან ასე ჩამოაყალიბა: „*ვინც ფოთის ქალაქის გამგეობას ცოტაოდნავ მაინც იცნობს, მან ჩინებულად იცის, რომ არც ერთს თანამდებობის პირს ნებას არ ვაძლევ სამსახურში*

შემოაპაროს რაიმე პარტიული, რწმუნებრივი თუ ნაციონალური მიდრეკილება. ყველასაგან ვთხოულობ მარტო ერთგულ სამსახურს ქალაქის სასარგებლოდ“.

ოცი წლის განმავლობაში ნიკო ნიკოლაძემ მოახერხა პატარა, დაჭაობებული დაბა თანამედროვე საპორტო ქალაქად გადაექცია: მისი თაოსნობით ფოთის გარშემო აშენდა დამცავი ჯებირი, რომელიც სათანადო სადრენაჟო სისტემასთან ერთად, ქალაქს რიონის ადიდებისას მოვარდნილი წყლისაგან იცავდა; აშენდა რამდენიმე ხიდი; ქვით მოიკირნყლა ქალაქის ქუჩები, რომლებზეც ახლა უკვე „კონკა“ დადიოდა; გაიყვანეს ტელეფონის ქსელი, ხოლო ახალაშენებული ელექტროსადგურის სიმძლავრე ქალაქსაც ყოფნიდა და პორტსაც. კიდევ რომელი ერთი სიახლე უნდა დავასახელოთ: დიდებული ეკლესია; კაპიტალური შენობები სასწავლებლებისათვის; რკინიგზის სადგური; ელევატორი. ფოთშივე, ნიკოლაძის ინიციატივით, ქართულ სინამდვილეში პირველად დაბეჭდა ობლიგაციები და ლატარიის ბილეთები, რომელთა შემოსავალი ქალაქის კეთილმოწყობას ხმარდებოდა (არაა გასაკვირი, რომ ნიკოლაძის მერობისას ფოთის ბიუჯეტი ათმაგად გაიზარდა). დაბოლოს, უმთავრესი – თავად პორტის რეკონსტრუქცია, რომლის დროსაც პირველად საქართველოში გამოყენებული იყო ბეტონი და რომელმაც ფოთი შავიზღვისპირეთის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საზღვაო კარიბჭედ აქცია.

ნიკო ნიკოლაძეს დიდი წვლილი მიუძღვის ტყიბულის ქვანახშირის საბადოს (რომლის აქციების ერთი ნაწილის მფლობელიც გახდა 1873 წლიდან) განვითარებაში. ერთი მთავარი პრობლემა აქ უგზოობა იყო, რაც უპერსპექტივოს ხდიდა მთელ ამ წამოწყებას. მაგრამ, აი, 1881 წელს ქუთაისის ქალაქის საბჭო ტყიბულში გასაყვანი რკინიგზის რწმუნებულად (ახლა იტყოდნენ – „ლობისტად“) ნიკოლაძეს ირჩევს და 1887 წლის ბოლოს ეს რკინიგზა უკვე ამოქმედდა. ორი წლის შემდეგ დაარსდა

საზოგადოება „ნახშირი“, რომლის ერთ-ერთი დამფუძნებელი ნიკო ნიკოლაძე გახლდათ.

ნიკოლაძის პრაქტიკული ინტერესები დაუკავშირდნენ კიდევ ერთ საბადაოს, ამჯერად – მარგანეცისას, ქალაქ ჭიათურაში (უნდა ითქვას, რომ ამ საბადაოს აღმოჩენასა და ათვისებაში დიდი წვლილი ჰქონდა შეტანილი აკაკი წერეთელს). აქაც, უმთავრეს პრობლემად რკინიგზის გაყვანა იქცა და კვლავ ნიკო ნიკოლაძის დაუოკებელმა ენერგიამ და ენთუზიაზმმა გაიტანა თავისი: 1891 წელს ჭიათურა-შორაპნის ვიწროლიანიდაგიანი რკინიგზის მშენებლობის პროექტს იმპერატორმა ხელი მოაწერა, ხოლო ოთხი წლის შემდეგ რკინიგზის ეს შტო მწყობრში ჩადგა (რკინიგზასთან დაკავშირებით: თანამედროვე ქართულში ისეთი სიტყვები, მაგალითად, როგორიცაა „ლიანდაგი“ და „ორთქლ-მავალი“ სწორედ ნიკო ნიკოლაძემ შემოიტანა).

კიდევ ერთი პრაქტიკული ინიციატივა ნიკო ნიკოლაძისა ბაქოდან ბათუმში რეგულარულ ნავთობგადაზიდვებსა და ამისათვის აუცილებელი წიფის გვირაბის პრობლემებს უკავშირდებოდა: 1883 წელს პეტერბურგის გაზეთ „ნოვოე ვრემიაში“ გამოქვეყნებული ნიკო ნიკოლაძის მიერ ბაქოდან ბათუმში ნავთობგადაზიდვის დეტალურად დამუშავებული პროგრამა იმდენად შთამბეჭდავი აღმოჩნდა, რომ საქმეში ჯერ როტშილდთა ფინანსური სახლი ჩაერთო, მერე თავად სახელმწიფოც დაინტერესდა და, შედეგად, 1886 წელს წიფის გვირაბი გაიხსნა კიდევ.

შესაძლოა იმიტომაც, რომ ქუთაისელი დიდვაჭრის შვილი იყო, ნიკო ნიკოლაძეს მიაჩნდა, რომ განვითარებულ მრეწველობასთან ერთად, ქვეყნის რეალური დამოუკიდებლობისათვის აუცილებელი იყო ცივილიზებული ვაჭრობა და იმდროინდელი ქართველობის დიდი ნაწილისაგან განსხვავებით, სათაკილოდ არ მიაჩნდა საქმიანობის ეს სფერო. მას სათაკილოდ და სამარცხვინოდ ესახებოდა მტაცებლური

მეთოდები, რაც ქართველ ვაჭართა ახალთაობას აღარ უნდა გამოეყენებინა.

სოციალური პროგრესი, ნიკო ნიკოლაძის რწმენით, მხოლოდ ნაბიჯ-ნაბიჯ ევოლუციური გზით მიიღწევა. ჯერ კიდევ 1866 წელს ჟენევაში გამოცემული მისი ბროშურა – „მთავრობა და ახალი თაობა“ მკითხველს უსაბუთებდა. რომ რევოლუციის, ტერორისა და ძალდატანების გზით თუნდაც საძულველი ხელისუფლების ჩამოგდება ქვეყანას სისხლიან მორევში ჩაითრევდა. (რაც გამართლდა კიდევ). ამიტომაც, ნიკო ნიკოლაძე ყოველთვის კრიტიკულად უყურებდა ანარქისტებისა თუ სოციალ-დემოკრატების საქმიანობას (მიუხედავად იმისა, რომ რუსი სოციალ-დემოკრატების ერთ-ერთი ლიდერი – აკაკი (კაკი) წერეთელი, მისი დისშვილი გახლდათ), ხოლო ქართველი სოციალ-დემოკრატები „თავადაზნაურულ პროლეტარიატად“ მონათლა ამ პარტიის სოციალური წარმომავლობისადმი მიძღვნილ ერთ გონებამახვილურ წერილში.

დიდ ცვლილებათა მოლოდინმა თავისებურად ნიკო ნიკოლაძეც აიტაცა და 1913 წელს გამოცემული მისი ნაშრომი „ჩემ პოლიტიკაზე“ არა მარტო თავის მართლებას ფოთში შეძენილი მტრების მოსაგერიებლად, არამედ ერთგვარი შინაგანი შემზადებაც მოსალოდნელი ბრძოლებისა თუ განსაცდელის შესახვედრად. თავის ზეატაცებულ თვისტომებს იგი წინასწარ აფრთხილებდა: „ქართველობის მიზნები მარტო ზომიერების გზით მიიღწევაო“, თუმცა, რუსული სამეფო ტახტის დამხობის შემდეგ, ძველი ილუზიებისაგან თავისუფალ ნიკოლაძისეულ თვალსაწიერს ახალი ილუზია დაბინდავს – ილუზია იმისა, რომ რუსეთი უკვე დაიშალა, სულს ღაფავს და საქართველოს ვეღარას ავნებს.

სწორედ ამ ზეატაცებულ განწყობილებათა მანიფესტაცია იყო ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტური წერილი „რუსეთის დამხობა და საქართველოს შედი“.

საბედისწერო ილუზია

ნიკო ნიკოლაძის ერთ-ერთ ყველაზე მძაფრი პუბლიცისტური წერილი „რუსეთის დამხობა და საქართველოს ბედი“ გაზეთ „საქართველოს“ 1918 წლის მარტის ნომრებში გამოქვეყნდა და სიმბოლურია, რომ პირველი პუბლიკაციიდან ერთი საუკუნის შემდეგ ვუბრუნდებით.

ჩვენი ბიბლიოთეკების უმეტესობაში გაზეთ „საქართველოს“ 1918 წლის კომპლექტებიდან ამოღებულია ან მთლიანად 22, 24 და 27 მარტის ნომრები, ან სტატიის ყველაზე „ანტიბოლშევიკური“ ნაწილი. თუ გავითვალისწინებთ, რა საშიშ სამხილად აღიქმებოდა სტატიის ტექსტი დიდი ქართველი სამოციანელისათვის, არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ მისი გულშემატკივარნი ყველანაირად ეცადნენ მალულად გაექროთ გაზეთის ფურცლებში „შეფუთული“ ეს დამოკლეს მახვილი.

ის სიმწარე და გამეტება, რომლითაც ნიკო ნიკოლაძე „რუსულ ფენომენზე“ ლაპარაკობს, აპოკალიფსური მასშტაბის ტრაგედიით თვალახელილი ადამიანის შეძრწუნებაა. პეტერბურგის უნივერსიტეტის ზეატაცებულ სტუდენტს (მისი „60-იანი წლების მოგონებები“ გავისხენოთ), რუსული მწერლებისა და რევოლუციურ-დემოკრატიული იდეალების მოტრფიალეს, ვერ წარმოედგინა, რომ ტოლსტოისა და დოსტოევსკის ქვეყანა გადაიქცეოდა კაცობრიობის ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე ამაზრზენი მასიური კაცთაკვლის ასპარეზად.

ბოლო ათეული წლების განმავლობაში „რუსეთის დამხობა და საქართველოს ბედი“ პირველად ოთარ ჯანელიძემ გაიხსენა (იხ. მისი წიგნი „ნიკო ნიკოლაძე – ბიოგრაფიიდან ამოხეული ფურცლები“, თბ., 1998 წ.) და ხაზგასმით აღნიშნა ნიკო ნიკოლაძის გააფთრება ქართველი მენშევიკების იმჟამინდელი ლიდერების ყოყმანით დამოუკიდებლობის გამოცხადების პროცესში. არც ის არის გამორიცხული, რომ ამ ლიდერების გამოფხიზლებაში „უკანასკნელი თერგდალეულის“ პოლემიკურმა პათოსმა თავისი წვლილი შეიტანა¹⁾.

2010 წელს, ჩვენს მიერ კომენტირებული ნიკო ნიკოლაძის ზემოხსენებული სტატია სრული სახით გამოქვეყნდა ჟურნალ „ქართულ მწერლობაში“ (№1). და სწორედ ამ კომენტარებში გაჟღერდა პირველად „საბედისწერო ილუზიის“ ის დისკურსი, რომელსაც აქ განვრცობილი სახით იხილავთ.

გაზეთი „საქართველო“ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ბეჭდვითი ორგანო გახლდათ და ნიკო ნიკოლაძის (როგორც ამ პარტიის ერთ-ერთი იდეოლოგის) იმჟამინდელი პუბლიცისტიკის უმეტესი ნაწილი სწორედ ამ გაზეთის ფურცლებზე გამოქვეყნდა. საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ყოფნა-არყოფნის გადამწყვეტ წლებში, არ იყო გასაკვირი, რომ უკანასკნელი თერგდალეულის საგაზეთო წერილების თემატიკა ყველაზე მტკივნეულ იმჟამინდელ პრობლემებს ეხებოდა – ქვეყნის შიდა პოლიტიკა იქნებოდა ეს თუ მეზობელ მტერ-მოყვარეთა სტრატეგიული გეგმები.

„საქართველოს“ რედაქციაში ნიკო ნიკოლაძის ვიზიტების შემსწრე გერონტი ქიქოძე იგონებდა, რომ: „ეს მხრებში ოდნავ მოხრილი მოხუცი ქარიშხალივით იჭრებოდა გაზეთ „საქართველოს“ რედაქციის ოთახში, რუკას მივარდებოდა და ხელის ფართო მოძრაობით საერთაშორისო პოლიტიკის პერსპექტივებზე იწყებდა მღელვარე საუბარს. ეტყობოდა, რომ ის შეჩვეული იყო მსოფლიო მასშტაბით აზროვნებას“ (მაღლაფერიძე 1991: 11).

გაზეთის რედაქციის თანამშრომლები, თავის მხრივ, ეთაყვანებოდნენ საამაყო ავტორს, რაც ესოდენ მაღალფარდოვნად გაცხადდა დიდი პუბლიცისტისადმი მათ კოლექტიურ მიმართვაში: „თქვენი წერილებისათვის, საფასოს კი ვერაფერს შეგპირდებით, მაგრამ ჩვენს და ჩვენი მომავალი თაობაც თქვენს ღვაწლს დავაფასებთ და არ დავივიწყებთ იმ ღვათებრივ ნიჭს, რომელიც სამშობლოდს სამსახურში მუდამ ჩვენთვის საამაყო იქნება“.

ოთარ ჯანელიძის მონოგრაფიაში „უკანასკნელი თერგდალეული“ აღწერილია ის დრამატული გარეპოლიტიკური ვითარება, რომლის წიაღშიც საქართველოს დღემოკლე დემოკრატიული რესპუბლიკა იშვა: „1917-1918 წლები უაღრესად რთული და სწრაფცვალეზადი მოვლენებით აღინიშნა საქართველოს ცხოვრებაში. ვითარება განსაკუთრებით მას შემდეგ დაიძაბა, რაც ბრესტის ზავით საბჭოთა რუსეთი პირველ მსოფლიო ომს გამოეთიშა და გერმანიის მოკავშირე ოსმალეთს ბათუმის, ყარსისა და არტაანის ოლქები დაუთმო. ამიერკავკასიის კომისარიატმა ეს გადაწყვეტილება უკანონოდ მიიჩნია, ხსენებული მიწა-წყლის დაცვა ჯერ სამხედრო ძალებით სცადა, მაგრამ როცა ვერას გახდა, თურქთა ექსპანსიის შეჩერება დიპლომატიური გზით დააპირა. მოლაპარაკება თავდაპირველად ტრაპიზონში, ხოლო 1918 წლის მაისში ბათუმში წარმოებდა. ქვეყნის მომავალი ახლა ბათუმში წყდებოდა და ნიკო ნიკოლაძეს აკაკი ჩხენკელთან ერთად ამიერკავკასიის სეიმის დელეგაციაში ვხედავთ, როგორც ქართველი ერის ოფიციალურ წარმომადგენელს“ (ჯანელიძე 2010: 42-43).

ნიკო ნიკოლაძის წვლილი ბათუმის მოლაპარაკებათა პროცესში ხატოვნად აღწერა ზურაბ ავალიშვილმა: „...მეორე ქართველი დელეგატი ნ.ი. ნიკოლაძე მეტად ადვილათ ატარებდა თავის 75 წლის სიმძიმეს. რამდენმა წყალმა ჩაიარა მას მერმე, რაც იგი ჭაბუკურათ თათბირობდა ჰერცენთან, თუ როგორ გაერთყმია სილა მაშინდელ რუსეთის უანდარმთა შეფისათვის! ანდა რამდენმა დრომ განვლო მას შემდეგ, რაც მან, როგორც თფილისის გაზეთ „ობზორის“ რედაქტორმა, ისეთი განგაში ასტეხა რუსეთში თავისი ლიტერატურული პროცესით, რომ თვით ანატოლ ლერუა-ბოლიე დანვრილებით მოიხსენიებს ამ ამბავს... ულავი მესხიერება, ცოდნა ოსმალეთ-კავკასიის დამოკიდებულებებისა, მუსაიფის მჩქეფარე ნიჭი, თვალეებში ცეცხლის ნაპერწკლები თეთრ წვერთან და წარმოსადევ შეხედულებასთან

სხედან: ნიკო ნიკოლაძე, აკაკი ჩხენკელი, ზურაბ ავალიშვილი;
დგანან: სპირიდონ კეღია, გიორგი მაჩაბელი, მიხაკო წერეთელი

ერთად, ყველაფერი ეს ძლიერ სასარგებლოდ ჰქმინდა მის ყოფნას ბათუმში“ (ავალიშვილი 1926: 62).

საქართველოს უახლესი ისტორიის მკვლევარნი ერთსულოვანნი არიან ბათუმის მოლაპარაკებათა განსაკუთრებული მნიშვნელობის შეფასებაში: სწორედ აქ, გერმანულმა მხარემ (რომელიც დასაწყისში სულაც არ იყო მომხრე ამიერკავკასიის ფედერაციის დაშლის – იხ. გრიგოლ ლორქიფანიძის „ფიქრები საქართველოზე“, თბ., 1995 წ.) კატეგორიულად განუცხადა ქართულ დელეგაციას, რომ ოსმალეთთან ტერიტორიულ დავაში საქართველოს (გერმანიის დახმარებით) გამარჯვების შანსი აქვს მხოლოდ და მხოლოდ, როგორც სუვერენულ სახელმწიფოს და არა როგორც ამიერკავკასიური ფედერაციის ნაწილს. ამ ულტიმატუმმა დიდად დააჩქარა ეროვნული საბჭოს მიერ 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს სუვერენულ რესპუბლიკად გამო-

ცხადება. ისიც ყურადსაღებია, რომ ნიკო ნიკოლაძემ ბათუმშივე შეადგინა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტის თავისი ვერსია (თუმცა, 26 მაისს გაცხადებულ აქტს საფუძვლად ზურაბ ავალიშვილის პროექტო დაედო).

დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე ყველასათვის ნათელი გახდა, რომ აწ ძირითად საშიშროებას საქართველოს სახელმწიფოებრიობისათვის არა ოსმალეთი, არამედ რუსეთი წარმოადგენდა. იმ საზოგადო მოღვაწეთათვის, რომელნიც ფხიზლად ადევნებდნენ თვალს რუსული გეოპოლიტიკის ტენდენციებსა და კონსტანტებს, ეს ჭეშმარიტება გაცილებით უფრო ადრე გამოიკვეთა. წესით და რიგით, ერთ-ერთი ამათგანი ნიკო ნიკოლაძე უნდა ყოფილიყო, ვინც შესანიშნავად იცნობდა არა მხოლოდ რუსულ კულტურას, არამედ პოლიტიკურ ისტორიასაც და პოლიტიკურ ელიტასაც და ვინც რუსეთში და რუსულენოვან პრესაში მრავალწლიანი მოღვაწეობის მიუხედავად, სწორედ ევროპული ღირებულებებისადმი ერთგულებით გამოირჩეოდა.

რუსეთში მრავალწლიანი მოღვაწეობისას ნიკო ნიკოლაძეს კარგად ჰქონდა შესწავლილი „იმპერიული მენტალობა“. ამ ფენომენის მწარე გემო არაერთხელ ეწვნია და მისი ამოძირკვა შეუძლებლად მიაჩნდა მისივე წარმომშობი იმპერიის გაქრობის გარეშე.

ამგვარი მენტალობის ერთი მეტყველი ნიმუში, რომელიც რუს ლინგვისტს, ფილოსოფოსსა და პუბლიცისტს ნიკოლოზ ტრუბეცკოის (1890-1938) ეკუთვნის, დამატების სახით ერთვის გრიგოლ (გია) ჯოხაძის მონოგრაფიას – „ევრაზიური საცდური“ და ღღეს ჩვენთვის განსაკუთრებით მრავლისმეტყველია: იმითაც, რომ ამ „იმპერიალისტური კონცეპტის“ მანიფესტაცია ეკუთვნის არა იმპერიის დიდმოხელეს, არამედ გამოჩენილ მეცნიერსა და მოღვაწეს; იმითაც, რომ სწორედ საქართველოს მაგალითია მოშველიებული და იმითაც, რომ ტრუბეცკოის ყურადღების ცენტრშია რუსეთ-საქართველოს ინტერესთა ანტაგონიზმის ის პიკი, რომელიც გასული საუკუნის 20-იან წლებს დაემთხვა.

„თებერვლის რევოლუციის დროიდან ქართველებმა ავტონომიის უფლება მოიპოვეს, და ამაზე მათთან შედავება შეუძლებელია, – წერს ნ.ტრუბეცკოი, – მაგრამ ვინაიდან ეს ვითარება ქართული სეპარატიზმის წარმოქმნის საბაბს იძლევა, მასთან ბრძოლა რუსეთის ნებისმიერი მთავრობის (ხაზგასმა ჩვენია-ზ.ა.) ვალდებულებაა. თუ რუსეთს ბაქოს ნავთობის შენარჩუნება სურს (ურომლისოდაც, ალბათ, არა თუ ამიერკავკასიის, არამედ ჩრდილო კავკასიის ფლობაც კი შეუძლებელია), მან არ უნდა დაუშვას საქართველოს დამოუკიდებლობა. საქართველოს პრობლემა რთული იმიტომია, რომ საქართველოს გარკვეული დამოუკიდებლობის უღიარებლობა ან, უკვე პრაქტიკულად შეუძლებელია, ხოლო მისი სრული პოლიტიკური დამოუკიდებლობის ცნობა – დაუშვებელი“ (ჯოხაძე 2015: 217).

კიდევ ერთხელ შევახსენებ მკითხველს, რომ ყოველივე ამას წერს კომუნისტური რეჟიმის დაუძინებელი მტერი, რომელიც ამათგან განრიდებული, ემიგრაციაში, ვენაში, ავსტრიის გერმანულ რაიხთან მიერთების შემდეგ, ახლა უკვე ფაშისტურ რეჟიმს დაუპირისპირდა და, ფაქტიურად, ემსხვერპლა კიდევ.

ნიკოლოზ ტრუბეცკოის ესეი „კავკასიელ ხალხთა შესახებ“ 1925 წლითაა დათარიღებული და ცხადია, 1918 წელს ნიკო ნიკოლაძე ვერ წაიკითხავდა ამ ოპუსს. მაგრამ მთელი ის იმპერიულ-ფსიქოლოგიური პლასტი, რომელზეც აღმოცენდა ტრუბეცკოის პოლიტიკური კონცეფცია, ნიკოლაძისათვის ნაცნობზე-ნაცნობი იყო. ამიტომაც საქართველოს სახელმწიფოებრივი არსებობის ერთადერთ და უმთავრეს წინაპირობად მას რუსეთის იმპერიის დამხობა მიაჩნდა. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის დაწყებას პეტროგრადში იგი თავად შეესწრო და პირველ შთაბეჭდილებებს თავის დას, ეკატერინეს უზიარებდა ღია ბარათში, რომელზეც ზამთრის სასახლის წინ მომთიბეების უკიდევანო მასა იყო აღბეჭდილი: „გიგზავნი პეტროგრადოს სახეს ამ დღეებში. ამ კვირას აქ ყოველდღე ასეთი სახე აქვს ჩვენს სატახტო ქალაქს. ხალხით სავსეა ქუჩები და მოედნები:

დავობენ, ჩხუბობენ, შფოთავენ. მაინც ყველას იმედი გვაქვს, რომ იქნება ღმერთმა ქნას და მორიგდეს ეს აღშფოთებული ზღვა...” (ბაქრაძე 1989: 255).²⁾

ძნელია თქმა, იმ წამს, ამბოხებულ პეტროგრადში ცოლ-შვილიანად მომწყვდეული ნიკო ნიკოლაძე მართლაც ნატრობდა „აღშფოთებული ზღვის“ დაცხრომას, თუ მაინც იფრთხილა და ღია ბარათს არ ანდო ის უნებლიე სიხარული და იმედი, რაც იმპერიის განაპირა გუბერნიის ქართველ მკვიდრს ქაოსით მოცული დედაქალაქის ცქერამ აღუძრა.

ასე იყო თუ ისე, მაგრამ, ერთი წლის შემდეგ, 1918 წლის მარტში თბილისში მას საწერ მაგიდაზე გაშლილი აქვს იმპერიის რუკა, რათა უფრო თვალსაჩინოდ წარმოისახოს იმპერიის ნგრევის სურათი: ბოლშევიკური მთავრობა რუსეთის 3/4-ს ვერ აკონტროლებს, ლენინი მოსკოვშია გადმოსული, რადგან პეტროგრადის არეიმედება – იქითკენ ესტონეთში ფორმირებული „ჩრდილო-დასავლური კორპუსით“ გენერალი იუდენიჩი იწევს; ჩრდილოეთიდან გენერალი მილერი აქტიურობს; ურალსა და ციმბირში – გენერალი კოლჩაკი; სამხრეთში – გენერლები ალექსეევი და დენიკინი თავისი „მოხალისეთა არმიით“; მათ ზურგში – დონის კაზაკობა ატამან კრასნოვის მეთაურობით. 1918 წლის 3 მარტს ხელმოწერილი ბრესტის სამშვიდობო ხელშეკრულება გერმანიასთან ითვალისწინებდა პოლონეთის, უკრაინის ბელორუსიის, ბალტიისპირეთისა და ფინეთის ტერიტორიებიდან რუსული ჯარის გაყვანას, რაც ამ ქვეყნების დამოუკიდებლობის წინაპირობა უნდა გამხდარიყო.

300-წლოვანი იმპერიის კერპების ნგრევის ქაოსში და ბუღში ნიკო ნიკოლაძეს იმპერიის კედლები საბოლოოდ დანგრეული მოეჩვენა და სანუკვარი იმედით ატაცებული დასწვდა კალამს. ასეთი განწყობით დაიწერა 1918 წლის მარტში მისი „რუსეთის დამხობა და საქართველოს ბედი“:

„დაემხო ოდესღაც უზარმაზარი რუსეთი, დაიმსხვრა, დაიგლიჯა, დანაწილდა... დაიქცა და დაიღუნა ისე, რომ მისი

კვლავ აღდგენა და გამთელება შეუძლებელია. გუშინდელი ლალი ბატონი ველიკორუსი, გუშინდელი მტანჯველი მრავალ განათლებულ ეროვნებათა დღეს უგზო-უკვლოდ დატანტალებს რუსეთის ტიალ მინდვრებზე და ცახცახით გაურბის კაიზერის ძღვევამოსილ დროშას.

უკულტურო რუსეთის დამსხვრევით გაჰქრა სამუდამოდ ევროპის საფრთხე და ამაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის გერმანიას. უზენაესმა ტექნიკამ და მაღალმა კულტურამ დაღწა სიბნელე და უმეცრება; პატარა ფალავანმა დასცა დიდი თიხის ფეხებზე მღვარი უზარმაზარი გოლიათი. აღიგავა ქვეყნის პირიდან ევროპის ჟანდარმი; მოისპო საუკონოთ უღმობელი მტარვალი – აბსოლუტუზმი. ასი წლობით გვემუღმა და დამონებულმა ერებმა ამოისუნთქეს თავისუფლათ...

მერე და რამ დასცა რუსეთი? რამ დაამხო უზარმაზარი იმპერია. იგი დასცეს და დაამხეს უმთავრესად შინაურმა და გარეგანმა მტრებმა. ეს მტრებია: თვითმპყრობელობა, რუსის ხალხის უკულტურობა და მონური სული“ (გაბ. „საქართველო“, 1918 წ. 22 მარტი).

მოულოდნელი სიხარულით ატაცებულ დიდ რეალისტს უმტყუნა რუსეთშივე მიღებულმა ცხოვრებისეულმა გამოცდილებამ და პოლიტიკოსის ალლომ. მის თანამებრძოლებს გაზეთ „საქართველოს“ მარტის ნომრების კითხვისას, ისეთი შთაბეჭდილება ექმნებოდათ, რომ რუსეთი „აღიგავა პირიდან მიწისა“. ანუ, რეალურად შესაძლებელი იყო ისეთი აქციების განხორციელება, რაზედაც ადრე ოცნება თუ შეიძლებოდა. ერთი ამგვარი (და ძალზე ნიშანდობლივი!) ეპიზოდი 1919 წლის ზაფხულში განხორციელებული სოჭი-ტუაფსეს სამხედრო ექსპედიციაა გენერალ გიორგი მაზნიაშვილის ხელმძღვანელობით.

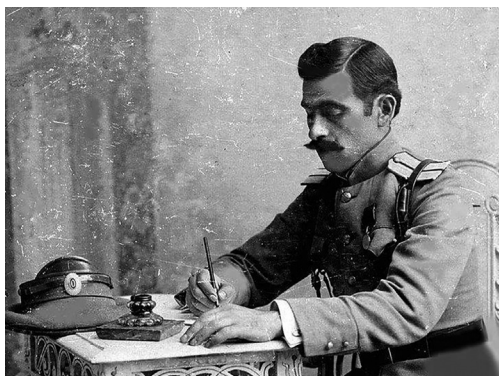
ამ ექსპედიციის მსვლელობის ძირითადი ეტაპების ჩამოთვლისას, იმავე გიორგი მაზნიაშვილის მემუარებს მოვიშველიებ: „18 ივნისს სამხედრო მინისტრისაგან მივიღე დეკრეტი, რომელშიც

ნათქვამი იყო, რომ მე ვინიშნები აფხაზეთის გენერალ-გუბერნატორად და შავი ზღვის ნაპირების ჯარის უფროსად“ (მაზნიაშვილი 1927: 59). აქვე დასახელებულია გენერლის სოხუმში მივლინების ძირითადი მიზეზიც: „...გამოირკვა, რომ ბოლშევიკებმა აფხაზი ლაკობას მეთაურობით კვლავ დაიჭირეს გუდაუთი, ამოხოცეს გვარდიის მოწინავე რაზმი და მოინევენ სოხუმისაკენ. ...რადგანაც ლეჩხუმში, ოსეთში და ღუშეთში აჯანყებები უკვე დაიწყო, ტფილისიდან დახმარების იმედი აღარ მქონდა“ (იქვე, გვ. 62). გიორგი მაზნიაშვილმა მაინც შექმნა ბრძოლისუნარიანი საჯარისო შენაერთი და მოწინააღმდეგე აიძულა „დაეტოვებინა გავრა და გადასულიყო სოჭაში და შემდეგ ტუაფსეში“ (იქვე, გვ. 63). „უნდა შევჩერდე ერთ საკითხზე, – განაცხადებს გენერალი მაზნიაშვილი, – რომელიც მკითხველისათვის შეიძლება გაუგებარი იყვეს: ქართული ჯარები რომ მივიდნენ სოფელ პილენკოვოსა და მახადირთან, რად წაიწიეს წინ და რად შევიდნენ შავი ზღვის გუბერნიაში, რომლის ტერიტორია არას ღროს არ ეკუთვნოდა საქართველოს... სოფ. პილენკოვოს დაკავების შემდეგ ჩემი მისია დამთავრებული მეგონა, რაც ვაცნობე სამხედრო მინისტრს და აფხაზეთის ეროვნულ საბჭოს.

როგორც ტფილისიდან, ისე აფხაზეთის ეროვნულ საბჭოდან მივიღე ანალოგიური ბრძანებანი: წამენია წინ და დამეჭირა სოჭა. მიზეზი, როგორც გადმომცეს პირდაპირი მავთულით, ვითომ და თხოვნა-მუდარა იყო სოჭაში მცხოვრებ ქართველებისა, ხოლო აფხაზეთის ეროვნულ საბჭოს ზოგიერთი წევრი მარწმუნებდა, რომ აფხაზეთს ეკუთვნოდა არამც თუ სოჭა, არამედ აფხაზეთის სამზღვრები უძველეს დროში ანაჰამდეც მოდიოდა“ (იქვე, გვ. 64).

ისტორიკოსების თქმით, უძველეს დროში მართლაც ასე იყო. ხოლო XIII ს-ში „ნიკოფსია“ (ნიკოპოლისი), რომელსაც ღღეს Новоалексеевка ჰქვია და სოჭსა და ტუაფსეს (დვაბზე) შორის მდებარეობს, საქართველოს ზღვისპირეთის სასაზღვრო ქალაქი გახლდათ.³⁾

რალა თქმა უნდა, თუ პოლიტიკური რომანტიზმი გამოძრავებს და დარწმუნებული ხარ, რომ რუსული სამოქალაქო ომის ქაოსში შენტვის ვერ მოიცილიან ვერც „წითლები“ და ვერც „თეთრები“ – ერთმანეთს რომ უღეტენ, ვერც დანარჩენნი – „უგზო-უკვლოდ რომ დატან-

გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი

ტალებენ რუსეთის ტიალ მინდვრებზე“, – კი ისურვებ, რომ ისტორიულად შენს „ნიკოფსიაში“ (ხომ გვახსოვს ქართული ყურთასმენის ესოდენ დამატკობელი: „ნიკოფსიიდან – დარუბანდამდე“) ქართული ღროშა ფრიალებდეს.

ვაი, რომ მოიცალეს: ჯერ „თეთრებმა“ და მერე „წითლებმა“! ხელისუფალთა „პოლიტიკური რომანტიზმი“ კი მწარე სინამდვილედ შემოუბრუნდა დემოკრატიულ საქართველოს: „სოხუმიდან მივიღეთ დეპეშა, რომ სოჭის მიმართულებით ჩვენი საქმე ცუდათაა, – ტელეფონით ატყობინებს მაზნიაშვილის სამხედრო მინისტრის მოადგილე („ამხანაგი“, როგორც მაშინ წერდნენ) გედევანიშვილი, – დენიკინის ჯარები თავს დაესხა სოჭაში ჩვენს გარნიზონს, იარაღი აჰყარა და ტყვედ წაიყვანა იგი, გენერალ კონიაშვილთან ერთად. შემდეგ წინ წამოინიეს, გავრა დაიკავეს და სოხუმის აღებას აპირებენ“ (მაზნიაშვილი 1927: 136-137).

სიტუაციას კიდევ უფრო ართულებდა ახალციხის მაზრის მოსახლეობის აჯანყება, სადაც, გენერალ მაყაშვილის თქმით: „მთავრობის დაბალმა ადმინისტრაციულმა აპარატმა, ჯერ-ერთი, თავის მოუშვადებლობით და, მეორე, თავისი ტლანჩი და მოურიდებელი ქცევით და ადგილობრივი ადათებისა და ჩვეულებების შელახვით ისე გააბოროტა მთელი მცხოვრებნი,

რომ ისინი მზად არიან მიეკედლონ ყველას, ვინც კი დაიფარავს მათ ამ „მხეცებისაგან“, როგორც უწოდებდნენ ადგილობრივი მცხოვრებნი მთავრობის კომისრებს...“ (იქვე, გვ. 134).

„თეთრ“ გენერლებთან (ჯერ ალექსეევთან, შემდგომ კი – დენიკინთან) დამოუკიდებელი საქართველოს ურთიერთობის კანონზომიერებასთან დაკავშირებით, საინტერესოა ინგლისელი ისტორიკოსის – ერიკ ლის მოსაზრება: „დენიკინი არანაირ გარანტიას არ აძლევდა ქართველებს, რომ მათ თვითგამორკვევის უფლებას სცნობდა. ჩანდა, მისი მიზანი მხოლოდ ბოლშევიზმის დამარცხება და მოსკოვის ხელში ჩაგდება არ იყო და ძველი ცარისტული იმპერიის განაპირა რეგიონების ამბოხებული ნაციონალური ჯგუფების დამორჩილებაც ჰქონდა განზრახული. წითლებზე გამარჯვებაში დარწმუნებული დენიკინი არ აპირებდა, მათგან ტერიტორიებდაკარგული რუსეთი მიეღო მემკვიდრეობად. მას იმპერიის აღდგენა სურდა – ერთიანი იმპერიის. მისი ძალები ბოლოს ქართველებს შეეჭახნენ. ეს გარდაუვალი იყო“ (ლი 2018: 129).

აქ ერთი დაზუსტებაა საჭირო: დენიკინის არმიას ბოლშევიკებთან რომ გაემარჯვა, საქართველოსთან მისი შემდგომი ურთიერთობა, უთუოდ, ერიკ ლის სცენარით წარიმართებოდა. მაგრამ, 1919 წელს, წითელ არმიასთან სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლაში ჩართულ „თეთრებს“ ნამდვილად არ აწყობდათ ნეიტრალური საქართველოს მტრად გადაკიდება (ეს „ნეიტრალურობაც“ უფრო დიპლომატიური იყო, ვინემ რეალური, რადგან ქართული მხარე, დროდადრო, იარაღით ამარაგებდა დენიკინელებს).

ზემოთქმულს ადასტურებს გენერალ მაზნიაშვილის მოგონებებში ჩართული სტენოგრამა 1919 წლის 25-26 სექტემბერს ეკატერინოგრადში (შემდგომში „კრასნოდარი“ დაერქვა) გამართული მოლაპარაკებებისა, რომლებშიც „ყუბანის მთავრობასა“ და „დობრარმიას“ (ანუ – „მოხალისეთა არმიას“) წარმოადგენდნენ გენერლები ალექსეევი და დენიკინი, ხოლო ქართულ

მხარეს – საგარეო საქმეთა მინისტრი ევგენი გეგეჭკორი და გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი (იხ. გიორგი მაზნიაშვილი, „მოგონებანი“ (1917-1925), ტფილისი, 1925 წ. გვ. 80-112).

ამ მოლაპარაკებათა მიმდინარეობაზე და შედეგებზე საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას იელის უნივერსიტეტის პროფესორი, ფირუზ ქაზეშზადე თავის კაპიტალურ მონოგრაფიაში – „ბრძოლა ამიერკავკასიისათვის (1917-1921)“.

მოლაპარაკებათა უშედეგო ფინალს იგი ასე აღწერს: „... ალექსეევმა ათნუთიანი შესვენება გამოაცხადა, რის შემდეგაც იკითხა, თანახმანი იყვნენ თუ არა ქართველები სოჭის დათმობაზე. გეგეჭკორი მტკიცედ იდგა. სოჭი ქართველებს უნდა დარჩეთ, განაცხადა მან. რაკი შეთანხმება შეუძლებელი იყო, ალექსეევმა კონფერენცია დასრულებულად გამოაცხადა. მისი გამოსვლა საქართველოს მიმართ შეფარულ მუქარასა და თან ერთგვარ დაპირებასაც შეიცავდა, როცა ამბობდა, გერმანელები ვერ შეძლებენ თქვენი ქვეყნის პურიით მომარაგებას, მოხალისეთა არმია კი შეძლებსო“ (ქაზეშზადე 2016: 293).

1918 წლის 26 სექტემბერს ბოლოს ევგენი გეგეჭკორმა ჩრდილოეთით ორი გააფთრებული რუსი გენერალი რომ დატოვა, ორ კვირაში შემაშფოთებული ცნობები მოვიდა სამხრეთიდან/სომხეთიდან: „უთანხმოება ორ მთავრობას შორის დაიწყო 18 ოქტომბრიდან, – იგონებდა გენერალი მაზნიაშვილი, – რაც დამთავრდა იმით, რომ – 13 დეკემბერს სომხებმა დაიწყეს საომარი მოქმედება ჩვენს მარჯვენა ფრთაზე, სოფ. ვორონცოვკასთან, კამენკასთან და პრივოლნოესთან“ (მაზნიაშვილი 1927: 118-119).

და მაინც, დღევანდელი გადასახედიდან ძნელია გავიზიაროთ ფრანგი სამხედრო და საზოგადო მოღვაწის რემონ დიუგეს აზრი, რომ რუსეთის მიერ საქართველოს ხელმეორედ დაპყრობა დიდწილად ქართველივე პოლიტიკოსებისა და გენერალიტეტის შეცდომებმა განაპირობა. დიუგე, რომელიც 1919-1924 წ.წ. ცხოვრობდა საქართველოში და 1927 წელს

პარიზში გამოსცა ქართველობისადმი გულწრფელი თანაგრძნობით გამსჭვალული წიგნი – „მოსკოვი და წამებული საქართველო“, როგორც ერთი საუკუნის შემდეგ ჩანს, მაინც ცდებოდა და ევროპისაგან ზურგმექცეული საქართველოს ბედი გადაწყვეტილი იყო. ნოე ჟორდანიას მთავრობა, საუკეთესო შემთხვევაში, რამდენიმე თვით თუ გადაავადებდა რუსულ ოკუპაციას..

ევროპიდან „გასაბჭოებულ“ სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ (1924 წლის მარტში) თავის ოთხწლიანი ნებაყოფლობითი „შინაპატიმრობისას“, ნიკო ნიკოლაძე რაღა თქმა უნდა, ხშირად ფიქრობდა ყოველივე ამაზე. მწარედ გამოემშვიდობა იგი იმ ილუზიასაც, რომ ოდესმე იარსებებს ქვეყანა, რომელსაც „გონიერი მწერლობა წინამძღვრობს“ (ეს – „თერგდალეულობიდან“ გამოყოლილ ამბიციათა ინერციით) და იმ მითსაც „ქართველთა უმარცხებლობის“ თაობაზე, რომლის სასწაულმოქმედ ძალაშიც ესოდენი პათოსით არწმუნებდა თავის თავსაც და თავის თანამემამულეებსაც.

რაღა თქმა უნდა, იგი ფიქრობდა მის მიერ უკვე „დამარხული“ ბოლშევიზმის გამარჯვების საიდუმლოზე და უამრავ ვერსიათაგან, ვგონებ, ყველაზე დამატერებლად, ნიკოლოზ ბერდიავის დასკვნას იზიარებდა: „ბოლშევიზმმა არაფერი დაიშურა თავისი გეობისათვის. ისარგებლა ლიბერალურ-დემოკრატიული ხელისუფლების უძლურებით, მისი სიმბოლიკის უსარგებლობით ამბოხებული მასის დასაოკებლად. მან ისარგებლა იმით, რომ ობიექტური მიზეზებით შეუძლებელი გახდა გავრძელება ომისა, რომლის პათოსიც უიმედოდ განილია, ისარგებლა ჯარისკაცების გაბეზრებით და მათ მშვიდობის ამბავი ამცნო. მან ისარგებლა გლეხობის სიღუბჭირითა და უკმაყოფილებით და ფეოდალიზმის ნარჩენებისა და თავად-აზნაურობის ბატონობის დამხობით, მთელი მიწა მათ გადასცა. მან ისარგებლა ზემოდან დესპოტური მმართველობის რუსული ტრადიციებით და იმ უჩვეულო დემოკრატიის ნაცვლად, რომლის არანაირი ჩვევები არ არსებობდა, იმ თვისებებით, სეკულარიზებულ ბურჟუაზიულ

საზოგადოებას ყველაფერში რომ ეწინააღმდეგებოდა, ისარგებლა მისი რელიგიოზურობით, მისი დოგმატიზმითა და მაქსიმალიზმით, მისი ძიებებით – სოციალური სამართლიანობისა და მინაზე ღვთის სასუფეველისა, მსხვერპლშენიერვისა და ჭირთათმენის მისი უნარით, მაგრამ ისარგებლა აგრეთვე მისი უხეშობისა და სისასტიკის გამოვლინებებითაც, ისარგებლა რუსული მესიანიზმით, ყოველთვის რომ რჩება, თუნდაც გაუცნობიერებელი სახით რუსის რწმენაში რუსეთის განსაკუთრებული გემის შესახებ“ (ბერდიაევი 1990: 115).

ასეთი ფიქრებს აღძრავს ნიკო ნიკოლაძის – „რუსეთის დამხობა და საქართველოს ბედი“. ცოტა მეგულება ერთი საუკუნის წინ დაწერილი პუბლიცისტური წერილი, დღეს ასეთი ინტერესით რომ იკითხებოდეს და თან ასეთი ჭკუის სასწავლებელი იყოს – ისტორიზმის თავისი განცდითაც, ეროვნული ღირსების მამკვიდრებელი სულითაც, თავისი ღრმა წვდომებითაც და თავისი „უკვდავი“ ილუზიებითაც...

ზიზლიოგრაფია:

ავალიშვილი 1926: ავალიშვილი ზ., საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში. ტფილისი: „ზაკკნივა“, 1925.

ბაქრაძე 1989: ბაქრაძე ა., ნიკო ნიკოლაძე. თბილისი: „ნაკადული“, 1989.

ბერდიაევი 1990: Бердяев Н., – «Истоки и смысл русского коммунизма». М.: 1990 (თარგმანი – სტატიის ავტორის).

ლი 2018: ლი, ე. ექსპერიმენტი -საქართველოს მივიწყებული რევოლუცია. თბილისი: „პოეზია“, 2018 (თარგმანი – ქეთი ქანთარია).

მალლაფერძი 1991: მალლაფერძი თ., ძალადობა, შიში სიცრუე. აღმ. „კრიტიკა“. თბილისი: 1991. №2

მაზნიაშვილი 1927: მაზნიაშვილი გ., მოგონებანი (1917-1925). ტფილისი: სახ. გამ-ბა, 1927.

ქაშემზადე 2016: ქაშემზადე ფ., ბრძოლა ამიერკავკასიისათვის. თბილისი: „პოეზია“, 2016 (თარგმანი – ქეთი ქანთარია).

ჯანელიძე 2010: ჯანელიძე ო., უკანასკნელი თერგდალეული. თბილისი: „უნივერსალი“, 2010.

ჯანელიძე 1998: ჯანელიძე ო., ნიკო ნიკოლაძე (ბიოგრაფიიდან ამოხეული ფურცლები). თბილისი: თსუ-ს გამბა, 1998.

ჯოხაძე 2015: ჯოხაძე გ., ევროპული საცდური. პოლიტიკურ-ისტორიული და ფილოსოფიური ასპექტები. თბილისი: თბილისი: „უნივერსალი“, 2015. გ. ჯოხაძის თარგმანი ნ. ტრუბეცკოის წიგნიდან: Трубецкой Н.С., О Народах Кавказа// Трубецкой Н.С., Наследие Чингисхана, М.: „Аграф“, 1999, с.105-107.

შენიშვნები:

1) ამავე თემაზე არანაკლები პათოსით ლაპარაკობდა პავლე ინგოროყვა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების 1918 წლის 7 თებერვლის სხდომაზე წაკითხულ მოხსენებაში: „კავკასიის“ ქვეყნების ტერიტორიული გამიჯვნის გამო: „ჩვენ სრულიად უქმად ჩავატარეთ წარსული საბედისწერო წელი, წელი – რომელსაც ინტენსივი შემოქმედების ნიშნის ქვეშ უნდა გაეგლო. ჩვენ გადავავეთ ჩვენი ეროვნული ენერგია ჯერ რუსეთუმეს, თუმცა უკვე აღრევე ნათელი გახდა ამისი უმიზნობა; ჩვენ აგრეთვე გაკრეტილებულის სიმტკიცით შევრჩით ირრელიგატი ამიერკავკასიის მთლიანობის იდეას, მაშინ როდესაც „ამიერკავკასიის“ ხაზის გვერდით ჩვენ გვმართებდა ეროვნული ხაზის აღება, გვმართებდა არდაყოვნება ეროვნული თვითორგანიზაციით, მით უფრო, რომ ღმერთმა გვარგუნა საბედისწერო გეოგრაფიულ მიჯნაზე ყოფნა და მცირეოდენი ცვალება საერთაშორისო განწყობილებებაში ამ კატაკლიზმების დროს, ჩვენ გვიქადაღა სრულს განადგურებას, ან ველური ურდოების წინ ქედის მოხრას. და ჩვენ დავიგვიანეთ კიდევ“.

2) ეს ბარათი ბაბუაჩემის, ნიკო ნიკოლაძის უმცროსი ძმის – კონსტანტინე ნიკოლაძის არქივში ინახებოდა და ბ-ნ აკაკის გავაცანი პირველი პუბლიკაციისათვის, რაც მაღლიერებით აღინიშნა კიდევ ნიკო ნიკოლაძისადმი მიძღვნილ ბაქრადისეულ წიგნში.

3) მეტი თვალსაჩინოებისათვის იხ. შესატყვისი რუკა ქართველ ისტორიკოსთა კოლექტიურ მონოგრაფიაში – „ყოველი საქართველო“ (ქართული სახელმწიფოს ისტორიული საზღვრები უძველესი დროიდან დღემდე). თბილისი, 2014.

უცნობი ყაზბეგი

„...ადამიანი, რომელსაც სულ რომ არაფერი დაეწერა, მხოლოდ ბიოგრაფია შეინახავდა მკაცრი ისტორიის ხსოვნაში“.

ვახტანგ კოტეტიშვილი

1848 წლის 8 იანვრის გამთენიისას, სტეფანწმინდაში, ხევის გამგებლის – მიხეილ ყაზბეგის საგვარეულო სასახლის აივნიდან თოფის გრიალმა მოხევით ამცნო პირმშო-მემკვიდრის დაბადება. თოფის ხმას რუს ოფიცერთაგან ნაჩუქარი მაშხალების ბალში დაერთო – პირველი და უკანასკნელი ფოიერვერკი ალექსანდრე ყაზბეგის ცხოვრებაში...

თუკი არსებობს რაიმე სიტყვა, რომლითაც შეიძლება ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფიის სიმბოლური მახასიათებელი აღინიშნოს, ეს იქნება – „ფატალური უიღბლობა“. უმეტესობა მაიმედებელ ცხოვრებისეულ წამოწყებათაგან, როგორც წესი, საპირისპირო შედეგით მთავრდება და ნაბიჯ-ნაბიჯ, უღმობლად აახლოვებს აღსასრულს.

ყაზბეგის ბიოგრაფიის ყველაზე გულმტკივნა მოხრობელმა, ვახტანგ კოტეტიშვილმა მიანიშნა ამ უიღბლობის პირველმიზეზი: „იგი განწირული ადამიანი იყო, და მას ვერავითარი

საშუალება ვერ იხსნიდა. შეიძლება უკეთეს პირობებში გარდაცვლილიყო, ან ერთი თუ ორი წელი მეტი ეცოცხლა, მაგრამ განა ეს შეანელებდა მისი სიცოცხლის თუ სიკვდილის საშინელებას? რასაკვირველია ვერა.

პიროვნულად ალ. ყაზბეგი ისეთივე ფატალური თოკით იყო შეკრული, როგორითაც ითანგებოდნენ მისი ატეხილი გმირები. მასაც იგივე სცილა და ქარიბდა ჰლუპავდა, რომელთაც ჩანთქეს მისი ძმად-ნათესები. და ვინ იყის, იქნებ ალ. ყაზბეგს პიროვნული ხსნა არც კი უნდოდა...“ (კოტეტიშვილი 1925: 10).

ეს „ზეგარდმო სასჯელი“ (ყაზბეგისავე მტკიცებით, საზღაური მამა-პაპათაგან ბავრატოვანთა ტახტის ღალატისათვის) მისი ბავშვობიდან იწყება და საფლავამდე გასდევს.

დავინწყოთ ბავშვობიდან, რომლის შესახებაც ბევრ ყურადსაღებს შევითქვით ალექსანდრე ყაზბეგის წერილიდან, რომელიც მან თავის გამზრდელს, ნინო ფიცხელაურს სტეფანწმინდაში გაუგზავნა, საერთო რვეულში თავმოყრილ მოთხრობებთან ერთად:

„ჩემო საყვარელო გამზდელი ნინო!

ჩემისთანა ღარიბ კაცს რა ექნება, რომ შენ დაგიგდოს ან სახსოვრათ და ან მოგიძღვნას?! ამაზედ უძვირფასესი მე არა მქოლარა და ამის გამოისობით შენ გიძღვნი ემ რამთვენიმე ჩემი გრძნობისა და სულის მოძრაობას, რომლის აღზრდაშიაც შენ ისეთს მონაწილეობას იღებდი. აბა, მოიგონე ის დროება, როდესაც მე ბავშვობაში მივლიდნენ ისე, როგორც მეფის შვილს. მანებიერებდნენ უკანასკნელ გარყვნილებამდინ. მასწავლიდნენ შურს, ამპარტავნობას და სიძულვილს! ხელის-ხელ ამასთან მოიგონე შენი ზღაპრები... რომლებსაც უფრო ვენდობოდი და რომლების შინაარსიც უფრო იბეჭდებოდა ჩემს თავში, ვიდრე ღარივება სხვა პირებისა. გახსოვს რა თანაგრძნობით მიაშობოდი მოსამსახურის და ყმების მღვთმარეობაზედ ბატონის ხელში?... გახსოვს შენმა სიტყვებმა რამთენჯერ დამაღვრევინა

ალექსანდრე ყაზბეგის მშობლები

მღულარე ცრემლები და თანამაგრძნობინა ტანჯული, ხალხის უსამართლობისაგან პირებისათვის.

შენი სიტყვები არ დაიკარგა მექათათ და აქ დაიმარხა ჩემს გულში... და ეხლა ამთვენი ხნის განმავლობის შემდეგ, როდესაც შემოძლიან ანგარიში მივცე ჩემს მოძრაობას, შემოძლია სიამაყით გითხრა, შენს გაზრდილში თუ იპოვება რამე რიგიანი ბავშვობიდანვე ჩანერგილი, ამის მიზეზი შენა ხარ, რომლისათვისაც გმადლობს წარომუთქმელად

შენი ა კ ა კ ი ა მ ო ჩ ხ უ ბ ა რ ი ძ ე“ (ყაზბეგი 1950ა: 209).

ამ წერილით თუ ვიმსჯელებთ, ბავშვს დაბადებიდანვე ორი მტერი ჰყავს – დედა და მამა. გავეცნოთ ამ „მტრებს“, მათ ყოფას და შევეცადოთ გავერკვეთ, რა არის სანდრო ყაზბეგის ეგზომ დაუნდობელ დასკვნაში სიმართლე და რა – არა.

დედა: თავად ესტატე თარხნიშვილის ქალი – ელისაბედ (შინაურთათვის – კეკე), „თავადის თუმანიშვილის ნაქვრივალი“ (პირველი ქორწინებიდან ელისაბედს სამი ქალიშვილი დარჩა). ვახტანგ კოტეტიშვილის თქმით, ელისაბედი: „საკმაოდ სიმშპატიურ შთაბეჭდილებას ახდენს, თუმც თავისი წრის მედიდურობა მასაც საკმაოდ ჰქონია...“ – და დასძენს, – „ეს არც თუ გაუგებარია, თუ მამით ალექსანდრეს დედა ეკუთვნოდა დიდი მოურავის, გიორგი სააკაძის მოდემას, დედით – ბატონიშვილ სოფიოს, გიორგი XII ქალის შვილის-შვილი იყო, და მასში ჯერ კიდევ ცოცხლობდა სამეფო სახლის სიამშპარტავნე“ (კოტეტიშვილი 1925: 15).

ალექსანდრეს ბიძაშვილისა (და მტერ-მოყვრის!) ელისაბედ (ლიზა) ყაზბეგის თვალით დანახული „კეკე-ბიცოლას“ პორტრეტი გაცილებით უფრო კონტრასტულია: „...იყო მაღალი ტანისა, სასიამოვნო შეხედულებისა... უფრო ლამაზებში ჩაითვლებოდა. შინაურათ, ქართულათ გაზრდილი ქალი იყო, ბუნებით ჭკვიანი... ძალიან ბევრი ღირსება ჰქონდა. მაგრამ საშინელი ბოროტი და შურიანი იყო. მეტისმეტად მედიდური ხასიათი ჰქონდა, თავის გამოჩენა მეტისმეტად უყვარდა... ბიძაჩემზე ბევრად უფრო ჭკვიანი იყო და განვითარებული. ბუნებრივი ნიჭი შესწევდა და კითხვაც ძალიან უყვარდა“ (ყაზბეგი 1924: 313).

მამა: მიხეილ ყაზბეგი – ხევის გამგებლის, გაბრიელ ყაზბეგის (წარმომავლობით ჩოფიკაშვილები გახლდნენ) უფროსი ვაჟი, რომელსაც თანამდებობა მემკვიდრეობით ერგო, შემდგომ კი, დესპოტური ხასიათის მიუხედავად (ანდა – სწორედ ამიტომ), მამის კვალდაკვალ, ადვილად შეენცო რუსთ მმართველობას და გვარდიაში დანწყებული სამსახური გენერალ-მაიორობით დაამთავრა. მიხეილის ეპოლეტები, როგორც ჩანს, არანაირად არ ხიბლავდა მის ვაჟს, რომელმაც სარკასტულად ჩახატა მამის პორტრეტი თავის ყველაზე უსიმშპათიო პერსონაჟთა შორის („...დაბალი, ჩასუქებული, კისერჩაძვრენილი, უშნო კაცი“). სამაგიეროდ, იმავე ლიზას სიტყვით, მიხეილ ყაზბეგს „...გავიჟუებით უყვარდა თავისი შვილი და მხოლოდ იმით ამტკიცებდა, რომ ანებივრებდა და მეტისმეტად რყენიდა“ (ყაზბეგი 1924: 206).

ამ „სიყვარულის“ გამჟღავნების ერთი ოდიოზური მაგალითი თავად ლიზასაც მოჰყავს და ზაქარია ჭიჭინაძესაც: ერთ მშვენიერ დღეს, როდესაც „ბედის ნებიერა“ გუვერნანტმა ქალმა ფრანგულის სამეცადინოდ ვერაფრით დაიყოლია, სანდრომ აიჩემა – ჩვენს სახლთან მექარავენებმა რომ ჩაიარეს, იმათგან ერთ აქლემს თუ არ მიყიდით, არ ვიმეცადინებო! უყიდეს! მამის გულმა ვერ გაუძლო პირმშოს ცრემლთაღვრას! არა და, რა გაკაჟებული გული იყო?! – არც შინაყმების დასჯა-დანაოკებაზე შეტოკებულა, არც მოხევეთა სასონარკვეთილ საჩივრებზე... არ უყვარდათ ხევში „მრისხანე ბატონი“...

ძნელია, რამე სანუგეში თქვას კაცმა, ამ „ოჯახური პორტრეტის“ შემყურემ. და არც რა იყო სანუგეშო: ორი ზრდასრული ადამიანი ფანატიკური მონდომებით ცდილობდა თავისი პირმშოს „კეთილშობილ ბატონად“ გაზრდას; იმ დროს, როცა მთელი მათი ანტიპედაგოგიკა კლასიკურ ეგოცენტრიკს და განსხვავებულ სოციუმში არსებობისათვის სრულიად მოუმზადებელ ადამიანს ძერწავდა. მთლად უშედეგოდ მათ „მოწადინებას“ ნამდვილად არ ჩაუვლია: ალექსანდრე ყაზბეგის ზემოთ მოყვანილი აღსარება, ისევე, როგორც მისი სუსხიანი წერილები დედისადმი, ან სრულიად გამაოგნებელი საქციელი (თან ხევში!) – მამის საფლავზე ცხვრის საძოვრად წასხმისა, იმაზე მეტყველებს, რომ სხვაზე ადრე სწორედ მან გააცნობიერა თავის ხასიათში დედ-მამის ეს ავბედითი ნაძერწი და შემდგომ, ყველა თავისი მარცხი, წარუმატებლობა თუ შეცდომა (ახლა უკვე გადამეტებითაც კი) სწორედ თავის საცოდავად ნეტარ მშობლებს გადააბრალა.

ყაზბეგთა სასახლეში: „სასახლე“ – მისი უმცროსი ბინადრის აღწერით, ესაა: „დიდი, ორსართულიანი სახლი, უხერხულად და უშნოდ აშენებული, როგორც ყველა ძველი მებატონის სახლები“, – მაგრამ, ასეა თუ ისე, ხევის მოურავისაა და ჩვენც „სასახლედ“ მოვიხსენიოთ. თვალი მივაღვენხოთ სანდრო ყაზბეგის პირველ ცხოვრებისეულ ნაბიჯებს: „სანდრო... ხშირად გაუსხლტებოდა გადია-გამზრდელებს ხელიდგან და სოფლის ბიჭებში, უფრო

ცხვარში, ამოყოფდა თავს... მოუსვენარი იყო და ამასთანავე უინიანი. ხშირად ეჩხუბებოდა შინაურებს – მოსამსახურეებს, ჭირვეულობდა, ამისათვის დედა მეტ სახელად ალექსანდრეს „მოჩხუბარიძეს“ ეძახდა“ (დ. კარიჭაშვილი).

თბილისიდან ჩამოყვანილი შინამასწავლებლების (ფრანგული და რუსული ენები, საღმრთო რჯული, მათემატიკა, მუსიკა, ცეკვა...) წვალება-მოწადინების შედეგად, 11 წლის სანდრო მეტნაკლებად ფლობდა რუსულ და ფრანგულ ენებს. ყოველ შემთხვევაში იმ დონეზე, რომ თბილისის რომელიმე კერძო პანსიონში გაეგრძელებინა სწავლა. საოჯახო თათბირზე გადაწყდა, ბავშვი სასწავლებლად ჰაკკეს ვაჟთა კერძო პანსიონში მიებარებინათ.

ზიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1859 წლის დასაწყისი – სანდრო მშობლებს ჩამოჰყავთ თბილისში და აბარებენ ჰაკკეს ვაჟთა კერძო პანსიონში.

„პანსიონს მაშინ განაგებდა მხოლოდ ერთი ჰაკკე. ჰაკკე გერმანელი იყო, ყოველმხრივ განათლებული კაცი... ჰაკკე სასტიკი კაცი იყო, მაგრამ თან იმოღენად მამობრივს მზრუნველობას იჩენდა თავის შევირდების მიმართ, იმოღენას სცდილობდა და ყურს უგდებდა მათს ზნეობრივსა და გონებრივ განვითარებას...“ ილია ჭავჭავაძე (ქრონიკა 1998: 8).

ჰაკკეს პანსიონი მართლაც საუკეთესო იყო თბილისში, მაგრამ ყაზბეგთა არჩევანი უფრო იმან განაპირობა, რომ ამ პანსიონში მასწავლებლობდა და იქვე, შორიახლოს სახლობდა თავის პატარა ვაჟიშვილთან ერთად, სანდროს ყოფილი გუვერნიორი კორბო, რომელთანაც ბინა დაიდო მისმა შევირდმა. სწორედ ეს კეთილისმყოფელი დამთხვევა აღმოჩნდება პირველი ყაზბეგის ბიოგრაფიის იმ ფატალურ უიღბლობათა მწკრივში, სადაც ნებისმიერ სასიკეთო ჩანაფიქრს საპირისპირო შედეგი მოაქვს: ერთ მშვენიერ დღეს, სანდრო მიეპარა სადილისშემდგომ ჩათვლემილ კორბოს, ბალიშზე, მელოტ თავთან თოფის წამალი დაუყარა და ცეცხლი წაუკიდა...

როგორც მოსალოდნელი იყო, ალექსანდრე ყაზბეგთა ოჯახში არავის აღუქვია ადამიანური ღირსების შეურაცხყოფად ეს ეპიზოდი; სამწუხაროდ, შემდეგაც სიცილით იხსენებდნენ და კორბოს ლანძღავდნენ – ბავშვის საცემად გაიწიაო. „უკონტროლო სიყვარულის“ ამ ინერციით, ვახტანგ კოტეტიშვილიც კი გულ-აჩუყებით წერს, რომ „ალექსანდრეს მოუსვენარ ბუნებას მონდომებია ახალი სიცელქეო“. არადა, ამ „სიცელქეში“ უკვე მკაფიოდ მოისმის რაღაც საგანგაშო ნოტა.... აღარაფერს ვამბობ იმაზე, რომ კორბოს შეურაცხყოფის საზღაურად, სანდრო ჰაკკეს პანსიონს გამოეთხოვა, რითაც მთელ მის შემდგომ სწავლავანათლებას მყარი საფუძველი გამოეცალა, ხოლო მის ხასიათს დააკლდა ის წრთობა, რომელიც ესოდენ აუცილებელი იყო სწორედ გარდამავალ ასაკში.

1862 წლის ოქტომბერში სანდრო მშობლებს ქსენოფონტ კანონიჩის პანსიონში გადაჰყავთ, ხოლო ერთი წლის შემდეგ – თბილისის საგუბერნიო გიმნაზიაში. 1865 წელს, როდესაც ოჯახს თბილისში გადაბარგება დაუგვიანდა, სანდრომ მეცადინეობის რამდენიმე თვე გააცდინა, გამოცდები ველარ ჩააბარა და გიმნაზიიდან გაირიცხა. ამჯერად საშინლად გამწარდა: შესაძლოა, გულის სიღრმეში კი უკავშირებდა ამ მარცხს „კორბოს ეპიზოდს“, მაგრამ მთელი თავისი რისხვა ისევ და ისევ მშობლებისაკენ მიმართა: „ჩემი შიში, რომ არ დაგვეგვიანებინეთ გიმნაზიაში, და წადილი ისეთი ძლიერი იყო, რომ შინიდან ჩემოდანაკიდებული, ქვეითი გამოგვექცეით, ცივს ყინვაში. თქვენ გამოგზავნეთ კაცები, დამიჭირეთ, მომათრიეთ და, მკაცრის მოქცევის შემდეგ იანვრამდინ დამავდეთ. რა გამოვიდა იქითგან?.. გამომრიცხეს გემნაზიიდან და როდესაც ისევ მინდოდა შესვლა, მაშინ ეგზამენია მომთხოვეს იმაში, რაც გაველოთ ჩემს ამხანაგებს ჩემს იქ უყოფელობაში. ეგ აშკარა იყო, რომ მ თვე წადირობაში და უსაქმო გატარების შემდეგ, ყოვლათ შეუძლებელი იყო ეგზამენიის დაჭერა. ამ უბედურებას მიემატა მამიჩემის ავადმყოფობა, რომელსაც წადილი იმ სურვილათ

გადაეცა, რომ გვერდიდგან აღარ მოვშორებოდი. ასე რომ, არამცთუ თქვენის მიზეზით გემნაზიის სწავლა ღაგვარვე, ისიც კი აღარ იფიქრეთ, რომ სხვა რომელსამე გზაზე დაგვეყენებინეთ“ (ყაზბეგი, 1950ა: 175).

კითხულობ ამ წერილს და სულ რაღაც „დეჟავიუს“ განცდა გაქვს... ეს ხომ აღრეც ითქვა... რაღა თქმა უნდა, გაგახსენდება: დედ-მამის უგულისყურობას რომ შესჩივის ყაზბეგის სულიერი თანამოდმე ნიკოლოზ ბარათაშვილი ბიძამისს – გრიგოლ ორბელიანს: „ვსთხოვე უნივერსიტეტში მაინც გაგზავნა, რომ თუ შტატსკი ვიყო, ვიყო... არც ეს შემისრულეს. უბედურების გამო, მამაც ამ დროს ავად შეიქნა და ავადმყოფი ჩემს თხოვნაზე ასე მეტყოდა: „შვილო, ხომ ჰხედავ შენის სახლის გარემოებასო, იქნება მე აღარც კი გავანო ამ სნეულებასო, შენს სახლს არ უპატრონებო?“ ამის შემდეგ გული აღარ იყო, რომ კიდევ შემეწუხებინა მამა ჩემის თხოვნით. დავრჩი ისევ ჩემს მამულში, განვნესდი სამსახურში და დაუმორჩილდი ჩემს მკაცრს ბედსა, თუმცა ხანდისხან ჯავრით ვაპირებ მასთან შებმას...“ (ბარათაშვილი 1945: 76).

მელიტონ ბარათაშვილისაგან განსხვავებით, დასნეულებული მიხეილ ყაზბეგი, ეტყობა, მართლაც გრძნობდა მოახლოვებულ აღსასრულს და გარდაიცვალა კიდევ წყალმანკით 1866 წლის 18 ივლისს.

მიხეილ ყაზბეგის პანაშვიდზე სანდრომ ერთი უცნაური მიზანსცენა გაითამაშა, რომელსაც ლიზა ყაზბეგი ასე აღწერს: „გულგადაღედილი, საყელოჩაკეცილი, მოკუზული სანდრო ცხედარს გარს უვლიდა და მათრახს ძალზე იცემდა! წინო თავპირში ცემით წინ მიუძღოდა, ძალუაჩემი თმაგანწილი, წინანდელზე უფრო თავგამოდებული ხმითა ტიროდა და დიდის უნარით ცხედარს ჩასძახოდა სანდროს თავგანწირულებას და დიდს მწუხარებას. მაყურებლები ერთიანად ატირდნენ და საერთო ვაი-ვაგლახი გამართეს.

სანდრო ძლივს მოაშორეს კუბოს. დიდი მადლობით და ქება-დიდებათ შემოიყვანეს მეორე ოთახში კისერდასიებული, დასისხლიანებული. ჩვენ ჯერ გონს ვერ მოვსულიყავით, გაშტერებით ვუყურებდით და ასჯერ ვეკითხებოდით, რათა ქნა ეს საქმე?..

– მართალია, მათრახით ტყავის გაძრობა დიდი მხეცობა არის, მაგრამ მე ასე მოვიქცევი ხალხის გულისათვის: ასე რომ არ მოვქცეულიყავ, იტყოდნენ, რომ მამის სიკვდილი უხარია-ნო“ – თავს იმართლებდა ეს უცნაური ჭირისუფალი (ცხოვრება 1988: 82).

რა ხდება სინამდვილეში ამ 18 წლის ჭაბუკის გულში, რომელსაც, ამიერიდან, „ოჯახის უფროსი“ ერქმევა, მაგრამ დედა-ბატონის ბრძანებით, ღამ-ღამობით ჭიშკარს უკეტავენ, – დილამდე რომ არ იჭდეს ლიტერატურულ საღამოებზე ლიზასთან, იმხანად, მის ერთადერთ მეგობართან და მესაიდუმლოსთან (რაც ასე არ მოწონს უფროს ელისაბედს!). და, მაინც, რა ხდება?! რატომ არ შეუძლია დარბაისლური იერით იდგეს მგლოვიარეთა შორის და მისამძიმრებებს იღებდეს ყოველგვარი ექსცენტრიულობის გარეშე, ისე, როგორც ამას ნებისმიერი სხვა ახალგაზრდა არისტოკრატი გააკეთებდა?!

დიახაც რომ არ შეუძლია! არ შეუძლია ეგზომ „თეატრალიზებული“ რიტუალის ჩვეულებრივი მონაწილე იყოს, რადგან გაცნობიერებულად თუ გაუცნობიერებლად არ აიგივებს თავის თავს თავისივე გარემოცვასთან.

„- აკი არ გიყვარდათ მამაჩემი?! თეატრს აწყობთ?! თეატრს მე განახებთ!“ – იტყვის გულში და მართლაც გაითამაშებს პაროდულ მიზანსცენას მათრახით, დასისხლიანებული ზურგითა და კისრით... კიდევ კარგი, განსვენებული ვერაფერს ამას ვერ ხედავს, წევს, ვალმოხდილი... „მეფე მოკვდა. გაუმარტოს მეფეს!“ – და, აი, აქ გაითფიქრებთ, რომ არის ამ წარმართულ, დასისხლიანებულ როკვაში განსვენებული მამის გარშემო, რაღაც არექტიპული პლასტი, გაცილებით უფრო ღრმა, ვიდ-

რე ის პირველი, სიტუაციური გაღიზიანება... გაიფიქრებთ, რომ მემკვიდრემ უნებლიედ დაუკავშირა სრულწლოვანების აღსანიშნავი სიმბოლური ინიციატია (სისხლსა და თვითგვემას რომ მოითხოვს) „ბელადის“ სიკვდილს და პრეისტორიული რიტუალი სიზუსტით აღასრულა...

საქორწინო ხატუნი: ელისაბედ ყაზბეგი საგონებელში იყო ჩაყვარდნილი: თან უნდოდა სანდროს სათანადო განათლება მიეღო, რისთვისაც ის რუსეთს უნდა გაემგზავრებინა; თან, გუმანი კარნახობდა, რომ არაფერი კარგი ამ წამოწყებიდან არ გამოვა და ჯობდა ვაჟიშვილი აქვე დაეჭორწინებინა. ამ მიზნით, ნათესავ-მეგობრებთან ერთად, 1867 წლის გაზაფხულზე, მთელი საიდუმლო გეგმა შეიმუშავეს: სანდრო უნდა ჩასულიყო მამამისის გასესხებული ფულის ამოსაღებად გორში, სადაც მისი მასპინძელი და შემწე მისივე ბიძა (ელისაბედის ძმა) უნდა ყოფილიყო. სინამდვილეში, „ვალეები“ მიზეზი იყო და და-ძმას სანდროსათვის „საბედოს“ გაცნობა ეწადათ. მაგრამ, მასპინძლებმა რაღაც ნამდვილად ვერ მოზომეს და ყაზბეგისსავე თქმით, ყოვლად უტიფრად ცდილობდნენ მის საქორწინო მახეში მომწყვდევას. ამ ეპიზოდზე იგი ძალიან სასაცილოდ ჰყვება: *„ბიძაჩემის ცოლის დას ჰყვანდა ერთი ქალი, რომელიც უეჭველათ უნდოდათ ჩემთვის შეერთოთ და ამ აზრის აღსრულებისათვის ყველა წესიერს და უწესო მოქმედებას არა შერობდნენ. მატარებდნენ იმ ქალის საზოგადოებაში, სმაში ღვინოს მაძალებდნენ და იმ ქალს კი ამღერებდნენ, ააღერებდნენ ჩემთან, მელაპარაკებოდნენ იმის მზითვეზგედ, სილამაზეზგედ, სითეთრეზგედ... და ერთის სიტყვით ცდილობდნენ, რომ როგორმე წავეცდინეთ და ეთქმევინებინათ, რომ მაშნონს ანუ მიყვარს“* (ყაზბეგი 1950ა: 177).

ეს „მამწონს ანუ მიყვარს“ კალმის წაცდენა არ გეგონოთ – ძალიან მრავლისმეტყველია და ჩვენ აუცილებლად დავეუბრუნდებით ამ თემას. 19 წლის სანდრომ, მისდა სასახელოდ, ამჯერად, გონივრულობა და ხასიათის სიმტკიცე გამოიჩინა და დამმეიდობებისას, მასპინძლების ხმაში გაუღერებული მუქარის

პასუხად, თანხმლებ მოხევესთან ერთად უკვე ცხენზე ამხედრებულმა, უკმეხად განუცხადა, რომ თავისი ნებით თუ არ გაუშვებს სახლიდან, ძალით გაიკაფავენ გზას: „...მაშინათვე თავი დაგვანებეს და, სწორე ვითხრათ, კარგიცა ჰქნეს“, – იგონებს კმაყოფილი...

„საქორწინო ხატანგს“ თავდალწეული შვილის შინ მიბრუნებამ რამდენადმე გაანელა ელისაბედ ყაზბეგის „მატრიმონიალური პათოსი“ და ისევ „საგანმანათლებლო გემს“ დაადგა: ბატონიშვილ დავით ბაგრატიძის ძესთან (ენათესავებოდნენ ერთმანეთს) გაგზავნილ წერილს სანდროსათვის მოსკოვში ხელშეწყობის თაობაზე, დელიკატური უარი მოჰყვა; ახლა უკვე თავად სანდრო ჩაერთო საქმეში და თავისი ერთადერთი(!) მეგობარი ალექსანდრე ბახუტაშვილი გაიხსენა: „მამიჩემის სიკვდილის შემდეგ, – იგონებდა ყაზბეგი, – მე დამრჩა მხოლოდ ერთი მეგობარი, ნამდვილი მეგობარი, ბ., რომელიც იყო მოსკოვის უნივერსიტეტში. მე მივსწერე მას ჩემს გამოურკვეველს მდგომარეობაზე და ვთხოვდი რჩევას. ჩემს წიგნში ჩაუმატე, რომ მსურდა რუსეთს წასვლა და უეჭველათ სწავლა...“ (ყაზბეგი 1950ა: 177).

პასუხი, ამ „ბ“-სი, მომავალი „სტუდენტის“ ხასიათის გათვალისწინებით, ყოვლად ადექვატური იყო, მაგრამ პატივმოყვარე სანდროს მაინც საწყენად დარჩა და იქაღნიდა: „...მე მივეც ჩემს თავს სიტყვა, რომ წავიდე და დავემტკიცო როგორც ბ-ს, ისე მთელ ქვეყანას, რომ ჩემმა წინანდელმა ნებიერთ ალბრდამ იმდენათ არ გამრყენა, რომ სწავლის გავრძელება არ შემეძლოს“ (ყაზბეგი 1950ა: 177).

მოსკოვში, ვაი რომ, ყველაფერი დაახლოებით ისე წარიმართა, როგორც ბახუტაშვილმა იწინასწარმეტყველა (სხვათა შორის, ოთხი თვე სანდროს თავისთან აცხოვრებდა – თან თავის სტიპენდიას უყოფდა). ამ პერიოდს შემდგომ ასე აღწერს ყაზბეგის ყველაზე ლმობიერი ბიოგრაფი – ვახტანგ კოტეტიშვილი: „...როგორც სჩანს, ალ. ყაზბეგი მოსკოვში მადა აწყვეტილია,

არაფერს არ ჰზოგავს, და „დიდი ცხოვრების“ ვნებიან ზღვაში თავდაყირა ეშვება დიდი განცდების მაძიებელი“ (კოტეტიშვილი 1925: 30).

„ვნებიან ზღვას“ სანდრო ყაზბეგი ერთ დაუმთავრებელ მოთხრობაში („კაცის წადილი“) იხსენებდა: „მოსკოვში განთქმულს „ტვერსკოი“ ბულვარზედ ჩვეულებისამებრ ურიცხვი ხალხი დასეირნობდა... აქ მოდიოდნენ გუნდ-გუნდათ ყმანვილი მუშა ქალები... ყმანვილობა გულლიაობა არის, მთვარე მომხიბლავად გამღვიძებელი გრძნობისა, გული დაუცხრომელი ტოლს ეძებდა, სული შფოთავდა და მიიბრძოლებოდა პატრონისაგან გაუგებარს საგნისკენ. ...ყველა ყმანვილი კაცი დაეძებდა ტოლად ქალსა, ყველა მიდიოდა ლამაზ მუშა ქალებთან, მდაბლად, კოხტად. სიამოვნების ღიმილით ეუბნებოდა: საღამო მშვიდობისა M-le, ნებას მომცემთ თქვენთან ვიარო?“ და პასუხად ესმოდა: „დიდის სიამოვნებით!“ და ცოტა ტიტიინის შემდეგ, ქალი, კაცითგან მიპატიჟებული, ხელგაყრილი კავალერის მკლავში, ჩაის დასალევედ მიდიოდა. ჩაის მოსდევდა შტოფი არაყი და სელიოტკა, სიმღერა და შემდეგ... შემდეგ დამეგობრება, რომელშიაც ილუოდა ყმანვილობის მილტოლველიება!..“ (ყაზბეგი 1950: 245-246).

ღმერთო, რამდენი წლის უნდა გახდეს კაცი, რომ მიაგნოს ამ „გაუგებარს საგანს“ და არ განიხიბლოს, „ყმანვილურ გულლიაობას“ ცოტა გონიც დაატანოს და მართლაც „გაუგებრობის მსხვერპლი“ არ გახდეს, როგორც ეს რუსეთში ალექსანდრე ყაზბეგს დაემართა...

ახლა ჩაგხედოთ დავით კარიჭაშვილის იმ წინასიტყვაობას 1904-1905 წლებში გამოცემული ყაზბეგის ერთტომეულისათვის, რომელიც ამ წიგნის ბიბლიოთეკებში შემონახული ეგზემპლარების უმეტესობიდან საგულდაგულოდ ამოუხევიათ „მორალისტ“ მკითხველებს: „1870 წელს რუსეთში ყოფნის დროს ყაზბეგი ავად გახდა ავის სნეულობით და საქართველოში დაბრუნდა ავადმყოფი. დედა მისი აღნიშნავს, რომ სანდროს მორჩენაზე თხუთმეტი თუმანი დაიხარჯაო“ (ყაზბეგი 1904: XXIX).

ყაზბეგის სიკვდილის შემდგომ, ანტონ ფურცელაძე „ივე-რიაში“ იკონებდა: „*მე ვიცნობდი ალ. ყაზბეგს პატარაობიდანვე, ვიცოდი რა აღზრდაცა ჰქონდა, რა გზაზედაც იყო დაყენებული. დედის-ერთა, ნებიერი, ხიჭიჭიდანვე ლამაზ გამზრდელებში გართული...*“ და მერე უკვე მის დაბრუნებას რუსეთიდან, საიდანაც: „...*გამოისტუმრეს მთლად მოშლილი, ჩაფუშული სახით, მოშვებული ტანით, მოღებული ჯანით, ჩამქრალი თვალებით. ასე რომ, დაბრუნებული თავის ქვეყანაში, ის ჩრდილიც არ იყო იმ მშვენიერი, ცოცხალი და მალხაზი ყაზბეგისა, რომელსაც ჩვენი ვიცნობდით წინად*“ („ივერია“, 1898, № 52).

ეს ყოფითი ღრამა ვახტანგ კოტეტიშვილმა შემოქმედებითი ფსიქოლოგიის იშვიათი წვდომით (განსწავლელობითაც, რა-ღა თქმა უნდა), დიამეტრალურად განსხვავებულ განზომი-ლებაში დაინახა: „*მე მგონია, რომ ალ. ყაზბეგის მზგავს ადამიანებს, შემოქმედებამდე და შემოქმედების პროცესშიც, თუ არ დაემტვრათ ცხოვრება, ისე შეუძლებელიც არის მათი შემოქმედება*“ (კოტეტიშვილი 1925: 40).

როგორი გაბედულებაა საჭირო ამ ერთი პარადოქსული ფრაზის წარმოსათქმელად! ცხადია, მრავალი მაგალითი მოჰყავს და ლომბროზოს „გენია და შემოქმედება“ მაგიდაზე უდევს, მაგრამ მაინც, როგორ გინდა ამდენ „ტოტემსა“ და „ტაბუს“ შორის მომწყვდეული მკითხველი დაარწმუნო, რომ სვებედნიერი, ამჩატებული, ყმანვილი სულისშემძვრელი ნა-წარმოებების ავტორი მხოლოდ მაშინ გახდება, თუ მთე-ლი თავისი იმედები თავს დაემხო და, გარეშემოთავან ზურგ-შექცეული, მარტოდმარტო, მოიცლის, რათა სულის სიღრმეში, ტკივილისაგან გადახსნილ ნაპრალში დაინახოს თავისნაი-რად უიღბლო, შმაგი, საკუთარი თუ თვისტომთა ბედით გულ-დათუთქული, განკიცხული არსებანი...

სტეფანწმინდაში მოგვიწევს შეყოვნება, მოსკოვიდან დაბ-რუნებულ სანდროსთან ერთად, რომელიც დედამისს გამა-

ოგნებელ სიურპრიზებს უწყობს და ისეთ დრამებს აყურებინებს, სცენაზე არაფრით რომ არ გამოუდიოდა...

ყაზბეგების სიძე, ივანე ფურმანი, რომელსაც 1870 წლის ნოემბერში სანდრო მოსკოვიდან სტეფანწმინდაში უნდა ჩამოეყვანა, გზიდანვე უგზავნიდა „ინსტრუქციას“ ცოლს: „...გააფრთხილე დედა, რომ მოერიდოს არამც თუ საყვედურს, არამედ მეტს კითხვებსაც. სთხოვე ჩემ მაგიერ, ასე მოიქცეს საერთო სარგებლობისათვის“ (ყაზბეგი 1904: XX-XXI).

მთავარი კითხვა, რომლის ამოთქმასაც ვერ ბედავდა ვერც ერთი შინაური, რალა თქმა უნდა, სანდროს რუსეთში არშემდგარ დაქორწინებას ეხებოდა: მაინც რა მოხდა ისეთი ამ სოფელ ჩერვლენოეში (მოსკოვის სიახლოვეს), რომ უკვე დანიშნული ჯვარისწერა ჩაიშალა; ვინ იყო ის წარმატადი ნინა ჩერნიშოვ-კრუგლიკოვა, სანდრო რომ მოაჯადოვა; და, საერთოდ, იყო კი? თუ მთელი ეს ლამაზი ზღაპარი სანდრომ შეთხზა, დედისათვის ფულისა და ძვირფასეულობის გამოსატყუებლად?!

მერამდენედ ფურცლავდა ღამ-ღამობით ცრემლმორეული ელისაბედ ყაზბეგი სანდროს რომანტიკული წიაღსვლებით სავსე წერილს და პასუხი ვერ გაეცა ამ კითხვებისათვის – ხან ერთს დაასკვნიდა, ხან იმის საპირისპიროს. და განა მართო ელისბედი?!

ყაზბეგის ბიოგრაფთა დიდი ნაწილი დააბნია ამ კითხვამ... საბოლოო პასუხი კი 1949 წელს ივანე ლოლაშვილის პუბლიკაციიდან გახდა ცნობილი („ალ.ყაზბეგი სოფ. ჩერვლენოეში“, გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1949, 19 ივნ.), საიდანაც ჩანდა, რომ ჩერნიშოვ-კრუგლიკოვის ქალის ისტორია სრული სიმართლეა; მკვლევარი პასუხს სცემდა მეორე კითხვასაც – თუ რატომ ჩაიშალა ეს ქორწინება და აქ ყაზბეგის ავტობიოგრაფიულ ნარატივს („საქართველოს ბომონდი“, 1870) იშველიებდა, რომელშიც მთავარ გმირს სიყვარულს ეროვნული თავმოყვრეობა დაათმობინებს. მართლაც ამ სცენარით წარმართა რომანტიკული დრამა ჩერვლენოეში, თუ იყო კიდევ რა-

ლაც, ჩვენთვის უცნობი მიზეზები, დღესაც ინტერესს იწვევს და პირდაპირ მიეყვართ იმ თემასთან, რომელსაც ჰქვია:

შეყვარებული ყაზბეგი. პუშკინისაგან განსხვავებით, სანდროს თავისი „დონ-ჟუანური სია“ არ დაუტოვებია. არც ჟან-ჟაკ რუსოსათვის მიუბაძავს და ნახევარი საუკუნის შემდეგ, თავის „აღსარებაში“ არ გამოუმზეურებია „ბავშვური ეროტიზმის“ დაუჯერებლად დრამატული სამყარო...

ყაზბეგის პირველი ვნებების ისტორიას ხევში ჩამოწოლილი ნისლი ფარავს, სიჭაბუკის წლებზე კი ერთადერთი მონაცოლია შემორჩენილი და თან, ძალიან სევდიანი: 18 წლის სანდროს შეყვარებია ძიძიშვილის მული – ძიძია, სოფელ გარბანიდან... აბა, რომელი 16-17 წლის სოფლელი გოგოს გული არ შეტოკდებოდა, თვალეხანთებული, მომხიბლავი ახალგაზრდა ბატონის დანახვაზე... ძიძიაც, რა გასაკვირია, სანდროს ყოვლისნამღეკავი ემოციურობის ტყვეობაში მოექცა და მხოლოდღა ულმობელ ადათს დამორჩილებულმა, უფროსი ძმების დაჟინებით (ეგ შენი მომყვანი არ არისო!), გამოესალმა თავის სატრფოს... მალევე დაჭლექდა... „სანდროს სახელის ხსენებით დაღლია სული ხევის ჯულიეტამ“.

იმავე გადმოცემით, მის საფლავზე სანდრომ ფიცის დასდო, რომ სხვას არავის შეირთავდა ცოლად... აკი შეასრულა კიდევ (თუმცა, ვგონებ, სხვა მიზეზის გამო... ამაზე ქვემოთ). ერთი კი ნამდვილად შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენი პროზის ცინიკოს „თავადიშვილ“ პერსონაჟთაგან განსხვავებით, ყაზბეგი მართლაც შესძრა ამ ტრაგედიამ, რაც მკათიოდ იგრძნობა მის ნაწარმოებებში.

ყაზბეგის ახლობელთა მოგონებებში ვერაფერს ამოიკითხავთ ძიძიას გარეგნობაზე, მაგრამ აქ ის თვითონ შეეშველა „ბიოგრაფოსებს“ და დავგიტოვა ქვეყანაზე ყველაზე სასურველი, ყველაზე მაცთური, ყველაზე მომხიბლავი ყმანვილი ქალის პორტრეტი, რომელიც ჩვენ სკოლის მერხიდან გვახსოვს: „ძიძია იყო თეფსმეტის წლისა, მამასადამე ასაკზე მოსული ქალი,

სრულიად გაშლილი და გადაფურჩენული, სიტყვით, იმ ხანში, როდესაც ძარღვებში აღელვებული სისხლი ქაფდება, სდულს და ჩუხჩუხით მომდინარეობს, როდესაც გული მიილტვის რაღაცა ჯერედ უცნობი ბედნიერებისაკენ და თრთოლვით შესთამაშებს ყვავილებს და ბუნებას, სიცოცხლე ედემად ეშლება, ცხოვრება სიამოვნების ნექტარს ექადის. ის იყო ტანადი, ლამაზი, მშვენიერის დაკოკრებულის ლამაზის თხელის ტუჩებით, რომელნიც თითქოს საკოცნელად მომზადებულიყვნენ. თეთრს-ყირმიზის, ატლასის მსგავს სახეზედ დასთამაშებდა მხურვალეების ნიშანი ელფერი, რომელიც თავის დღეში გატყაპულს სინითლედ არ გადადიოდა; მოჟუჟნე, ლურჯი ცისფერი თვალები მაცდურად უკამკამებდა და გულის გამგმირავს ისაროთ ისროდა; შავი, გრძელი ნაწნამები გარს მცველებად მოსდგომოდა და წვრილი, ხავერდისებრივი წარბები გრძლად გადასჭიმოდა; სქელი შავი თმა ორს ნაწნავად ბროლივით ყელს სუროსავით შემოხვეოდა, – სიტყვით, ძიძია ნახატი მშვენიერება იყო...” (ყაზბეგი, 1948ა: 251).

ვახტანგ კოტეტიშვილის კვალში ჩამდგარს, ხანდახან გინდა ყაზბეგის ყოველ უიღბლობაში (ან – დაუდევრობაში) რაღაც, საპირისპირო შედეგის მაუწყებელი ნიშანი დაინახო... აი, ახლაც, გაიფიქრებ: კიდევ კარგი, ის მუყაითობა, სანდრომ მწერლობაში რომ გამოიჩინა, სტუდენტობისას არ ჰქონია, თორემ ხომ შეგვრჩებოდა ხელთ მოსკოვის პეტროვო-რაზუმოვსკის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიის (ტიმირიაზევის სახელი რომ მიენიჭა შემდგომ) კურსდამთავრებული აგრონომი ბრწყინვალე განათლებითა და შესატყვისი საქმიანობით, მაგრამ... არაფერი გვეცოდინებოდა ძიძიაზე...

„შეყვარებული ყაზბეგის“ ბიოგრაფიიდან „მოსკოვერი“, „დარდიმანული“ პერიოდი მეტნაკლები მიახლოვებით შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ; „ჩერვლენოებზე“ მან თვითონ უამბო დედამისს რაღაც ინფანტილური გულგადახსნითა და ალტაცებით... აი, მთელი დანარჩენი მისი ინტიმური ბიოგრაფია ისეთი

იღუმალია, ისეა ფრაგმენტებად მიმოხეული მისსავე პროზაში და თანამედროვეთა მოგონებებში, რომ მხოლოდ წარმოსახვას თუ შეუძლია შეავსოს ის ავისმომასწავებელი სურათი, სადაც სულიერი სიფაქიზე და ავზნობა უცნაურად და ამოუხსნელად მეგობლობენ ერთმანეთთან.

როდესაც გახსენდებათ ონისეს პირველი რეაქცია ძიძიას დანახვაზე, რაღა თქმა უნდა, 18 წლის გრძნობადაუოკებელი სანდრო ყაზბეგი წარმოგიდგებათ თვალწინ და გაიფიქრებთ, რომ ბევრი რამ ალექსანდრე ყაზბეგის ჭაბუკ გმირთა იმპულსურ ხასიათში, უთუოდ ავტობიოგრაფიული შტრიხებია: აქ „მომეწონა“ – „შემიყვარდას“ სინონიმია, ხოლო სიყვარული ისეთივე აბსოლუტური ცნებაა, როგორც მასთან დაწყვილებული სიკვდილი. სასიყვარულო არჩევანი, როგორც წესი, ფატალურია, რადგან გამოირიცხავს უკანდახევას ან გადაფიქრებას: როგორ წარმოგიდგენიათ ელბერდი, რომელიც განუცხადებს ენდის, რომ მისი შერთვა გადაიფიქრა და „ნიშნად“ მიცემული დამბაჩის დაბრუნებას ითხოვს... მთაში (და, შესაბამისად ყაზბეგის „კავკასიურ საგაში“) მიღებული არ არის ერთმანეთით დაინტერესებული ქალ-ვაჟის ურთიერთობის ის, ჯერ კიდევ უწყინარი, ეროტიკანარევი თამაში, რომელსაც „ფლირტი“ ჰქვია და რომელშიც ჩვეულებრივი რამაა „უკონფლიქტო უკანდახევა“. რადგან ეს მთაა, რომელსაც არ უყვარს შეყოვნება და გადაფიქრება, რადგან ეს კავკასიაა და არა ვერსალი...

რამდენ კითხვას ბადებს ალექსანდრე ყაზბეგის ყოვლად უჩვეულო ბიოგრაფია?! ძიძიას საფლავზე დადებული აღთქმა ვახსენეთ. ახლა, იმ აღსარებას მოვუსმინოთ, ოცი წლის შემდეგ რომ გაანდობს ზაქარია ჭიჭინაძეს: „რომ იცოდე, ზაქარია, თუ რანაირად მინდოდა ცოლის შერთვა, თუ რანაირად მიყვარს ყმანვილები და როგორ მსურდა, რომ მე ჩემი საკუთარი შვილი მყოლოდა, მაგრამ, ჩემდა საუბედუროდ, ამ ბედნიერებას მოვაკლდი. ეხლა ბევრს ვდარდობ, ბევრს ვნანობ, მაგრამ რაღა დროს? ვსწყევლი მხოლოდ იმ პირებს, ვინც ჩემს ასე დარჩენას

ხელს უწყობდნენ, ღმერთმა ჰკითხოს იმათ, ისინი იყვნენ ჩემი პასუხისმგებელნი“ (ცხოვრება 1988: 41).

ვინ არიან ეს ანონიმი პერსონები? ეგებ მისი სიჭაბუკის დროის „ერთადერთი მეგობარი“ ალექსანდრე ბახუტაშვილი („ბ“), რომელმაც შეაგონა, რომ „...მდიდარი რუსის ქალი ქართველს ვერ შეეწყობა და მომავალი მონამღვრული გეგნება“-ო და ახლა ჩერვლენოეს მთელი დრამა იმას ბრალდებოდა; თუ ლიზა ყაზბეგი („განკიცხულში“ „სოფიოდ“ მონათლული), რომელიც ესოდენ უცერემონიოდ ერეოდა ბიძაშვილის ინტიმურ ცხოვრებაში; თუ ლიზას ძმა – დიმიტრი („მიტკა“) თავისივე ცქრილა ოსმა მოახლემ შვიდი შვილი რომ გაუჩინა და ახლა სისხლს უშრობდა „ჯვარდაუნერლობის“ გამო; თუ... ეს მწკრივი, დაუსრულებელია. ადამიანი მისი ფსიქიკის არაყნობიერ სიღრმეში დაბუდებულ ირაციონალურ შიშებს და ფობიებს რომ აცნობიერებდეს და ადექვატურ ახსნას უძებნიდეს, მაშინ ხომ ფობიებიც არ იარსებებდა...

ალექსანდრე ყაზბეგის შემთხვევაში, იმ ფობიასთან ხომ არ გვაქვს საქმე, ოჯახური ცხოვრების პანიკურ შიშს რომ იწვევს და „გამეტოფობია“ რომ ჰქვია?!

ამ კითხვას, გოგოლის, მოჰასანის, კაფკას ანალოგიურ ფობიათა მაგალითების მოხმობით, დამატერებელი პასუხი გასცა როსტომ ჩხეიძემ თავის „ყაზბეგიანაში“: „ერთი წუთითაც არ შეიძლება დავეჭვდეთ მისი სიტყვების გულწრფელობაში, – წერს ავტორი ალექსანდრე ყაზბეგის შესახებ, – ჩაშლილ ქორწილს ეთნიკურ შეუთავსებლობას რომ დააბრალებდა, გვარტომობის სხვადასხვაობას, მაგრამ დამაფიქრებელი ისაა, რომ ნინო ჩერნიშოვ-კრუგლიკოვას ნაცვლად, სასძლო ქართველი ქალი რომ ყოფილიყო, ნიშნობა მაინც სავალალოდ დასრულდებოდა. მოტივი სხვა გამოიძებნებოდა, ცნობიერება სხვა მიზეზს მოიღებდა, მაგრამ სინამდვილეში იდუმალი ინსტინქტი წარმართავდა ყოველივეს და ის ააღებინებდა ხელს დანიშნულზე.

რუსი არა ყოფილა ძიძია, ვისი ხატებაც „ხევისბერ ვოჩაში“ გადავიდოდა. რუსი არა ყოფილა მაკრო მალალაშვილი. არც ის უცნობი ქალი ყოფილა რუსი, მარიდ რომ გარდაიხსებოდა „განკიცხულში“ (ჩხეიძე 2005: 539).

სტეფანწმინდაში დაგბრუნდეთ, სადაც ალექსანდრე ყაზბეგი მისთვის ბავშვობიდან ნანატრი საქმიანობითაა გატაცებული. გავიხსენოთ მისი „ნამწყემსარის მოგონებები“: „მე 18[71] წელს გადავწყვიტე მეცხვარეობა დამეწყო. მომევლო მთა და ბარი, გამეცნო ხალხი და გამომეცადა ის შიშით და სიამოვნებით სავსე ცხოვრება, რომელიც მწყემსს განუშორებლივ თან სდევს.

მე თვითონ, როგორც მთის კაცს, მყვანდა რაოდენიმე ცხვარი, ცოტაოდენი კიდევ ზოგიერთს მინებში გაცვლით მოვაგროვე, მიუვმატე ჩემს ფარას, ავიღე ჯიხი და თოფი და ამგვარად შევიქენ მეცხვარე.

რასაკვირველია, პირველი ჩემი ნაბიჯი ყველამ, განურჩევლად, ყველამ მასხრად აიგდო, რადგანაც ამბობდნენ, რომ მებატონეს და მასთან სახელიანი კაცის შვილს უბრალო მეცხვარეობა არ ეკადრებაო, მაგრამ მე ჩემი მიზანი მეჩონდა, ჩემი სურვილი და ეს იქამდის ძლიერი იყო, რომ არავითარს რჩევას ყური არ ვუვდე; მე მინდოდა მენახა ხალხი, მსურდა გამეგო იმათი სურვილი, მეცხოვრა იმათი ცხოვრებით, ჩემ თავზედ გამომეცადა ის მოთხოვნილება და გაჭირვება, რომელიც უკან სდევს მუშა ხალხს, და რალა დამაყენებდა შინ“ (ყაზბეგი 1948ა: 443).

ალექსანდრე ყაზბეგის ყველაზე ულმოხელმა ბიოგრაფმა, დავით კარიჭაშვილმაც კი არ გაატრიზავა ეს პათეტიკური მონოლოგი: „...1871-1878 წლებში ყაზბეგი ტრიალებდა და მოქმედებდა მარტო ხევში... ხევის ბუნება, მისი სტიქიონურის მოვლენებით, მოხვევთა ზნე-ჩვეულებანი, მათი ჭირი და ლხინი, სიძულვილი მოხვევთა გაჭირვების და შეწუხების მიზეზებისა, ღრმად ჩაიბეჭდნენ ყაზბეგის გულსა და გონებაში და ნაუშლელნი დარჩნენ მის სიცოცხლის დასრულებამდე...“ (ყაზბეგი 1904: XXII).

თუმცა, ულმობელი, რისი ულმობელია, თუ იქვე იმასაც არ დასძენს, რომ ალექსანდრეს „საქმიანი“ წამოწყებები სტეფანწმინდაში: ყაზბეგის „მედუქნობა“ იქნებოდა ეს, თუ „ფორიადჩიკობა“ (როგორც მაშინ იტყოდნენ, ანუ იჯარა) – კატასტროფული შედეგებით დამთავრდა.

ეს სურათი ოღნავადაც არაა გამუქებული. სხვა მემუარისტებთან ისიც შევიძლიათ ამოიკითხოთ, როგორ დარჩა 1877 წლის ერთ მშვენიერ საღამოს, ძაუგის სასტუმრო „ლონდონის“ ბანქოს მაგიდის მწვანე მაუღზე ჯარის საინტენდანტო სამსახურიდან თივის შესაძენ ავანსად აღებული 800 მანეთი...

„ყაზმეგიანთ სასახლეში“ სიტუაცია ამკარად დაიძაბა: მამულების მეტი წილი გაყიდულია; ფოსტას ხან სასმართლოდან გამოგზავნილი უწყებები მოაქვს, ხან – მევალეების წერილები და აქედან, ყველაზე უსიამოვნო, ჩერვლენოედანაა – სანდროს ოდინდელი კეთილისმყოფელის, მამუკა ჭავჭავაძისაგან – ათი წლის წინ ვალად აღებულ 2000 მანეთს ითხოვს; ლიზამ თავატკიებული და გესლადგქცეული „ბიცოლას“ შიშით, სტუმრობას უკლო; მოკლედ, „...ქალბატონო, სახლში სკუჩრობა!“ – როგორც ყაზბეგების სახლიკაცი, იორდანე იმეორებს ხოლმე...

სანდრო, თავის ოთახში ჩაკეტილი, ერთსა და იმავე საფიქრალს უბრუნდება: როგორ მოახერხა ამ რამდენიმე წელიწადში ასე გაეპარტახებინა მამისეული დანატოვარი?! რითი აიხსნება ყოველივე ეს?! მასზე გადმოსული „შთამომავლობითი სასჯელით“; თავისივე არაპრაქტიკული ბუნებით; ქართულ ხასიათში ესოდენ ამოუძირკვავე დაუდევრობით თუ ყოველივეთი ერთად?! მიდი და გაიგე....

ყველაფერი იმით დამთავრდა, რომ 1878 წლის გაზაფხულის ერთ საღამოს ალექსანდრემ ჩემოდნის ჩალაგება დაიწყო, რათა მეორე დღეს თბილისისაკენ მიმავალ დილითანს დამგზავრებოდა (გავიდა ის დრო, სამ-სამი ეტლი რომ ელოდებოდა სახლის კარებთან!) და სამუდამოდ ამ ქალაქში დამკვიდრებულიყო. თბილისში იქამდეც ჩადიოდა, ცხადია;

უყვარდა ახალ ნაცნობებთან თავმოწონება – კეთილშობილი იერით, თეთრი ჩოხით, ხელგაშლილობით... იმ, „მოსკოვერი ჩამოღვენთილობის“ აღარაფერი ემჩნეოდა; მისივე მთამ მოასულიერა და დაუბრუნა ჩვეული ხიბლი; ისე რომ, ახლა „თბილისის დასაპყრობად“ მზად იყო...

თბილისში ჩამოსვლისას, იგი ერთ-ერთ მეორეხარისხოვან სასტუმროში დაბინავდა ჩუღურეთში. მას მერე, კიდევ რამდენიმე სასტუმრო და ბინის მეპატრონე გამოიცვალა, ვიდრე საბოლოოდ, „დროების“ რედაქციაში, ზემო სართულზე არ დაიდო ბინა.

თეატრი: თბილისში იყო ერთი ადგილი, რომელიც ამ გამოუსწორებელ მეოცნებეს ანდამატივით იზიდავდა და ეს თეატრი გახლდათ. მიუხედავად იმისა, რომ მთელი მისი „რომანი“ თეატრთან ნებისმიერ სხვას გამოათუხიზლებდა, ყაზბეგი, მთვარეულივით მიუყვებოდა ერთხელ და სამუდამოდ არჩეულ გემს და არ იყო ქვეყნად ძალა, რომელსაც თეატრისადმი მისი ფანატიკური სიყვარული გაენელებინა...

ყაზბეგის თანამედროვეთა მოგონებებიდან გვახსოვს, როგორ ახალისებს პროვინციული ყოფის ერთფეროვნებას სანდროს „მონოსპექტკლები“, როგორ უყვარს ეს მომენტალური გარდასახვანი: უბირი მწყემსიდან ან მეღუქნიდან – ბრწყინვალე არისტოკრატამდე და როგორ ტკება მოხდენილი ეფექტით... დაუოკებელი წარმოსახვის პატრონს, ეტყობა, ნეტარების წუთებს გვრიდა კოლოსალური ემოციური მუხტის სცენაზე გახარჯვა. როგორც სჩანს, რაღაც მსგავსი ექსტაზი წერის პროცესშიც ჰქონდა, როდესაც განმარტოებული, გამალებით, რაღაც შემოქმედებით ტრანსში ავსებდა თავისი მორიგი შედეგრის ფურცლებს...

აღბათ, მართლაც უფრო ბედნიერი იყო იმ, წარმოსახულ სამყაროში, სადაც არავინ აღმაცერად არ უყურებდა; სადაც ეგულობდა რაინდები, ვისთანაც ძმობა და მეგობრობა ეწადა ამ მარტოსულ და ნატანჯ იდალგოს...

თეატრში მოხვედრამდე, ჯერ კიდევ 14 წლის ყმაწვილს (მშობლების წაქეზებით, ცხადია), ილიასათვის უჩვენებია თა-

ვისი პირველი პიესა – „აღმზრდელნი“. ნეტავ სცოდნოდათ ამ თავგადაკლულ აღმზრდელთ, რა დათვურ სამსახურს უწევდნენ მართლაც ზეგარდმო ნიჭით ცხებულ შვილს თავისი „პროტექტორობით“: ჯერ იყო და ივანე კერესელიძეს (ერთხანს ქართულში რომ ამეცდინებდა სანდროს) „ცისკარში“ (1859 №11) დააბეჭდინეს ბიძამისის სანდროსადმი მიძღვნილი ყოვლად უნიჭო ლექსი და ორი წლის შემდეგ, ასევე გაუნათავი ლექსი თავად სანდროსი – „ნანა მიხეილ გიორგის ძე ყაზბეგზე“ („ცისკარი“, 1861, №12).

ოჯახური პატივმოყვარეობა დაკმაყოფილებულია, ეფექტი, როგორც ყოველთვის – ჩანაფიქრის საპირისპირო! იმდროინდელი პატარა ტფილისის, კიდევ უფრო მცირერიცხოვნი ქართველი მკითხველი ხომ ყველაფერს იმახსოვრებს; ყველა ახალ სახელს თავისი პირველი წარმეტება-წარუმატებლობის ელფერი ახლავს და, საფიქრებელია, „ჩვენი მწერლობის ალყაფის კარების გაღებაში“ ალექსანდრე ყაზბეგს არც ეს უნიფარი დებიუტი დახმარებია და არც ილიასთან მიტანილი „აღმზრდელნი“. პირიქით თუ იქნებოდა...

არანაკლებ წარუმატებელი იყო უკვე ზრდასრული დრამატურგის დებიუტი: აქ საცოდავ მშობლებს ვედარაფერს გადააბრალებდი – სანდრო, თავისივე ინიციატივით, სავსე ხურჩინით მიაღდა „დრამატულ კომიტეტს“⁽²⁾ და სტეფანწმინდიდან წამოღებული „ნობათი“ – თერთმეტი „დრამაკომედია“ (ზაქარია ჭიჭინაძის ნეოლოგიზმია!) გადმოულაგა მაგიდზე: „მათ განიხილეს პიესები, მაგრამ სასცენოდ არც ერთი არ მოიწონეს და ხელნაწერები უკან დაუბრუნეს, იგონებდა ზაქარია, – ალ. ყაზბეგს დიდად ეწყინა, ამბობდა: აქ თუ მტრობა არ არის, ნუთუ თერთმეტ პიესაში ერთი პიესა მაინც არ აღმოჩნდა ღირებული: ეს მე არ მჯერაო!“ (ცხოვრება 1988: 34).

წარმოდგენაც კი გიჭირს ამ სურათის: ამპარტავანი ახალგაზრდა მოხვევ, დაზაფრული, როგორ დგას მაგიდასთან და

დასტა-დასტად როგორ ალაგებს იმ თავის ხურჯინში დაწუნებულ პიესებს...

ქვეყნად ვერავინ და ვერაფერი დაარწმუნებდა ალექსანდრე ყაზბეგს, რომ მისი ავტორიტეტული შემფასებელნი ტენდენციურნი არ იყვნენ; ზუსტად ისევე, როგორც იმათ ვერ გადაარწმუნებდი, რომ კიდევ ერთ ახირებულ გრაფომანს გადააწყდნენ.

ქვის გული უნდა ჰქონდეს კაცს, რომ ამგვარ აღსარებაზე ცრემლი არ მოადგეს: „დავდიოდი ჩემს დედაქალაქში, ჩემს მოძმეთ შორის, ჩემს საყვარელთ შორის, რომელთაც ელტვოდა, ისე განუსაზღვრელად ეახლოებოდა მთელი ჩემი არსება და ამ ყოველს ჩემთა შორის დავდიოდი მარტო, განცალკევებული, როგორც გზადაკარგული უდაბნოსა შინა!“ (ყაზბეგი 1950ა: 189).

საბედნიეროდ, მაინც გამოჩნდა ერთი ღვთისნიერი არსება, რომელსაც გული აუჩუყა ამ დიდი, გაბუტული ბავშვის ყურებამ. რალა თქმა უნდა, ქალი იყო – მაკო საფაროვა-აბაშიძისა: „გარეგნული შეხედულება ისეთი ჰქონდა სანდროს, რომ სილამაზით იმასთან ჩვენს დასში ვერავინ მოვიდოდა, – იგონებდა მაკო საფაროვა, – ტანადი, დიდრონი, მომცინარე, უუჟუნა თვალები, მშვენიერი ტუჩ-კბილი, ჩაცმული ხომ ისე იყო, რომ ჩვენს ღარიბ სცენას თავის დღეში არ ჰყოლია ისეთი მორთული არტისტი თვით წარმოდგენის დროსაც. ამასთანავე წრეს გადასული ზრდილობიანი იყო. აი, ასეთი იყო გარეგნულადა ახლგზრდა სანდრო, როდესაც ერთხელ ჩემი ავადმყოფობის დროს ჩემმა ქმარმა, ვასო აბაშიძემ შემოიყვანა ჩემთან სანოლ ოთხში და თან დაუმტა: – ეს არის სანდრო ყაზბეგი, რომელსაც ჩვენთან ერთად უნდა მუშაობა ქართულ თეატრში და, აბა, შენ იცი, როგორ შეუწყობ ხელსო... მე ცოტა არ იყოს ავიმრიბე, რომ ლოკინში მწოლარეს თავს დამაყენა ასეთი ფრანტი, მაგრამ შემდეგ, როცა მიხატულად გავიცანი, დილით საღმომდე ჩვენსა იყო ხოლმე, მიზიდავდა აუარებელ ხილს და ყოველის ღონით ცდილობდა ჩქარა მოვლონიერებულიყავ, რადგანაც უნდოდა

ჩემთვის წაეკითხა თავისი პიესა, არ მახსოვს „აღმზრდელები“ თუ „თუ ცხოვრების თანამოგზაური“, ამ ორში ერთი. – როდესაც წამიკითხა, არ ვიცი პიესის შინაარსმა თუ ჩემი ორგანიზმის სისუსტემ, ისე იმოქმედა ჩემზე, რომ ისტერიკა მომივიდა. სანდრო წამოხტა აღტაცებული, ცრემლები გადმოსცვივდა, თან ტიროდა და თან იძახოდა: – ღმერთო ჩემო, აი როდის ვივრძენ მე პირველი ბედნიერება, ჩემმა პიესამ ტირილი გამოიწვიაო“ (ცხოვრება 1988: 39).

მაკო საფაროვა მარტო ამ ერთი გულსაკლავი მიზანსცენისათვის სამუდამოდ ეყვარებოდათ ალექსანდრე ყაზბეგის თაყვანისმცემლებს; ეყვარებოდათ ქალური გუმანის გამო, რომელმაც უკარნახა, რომ ამ მოკრძალებულ, თეატრალთაგან განაწყენებულ, ახალგაზრდა კაცს, მომხიბლავს, მაგრამ რაღაც ტრაგიკული ნაჭდევით დათრგუნულს, სწორედ იმ წამს სჭირდებოდა თანაგრძნობა და გამხნელება, მთლად რომ არ დაეკარგა რწმენა – თავის თავისა და ზოგადად – ადამიანებისა; პიესა როგორი იყო და რა ერქვა – ამას უკვე აღარც ჰქონდა მნიშვნელობა. ცრემლისმომგვრელი კი, რაღა თქმა უნდა, იყო ეს ყველაფერი...

ზიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1880 წ. მაისის 13 – თბილისის საზაფხულო თეატრის შენობაში იმართება მაკო საფაროვას ბენეფისი. ქართული დრამატიული დასი პირველად წარმოადგენს ა.მოჩხუბარიძის ოთხმოქმედებიან დრამას „ერთი უბედურთაგანი“ (ქრონიკა 1998: 38).

ახლა მოვესმინოთ, როგორ იხსენებს მართლაც რომ ერთი უბედურთაგანი იმ საღამოს და ოთხმოქმედებიან დრამას, რომლის „სცენისშემდგომი გაგრძელება“ სულ უფრო და უფრო ემსგავსება ტრაგედიას: „...პიესის გათავების შემდეგ საზოგადოებამ კიდევ რამდენჯერმე გამომიწვია ტაშის ცემით. გამომიწვია და ამით გათავდა ჩემი საიმოვნება, რადგან ამ გვარის მიღებით ჩემი მონინალმდეგენი კიდევ უფრო გააბრაზა და განაზრახა ლიტერატურაში, გაზეთების საშუალობით,

გამოელაშქრათ ჩემზედ. მე ჯერ კიდევ კულისებს უკან ვიდევ და ანგარიში ვერ მიმეცა ჩემის თავისთვის, როდესაც ერთბაშად გამოვფხიზლდი სცენის მოსამსახურეების ბრახა-ბრუხზედ... მარტოკა, სრულიად ობლად, დარჩენილი ვიდექი მე.... გულს რაღაცამ მოუჭირა, ვიგრძენ სიმარტოვე და ამოოხვრასთან ერთად გავწიე შინისკენ“ (ყაზბეგი 1949: 621).

როგორ ჰგავს ყაზბეგის ეს შინდაბრუნება, გალაკტიონის საიუბილეო საღამოს დამთავრების შემდეგ (ოპერის თეატრში, 1958 წლის 29 დეკემბერს), ელბაქიდის დაღმართზე, სახლისაკენ ეულად მიმავალ, მხრებჩამოყრილ პოეტს... როგორ ჰგავს ერთმანეთს ეს ორი უცნაური, მარტოსული და იჭენეული ადამიანი.

რა გასაკვირია, რომ სწორედ გალაკტიონთან ამოვიკითხავთ ყაზბეგის სულიერი სამყაროს იშვიათად ფაქიზ ჩანახატს: „...არცერთს მის თანამედროვეთაგანს არ განუცდია ის შემაშფოთებელი სიცოცხლის დრამა, რომელიც წილად ხვდა ალექსანდრე ყაზბეგს, ნახევრად შეშლილს, ნახევრად წმინდანს. არავის უტარებია ისე, როგორც მას, ეკლის გვირგვინი, რომლის წვეტები ჩხვლეტენ მის გაფითრებულს, მაღალ, გონიერ შუბლს“ (ტაბიძე 1975: 67).

საზაფხულო თეატრის „დრამებს“ დაუვებრუნდეთ: 13 მაისს რომ იწინასწარმეტყველა ყაზბეგმა თეატრალური რეცენზენტების „გამოელაშქრება“, 16-ში აუხდა:

ზიოგნაფიული ქრონიკიდან: 1880 წ. მაისის 16 – გაზეთი „დროება“ (№103) ბეჭდავს მიმოიხილვას – „საფაროვას ქალის ბენეფისი“, სადაც „მიმოიხილვის“ ავტორი წერს: „...ესრედ წოდებული დრამა მოჩხუბარიძისა, ესრედწოდებული-მეთქი, რადგან ნამდვილად მოჩხუბარიძის პიესაში არავითარი დრამა არ მოიპოვება. თუ იყო რაიმე დრამატიული ნინოს ცხოვრებაში, ავტორმა დამალა ანტრაქტებში“. და იქვე რეცენზენტი დასძენს: „აქტიორებმა როლები კარგად იცოდნენ უფ. მოხევის გარდა“ (ქრონიკა 1998: 38).

თეატრალური კრიტიკის შემოტევებით დაბნეულმა ავტორმა ხუთჯერ გადააკეთა თავისი დრამა და, საბოლოოდ 1881 1 თებერვალს წარმოადგინა უკვე როგორც ორ-მოქმედებიანი კომედია.

ამ დადგმას „დროება“ (1881 წ. №25) კიდევ უფრო სარკასტული რეცენზიით გამოეხმაურა, რასაც წყობიდან გამოსული ყაზბეგის გაღიზინებული პასუხი მოჰყვა. ძნელი წარმოსადგენი იყო, რომ ასეთი „ნაცნობობის“ შემდეგ, სწორედ „დროება“ შეითვარებდა ამ აძაგრულ მოხვევას...

„დროება“: „რედაქტორი „დროების“, სერგეი მესხი იყო მისი მწერლობის ნათლია, ლალაცა და ნამეცემბელიც, – იგონებდა ყაზბეგთან იმ წლებში დაახლოვებული ჟურნალისტი და მწერალი ილია ჭყონია, – პირველად სანდროს ნაწერებთან დაიბეჭდა „დროების“ ნომრებში მისი ეთნოგრაფიული მიმოხილვა ხევისა, რაც მაშინვე გადაითარგმნა რუსულად რაფიელ ერისთავის მიერ და გამოქვეყნდა „რუსეთის საიმპერატორო საგეოგრაფო საზოგადოების კავკასიის განყოფილების ცნობებში“. რამდენიმე ხნის შემდეგ დაიწყო მისი ბელეტრისტიკული ნაწარმოებთა ბეჭდვა და 1885 წლამდე მან დანერა და დაბეჭდა ყველაფერი, რაც კი შეეძნა მისმა ნიჭმა...“ შემდგომ, ილია ჭყონია იხსენებს, როგორ აიძულა „დროების“ რედაქციაში „შემოთბოდილებული“ ყაზბეგი მორიგი ნომრისათვის სასწრაფოდ რაიმე დაენერა: „... უცებ გამიელვა თავში აზრმა – შემეტყუებინა ის რედაქტორის კაბინეტში, ჩამეკეტა იქ და არ გამომეშვა, სანამ რამეს არ დამინერდა გაზეთისათვის. ასეც მოვიქციე.

ორი საათის შემდეგ მან გადმომცა სწორედ მაშინ დანერვილი ის პატარა, ერთი საუკეთესო მისი ესკიზთაგანი, რომელსაც სახელად ჰქვია „ციცკა“ (ცხოვრება 1988: 222).

ჩავთვალთ, რომ ის ორი საათი ყაზბეგი თავის „დაბადების მოწმობას“ ავსებდა, თავისი მწერლობის დასტურს, პირველ გაცხადებას იმ უბადლო ნიჭისა, რომლითაც, ბედის ყველა უკუღმართობის საზღაურად, დააჭილდოვა განგებამ.

ავტორზე არანაკლებ ბედნიერი, ვგონებ, სერგეი მესხი იყო: „უნდა შეგვეწიო, სანდრო! – პირველად მომჩენის პათოსით ამხნევდება იგი „დროების“ დებიუტანტს, – უნდა შევწიო მამულს, საყვარელ ხალხს, ლიტერატურას, პრესას. შენ ბევრი ისეთი რამე იყი, ან დაწერილი გაქვს, როგორიც „ციცკაა“! დღეიდან ყველაფერი განზე უნდა გადასდო, ყოველივე პირადი დაივინყო და წერო, წერო და მხოლოდ წერო!“ (ხუციშვილი 1967: 12).

ალექსანდრე ყაზბეგის ლიტერატურული დებიუტის (ეთნოგრაფიული მიმოხილვის ჩათვლით) რამდენიმე აღწერა არსებობს, მაგრამ ყველაზე განწონასწორებული, ვგონებ, დავით კარიჭაშვილის მონათხრობია: „ციცკაში“, ...რა თქმა უნდა, ფრიად მცირე სამზღვრებში, მოთავსებულია პლანი, ხასიათი, მიმართულება და ღირსება მის საუკეთესო ნაწერებისა. ამ ორის თხზულებითგან შეიძლება კაცს დაენახა რა ღირსების და მიმართულების მწერალიც უნდა ყოფილიყო ალექსანდრე ყაზბეგი, მაგრამ ბევრმა, ან უკეთ ვთქვათ, ვერაფერ დაინახა და ყაზბეგის შესახებ ისევ იმავე აზრისა იყვნენ, როგორც წინად, ე.ი. წარმოედგინათ როგორც ერთი ფუქსვატი და ქარაფშუტა კაცი, რომელსაც არაფრის რიგიანის დაწერის შნო არა აქვს და არც არავითარი აზრი არ უტრილებს თავში. მხოლოდ ს.მესხი თუ გრძნობდა, რომ ა.მოჩხუბარიძეს შეეძლო „დროებისათვის“ სამსახური გაეწია თავის თანამშრომლობით და აკი ამიტომაც უყვავებდა და აქეზებდა სანერად. ამ ნაქეზებამ გაჭრა და ყაზბეგმა 1881 წლის იანვრის 18-ითგან (უნდა იყოს: „ივნისის 18-ითგან“ – ზ.ა.) „დროებაში“ იწყო ბეჭდვა ღილის მოთხრობისა, რომელსაც ჰქვია ელგუჯა. ამ მოთხრობის მკითხველნი აღტაცებაში მოვიდნენ. ასეთის მარჯვე კალმით, ასეთის მხატვრობით და ასეთის ოსტატობით ჯერ კიდევ არ დაწერილიყო მოთხრობა ქართულს ენაზე“ (ყაზბეგი 1904: XXVI).

ელგუჯას სახელი სამუდამოდ დაამახსოვრდათ გაზეთ „დროების“ იმ მკითხველთ, რომელნიც, სუნთქვაშეკრულნი, ადევნებდნენ თვალს მოხვევ რაინდის საბედისწერო თავგადასავალს

და სულმოუთქმელად ელოდნენ გაზეთის მორიგი ნომრის გამოცვლას; ან მართო ის ეპიზოდი რად ღირს, „დროების“ სტამბაში ასოთამწყობნი ელგუჯას სიკვდილს რომ ვერ შეეგუვნენ და ავტორი აიძულეს მოთხრობის გაგრძელება დაენერა.

ლიტერატორთა გამოხმაურებათაგან, ყველაზე ყურადსაღები გრიგოლ ორბელიანისა იყო. მისი აღტაცებული მინაწერები „დროების“ არშიებზე ასე მთავრდებოდა: „...*ღმერთმა გაკურთხოს მოჩხუბარიძე, იმ გულის დატკობისათვის, რომელიცა მომეცა ამ მოთხრობის წაკითხვის ჟამს. ჯერ ქართულს ენაზედ მგვაესი არა დანერილა რა*“.

ერთი შეხედვით, ქართული მწერლობის პატრიარქის ესოდენ მაღალი შეფასება მაიმედებელი უნდა ყოფილიყო წახალისებას დანატრებული ყაზბეგისათვის, მაგრამ, არც ამგვარი აღტაცება იყო საყოველთაო: „*ორბელიანს რა ჭკუა მოეთხოვება! დღეს ქართულ მწერლობას თვალი უნდა ეჭიროს ფსიხოლოგიურ სკოლაზე, დოდე, მოპასანი, ვუნდტი და ლომბროზო უნდა გვექონდეს მაგალითადო*“, – „*ინტელექტუალოზობდა*“ დავით კეზელი, ერთ-ერთი – „*შეუბრალებელის უგულო ხალხისაგან*“...

1882 წლის იანვრიდან „დროება“ იწყებს „მამის მკვლელის“ გამოაქვეყნებას (კვლავ გრიგოლ ორბელიანი წააწერს საგაზეთო გვერდის არშიაზე – „ქართველი ჰომეროსიაო!“). იმავე წელს „დროებაში“ ერთიმეორის მიყოლებით ქვეყნდება „ფათი“, „ელბერდ“, „ჩინოვნიკი ელურიძე“, ხოლო ჟურნალ „ივერიას“ მეათე ნომერში კი – „ელისო“, რომლის განწყობა და გარემო ასე ეხმიანებოდაყაზბეგის „კავკასიური საგის“ მეორე შედეგს – „ელბერდს“.

სწორედ ამ პუბლიკაციების შეფასება იტვირთა ევროპიდან ახალდაბრუნებულმა იონა მეუნარგიამ, რომელსაც ევროპეიზმის აღეპტად მიაჩნდა თავი და თუმცა „ელგუჯას“ პუბლიკაციას კეთილგნწყობილი რეცენზიით გამოეხმაურა, ერთი წლის შემდეგ (თითქოს, იმ, პირველი აღტაცების გატრიზავება უნდაო), გამოაქვეყნა უსიამოვნოდ მენტორული ტონით დანერილი

სტატია ყაზბეგის ბოლოდროინდელი შემოქმედების შესახებ („ალექსანდრე ყაზბეგი“, „ივერია“, 1883 №1).

გაუა წლები და იონა მეუნარგისაგან განსხვავებით (ირო-ნიულად რომ წერდა ყაზბეგზე: „მისი ნაწერების ტერიტორია ლარსით იწყება და დუშეთში მთავრდება“-ო), კიტა აბაშიძე „ელისოს“ ყაზბეგის საუკეთესო ნაწარმოებად ჩათვლის და დანერს, რომ მოხევე ვაჟიასი და ჩეჩენი ელისოს სიყვარული „ეჩვენება მთელი კავკასიის ხალხის შეერთების სიმბოლოდ“.

ალექსანდრე ყაზბეგის იდეა-ფიქსი – კავკასიური ერთიანობა, მხოლოდლა მის „კავკასიურ საგაში“ განხორციელდა. მარტო ის რად ღირს, სახელი „ელბერდ“ როგორ გასდევს მთელ მის ცხოვრებას: „გახსოვს ჩეჩენელი ელბერდ, – წერდა თავისი მეცხვარეობის დროინდელ მეგობარს, სვიმონ ჩეკიაშვილს („ჩეკიენტ სიმონას“), – ჩვენი მასპინძელი, გახსოვს იმისი სახლობა? გახსოვს ყაზახების სტანიცები, ჩეჩენთ სოფლები, გროზნა, მინდორი, მთა, ტყე? გახსოვს რამდენ მშვენიერ სურათებად ეხატებოდა ჩვენს თვალებს და ისე აკვირვებდა ბუნების სიმდიდრე? მე ყველა ეს ისე ცხოვლად მეხატება, თვალწინ, ისე ცოცხლად მაგონდება, თითქოს გუშინ იყოს მომხდარი!“ (ყაზბეგი 1950ა: 212-21).

„ციკოც“ „ივერიაში“ დაიბეჭდა, მომდევნო, 1883 წლის იანვარში. ამ მოთხრობის პროტოტიპების მოსაძებნად ყაზბეგს შორს წასვლა არ დასჭირვებია: გიორგი ნათაძის თქმით (რომელიც მასწავლებლობდა სტეფანწმინდაში ყაზბეგის გარდაცვალების შემდეგ), ციკოს ეტყობოდა, რომ „ახალგაზრდობაში საოცარი სილამაზისა უნდა ყოფილიყო... თავის რძალ სალომესთან ერთად ხშირად იყო ყაზბეგიანთას, მიხეილის ოჯახში და არწევდა სანდროს აკვანს...“. მრავალი თაყვანისმცემელი ჰყოლია... (ყაზბეგი 1948ა: 510).

თაყვანისმცემელნი არც „ლიტერატურულ ციკოს“ აკლდა და აქედან პირველი, „ბოსლეველის“ ფსევდონიმს ამოფარებული, გაზეთ „პრომის“ მიმომხილველი ესტატე ჭელიძე გახლდათ.

ბედის ირონიით, ცოტა ხანში, სწორედ ეს, ქუთაისში გამომავლი გაზეთი, იქცევა მთავარ ტრიბუნად ილია ხონელიისა და დავით კეზელისათვის ალექსანდრე ყაზბეგის ლიტერატურულ თუ თეატრალურ საქმიანობაზე საქილიკოდ.

ამ „დუეტს“ ავქსენტი ცაგარელიც „წაეშველა“: ქართული ბომონდის ნებიერი „ასიკო“, „ხანუმას“ ავტორი, რომელიც ასე უქებდა არსაქებ ლექსებს მიაშიტ მოჩხუბარიძეს და მერე თავს იმართლებდა: *„სანდროს ერთი სპილოს ძვლის ხანჯალი აქვს, ოქროს ჩუქურთმიანი, მინდა ის დავცანცლოო“* (სოსიკო მელიქიშვილის მოგონება, უ. „დროშა“, 1924, №№15-17).

მოჩხუბარიძე კი გზადაგზა იგერიებდა ოპონენტებს და ფანატიკური გატაცებით განაგრძობდა წერას და სცენაზე თამაშს. აქ, სცენაზე იგი უკვე „ა. მოხევის“ ფსევდონიმით იყო ცნობილი და ისედაც მგრძნობიარე ნატურა, ავადმყოფურად განიცდიდა, როდესაც თეატრალური რეცენზენტები ყოვლად უდიერად იხსენიებდნენ მის გვარს; ყოველი მსახიობისათვის ესოდენ ნანატრი აპლოდისმენტები და საქებარი სიტყვები პრესაში, როგორც წესი, „ქართული სცენის ტრფიალს“, მხოლოდ მოცეკვავის ამპლუაში ერგებოდა ხოლმე: *„ალ. ყაზბეგს, როგორც ბავშვს, ცოტა რამ სწყინდა და ცოტა რამ ახარებდა, – წერდა იოსებ გრიშაშვილი, – რეცენზენტებისაგან უარყოფილი, იგი ცეკვით იმხიარულებდა თავის ჟინიან არტისტობის ბუნებას. მონშეთა ჩვენებით, მას ცეკვაში ბადალი არა ჰყოლია“* (გრიშაშვილი 1948: 73).

დროდადრო, თეატრალი კოლეგები, მაინც უწყობდნენ ხოლმე თავიანთ „გერს“ პატარა დღესასწაულებს: ასეთი იყო 1882 საახალწლოდ მოწყობილი საღამო, როდესაც სცენაზე მისი პიესა „არსენა“ წარმოადგინეს. სტეფანე ჭრელაშვილმა, ყაზბეგის ერთგულმა გულშემატკივარმა, თავის რეცენზიაში „არსენა“ დავით ერისთავის „სამშობლოს“ შეადარა და ამ გაბედული პარალელით ბედნიერების ერთი დღე ნამდვილად აჩუქა ნირნამხდარ ავტორს. სხვათაშორის, ამ პიესას მართლაც ხანგრძლივი და საკმაოდ წარმატებული სცენური სიცოცხლე ჰქონდა.

1884 წლის საახალწლო დღეებში ალექსანდრე ყაზბეგს ერთი უსიამოვნო სიურპრიზი ელოდა: თეატრის მიერ უკვე დაანონსებული მისი ბენეფისი, რომელზეც „წამება ქეთევან დედოფლისა“ უნდა წარმოდგენილიყო, გადაიდო, „რადგან სასულიერო მთავრობისაგან აკრძალული იქმნა“.

სამაგიეროდ, მეორე სიახლე ყაზბეგისათვის მართლაც მნიშვნელოვანი გახლდათ (თუ რატომ, ცალკე მოსაყოლია): თებერვლის დასაწყისში გამოდის ჟურნალ „ივერიის“ პირველი ნომერი, რომელშიც იწყება მისი ავტობიოგრაფიული რომანის „განკიცხულის“ გამოქვეყნება.

როგორც ჩანს, ავტორს ამ ხერხით „საქართველოს ბომონდთან“ უნდოდა ანგარიშსწორება და, იმავდროულად, თუ შეიძლება ასე ითქვას, „თვითრეაბილიტაციაც“ იმ მკითხველის თვალში, რომელსაც (ყაზბეგის ვარაუდით, სწორედ „ბომონდის“ მცდელობით) ეგზომ შეებლალულად წარმოესახა მისი ბიოგრაფია. ამიტომ იყო, რომ „განკიცხულში“ ყაზბეგმა მინიმუმამდე დაიყვანა ლიტერატურული პირობითობები და პრაქტიკულად წაშალა ზღვარი რომანის პროტოტიპებსა და პერსონაჟებს შორის. ეს გარემოება ხაზგასმულია რომანის კომენტარებშიც: „პორფირუშკად ავტორის მიერ მონათლულია პორფირე ბარ-შვილი, სოფიოდ – ელისაბედ ყაზბეგი და ლევანად – თვითონ ავტორი... ალ.ყაზბეგს შეყვარებია თავისი ნათესავი ქალი, მაგრამ ნათესავები ამხედრებია მას და შერთვის ნება არ მიუციათ. ქალი კი გაუთხოვებიათ პორფირე ბარ-შვილზე“ (ყაზბეგი 1948ა: 514).

მთავარი ინტრიგა ამ „პროტოტიპების ხლართში“ – „სოფიოდ“ მონათლული ლიზა ყაზბეგია, რომელიც ანტიკური ერინიების ულმოებელობით ანგრევს „განკიცხულის“ გმირის ბედნიერებას...

„განკიცხული“ 1883 წელსაა დაწერილი. ახლა კი, მოდით ყურადღებით გადავიკითხოთ ლიზა ყაზბეგის სტეფანწმინდიდან გამოგზავნილი წერილი მისი ბიძაშვილისადმი: *«Я недавно получила один очень хорошенький подарок, дорогой Сандро, чернильницу и*

ელისაბედ ყაზბეგი

подсвечники. Письма не было. Я не знаю от кого, но догадываюсь. Никто не может быть так внимателен и так много думает обо мне даже в дали. как мой милый Сандро. Если это ты, то премного благодарю. Подарок мне очень понравился и еще больше понравилось и обрадовало твое внимание; хотя всему этому я была рада, но были и неприятности: это, то, что ты должно быть думаешь, что ты и твои дела нисколько не интересуют меня, иначе ты написал бы и письмо с подарками. Впрочем, может быть ты хотел заинтересовать меня, а письмо напишешь отдельно. Я бы много

хотела написать тебе, но торопят меня. Другой раз напишу подлинное письмо. Теперь напишу только то, что мы устраиваем спектакль, в котором я тоже участвую. Я была бы рада, чтобы и ты поспел к спектаклю... Целую тебя в лоб. Когда ждать тебя к нам. Наши целуют тебя. Твоя Лиза Казбек» (აღწერილობა 1960: 165-166).¹⁾

ეს წერილი, რომელიც 1877 წლის დეკემბრითაა დათარიღებული, საგანგებოდ მომყავს დედანში, რადგან თარგმანში, შესაძლოა, რაღაც ნიუანსი დაკარგულიყო. არადა, როგორი სიტბოთი და ხალისიანი კეკლუცობით სავესე წერილია. რა შეიცვალა ბიძაშვილების ურთიერთობაში ისეთი ამ 5-6 წლის განმავლობაში, რომ ღიბა პირველი ახლობლიდან პირველ მტრად იქცა?!

ეს არ უნდა იყოს დაკავშირებულ მის უფროს ძმასთან – დიმიტრისთან და იმ ულამაზო ისტორიასთან, რომელიც ღიბამ სანდროს ცხოვრების დასაღიერზე დიმიტრის სახელს

დაუკავშირა (ამაზე – შემდგომ!). დიმიტრი 1880 წელს გარდაიცვალა; ორი წლის შემდეგ, ლიზა შეხვდება თბილისში თავის უმცროს ბიძაშვილს (4 წელი იყო მათ შორის სხვაობა), რომელიც „...ძალიან მხიარული იყო, დიდი კმაყოფილებით იცინოდა და მახვილობდა“ და, თან თავის მეგობარ ჟაკოს გააცნობს.

ჟაკო – ცალკე თემაა, ახლა კი, თუ გავიხსენებთ, რომ ლიზა ყაზბეგი თბილისში 1882 წლის ბოლოს ჩამოვიდა, ანუ ზემოთმოყვანილი წერილის დაწერიდან 5 წლის შემდეგ, ნამდვილად შევამჩნევთ ნაკლებ სიტბოს და ოდნავ ირონიულ ტონს; ხოლო თავისი მოგონების მომდევნო ნაწილში ლიზა გაკვირვებული წერს, რომ სანდრომ ხელნაწერებს არ გააკარა, მაგრამ, იქვე ამაყოფს „მოჩხუბარიძის“ წარმატებებით. რა მტრობაზეა ლაპარაკი?!

აქედან გამომდინარე, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ბიძაშვილთა ურთიერთობის რადიკალური ცვლილება შემდგომ, 1883 წელს უნდა მომხდარიყო, სწორედ იმ წელს, როდესაც იწერებოდა ყაზბეგის ავტობიოგრაფიული რომანი... კიდევ ერთი საიდუმლო ყაზბეგის ბიოგრაფიაში, რომელშიც, ვგონებ, იმალება უმთავრესი მიზეზი „განკიცხულის“ შექმნისა.

„განკიცხული“ ერთგვარი ლაკმუსის ქაღალდივითაა: ან ძალიან მოწონდათ, ან ყოვლად გულგრილნი იყვნენ და, ისე მგონია, რომ ეს „ლაკმუსის ქაღალდი“ ამულავნებდა ლატენტურ სიმპათია-ანტიპათიას ყაზბეგის ბელეტრისტიკის რომანტიკული პათოსის მიმართ. კიტა აბაშიძე, რომელიც საერთოდ თვლიდა ყაზბეგს ქართულ ლიტერატურაში ნეორომანტიზმის წარმომწყობად, „განკიცხულს“ ევროპული ყაიდის „ბულვარულ რომანად“ მიიჩნევდა და არასოდეს არ შეჰქონდა მისი კერპის საუკეთესო ნაწარმოებთა ნუსხაში. აი, დავით კლდიაშვილი კი ისე აღფრთოვანდა, რომ, წაკითხვისთანავე, 1884 წლის 14 აპრილს, ბათუმიდან მისწერა ყაზბეგს: „თუ არ გეწყინებათ, იმასაც მოგახსენებთ, რომ თქვენს ნაწერებში, რომლებიც მე თითქმის ყველა ნაკითხული მაქვს, ერთი ვერ აჯობებს „განკიცხულს“

(ხელნაწერები 1960: 170). კლდიაშვილი ამასთანავე თხოვდა ადრესატს, – ცენზურის მიერ ამოღებული ორი თავის შინაარსი მაინტერესებს და როგორმე მომწერე რა ხდებოდა იქო...

ვახტანგ კოტეტიშვილმა როგორღაც შენიშნა, რომ ყაზბეგის გმირები არ იყინიან (აქ დაუვმატებ: და, როგორც წესი, იუმორი არ ახასიათებთ). არ არის გასაკვირი, რომ ისეთი სევდანარევი იუმორის პატრონი, როგორიც დავით კლდიაშვილი იყო, ვერ ჰგუობდა ყაზბეგის ჰეროიკულ პათოსს და გულით მოწონდა მისთვის ესოდენ ჩვეულ „ევროპულ ჩარჩოებში“ ჩასმული სასიყვარულო ღრამის ისტორია (ისე, სამართლიანობისათვის უნდა ითქვას, რომ ერთხელ „მოძღვარსაც“ შეაწია საქები სიტყვა). ყაზბეგი, რალა თქმა უნდა, მაინც დიდად ემადლიერებოდა უმცროს კოლეგას, რაც მისი საპასუხო წერილიდანაც ჩანს. თუმცა, „განკიცხულის“ გამოტოვებული თავების შინაარსი კი, რალაც მიზეზების გამო, არ გაუგზავნა...

1884 წელს „განკიცხულის“ გამოქვეყნებას მოჰყვა „ხევის-მერი გოჩა“, რომელსაც „დროების“ ერთგული მკითხველი აგვისტოდან ნოემბრამდე ეცნობოდა და, უკვე წლის ბოლოს, „ელეონორა“ – აქ ავტორი ცდილობდა ერთგვარი ჟანრული სიმბიოზი შეექმნა ისტორიული მოთხრობის, მითისა და იგავი-საგან (აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ „დროებას“ 1883 წლიდან, ჭლეჩისაგან გარდაცვლილი სერგეი მესხის ნაცვლად, უკვე ივანე მაჩაბელი რედაქტორობდა, რომელიც, თავისი წინამორბედის მსგავსად, განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენდა ყაზბეგისადმი).

„ხევისმერი გოჩა“, შეიძლება ითქვას, საკულტო ნაწარმოებად იქცა, ხოლო ხევისმერის შეგონება, – გახსოვდეს, ვისი გორისა ხარო, – სამუდამოდ შთაინერგა ქართულ ცნობიერებაში. ყაზბეგის არც ერთ სხვა მოთხრობაში ასეთი ფატალური უღმობელოებით არ წამოჩენილა არჩევანი გრძნობასა და მოვალეობას შორის.

როცა კი დამდგარა ყაზბეგის წინაშე ეს დილემა, მასში, როგორც ჩანს, გრძნობა იმარჯვებდა და, არაა გასაკვირი, რომ, შედეგად, კიდევ უფრო მტკივნეულად გაჟღერდა მარადიული

კითხვა შესატყვისი დანაშაულისა და სასჯელის შესახებ. ამ კითხვას ყაზბეგი უპასუხოდ ტოვებს „ელგუჯაში“ (რაც არ გამორჩენია კიბა აბაშიძეს!), სამაგიეროდ, მკაფიოდ პასუხობს „მოძღვარში“, – უკანაკნელ მოთხრობაში მის „დიდ ნაწარმოებთაგან“ და, ფაქტიურ დასასრულში მისი განსაცვიფრებელი, ხუთწლიანი შემოქმედებითი ზეალსულისა.

ზიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1885 წლის ივლისის ბოლო – გამოდის ჟურ. „ივერიის“ მეშვიდე ნომერი, რომელშიც ა.მოჩხუბარიძის ხელმოწერით იწყება „მოძღვარის“ ბეჭდვა (ქრონიკა 1998: 68).

„მოძღვარზე“ გამოხმაურებათაგან ყველაზე მოულოდნელი ანტონ ფურცელაძისა იყო, რომელიც, „არც გულითა და არც გონებით არ იყო ყაზბეგზე კარგი აზრისა“ და პრინციპულად არ კითხულობდა მის ნაწარმოებებს.

შემდგომ, ანტონ ფურცელაძე იგონებდა, როგორ შემოათენდა ამ მოთხრობის კითხვისას: „იმავე დილით გავიქანე ყაზბეგისაკენ. ის დამიხვდა რედაქციის კარებთან. მე აღტაცებით ვეცი მას და დაუვნე კოცნა. სანდროს სიამოვნებისაგან მოერია თვალებში ცრემლი. იმას არა სჯეროდა, რომ მე, ანტონ ფურცელაძე, იმისი ნაწერებით ასეთს აღტაცებაში შევიდოდი“ (ყაზბეგი 1948ა:530).

თვითონ ყაზბეგსაც გამორჩეულად ყვარებია „მოძღვარი“. დავით კლდამვილის თქმით: „ეს მოთხრობა უცნაურად უყვარდა სანდროს და განსხვავებული ალელუვებით ალაპარაკდებოდა ხოლმე, როცა მოთხრობის შესახებ სიტყვა ჩამოვარდებოდა“.

იონა მეუნარგიამ ამჯერადაც არ დააკლო თავისი „შხამის წვეთი“: „...უკანასკნელს მოჩხუბარიძის მოთხრობაზე „მოძღვარზე“ ბევრს ვერაფერს ვიტყვი კარგს. გარდა ორისა თუ სამისა პოეტურის ფურცლისა... მე ვერაფერი ვიპოვე მოთხრობაში შესანიშნავი. ნაკლუვანება კი ცოტა არ არის...“ – კატეგორიულად ასკვნოდა იგი („ივერია“, 27 აპრილი, 1886).

ახლა მოვეუსმინოთ კიტა აბაშიძეს, რომელიც ერთ სულ-მოუთქმელ მონოლოგში გვაუწყებს, თუ რა იყო ამ მოთხრობაში „შესანიშნავი“ (ამ ომონიმის ორივე მნიშვნელობით).

თავის საკრამენტალურ კითხვებს კიტა აბაშიძე ონისეთი იწყებს: „...ნუ თუ ეს კაცი არ იყო ღირსი მაყვალასი, ნუთუ მართოდ და მხოლოდ ამ კაცს არ ეკუთვნოდა მაყვალა? მაშინ, როდესაც, თვით მაყვალაც ამ გრძნობას დამონებოდა მთლად და უშიშრად, თამამად გაიძახოდა: „მე მინდა ონისესთან შეერთება, იმიტომ, რომ მიყვარს, ნამუსზედაც კი მეტად მიყვარსო“. ნუთუ ვისმე ჰქონდა ნება, მათ გრძნობაში გარეოდა? ნუთუ ან თემს, ან დედას, ან მამას, ან ქმარს ნება ჰქონდა, ხელი შეეშალა იმ უმწვერვალესი ნეტარებისათვის, რომლისკენაც მიისწრაფოდა მათი მშვენიერი სული და ხორცი? ან კი რა გამოვიდოდა ამ წინააღმდეგობიდან, თუ არ გაცამტვერება ამ ადამიანთა სიცოცხლისა, მათი ცხოვრების დასახიჩრება, მათი ბედნიერი არსებობის დამხობა და დაღუპვა? მაგრამ საზოგადოება, მახინჯ პრინციპებზე აგებული, დამპალი ზნეობის მოსარჩლე, თემია იგი თუ ინგლისის „ჰაილაიფი“, სულ ერთია, იგი იცავს ანტიბუნებრივ კანონს და უიმისოდაც ათასგვარად ბუნების ძალებისაგან განანამებს ადამიანს სულს უხუთავს. ეს დარგი მოვლენათა – ქალ-ვაჟთა ურთიერთ შორის კავშირი – იმდენად ინტიმურია, იმდენად ინდივიდუალური, რომ ამაში გარევის ნება არავის არ უნდა ჰქონდეს, მას უნდა ანესრიგებდეს ბუნება და ბუნებავე უნდა უდებდეს მას საზღვარსა და კანონს“ (აბაშიძე 1962: 325).

ზიოგრაფიული ქრონიკიდან: „1886 წლის თებერვლის 16 – ქართული დრამატიულიდასი მაყურებელს წარუდგენს შექსპირის „მეფე ლირს“. წარმოდგენაში მონაწილეობს ილია ჭავჭავაძე. იგი ასრულებს კენტის როლს. დანარჩენ როლებს ახორციელებენ: ლირს – კოტე ყიფიანი, ხუმარას – კოტე მესხი, ედმუნდს – ა.მოხევე (ყაზბეგი), კორდელიას – მაკო სფაროვა-აბშიძისა, ედგარს – ვასო აბაშიძე“ (ქრონიკა 1998: 73).

როგორი საზოგადოებაა?! საინტერესოა, სპექტაკლის დამთავრების შემდეგ, ყაზბეგმა თუ დაურიგა სახსოვრად პრემიერის მონაწილეებს იმ ღროისათვის უკვე გამოცემული თავისი წიგნები – ან თხზულებათა პირველი ტომი, ან „ელგუჯა“, ან „მოძღვარი“, ან „განკიცხული“, ან „ელისო“, ან „ციკო“?! ეჭვი მეპარება... ისე კი, თანამედროვეთა თქმით, მართლაც, რაღაც ბავშვური მინდობით და მონდომებით ურიგებდა გარემოთ თავის წიგნებს, თითქოსდა ამით მათ თავისი სულიერი ზეობის თანამონაწილეებად იწვევდა...

ვაი, რომ სწორედ ახლა ჰქონდა უფლება 38 წლის ყაზბეგს გაემეორებინა 18 წლის წინ დედამისისათვის მოსკოვიდან მიწერილი წერილის პათეტიკური დასარული: „...და შემოვალ საქართველოს კარებში დიდებით!“ (ყაზბეგი 1950ა:L198).

ელისაშვიდ ყაზბეგის უკანასკნელი წერილი: „საყვარელო შვილო ალექსანდრე! შენს დიდხანს სიცოცხლეს ყოვლის შემძლებელს ღმერთსა ვსთხოვ, ყოვლის ბედნიერებით. შვილო... როგორ არ გებრალეები? სულ ავათ ვარ მთელი ზამთარი არის. რა სასოებით მოგელოდი და არ მოხველ! წიგნის მოუწერლობა რაღა არის, რომ არა მწერ? შე დალოცვილო, რა ვქნა მე შენი სიყვარულით? და რა გიაშება? აღარა ვარ და შენ უფრო რითაც დამშორდე, იმისი მონადე ხარ. მეც დავბერდი ჯანითაც, სხეულითაც აღარა შემოძლიან რა. თვალთაც დამაკლდა ამთენი მწუხარებით და შენი ასე მოშორებით. რათა შევები შვილო, რათ დადიხარ ვარე-ვარე? მოდი და ვიცხოვროთ ერთათ. რაც მამიშენის სისხლით ნაშოვნი პენცია მაქვს, შენც იხმარე და მეც. არც ტანთ დავაკლდება, არ ფეხთ. ბევრნი არიან და ყოფილან ღარიბნი. ჩვენ თუ ერთათ ვიცხოვრებთ და ერთმანეთს გაუგონებთ, ვიცხოვრებთ. განა აქ კი არ შევიძლიან წერებათ... იცი, რომ მე შენთვის სიცოცხლეს არ დავიშურებ. ღმერთი არის მონამე, და მე შენ არც ჩაცმას, არც დახურვას არ დავაკლებ, მაგრამ შენი ბრალია, არ მატყობინებ, არა მწერ სად გამოვიგზავნო. რათა შვილო, რათ ამყარე აგრე გული?

განა მე მაგისტრანა უწყალო დედა ვარ შენი, რომ თუ ღონისძიება მეყნება შენთვის დავიშურვო?... სხვებზე იყავ ბედნიერათ [და კ] არგათ ჯანის სიმრთელით...

შენი დედა ე ლ ი ს ა ბ ე დ ყ ა ზ ბ ე გ ი ს ა ვ.

23 იანვარს, 1888 წელს სტეფან წმინდით (ყაზბეგი 1950ა: 542).

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1888 წელი. ივნისის 23 – გაზ. „ივერია“ (#30) ბეჭდავს სამგლოვიარო განცხადებას – „ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგი აუწყებს გარდაცვალებასა დედისა თვისისა ელისაბედ ესტატეს ასულ ყაზბეგისას“ (ქრონიკა 1998: 86).

წავიდა ამ ქვეყნიდან უკანასკნელი ადამიანი, რომელიც დღემუდამ ფიქრობდა თავის ერთადერთ ვაჟიშვილზე და, მუხლმოყრილი, უფალს ევედრებოდა, როგორმე დაენდო და არ გაეწირა მამისეულ კერას განრიდებული უძლები შვილი... დააკლდა ეს ლოცვები მის სანდროს, ნამდვილად დააკლდა და ჯერ კიდევ სიჭაბუკისას ნაგრძნობი „ანმყო ღრის დედინაცვლობა“, ახლა, სიჭარმაგისას, უღმობლად შემოუბრუნდა...

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1890 წ. თებერვლის 20 – ალ.ყაზბეგს მიხეილის საავადმყოფოს სულით ავადმყოფთა განყოფილებაში ათავსებენ.

ივნისის დასაწყისი – თითქოს გამოკეთებული და გამოჯანმრთელებული ალ.ყაზბეგი საავადმყოფოდან გამოჰყავთ (ქრონიკა 1998: 89).

ყაზბეგის ბიოგრაფიის სწორედ ამ მონაკვეთს (ფსიქიატრიულ კლინიკაში პირველად და მეორედ წაყვანას შორის) თედო სახოკია ასე იგონებდა: „...სრულებით უსახსროდ დარჩენილ ალ.ყაზბეგს, ღამე თავშესაფარებელი ბინა რა არის, ბინაც კი არა ჰქონდა!.. მართალია, სიძე ჰყავდა, დის ქმარი, საინტენდანტოს მოხელე, ვინმე ფურმანი, მრავალოთახიანი ბინის პატრონი, მაგრამ იმ მრავალოთახიან ბინაში ერთი,

თუნდაც სულ პატარა ოთახი არ აღმოჩნდა ისეთი, რომ დაავადებულ ყაზბეგს ღამე გაეთია. ყოფილა შემთხვევა, რომ სიძეს კარზე მისდგომია, იმას კიდევ შინ არ შეუშვია, და ყაზბეგს სამზარეულოში ან პირდაპირ დერეფანში უთენებია ღამე, თავის ნაბდის ამარა. ...დაავადებული მწერალი ყოველდღიური სტუმარი იყო სარძევისი, რომელიც მოთავსებული იყო მაშინდელ სასტუმრო „პეტერბურგის“ ნომრების ქვეშ. ამ სარძევის პატრონი იყო ვინმე ადამია... ალ.ყაზბეგი მოითხოვდა ჩაის ან მანონს, შესატანებლად მისცემდნენ ფრანგულ ფუნთუშას... სულ ნახარჯი შეადგენდა სამ შაურს, მაგრამ არც ის სამი შაური გააჩნდა ყაზბეგს. ადამიას გაუგონია, რომ მისი ღარიბი მუშტარი ქართველი მწერალია, გაზეთში მისი ნაწერები იბეჭდებოდა. ხან გადაახდევინებს, ხანაც სამადლოდ არაფერს გამოართმევს, ხან კიდევ „დააწერს“. ასეთი „დანერილები“ 3 მანეთამდე მოგროვდა. ყაზბეგს თავისი ხელნაწერი ლექსების რვეული მოაქვს გირაოდ: როცა ფული მექნება, მოგიტან და დამიბრუნეო... ადამიას გუმანი გაუმართლდა: თავისებური გირაო გირაოდ დარჩა და 3 მანეთის ვალი მისმა მუშტარმა საიქიოში თან წაიტანა“ (სახოკია 1984: 57-58).

ცხოვრების დასალიერზე ყაზბეგს გაუჩნდა ერთი ბათუმელი მეგობარი, რომელიც თითქმის ათი წელი განუყრელად თან ახლდა და ბევრი წყნისა და შეურაცხყოფის გადატანა გაუადვილა. ყაზბეგის მკითხველთაგან ცოტაა ისეთი, ვინც არ იცოდეს ამ ერთგული არსების სახელი... ჟაკო.

ჟაკო ნამდვილად ღირსია, მასზე ცალკე შევჩერდეთ, რადგან ყაზბეგის ბიოგრაფიაში ამ არსებას სრულიად უნიკალური როლი ეკუთვნის. აკაკი წერეთლის თქმით, ჟაკო ყაზბეგმა ბათუმიდან თვითონ ჩამოიყვანა, სხვათა აზრით კი, იგი ბათუმიდან საჩუქრად ჩემოუყვანეს. ასეა თუ ისე, 1880-იანი წლების დასაწყისში საგანგებოდ შეკერილ ჟილეტში გამოწყობილი ჟაკო თბილისში დასაყრდენად ყაზბეგთან ერთად, დადის რეპეტიციებზე და რედაქციებში, უზომოდ თავნება „ყმანვილია“ და, სასაცილოა,

მაგრამ, მისდამი დამოკიდებულება საინტერესო რაკურსით დაგანახებთ პატრონის პორტრეტს.

იაკობ მანსვეტაშვილი იგონებდა ყაზბეგის ნათქვამს: „რა ვქნა, მე უმაგისოდ გაძლება არ შემძლიან...“ ახლა, ალექსანდრე ყაზბეგის მეგობარსა და კოლეგას, პოლიევექტოს კარბელაშვილს (ცხვილოელს) მოვუსმინოთ: „...სანერი მაგიდა ცოცხმოსმული იყო; სანერელი, კალამი, ფანქარი, მელნის საშრობი ქაღალდები, წიგნები, რვეულები ერთნაირად აქეთ-იქით იყო ნატყორცნი და ნაღრღენი, – სანდროს არა თუ ენყინა უაკოს ასეთი თავხედობა, პირიქით დაუწყო კოცნა და გულში მიიკრა“ (ცხოვრება 1988: 276).

როგორ გვაგონებს ეს ყველაფერი სტეფანწმინდის „სასახლეს“, პატარა სანდროს მორიგ, ჭირვეულ „სცენას“, აფორიაქებულ დედ-მამას და უკმაყოფილო დეიდების ერთმანეთში გადალაპარაკებულს: „Infant terrible!“...

შესაძლოა, უაკო, სპონტანურად, „პირადი ფსიქოთერაპევტის“ ფუნქციასაც ასრულებდა, ვინ იცის?! ისევ ცხვილოელს მოვუსმინოთ: „როდესაც გაჯავრებული იყო სანდრო, „უაკო“ გაქანდებოდა და აქეთ-იქიდან ახტებოდა ზედ, ხან ტანისამოსს ეწეოდა, ხელზედ სწვდებოდა, ხან წინ აემართებოდა ორ ფეხზედ და... უცინოდა, თუ ასე ვერ გააცინებდა სანდროს... თავის გრძელ, გალუელ კუდს ხან წინ, პირისახეზედ გადმოუკიდებდა და ხან სხვა მხრივ. მხოლოდ მაშინ გაეცინებოდა სანდროს და დაუწყებდა ალერსს გონიერს უაკოს. როცა გაჯავრებული მოვიდოდა შინ და მე ვერ შევძლებდი მისს დამშვიდებას და გაჯავრებისაგან გამოფხიზლებას, განგებ სადმე მძინარე უაკოს ავეუტეხავდი ხოლმე“ (ცხოვრება 1988: 276).

ისიც არაა გამორიცხული, რომ (თავდაპირველად, ყოველ შემთხვევაში) ეს ერთგვარად ეპატაჟური უესტი იყო: გროტესკული დეტალის შემოტანა აბსოლუტურად შეუსატყვისის ატმოსფეროში; „მონესრიგებულ საზოგადოებასთან“ თავისი,

განსხვავებულობის, არმსგავსების ხაზგასმა (თუ ასეა – ცეცხლთან თამაშია: თუ სიტყვა „უმსგავსის“ სემანტიკას ჩავეუკვირდებით!).

დაბოლოს, არსებობს კიდევ ერთი, შუაკოს „რეპუტაციის შემლახავი“ (და, ამიტომაც, ნაკლებ სიმშათიური) მოსაზრება ფსიქიატრისა (ტიტე ღლონტი), რომელიც გასული საუკუნის 20-იანი წლებიდან საგანგებოდ იკვლევდა ყაზბეგის ავადმყოფობის ისტორიას და მისი „მანიების“ ჩამონათვალს საწყალი შუაკოც მიუმატა: „ასეთივე მნიშვნელობის ფაქტია ყაზბეგის უცნაური დამოკიდებულება „შუაკოს“ სახელით ცნობილ მაიმუნთან. მთელი წლების მანძილზე ალექსანდრე უბით დაატარებდა ამ არასიმპატიურ პირუტყვს და თავს მშვენივრად გრძნობდა იმ სიბინძურეში, რომელსაც ეს უშნო ცხოველი ავრცელებდა მის ირგვლივ“ (ღლონტი 1996: 173).

ახლა, დავივინყოთ ამ უდანაშაულო არსებისადმი გამოვლენილი ანტიპათია და ერთ სერიოზულ თემაზე გადავიდეთ, სადაც ექიმ ღლონტის სახელიც გაიჟღერებს, ოღონდ, ამჯერად, პოზიტიურ კონტექსტში.

„სიუჟეტს“, რომლის პროტაგონისტი გახლდათ ლიზა ყაზბეგი და რომელიც მისი ბიძაშვილის სიცოცხლის ბოლო პერიოდში დაიწყო, ხოლო გარდაცვალების შემდეგ, კიდევ გაგრძელდა, პირობითად ვუწოდოთ –

„ცრუ-დიმიტრი“: ერთი „ცრუ-დიმიტრი“, შესაძლოა, გვახსოვს რუსეთის ისტორიიდან, მეორე, ქ-ნ ელისაბედის ჩანაფიქრით, საქართველოს ისტორიაში უნდა დამკვიდრებულყო – უპრეცედენტო ლიტერატურული პლაგიატის ნიმუშად.

ლიზა ყაზბეგის ვერსია ასეთი გახლდათ: მის „ძვირფას“ ბიძაშვილს 1880-იანი წლების დასაწყისშივე უკვე ისეთი ინტელექტუალური დეგრადაცია ემჩნეოდა, რომ ის ვერასგზით ვერ შექმნიდა იმ პერიოდში გამოქვეყნებულ ნაწარმოებებს და ბელეტრისტიკის ეს შედეგები, სინამდვილეში ლიზას განსვენებულ ძმას – დიმიტრი ყაზბეგს (1838-1880) ეკუთვნოდა.

ამ სიუჟეტში იყო დიმიტრის გარდცვალებისთანავე, მომენტალურად გატეხილი განჭინაც, საიდანაც სანდრომ ხელნაწერები გაიტაცა დიმიტრის მოურავის ალოშკა შადურის თვალწინ; დეტექტიური ჟანრის ყველა კანონის დაცვით, რაღა თქმა უნდა, იყო მკვლელობაც: შადური, როგორც არასასურველი მოწმე უნდა გამქრალიყო და გაქრა კიდეც!

სინამდვილეში მომხდარი მკვლელობა მართლაც შემადრწუნებელი იყო – ალოშკა 1888 წელს, ივლისის 30-ში, ღამით, მისივე მანიაკმა შვილმა ვანამ მოკლა. აი, ვისი დაკვეთით მოკლა, ეს უკვე ლიზა ყაზბეგის „მწერლური“ ტალანტის მიგნება იყო: „შესაძლებლად მიმაჩნია ფსიქიკურად ძლიერის ხასიათის მქონე სანდროს, დაემონავებინა სუსტი ხასიათის პატრონი ახალგაზრდა ჭაბუკი ვანია“, – ამტკიცებდა იგი თავის მოგონებებში და იქვე განმარტავდა, რომ ყაზბეგმა ეს ამაზრზენი დანაშაული ჰიპნოზის საშუალებით განახორციელა...“ („მნათობი“, 1925, №11-12, გვ. 201).

აქვე, ალბათ, ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ ამ კრიმინალური დრამის ფინალში, როგორც ხდება ხოლმე, ლიზამ სენტიმენტალური ნოტა შეიტანა და ალექსანდრე ყაზბეგის „პროგრესირებადი დამბლის“ გამოვლინებები „სინდისის ქენჭით“ ახსნა...

როგორი წასაკითხია ეს ყველაფერი საღ გონებაზე?! დიახ, ეს სანდროსთან თანშემზრდილი ლიზა ყაზბეგია! ოღონდ, დიმიტრის სიკვდილიდან 14 წლის შემდეგ, თვალი აეხილა და ირწმუნება, რომ მისი „მიტკას“ ხელნაწერთა მიმტაცებელი სანდრო – „ცრუ-დიმიტრია“! ნამდვილი დიმიტრი, ავტორი ამ შედევრებისა, უსამართლოდ დავინწყებული, განისვენებს სტეფანწმინდის სასაფლაოზე...

ცრემლის მომგვრელი ისტორიაა და, რაც მთავარია, ბევრი გარემოების გამო, ფსიქოლოგიურად ზუსტად გათვლილი: დიმიტრიმ, თავისი ბრწყინვალე სტუდენტობით პეტერბურგში, ისე დაამახსოვრებინა თავი იმდროინდელ მეგობრებს (ილია

ამბობდა: „მთელი თავით მალლა იდგა ჩვენში“-ო), რომ სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, მისგან რაღაც განსაკუთრებულს ელოდნენ; ალექსანდრემ, როგორც ვნახეთ, პირიქით, ახალგაზრდობისას თავი ვერაფრით გამოიჩინა; სტეფანწმინდას შეფარებული დიმიტრი იღუმალ ფიგურად აღიქმებოდა; ირაციონალური და ფეთქებადი ალექსანდრე – აშკარად გამაღიზიანებელი იყო: დასაწყისში – განებივრებული ბავშვის მანერებით და „თეთრი ჩოხით“, – ბოლოსაკენ კი – „ჟაკოთი“, ძველმანებით და კლექტომანიით (იხ. კოტეტიშვილი 1925:76).

„ფიგურების“ ასეთი განლაგება ლიზა ყაზბეგის სიუჟეტურ „საჭადრაკო დაფაზე“, მისგან ერთადერთ სვლას მოითხოვდა: „უსიმპათიო კლექტომანს“, ხურდა ფულსა და ფერად ნაჭრებთან ერთად, „სიმპათიური სტუდენტის“ ხელნაწერებისა და მწერლური სახელის მითვისება უნდა დაბრალეხებოდა!

ლიზამ გააკეთა ეს სვლა, მით უმეტეს, იმდროინდელი საზოგადოების ერთი ნაწილი (ყაზბეგის ტერმინოლოგიით – „საქართველოს ბომონდი“) მზად იყო დაეჭვრებინა მისთვის.

ამ მზაობის მექანიზმი კარგად ახსნა ვახტანგ კოტეტიშვილმა: „*საქართველომ ყაზბეგის მოსვლა სხვანაირად მიიღო: შეიძლება ეს არ იყო შეგნებული, მაგრამ განცდილი კი იყო. ყველამ იგრძნო, რომ ელგუჯას ავტორი დავინწყებული ქვეყნიდან მოდიოდა და როცა ნახეს ჩვეულებრივი ქართველი კაცი, ჩოხაში გამოწყობილი, ხანჯლებით მოცეკვავე, დარდიმანდი, აღარავის სჯეროდა მისი ავტორობა. ყველას უნდოდა, რომ ავტორი ვინმე სხვა ყოფილიყო, რომელიც არავის უნახავს და რომელიც აღარ არის. ეს გამოძახილი ღღესაც ისმის, მაგრამ ამას თავის ახსნა აქვს. ადამიანი, რომელმაც დაწერა „ელგუჯა“, „მამის მკვლეელი“, „ელისო“ და სხვა, თავის ღროისავის უცხო იყო და იქნებ ჩვენთვისაც ჯერაც არ იყოს დაახლოვებული“ (კოტეტიშვილი 1925: 77).*

ალექსანდრე ყაზბეგის გარდაცვალებიდან უკვე ოცდაათი წელი იყო გასული, როდესაც ჟურნალმა „მნათობმა“ წამოიწყო

ლიზა ყაზბეგის მემუარების ბეჭდვა (1924 წლის აპრილიდან – 1926 წლის იანვრამდე), ხოლო თბილისის „სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპედაგოგიო ფაკულტეტის ნებართვით“, ამავე უნივერსიტეტის პროფესორმა მიხეილ ზანდუკელმა 1924 წელს გამოაქვეყნა წიგნი, სათურით: „ალ.ყაზბეგის (ა.მოჩხუბრიძის) ორიგინალობა და ღიმ.ყაზბეგი“.

ალექსანდრე ყაზბეგთან „ნაგვიანევი ბატალიის“ წამომწყებ ავტორს, „საომარი არსენლი“, მემკვიდრეობით, ლიზა ყაზბეგისაგან დარჩა; თავის მხრივ, „მეტი სოლიდურობისათვის“ მან წიგნის მეორე ნაწილი ისეთ ლიტერატურთმცოდნეობით შტუდიებს დაუთმო, რომლებიც, მისი რწმენით, ამყარებდნენ ელისაბედის „ბიოგრაფიულ კომპრომატს“.

დღეს, თითქმის ასი წლის შემდეგ იმ პუბლიკაციებიდან, ეს „შტუდიებიცა“ და მთლიანად ეს წიგნიც, XIX სუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ღვაწლმოსილი მკვლევარის და „წითელი პროფესურისგან“ განსხვავებით, უზადო რეპუტაციის ადამიანის ერთგვარ „კაპრიზად“ აღიქმება. მაგრამ, ნუ დავინწყებთ, რომ ეს ყველფერი 1924 წელს ხდებოდა, აქ, საქართველოში, უკვე დაკარგული დამოუკიდებლობისათვის უკანასკნელი გაბრძოლების უამს..

ამიტომაც, ალექსანდრე ყაზბეგის სახელის დაცვა, ისეთივე პათოსს მოითხოვდა, როგორითაც იცავენ ხოლმე ეროვნულ სიმბოლოებსა და ინსიგნიებს. სწორედ ასეთი პათოსი აღმოაჩნდა ვახტანგ კოტეტიშვილს და ამის შესანიშნავი დასტურია მის წიგნში გაცხადებული, რომ ყაზბეგის ბელეტრისტიკა: „...იყო და არის ქართული გზნების, ფანტასტიკის და ტკივილების დაუშრეტელი აუზი, ეროვნული რომანტიკა, გმირობის აპოლოგია, და ადამიანურის, ნამდვილ ადამიანურის დაკარგვის გამო აგოდებული სული“ (კოტეტიშვილი 1925: 77).

ვახტანგ კოტეტიშვილის წიგნი „ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი“ 1925 წელს გამოვიდა. საპასუხოდ, მიხეილ ზანდუკელმა იმავე წელს გამოსცა თავისი „ალექსანდრე

თუ დიმიტრი ყაზბეგი“, რომელშიც არაფერი იყო ახალი, გარდა გულდასაწყვეტი „დამატების“, სადაც ნიკო ნიკოლაძე ავტორისადმი გამოგზავნილ წერილში (დათარიღებულია 1925 წლის 4 აგვისტოთი) სრულ სოლიდარობას უცხადებდა მას და მეტიც, საერთოდ იწუნებდა „ყაზბეგების“ პროზას (იმისდა მიუხედავად, ალექსანდრესი იყო ის თუ დიმიტრის); ანაქრონიზმად, „გადაჭარბებით გაკოხტავენულად“ მიაჩნდა და, ვგონებ, მხოლოდღა „ზრდილობისათვის“ აღნიშნავდა, რომ ეს ნაწარმოებები „ენის სიმშვენიითა და სიმდიდრით გამოირჩევაო“.

ის, რომ ქართველ „თერგდალეულთა“ სახელოვანი წარმომადგენელი, „უღმობელი საქმის კაცი“ (როგორც არჩილ ჭორჭაძე ამბობდა) და თავად რაციონალიზმის განსახიერება – ალმაცერად უყურებდა „ირაციონალურ ნეორომანტიკოსს“ – გასაკვირი არაა. გასაკვირი ისაა, რომ გარეშემოთა განწყობა ნიკოლაძისათვის უფრო მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა, ვიდრე ვახტანგ კოტეტიშვილის კონტრარგუმენტები პროფ. ზანდუკელის „თეორიის“ საპასუხოდ. მოკლედ, უზნაძისეული „განწყობის თეორიის“ კიდევ ერთი მეტყველი ილუსტრაცია...

როგორ არ დააფასებ აქ ილიას, რომელსაც, მიზეზთა გამო, პიროვნულად არანაირი სიახლოვე (და, არც სიმშათია!) ჰქონია ყაზბეგთან (წერია კიდევ ამაზე მანსვეტაშვილის მემუარებში), მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ღიდად აფასებდა როგორც მწერალს, სათანამშრომლოდ მიიწვია „ივერიაში“ და ყველაფერს აკეთებდა, რათა შეემსუბუქებინა მისი ღუხჭირი ყოფა. რაც შეეხება „ცრუ-დიმიტრის სიუჟეტთან“ ილიას მიმართებას, როგორც ითქვა, იგი სტუდენტობის დროიდან იცნობდა დიმიტრის და ნიკო ხიზანიშვილისა არ იყოს, გული წყდებოდა, რომ ესოდენ იმედისმომცემი ახალგაზრდისგან არაფერი გამოდნა...

სხვათა შორის, სწორედ ნიკო ხიზანიშვილს უნდოდა ალექსანდრე და დიმიტრი ყაზბეგების „პარალელური ბიოგრაფიების“ მაგალითზე, ახალგაზრდა მკითხველისათვის განკუთვნილი, ერთგვარი „მორალიტე“ შეექმნა ქართული დაუდევრობით

მინავლებულ ნიჭზე (დიმიტრი) და თავდავინწყებული გზნებით მიღწეულ მოულოდნელ გამონათებაზე (ალექსანდრე). „ავტორობასთან“ დაკავშირებული კითხვები მას ნამდვილად არ აწუხებდა: ჯერ ერთი, კარგად იცნობდა და „გრძნობდა“ ალექსანდრეს და, სულაც, თვითმხილველი იყოროგორ „აცხობდა“ თავის მოთხრობებს გაზეთის სარედაქციო ორომტრიალში „დროების“ ეს „მოუთვინიერებელი“ ავტორი.

სწორედ ამ „პარალელური ბიოგრაფიების“ შექმნაში დახმარებისთვის მიმართა მან 1894 წელს ლიზა ყაზბეგს, რომელმაც ამ თხოვნაში „განგების ხელი“ დაინახა და შეუდგა მემუარების წერას, რასაც 18 წელი მოანდომა. სანდროს სიჭაბუკის წლებიდან მას მართლაც ბევრი რამ სინტერესო ახსოვდა და აღწერა კიდევ. მაგრამ შემგომ, ხიზანიშვილის დაკვეთა დიამეტრალურად საპირისპირო მიზნისაკენ მიმართა.

ახლა, „ცრუ-დიმიტრის“ ისტორიულ-ლიტერატურული ექსკურსი ძალიან რომ არ გავვიგრძელებდეს, მოკლედ ვიტყვი, რომ ვახტანგ კოტეტიშვილის წიგნში მოხმობილი კონტრარგუმენტები ყოველგვარ საფუძველს აცლიდა ლიზა ყაზბეგისა და მას მინდობილი პროფ. ზანდუკელის „ბრალდებებს“.

იმავე წლებში, გამოჩენილმა ქართველმა ფსიქიატრმა, მიხეილ ასათიანმა თავის ორ ახალგაზრდა ასისტენტს – ტიტე ღლონტსა და ლადო კოტეტიშვილს (ვახტანგის ძმას) დაავალა ფსიქიატრიულ ასპექტში შეესწავლათ „ყაზბეგთა ავტორობის“ საკითხი, რამაც, იმუამად ეგზომ ააფორიაქა ქართული წიგნიერი საზოგადოება.

მიზეზთა გამო ლადო³⁾ საერთოდ ჩამოშორდა ამ თემას, ტიტემ კი კვლევა განაგრძო და გასული საუკუნის 40-იან წლებში დაასრულა ის გამოკვლევა, რომელიც მხოლოდ ნახევარი საუკუნის შემდეგ გამოქვეყნდა ჟურნალ „ცისკარში“ (1996, №9-10).

ტიტე ღლონტი თვის ნაგვიანვე პუბლიკაციაში ადასტურებდა ყაზბეგისათვის დასმულ დიაგნოზს – „პროგრესული დამბლისა“ (თანამედროვე ტერმინოლოგიით – „პროგრესირებადი დამბლის“)

და ასახელებდა ერთადერთ მიზეზს ასეთი დიაგნოზისა: „აქ... თავის ბოროტ საქმეს შეუმჩნევლად აკეთებდა ტვინში ადრე ჩასახლებული მკრთალი სპიროქეტა. ჯანგატეხილ ორგანიზმს მან უფრო ადვილად დარია ხელი. ცენტრალურ ნერვულ სისტემაში დაიწყო საბედისწერო რღვევა, რომლის საგანგაშო ნიშნები შეერივნენ პიროვნების უკმარისობიდან გამომდინარე ქცევის უცნაურობებს. ამ მოვლენებში გაურკვევლობამ საბაბი მისცა და დიდხანს ასაზრდოვა ის უმართებულო აზრი, რომ ა.ყაზბეგი 1880 წლიდან პროგრესული დამბლით გონებაშერყეულ ავადმყოფს წარმოადგენდა. სინამდვილეში, ამ ავადმყოფობამ გაცილებით უფრო გვიან, არაუადრეს 1888 წლისა, იჩინა თავი. ამდენად, მას არ შეეძლო ა.ყაზბეგისათვის ხელი შეეშალა მის შემოქმედებით მუშაობაში“ (ლონონტი 1996: 178).

დასალიერზე: სიტყვა სიტყვს მიჰყვა, მოვლენებს გავუსწარიტ და ჩვენი თხრობის მთვარი გმირი, ისედაც მიუსაფარი, ტფილისის ქუჩაში დავტოვეთ: „ყაზბეგს ხშირად ვხედავთ ქუჩაში: დახეული ჩოხა-ახალუხი აცვია, თავზე ბუხრის ქედი ჰხურავს, ისიც შებერტყილი, გემოდანაც ხანგრძლივი ხმარებისაგან შელანძღული ნაბადი წამოუსხამს. ბეც თავალებს, მორღვეულებს, უსიცოცხლოდ აცეცებს. ერთ ღროს ლამაზ სახეზე ტანჯვის, განუსაზღვრელი ტანჯვის ბეჭედი აზის. ეტყობა, არც ხალისი აქვს და აღარც ღონე, რომ თავის გარეგნობისათვის იზრუნოს, და მით უფრო, არც სხვა ზრუნავს მისი არსებობისათვის“ (სახოკია 1969: 65).

ძნელია სიცოცხლეზე ხელჩაქნეული ადამიანის ყურება და კიდევ უფრო ძნელია, როდესაც ერთს რომელსამე ფესტში ან ქმედებაში თვითმკვლელობის ნაირსახეობას ხედავ. ისე მგონია, ყაზბეგისათვის ეს უკოს გაყიდვა იყო: „იმისთანა გაჭირვებაში ჩავარდა ა.ყაზბეგი, რომ ის თავისი საყვარელი უკო თუმნად გაყიდა“, – წერდა აკაკი, რომელსაც, მაინცადმიანც, არც უკო ეხატებოდა გულზე და არც მისი პატრონი... ისე, „უკოს გასხვისების“ რიცხვიც რომ დახსომებოდა, ჩვენც გვეცოლინებოდა,

როდის დამთავრდა ალექსანდრე ყაზბეგის გაცნობიერებული სიცოცხლე... დანარჩენი, ჩანს, უკვე მცენარეული არსებობა იყო „ჰომპიტლის“ კედლებში...

ერთმა ლამაზმა მითმა წამით გაანათა ეს დამრთველური ერთფეროვნება: თითქოს ყაზბეგმა თანაგრძნობის დეჰემა გაუგზავნა პარიზში, მარიოს ფსიქიატრიულ კლინიკაში მწოლიარე მოპასანს, რომელიც იმავე დიაგნოზით 18 თვე ეთხოვებოდა სიცოცხლეს და ბოლოს, 43 წლისამ, განისვენა 1893 წლის 6 ივლისს.

ზიოგნატიული ქრონიკიდან: 1893 წ., დეკემბრის 10 - გარდაცვალება ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგისა, დაბადებიდან ორმოცდამეექვსე წელსა (ქრონიკა 1998: 96).

მოკვდა ყაზბეგი და ყველაფერი დალაგდა – მისი პირველი მტრები პირველ გულშემატკივრებად იქცნენ: ყაზბეგის გამამწარებელი დავით კვბელი ხომ გვახსოვს?! როგორ მოთქვამს „Тифлисский листок“-ში, უყურადღებოდ მიტოვებულ და უდროოდ გარდაცვლილ ყაზბეგზე?! გამოსათხოვარ წერილებშიც და სახელდახელოდ დაწერილ მოგონებებშიც ბევრი იყო ბადაგი და ნაკლები – გულწრფელობა...

ზოგადქართული მიმართება კი „ივერიაში“ გამოხატა: „ორჯელ დაბადებულს ერთი სიკვდილი ვერას უზამს. ყაზბეგი კი მეორედ მაშინ დაიბადა, როდესაც თავისი ნიჭიერი კალამი უძღვნა ქვეყანას, დაიბადა ისე, რომ მისი აკვანი ყოველი ქართველის გულში ირხეოდა, და ასეთს აკვანში გამოზრდილს ადამიანს კი სიკვდილი ხელს ვერ შეახებს“ („ივერია“, 1893, №269). სხვა, დანარჩენი, ყველაფერი წესითა და რიგით წარიმართა...

თუ როგორ წარიმართა, ამის შესახებ თედო სახოკია მოგვითხრობს: „დიმიტრი ყიფიანის შემდეგ საქართველოში ასეთი ამბით მარტო ალ. ყაზბეგს ელირსა დასაფლავება. ზღვა ხალხი, ქალი, კაცი, შევირდობა, მწერლობის მსახურნი, საზოგადო მოღვაწენი. კუკიის ხიდთან რომ იყო სამკლოვიარო პროცესიის თავი, ბოლო ისევ მიხეილის საავადმყოფოს

სამლოცველოსთან ჩანდა. დიდი მთავრის ქუჩაზე. გვირგვინები, გვირგვინები და კიდევ გვირგვინები, მანდილოსნების ხელით მოტანილ ცოცხალ ყვავილთა შორის კუბო არც კი ჩანდა. პროცესიამ გაიარა კუკიის ხიდი, აუხვია ბარიატინსკის (ამჟამად ჯორჯიაშვილის) ქუჩას, გაიარა გოლოვინის პროსპექტი, დასაკრძალავად თავის სამშობლო ყაზბეგში მიასვენებდნენ საქართველოს სამხედრო გზით.

ვერაზე, ჯვართან კუბო დაასვენეს. პანაშვიდი გადაუხადა სამღვდელოებამ და მოსკდა სიტყვები... ქართველი ერი დაობლდა... გაფასებდით, გაფასებთ და კვლავაც დაგაფასებთ... ყველას დაავინწყდა ადამიას სარძეო... ლექსის კრებულის დავირავება“ (სახოკია 1969: 71).

ზიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1893 წ., დეკემბრის 22 – დაკრძალვა სოფელ სტეფანწმინდაში, მამა-პაპის გვერდით, თავისივე სახლის ეზოში (ქრონიკა 1998: 97).

1886 წელს, „კრიტიკოსთაგან“ გაზეზრებული ალექსანდრე ყაზბეგი სასონარკვეთით წერდა: „...რალათ გზას მიღობავთ? გამიშვით სხვაგან, იქნება იქაც სადმე შევხვდე ელგუჯას ან კიდევ მის პროტოტიპს, ანმყო სავაგლახ-სატირალს წარმომადგენელთ! გამიშვით დავითირო ჩემი მკვდრები ამისთვის, რომ ჩემნი არიან და ჩემი გული მიიბრძვის მათკენ!..“ (ყაზბეგი 1950ა: 221).

ნეტა, თუ შეხვდა?! თუ შეხვდა იმათ, ვისზედაც ამნაირი ექსპრესიით ჰყვებოდა; იმათაც, რომლებსაც კარგად იცნობდა და რომლებთანაც ცხოვრების ყველაზე წარმტაცი დღეები აკავშირებდა და იმათაც, ვინც თვალთ არ ენახა, მაგრამ არანაკლებ უყვარდა?!

იმ სამყაროში, სადაც ასე გაშინაურდა მოჩხუბარიძის გვარით ცნობილი მისი ორეული, ალექსანდრე ყაზბეგს ეგულებოდა ოდენ იქ შემორჩენილი ქართულ-კავკასიური რაინდული პირველსაწყისი. სადღაც, სულის სიღრმეში, სიყმაწვილიდან სჯეროდა, რომ მთელ ცხოვრებას ამ საწყისის მსახურებას შესწირავდა, წმინდა გრაალის მაძიებელ რაინდის

მსგავსად და საბუღალველ „საქართველოს ბომონდს“ სულიერი სრულყოფის შარაგანდემოსილი წარუდგებოდა; ოდესღაც, ჭაბუკური ამპარტავენების წამს, გაუმუღავნებია კიდევ თავისი ეს ფარული მიზანი... მაგრამ, მერე, ფრთებმოტეხილს, სწორედ იმ ბომონდისაგან განკიცხულს და განრიდებულს, როდესაც მზალოსავით „სიცოცხლის ისევე ემინოდა, როგოც სიკვდილის“, მხსნელ სავანედ ისევ და ისევ კავკასიის მთები ესახებოდა; ის მთები, სადაც თავის გმირებს მიუჩინა ბინა და სადაც მათთან იმქვეყნიურ შეხვედრას ლამობდა.

ერთ თავის გაუგზავნელ წერილში, განაწყენებული ყაზბეგი წერდა: „*მე არც ცოლი, არც შვილი, არც თუ სხვა რომელიმე გულის შემატკივარი არ დამრჩება, თუ საქართველოში ჩვენი დროის პირველის ბელეტრისტის სახელი არ დამრჩა...*“ (ყაზბეგი 1950ა: 161).

ყოველივე ამას წერდა 1886 წელს, როდესაც მისი ბელეტრისტიკის ყველა შედეგური უკვე შექმნილი იყო, თვითონ კი, უკვე დაღმასვლის ნიშნებით დამფრთხალი, თავგანწირვით ებლაუჭებოდა იმ წარმოსახულ ქიშს, სადაც თავისი წიგნები ეგულებოდა და სადამდე ასვლასაც მთელი ცხოვრება მოანდომა...

„ყოფნა-არყოფნის“ დილემა ალექსანდრე ყაზბეგს „აღიარება-არაღიარების“ კითხვად შემოუბრუნდა და არავინ უწყის, როგორი იყო თავად ყაზბეგის საბოლოო პასუხი... ეგების, იდუმალმა ხმამ მაინც ჩასჩურჩულა, რომ მისი სახელი – „თავისი დროის პირველი ბელეტრისტისა“ სამარადისოდ დარჩება და ქართული პროზის ოლიმპს ყაზბეგის მწვერვალზე გადაანაცვლებს...

ბიბლიოგრაფია:

აბაშიძე 1962: აბაშიძე კ., ეტიუდები. თბილისი: თსუ-ს გამ-ბა, 1962
აღწერილობა 1960: ალექსანდრე ყაზბეგის ხელნაწერები (აღწერილობა), შეადგინა შალვა გოზალიშვილმა, თბილისი: „მეცნიერება“, 1960.

ბარათაშვილი 1945: ბარათაშვილი ნ., თხზულებანი. თბილისი: სახელმწიფო გამ-ბა, 1946

გრიშაშვილი 1948: გრიშაშვილი ი., ძველ თეატრში. თბილისი: „ხელოვნება“, 1948.

კოტეტიშვილი 1925: კოტეტიშვილი ვ., ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი. თბილისი: 1925

სახოკია 1984: სახოკია თ., ჩემი საუკუნის ადამიანები. თბილისი: „ნაკდული“, 1969.

ტაბიძე 1975: ტაბიძე გ., თხზ. 12 ტომად. ტ. XII. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“, 1975.

ღლონტი 1996: ღლონტი ტ., ალექსანდრე ყაზბეგის ავადმყოფობა, პიროვნების ნაკლი და ავტორობის საკითხი, უ. „ცისკარი“, 1996, №9-10.

ქრონიკა 1998: ბიობიბლიოგრაფიული ქრონიკა: ალექსანდრე ყაზბეგი – ცხოვრებისა და შემოქმედების მათიანე (1848-1893). შემდგენელი – ი.გორგაძე და ნ.გურგენიძე. თბილისი: 1998.

ყაზბეგი 1904: ყაზბეგი ა. თხზულებანი. წინასიტყვ. ავტ. დ.კარიჭაშვილი. თბილისი: 1904.

ყაზბეგი 1948: ყაზბეგი ა. თხზულებათა სრული კრებული (თსკ) ტ. 1. თბილისი: „საბჭოთა მწერალი“, 1948.

ყაზბეგი 1948ა: ყაზბეგი ა. თსკ. ტ. 2. თბილისი: 1948.

ყაზბეგი 1949: ყაზბეგი ა. თსკ. ტ. 3. თბილისი: 1949.

ყაზბეგი 1950: ყაზბეგი ა. თსკ. ტ. 4. თბილისი: 1950.

ყაზბეგი 1950ა: ყაზბეგი ა. თსკ. ტ. 5. თბილისი: 1950.

ყაზბეგი 1924: ყაზბეგი ე. მოგონებანი. თბილისი: უ. „მნათობი“, 1924, №5.

ჩხეიძე 2005: ჩხეიძე რ. ყაზბეგიანა. თბილისი: ალექსანდრე ორბელიანის საზ-ბა, 2005.

ცხოვრება 1988: ცხოვრება ალექსანდრე ყაზბეგისა (მის თანამედროვეთა მოგონებების მიხედვით). შეადგინა ე. ავსაჯანიშვილმა. თბილისი: „განათლება“, 1988.

ხუციშვილი 1987: ქართული ლიტერატურული კრიტიკის ისტორიისათვის (ქრესტომათია). შეადგინა ს. ხუციშვილმა. ტ. II. თბილისი: 1956.

შენიშვნები:

1) „ამას წინად, ძვირფასო სანდრო, მივიღე ერთი მშვენიერი საჩუქარი – სამეღნე და შანდლები. წერილი არ ახლდა. არ ვიცი, ვისგან არის, მაგრამ ვხვდები. სხვა ვერაფერს შეძლებდა ასეთი ყურადღებიანი ყოფილიყო და ამდენი ფიქრა ჩემზე, თუნდაც შორიდან, ისე, როგორც ჩემს ძვირფას სანდროს. თუ ეს შენა ხარ, დიდად გემადლიერები. საჩუქარი ძალიან მომეწონა და კიდევ უფრო მომეწონა და გამახარა შენმა ყურადღებამ; ეს ყოველივე მუდამ მახარებდა, მაგრამ უსიამოვნებებიც იყო: ეს იმიტომ რომ, შენ ალბათ ფიქრობ – შენ და შენი საქმეები მე არანაირად არ მაინტერესებს, თორემ საჩუქარს წერილსაც ხომ მიაყოლებდი. თუმცა, შესაძლოა, გინდა დამაინტერესო, წერილს კი ცალკე გამოაგზავნი. მეტს მოგწერდი, მაგრამ მაჩქარებენ. შემდეგ ჯერზე ნამდვილ წერილს მოგწერ. ახლა მართო იმას გეტყვი, რომ სპექტაკლს აწყობენ, სადაც მეც ვმონაწილეობ. გამეხარებოდა თუ სპექტაკლს ჩამოუსწრებდი... შუბლზე გეამბორები. როდის გამოგვეცხადები. ჩვენები გკოცნიან. შენი ლიზა ყაზბეგი“ (აღწერილობა 1960: 165-166).

2) „დრამატულ კომიტეტს“ ილია ჭავჭავაძე თავმჯდომარეობდა, ხოლო წევრები იყვნენ: დიმიტრი ყოფიანი, დავით ერისთავი, ნიკო ავალიშვილი, გიორგი თუმანიშვილი და სხვ.

3) როგორც აღმოჩნდა, ლადო კოტეტიშვილი (1895-1940) თვითონ ყოფილა არაჩვეულებრივად საინტერესო პროზაიკოსი, მაგრამ, მრავალი მიზეზის გამო, სიცოცხლეში არაფერი გამოუქვეყნებია და ქართველი მკითხველი მის წიგნებს ავტორის გარდაცვალებიდან მხოლოდ 80 წლის შემდეგ გაეცნო.

გ ა ჟ ა - ფ შ ა გ ე ლ ა

1922 წელს, შვიდი წლის შემდეგ ვაჟას გარდაცვალებიდან, პაოლო იაშვილი წერდა: „...გულშემზარავი იყო ბედი ვაჟა-ფშაველასი. ვაჟა-ფშაველაზე ძლიერი პოეტური სტიქია

არ ახსოვს საქართველოს. ვაჟამ პირველმა მისცა იმედი ქართულ სიტყვას. მას ჰქონდა ღმერთების ენა და ჰომეროსის ნოყიერება. მაგრამ არწივად წოდებული საქართველოში დადიოდა, როგორც „ჩხიკვი ბატარა“, თვალმოხეული, ყველის სუნით გაჟღენთილი, დაკონკილ ჩოხით, ფრჩხილებში მიწა გამოვლესილი, ნარმის საცვლებში, დასული სოფლის მენვრილმანის ვაჭრობამდის, მიუღებელი, უგვირგვინო. ის ჭლეჩით დააკვდა სააგადმყოფოს ლოგინს, ისე ვით უბინაო და ქუჩის მათხოვარი“ (იაშვილი 2004: 255).

ჩვენ იშვიათად ვიხსენებთ ამ სიტყვებს – იმიტომაც, რომ მათში მწარე საყვედური უღერს, იმიტომაც, რომ სიმართლის მოსმენა არ გვიყვარს და კიდევ იმიტომ, რომ საკუთარი პრობლემებით დაღლილნი, ვცდილობთ არ ვიფიქროთ სხვის ტკივილსა და გაჭირვებაზე – არც ამდღევანდელზე და არც ასი წლის წინანდელზე...

და მაინც, ვაჟა შეგვახსენებს ხოლმე თავს, შეგვახსენებს, როდესაც ერთადერთი მწვანე ტოტით სიცოცხლეს ჩაჭიდებულ ხეს ან ქუჩაში მოძუკძუკე სამფეხა ძაღლს, ერთი წამით, მისი

თვალთ შევხედავთ და გაგვასხენდება მისგანვე შთანერგილი აზრი, რომ ჩვენგან დასახიჩრებული ბუნება იმ სულიერი სიმახინჯისა და იმ დაუნდობლობის ანარეკლია, რომელიც, თუ მიუშვით, გაუსაძლისს გახდის ცხოვრებას ამ ქვეყანაზე.

ბუნების პირისპირ ამპარტავნად მდგარ ადამიანს ვაჟამ მუხლი მოადრეკინა ამ მარადიული სასწაულის წინაშე და პირიქით, ცხოვრებისაგან თუ ხელისუფალთაგან დაჯახნილსა და დაჩოქილ თვისტომს ხელი შეაშველა, ფეხზე წამოაყენა, ღირსების გრძნობა და მომავლის რწმენა შთაუნერგა.

იგი თვითონ იყო ამ ბუნების ღვიძლი შვილი, მის კალთაში გაზრდილი და რძესთან ერთად თავისუფლების გემოს ნაჩვევი...

ლუკა რაზიკაშვილი, რომელიც შემდგომში ვაჟა-ფშაველას სახელით გახდა ცნობილი, 1861 წლის 14 ივლისს დაიბადა სოფელ ჩარგალში, ფშავეში პავლე და გულქან რაზიკაშვილების ოჯახში. „დედა ჩემი იყო ივრელი ქალი, სოფელ სხლოვანიდან, ფხიკლიანთ გვარისა, სადაც მოსახლობენ დღესაც მისი ნათესავნი, – წერს ვაჟა თავის ავტობიოგრაფიაში „ჩემი წუთისოფელი“ და განაგრძობს, – სათემო გვარი ფხიკელაშვილებისა არის გაბილაური. ღვიძლი ბიძა დედაჩემისა პარასკევა პირველი მოღვესე იყო ფშავეში. იმან შექმნა სატირული ლექსები და დღესაც ყველა ფშაველი იმის ჰანგზე „ლექსობს“. საუბედუროდ, წერა-კითხვა სრულიად არ სცოდნია... წერა-კითხვა არც დედაჩემმა იცოდა, თუმცა ბუნებით ფრიალ ნიჭიერი იყო, შესანიშნავი მეოჯახე და მონყალე, გლახის გამკითხველი, მეზობლის დამხმარე; დედა-ჩემის ქველობა დღესაც სამავალითოდ არის დარჩენილი. ისე ჩავიდა საფლავში, რომ ერთს არავის ახსოვს იმას გაეჭავრებინოს...“ (ვაჟა-ფშაველა 1961ე: 434).

ახლა ვაჟასავე თვალთ დანახული პორტრეტი მამამისისა – პავლე რაზიკაშვილის: „მე როცა მამა-ჩემი ვიცანი მამად, მაშინ იგი მთავარ დიაკვანად იყო სოფ. მაღაროსკარში, ს. ჩარგალზე რვა ვერსზე დაშორებით. როცა კი შინ იმყოფებოდა, მუდამ მიაშობდა მოთხრობებს ძველი საღმრთო ისტორიიდან, წერა-

კითხვას მასწავლიდა ძველებურს წესზე. ჩაუჯდებოდა ხორცს ხინკლისთვის საკეპლად ფიცარზე, იქვე ტახტზე მეც დაუჯდებოდი პირდაპირ და ვუგდებდი ყურს იმის ტკბილ საუბარს...“ (ვაჟა-ფშაველა 1961ე: 436).

პავლე და გულქან რაზიკაშვილები 1890 წლის შემოდგომაზე გარდაიცვალნენ. წესის ასაგებად შეკრებილმა შვილებმა გადაწყვიტეს, რომ უფროსი ძმა – გიორგი თიანეთში დაბრუნდებოდა, სადაც იგი ვეჭილობდა; მომდევნო – ვაჟა ჩარგალში რჩებოდა; ნიკო (შემდგომში ბაჩანას სახელით ცნობილი), ფშავედან გაცლას ამჭობინებდა, რადგან თავისი წაწალი ჰყავდა ცოლად შერთული და თემის ადათის დამრღვევად ითვლებოდა – ამიტომაც იმხანად ხევსურეთში, ბარისახოში მასწავლებლობდა; მასწავლებლობდა აგრეთვე თედოც – ხელთუბანში, გორის მახლობლად; ამათი უმცროსი ძმა – სანდრო, ჯერ კიდევ სწავლობდა და უფროსი ძმები ინანილებდნენ სწავლის ხარჯებს. რაზიკაშვილებს ჰყავდათ უფროსი დაც – მართა, ყვარელში გათხოვილი.

ნიკო და თედო რაზიკაშვილებმა, როგორც მოგვხსენებათ, მწერლობას მიჰყვეს ხელი და თავდაპირველად ვაჟას მეტოქეობას არა მარტო თიბვაში, ნიშანში სროლაში და ჭიდაობაში უწევდნენ. თვრამეტი წლის ბაჩანამ ვაჟაზე ადრე გაითქვა სახელი მშვენიერი ლექსით – „მუხას“, მაგრამ ამ ნაადრევმა პოპულარობამ მას დათვური სამსახური გაუწია – ბოლომდე მეტოქედ თვლიდა ვაჟას.

რაზიკაშვილთა ახლო მეგობრის, ივანე ბუქურაულის თქმით, ბაჩანა ღვარძლიანი და დამცინავი იყო, ამასთანავე ფხუკიანიც, ხუმრობას ვერ იტანდაო. ძმები ხშირად კამათობდნენ ლიტერატურის გარშემო. ეს არცაა გასაკვირი. გასაკვირი უფრო ისაა, მით უმეტეს ქართული ტრადიციის გათვალისწინებით, რომ ლიტერატურულმა პაექრობამ ვაჟასა და ბაჩანას შორის პრესის ფურცლებზე გადაინაცვლა.

რაზიკაშვილთა ოჯახში ძმებს შორის ურთიერთობებს, როგორც ეტყობა, მაინც უფრო ვაჟა წარმართავდა. ვაჟას დისშვილი, მიხა რაზიკაშვილი იგონებდა, რომ როდესაც ბიძამისს „საზოგადოებაში ლექსის თქმას სთხოვდნენ, ჯერ ბაჩანას „მუხას“ იტყოდა და შემდეგ თავის „არწივსო“ (ყუბანეიშვილი 1937: 272).

მოდით, ერთი წამით თხრობა შევწყვიტოთ და ჩვენს გავისენოთ „არწივი“ – ჩვენი სიყმაწვილის უცილობელი თანამგზავრი: ას ოცდაათი წელი გავიდა ამ ლექსის დაწერიდან: როდესაც მას საბჭოთა სკოლაში ვსწავლობდით და ვიზეპირებდით (ჩემს თაობას ვგულისხმობ), უკვე დრო-ჟამით დაწინსვლილი და ისტორიის საკუთრებად ქცეული ქვეყნის სიმბოლოდ აღვიქვამდით ვაჟას არწივს, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ისტორიის ობიექტიდან – მის სუბიექტად ვიქცეით და ხელთ, მართლაც „ფრთამოტეხილი და გულისპირს სისხლმოცხებული“ ქვეყანა შეგვჩა, თვალი აგვეხილა, – თურმე როგორ ჰგავს ერთმანეთს ჩვენი და ვაჟას გულისწადილი:

*არწივი ენახე დაჭრილი,
ყვავ-ყორნებს ეომებოდა,
ენადა ბეჩავს ადგომა,
მაგრამ ველარა დგებოდა.
ცალს მხარს მინაზე მიითრევს,
გულისპირს სისხლი სცხებოდა.
ვაჰ, დედას თქვენსა, ყოველ,
ცუდ დროს ჩავიგდავთ ხელადა,
თორო ენახავდი თქვენს ბუმბულს
გაშლილს, გაფანტულს ველადა!*

ისე მგონია, ამ „ყვავ-ყორნების ველად გაფანტული ბუმბულის“ ნახვის იმედი კაცს თუ არა აქვს, მის ქართველობას ის ერთი ფერმენტი აკლია, საუკუნეობით რომ განასხვავებდა ქართულ ეროვნულ ხასიათს.

„არწივი“ 1887 წლითაა დათარიღებული. 26 წლის ვაჟა იმ დროს სოფელ დიდ თონეთში მასწავლებლობდა, მანგლისის

მახლობლად და ეს წარუმატებელი მასწავლებლობა მისი პირველი და უკანასკნელი სამსახური იყო. მთელი დანარჩენი ცხოვრება მან უბრალო ფშაველი გლეხკაცის ცხოვრებით იცხოვრა.

მასწავლებლობის უფლებას ვაჟას აძლევდა გორის საოსტატო სემინარიის დიპლომი. აქვე უნდა ითქვას, რომ თელავის სასულიერო სასწავლებლისა და თბილისის ორკლასიანი სამოქალაქო სასწავლებლისაგან განსხვავებით, სადაც მანამდე მოუწია სწავლამ, გორის საოსტატო სემინარიას ვაჟა განსაკუთრებული სითბოთი იგონებდა.

სწორედ გორში სწავლისას (ეს 1879-1882 წლებია) გამოიკვეთა ვაჟას პიროვნული იერიცა და მისი ლიტერატურული ინტერესებიც: აქ დაუმეგობრდა იგი შიო მღვიმელს, ნიკო ლეონიძეს (მამას გიორგი ლეონიძისა), ლადო აღნიაშვილს. გორში იმხანად ხალხოსნური წრე ყალიბდებოდა: სოფრომ მგალობლიშვილი, მიშო ყიფიანი – მფარველი და საყვარელი მასწავლებელი ვაჟასი.

ვაჟას განსაკუთრებით მფარველობდა აგრეთვე სემინარიის ღირექტორი დიმიტრი სემიონოვი. სწორედ მან უთხრა ალექსანდრე ხახანაშვილს, შემდგომში ცნობილ ლიტერატორს, ყმანვილი ვაჟას წარდგენისას: „*Запомните! Это высшая поэтическая натура!*“ (ყუბანიშვილი 1937: 111).¹⁾

სემიონოვისავე ხელშეწყობით გამოდიოდა სემინარიაში ხელნაწერი ჟურნალი – „რიჟრაჟი“. ბაჩანამ, რომელიც ამავე სემინარიაში სწავლობდა, საგულდაგულოდ გადანერა „რიჟრაჟის“ ათი ეგზემპლარი. ერთი ეგზემპლარი აქედან მონათვეებმა ილიას გაუგზავნეს, ერთი კიდევ – სერგი მესხს გაზეთ „დროებაში“.

ვაჟას ყმანვილური დებიუტი „რიჟრაჟში“ – ჯერ კიდევ გაუბედავი კალმით ნაწერი ლექსი „ყარსის ბრძოლა“ მაინც არ დარჩენილა ყურადღების გარეშე – ჟურნალმა „იმედმა“ გამოაქვეყნა 1881 წელს. ამ დროისათვის ვაჟას ამავე ჟურნალში

კიდევ ორიოდ ლექსი აქვს გამოქვეყნებული, ხოლო გაზეთ „დროებაში“ – რამდენიმე კორესპონდენცია ფშავ-ხევსურეთიდან.

ვაჟასთან გორში დამეგობრებულ ალექსანდრე გარსევანიშვილს ასე დამახსოვრებია თავისი ფშაველი ამხანაგი: „რამდენადაც მე შევამჩნიე, ლუკა რაზიკაშვილი მეტად მგრძნობიარე პიროვნება იყო. სულიერი განცდა ხშირად ეცვლებოდა. ხან იყო მეტად მხიარული და საუბრის მოყვარე, ხან სულ ოცნებობდა და ასეთ დროს ლაპარაკიც ერიდებოდა, ხან ბრძოლას ნატრულობდა და ყველიერში კრივშიც მონაწილეობას იღებდა. ამხანაგებს ხან ღმობიერად ექცეოდა, ხან დაცინვაც იყოდა“ (ყუბანიშვილი 1937: 128).

ლუკა რაზიკაშვილის სიყმაწვილისდროინდელი ლექსები იმჟამინდელი ქართული პოეზიის ჩვეულ კალაპოტს მიჰყვებიან:

*როდის იქნება, შევიკრიბოთ, ძმანო, ერთადა
და დაგაყვიროთ კიდიოთ-კიდეს მკვნესი ნალარა,
მის ტკბილსა ხმაზედ მხიარულად, გიჟმაჟურად,
თავისუფლადა ვთამაშობდეთ აღმარ-დაღმარა?!*

ეს პირველი სტროფია ჟურნალ „იმედში“ 1882 წელს გამოქვეყნებული ვაჟას ლექსისა – „როდის იქნება“.

გადის რამდენიმე წელი და რაღაც ნათელხილვის წამს ვაჟა მიხვდება: ის, რისი თქმაც მას უნდა, ჟურნალ-გაზეთებში ამოკითხული ლექსების ენით არ ითქმის, სხვაგვარად უნდა ითქვას, აკვანში რომ ჩაესმოდა ფანდურზე ნამღერი ლექსები, სწორედ იმ ენით, იმ ინტონაციით, იმ ხმოვანებით უნდა ამეტყველდეს... მაშინ მისი „ცვალებადი ხასიათიც“ უკეთ გამჟღავნდება და მისი ჩაგუბებული განცდებიც უფრო იოლად გამოითქმის:

*თუ მამკლავ, ისევ შენ მამკლავ,
ქალავ, თავდახრით მცინარო,
დღეს ჩემის პირის მკოცნელო,
ხვალ სხვისთვის ძუძუს მჩინარო.*

წყეული იყოს ღვთისაგან
ის დღე, როდესაც ვნახეო
შენი ფოფინა თვალები
და მოელვარე სახეო!..

„ათი წლისა უკვე შეყვარებული გახლდით, – წერდა ვაჟა თავის დაუმთავრებელ ავტობიოგრაფიულ ნარკვევში, – მაგრამ რამდენადაც ძლიერი იყო ეს ჩემი სიყვარული, იმდენად, გაუბედავი, დამალული, უსიტყვო, ისეთი, რომ ვკონებ ვინც მიყვარდა იმანაც არ იცოდა; მე კი თუ მუდამ დღე არ მენახა თვალით, მოვკვდებოდი, რის გამოც, როცა დროს ვიხელთებდი, უნდა გავქცეულიყავი იქ, საცა ჩემი „სატრფო“ მეგულებოდა, რომ თვალით დამენახა, დავმტკბარიყავი მისი ცქერით. ჩემი სიყვარულისა მევე მრცხვენოდა, ეს სიყვარული დანაშაულად მიმაჩნდა და როგორ განუცხადებდი ჩემს სატრფოს,... ვიდრე არ დავვაჟაკდი და იმისა, ვინც მიყვარდა, ცოლად შერთვა არ განვიზრახე, ვერც სიყვარულის გამოცხადება გავბედე...“ (ვაჟა-ფშაველა 1961ე: 439).

ის, ვისი ცოლად შერთვაც განიზრახა და სიყვარული გამოუცხადა 25 წლის ვაჟამ, ეკატერინე ნებიერიძე გახლდათ – უკანონო შვილი თავად ოთარ ამილახვრისა, ადრე გათხოვილი და ადრევე დაქვრივებული. ამ გარემოებას ხელი არ შეუშლია კეკესათვის, როგორც მას შინაურები ეძახდნენ, ბავშვივით ხალისიანი და გულლია დარჩენილიყო. ტანადაც პატარა ყოფილა და ვაჟას ძმები, რომლებსაც კეკე ძალზედ უყვარდათ, ხელში აყვანილს თოჯინასავით ათამაშებდნენ თურმე.

კეკე ვაჟამ ამილახვრების ოჯახში გაიწნო, ოთარამენში, გორის მახლობლად. დაქვრივებული კეკე აქ მიბრუნდა, რადგან სხვა პატრონი არ ჰყავდა. კაცმა რომ თქვას, ვაჟაც უსახსრობამ მიიყვანა ამილახვრების ოჯახში შინამასწავლებლად. ახალ-დაბრუნებული იყო პეტერბურგიდან, სადაც უნივერსიტეტში სწავლის ხარჯებს ვერ გასწვდა და ეტყობა, სწორედ ამილახვრებთან ერთგვარი შესვენების დროს აპირებდა სამომავლო გზის არჩევას.

განგების ნებით, ერთი მთავარი არჩევანი მას სწორედ ამ ოჯახში ელოდა. მთელი შემდგომი თხუთმეტი წლის განმავლობაში კეკეს ხალისი და სითბო შეჰქონდა ჩარგალში გამომწყდებული „რაზიკანთ დევის“ არცთუ იოლ ცხოვრებაში.

ვაჟა არ მიეკუთვნებოდა მამაკაცის იმ ტიპს, რომელსაც გული არ შეეკუმშება ლამაზი ქალის დანახვისას. პირიქით, ადვილად აალებადი და ეტყობა, ზოგჯერ ძნელი მოსათოკიც ყოფილა. ისე რომ, კეკეს უთუოდ გაუქრებოდა ხოლმე მისთვის ჩვეული მხიარული გამომეტყველება, როდესაც ხატობაზე ან დღეობაში (წირვა-ლოცვაზე ვაჟა არ დადიოდა) ქმრის მრავლისმეტყველ მზერას გააყოლებდა თვალს, ანდა შუბლშეჭმუხვნილი კითხულობდა მის გრძნობამოძალებულ სტრიქონებს და ვერ დაედგინა, მისდამი იყო მიძღვნილი ეს ლექსი, თუ ფარული მოქიშვე ჰყავდა და მეტი სიფხიზლე მართებდა:

*შენმა სურვილმა დამლია,
შენზე ფიქრმა და სევდამა,
მორს წასვლამ, ხშირად გაყრამა,
გულის თვალებით ხედვამა;
მაოცებს შენი გამზრდელი,
ვინც შენ გაგზარდა დედამა...*

ეს ლექსი, „სიყვარული“ 1891 წელსაა დაწერილი. ვაჟა ამ დროს ოცდაათი წლისაა: სისხამ დილით, მხარზე ცეღგადებული მიდის იგი კურდღელაანთ-სულის გორაზე – სათიბავად, ხოლო ღამ-ღამობით, ჭრაქის შუქზე პატარა საწერ მაგიდას უბრუნდება, სადაც განგების მადლიანი ხელი ატარებს მის კალამს.

სწორედ ამ კალმით გაკვალულ გზას მივადევნოთ თვალი: როგორ უნდა იცხოვროს ადამიანმა ქვეყანაში, რომელიც სიყალბეზე და ძალმომრეობაზეა აგებული; როგორ უნდა იცხოვროს, რომ სულში სიკეთისა და თანაგრძნობის ნაპერწკალი შეინარჩუნოს; როგორ უნდა იცხოვროს, რომ წაქცეულის მიშველიებისას თვითონაც არ წაიქცეს; რომ სისუსტის წამს,

ძლიერთა ბანაკს არ მიეკედლოს – მათ მიტაცებულ ნადავლს დახარბებული; როგორ უნდა იცხოვროს, რომ შთამომავალთ არ რცხვენოდეთ მისი სახელის და შორიდან არ უვლიდნენ მის საფლავს? – ამ კითხვებითაა დასერილი ვაჟას „ჩემი ვედრება“.

მეცხრამეტე საუკუნის ქართული პოეზიის თემებისა და პრობლემების პოლიფონიაში სულ უფრო და უფრო მკვეთრად გაისმოდა ეს მარადიული კითხვები. კითხვები, რომელთათვისაც პასუხის გაცემას თვით ცხოვრება მოითხოვდა ადამიანისაგან, ხოლო ეს ადამიანი, თავის მხრივ, სულ უფრო და უფრო ხშირად სულის მესაიდუმლეს, პოეტს აპყრობდა მზერას.

ამ კითხვებზე დაფიქრებისას, პოეტი უკვე ველარავის მიმართავდა დასახმარებლად. მხოლოდ ღმერთი თუ იქნებოდა მისი შემწე. ეგების, სწორედ ამიტომ, ვაჟა-ფშაველას ეს ლექსი სწორედ ღმერთისადმი მიმართვის ფორმითაა დაწერილი.

„ჩემი ვედრება“ აერთიანებს ვაჟას პიროვნულ და შემოქმედებით იდეალს; მისი კონცეფცია აქ მნიშვნელოვანწილად იმეორებს ილიასა და აკაკის მოქალაქეობრივ მიმართებას, მაგრამ, ამასთანავე, არის ერთი, წმინდა ვაჟასეული შტრიხი „ჩემ ვედრებაში“, რომელიც ესოდენ განსხვავებულ ელფერს აძლევს მის პროგრამულ ლექსს: ეს გახლავთ საგანგებოდ ხაზგასმული (ილიასა და აკაკის კონცეფციასთან შინაგანად დაპირისპირებულიც კი), პოზიცია „უჩინარი“ და თავმოდრეკილი“ შემოქმედისა.²⁾

პროგრამულ ლექსში ვაჟამ არ ისურვა ერის მოძღვარის პიედესტალზე მდგარიყო. არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს პიედესტალი უკვე დაკავებული იყო; სხვათა შორის, ვგონებ, არც იმიტომ, რომ არანაირი ამბიცია არ გააჩნდა (ასე რომ იყოს, უფრო მარტივი სურათი იქნებოდა). საფიქრებელია, იმიტომ, რომ ამ ამბიციის საჭაროდ გაცხადების უფლება არ მისცა თავის თავს ილიასა და აკაკის შემდეგ. ვაჟამ თავისსავე შინაგან ბუნებასთან მისადაგებული გზა აირჩია: სწორედ აქედან მოდის „ჩემი ვედრების“ თავმოდრეკა და „ბალახად ყოფნის“ სურვილი.

რელიგიის რანგში აყვანილი უპრეტენზიო რწმენა, ხელოვნებისათვის (და მოყვასისათვის) უჩინრად მსახურების მონოღება იშვიათ და სამუდამოდ დასამახსოვრებელ ელფერს აძლევს ამ უსევადო სატევარივით სადა, მაგრამ უანგმიუკარებელ სტრიქონებს:

*ღმერთო, მიიღე ვედრება,
ეს ჩემი სათხოვარია:
არ დამეკარგოს გულიდამ
მე შენი სახსოვარია!
გულს ნუ გამიტეხ ტანჯვაში,
მამყოფე შეუდრკელადა;
ვფხიზლობდე, მუდამ მზად ვიყო
დაჩაგრულების მცველადა.
ბალახი ვიყო სათიბი,
არა მწადიან ცელობა;
ცხვრადვე მამყოფე ისევა,
ოღონდ ამშორდეს მგელობა;
არ წამიხდინო, მეუფევე,
ეს ჩემი წმინდა ხელობა!
მაშრომე საკეთილოდა,
თუნდ არ მოვიმკო ნაყოფი,
შვილთ საგმოდ არ გამიხადო
ჩემი მუდმივი სამყოფი.*

– აი, ერთი იმ ლექსთაგანი, ჭრაცის შუქზე რომ იწერებოდა ფშაური ღამის სიჩუმეში, რომელშიც მხოლოდ ვაჟას მძინარე ცოლ-შვილის მშვიდი სუნთქვა მოისმოდა და დროდადრო, შორიდან – ტოტია-მგლის გაბმული ყმუილი...

ეს ყმუილი თუ დაუფრთხოვდა ძილს რომელიმე ბავშვთაგანს, გასუსული რომ იწვა და ჭრელი საბნის ქვეშიდან ცნობისმოყვარე თვალს არ აცილებდა პოეტ მამას.

ვაჟას უფროსი ქალიშვილი, თამარი იგონებდა: „ერთ ღამეს გვიანობამდე არ დამეძინა. ჩემად ვადევნებდი თვალყურს მამაჩემის წერას. ვხედავდი: ადგებოდა, ხან ერთ კედელს

მიაჩერდებოდა, ხან მეორეს. მიმოდიოდა ოთახში: მივიდოდა, დასწერდა, კვლავ გაივლ-გამოივლიდა. ხან ფანდურს ჩამოიღებდა კედლიდან, დაუკრავდა და დაამღერებდა:

თავის პატრონი ენაცვლოს,
თავის თვალყვითელ ციცასა...

გვიან ღამით, როდესაც უკვე ცნობისმოყვარე თამარიც კარგა ხნის ჩაძინებული იყო, ხოლო თვალყვითელა ციცა-კატა ჩოჩხონია დამბალი ხაჭოთი გამასპინძლებული, ვაჟა საწოლს მიაშურებდა.

„მამას საწოლზე დათვის ტყავი იყო გადაფარებული, – იგონებდა თამარი, – დათვის ტყავზე ნაბდის ქეჩა ეფინა. ქეჩაზე ვეფხვის ტყავი ეხატა. საწოლის თავთან კედელზე მიკრული იყო ირმის და ჯიხვის რქები. აგრეთვე არწივის მხრები, ბრჭყალები ეკიდა. იქვე, კედელზე ჩამოკიდებული იყო ფარ-ხმალი, ორი თოფი: ერთი ბერდანკა და ერთიც აინალი. კედელზე ეკიდა დიდი ფანდური“ (რაზიკაშვილი 1961: 68).

კეკეს, ვაჟას ცოლის, პატარა ტახტი, ფშაური ადათის მიხედვით, ცალკე უნდა მდგარიყო. და იყო კიდევ მოპირდაპირე კედელთან მიდგმული.

დილით, როცა მზის პირველი სხივი დაეცემოდა ივლიანთ გორას, ვაჟა პირზე წყალს შეისხამდა, თაფლისფერ წვერზე გადაისვამდა ხელს და გახედავდა ჩარგლულას ხეობას, სამების მთას და სარაყდრის გორს – რამდენჯერ ჩასძინებია მის კალთაზე ხევსურეთიდან მობრუნებულს... მერე, ჩაფიქრებული, თავისთვის ჩაიდუღუნებდა:

მთას ვუცქერ ყელ-მოღერებულს,
მთელის ხმელეთის მფლობელსა,
თვის დღეში ცრემლ-დარდ უნახველს,
არვისთვის არრის მთხოვნელსა, –
ერთს ბედნიერად გაჩენილს,
გაჩენით ბედის მპოვნელსა,

რაც უნდა, რაც ენატრება,
ყველას უჭაფოდ მშოვნელსა.
ვუცქერ ხევს მოქუხარესა, –
ლაღლსა და ლაღად მდინარსა, –
ქვეყანას, ტურფად მოკაზმულს,
მზეს, მთვარეს, ნათლის მფინარსა,
და ჩვილს ყრმას, აკვანს მწოლარეს,
ტკბილს ოცნებაში მძინარსა;
განათლებლისა ნაყოფსა,
უფლის ტახტამდე მყივანსა.

იმეორებს ვაჟა ამ ლექსს და „ამჟამინდელი ხედვის სიამე“ მომავალზე ფიქრით ეწამლება – „რით დასრულდება სიტურფე სიცოცხლის, მთისა, ბარისა?“ – მერე, თითქოს გაურბის ამ კითხვას, თავისსავე თავს უბრუნდება, თავის მრწამსსა და მიზანს:

... ოღონდ მე ჩემი ნადილი
და მღელვარება გულისა
ვასრულო, აზრს ვემსახურო,
ერთგული ვიყო რქულისა:
ვაკეთო, რაცა მნადიან,
რაც მიყვარს, რაცა მწყურისა,

ეს ლექსი – „მთას ვუცქერ ყელმოღერებულს“ XIX საუკუნის მიწურულსაა დაწერილი – 1899 წელს. ვაჟა უკვე აღიარებული პოეტია და ამ აღიარებაში დიდი წვლილია ილია ჭავჭავაძისა.

იაკობ მანსვეტაშვილს ჩაუწერია „ივერიის“ რედაქციაში ვაჟას სტიქიური „ლიტერატურული საღამოს“ (თავის „მოხუცის ნათქვამს“ კითხულობდა თურმე) ილიასეული შეფასება: „– არა, ჩვენ ძველებმა ახლა კალამი უნდა ძირს დავსდვათ! გზა ვაჟას უნდა დავეთმოთ!“ (მანსვეტაშვილი 1936: 107).

არტურ ლაისტიც იგივეს წერდა თავის „საქართველოს გულში“: „...ილიას ჩემთვის უთქვამს: „ვაჟა-ფშაველა არის გენიალური ფიგურა და ყველაფრით განირჩევა თანამედროვე პოეტებისაგანო“ (ლაისტი 1963: 76).

ამ დროისათვის ვაჟას უკვე დაწერილი აქვს „გოგოთურ და აფშინა, „ალუდა ქეთელაური“, „ბახტრიონი“, „სტუმარ-მას-პინძელი“...

„შელის ნუკრის ნაამბობის“ და „ქუჩის“ გამოქვეყნებისთანავე თავისი ერთგული მკითხველი გაუჩნდა ვაჟას მოთხოვნებსაც. იმ მოთხოვნებს, ლექსებთან და პოემებთან ერთად ხურჯინით რომ ჩამოჰქონდა ჩარგლიდან თბილისში. აქ ან პირდაპირ „ივერიის“ რედაქციას მიაღებოდა, ან იოსებ იმედაშვილს ააკითხავდა მთანმინდაზე. საღამოს კი მღეთის ქუჩისაკენ გასწევდა, სადაც ჩვეულებრივ ჩერდებოდა ხოლმე თავის უმცროს ძმასთან – სანდროსთან.

იოსებ იმედაშვილი ასე აღწერდა ვაჟას იერს: „შუა ტანი-საზე უფრო მაღალი, წელში აშოლტილი, სახე გამხდარი, უფრო ხმელი, ბოლო ხანებში ციმბირის წყლულით ცალთვალატირებული, დინჯი, დარბაისელი, თავაზიანი. ხანდახან იფეთქებდა ხოლმე, მაგრამ სულის სიმშვიდეს მუდამ ინარჩუნებდა, არ ვიცი რათა, მაგრამ ვაჟას მიხრა-მოხრასა და ლაპარაკს რომ ვუკვირდებოდი, უნებლიეთ ზეგვა, ლუხუმი და სხვა მსგავსნი გმირნი წარმომიდგებოდნენ ხოლმე.

მეტად სადად იცვამდა, უბრალო, სოფლელი ფშაველი გლეხისაგან ვერ გაარჩევდით. მუქი ფერის მოშავო ან მოყავისფრო ჩოხა, შალის საკანჭეები, უყელო ჩუსტები, ტყავის ქაშარი, გალიბანდის ქედი, მოყვითალო ყაბალახი, – აი, მისი მორთულობა, განუშორებელი ნაბდითა და ხანჯლით.

თბილისში ჩამოსვლისას, ყელზე მოვდებულ მაუდის ყაბალახში განუშორებლად ელაგა ღორის ლურთი, ხშიადის ღორის ქონიანი ნატეხი, სარედაქციოდ დაწერილი ლექსები, პოემები, წერილები და ლესინგის „ლაოკოონი“ (იმედაშვილი 1978: 209).

თბილისში ვაჟა მეტწილად შობა-ახალწლებზე და სააღდგომოდ ჩამოდიოდა. ზოგჯერ, განსაკუთრებულ შემთხვევაში, ამა თუ იმ მწერლის, მსახიობის იუბილეზე ან დაკრძალვაზე.

დედაქალაქში მას თავისი წრე ჰყავდა მეგობარ-ამხანაგებისა: ივანე ბუქურაული, ნიკო კურდღელაშვილი, შიო მღვიმელი, იროდიონ ევლოშვილი... თავშეყრა ისეთ სარდაფში უყვარდათ, რომელსაც უფრო უბრალო ხალხი ეტანებოდა – მირიანაშვილისა მაგალითად, ან „ქოსებთან“. აქ, კახური ღვინით შემთბარნი, ხან ქალაქის ამბებს უყვებოდნენ ვაჟას, ხან კი, თუ ძალიან ჩააჭინდებოდნენ, თავის რომელსამე ახალ ლექსსაც წააკითხებდნენ:

*სიტყვა გადვადე ერშია,
სიტყვა, რა სიტყვა? – ეული,
ტანჯულის გულის ნაცრემლი,
ვარმით ნაკვები, სნეული,
გულ-გავმირული, ბეჩავი,
თავს მანდილ-ჩამოხეული!*

*ასე წვა-ღავით გაზრდილმა,
რას ვიფიქრებდი, იხარა...
წვერს მარგალიტი მოისხა,
ტანი ზურმუხტით იფარა...*

ვაჟა ლექსის კითხვას რომ ჩაამთავრებდა და პირველი აღტაცება ჩაცხრებოდა, ერთ-ერთი მის მეგობართაგან, უთუოდ, კითხავდა ეშმაკური ღიმილით: კაცო, შენ ის ვაჟა-ფშაველა არა ხარ, ამ ორი წლის წინ „ივერიის“ რედაქციას რომ მისწერეს – რა გააჭირეთ საქმე თქვენი ვაჟა-ფშაველათი, არ აჯობებს არტემ ახნაზაროვის ლექსები ბეჭდოთო?!

ახლა თვითონ ვაჟასაც ელიმებოდა ამ ანონიმიურ წერილზე, მაგრამ უკანასკნელ ხანს „ივერიის“ თანამშრომლებს რალაც გულგაცეიბას ამკარად ატყობდა: რამდენიმე შეთავაზებული ნაწარმოები არ გამოუქვეყნეს, გამოუქვეყნებულში – ფული არ მისცეს... და, ამასთან ერთად, კიდევ საჯაროდ ჭკუას ასწავლიდნენ – პეტერბურგში სტუდენტური სალაროს ვალი რომ გადევს, რატომ არ უბრუნებო?!

იცოდნენ კი, რომ რედაქციებიდან აღებული ათი თუ თხუთმეტი მანეთი ნავთსა და მარილზე ძლივს ყოფნიდა, ცოლ-შვილი

ჩაუცმელ-დაუხურავი დაუდიოდა, თვითონ, რაც ეს წყეული ციმბირის წყლული შეეყარა – ჩამოხმა, გვერდს იტკიებდა და ძველებური ჯანი აღარ მოსდევდა...

არაა გასაკვირი, რომ ასეთ გუნებაგანწყობილებაზე დაწერილი ლექსი – „ნუგეში მგოსნისა“ ვაჟას „ივერიის“ რედაქციაში აღარ მიუტანია, უურნალ „მოამბეში“ გამოაქვეყნა:

*გნუგეშობ სწორედ სანუგეშოცა:
გულზე მედება ცეცხლის გენია,
ქვეყნის სარვოდა ფიქრით გამსჭვალულს
ავი მე არა ჩამიდენია;
ვინ რას გაიგებს, ან ვინ რა იცის,
რამდენჯერ ცხარე ცრემლი მდენია?!*

წყენა და გულისტკივილი აწერინებდა ვაჟას ამ სტრიქონებს. რამდენიმე კაცს ამაგს როგორ დაუვინწყებდა – ილიას, იოსებ იმედაშვილს, მარიამ დემურიას... მაგრამ სხვანი?.. იმ ცალი, საღი თვალით შეუნიშნავს: – როგორ აწრიალდებოდნენ ხოლმე მასთან მხევედრისას, როგორ ცდილობდნენ ჩქარა გასცლოდნენ – ეშინოდათ მათთვის გული არ დაემძიმებინა.

ისევ მეგობარ მწერალს თუ შესჩივლებს: „ქართული ლიტერატურა აბა როგორ უნდა განვითარდეს, როცა მწერლებს ლუკმა-პურის ძებნაში სული ამოსდით, ჩემი დღენია ვწერ და რამდენადაც ვიცი, ქართულ საზოგადოებას მოსწონს ეს ჩემი ნაწერები, მაგრამ რა გამოვიდა, სული კბილით მიჭირავს. ჩემს ნივთიერ გაჭირვებას და შევინროებას ბოლო არ უჩანს, ნავთი და მარილი რაა, ოჯახში თავისუფლად და გაბედვით ვერ შემომიტანია. მზის ჩასვლისას ქათამსავით თვალებს ვხუჭავ და ლოგინს თავს ვაფარებ. ცეცხლი არაა, ლობიოსათვის მარილის შოვნაც გეძნელებოდეს, ასეთ პირობებში ვის სცალია ლიტერატურის განვითარებაზე იფიქროს. ზოგჯერ დიდი სურვილი მაქვს ჩავიმუხლო და რაიმე დავწერო, მასალა ბლომად მომეპოვება, მაგრამ კანა შემიძლია გულდამშვიდებით ვწერო, როცა თვალწინ სახრჩობელასავით მეხატება ჩემი ნივთიერი

უმწეო მდგომარეობა, ჩემი ცოლ-შვილის ლუკმა-პურის მოსაპოვებლად ყოველდღიურად ტანჯვა და ვაება. განა ვაჟა ასეთ რამეებზე უნდა ფიქრობდეს, ასეთ წვრილმან საქმეებში უნდა აბანდებდეს თავის თავისუფალ დროსა და მოცალეობას!“ (ალექსანდრე მიქაბერიძის მოგონებიდან).

საკუთარი სულმოკლეობის შეგრცხვება კაცს, ვაჟას ამ სიტყვებს რომ უსმენ. ამასთანავე როცა იცი, როგორ ახერხებს „რაზიკაანთ დევი“ მაინც ჩაიმუხლოს ლექსის საწერად, სძლიოს დაღლას, შიმშილს, სიცივეს, სიბნელეს და კვარი აანთოს, რათა ზემთაგონებით სულეთიდან გამოხმობილმა გმირებმა ადვილად მიაგნონ მის განათებულ სარკმელს...

ხანდახან, თანამედროვეთაგან იმედგადაწურული ვაჟა იმასაც ფიქრობდა, ვერც ვერანაირი სასწაული, ვერც მითოლოგიური წარსულიდან გამოხმობილი რაინდები, „პიროფლიანები“, როგორც მათ ფშავში უწოდებდნენ, ვერც საკუთრივ მისი ჭირთათმენის მაგალითი, ვერ უშველიდა თავთავიანთ ნიჟარებში ჩამალულ ამ პატარა ადამიანებს, ვერ გააერთიანებდა, ვერც კაცური და ვერც ეროვნული ღირსების გრძნობას ვერ მთაუწერავდა.

აკი წამოიწყებს კიდევ თავის სიმღერა-მოთქმას:

*ბედს მომლოდინე უბედო დავრჩი,
გამწარდა ჩემი სიცოცხლე-ყოფა.*

და უნუგეზოდ ასკვნის:

*რა მივეუტანო ამბავი გმირთა?
რით ვანუგეზო სამშობლოს მცველნი?
ნუთუ ის ვუთხრა: ძლეულ ვიქმენით,
საქართველოზე ხარობენ მტერნი?!
ვაი, რა ცუდ დროს ჯანღი დაგვეცა,
ვაი, რა ცუდ დროს გაგვიტყდა გემი;
ვაი, რა ფუჭად გული ვაძვერე,
უკვალოდ რჩება ნაგალი ჩემი!*

ჩარგალი. ვაჟას სახლი – მისი საწერი მაგიდა და ტახტი.

ამ, ბოლო სიტყვების, მე მგონი, თვითონ ვაჟასაც არ სჯეროდა: შეიძლება იმიტომაც არ შეიტანა ეს ლექსი – „ბედს მომლოდინე უბედო დავრჩი“ თავის თხზულებათა პირველ კრებულში, რომელიც ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ 1899 წლის დეკემბერში გამოსცა.

კარს იყო მომდგარი ახალი, მეოცე საუკუნე, ახალი, მომავლის იმედით თვალანთებული თაობა მოდიოდა და ვაჟა, რაღა თქმა უნდა, გრძნობდა, რომ სწორედ ამ თაობას სჭირდებოდა ახლა სხვაზე მეტად მისი შავქარქაშიანი ხანჭლით გამოთლილი სიტყვაც და მისი ქედმოუხრელი ცხოვრების მაგალითიც.

ახალ, 1900 წელს და ახალ, მეოცე საუკუნეს თბილისი საზემო პარაკლისითა და მთავარმმართველის სასახლეში გამართული მეტლისით შეეგება. ჩარგალში, ახალი წელი, ცხადია, გაცილებით უფრო მოკრძალებით აღინიშნებოდა: პატარა ტაბლაზე ეწყო ხინკალი, ფრინველი, თევზი, ქადა,

თხილი, პანტა, თედოს გამოგზავნილი თაფლი, დამბალი ხაჭო და ხავინი – ვაჟას საყვარელი კერძები, ვაჟასავე გამოხდილი პანტის არაყი...

ტაბლას ოთხნი უსხდნენ: ვაჟა, კეკე და მათი უფროსი ქალ-ვაჟი – თამარი და ლევანი. უმცროსს – მარიამს უკვე ეძინა. ლევანს და თამარს ეამაყებოდათ, რომ საახალწლო სუფრასთან დასვეს და ცდილობდნენ არ ჩაეთვლინათ. კეკეს ლამაზ სახეს დაღლილობა ემჩნეოდა – მთელი დღის ნაჯაფი იყო და ამასთანავე მეოთხე ბავშვზე ორსული.

ადათის გათვალისწინებით, რამდენიმე საღღევრძელო შეისვა. კეკეს და ბავშვებს ქუთუთოები დაუმძიმდათ, სტუმარი მებობელთაგან ჯერ არ ჩანდა. და ვაჟა თავის საფიქრალს მიეცა: „ამ ახალ-წლის დამდეგს ეს ფიქრი მოდის ძალა-უნებურად, რომ ყველამ მოინანიოს წარსულის წლის შეცოდებანი და ახალს წელს მივეგებნეთ ახლის ძალით, მხნეობით, გულ-წრფელად და ჩავიჭიდოთ ღრმად გულში ეს მცნება: საცა ვცხოვრობთ, და რომლის ქვეყნის შვილებიცა ვართ, რომელი ქვეყნის პურით, ღვინით, ნყლით და ჰაერით ვსაზრდოობთ, იმას ვარგოთ რამ, ვაკეთოთ იმის სასარგებლოდ ჩვენის ძალ-ღონის დავგვარად რაც-კი შეგვიძლიან, რომელი ასპარეზიც უნდა იყოს...“ (ვაჟა-ფშაველა 1961ე: 409).

ეს ნაწყვეტი თავისი საახალწლო წერილიდან ვაჟას ზეპირად ახსოვდა და ფიქრობდა, რომ მომავალში ლევანს აუცილებლად წააკითხედა თავის ჩანაწერებს...

კიდევ კარგი, ვაჟა ისე წავიდა ამ ქვეყნიდან, რომ არ მოსწრებია მისი ვაჟიშვილის დახვრეტას 1923 წელს, ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა და მისი რაზმელების ხელშეწყობის ბრალდებით.

ვაჟას უმცროსი ქალიშვილი გულქანი, სწორედ იმ 1900 წელს დაბადებული, შემდგომში, უკვე ხანდაზმულობისას, მოთქმით ყვებოდა: „არც ერთ ქვეყანას არა ჰყავო, იციან, ეგეთი ბუ-

სხედან: ვაჟას ვაჟი – ლევან რაზიკაშვილი, ვაჟა-ფშაველა,
 შიო მღვიმელი, ნიკო რაზიკაშვილი (ზაჩანა),
 იროდიონ ევლოშვილი

ნების მგოსანიო. ჰოდა, ერთი ვაჟიშვილი ჰვანდა და ისიც თავის ქვეყანამ მოუკლა ვაჟასა, ისიც ქართველებმა...” (რაზიკაშვილი 1991: 62).

კეკე გულქანის შემდგომ ფეხმძიმობას გადაჰყვა, – 1901 წლის მიწურულს. თივის ძნა მოუკიდებია ზურგზე და მუცელი მოშლია...

ვაჟა ამ დროს ყვარელში იყო დასთან და სიძესთან: იმედი ჰქონდა, რომ სანოვაგესა და ღვინოს წამოიღებდა საშობაოდ და ნათლობისათვის, თან მოინადირებდა რასმე... სწორედ ნადირობის დროს შეატყობინეს კეკეს ამბავი.

ცოლის დასაფლავებას ვაჟამ ვერ მოუსწრო და ეს დანაშაულის გრძნობაც ზედ ერთვოდა მის ელდას და

ტკივილს, რამდენიმე ხნის შემდეგ ცრემლნარევ სტრიქონებად გამოთქმულს:

*იას უთხარით ტურფასა:
მოვა და შეგჭამს ჭიაო,
მაგრე მოხდენით, ლამაზო,
თავი რომ ავიღიაო!
შენ თუ გგონია სიცოცხლე
სამოთხის კარი ღიაო;
ნუ მოხვალ, მინას ეფარე,
მოსვლაში არა ყრიაო.
ნუ ნახავს მშესა, ინანებს,
განა სულ მუდამ მშეაო!*

*მინავ შენ გებარებოდეს
ეს ჩემი ტურფა იაო,
შენ უპატრონე, ემშობლე,
როგორაც შენი მნეაო.*

იდგა თავჩაქინდრული ვაჟა კეკეს ობოლ საფლავთან და ათასი რამე აგონდებოდა: როგორ გაბმით კიოდა კეკე, ოთარამენიდან ჩარგალში რომ მოჰყავდა მაყრიონს და გზად ვაჟას ჩხუბი რომ შეემთხვა (ვილასამ უწმანურად წამოიწყო – „უჩიტელს მოჰყავს ქალიო...“ და ამას მოჰყვა ყველაფერი...); ახსენდებოდა მისი ხალისიანი სიცილი და მრავლისმეტყველი ამოხედვა... რაღაც, ძალზედ სუფთა და კარგი, ძალზედ სათუთი სამუდამოდ წავიდა მისი ცხოვრებიდან. ორმოცდაორი წლისა არც იყო და ისეთი შეგრძნება ჰქონდა, რომ ცხოვრება დამთავრდა და ეს ოთხი, საცოდავი ბავშვი რომ არა, ამ პატარა ბორცვთან თვითონაც სამუდამოდ მიიძინებდა...

ცხოვრება კი თავისას მოითხოვდა – სულ უფრო ჭირდა უდიასახლისო ოჯახის გაძღოლა. დროდადრო მაღაროსკარიდან ბაჩანა ამოაკითხავდა – აი, მაშინ გენახათ ბავშვების სიხარული – ანებივრებდა ობლებს; ხან რომელიმე მემობელი დატრიალდებოდა სახლში. მაგრამ ერთხელ, კეკეს

გარდაცვალებიდან ორი წელი რომ იყო გასული, ვაჟა, თითქოს იმ ქვეყნიდან უჩინარი დასტური მიიღო, სასაფლაოდან რაღაც განსხვავებული ნაბიჯით მობრუნდა და თავისი ცხენის – ნიკორის შეკაზმვას შეუდგა.

გეზი გუდამაყრისაკენ ეჭირა, სოფელ ხორხისაკენ. ერთი იქაური ახალგაზრდა ქალი უქეს – თამარ დიდებაშვილი და ახლა უნდოდა მამამისს მოლაპარაკებოდა, ბაჩანაც თან ახლდა. „დიდებათ გიორგის“ – თამარის მამას, გუდამაყრული სიჯიუტით რომ გამოირჩეოდა, არც ამჯერად უღალატნია თავისი თავისათვის: ფშაველებს რამე არ შეეშალოთ, აქედან ქალს არავის არ ვატან, თან ასეთ მეოჯახესო! მაგრამ ცოტა ჟი-პიტაურმა ქნა თავის საქმე, ცოტაც – ბაჩანას დიპლომატიამ და, მოლაპარაკებისამებრ, მეორე ჩამოსვლაზე ფშაველმა სასიძომ ქალი თან გაიყოლა.

თამარი კი მართლაც კარგი მეოჯახე გამოდგა. ოღონდ, კეკესაგან განსხვავებით, ხისტი ხასიათისა იყო, ვერავინ დაჯახნიდა და ღროდადრო ვაჟას ისეთივე საყვედურების მოსმენა უნევდა, როგორც მისი პოემის – „გველის-მჭამელის“ გმირს – მინდიას, თავისი ცოლისაგან...³⁾

ახლა, ალბათ მართლაც დროა გავიხსენოთ ეს პოემა – „ვაჟა-ფშაველას ქმნილებათაგან ყველაზე მეტად ღრმა და მშვენიერი“, – როგორც გრიგოლ რობაქიძე წერდა, გავიხსენოთ, რა დაგვიხატა ისეთი ამ „განმჭვრეტმა მწყემსმა“ და „მკვდრეთით აღმდგარმა ძემ მითოლოგიური წარსულისა“, XX საუკუნის ზღურბლზე, რომ მთელი საუკუნეა, სულგანაბულნი ჩავცქერით მის სიღრმეს და ბოლომდე ვერ ამოგვიხსნია მის ფსკერზე გამოსახული იდუმალი ქარავმა...

დღეს, როდესაც ადამიანმა გარშემო მიმოიხედა, უეცრად აღმოაჩინა, რა უქნა გარე სამყაროს: როგორ გაჩეხა და ამობუგა ტყეები, დაღარა და დასერა მთის კალთები; სიცოცხლე ჩაკლა იმ ტბებში და მდინარეებში, რომელთა ამოშრობაც ვერ მოასწრო;

გამოფიტა და მონამლა ის მიწა, რომლის მადლითაც აქამდე არსებობდა; დაბოლოს – განწყვეტის პირამდე მიიყვანა ყოველივე სულიერი, რაც კი დარბოდა, ცურავდა თუ დაფრინავდა ამ მიწაზე, ამ წყალსა და ჰაერში.

კაცობრიობის დიდ მასწავლებელთაგან მხოლოდ რამდენიმემ იწინასწარმეტყველა, რომ ბუნება როდესმე სამაგიეროს გადაუხდის თავის ყოვლისშემძლეობით გაამჰმარტავნებულ ადამიანს და მარტოდმარტოს დატოვებს ცხოვრების დამშრალი მდინარის უსიცოცხლო, უხმო და უჩრდილო ნაპირზე...

ქართველი კაცისათვის ასეთი მასწავლებელი ვაჟა-ფშაველა იყო.

ვაჟამ „გველის-მჭამელში“ იქადაგა, რომ ბუნება – ღვთაებრივი ჰარმონიის გამოვლინებაა, ადამიანი კი – ამ ჰარმონიის ნაწილი და როგორიც არ უნდა იყოს მისი საამწუთიერო ინტერესები, იგი საბოლოოდ განწირული იქნება, თუ ბუნების გრძნეულ ენას არ მიუგდებს ყურს, მის უხილავ სულიერებას არ ინამებს და მის ტკივილს არ გაიზიარებს.

ვაჟა არ მოითხოვდა მინდიასთან აბსოლუტურ მსგავსებას: სხვა რომ არაფერი იყოს, თვითონ უბადლო მონადირე იყო. მინდია – ესაა სახე-იდეა, მიუღწეველი ზნეობრივი მწვერვალი, რომლის წარმოსახულ არსებობასაც კი გარკვეული, ეთიკური განზომილება შემოაქვს გარემოსადმი ჩვენს მიმართებაში.

ასევე აღიქმება მთელი წყება ვაჟას ისტორიული და მითოლოგიური გმირებისა – იმედი საზიკაული, გიგი, ხუზაურ გოგოლაური, ხირჩლა ბაბურაული, ხიმიკაური, ღაჭაური, სუმელჯი წონკოლაური... – „კაი ყმის“ სახელით გაერთიანებული ძველი ყაიდის რაინდები, ხატობაში „საკარგემო“ ლუდს პირველებს რომ მიაართმევენ და ვაჟასათვის მთელი მისი ცხოვრების განუშორებელ იდეალს რომ წარმოადგენენ:

*კარგ ყმად ვინა ვსთქვათ, ვაჟებო,
ნათქვამი არა გვცხვენოდეს,
მსმენლის გულს აბორგოვებდეს,*

არავის არა სწყენოდეს?
ვინა, ვინ არი კაი ყმა,
ვის ტანზე ხმალი ჰშვენიოდეს?

ვაჟამ „კაი ყმაში“ დასმულ ამ კითხვაზე მთელი თავისი ცხოვრებით გასცა პასუხი: ადვილია სამართლიანობაზე აბსტრაქტულად წერა, მაგრამ ვინ გაბედავდა, ვაჟას მეტი, სასამართლო დარბაზში მსაჯულის მიკერძოებით აღშფოთებულს, მისთვის სკამი გაექანებინა, ბოქაულისათვის სილა გაეწნა, გზირ-ნაცვალ-მამასახლისისათვის მედლები აეყარა, მაზრის უფროსს არ შეპუებოდა... იქაურობის გამგებელნი ეგენი იყვნენ და იქით ეშინოდათ, რამით არ გაენანყენებინათ ვაჟა.

მათაც გაუგებს კაცი – აბა მიდით და გაანანყენეთ ასეთი დევგმირი: „ცხენზე იჯდა წყლისფერ ჩოხაში გამოწყობილი მხარბეჭიანი ვაჟკაცი, თოფით და ხმალ-ხანჭლით შეიარაღებული. მკერდზე უბის მასრები ეკეთა და თავზე მაღალი ფაფახი ეხურა“.

ახლა ხასიათს თუ იკითხავთ: „სოფელს მისი შიშით ვერავინ დაჩაგრავდა, მით უმეტეს ჩვენ, ახლო მეზობლებს, – იგონებდა ერთი მისი მეზობელთაგანი, – კატო ცქითაჟილი, – ჩვენს ახლოს, ლუკას შიშით, ვერც ტყისმცველი გაივლიდა. ლუკა მთელი სოფლის იმედი იყო. ლუკას ხათრით ვერც მომიჯნავე სოფლები გვედავებოდნენ სათიბ-სახნავეს. სამართლიანი იყო და უსამართლობას არავის მოუთმენდა, დაჩაგვრას არავის შეარჩენდა“ (ყუბანიეშვილი 1937: 382).

ვაჟას ჯერ თვითონ რა ჰქონდა, მაგრამ თხოვნაზე უარის თქმა არ იცოდა და მომხდარა რომ გარდაცვლილი მეზობლის ქვრივისათვის თავისი ერთადერთი გამოსასვლელი ტალავერი – ჩოხა-ახალუხი მიუცია, ზედ პური, ფული, სასუდრო დაუმატებია და ისე გაუსტუმრებია – „აჰა, წაიღე, შე ბეჩავო. იმ კაცს ტიტველს ნუ დამარხავთ“.

ახლა წარმოვიდგინოთ, როგორ დალოცავდა ვაჟას ის მეზობლის ქვრივი, წარმოვიდგინოთ ვაჟასსავე ეთნოგრაფიული ჩანაწერის მიხედვით: „შენამც შეგენევა მამის სალოცავი, შენამც

გიშველის ღმერთი. ავებს ღმერთმა გიცოცხლოს ცოლ-შვილი. ისრე გიცოცხლოს, როგორც შენს გულს უნდოდეს. საცა გაიარო, ყველგან გამარჯვება მოგცეს. შენი ამტობინოს შენის მტრისასა, ნურავისი თვალი და გული მოგერიოს. ჩვენის შველისადა ღმერთმა გიშველოს, ხელ-მხარი მშვილობაში მოგახმაროს. ჩვენის დახედვისადა, მოხედვისადა, ღმერთმა კეთილად გადამახდევინოს. ღმერთიმც შენწევა შენს ჯანსა. ღმერთიმც გიშველის – „აიქამც გავემარჯვება, საცა ხმალნ იქმენ გელვასა, მოციქულობენ ისარნი, შუბნი იქნევდენ ენასა...” (ვაჟა-ფშაველა 1961ე: 61).

მაგრამ ვაჟას მისამართით სხვა სიტყვებიც გაისმოდა: ასე მაგალითად, 1907 წელს ვინმე კაპიტანი სემიონოვი, ფშავ-ხევსურეთში პოლიტიკური სიტუაციის დასაზვერად მეფისნაცვლის კანცელარიიდან წარგზავნილი, წერდა, რომ: „ვაჟა-ფშაველა, როგორც ჭკვიანი და მოქმედი კაცი, რომელიც განუსაზღვრელი გავლენით სარგებლობს მაღაროსკარელთა შორის, რევოლუციური სიტუაციის შექმნას უწყობს ხელს და როგორმე უნდა უვნებელყოფილი“ (ყუბანეიშვილი 1937: 399).

თუ კარგად დავუფიქრდებით, რას ნიშნავს ეს „უვნებელყოფა“, როდესაც ხელისუფლებას ვინმე ძვალივით ჰყავს ყელში გაჩხერილი, მაგრამ დაჭერაც არ უნდა, ხმაური რომ არ ატყდეს, – 1907 წელს ვაჟა „შემთხვევით“ ტყვიას ან სხვა რამ ფათერავს გადარჩენილად შეგვიძლია ჩავთვალოთ...

1905-1907 წლები – ის დროა, როდესაც ვაჟა, რომელიც არც მაინცდამაინც მალემრწმენია და არც პოლიტიკურ ვნებათაღელვებს ჩაუთრევია ოდესმე, მომავალი გამარჯვების იმედით განიმსჭვალა და ბრძოლასმოწყურებული ინტონაციით კითხულობს ლექსს, რომელსაც „მხედართა ძველი სიმღერა“ ცენზურის თვალისასახვევად ჰქვია:

*მითომ გავგზარდა ღედამა,
მისთვის გვეტყოდა ნანასა –*

თანზე აბჯარი ავისხათ,
მუდამ ვლესავდეთ დანასა,
რომ შიშს ვუგდებდეთ გულშია
მეზობელს მეტიჩარასა.
არ ვაქელინოთ სამშობლო
მეტოქეს ათას-გვარასა.

და კიდეც:

სამშობლოს არვის წავართმევთ,
ჩვენც ნურვინ შავვეცილება,
თორემ ისეთს დღეს დავაყრით,
მკვდარსაც კი ვაეცინება.
არ მივცემთ სხვასა სამშობლოს
ჩვენის ცოცხალის თავითა;
უკან ვერ დავგვახეინებთ
მისთვის ნაძღვრევის შხამითა.

სულ ორი წელი დასჭირდა ვაჟასა და მისებრი რომანტიკოსების ილუზიების გაფანტვას: ცხოვრება თავის კალაპოტს დაუბრუნდა – ნასაკირალიდან მალაროსკარამდე.

დაუბრუნდა ცხოვრების ჩვეულ ნირს ვაჟაც – ოლონდ ახლა ცოტა მეტს მიმოდოდა – ლიტერატურულ საღამოებზე – ფოთში, გორში, ჭიათურაში, ქუთაისში; ილიას, აკაკის, ლადო ალექსიმესხიშვილის იუბილეებზე... ილიას დაკრძალვაზე საგანგებოდ ჩამოვიდა თბილისში და იშვიათი ტკივილითა და მღელვარებით გამსჭვალული სიტყვით დაემშვიდობა საქართველოს სულიერ მამას, თავის უფროს მეგობარსა და მფარველს.

თვითონ ვაჟასაც გადაუხადეს იუბილე სახაზინო, დღევანდელ ოპერის თეატრში, 1915 წლის 23 მაისს, მაგრამ, ისედაც ფერდატკიებული, სწორედ იმღამინდელ ვახშამზე გაცივდა და მას შემდეგ მხოლოდ ორი თვე იცოცხლა...

ინვა ვაჟა წმინდა ნინოს ლაზარეთში (იქ, სადაც ახლა თბილისის უნივერსიტეტის პირველი კორპუსია), მარტოდმარტო

დარჩენილი თავის მწარე ფიქრებთან: თავისუფლების მამკვიდრებელი ილუზიები ხომ დაემსხვრა, თითქოს რაღაც მუხტი გამოეცალა მის ბოლოდროინდელ ნაწერებსაც და ამას თვითონაც გრძნობდა.

„ალუდა ქეთელაური“ ოცდაექვსი წლისამ დაწერა – „გველის-მჭამელი“ ორმოცისამ, მაგრამ ეს პოემა მისი უკანასკნელი ეპიური შედეგია იყო. ბოლო ათი-თხუთმეტი წლის განმავლობაში დაწერილმა ლექსებმა კი გერონტი ქიქოძეს ათქმევინეს: „ნელნელა კომპოზიციის და რითმის გრძნობა დაჰკარგა. ლექსის ვირტუოზი არასოდეს არ ყოფილა: ზალაშინი ყოველთვის აკლდა, არასოდეს არ ჰგვანებია ზოგიერთ თანამედროვე მგოსანს, პირწმინდათ გაპარსულს, თმადახუჭუჭებულს, პარფიუმერიით გამსჭვალულს, მაგრამ უკანასკნელ დროს უკიდურესობამდე მიიყვანა ტექნიკური ხალვათობა“ (გერონტი ქიქოძე, „ვაჟა-ფშაველა“, გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1915 წ., 6 სექტ.).

1915 წელს დაწერილ ამ წერილში კიდევ უფრო მწარე სიტყვებიცაა ნათქვამი, მაგრამ აქ ციტირებას შევწყვეტ – როგორღაც ყურს გჭრით. და იმიტომ კი არა, რომ უსამართლოა – განვლილმა საუკუნემ განსაკუთრებულ კვარცხლბეკზე აიყვანა ვაჟა და დღეს ჩვენ თითქმის ვეღარც ვამჩნევთ მისი ლექსების ერთი ნაწილის პოეტიკურ ხალვათობასა თუ გაუმართაობას. ის, რაც დარჩა ვაჟასი, იმდენად გვხიბლავს და გვალელვებს, რომ სწორედ ამ მწვერვალებს შევყურებთ და არა მათ ძირში განფენილ უსწორმასწორო ბორცვებს.

ჩაკვირვებით ვუცქერით ჩვენ ვაჟას შინაგანად გაუზზვარავი ცხოვრების იშვიათ მაგალითს, ჩავცქერით იმ ფოტოებს, რომლებმაც ახოვანი, იარაღასხმული „რაზიკაანთ დევი“ აღბეჭდეს. მაგრამ არის ერთი ფოტო, იშვიათად სულისშემძვრელი: ესაა სურათი სიცხით გათანგული, ფილტვებზეშუპებული ვაჟასი, წმინდა ნინოს ლაზარეთში გადაღებული

1915 წლის ივლისში: ფოტოკამერის ულმოებელმა თვალმა ყველაფერი აღნუსხა – სასონარკვეთაც, გადარჩენის იმედიც, მიუსაფრობაც საბედისწერო ჟამს ცოლ-შვილს მოცილებული ადამიანისა, მეტწილად მოწყალების დის ხელს რომაა ჩაჭიდებული და სწორედ ამით უთქმელად ითხოვს შველასაც და თანაღმობასაც...⁴⁾

ვაჟას სურვილი იყო ჩარგალში დაემარხათ, მაგრამ იგი ჯერ დიდუბეში დაკრძალეს, ხოლო ოცი წლის შემდეგ – მთაწმინდაზე. ჩარგალში მისი დაობლებული სახლი დარჩა. სადღაც იქვე, უთუოდ, ტრიალებს მისი სულიც, როგორც მფარველი და დარაჯი უკეთესი მემრისის მოლოდინით დაღლილი მისი ქვეყნისა...

ბიბლიოგრაფია:

ვაჟა-ფშაველა 1961ა: ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ხუთ ტომად, ტომი I, თბილისი: გამ-ბა „საბჭოთა საქართველო“, 1961.

ვაჟა-ფშაველა 1961ბ: ტომი II.

ვაჟა-ფშაველა 1961გ: ტომი III.

ვაჟა-ფშაველა 1961დ: ტომი IV.

ვაჟა-ფშაველა 1961ე: ტომი V.

იაშვილი 2004: იაშვილი პ., საიუბილეო-საარქივო გამოცემა ორ წიგნად, წიგნი პირველი. თბილისი: 2004.

ყუბანეიშვილი 1937: ყუბანეიშვილი ს., ვაჟა-ფშაველა (დოკუმენტები და მასალები). თბილისი: „სახელგამი“, 1937.

ჩაბიკაშვილი 1991: „გულქან ჩაბიკაშვილის ნაამბობი, ჩანერილი ეთერ თათარაიძის მიერ“. თბილისი: „გულანი“, 1991.

ლაისტი 1963: ლაისტი ა., საქართველოს გული, თბილისი: „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1963.

იმედაშვილი 1978: იმედაშვილი ი., ჩემი ცხოვრების წიგნი, (მოგონებები), თბილისი: „ხელოვნება“, 1978.

მანსვეტაშვილი 1937: მანსვეტაშვილი ი., მოგონებანი, ტფილისი: „ფედერაცია“, 1936.

შენიშვნები:

- 1) „ღაიმასხოვრეთ, ეს უაღრესად პოეტური ნატურაა!“
- 2) ამ თემის განშლა იხ. ჩვენი წიგნის მომდევნო თავში.
- 3) უფრო დაწვრილებით იხ. გიგი ხორნაულის წიგნი: „ცხოვრება ვაჟა-ფშაველასი“ (თბილისი, „ეროვნული მწერლობა“, 2008 წ., გვ. 259-318).

4) ვაჟა-ფშაველას უკანასკნელი წერილი
ვაჟა-ფშაველა სამკურნალოდ ჩამოვიდა თბილისში 1915 წ.
აპრილის პირველ რიცხვებში.

ავადმყოფობა პოეტს თანდათან ურთულდებოდა. ამიტომ 15 ივნისს ის მოათავსეს საავადმყოფოში, სადაც თავს საუკეთესო ექიმები დასტრიალებდნენ: ავადმყოფობის დროსაც ვაჟას თავისი ღარიბი ოჯახის დარდი აწუხებდა. ამის უტყუარი საბუთია მისი შემდეგი წერილი, რომელიც დაცულია საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურულ მუზეუმში 22415 ნომრით. ვაჟა ოჯახობას სწერს:

ჩემო ჯალათნო!

ამას წინათ წერილი გამოგიგზავნეთ და არ ვიცი მოგივიდათ თუ არა. მე დიდი ავადობა და მწუხარება გამოვიარე, ხოლო დღეს-დღეობით კარგადა ვარ, მაგრამ ექიმები წამოსვლის ნებას არ მაძლევენ. ამ წერილს ნიკოს ვატან და ყველაფერს დაწვრილებით გიამბობს. პეტრეს საქმე გავაკეთე აქ ქალაქში და იმედია დუშეთშიაც გაკეთდებოდა. ასე რომ ამ ბიჭს ისევ დუშეთში დასტოვებენ.

მე ამ ცხრა-ათ დღეზე გავჩნდები მანდა. თქვენ იცით, მანდაურობას როგორც შაინახავთ და გაუფრთხილდებით. თამარო, სათიბებს უფრთხილდით, თვალი უნდა დაავლოთ ჩქარ-ჩქარა თორღო ხომ იცით ეხლანდელი ხალხის ამბავი.

წისქვილი მაშინებდა, იქნება წყალმა წააქცია და ნიკომ (მით)ხრა ბეკურმა გაამაგრაო. აბა შანყარი და მოურავი მაგისთანა უნდა! რო მოვალ ერთი დიდი მენდალი მოუტანო წადი-მოდიხა.

მარადის თქვენი ერთგული ვ ა უ ა

1915 წ. 11 თიბათვეს.

ამ წერილიდან ჩანს, რომ 11 ივნისს ვაჟა თავს კარგად გრძნობდა, ხუმრობის ხასიათზედაც ყოფილა, ჩარგალობა წასვლაც ნდომებია, რომ ექიმებს ნება დაერთოთ, მაგრამ დარწმუნებული ყოფილა, ცხრა-ათი დღის შემდეგ მაინც წავიდოდა და ოჯახს მიხედავდა.

ეს წერილი უნდა იყოს ვაჟას უკანასკნელი ნაწერი. როგორც აღვნიშნეთ, 15 ივნისიდან ვაჟა საავადმყოფოშია და მისი ჯანმრთელობა იმდენად გაუარესებულია, რომ ძნელი დასაჯერებელია მას ვინმესთვის რამე მიენერა. მართალია 26 ივლისს გაზეთ „სახალხო ფურცლის სურათებიან დამატებაში“ (#61) გამოქვეყნდა ვაჟას პოემა „კაცი მართალი“ და „ავტობიოგრაფიული ცნობა“, მაგრამ ესენი ავტორის ავადმყოფობამდეა დაწერილი.

წერილში დასახელებულია ნ ი კ ო, რომლისთვისაც ვაჟას ეს წერილი გაუტანებია ჩარგალში, არის მისი ძმა ნიკოლოზ რაზიკაშვილი, მწერლობაში ბაჩანას ფესვდონიმიც ცნობილი.

თ ა მ რ ო – ვაჟას ცოლია, გიორგი დიდებაშვილის ასული.

პ ე ტ რ ე – უნდა იყოს ვაჟას ცოლის ძმა პეტრე დიდებაშვილი, რომელიც სოფ. ხორხიდან ღუშეთში გადასახლებულა.

ბ ე კ უ რ ი – ვაჟას ნათლიმამა ბეკური ბაჩიაშვილი. ის იყო ვაჟას მეგობელი და წისქვილის მოზიარე.

წერილიდან ჩანს, რომ ვაჟას ძალიან აწუხებდა თურმე მისი წისქვილის მდგომარეობა. წისქვილი ვაჟას გამართული ჰქონია მდ. ჩარგულას ნაპირზე.

ქართული ოლიმპის ვნებანი

(ვაჟას კონცეპტუალური დაპირისპირება
ილიასთან და აკაკისთან)

„ჩემი ვედრება“ ისეთივე პროგრამული ნაწარმოებია ვაჟასათვის, როგორიც – ილიას „პოეტი“ ან აკაკის ამავე სახელწოდების ლექსი. შეიძლება ითქვას, რომ ამ უანრული თანხვედრით მთავრდება მსგავსება „ჩემს ვედრებასა“ და ქართული ლირიკის ორ ზემონახსენებ ნიმუშს შორის.

32 წლის ვაჟა-ფშაველას უკვე ბოლომდე ჰქონდა გაცნობიერებული არა მხოლოდ თავისი თვითმყოფადობა და პოეტური ხელწერის განუმეორებლობა, არამედ თავისი შემოქმედებითი „კრედოც“, რომლის დომინანტური თემაც უპირისპირდებოდა მისი დროის ორი დიდი ქართველი პოეტის მიერ დანერგილ მსოფლმხედველობრივ ყალიბს. ვგონებ, ეს დაპირისპირება არცთუ სტიქიურია და „ჩემი ვედრების“ სივრცეში მოგვესმის არა მხოლოდ ახალგაზრდა პოეტის იდეალთა ჩამონათვალი, არამედ იმდროინდელ ქართულ ლიტერატურულ ასპარეზზე მისი დამკვიდრების დრამატული პროცესის ექოც.

ახლა იმ „ატლანტებს“ მივუბრუნდეთ, რომელთა მხრებსაც ეყრდნობა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული მწერლობის გუმბათი: ილიასაც და აკაკისაც ერთნაირად ესმით პოეტის მისია – როგორც მესიის (უნებლიეთ, სიტყვათათამაში გამოვიდა), მხსნელის, ზეცისა და მიწის „შუამავლის“, ღმერთთან მოლაპარაკე ერის წინამძღოლისა. გავიხსენოთ აკაკის „ავტოპორტრეტი“ მისივე „პოეტიდან“:

*თქვენ რომ გვონიათ, ის არ ვარ,
სხვებს რომ ჰვონიათ, არც ისა!
შუაკაცი ვარ, უბრალო,
ხან მიწისა ვარ, ხან ცისა.*

(1886 წ.)

ან ილიას კიდევ უფრო პათეტიკური წამოძახილი: „ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, / რომ წარვეუძღვე წინა ერსა“ (1860 წ.).

ვაჟას პოეტური „კრელო“ პრინციპულად განსხვავებულია. მაგრამ, ვიდრე ამ თემას განვავრცობდეთ, თავიდან გადავიკითხოთ „ლიტერატურათმცოდნეობით ჩრდილში“ უსამართლოდ მოქცეული მისი ლექსი:

ღმერთო, მიიღე ვედრება,
ეს ჩემი სათხოვარია:
არ დამეკარგოს გულიდამ
მე შენი სახსოვარია!
გულს ნუ გამიტეხ ტანჯვაში,
მამყოფე შეუდრეკლადა;
ვფხიზლობდე, მუდამ მზად ვიყო
დაჩაგრულების მცველადა.
ბალახი ვიყო სათიბი,
არა მწაღიან ცელობა;
ცხვრადვე მამყოფე ისევა,
ოღონდ ამშორდეს მგელობა;
არ წამიხდინო, მეუფევ,
ეს ჩემი წმინდა ხელობა!
მაშრომე საკეთილოდა
თუნდ არ მოვიმკო ნაყოფი,
შვილთ საგმოდ არ გამიხადო
ჩემი მუდმივი სამყოფი.
გულს ნუ გამიქრობ ლამპარსა,
მნათობს ტრფობისა შეშითა,
ნუ მავლევე ქვეყანაზედა
გაცივებულის ლეშითა, -
თვალებში მადლ-დაკარგულსა,
შუბლზე გაკრულის მეშითა. [.....]
ნუ დამასვენებ ნურადროს,
მამყოფე შეძრწუნებული,
მხოლოდ მაშინ ვარ ბედნიერ,
როცა ვარ შენუხებული;
როცა გულს ცეცხლი მედება,
გონება მსჯელობს საღადა, -

მაშინ ვარ თავისუფალი,
თავს მაშინა ვგრძნობ ლაღადა.
მფარავდეს შენი მარჯვენა,
კალთა სამოსლის შენისა,
სანამ არ მოვა დრო-ჟამი
სულ ბოლოს ამოქმენისა.
სული – შენ, ხორცი – მიწასა,
აღარა ვგლოვობ ამასა;
თევზი – წყალს, ცასა – ვარსკვლავი,
შვილი – დედას და მამასა.

(ვაჟა-ფშაველა 1961: 110)

ვაჟას შემოქმედებით მრწამსში (დავაზუსტებ: „ჩემი ვედრება“ 1893 წელსაა დაწერილი) ვერ მიაგნებთ ვერც ბიბლიური მოსეს ალუბიებს, ვერც – ერის წინამძღოლობის ამბიციას. ყოველივე ეს მისივე მსოფლშეგრძნებიდან მომდინარეობს. „ჩემს ვედრებაში“ გაცხადებული სურვილი „ბალახად“ თუ „ცხვრად“ ყოფნისა – არა თუ ძლიერებთან მიტმასნებასა და „მგლობას“, არამედ ამ ფარის „მწყემსობასაც“ კი გამორიცხავს.

თუ კარგად ჩავეკვირდებით „ჩემი ვედრების“ „სურვილთა ნუსხას“, შესაძლოა, გავიფიქროთ, რომ „ჩემი ვედრების“ ხაზგასმული თავმოდრეკაც, ზეციურ მეუფესთან არა თანამოსაუბრის, არამედ ცხოვრების უსამართლობით შეძრწუნებული მავედრებლის მუხლმოდრეკაც ერთგვარი შეფარული პოლემიკაა თავისი დროის ორ უდიდეს ქართველ მოღვაწესთან; შესაძლოა, ისიც გავიფიქროთ, რომ, ილიასა და აკაკისადმი განუზომელი მოწინების მიუხედავად, ვაჟამ მაინც გადანყვიტა, ლექსადვე გაეცხადებინა თავისი შემოქმედებითი მრწამსი – როგორც კიდევ ერთი დასტური მისი სულიერი ავტონომიისა.

გულწრფელნი არ ვიქნებით, თუ ილიასა და აკაკისთან ვაჟას კონცეპტუალურ დაპირისპირებაში საერთოდ არ გავითვალისწინებთ პიროვნულ ასპექტს, რომლის ფსიქოლოგიურ ფონზეც წარიმართა „ჩემი ვედრების“ დრამატული კოლიზია.

აკაკის ცნობილი – „ენას გინუნებ ფშაველო...“ (1913 წელს გაზეთ „თემში“ გამოქვეყნებული) იმდროინდელ მკითხველთა

იმ ნაწილისათვის, რომელიც ქართული ლიტერატურული ცხოვრების ნიუანსებს მაინცადამაინც არ იცნობდა, მეხის დაცემად აღიქმებოდა. აი, გათვითცნობიერებულთ კი, მშვენივრად ახსოვდათ, რომ სწორედ აკაკი გახლდათ ერთ-ერთი დამფუძნებელი და გეზის მიმცემი ჟურნალ „კვალისა“, რომელმაც დაარსების დღიდანვე (1893 წელს!) თავისაკენ მიმავალი გზა ალუკვეთა ვაჟა-ფშაველას.

ერთი ნაწყვეტი „კვალის“ რედაქტორის, ანასტასია წერეთლისადმი მიწერილი ვაჟას ბარათიდან ნათლად გვაგრძნობინებს, რომ ვაჟას ნამდვილად არ ეშლებოდა, თუ რეალურად ვინ წარმართავდა „კვალის“ „ლიტერატურულ პოლიტიკას“: „ქალბატონო ანასტასია! – მიმართავდა ვაჟა ჟურნალის რედაქტორს, – ...დიდად პატივს ვცემ აკაკის ნიჭსა და მოღვაწეობას, მაგრამ ისე კი არა, არც აკაკის, არც სხვას, რომ საკუთარი თავის პატივისცემაზე ხელი ავიღო, ან საკუთარს მსჯელობაზე, საკუთარს შეხედულებაზე ამა თუ იმ საგანზე. თქვენ კი ნურას უკაცრავად, ბატონო ჩემო, ამ სიმართლის თქმისათვის, სულ სხვაგვარად მოგსვლიათ საქმე. რაც მე მასალა წარმოგიდგინეთ, თქვენ ხომ მიიღეთ ეს მასალა და კიდევაც უნდა დაგებეჭდათ თუ საკუთარ თავსა და საკუთარ აზრს რაიმე ფასს სდებთ“ (ხორნაული 2008: 352).

XIX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ვაჟას ნაწარმოებთა უმეტესობა ერთ გაზეთში ქვეყნდება და ეს გაზეთი ილიას „ივერია“ გახლავთ. მაგრამ მთლად იდილიურად არც ეს თანამშრომლობა წარიმართა. ჯერ კიდევ 1892 წელს იწყება ავადსახსენებელი ისტორია პეტერბურგის უნივერსიტეტის ქართული სათვისტომოს ურთიერთდახმარების სალაროს (ე.წ. „სტუდენტთა კასის“) პრეტენზიებისა ვაჟას სტუდენტობისდროინდელ დავალიანებასთან დაკავშირებით.

ვაჟას პირველი რეაქცია ამ პრეტენზიებზე ნამდვილად არ იყო არც მართებული და არც დამაჯერებელი (ამ თემასთან დაკავშირებით გამოქვეყნებულ მის შემდგომ წერილებში იგრ-

ძნობა კიდევ ერთგვარი სინანული თავისივე მოუზომავი სიცხარის გამო). „ივერიის“ თანამშრომლებმა, იმის ნაცვლად, რომ დაემოშინებინათ გულფიცხი ახალგაზრდა პოეტი და მასთან ერთად გამოეძებნათ ვაჟას პიროვნული ღირსების შესაფერისი გამოსავალი ამ დელიკატური სიტუაციიდან, „ლოიალური ობიექტურობა“ გამოიჩინეს და აქვეყნებდნენ, როგორც ვაჟას გასაკიცხად გამიზნულ სტატიებს, ისე მის საპასუხო წერილებსაც. იმ გაუმხელელმა წყენამ, რომელიც 1892 წლიდან მოდის, პიკს უკვე 1894 წელს მიაღწია, და პარადოქსული იყო, რომ „ივერიელი“ თანამოკალმეებისადმი საყვედურით აღსავსე წერილი ვაჟამ უკვე „კვალში“ დაბეჭდა სათაურით: „ივერია“ №201 და მეველე (წერილი რედაქციასთან)“.

აი, ერთი ნიშანდობლივი პასაჟი „ივერიის“ ერთერთი იმდროინდელი წამყვანი თანამშრომლის, „მეველეს“ ფსევდონიმით ცნობილი დავით მიქელაძის სახელობე გაგზავნილი ღია წერილიდან: „...მერე რა დაცინვით მიხსენიებს, თითქოს რაიმე საბუთი მიმეცეს ამ დაცინვისა იმისთვის: „ასე ეგონება ადამიანს, ამისი დამწერი ან ცინცინატი უნდა იყოს, ან გარიბალდი და ან მთავარსარდალი სამხრეთის შტატებისა, გენერალი მაინც, რომელნიც გუთანზე მუშაობდნენ“. (რა ქართულია: „გუთანზე მუშაობდნენ“). რაკი „ასე ეგონებაზე“ მიღვა საქმე, მეც ნება მიბოძეთ ამ კილოთივე ვიკითხო: რა ეგონება ადამიანს, როცა ამ ჩვენს მეველესაგან გასამართლებას წაიკითხავს, მოისმენს მის მსჯავრს? მე კი მგონია, რომ ეს მსჯავრი, ეს გასამართლება არ მომდინარეობს უბრალო მომაკვდავის პირობით, არამედ ეკუთვნის დიდებულ გეგსს, ოლიმპსა ზედა მჯდომარესა, არა შეილსა ამ ცოდვილის ქვეყნისა“ (ყუბანეიშვილი 1937: 324).

ვაჟას პათეტიკური ტირადის ჩაკვირვებულ მკითხველს აქ უკვე ციტირებული სტრიქონების ალუზია გაუჩნდება; ღიახ, სწორედ ამ სტრიქონებისა: „ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, / რომ წარვუძღვე წინა ერსა“, ხოლო „ოლიმპსა ზედა მჯდომარე“ შთამაგონებლად მეველის ენამწარე პამფლეტისა „ივერიის“ რედაქტორს მიიჩნევს. და არც შეცდება!

„ამის შემდეგ ვაჟა-ფშაველას „ივერიის“ რედაქციასთან 1895 წლის ივლისამდის ყოველგვარი კავშირი ჰქონდა განწყვეტილი, – წერდა პროფ. სოლომონ ყუბანეიშვილი ვაჟას ბიოგრაფიული დოკუმენტების მის მიერ შედგენილ უნიკალურ კრებულში, – შემდეგ კი, კვლავ განაახლა მასთან თანამშრომლობა და ინტენსიურად განაგრძობდა მუშაობას“.

ეს „შემდეგ“ გულისხმობდა ილიასთან ურთიერთობაში 1893-1894 წლებში გაჩენილი ბზარის თანდათანობით გაქრობასაც და ილიასაგან მომდინარე რეალურ თუ წარმოსახულ წყენათა „წარმავალობას“ იმ მარადიული ღირებულებების ფონზე, რომლებიც ილიასა და ვაჟას აერთიანებდა და რომლებმაც უკარნახეს ვაჟას ილიას ცხედართან ნათქვამი სულისშემძვრელი გამოსათხოვარი სიტყვა...

ახლა თუ კვლავ დავუბრუნდებით „ჩემი ვედრების“ შექმნის პერიოდს და გავიხსენებთ მთელ იმ ლიტერატურულ, პიროვნ-

ნულ, ფსიქოლოგიურ ფაქტორთა ერთობლიობას, რომელზეც ზევით მოგახსენებდით, შემდგომ კი – ღიმიტრი უზნაძის „განწყობის თეორიას“, ორ დასკვნას გამოვიტანთ: პირველი – ვაჟას კონცეპტუალური დაპირისპირება ჰორაციუსიდან მომდინარე ტრადიციასთან „შემოქმედისა“ და „შემომქმედის“ დაწყვილებისა, მისი თავმოდრეკა და „ბალახად ყოფნის“ სურვილი – ესაა გაცნობიერებული არჩევანი ხელოვანის მოკრძალებული პოზიციისა და არამც და არამც დაქვეითებული თვითშეფასების გამოვლინება.

ახლა, ჩვენი ესეს ფინალში, კიდევ ერთი ვაჟასეული ლექსის სივრცეში გადავინაცვლოთ, რომელშიც „ჩემი ვედრების“ ექო მოისმის:

*მე რომ ტირილი მენადოს,
თქვენ ვის რა გინდათ, ნეტარა?
ერთი იცინის, სხვა სტირის:
ესეთი არის ქვეყანა.
ვისაც არ მოგწონთ ტირილი,
ის ნუ დაჯდებათ ჩემთანა:
მტირალის სტირის პატრონი
ფეხს როგორ გავსწვდი თქვენთანა!
მაგრამ გაიგებთ ერთხელაც,
ვინ ახლოს ვსდევვართ ღმერთთანა.*

„სიმღერა“ („მე რომ ტირილი მენადოს...“), 1886 წ.

ერთი (ზედაპირული) შეხედვით, ამ მონოლოგის ანონიმი ადრესატები „ძლიერნი ამა ქვეყნისანი არიან“ – ნეტარად დარწმუნებულნი თავიანთ ყოვლისშემძლეობაში. მაგრამ სტიქიურ კონტენტ-ანალიზს თუ მივმართავთ (ეს მეთოდი, მოგვეხსენებათ, ტექსტში იმ „საკვანძო სიტყვების“ დაძებნას მოითხოვს, რომელნიც ერთგვარი „კოდის“ როლს ასრულებენ „დაშიფრული გზავნილის“ გასაშიფრად), ისევ და ისევ „ქართულ ოლიმპზე“ აღმოვჩნდებით.

აი, იმ „ტაბუირებულ თემას“ მივადექი, რომელსაც ადრე, რაღაც საერთო ინერციას აყოლილი, „თვალს ვარიდებდი“.

ამჯერად უფრო ასაკმა გამაბედინა, ვინემ კატეგორიულმა ნონ-კონფორმისტობამ, რომლითაც (სამწუხაროდ!) ნამდვილად ვერ დავიტრაბახებ.

არა მგონია, თუნდაც ერთს ჩემს წინაპარს (აქ, მენდეთ, ამ სიტყვის ორივე ომონიმს ვგულისხმობ), თუ თანამედროვე კოლეგას მეტ-ნაკლები ყურადღებით წაეკითხოს „სიმღერის“ ფინალი და არ გაეფიქრებინოს, რომ ამ მონოლოგის ადრესატები ქართული მწერლობის ოლიმპზე ბინადრობდნენ და არა – კავკასიის მთავარმმართველის სასახლეში. ბოლო სტრიქონში ჩასმული ალუზია ზენაართან დიალოგისა („ვინ ახლოს ვსდგევართ ღმერთთან“) ხომ ამკარად აზუსტებს, რომ „ქართულ ოლიმპს“ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ორად-ორი ბინადარი ჰყავს – ილია და აკაკი. ვაჟამ კარგად იცის, რომ იგი „ფეხს ვერ გასწვდის“ იმ ორ გულანთებულ „თერგდალეულთან“, დამოუკიდებლობას მოწყურებულ თავიანთ ერს იმ მღელვარე ეპოქაში წინამძღვრად და სულიერ მამებად რომ მოევლინენ. მაგრამ, ვაჟას რელიგიაში „აბსოლუტი“ – პოემიის ღმერთია, რომლის ზეგარდმო ხელის ფაქიზი შეხება და ღამეული კარნახი ესოდენ მკაფიოდ ჩაცემის და სწორედ ამიტომაც ჩემულობს მასთან სიახლოვეს.

ასეთ ფიქრებს აღძრავს ლექსად გაცხადებული გენიალური ქართველი პოეტის „კრედო“, და ისიც შესაძლებელია, რომ ჩვენი გაფიქრება ჭეშმარიტებასთან ახლოს იყოს...

ზიზლიოგრაფია:

ვაჟა-ფშაველა 1961: ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ხუთ ტომად, ტომი I, თბილისი: 1961.

ხორნაული 2008: გიგი ხორნაული, ცხოვრება ვაჟა-ფშაველასი, თბილისი: 2008.

ყუბანეიშვილი 1937: სოლომონ ყუბანეიშვილი, ვაჟა-ფშაველა (დოკუმენტები და მასალები), თბილისი: 1937.

შიო მღვიმელი

არის სახელები, რომლებიც უცვლელად თან სდევნენ ჩვენს ცხოვრებას – ასე შორეული ქედი მოსჩანს ხოლმე მატარებლის ფანჯრიდან: იცვლება ახლომდებარე პეიზაჟი, იცვლება საგნებისა და სახეების კალეიდოსკოპი, ის შორეული ქედი კი ისევ ისე რკალავს ჰორიზონტს... სწორედ ასე, ბავშვობიდანვე, სიყრმიდან თან სდევს ჩვენს ცხოვრებას შიო მღვიმელის სახელი.

ჩვენ ტრადიციულად გვჯეროდა, რომ სიკეთე – ქართული ხასიათის განუყოფელი თვისებაა და მხოლოდ ბოლოჯამს დავეჭვდით ამ ჩვენს რწმენაში, რომელსაც, ტრადიციულად, ცხოვრებისეულ მაგალითებზე მეტად, სწორედ ლიტერატურული ნიმუშები ნერგავდა და ასაზრდოებდა.

შიო მღვიმელის ცხოვრებას და შემოქმედებას, ამ მხრივ, თვალსაჩინო იყო: ბედისწერა თითქოს კატა-თავგობანას ეთამაშებოდა ამ ობოლ ბიჭს – სასონარკვეთამდე მიიყვანდა და მერე, სულ უკანასკნელ წამს – მაშველ ხელს გაუნოდებდა. ასე გაუნოდეს მას ხელი გორში სწავლისას, იქაურმა ხალხოსნებმა – შიო დავითაშვილმა და მისმა ღვთისწიერმა მეუღლემ ქეთევანმა, მიშო ყიფიანმა და თედო გოლიევი, გორის საოსტატო სემინარიის დირექტორმა დიმიტრი სემიონოვმა, ძმებმა ხმალაძეებმა... შემდგომ, ამ ხმალაძეებზე იტყვის თვით შიო: „ეს

კეთილი ხალხი რომ არ მომსწრებოდა, მე ვერც გორის საქალაქო სასწავლებელს დავამთავრებდი და ისეთ გუნებაზე ვიყავი დამდგარი, ჩემს თავს რამეს ავუტეხავდიო“.

შიო მღვიმელმა ადრე იწვინა ცხოვრების სუსხი. იგი „შიოობა“ დღეს დაიბადა, 12 თებერვალს 1866 წლისა, სოფელ ბრეთში, ქარელის მახლობლად. „მღვიმელი“ – პოეტის ფსევდონიმია, ნიკო ლომოურის რჩევით დარქმეული. ნამდვილი გვარი შიოსი ქუჩუკაშვილია. თუმცა, საოჯახო გადმოცემის თანახმად, ესეც გვიანდელი გვარია, თათრული „ქუჩუკიდან“ („პატარადან“) ნაწარმოები და პოეტის წინაპრები ბობნაძეები ყოფილან ახალციხის მხრიდან.

„ცხოვრების სუსხი“ ვახსენე. წარმოიდგინეთ – სოფლის ღარიბი მღვდლის მეთავე, ნაბოლარა შვილი, რომელსაც ხან ერთი ძმა პატრონობს, ხან მეორე, მას შემდეგ კი, რაც დაობლდა, ის კეთილი ადამიანები, ზევით რომ ჩამოვთვალე.

არაა გასაკვირი, რომ შიო მღვიმელის ყველაზე ნაღვლიანი სტრიქონები სწორედ ობლობაზეა დაწერილი. აი, ერთი სტროფი მისი ლექსიდან, რომელშიც დაობლებული ბიჭი სიზმარში გამოცხადებულ ღედას შესჩივლებს:

– სად დამემალე, სად წახველ,
ვისთან იყავი, დედაო?
სამი ღამეა მშვიერი
ვიძინებ ზედიზედაო.
ყურს არვინ მივდებს, ცარიელ
კუჭს ძლივს ვიძლებ პურიითო,
რასაც ვჭამ, ისიც საესეა
ნაცარითა და მურიითო.
ნუღარსად წახვალ, დედილო,
შენს ძუძუს ვენაცვალეო,
თუ კიდევ სადმე წახვიდე,
მეც შენთან ნამიყვანეო!..

თუ ძირითადი წარმოდგენები ავსა და კარგზე, კეთილსა და ბოროტზე, შიო მღვიმელს, ისევე, როგორც ყოველ ჩვენგანს,

ბავშვობიდანვე გამოჰყვა, მისი ლიტერატურული სიმჰათიები და მიდრეკილებები გორში სწავლებისას ყალიბდებოდა: აქ გაიცნო შიომ ნიკო ლომოური და სოფრომ მგალობლიშვილი, აქ კითხულობდა აკაკის „ხანჯალს“ და მერე, უფროსების დავალებით, მალულად ავრცელებდა ამ ლექსის ხელით გადანერილ ეგზემპლარებს.

აკაკის გორში ჩამოსვლა და ლიტერატურული საღამოს გამართვა პატარა შიოსათვის სამუდამოდ დასამახსოვრებელი ზეიმი იყო. სხვათა შორის, ამავე საღამოს ესწრებოდნენ ვაჟა-ფშაველა და მისი ძმები – თედო და ბაჩანა.

რაზიკაშვილებთან მეგობრობა შიომ მღვიმელის მთელ ცხოვრებას გასდევდა. ვფიქრობ, ვაჟასადმი თაყვანისცემა რამდენადმე მისი ლექსების ინტონაციასაც დაემჩნა. მაგალითისათვის შიომ მღვიმელის ერთი ლექსი – „წვიმის“ ბოლო სტროფს მოვიხმობ:

*კარგი რამა ხარ, უუუუნა
წვიმავ, ბროლნიწკლებიანო,
ლევა ღრუბლების ნაცრემლო,
მავ-ლეურჯა თვალებიანო,
ზოგჯერ შხაპუნით მოსულო,
ზოგჯერ წკაპუნა ხმიანო!*

თავის მხრივ, ვაჟაც ჭეშმარიტი დამფასებელი იყო შიომ მღვიმელის ნიჭისა და გულისტკივილით ლაპარაკობდა მისი ღვაწლის უგულველყოფაზე. 1915 წელს, გაზეთ „სახალხო ფურცელში“ (№ 257) გამოქვეყნებულ, შიომ მღვიმელისადმი მიძღვნილ ეკატერინე გაბაშვილის წერილს ვაჟა ასე გამოეხმაურა: „...დიდი მადლობის ღირსია ქ-ნი ეკატერინე ამ წერილისათვის, ასეთი ყურადღებისათვის იმ დაჩაგრული ადამიანისადმი, რომელსაც ამ 30 წლის განმავლობაში ერთი თბილი, გამამხნეველელი სიტყვაც კი არ გაუგონია თანამოძმეთაგან. არ გამოჩნდა არავინ მამაკაცთაგანი, აღენიშნა მისი მოღვაწეობა, მისი ღვაწლი სამწერლო ასპარეზზე, ღირსეულად დაეფასებინა იგი, ჰქონოდა იმდენი გაბედულობა, რომ ეთქვა: შიომ მღვიმელი

ნიჭიერი მწერალიაო. შიოს – ყველანი პატარა კაცად სთვლიან; ჩვენი შიო, ჩვენი შიო და არავინ ფიქრობს იმას, რომ ეს პატარა კაცი იმავე დროს ძალიან დიდი კაცია; მისი ღვაწლი დიდმნიშვნელოვანია. ვინც ბაღლებს კეთილ გონიერად ზრდის, იგია აღმზრდელი და გამაბედნიერებელი ერისა, ვინაიდან სიყრმის დროს დათესილი კეთილი თესლი დიდობაში უხვად გამოიღებს ნაყოფს“ (ვაჟა ფშაველა 1961: 324).

გულწრფელი პათოსითაა გამსჭვალული დასასრულიც ამ წერილისა: „დიად, ნაცვლად იმისა, რომ ჩვენ მამაკაცებს ამოგველო ხმა შიო მღვიმელზე და იმის სასარგებლოდ საღამოს გამართვაზე, ისევ პატივცემულმა მანდილოსანმა დაგვასწრო; მან წარმოსთქვა შიოს სასარგებლოდ სიტყვა და ჩვენ მამაკაცებს რაღა დაგვრჩენია იმის მეტი, რომ არ მივცეთ ბანი ქ-ნ გაბაშვილის მონოდებას და სიამოვნებით არ გავეშუროთ შიო მღვიმელის დილაზე“ (ვაჟა ფშაველა: 1961 325).

ამ საიუბილეო დილაზე, 1916 წლის 14 თებერვალს, დღევანდელი ოპერის, ხოლო მაშინ „სახაზინო თეატრში“, იმხანად ცნობილმა კრიტიკოსმა ივანე გომართელმა თავის მოხსენებაში აღნიშნა: „რაც დიდებისთვის არის აკაკი წერეთელი, იგივეა ბავშვებისთვის შიო მღვიმელიო“. ბევრი სხვა სასიამოვნო და საამო სიტყვაც ითქვა და, თანამედროვეთა მოგონებით, ეს დილა „მთელი საზოგადოების ულამაზეს გეიმად გადაიქცა“.

მხოლოდ ერთი ლექსი, შიოსადმი მიძღვნილი, არ წაკითხულა ამ იუბილეზე:

ბავშვთ გულის მესაიდუმლევე,
ჰშრომობ მღვიმეში ჩუმადა,
ბავშვების ჭირი და ლხენა
გულს მიგაჩნია წყლულადა...

არ წაკითხულა, რადგან ეს კათია რამდენიმე თვით ადრე გარდაცვლილ ვაჟა-ფშაველას ეკუთვნოდა. „ეს ლექსი ვაჟაშ შიო მღვიმელს კალამთან ერთად უძღვნაო“ – ნათქვამი იყო ლექ-

სის გამოქვეყნებისას სარედაქციო შენიშვნაში („საქართველო“, სურათებიანი დამატება, 1916 წ. 14 თებერვალი, №7).

მწარედ დაითირებს შიო მღვიმელი თავის მფარველსა და სიყრმის მეგობარს. ამ მწუხარების დროსაც, პირველ ყოვლისა, თავის უცვლელ ადრესატებს – ბავშვებს მიმართავს:

*ნუ, ნუ იტირებთ გენაცვათ,
კვნესამე თქვენი გულისა,
თქვენთვის ჯერ ნაადრევია
გაგება რამე წყლულისა.*

მერე, როცა მზერას უფროსებისაკენ გადაანაცვლებს, ხმაში სიმკაცრე და სიცივე გაერევა: სიყალბედ ჩაუთვლის მისასამძიმრებელ „ვარდყვავილებსა და გვირგვინებს“ იმათ, ვისაც ერთხელაც კი არ გაუმართავს ხელი ჩარგლელი მინდიასათვის, ვინც სტუდენტობისას, პეტერბურგში ნასესხებ რაღაც გროშებს ამადლიდა ვაჟას და არად ენაღვლებოდა – რა უმოკლებდა დღეს, რა სენი ღრღნიდა, რა უმღვრევდა სულს ამ ფშაველ დევკაცს.

*მე არ მწამს მეტყველოთ გოდება,
თავით ბოლომდე ცბიერება...*

– წერდა შიო მღვიმელი.

ისე, მგონია აქ მარტო ვაჟა-ფშაველას ბედი არ იგულისხმებოდა. შიო უთუოდ ფიქრობდა თავის ობოლ ბავშვობაზეც, იმ სიღუბეებზეც, რომელიც თბილისში გადმოსვლის შემდეგაც თანსდევდა: იგი ხომ სიღარიბის ზღვარზე ცხოვრობდა მაშინაც, როდესაც ოცი წლის მანძილზე ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წიგნის მაღაზიის გამყიდველად მუშაობდა; მაშინაც, როდესაც ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებში კორექტორობას მიჰყო ხელი; მაშინაც, როდესაც საბავშვო ჟურნალებში – „ნობათში“, „ჭეჭილში“, „ნაკადულში“ თავის ლექსებს რომ აქვეყნებდა... ვის ურჩენია ჩვენში თავი საბავშვო ლექსების წერით, შიოს რომ ერჩინა?!

გაიფიქრებთ, ვაჟას სიკვდილთან ერთად, განგებამ უკვე საბოლოოდ გაიმეტა და გაამწარა მისი უწყინარი მეგობარი. იქამდე გაამწარა, რომ გარემოთათვის ათქმევინა ის მწარე სიმართლე, რომლის თქმასაც აპირებდა და არც აპირებდა, გაამხელინა ის ტკივილი ობოლი ბიჭისა, რომლის დამალვაც და დაფარვაც უთუოდ ერჩია...

შიო თითქოს ახლა მაინც უნდა გასცლოდა ამ საზოგადოებას, სადმე მღვიმეში განმარტოებულიყო, ისე, როგორც სიყმანვილის დროს აპირებდა, ისე, როგორც თავის დროზე განმარტოვდა მისი დიდი სეხნია ასურელ მამათავან, რომლის სახელიც და ნათელიც მუდამ თავს ადგა ამ ჩუმ და უანგარო მოღვაწეს. ეგებ, რაღაც მისტიური, ჩვენთვის ბოლომდე შეუცნობელი ძალით, იცავდა კიდევ და სწორედ ის ძალა იყო, უკანასკნელ წამს კლანჭებს რომ უხსნიდა ბედისწერას...

სწორედ უკანასკნელ წამს მოვლენილი ასეთი შვება უნდა ყოფილიყო, უკვე სასოწარკვეთას მიცემული მღვიმელისათვის ის საიუბილეო დილა, ზემოთ რომ ვახსენეთ: განანწყენებული, ბავშვივით გაბუტული „პატარა შიო“ (მღვიმელი ძალზედ ტანდაბალი იყო) ქართულმა საზოგადოებამ გულში ჩაიკრა, მიუალერსა და თავისი წრეელი სიყვარული აგრძნობინა.

იგივე სურათი განმეორდა ათი წლის შემდეგ – პოეტის ცხოვრების დასალიერზე – 1925 წელს, როდესაც შიო მღვიმელის სამწერლო მოღვაწეობის ორმოცი წლის იუბილე აღინიშნა.

სამწუხაროდ, თავმდაბლობა არ გახლავთ მაინცდამაინც გამორჩეული ქართული თვისება, მით უფრო – ქართველი მწერლისა. მაგრამ შიო მღვიმელი მისი ღვაწლის საყოველთაო აღიარების შემდეგაც თავმდაბალ ადამიანად დარჩა.

ეტყობა ასე, თავდახრილი, უკეთ ხედავდა იმ ბავშვებს, რომელთაც „ჩემი სიცოცხლის სხივებს“ ეძახდა, იმ ყვავილებსა და ბალახებს, იმ ნამსა და წყაროებს, იმ კვერნებსა და კურდღლებს, რომელნიც ახლა უკვე მხოლოდ მის გარშემო როდი არსებობდნენ – მისი პოეზიის ბინადარნი გახდნენ და

თავისი ხალისიანი სიცოცხლით, თავისი ფერადოვნებითა და სურნელით განუმეორებელ ხიბლს მატებდნენ შიო მღვიმელის შემოქმედებას.

იყო რაღაც სიმბოლური იმაში, რომ მღვიმელის პოეზიის ეს ხიბლი გამორჩეულად სწორედ ვაჟას სულიერმა მემკვიდრემ და პოეტურმა ნათლულმა – გიორგი ლეონიძემ შეიგრძნო. აქ ერთ პატარა ნაწყვეტს მოვიხმობ მისი პოემიდან „შიო მღვიმელი“:

*...მერცხლების მამა,
ჩიტების ელჩი,
კურდღლების ძია,
წყაროს ძმობილი,
იის ნათლია,
ყანის დარაჯი,
ხის და ხეხილის
ხმათა მცნობელი...
– ასე გვიყვარდა
შიო-მღვიმელი,
ბავშვების გულის მიმომხილველი...
„გულთაფლიანო“ – ეტყოდა ვაჟა,
„ძიას“ ეძახდა
ამერ-იმერი...*

შიო მღვიმელი 1933 წელს გარდაიცვალა – 67 წლისა. დიდუბის პანთეონში დაკრძალეს...

უკვე დიდი ხანია, რაც აღარ არის ეს თავმოდრეკილი მოღვაწე – ბავშვის გულის მესაიდუმლე და მასში სიკეთის მოთესველი. მოდიან სხვა თაობები, სხვა ბავშვები...

მაგრამ მჭერა, რომ ვიდრე ქართველები გვქვინ, ყოველთვის მოიძებნება ერთი პატარა „ბიჭი სესე“, რომელიც შიო მღვიმელის წიგნთან თავდახრილი, თავისთვის ჩაიკითხავს „პანია მერცხლის“ სტრიქონებს:

*ცხრამთა გზიდან მომავალი,
მოქანცული, მოღალეული*

*დაბლა-დაბლა ვეშვებოდი,
შენ გეძებდა ჩემი გული.*

*აი, მოველ, დავინახე,
გულში ია-ვარდი ვთესე,
აჭკიჭკიკდი უფრო ტკბილად,
ხმები გაუკეთესე.*

*გეფიცები და-ძმობასა,
მხოლოდ ახლა დავიკვნესე.
არ გრცხვენია, უმიზეზოდ
ქვებს რომ მესვრი, ბიჭო სესე?!*

წაიკითხავს ამ სტრიქონებს, მერე მალეულად მოიწმენდს თვალს მომდგარ ცრემლს და მთელი ცხოვრების მანძილზე, რამდენი წელიც არ უნდა გავიდეს, უცვლელი სიყვარულითა და სითბოთი გაიხსენებს შიო მღვიმლის ნათელ სახელს.

ბიბლიოგრაფია:

ვაჟა ფშაველა 1961: ვაჟა ფშაველა, თბზ. სრული კრებ. ხუთ ტომად, ტ. V, თბილისი: გამ-ბა „საბჭოთა საქართველო“, 1961.

ლეონიძე 2000: ლეონიძე გ., „საქართველოს ცრემლები“ (ლექსები), თბილისი: 2000.

მღვიმელი 1973: შიო მღვიმელი შ., ლექსები, პოემები, თბილისი: გამ-ბა „ნაკადული“, 1973.

მიხეილ ჯავახიშვილი

ლიტერატურის ისტორია და კალენდარი ყოველთვის სინქრონული სიზუსტით როდი ემთხვევა ერთმანეთს: განა სწორი არ იყო გალაკტიონი, რომელმაც XIX საუკუნის დასასრული 1907 წლით დაათარილა („წინამურში რომ მოჰკლეს ილია,

მაშინ ეპოქა გათავდა დიდი...“); ბევრი ჩვენგანი XX საუკუნის ქართული პოეზიის დაბადებას იმავე გალაკტიონის 1914 წელს გამოცემულ „არტისტულ ყვავილებს“ უკავშირებს, ხოლო პროზისა – 1903 წელს გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ გამოქვეყნებულ მიხეილ ჯავახიშვილის „ჩანჩურას“. ამ, ერთ ღამეში დაწერილმა მოთხრობამ, განაპირობა მისი ავტორის მთელი შემდგომი მწერლური ბიოგრაფია, მაგრამ, ვგონებ არ შევცდები, თუ ვიტყვი, რომ ამასთანავე, მნიშვნელოვანწილად – მეოცე საუ-

კუნის ქართული პროზის შემდგომი კალაპოტიც.

თვითონ მიხეილ ჯავახიშვილი ასე იხსენებდა თავის ლიტერატურულ დებიუტს: „იმ დროს მწერლობაში „საწყალი კაცი“ იკალათებდა, მეც მიმიზიდა.

ერთხელ ბაზარში მათხოვარა დავინახე – ჯუჯა, უბადრუკი, მუნჯი, მასხარა. დიდხანს ვსდიე და ვუთვალთვალე. მერე საღამოს შვიდ საათზე ჩავუჯექი და მეორე დღის თორმეტ საათზეღა ავდექი. ასე დაიბადა „ჩანჩურა“.... ერთ საწყალს

რამდენიმე საწყალი მოჰყვა („უპატრონო“, „თავდავინცება“, „მეჩეჟე გაბო“, „კურკას ქორწილი“) და ეს მოტივი, დაჩაგრული და უბედური – ოცი წლის დუმილის შემდეგაც მრავალჯერ გავიმეორე. შეუძლებელია არ განმეორებულიყო, ვინაიდან მწერლისათვის სიბრაღეული და თანაგრძნობა იგივეა...“.

ის სულისშემძვრელი ტკივილი, რომლითაც გამსჭვალულია მიხეილ ჯავახიშვილის „პატარა აღმიანების“ პორტრეტები, თვისობრივად განსხვავდება მისი უშუალო ლიტერატურული წინაპრების – ქართველი „ხალხოსნების“ მიერ აღწერილი, სოციალური უთანასწორობის ამსახველი, გულამაჩუყებელი სცენებისაგან. ყველაზე იოლი იქნებოდა, მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებისათვის დამახასიათებელი „ტკივილიანი თანაგანცდის“ უნარი მისი ბიოგრაფიის იმ ტრაგიკული ეპიზოდით აგვეხსნა, რომელზეც თვითონ ესოდენ სიტყვაძუნნად ჰყვებოდა: „1899 წლის დამლევს ჩვენს სახლს მეზობლები დაეცნენ. ჩემი უმცროსი დის სოფიოს მოტაცება უნდოდათ. მამაჩემი შინ არ იყო. ქალები გაუძალიანდნენ. ბრძოლის დროს იმ მხეცებმა ჩემი დაც მოჰკლეს, დედაც და ჩვენი მოჯამაგირეც. მამაჩემი ათეისტი იყო, მაგრამ ამ უბედურებამ მოსტეხა. ძველი ეკლესიის განახლებას დიდძალი ფული დაახარჯა და ერთი წლის შემდეგ თვითონაც გარდაიცვალა. ამან იმდენად იმოქმედა ჩემზე, რომ 1902 წელს იქაურობას თავი გავანებე და მას აქეთ სოფელში ერთხელაც აღარ მივსულვარ“.

აქ ქვემო ქართლის სოფელი სიონი იგულისხმება, რომელშიც იმ დროისათვის გადმოსახლდა მწერლის ოჯახი და არა წერაქვი, სადაც იგი დაიბადა.

რაც შეეხება თანაგანცდის იშვიათ უნარს, ვგონებ, ასეთი „ჯილდო“ (რომელის ზიდვაც ხშირად სასჯელის ტოლფასია) ზეგარდმო ნებითაა შთანერგილი და არა მარტო ტრაგიკული გარემოებებით. ისეც ხდება ხოლმე, რომ თავის რჩეულს განგება მხატვრულ ნიჭსაც დააყოლებს – დაუნდობელ სურათს შეაქმნევინებს თავისი დროისა და უზუსტესს პორტრეტებს –

თანამედროვეებისა. მაგრამ ყველაფერს მაინც არ გაიმეტებს და რალაცას დააკლებს კიდევ – პირველ ყოვლისა, – თვით-გადარჩენის ინსტინქტს. საბოლოოდ კი, იმ თავის რჩეულს გოლგოთის გზაზე მიუშვებს, ოღონდ ჯვარცმის ნაცვლად, ჩეკისტური მაუზერის ტყვიით განგმირულს, სადღაც სოღანლულის მახლობლად გაჭრილ თხრილში ჩატოვებს...

მაგრამ, მოდით, ნუ გავუსწრებთ მოვლენებს და თბილსში დავბრუნდეთ, სადაც „ცნობის ფურცელში“ შემდგარი დებიუტის შემდეგ, ახალგაზრდა მწერალი ამავე რედაქციაში იწყებს მუშაობას.

1905 წლის მშფოთვარე დღეებში მიხეილ ჯავახიშვილი ილიას დაარსებული „ივერიის“ ფაქტიურ რედაქტორად გვევლინება, ხოლო 1906 წლიდან გაზეთ „გლეხს“ რედაქტორობს. თუ გავიხსენებთ, რომ იგი 1880 წელს დაიბადა, არ გავიკვირებთ მიხეილ ჯავახიშვილის ჭაბუკურ მაქსიმალიზმს: ახალგაზრდა რედაქტორმა ისეთი ზღვარს გადაცდენილი ჟურნალისტური პათოსი გამოიჩინა ხელისუფალთა ეროვნული თუ სოციალური პოლიტიკის მხილებისას, რომ პასუხისმგებამი მისცეს და სხვისი პასპორტით საზღვარგარეთ მოუწია მიმალვა. ერთი წლის შემდეგ იგივე მეორდება: 1909 წელს საფრანგეთიდან დაბრუნებული მიხეილ ჯავახიშვილი ახალდაარსებულ ჟურნალს – „ერს“ რედაქტორობს, რაც კვლავ ერთი წლის თავზე ხელისუფლებასთან მორიგი კონფლიქტით, მეტეხის ციხეში გამომწყვდევითა და შემდგომ – როსტოვში გასახლებით მთავრდება.

რა იცოდა მიხეილ ჯავახიშვილმა, რომ ეს გასახლება ბედის საჩუქრად უნდა აღექვა – 1912 წელს ვლადიკავკაზში იგი გაიცნობს ერთი იქაური გამორჩეული ქართული ოჯახის მშვენიერ ასულს – ლუბა ჯაჭვაძეს და მალევე ითხოვს კიდევ ცოლად. აქვე დავსძენ, რომ ჯავახიშვილთა ოჯახის მთელმა შემდგომმა ბიოგრაფიამ ნათელჰყო, როგორი ერთგული მეგობარი და თანამოაზრე გახლდათ ლუბა ჯაჭვაძე თავისი

მწერალი მეუღლისა და როგორ გამეორდა მისი კეთილშობილი თვისებები მისი ორივე ქალიშვილის – ქეთევანისა და რუსუდანის იერმიც და ხასიათშიც.

როდესაც 1913 წელს ახალგაზრდა წყვილი უნებართვოდ დაბრუნდა თბილისში, მათ ეკატერინე გაბაშვილის ოჯახში ჰპოვეს თავშესაფარი. ქართველი ხალხოსნის უმცროსი კოლეგისადმი გამოჩენილი გულისხმიერება სიმბოლური იყო და გამოხატავდა ქართული სიტყვის იმდროინდელ ჭეშმარიტ შემფასებელთა დამოკიდებულებას „ჩანჩურას“ ავტორისადმი (გარდა „ჩანჩურასი“, მიხეილ ჯავახიშვილს იმ დროისათვის უკვე გამოქვეყნებული ჰქონდა „მეჩემე გაბო“, „უპატრონო“, „ეკა“, „ჯილდო“, „კურკას ქორწილი“ და „ემშაკის ქვა“ – მისი „მცირე პროზის“ საუკეთესო ნაწილი). ერთადერთი საყვედური, რომელიც მიხეილ ჯავახიშვილის ტალანტის თაყვანისმცემლებს შეეძლოთ ჰქონოდათ მწერლის მიმართ შემდგომი წლების მანძილზე, – ეს იყო ერთგვარი „ჟანრული ღალატი“, რადგან 15 წელი – 1923 წელს „ტყის კაცის“ გამოჩენამდე, მიხეილ ჯავახიშვილმა მთელი თავისი შემოქმედებითი ძალისხმევა პუბლიცისტიკის ჟანრს შეაღწია.

ჩვენც გავადევნოთ თვალი საქართველოსათვის ამ საბედისწერო წლებს, მიხეილ ჯავახიშვილის ეროვნული და პოლიტიკური იდეალების აღზევება-დამხობას და, ეგების, გავუგოთ კიდევ მის 15-წლიან „განდგომას“ ბელეტრისტიკიდან.

როდესაც შენს ქვეყანაში ყველაზე რადიკალური გაზეთის ფაქტობრივი რედაქტორი ხარ (1915 წელს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მიერ დაარსებულ „საქართველოზეა“ ლაპარაკი), საქართველოს წინააღმდეგ მიმართული ყველა აშკარა თუ ფარული გამოხდომის კალმით მოგერიება გინევს და გუმანი გკარნახობს, რომ დღეს თუ არა ხვალ რუსეთის იმპერიას დანგრევა ელის, შენს მოწოდებად სწორედაც რომ პუბლიცისტიკას მიიჩნევ და არა პროზას (აქვე უნდა ითქვას, რომ

მიხეილ ჯავახიშვილის პუბლიცისტური წერილების ტომი დღესაც დიდი ინტერესით იკითხება).

შემდგომ, როცა, 1921 წლის თებერვლიდან საბჭოთა რუსეთის მიერ ანექსირებულ საქართველოს საბედისწერო დღევები დაუდგება, იგი მართოდენ პუბლიცისტიკას აღარ დასჭერდება და იატაქვეშა პოლიტიკურ საქმიანობაში ჩაებმება. მოგვიანებით, 1926 წლის ჩანანერებში, ქართველი მწერლების შუამდგომლობით სამიოდე წლის წინ დახვრეტას გადარჩენილი და მეტეხის ციხიდან გამოშვებული მიხეილ ჯავახიშვილი ასე შეაჯამებს თავის იმდროინდელ საქმიანობას: *„ჩემი საიღუმლოდ მუშაობა პარტიაში 1921–23 წლებში ჰგავდა იმ ადამიანის საქციელს, რომელმაც ცურაობა არ იცის, მაგრამ სხვის დასახსნელად ისკუპა ხიდიდან და წყალში გადავარდა. ამის ახსნა შეუძლებელია. აქ მუშაობს იდუმალი ძალა – ალლო მოძმის მიშველებისა. და ამ ალლოს ასჯერ მეტი ძალა აქვს, ვიდრე შეგნებას“* („უბის წიგნაკებიდან“).

1923 წელს „ტყის კაცისა“, ხოლო მომდევნო, 1924 წელს ჟურნალ „მნათობში“ „ჯაყოს ხიზნების“ გამოქვეყნება, ქართული პროზაში „უძღები შვილის“ დაბრუნებას ჰგავდა, – სიკვდილს სასწაულებრივად გადარჩენილის, ნატანჯისა და და სანუკვარ ოცნებათა გამომთირებელის... ამ დაბრუნების სიმბოლურ მნიშვნელობას ისიც უსვამდა ხაზს, რომ სწორედ „ჯაყოს ხიზნებია“ ის პირველი ნაწარმოები, რომელსაც პირველად აქვს წარწერილი „მ. ჯავახიშვილი“ და არა მამისეული გვარი – „ადამაშვილი“.

როგორც ეტყობა, მწერალმა გადანყვითა ცხოვრების ახალი ეტაპი ამგვარადაც აღენიშნა და წინაპართა გვარი დაიბრუნა. ისე რომ, შემდგომი ცამეტი წლის განმავლობაში გამოქვეყნებული მისი ნაწარმოებები უკვე, როგორც წესი, მიხეილ ჯავახიშვილის სახელით ქვეყნდება და სწორედ ამ სახელით დარჩება იგი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში.

ახლა, სწორედ ლიტერატურის ისტორიკოსის თვალთ თუ გადავხედავთ მიხეილ ჯავახიშვილის ცხოვრების ამ

პერიოდს, დავინახავთ, რომ შემოქმედებითად განსაკუთრებით ნაყოფიერი 1923–1928 წლებია, როდესაც ზედიზედ ქვეყნდება (უპირატესად – ჟურნალ „მნათობში“) მისი რომანები: „კვაჭი კვაჭანტირაძე“ (1924), „თეთრი საყელო“ (1925), „გივი შალური“ (1928), მოთხრობები: „ოქროს კბილი“, „მართალი აბდულაშ“, „ყბაჩამ დაიგვიანა“, „მუსუსი“, „პაპა დიმო“, „პატარა დედაკაცი“, „კურდღელი“, „მინის ყივილი“, „დამპატიჟე“ და სხვ.

გასული საუკუნის ოციან წლებში ქართულ კულტურაში ჯერ კიდევ შესაძლებელია, წარსულის ინერციით, გამოითქვას განსხვავებული აზრი, დამკვიდრდეს მოდერნისტული მხატვრული მანერა ან დაფუძნდეს დამოუკიდებელი შემოქმედებითი გაერთიანება. სწორედ ასეთი გაერთიანება გახლდათ „არიფიონი“, რომელიც 1927 წელს მიხეილ ჯავახიშვილმა, პავლე ინგოროყვამ, შალვა დადიანმა, ლეო ქიაჩელმა, სანდრო შანშიაშვილმა და კიდევ რამდენიმე მათმა კოლეგამ დააარსეს ამავე სახელწოდების ჟურნალთან ერთად.

სამწუხაროდ ამ გაერთიანებისა და ამ ჟურნალის არსებობაც ხანმოკლე აღმოჩნდა – თვით ფილიპე მახარაძემ, საქართველოს იმდროინდელმა თავკაცმა მოიცალა „არიფიონისათვის“ და დაგმო მისი საქმიანობა 1928 წლის მარტში გამართულ მწერალთა ყრილობაზე.

30-იანი წლების დადგომასთან ერთად ხელოვანთა თავშესაფრად მიჩნეული ის პატარა „კუნძულებიც“ გაქრნენ, თავისუფლების ილუზორულ შეგრძნებას რომ ბადებდნენ და ხელისუფლების ტოტალური კონტროლი საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროზე გავრცელდა. განსაკუთრებით მკაფიოდ „სახელისუფლებო წნეხის“ დაწოლა ლიტერატურულ თუ ხელოვნებათმცოდნეობით კრიტიკას დაემჩნა, რომელიც სულ უფრო და უფრო ხშირად მიმართავდა რეპრესიული ორგანოების ლექსიკონს. ასე, მაგალითად, 1928 წელს, მწერალთა პლენუმზე ერთი იმდროინდელ „წამყვან“ კრიტიკოსთაგან, ბენიტო ბუაჩიძე მიხეილ ჯავახიშვილს „დაცემულ“ და „ნაციონალისტ“

მიხეილ ჯავახიშვილი ქალიშვილთან
ქეთევან ჯავახიშვილთან ერთად

მწერალთა „ცენტრალურ ფიგურად“ სახავს და ცდილობს დაასაბუთოს, რომ მისი მოთხრობა „დამპატიჟე“ – „გამომხატველია ყოველგვარი ავთენსიკისა და წარმოადგენს ერთგვარ დამახინჯებას საბჭოთა საზოგადოების სინამდვილისა...“. და აქვე: „ჯაყოს შემდეგ ჯავახიშვილი წერს ამკარად პორნოგრაფიულ ნაწარმოებს „მუსუსი“, „ოქროს კბილი“, „პატარა დედაკაცი“. ეს ნაწარმოებები სრულებით

ამჟღავნებენ მწერლის დაშორებას თანამედროვეობისაგან“.

თავის მხრივ, მიხეილ ჯავახიშვილიც ცდილობდა რაღაც „თავდაცვითი ზომები“ მიეღო: აქედან ყველაზე ქმედითი „არსენა მარაბდელი“ აღმოჩნდა (ხანმოკლე შვების პაუზა მისი ცხოვრების ბოლო პერიოდში). აქ ისიც უნდა ითქვას, რომ მწერალი მართლაც გატაცებული ყოფილა ამ თემით და არ აღიქვამდა „არსენას“, როგორც ოდენ „სოციალურ დაკვეთას“ (ცნობისათვის: ამ რომანის წერა ჯავახიშვილმა 1925 წელს დაიწყო და 1932 წელს დაამთავრა). აქვე აღვნიშნავ, რომ გაცილებით ნაკლებ დამაჯერებელია (მხატვრულადაც და ფსიქოლოგიურადაც) ხასიათები და სიტუაციები „რევოლუციურ თემატიკაზე“ აგებულ რომანში „ქალის ტვირთი“ (1936). არც 1935 წელს დაწერილი მოთხრობა „ცხრა ქალწული“ მიეკუთვნება მწერლის შედევრებს. ეს არცაა გასაკვირი, იმ გაუსაძლის დროში, იმ მომხამულ ნიადაგზე, რომელზეც ასე უჭირს აღმოცენება ხელოვნების ფაქიზ ნერგს...

მიხეილ ჯავახიშვილს ხვედრი ვერ შეამსუბუქა ვერც მეტნაკლებად „შემრიგებლურმა“ ცდებმა პუბლიცისტიკისა თუ

ბელეტრისტიკის უანრში, ვერც პირადმა მიმართვებმა „ხელმძღვანელი ამხანაგებისადმი“. ერთ ასეთ გულსაკლავ ცდას (1936 წლის მარტია!) ქეთევან ჯავახიშვილი იხსენებს:

„ს.ს. მწერალთა კავშირის თავმჯდომარეს ამხ. აკაკი თათარაშვილს.

დიდი ხანია, რაც 1905 წლის რევოლუციის თემაზე რომანის დაწერას ვაპირებ. იმ ხანებში მე ტფილისში ვცხოვრობდი, მოძრაობაშიც ვიღებდი მონაწილეობას და ახლოს ვიცნობდი: მუშებს, მოხელეებს, ინტელიგენციას, თავად აზნაურობას, პარტიებს, ერთი სიტყვით – მაშინდელ აქტიურ ძალებს...

თავისთავად ცხადია, რომ რომანს უმთავრესად პოლიტიკური ღერძი ექნება. ისიც ცხადია, რომ მე ვეცდები ეს რომანი „არსენა მარაბდელს“ არც იდეოლოგიურად დაუვარდეს და არც მხატვრულად ჩამორჩეს.

...რომანის ზომა – 20 ფორმა. რომანს საშუალოდ 1 წლის მუშაობა დასჭირდება. დაუხმარებლად ამ საქმეს ვერ შევასრულებ. მე დიდი ოჯახი მყპავს სარჩენი (7 სული), ხოლო შემოსავალი თითქმის სულ მომესპო.

...თუ გემოხსენებელი თემა საინტერესო გამოდგა, გთხოვთ სათანადო დახმარება გამიწიოთ.

მიხეილ ჯავახიშვილი.“

კი, რალა თქმა უნდა, ინერებოდა ასეთი თხოვნებიც და „სოციალიზმის მშენებელთა წინა რიგებში“ ჩადგომის „აუცილებლობის“ დამადასტურებელი პუბლიცისტური წერილებიც, მაგრამ რალაც მთავარი და ძირეული მაინც არ იცვლებოდა ამ მტკივან სულში და ამ უცთომელ მზერაში. „ჯაყოს ხიზნები“ ამის ყველაზე მეტყველი დასტური იყო, მაგრამ მერეც, მსხვერპლზე დაგეშილი მონადირენი უკვე ყველაფერში „იდეოლოგიურ ჩავარდნას“ უკიჟინებდნენ – „არსენა მარაბდელშიც“ და იმ, „გადასარჩენად“ დაწერილ – „ქალის ტვირთშიც“ კი.

ვინმე, შორსმჭვრეტელი, რომელიც ხედავდა როგორ უტრიალებდნენ გარშემო მიხეილ ჯავახიშვილს საბჭოური

იდეოლოგიით აღჭურვილი მადევარნი და რარიგ ნელინელ ვიწროვდებოდა მსხვერპლის გარშემო შემორკალული წრე, უთუოდ გაიფიქრებდა, რომ აქაც, ისევე, როგორც უსიერ ტყეში, დასასრული ფატალური იქნებოდა. ასეც მოხდა. და მეტეხის ციხიდან 1923 წელს დახსნილი მწერალი 1937-ში კვლავ „ჩეკას“ ჯურღმულებში აღმოჩნდა.

ნიშანდობლივი დამთხვევის გამო, „მეტეხი“ კვლავ საბედისწეროდ გაუღერდა მის ბიოგრაფიაში. ოლონდ, ამჯერად, მეტეხის ტაძარი და არა გვერდზე მდგომი (ან არარსებული) ციხე. ტაძარი, რომლის დანგრევაც განეზრახა საქართველოს იმუამინდელ პარტიულ ლიდერს – ლავრენტი ბერიას, რამდენიმე გამოჩენილ ქართველ მწერალს კი (და მათ შორის – მიხეილ ჯავახიშვილს) ეყოთ გამბედაობა, ხლებოდნენ „რესპუბლიკის თავკაცს“ და განეცხადებინათ, რომ ქართველი ერი არ აპატიებდა მას საყოველთაოდ სათაყვანებელი ისტორიული ძეგლის დანგრევას. უნდა ითქვას, მწერლებმა ხელი ააღებინეს ბერიას თავის ვანდალურ განზრახვაზე, მაგრამ, ამ ისტორიას, უკვალოდ, ცხადია, არ ჩაუვლია.

დიმიტრი უზნაძის „განწყობის თეორიამ“ იმუშავა, თუ კიდევ იყო სხვა რამ მიზეზი (არა, მიზეზები ნამდვილად იყო, თუნდაც – ბერიას გვერდს ავლით სტალინთან გაგზავნილი საჩივრები...), მაგრამ განსაკუთრებული რისხვა სწორედ ჯავახიშვილს დაატყდა თავს. სათანადოდ „დამოძღვრილ“ კრიტიკოსთა ღვარძლი ყოველგვარ ზღვარს გადასცდა. ღვთის მადლით, მასალა არ აკლდათ: ჯერ მარტო „ჯაყოს ხიზნები“ რად ღირდა, მზამზარეული სამხილი ედოთ მაგიდაზე!

ტექსტის სიღრმეში განსაკუთრებული წვდომა არ იყო საჭირო, რომ ღირსებააყრილ, დაკნინებულ თეიმურაზსა და გაუპატიურებულ, ბედსმერიგებულ მარგოში მკითხველს თავისივე თავისუფლებანართმეული ქვეყანა ამოეცნო; ხოლო უცხოტომელ, მოძალადე, ცხოველურად დაუნდობელ ჯაყოში კი –

წითელი ბაირალებით, ინტერნაციონალური ლოზუნგებითა და რუსული ხიშტებით დამკვიდრებული ხელისუფლება.

რომანის ავტორს მრავლისმეტყველი ჩანაწერები გაუკეთებია თავის „უბის წიგნაკში“: „ჯაყო“ გმინვაა ჩემი სულის“; „ჯაყოს ხიზნები დამანერინა მიმავალმა ქვეყანამ“.

საბედისწერო განგაშის ზარი 1937 წლის ივლისში გაისმა, – რაღაც აბსურდული მიზეზით მიხეილის უფროსი ძმა – ფილო დააპატიმრეს. სასოწარკვეთილმა მწერალმა უკანასკნელ ხერხს მიმართა და ბერიას მიღება სთხოვა, მაგრამ ავისმომასწავებელი უარი შემოუთვალეს... გულდამძიმებული გაემგზავრა იგი ცოლ-შვილიანად ქვიშხეთს, დასასვენებლად. მტერს არ უსურვებდით ასეთ „დასვენებას“...

„ნადირობა“ უმცროს ძმაზე ფინალს უახლოვდებოდა: „მამა 14 აგვისტოს ქვიშხეთში დააპატიმრეს, – იგონებდა ქეთევან ჯავახიშვილი, – ...17 აგვისტოს კი, მწერალთა კავშირში პრეზიდენტი სხდომა შესდგა, სადაც მკაცრად იქნა დაგმობილი მამის პიროვნება, მთელი მისი შემოქმედება, და მისი, როგორც მოღალატისა და ხალხის მტრის მიმართ, სასტიკი ბრალდება იქნა წამოყენებული...“.

შემდგომ, იმ ავადსახსენებელი სხდომის სტენოგრამაა მოყვანილი. ორიოდე აბზაცს აქ მეც მოვიხმობ, არაა იოლი წასაკითხი: „ჯავახიშვილი, როგორც ხალხის მტერი, ჯაშუში და დივერსანტი, გარიცხულ უნდა იქნეს მწერალთა კავშირის რიგებიდან და აღკვეთილი დედამიწის ზურგიდან“, – შავით თეთრზე წერია მწერალთა კავშირის პრეზიდენტის 1937 წლის 17 აგვისტოს სხდომის სტენოგრამაში (ცნობისათვის: ქეთევან ჯავახიშვილის მოგონებებიდან გავიგებთ, რომ ერთადერთი, ვისაც გაუბედავს და ამ სამარცხვინო რეზოლუციის მიღებისას დაუტოვებია დარბაზი – გერონტი ქიქოძე ყოფილა!).

ჩვეულებრივ, ამგვარი დადგენილებები წინ უსწრებდნენ სასამართლოს ბოლშევიკური ანალოგის – „ტროიკის“ განაჩენს,

მაგრამ, როგორც ვხედავთ, ამჯერად „იდეოლოგებს“ „შემსრულებლებმა“ დაასწრეს.

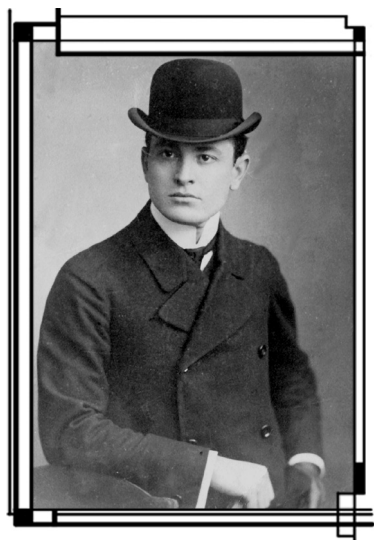
ახლა, თუ გადავიკითხავთ მიხეილ ჯავახიშვილის აქ ჩამოთვლილ შედეგებს და მის, დრამატიზმით აღსავსე ცხოვრების გზასაც გავისწავლოთ, წარმოვისახავთ მის პიროვნული იერსაც და დავინახავთ ამ გამორჩეულ ადამიანს ერთ-ერთი მისი ერთგული თაყვანისმცემლისა და უმცროსი თანამედროვის თვალით: *„ქედუხრელი მიხეილ ჯავახიშვილი გარეგნობით არ სტოვებდა გოლიათის შთაბეჭდილებას, – იგონებდა პროფესორი იოსებ მეგრელიძე, – მაგრამ იყო უდიდესად აღიარებული ქართველი პროზაიკოსი. დადიოდა ბეჭეებში ოდნავ მოხრილი და ხელში ჯოხით, ყურადღებას იპყრობდა ინტელიგენტური, დახვეწილი მანერებითა და დინჯი, მკაფიო მეტყველებით, ლაპარაკობდა დარბაისლური, ბოხი ხმით, მის ქართულ მეტყველებაში კახური აქცენტუაცია იგრძნობოდა. მისივე რუსული ზოგ რუს კარგ მწერალსაც კი მიაჩნდა მისაბაძად. ფრანგულად უფრო პარიზული აქცენტიც მეტყველებდა. ჯამა ფაქიზი იყო და მთვრალი არ გვინახავს“.*

ადვილი წარმოსადგენია, როგორ ანტაგონიზმს გამოიწვევდა ასეთი ინტელიგენტი (სტრიქონიც რომ არ ჰქონოდა დაწერილი) მდაბიურობის კომპლექსებით დაძევილ ჩეკისტის გულში...

მიხეილ ჯავახიშვილს 1926 წელს თავის უბის წიგნაკში ერთი უცნაური ჩანაწერი გაუკეთებია: *„ჩემი ეპიტაფია: აქ მარხია მიხ. ჯავახიშვილის ფერფლი. მეტი არაფერი.“* ეტყობა, მასავით მდიდარი წარმოსახვის ადამიანიც კი ვერ გაიფიქრებდა, რომ მისგან ფერფლიც კი არ დარჩება. არაფერი – წიგნების გარდა... იმ წიგნების, რომელთაგან ერთ-ერთი მაინც უთუოდ დევს ჩვენს მკითხველთა თაროზე ...

გრიგოლ რობაქიძე – რეალური და წარმოსახული

1962 წლის 20 ნოემბერს, ჟენევაში, ეკოლ-მედსინის სანა-

პიროს №8 სახლის ჩარაზულ კარებთან ფოსტალიონი და-
ბნეული ჩასცქეროდა ვენიდან
გამოგზავნილ წერილს, რომ-
ლის მარტოხელა, ხანდაზმული
ადრესატიც, ჩვეულებრივ, ახალ-
გაზრდული სიმკვირცხლით გა-
მორბოდა ფოსტის მაუწყებელ
ზარზე... ამჯერად კარს იქით ავის-
მაუწყებელი სიჩუმე სუფევდა და
ფოსტალიონმა პოლიციაში და-
რეკვა გადაწყვიტა. მართლაც, წე-
რილის ადრესატი ორი დღის წინ
გარდაცვლილი იპოვეს, რაზეც
სათანადო საპოლიციო აქტივ შე-
დგა – „82 წლის ემიგრანტის –
გრიგოლ რობაქიძის 1962 წლის

18 ნოემბერს გარდაცვალების თაობაზე“.

ერთადერთი გარემოება, რომელიც არ ასახულა ამ საპო-
ლიციო აქტში, ვენიდან გამოგზავნილი წერილის შინაარსი გა-
ხლდათ: გრაფინია ფონ შტრახვიტცი ატყობინებდა ადრესატს,
რომ მათ დაქორწინების გეგმებს და, საზოგადოდ, ყოველგვარ
ურთიერთობას წერტილი დაესვა.

ზოგჯერ, სიკვდილი, შესაძლებელია შვებაც იყოს, და,
ალბათ, სწორედ ამას გაიფიქრებთ ადამიანზე, რომელმაც
სიკვდილამდე ათი დღით ადრე მისწერა თავის სატრფოს: „გითა!
ნუ გეშინია! ვფლობ ორივესათვის გარანტირებულ საარსებო

მინიმუმს. დანარჩენი თავისით მოვა. მე, როგორც მწერალი, შენ როგორც მხატვარი – რაიმეს ხომ გამოვიმუშავებთ! ჩვენ, რა თქმა უნდა, მომჭირნედ ვიცხოვრებთ. მაგრამ რაა ეს ჩვენი მომჭირნეობა სიყვარულის იმ შინაგან სიმდიდრესთან შედარებით, რომლითაც დავტკბებით?!” (რობაქიძე 2008: 116).¹⁾

სიცოცხლის დასალიერზე მწერალმა გაიცნო თავისზე 50 წლით უმცროსი მხატვარი ქალი გიტა ფონ შტრახვიტცი, რომელთან რომანიც („პლატონური“ – კდემამოსილად დააბუსტებს მაია ჯალიაშვილი), ვგონებ, სიცოცხლის ფასად დაუჯდა...

შვეიცარიას შეხიზნული დიდი ქართველი მწერლის სამგლოვიარო პროცესია რვა ადამიანისაგან შედგებოდა. ასეთი იყო სევდიანი ფინალი გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრებისა.

ახლა, სანამ გრიგოლ რობაქიძის ბიოგრაფიის სათავეებისაკენ გადავინაცვლებდეთ, ორიოდ სიტყვით, წინასწარ მივწვდეთ ვუპასუხო ერთ ბუნებრივ „ონომასტიკურ“ კითხვას, თუ რატომ ეწოდა ამ ლიტერატურულ პორტრეტს, სხვებისაგან განსხვავებით – „გრიგოლ რობაქიძე – რეალური და წარმოსახული“?!

სწორედ იმიტომ, რომ არცერთს ჩვენს წიგნში წარმოდგენილ ქართველ მწერალთაგან ასეთი პოლარულად განსხვავებული ინტერპრეტატორები არ ჰყოლია; არცერთს ამ მწერალთაგან ასეთი მონდომებით არ უძერწია „საკუთარი მითი“ (დაბადების თარიღის გადასწორებით დაწყებული) და არცერთს არ უგემია ასეთი ზღვარსგადაცდენილი ალტაცებით თრობა, ისევე, როგორც – ასეთივე ზღვარსგადაცდენილი სიძულვილის სუსხი...

გრიგოლ რობაქიძე სოფელ სვირში (ზესტაფონის რაიონი) დაიბადა, 1880 წლის 28 ოქტომბერს, დედის – ქეთევან ბოჭორიშვილის ოჯახში. მამამისი – ტიტე რობაქიძე ზემო იმერეთიდან იყო, ჩხარიდან. იქვე, ეკლესიაში მსახურობდა მნათედ, შემდგომ – მეღავითნედ. ამასთანავე, ხან საფლავის ქვებზე კვეთდა ეპიტაფიებს, ხან წიგნს აკინძავდა, ხან ჯვრიან დამღებს გამოთლიდა სეფისკვერებისათვის... ქეთევანი მან 13 წლისა შეირთო და ერთხანს ზედსიძედ იყო ბოჭორიშვილთა

წელმაგარ ოჯახში, მაგრამ შემდგომ, ეტყობა, კერპმა ხასიათმა სძლია და ჩხარში დაბრუნდა. ისე გამოვიდა, რომ გრიგოლის ბავშვობის წლები სვირსა და ჩხარს შორის გადანაწილდნენ. ქეთევანმა, საოჯახო ლეგენდის თანახმად, ზეპირად იცოდა „ვეფხისტყაოსანი“ (ქართული „ბიოგრაფიული მითოლოგიის“ აუცილებელი დეტალი!). ასე იყო, თუ ისე, ქეთევანი გლეხი ქალის სიჭიუტით ირჯებოდა, რათა გრიგოლს და მის სამ დას – ნინოს, აგრაფინას და ლიდას შეჭირვება არ დამჩნეოდათ.

გრიგოლის დებიდან მარტო ნინა იყო გათხოვილი – ვარლამ ლომინაშვილზე; აგრაფინა და ლიდა გაუთხოვარი დარჩნენ და ბევრი სიმწარე იწვნის: აგრაფინა 1937 წელს გარდაიცვალა; ლიდა – 1941 წელს გადაასახლეს, საიდანაც ის ორ წელიწადში კი დაბრუნდა, მაგრამ ტრავმირებული ფსიქიკით, რასაც ხელი არ შეუშლია მისთვის (ან პირიქით – მგონი, დაეხმარა კიდეს!) გრიგოლის სახელისა და რეპუტაციის დაცვა ცხოვრების მიზნად დაესახა. იგი 1982 წელს გარდაიცვალა.²⁾

ბავშვობისა და სიცმანვილის წლებზე გრიგოლ რობაქიძე უცნაური სიძუნხით ჰყვებოდა: უკავშირდებოდა თუ არა ეს ბავშვობისდროინდელ ტრავმებს, მის ფსიქოლოგიურ წყობას თუ მომავალი „ნარცისული მითისათვის“ უფრო შესატყვისი „დეკორაციების“ შექმნას, ძნელი სათქმელია. ისე, თვალშისაცემი კი არის...

ჩვენამდე მოღწეული ერთადერთი მოგონება რობაქიძისა იმ პერიოდის შესახებ გვამცნობს, როგორ დაზაფრა ამ მეღან-ქოლიურმა ბავშვმა დედამისი თავისი უცნაური გამოხდომებით. ხუთი წლისას შუადღისას მუხის ჩრდილში სძინებია. სხეულზე რაღაცის შეხებას გაულვიძებია: „*პერანგი გავიხსენი და ორი პატარა ხელიკი დავინახე. ძალიან ლამაზები იყვნენ. დედასთან გავიქეცი ხელიკებით ხელში. გადაირია კინაღამ დედაჩემი. მას შემდეგ ჩემს ცნობიერებაში ხელიკი, მუხა და მზე მითიურად მესახება. ბუნებასა და ცხოველებთან შინაგანი მეგობრობა მაკავშირებდა*“ (რობაქიძე 2012: 116).

რობაქიძისავე მონათხრობიდან ჩანს, როგორ ამოუშლია წერამწერელს პატარა გრიგოლი სიკვდილმისტილთა ნუსხიდან: „ეჭესი წლის ქუთაისის სკოლაში მიმიყვანეს. იქ ტიფით მძიმედ დავსნეულდი. მამაჩემს ეშინოდა, ავადმყოფობას ვერ გადაიტანს, მოხელეები გვამის წაღების უფლებას არ დამრთავენო და მამამ და ბიძამ საავადმყოფოდან მომიტაცეს. მე ცხენის უნავირზე გადამაწვინეს – ბიძაჩემს ვეჭირე მაგრად, ასე გავიქეციოთ. გონებაშიბდილი ვიყავი, მაგრამ საოცრება – შვიდი კილომეტრიც არ გვეწონდა გავლილი და გონს მოვეგე. მშობლიურ სახლს მივუახლოვდით – უკვე მიხაროდა. მშობლიური მიწის სუნთქვამ გამომაცოცხლა, მას შემდეგ მიწის გოროხი ჩემთვის სიჯანსაღის ნიშანია“ (რობაქიძე 2012: 230).

სოფელში დაბადებულ და გაზრდილ ქართველ მწერალთა უმრავლესობისაგან განსხვავებით, გრიგოლ რობაქიძეს, როგორც ჩანს, რაიმე განსაკუთრებული სენტიმენტები არ აკავშირებდა ყრმობისდროინდელ გარემოსთან. მითს, რომელსაც ის ქმნიდა თავისი ბიოგრაფიიდან, გაცილებით უფრო შეესატყვისებოდა ლეგენდარულ ირუბაქიძეთა შთამომავლად წარმოესახა თავი და არა – პატარა იმერული სოფლის გაჭირვებული მეღავითნის შვილად...

მხოლოდ ერთხელ, უკვე ორმოცდაათს მიტანებული და გერმანიაში სამუდამოდ გასახიზნად გამზადებული, „მეგის“ წინათქმაში გაანდობს მკითხველს, როგორ ალღვობს განსაცდელისაგან გაკაყებულ მის გულს სიყმაწვილის გახსენება, რამდენ რამესა და ვინმეს აგონდება ის დასავიწყებლად განწირული, მაგრამ თურმე მაინც დაუვიწყარი პატარა სოფელი ცხრა მთას იქით, ზემო და ქვემო იმერეთის საზღვარზე...

გრიგოლ რობაქიძის ბიოგრაფიიდან ვიცით, რომ წერა-კითხვა მას სვირის სკოლაში უსწავლია, ორი წლის შემდეგ ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში მიუყვანიათ („არა-ჩვეულებრივი ნიჭი და დიდი მეხსიერება!“), თხოუმეტისა კი, 1895 წელს, უკვე სასულიერო სემინარიაში. ეს სემინარია მან

1901 წელს წარჩინებით დაამთავრა. იმავე წელს იწყება მისი „საგანმანათლებლო ოდისეა“.

რობაქიძემ თავდაპირველად იურევის (ან – ტარტუს, ესტონეთში) უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი აირჩია. მაგრამ, 1901 წლის დეკემბერში უსახსრობის გამო იგი უნივერსიტეტიდან დაითხოვეს. გამწარებულ მამამისს მართლაც შეუსრულებია თავისი მუქარა. ტიტე რობაქიძეს, რომელსაც მთელი ცხოვრება მღვდლობა ეწადა, თავისი ოცნების განმახორციელებლად ერთადერთ ვაჟიშვილი დაესახა და სათანადო სამზადისი დაეწყო, რათა სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ გრიგოლის მღვდლად ეკურთხებინათ. მისდა გასაოცრად, სემინარიაში ამ იდევით არავინ აღფრთოვანებულა. აქ უკვე ენიშნათ გრიგოლის გამორჩეული ლიტერატურული და ორატორული ნიჭი და მას ჰუმანიტარული სარბიელისათვის ამზადებდნენ.

ტიტე რობაქიძე, შუახნისა, 1911 წელს გარდაიცვალა. პეტერბურგში მყოფ გრიგოლისათვის, წესით, ამ დანაკარგის განცდა კიდევ უფრო უნდა გამძაფრებულებოდა მამასთან ათწლიანი უბრად ყოფნით. თუმცა, დასათვლავებაზე ჩასვლა მან ან ვერ მოახერხა ან არ ისურვა (ცნობისათვის: მამა-შვილის ურთიერთობა საფუძვლად დაედო გრიგოლის პირველ ავტობიოგრაფიულ მოთხრობას „ორი სურათი“).

ქეთევანმა კიდევ კარგა ხანს იცოცხლა ქმრის გარდაცვალების შემდეგ, მაგრამ გრიგოლის ემიგრაციაში წასვლამ და ოჯახს თავსდამტყდარმა უბედურებებმა წელში გატეხა; იგი ლოგინად ჩავარდა და 1939 წელს მიიცვალა კიდევ. აი, ეს დანაკარგი კი, გრიგოლისათვის აუნაზღაურებელი აღმოჩნდა. მის ერთ-ერთ ყველაზე მძაფრ და ემოციურ პუბლიცისტურ ესსეში – „საუბარი კარდჰუსთან“ ვკითხულობთ: „...აი რას ვწერდი ხოლმე ჩემს დედას უცხოეთიდან ყოველი ჩემი ახალი წიგნის გამოსვლისას – გავიგე, 1939 წელს გარდაცვლილა გულსრული; მისი დიდრონი თვალები გიშერისად ციალით იშლებოდნენ უფსკერო სიღრმიდან, იშლებოდნენ: შეურხეველი სიმტკიცით, ხოლო

არამკაცრ, არამედ უსათუთესი სინაზით; ერქვა სწორუპოვარი სახელი „ქეთევან“, რომელშიც ლითონივით ისხმის როგორც უშრეტი სითბო გულისა ისე პირმთვარე ნათელფენა გონისა; იგი ამ სახელს თავის მოვლენით უკანასკნელ ძირამდე თავის არსისა ამართლებდა – აი რას ვწერდი ხოლმე მას: „დედავ, გამოვიდა კიდევ ერთი წიგნი ჩემი: ნაყოფი ქართულ მიწისა, რომლის მადლი მე შენი ძუძუებიდან მივიღე“ (რობაქიძე 2012დ: 157). და კიდევ – მრავლისმეტყველი დასასრული 1950 წლის მარტში, მეუღლის დამბლით თავზარდაცემული გრიგოლის წერილისა პაპავებისადმი: „ცრემლებს ვერ ვიკავებ ხოლმე, როცა მარტო ვარ. გვერდით სურათი მიღევს ჩემი დედისა. მიცქერის გულდათუთქული – მანუგეშებს...“ (რობაქიძე 2012დ: 439).

1902 წელს დავუბრუნდეთ: იმხანად ყველასათვის ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, პარმენ თვალჭრელიძე (ამასთანავე, გრიგოლის მასწავლებელი ქუთაისის სემინარიაში), ეკატერინე გაბაშვილს დახმარებისათვის მიმართავს: „ამ წერილის თქვენდამი გადმომცემს, გრიგოლ რობაქიძეს ვგზავნი თქვენთან. თქვენი გულკეთილობა და სიყვარული მაძლევს ამგვარ გამბედაობას. ნიჭის თაყვანისმცემელი ვარ, ამ თაყვანსაცემ ძალას ამ კაცში დიდსა ვხედავ და გული ჰკვდება, როდესაც ვფიქრობ, რომ შესაძლოა, ეს ნიჭი ჩაჰქრეს ცხოვრებასთან საბრძოლო იარაღის უქონლობის გამო. ამას სჭირდება მთარეველი და მოსარჩლე და თქვენზე გულწრფელი ვერაფერი ვიგულისხმე. მატერიალური მხრივ ცხოვრების სახსარს არის მოკლებული და ეს უშლის სწავლა დაამთავროს. დიდი ფასი სდევს თქვენს ნიჭსა და გავლენას საზოგადოებაში და ნუ დაზოგავთ მას ამ ყმანვილის შესაწევნად“ (რობაქიძე 2009: 21).

„პროტეჟეს“ თხოვნას თავად გრიგოლის წერილი და ლექსი ახლდა – ჩვენამდე მოღწეული მისი პირველი ლექსი (1902 წლით დათარიღებული) – იმხანად ესოდენ მოდური დეკადენტური მეტაფორისტიკის „თაიგულით“:

აი, ეს სენი* გესლიანი და უღმობელი
მიღრღნის სიცოცხლეს და მის ძაფებს სასტიკად ღალავს;
სწუნის ნელ-ნელა მჩქეფარე სისხლს სიყმანვილისას,
მიკრეფს ძაღლონეს, რომ უდროვოდ ჩავეშვე საფლავს!

მოვკვდები მალე ნამებულო, მაგრამ მერე რა?!
არ შეიძლება, რომ ის აზრი უცებ დავარდეს...
რომ ჩემი ლტოლვა იმ წარმტაცი მიზანისაკენ
შეფერხდეს, შეწყდეს და თან ისიც თავზე დამაკვდეს.

პარმენ თვალჭრელიძის ამ კეთილშობილ მსცდელობას უშედეგოდ არ ჩაუვლია და მისმა გამორჩეულმა მოწაფემ, აკაკი წერეთელის, კიტა აბაშიძის, ნიკო ნიკოლაძისა და გიორგი ზდანოვიჩის (ანუ – „შავი ქვის მრეწველთა საბჭოს“ წევრთა) შემწეობით სწავლა განაგრძო ლაიფციგის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტზე.

„სტუდენტური წლები ლაიფციგში გავატარე, – იგონებდა რობაქიძე, – ვსწავლობდი ფილოსოფიასა და ლიტერატურას. გოეთე ჩემთვის გამოცხადება იყო, გერმანიამდე ვიცნობდი მის „ერკლონგ“-ს, რომელზეც საქართველოში მუდამ ვოცნებობდი. მესახებოდა უმშვენიერეს ბალადად – ჩემი საკუთარი გამოცდილებიდან. ...გოეთეს მოძღვრება თაურფენომენის შესახებ ჩემთვის საგანთა შემეცნების საფუძვლად იქცა. ...მორცხვად შევბედე ნიცშეს. ზეკაცის იდეა, რამდენადაც ეს ზარატუსტრაშია გაშლილი განსაკუთრებით დამაჯერებლად არ მეჩვენა. მაგრამ დიონისურის ფენომენმა („ტრაგედიის დაბადება“) დამატყვევა – და კიდევ უფრო მეტად – მარადიული დაბრუნების იდეამ. ...მერე ვუღრმავდებოდი დოსტოევსკის, რომელთანაც ეს იდეა ნაკლებ როლს არ თამაშობს. ბოლოს და ბოლოს აღმოსავლეთი მოვიდა შევლად“ (რობაქიძე 2012: 230-231).

* ამ სენით ვგულისხმობ თანამედროვე სოციალურ უთანხმოებას და განხეთქილებას!.. ავტ. (რობაქიძე 2012ლ: 328).

აღმოსავლეთი (კერძოდ, ირანი, სადაც იგი 1916 წელს მიავლინეს, როგორც სამხედრო მოხელე) მართლაც სასწაულებრივად დაეხმარება მეტაფიზიკურ ძიებებში ჩაძირულ ამ ახალგაზრდა კაცს. მაგრამ იქამდე იყო პარიზი, რომლის გამოტოვებაც ნებისმიერ ბიოგრაფიაში, და რობაქიძისაშიც, ცხადია, დანაშაული იქნებოდა.

1906 წელს პარიზში რობაქიძემ დაუვიწყარი წელიწად-ნახევარი გაატარა. პარიზში, „ხელოვანთა მექაში“ ცნობისნაღლით შეპყრობილმა კაცმა ლექციებზე რომც არ იაროს, ამ არქიტექტურულ შედევრთა გარემოცვაში, ამ ლიტერატურულ კაფეებსა და მუზეუმებში უნებლიეთ განათლდებოდა... ვკონებ, რობაქიძის პარიზში ყოფნა მართლაც ადასტურებდა ამ შეხედულებას: „*ლაიფციგიდან გავემგზავრე პარიზს, – იგონებდა იგი, – რომელიც ლათინური რასის არტისტულ ნერვად აღვიქვი. საფრანგეთში გოთურმა კათედრალეებმა გამაოცეს, რომელთა შთაბეჭდილება ისეთივე მონუმენტური იყო ჩემზე, როგორც გერმანული მუსიკის. მალე ორი მწერლის გავლენის ქვეშ მოვექცეი – ბოდლერისა და რემბოსი, პროზაში ყველაზე მეტად ფლობერი და სტენდალი მატყვევებდნენ*“ (რობაქიძე 2012: 231).

რობაქიძის ბიოგრაფოსებს ისიც უწერიათ, რომ პარიზში ახლა უკვე თვითონ რობაქიძე კითხულობდა ლექციებს – სოციალურ მეცნიერებათა უმაღლეს სკოლაში. მატერიალიზმის ისტორიასა და კანტზე. აქვე, პარიზში დაახლოვებია იგი დიმიტრი მერეჟკოვსკის წრეს, რაზეც ანდრეი ბელის ავტობიოგრაფიულ წიგნშია მოთხრობილი. („Между двух революций“): „*ერთხელ მერეჟკოვსკის ლექციას ვისმენდი რუსულ კოლონიაში (ეს ყველაფერი ეს 1907 წლის 5 მარტს ხდება – ზ. ა.). ვილაყ მტკიცე შესახედაობის მამაკაცი, გულზე ჯვარედინად ხელებდაკრეფილი, მხრებით კედელს მიყრდნობილი, აწეული პროფილით, როგორც ძველი მარმარილოს ქანდაკი, გაქცევებული იდგა. ...უცხო მამაკაცი არ წავიდა შესაკამათებლად, მკაფიო ხმით*

ადგილიდან იქუხა, მისი პროფილივით მტკიცედ გამოძერწილი სიტყვებით.

...ამ გამოჩენილ მწერალს, სიმბოლიზმის კლასიკოსს, რომლის სახელი მოგვიანებით გერმანიაში გახმაურდა, ოცდასამი წლის შემდეგ შევხვდი თბილისში“ (Белый 1934: 162).

პარიზის შემდგომ – საქართველოა („დროებითი შესვენება“), მერე – კვლავ იურევის უნივერსიტეტი, დაბოლოს – ყაზანის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, რომლის დამთავრებაც რობაქიძეს არ დასცალდა, რადგან პირველი მსოფლიო ომი დაიწყო, და ეს დაუოკებელი ნატურა სამშობლოსაკენ გამოემართა.

საქართველოში გრიგოლ რობაქიძე 1914 წლის მეორე ნახევარში დაბრუნდა. აქ მისი სახელი უკვე გაფაფიცებულ ინტერესს იწვევდა, რადგან თავისი „დროებითი შესვენებები“ მან მართლაც გონიერად გამოიყენა. პირველი აღიარება გრიგოლს მჭერმეტყველებამ მოუტანა: „ევროპანაზაირებ“ ორატორებს დანატრებული ქუთაისისა და თბილისის საზოგადოება აღფრთოვანებული იყო მისი საჯარო ლექციებით – ნიკოლოზ ბარათაშვილზე, ილიასა და აკაკიზე, ვაჟა-ფშაველაზე; უნდა აღინიშნოს მისი ლექცია ფიროსმანზეც, რომლის აღიარებაშიც გრიგოლს თავისი წვლილი მიუძღოდა და რომლის ნამუშევრებსაც გულმოდგინედ ეძებდა. 1922 წელს გაზეთ „ბახტრიონში“ (№ 8, 22 აგვისტო) ქვეყნდება მისი შესანიშნავი ესეი – „ნიკო ფიროსმან“ (იხ. „ნაწერები“, წიგნი III). ამ ხელახალი პუბლიკაციის კომენტარებში აღნიშნულია, რომ ესეის „ვრცელი ვარიანტი, მნიშვნელოვანი ავტორისეული ცვლილებებით, შესულია 1926 წელს გამოცემულ წიგნში „ნიკო ფიროსმანიშვილი“ (ტიციან ტაბიძის, გერონტი ქიქოძის, კირილ ზდანევიჩისა და კოლაუ ჩერნიავსკის ტექსტებთან ერთად).

ახალგაზრდა ერუდიტის ინტელექტუალურ დიაპაზონზე მეტყველებდა მისი სტატიები რელიგიის, ფილოსოფიის, სოციოლოგიის საკითხებზე; პერსონალია თუ გაინტერესებთ:

ნიცშე, შპენგლერი, უაილდი, თავორი, მერეჟკოვსკი, ბრიუსოვი... უკვე ყველამ იცოდა, რომ აკაკი წერეთელი თბილისში დაესწრო ახალგაზრდა გრიგოლ რობაქიძის მოხსენებას ფრიდრიჰ ნიცშეზე და თავისი შთაბეჭდილებები გაზეთ „თემში“ გამოაქვეყნა. თვით აკაკიზე წაკითხული ლექცია (ეს იყო პირველი საჯარო ლექცია რობაქიძისა) კი თვით არჩილ ჯორჯაძემ შეათვსა, როგორც „ჩვენი საზოგადოებისათვის სრულიად ახალი და თითქმის უცნობი იდეური მოვლენა“.

„...მახსოვს პირველი მისი საჯარო ქართულათ წაკითხული ლექცია, – ივონებდა დავით კლდიაშვილი, – ლექცია იყო ბარათაშვილზედ. საზოგადოება განსხვავებულ ალტაცებაში მოიყვანა ამ ლექციამ. გაზეთებში დიდი ქებით იხსენიებდნენ ლექციის შინაარსს, ლექტორის ცოდნას და განსაკუთრებით აღნიშნავდნენ ლექტორის საუცხოო ქართულს. ბარათაშვილზედ ლექციას მოჰყვა ლექცია ვაჟა-ფშაველას „გველის-მჭამელზე“, შემდეგ აკაკიზედ. საზოგადოების ალტაცება მატულობდა... ლექტორის არაჩვეულებრივი ლამაზი ქართულის გამგონეთა რიცხვი შესამჩნევად იზრდებოდა. ...თამამად ვამბობ, რომ გრიგოლ რობაქიძემ გამოაცოცხლა მაშინდელი ქართველობა თავისი ლექციებით. ნათლად დაუმტკიცა საზოგადოებას, რომ ქართული ენა შვენივით სავსეა, რომ მისით მშვენიერად გამოითქმება ყველანაირი სულის კვეთება, გამოიხატება მისი აზროვნება. გრიგოლმა დაანახა ქართულ საზოგადოებას, გადაგვარების გზაზედ შემდგარს, ქართულის სიმშვენიერე, სიმძლავრე. დაანახა და გაიტაცა. მან დიდათ დაავალა ქართველი საზოგადოება. მას ვერ დაუვიწყებს ქართველობა ან დიდ ნამოღვანარს“. [...] „სად ისწავლა ამ ოჯახდაქცეულმა ასეთი ქართული – გაიძახოდა ალტაცებული კოტე ბაქრაძე ქუთაისში ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, – გზიბლავს კაცს ამ მეჩვენებულის ენა“ (ბაქრაძე 1996: 35-36).

ნაწყვეტი დავით კლდიაშვილის მოგონებებიდან და იმდროინდელი ქართული ინტელიგენციის გამოძახილი რო-

ბაქიძისეულ ლექსებზე აკაკი ბაქრაძეს მოყვანილი აქვს თავის „კარდუში“, რომელიც დღემდე გრიგოლ რობაქიძისადმი მიძღვნილ ყველაზე ღრმა და ობიექტურ გამოკვლევად მიმაჩნია. აქვე ის ფსიქოლოგიური ნიუანსიც აღსანიშნავია, რომ ციტირებული სტრიქონების მკითხველს უთუოდ გაუჩნდებოდა ალუზია თავად აკაკი ბაქრაძის „მკვახე შეძახილის“ პათოსით გაჯერებული ლექსებისა, ასე რომ ურღვევდნენ სიმშვიდეს გასული საუკუნის 70-იან წლებში ჩვენი იდეოლოგიის ფხიზელ „დირიჟორებს“.

დღევანდელ მკითხველს მიახლოებითი წარმოდგენა მაინც რომ შეექმნეს იმაზე, თუ რა ხიბლაჲდა ერთი საუკუნის წინ რობაქიძის ლექსებში მის მსმენელებს, ნიმუშად მოვიხმობ ერთ ნაწყვეტს ლექსიდან ბარათაშვილზე, რომელიც, ეტყობა, თავად ავტორსაც გამორჩეულად მოსწონდა, რადგან ცალკე ამონარიდად გამოაქვეყნა 1910 წელს ჟურნალ „ფასკუნჯის“ პირველ ნომერში: „მოგისმენიათ თარი? ჰო, მოგისმენიათ უთუოდ და კიდევ დამწვარხართ! რაღაც საიდუმლოებაშია შევებული მისი მატყვევებელი ხმა: ახლო უსმენთ და შორით კი მოგესმით. ერთი თითების დაქნევა და – სიმნიც აუღერდებიან. პირველივე ხმა ცივ ჟრუანტელად დავივლით ტანში. სმენად იქცევით. მიჰყვებით მის ხმას სადღაც შორს, შორს: ტყვილად კი არ მოისმის იგი შორით. სივრცე ჰქრება, დრო იკარგება, ყველაფერი სდუმს, თქვენც დუმილს ერთვით. თარი შესძახებს, შემოუტევს, თითქოს გაღვიძებთ, – და სცნობთ უეცრივ, სხვა ქვეყანას აფრენილხართ. ეს არ არის მტკბარი ჟრუანტელი, ნეტარი სიზმარი, ოცნების მხარეს მძანებელი: არა, – ეს სხვა დროა, საუკუნე მობრუნებული, წარსული აღდგენილი. და აქ გული ველარ მაგრდება: სისხლი ტოკავს, ალის ტალღად იშლება, გულის ძვერა მისდევს სიმთა უღერასა. წარსული ბრუნდება, წინაპარი სდგებიან, აჩრდილს ეხებით, ცრემლი თვალს აწვება, გული საგულეს ხეთქავს, თარი კი განავრძობს: მოსთქვამს და სტირის. წარსულთა დროთა სიმებში აწნავს, მწარე განცდათა ჰანგებათა სკვნის; ხმას

მიასუსტებს, ჰანგს გულს ჩაიკლავს, – და მერე – ერთი შეხებით ამოსკდებიან მწარე ოხვრანი, ნალვლითა სკვნილნი. აქ გაისმის ქართა სევდა, ნანგრევთა თავს გარდამლახავი, აქ იფინება საუკუნეთა კაეშანი, მდინარით მოღუდუნე. ეს თითქო მუსიკა არაა: ეს მისი დაკარგული მელოდიაა: სადღაც ტყვექმნილი და ეხლა განთავისუფლებული. იგი უხმობს მშობელს მუსიკას, დაეძებს დედას; მაგრამ ვერ ნახულობს და სულსა ლევს ობოლი...“ (რობაქიძე 2012: 92)

ერთი გარემოებაც ნუ დაგვაგინწყდება: დღევანდელ მკითხველს ისიც განასხვავებს საუკუნის წინანდელისაგან, რომ საერთოდ არ გაუგია თარის ხმა და ამიტომაც რობაქიძისეულმა ტექსტმა კიდევ ერთი სასწაული უნდა მოახდინოს: ისე ალუწნოს ადამიანს მისთვის უცნობი ინსტრუმენტის ჟღერადობა, ისე შეანაცვლოს მუსიკალური ბგერის ხიბლი სიტყვის მაგივრით, რომ მოჭადვებულ ყურთასმენას, წამიერი გარინდებისას, შესაძლოა, მართლაც მისწვდეს შორეული თარის მათრობელი და ტკივილნარევი ჰანგი...

ამ დროისათვის, (XX საუკუნის 10-იან წლებზეა ლაპარაკი), როდესაც გრიგოლ რობაქიძემ 30 წელს გადააბიჯა, მისი მსოფლალქმაც და ცხოვრების ნირიც მკაფიოდაა ჩამოყალიბებული. მისი ერთ-ერთი მეგობრის თქმით (სავარაუდოდ – მიხაკო წერეთლისა): „საზღვარგარეთიდან გრ. რობაქიძემ ჩამოიტანა თავის სამშობლოში გერმანელის პრომისმოყვარეობა და პრაქტიციზმი, ფრანგის სიფხიზლე და გამჭრიახობა, და, როგორც ეს საკვირველი არ უნდა იყოს, რუსი ინტელიგენტების მისტიციზმი“. განსაცვიფრებლად ზუსტი დაკვირვებაა.

ცალკე თემაა გრიგოლ რობაქიძის გარეგნული იერი, რომელიც, თავისი განუმეორებლობით, განუზომელ შთაბეჭდილებას ახდენდა და ნამდვილად უწყობდა ხელს მწერლის პოპულარობას (უთუოდ ამ ეფექტზეც იყო გათვლილი).

თავდაპირველად, მის ავტოპორტრეტს გავეცნოთ, რომელიც მან „ჩაკლული სულის“ პროტაგონისტის, ლევან ორბელის

სახით წარმოგვიდგინა: „ლევან ორბელი საკმაოდ ტანმაღალი, მხარბეჭიანი და მძლავრი აღნაგობისა იყო, ორმოციოდე წლის. მშვიდად, აუჩქარებლად ვიღოდა ქუჩაზე, მაგრამ ამ სიმშვიდის მიღმა შინაგანი ფორიაქი იგრძნობოდა. მეტეორის ავისმომასწავებელი უძრაობა ხომ არაფერითა ჰგავს იმ ლოდის უძრაობას, მის გვერდით მინდორზე რომ ძევს: მის შემხედვარეს ეგონება, თითქოს, ციდან ჩამოვარდნილი, გაფაცხცებით კვლავ ციდან მოელის იდუმალ ნიშანს. მისი ალი სრულად ჩაინვა, უნაშთოდ, ფერფლისა და ნაცრის გარეშე. და, მოულოდნელად, შავი ნამსხვრევი შეიძლება კვლავაც ააღდეს. კაცის იერი, განსაკუთრებით სახე, ამის მსგავს გაფაცხცებულ მზადყოფნას გამოხატავდა. თითქმის შავი, დიდრონი თვალები ისე უელავდა, რომ შესაძლოა ფოლადისფერი მოგჩვენებოდათ. ბინდისას მოცისფროდაც კი უნათებდა. მათ სიღრმეში გამოუთქმელი ნალღელი ჩაგუბებულიყო, სოლისფერ მოკუმულ ტუჩის კუთხეები კი ურყევ ნებაზე მიუთითებდა. პირქუშად თვლიდნენ და ასეც იყო, მაგრამ ცივი არ ეთქმოდა: სახე ღიმილით რომ გაუნათლებოდა, წამსვე გულის სიღბოს ამულავნებდა. პირქუში მხურვალე იყო ერთდროულად. მშრალ და ცეცხლოვან სულს უწოდებდა მას ალბათ ჰერაკლიტე. უკიდურეს ზიზღს იწვევდა მასში ხელის ჩამორთმევისას სხვისი ცხელი ოფლის შეგრძნება. შეხვედრისას უცხო, შეუვალ კაცად მოგვევლინებოდათ, საუბრისას კი რიდი და კდემა დაგეუფლებოდათ. კილოსა და თავდაჭერაში ვერც მედიდურობას შეატყობდით, ვერც კადნიერებას, და მაინც გვეგონებოდათ, მისმა არსებამ ყოველნამს შეიძლება ცეცხლი გამოსტყორცნოსო. საცაჩნდებოდა, ყველგანავისმომასწავებელი დაძაბულობა დაისადგურებდა, რომელიც მასაც და გარშემო მყოფთაც უქმნიდა საფრთხეს“ (რობაქიძე 2012: 5).

როგორც ეტყობა, თავისი პიროვნული იერის ძერწვისას მწერალი სულიერად ახლობელ შემოქმედთა მაგალითს ითვალისწინებდა და „პარალელური ბიოგრაფიების“ ეს რობაქიძისეული თხზვა ზოგ შემთხვევაში გარეგნულ მსგავსებასაც

ითვალისწინებდა. ამგვარი რამ მკაფიოდ იგრძნობა მისთვის სათაყვანებელი დიდი რუსი მოაზროვნის პეტრე ჩაადაევის პორტრეტში: „მაღალი. ხმელი. ახოვანი. სახე ნაპარსი: მშრალი, ფერმკრთალი, ნამეხარი. ლურჯ-ნაცრისფერ თვალთა გამომშერაში – ფოლადი. მკაცრი ხაზი ზედა ტუჩის, რბილი – ქვედასი: მთლიანობაში – მახვილი ირონია. ტიტველი თავის ქალა გრანიტის: – მძლავრი ინტელექტი. „მედალიონი კაცთა შორის“, – ტიუტჩევის თქმით (მ. გერშენზონის დამოწმებით). გახსნილი მხერა და ნღვლიანი ღიმილი, – გერცენის დახასიათებით. ფხიზელი გონება და მუდმივი სევდა, – ხომიაკოვის სიტყვით. არისტოკრატი ყველაფრით. ჰყავს საკუთარი ცხენები. ხშირი სტუმარი „ინგლისური კლუბის“. მაღალი საზოგადოების სალონებში შეუცვლელი. მანერები რჩეული. ხიბლავს ქალებს, – მაგრამ თავი განზე უჭირავს: არა აქვს „რომანი“. საკუთარ თავში ჩაკეტილი. მღუმარი. თავშეკავებული. ძალუქს ნიღბის ტარება. ამაყი. დამოუკიდებელი. უშიშარი...“ (რობაქიძე 2012: 159).

ახლა ვნახოთ, როგორია გარეშე თვალთა დანახული გრიგოლ რობაქიძე. მწერლის რამდენიმე „სიტყვიერი პორტრეტი“ არსებობს. მისი უმცროსი კოლეგის, აკაკი განწერელიას დეტალთა მრავალფეროვნებით გამორჩეული ტექსტით დავინწყოთ: „საშუალოზე ცოტა მაღალი ტანის, არც გამხდარი, არც ჩასუქებული მამაკაცი გახლდათ. სახის ფაქიზი, თეთრი ნაკვთები, შავი თვალები და თეთრი კბილები ჰქონდა. იცვამდა ევროპულ ყაიდაზე, მუდამ სუფთად და ელევანტურად იყო გამოწყობილი. თბილისში მცხუნვარე ზაფხულის დადგომამდე ფეხსაცმელს ზემოთ გამაშები ეცვა. ერთ ხელში ორი თეთრი ხელთათმანი ეჭირა. თითებზე აცმული ხელთათმანებით იგი არ დამინახავს. პარიკს ატარებდა. თავზე, ჩვეულებრივ, შავი ცილინდრი ეხურა, ზაფხულობით კი მრგვალი, შავი არშიით გარშემოვლებული ჭილოფის ქუდი“.³⁾

ამ პორტრეტის შესავსებად რობაქიძის გერმანელი მეგობრის, ნიკოლაუს ზომბარტის ჩანაწერი მოვიხმოთ: „გრიგოლს

ჰქონდა სტატიკური, უძრავი, ფერმკრთალი სახე, რომელიც ღრმა შავი თვალებით იყო აქცენტირებული. თვალებიც თითქოს უძრავი, სტატიკური ჰქონდა, ფრინველის თვალებს მიუგავდა, გუგები არ უჩანდა. მის ფიზიონომიას ჰქონდა რაღაც ხელოვნური, ხის გრავიურასავით სტილიზებული, რისი ორგანიული ნაწილიც იყო მძლავრი, ტიპურად ქართული ცხვირი, რომელიც მძლავრ საყვირს ჩამოჰგავდა. ძალაუვნებურად იაპონური ნილაბი მოგავონდებოდათ, ანდა ცოტა შიშის აღმძვრელი ბაზელის მორგენშტრაიჰული სახეები. რობაქიძის ფიზიონომიას თავისებურ იერს ანიჭებდა განუშორებელი პარიკი, რომელიც არ ტოვებდა ხელოვნური ქოჩრის შთაბეჭდილებას, არამედ შიშველ თავის ქალაზე დაგლესილი კეპი გვეგონებოდა... პარიკი ბრწყინავდა, როგორც შავი აბრეშუმი... წლიდან წლამდე ეცვა კარგად მორგებული ქურთუკი შავი ტვიდისაგან და ღია ნაცრისფერი ფლანელის შარვალი... ქარვის კრიალოსნით, რომელსაც იგი აღმოსავლურ ყაიდაზე მუდამ თავისი მოყვანილი და კარგად მოვლილი ხორცოვანი თითებით (ფრჩხილები მანიკიურებული ჰქონდა) ათამაშებდა... თუმცა, მისგან უეჭველად ძრწოლისმომგვრელი გამოედინებოდა, მაგრამ საბოლოოდ მაინც ნდობის აღმძვრელი ჭარბობდა. რობაქიძე ცოტას, იშვიათად ლაპარაკობდა ხოლმე. ლაპარაკობდა ხორხისმიერი ღრმა ხმით, ყოველ სიტყვის თავისებურად მიაღვენებდა ხოლმე დაჟინებულ, სუგესტიურ მშერას“.⁴⁾

ზემოთ უკვე ითქვა, რომ 1916 წელს გრიგოლ რობაქიძე, როგორც სამხედრო მოხელე, ირანში გაამწესეს. ცხოვრების „სპარსულ“ პერიოდს იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა და მთელ თავის შემდგომ შემოქმედებას ამ „ქალღეური“, ქართველთა პრეისტორიული წინაპრების საცხოვრისის, ნიადაგიდან აღმოცენებულად თვლიდა: „...მესოპოტამიის ზღურბლამდე მივალწი და მქონდა შეგრძნება, რომ საუკუნეთა სვლაში დაკარგული სამშობლო ვიპოვე. ისტორიკოსები ვარაუდობენ ქართველთა უძველესი პირველსამშობლო ქალდეა იყო. მინის

შეგრძნება ჩემში ყოველთვის განსაკუთრებით იყო გამოხატული – ის ირანის ზეგანზე რაღაც კოსმიურად იქცა; მზე ჩემთვის აღარ იყო უბრალო ასტრონომიული მოვლენა, ზოროასტროს ქვეყანაში ნიცშეს „ზარატუსტრა“ მეონდა თან, ფირდოუსის, ჰაფიზისა, ომარ ხაიამის ქვეყანაში – გოეთეს „დივანი“. სრულიად შემთხვევით თან მეონდა მესამე წიგნიც: ნაწყვეტები ბაბილონური ეპოსის „გილგამეშისა“. ამან გადაწყვიტა ჩემი მწერლური ბედი. ირან-მესოპოტამიურ მიწაზე წამოიმართენ პირველსამყაროს გოლიათური ფიგურები და სურათები. მთელი ჩემი არსებით ვიგრძენი, რომ ჩემი პოეტური ფესვები აქ იყო...” (რობაქიძე 2012: 231-232).

მეტაფორულად შეიძლება ითქვას, რომ ქართული მოდერნისტული რომანი და ღრამა ირანის ზეგანზე დაიბადნენ, მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველეს ქალაქში, ოდესღაც მიდიის სამეფოს დედაქალაქი რომ იყო და შემდგომ – პირველი დედაქალაქი სპარსეთისა: „ჰამადანში, მიდიელთა ეკატანაში, მთვარიან ღამით, ერთი ქვის ლოდზე მეძინა, უეცრად აზრი დამეუფლა, ყველაფერი, რაც ხდება, გვეჩვენება, თითქოს ერთხელ უკვე მოხდა. ისევ მარადიული დაბრუნების იდეა, რომელიც სულ ყოველთვის მანამებდა, ახლა სხვანაირად იყო ნააზრევი. არა ერთეულის მარადიული დაბრუნება თავის თავისკენ, არამედ ერთეულში მარადიულის დაბრუნება თავის თავისკენ. შემდგომში ამ შეცნობამ ხორცშესხმა ჰპოვა ჩემს რომან „გველის პერანგში“. ამ რომანში ვცდილობდი, აღმოსავლეთის მსოფლშეგრძნება და სამყაროს ჭკრეტა პლასტიურად განმეხორციელებინა. მერე დაწერე რომანი „მევი“. აქ შევეცადე ღრამატული ფორმა მიმეცა სიცოცხლის პირველძაღვებისთვის“ (რობაქიძე 2012: 232).

გულუბრყვილობა იქნებოდა, მივენდოთ რობაქიძის ყველა მტკიცებას: იგი წერს, მაგალითად, რომ ღრამატურგის ჟანრი აირჩია, რადგან „მასებზე გეგავლენა იყო საჭირო“ (და იქვე დაურთავს – „ასე შეიქმნა „ლონდა“). საკითხავია, „მასების

დაინტერესებაზე მზრუნავ მწერალს“ თავში მოუვა, მიმართოს ელიტარული მკითხველის/მსმენელის გემოვნებაზე გათვლილ ისეთ მოდერნისტულ პოეტიკას, რომლითაც შექმნილია მისი მისტერიები?!

ჰამადანის მთვარიანმა ღამეებმა გრიგოლს „მარადიული დაბრუნების“ იდეის გარდა, კიდევ ერთი სიურპრიზი განუმზადეს, ამჯერად – „მატერიალიზებული ესთეტიკის“ სფეროდან: „სიურპრიზი“ იშვიათად მომხიბლავი იყო, ნინა დომენსკაია ერქვა და ჰამადანში განთავსებული რუსული წითელი ჯვრის ჰოსპიტალის ექთანი გახლდათ. საფიქრებელია, რომ სწორედ იგია „გველის პერანგში“ არჩიბალდ მეკეშის სატრფოს – ოლგა ბალაშოვას პროტოტიპი.

ძნელია თქმა, გრიგოლი ჰამადანშივე მოუყვა ნინა დომენსკაის თავისი პირველი სიყვარულის სულისშემძვრელი ამბავი თუ არა, მაგრამ ჩვენ ნამდვილად უნდა მოვყვეთ, რათა ვიგრძნოთ, როგორი დროული იყო მცხუნვარე ჰამადანში ამ „ჩრდილოელი ფერიას“ გამოჩენა...

გრიგოლ რობაქიძემ თავისი „პირველი სიყვარული“ – იუღია მაჭავარიანი ჩხარში, შოთაძეების ოჯახში გაიცნო, სავარაუდოდ 1905-1906 წლებში. გრიგოლი ამ დროისათვის უკვე ოცდახუთი წლის გახლდათ, იუღია მასზე ხუთი წლით უმცროსი იყო და, როგორც ჩანს, ახალგაზრდებს შორის ის ურთიერთსიმშაბათია დაიბადა, რომელიც ხშირად სიყვარულში გადაიზრდება ხოლმე. თვითონ იუღია პატარა ხონიდან იყო, იქაური შეძლებული აზნაურის, იღია მაჭავარიანის ოჯახიდან. ამ დროისათვის მას ქუთაისის წმ. ნინოს ქალთა სასწავლებელი დაემთავრებინა და განსწავლული ქალიშვილი ეთქმოდა. იმასაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ მის ნაკითხობასა და ენების ცოდნას ფორტეპიანოზე დაკვრა და მომხიბლავი სიმღერა ემატებოდა, არ გაგიკვირდებათ, რომ ლაიფციგში დაბრუნებული სტუდენტის ფიქრები სულ უფრო და უფრო ხშირად უტრიალებდნენ პატარა ხონის ერთ წარმტაც კარმიდამოს...

ასე იყო თუ ისე, არა მგონია, შემთხვევითი დამთხვევა იყოს 1907 წლის ზაფხულში იულიას ევროპაში გამგზავრება (იმ ხანებში, როგორც წესი, ოდესის გავლით) და გრიგოლ რობაქიძის ერთი მოგონება, ჩართული მიხეილ წერეთლის მოსაგონარ წერილში: „1907 წელი, ზაფხული, ოდესაში ვარ გავლით. „გავლა“ რამდენიმე თვეს გრძელდება. მიზეზი – „რომანი“ (რობაქიძე 1996: 221). ეს რომანი (ინტერვალებით გრიგოლის უცხოეთში ყოფნის გამო) დაახლოებით სამ წელს გაგრძელდა, მაგრამ იულიას მშობლების გააფთრებულ წინააღმდეგობას წააწყდა: ისეთი გრძნობა გრჩებათ, რომ ამპარტავანი აზნაურნი ილია მაჭავარიანი და მისი მეუღლე – ცუცია მესხი ტიტე დიაკვანთან დამოყვრებას ქალიშვილის ჯანმრთელობასა და სიცოცხლეს ანაცვალებენ. ყოველ შემთხვევაში, მათ ჩანაფიქრში ამგვარი რისკი ნამდვილად იყო: როდესაც სატრფოთა საიდუმლო პაემნები ვერანაირი ხერხით ვერ აღკვეთეს, ხარაგაულთან მდებარე პატარა სოფელში ნათესავებთან შეიტყუეს და რამდენიმე თვით იქ საიმედოდ გამოკეტეს. არაა გასაკვირი, რომ სასონარკვეთილ იულიას მშობლებისათვის შეუთვლია: აქედან თუ არ გამათავისუფლებთ – თავს მოვიკლავო! ისე გამოდის, იულიამ თვითონვე უკარნახა „მზრუნველ დედ-მამას“ შექმნილ სიტუაციაში მათი შემდგომი სტრატეგიის სცენარი. 1910 წლის ზაფხულის ერთ „მშვენიერ“ დღეს გრიგოლმა იულიას ბიძების წერილი მიიღო, რომელშიც ისინი იტყობინებოდნენ, რომ მათმა დისშვილმა თავი მოიკლა და თანაგრძნობას უცხადებდნენ ადრესატს.

იმავე წლის აგვისტოს პირველ რიცხვებში გრიგოლ რობაქიძე კიტა აბაშიძეს სწერდა: „...თავი მოიკლა საყვარელმა არსებამ. ამას ისიც დაერთო თავს, რომ არ ვიცი, რად მოიკლა თავი. ერთი მხრით, საშინელი მოცილება, და მეორის მხრით, ყრუ უცნაურობა. ...ვერ ავსწერ ამ ტანჯვას; არც არის საჭირო. ...ერთი რომანი მაქვს მოფიქრებული – და შეიძლება იქ ჩავაქსოვო იგი“.⁵⁾ აქ ციტირებული პუბლიკაციის ავტორის,

გიორგი (აგი) აბაშიძის საფუძვლიანი ვარაუდით, რობაქიძის ჩანაფიქრი თავისი ტრაგიკული განცდების „რომანში ჩაქსოვაზე“ „გველის პერანგში“ განახორციელდა.

იულიას ბიძების „გულდათუთქელი“ წერილის მიღებიდან ერთი წლის შემდეგ, გრიგოლ რობაქიძე შეიტყობს, რომ მშობლებმა, მისი „მკვდრეთით აღმდგარი“ სატრფო ქუთაისის გუბერნიის გლეხთა საქმეების განყოფილების მმართველის მოადგილეს, კონსტანტინე გოცირიძეს მიათხოვეს. ძნელი წარმოსადგენი არაა, რა რეაქცია ექნებოდა გულმოკლულ მეტრეეს ამ „სიახლის“ გაგებისას...

ნათქვამია, რომ „ბუნება სიცარიელეს ვერ იტანს“. თუ აქ გრიგოლისნაირი გრძნობამოძალებული მამაკაცის ბუნებასაც ვიგულისხმებთ, არ გაგვიკვირდება, რომ ორიოდ წლის შემდეგ ჟურნალ „ოქროს ვერძში“ გამოქვეყნდა გრიგოლ რობაქიძის რომანტიკული სევდით აღსავსე პროზაული მინიატიურა „ფიორდების ასულს“, ხოლო მომდევნო წელს, ქუთაისში გამომავალ გაზეთ „იმერეთში“ დაიბეჭდა (უნდა აღინიშნოს – ავტორის დაუკითხავად) რობაქიძის ლექსი „ლანდი“. ორივე ეს ნაწარმოები ეძღვნებოდა ელენე გიორგობიანს (1895-1978), რომელიც შემდგომ მხატვარ ლადო ჯაფარიძეს გაჰყვა ცოლად. გრიგოლი ემეგობრებოდა ლადოსაც და მის ტყუპისცალსაც – გრიგოლს. ლადო და გრიშა ჯაფარიძეები ფიგურირებენ კიდევ „გრაალის მცველთა“ პერსონაჟთა გალერეაში („დათასა“ და „კოსტას“ სახელით). ლექსს რაც შეეხება, თვითონ ავტორს ის დიდად არ მოსწონდა და იოსებ გრიშაშვილს წერილში ატყობინებდა, შალვა ამირეჯიბმა ჩემდა დაუკითხავად გამოაქვეყნაო.

უცვლელად მოვიხმობთ ლალი ცომაიას (რომელსაც ფასდაუდებელი დამსახურება აქვს რობაქიძისეული მემკვიდრეობის შესწავლისა და გამოქვეყნების საქმეში) ერთ პუბლიკაციას ჩვენთვის საინტერესო თემაზე: „გრიგოლ რობაქიძის ლექსი, რომელიც მას ჩვენთვის უცნობი ქალბატონისათვის ქეთევან

ნაკაშიძისათვის მიუძღვნია. საქართველოს გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში მთარგმნელ თამარ (თამარიკო) ერისთავის (1932-2014) არქივშია დაცული და მისივე ხელითაა გადაწერილი, მაგრამ ჭერჯერობით უცნობია, როგორ აღმოჩნდა ის მის არქივში.

აი, ეს ლექსიც – სიმბოლისტური პოემიის კლასიკური ნიმუში:

ქეთევან ნაკაშიძეს

*მიდამო მკვდარი. დაბურული ლანდების კუთხე.
ძველი საჯარე. სურნელება დამჭკნარი დაფნის.
სამარის სევდა. მოღუნება მლაშე თუ წუთხე.
– საწყალ ხატის წინ აცრემლილი სანთელი თაფლის.
და ლოვოკინა კრეტსაბმელზე მიცოცავს სველი
მისთვის ერთია ამ ქვეყანად დიდი თუ მცირე
დაკარგულ ლოცვას ძლივს იკავებს ობობას ქსელი
და ღმერთან ერთად ბორგავს სული მარადი მწირი
– საჯვარის კედლებს ეფინება ქალწულის რხევა
მადონა თუა ქმარმოკლული (სხივივით თბილი)
ქართველთა მწუხრი წამოუსხამს დაღვრემილ მხევალს
ო! ამ სახელით ქეთევანით ნელით და ტკბილით
ვუახლოვდები. მწუხარებას პირველად ვხედავ
თითქოს მეკრძალვის ვილაცასი. პასუხს ვერ ვაგებ
ქალწული უცბათ გაიღიმებს და მაშინ ვხედავ
კოცნის მაგიერ ამბორისთვის გაუხსნა მე ბავე.⁶⁾*

„კოცნასა“ და „ამბორს“ ერთმანეთისაგან, იმედია, კარგად ვასხვავებთ... ერთ ღრამას მეორე მიჰყვა, მეორეს მესამე. ოღონდ, რიგითობის სიზუსტეზე თავს ვერ დავდებთ – ზემოთ მოყვანილი ლექსი ისევე, როგორც წერილი, რომლიდანაც ვიგებთ გრიგოლის კიდევ ერთი უიმედო სიყვარულის შესახებ, მხოლოდ მიახლოებითაა დათარიღებული 1908-1914 წლებით. თავად წერილი, რომლის ადრესატისაა სოფიო (კუკუნია) ციციშვილი, მართლაც ძალიან ექსპრესიულია და დამაჯერებლად ჟღერს ლალი ცომაიას ლაკონური შენიშვნა გრიგოლ რობაქიძის

ნაწერების მეოთხე წიგნის პირთა საძიებელში მისი სახელის გასწვრივ: „გრიგოლ რობაქიძის უიმედო ტრფობის საგანი“...

ეგებ სწორედ მაშინ გადაწყვიტა გრიგოლმა, აღარასდროს ეთხოვა ცოლობა ქართველი ქალისათვის (ეს ისე, ვარაუდად...). ყოველ შემთხვევაში, მისი შემდგომი ბიოგრაფია აფიქრებინებს კაცს რაღაც ამდაგვარს.

ნინა დომენსკაიას მიუბრუნდეთ: „ჰამადანელმა წყვილმა“ ქორწილი უკვე თბილისში გადაიხადა, ქალიშვილიც შეეძინათ. მაგრამ, როგორც ეტყობა, განგება კეთილი თვალთ არ უყურებდა ამ აღიანსს...

ყველაფერი იმით დაიწყო (და იმით დამთავრდა!), რომ 1920 წლის გაზაფხულზე ნინა დომენსკაიამ ბაქოში წასვლა განიზრახა მშობლების მოსანახულებლად. თან ბავშვის წაყვანაც გადაწყვიტა და ქმრის ვერანაირმა შეგონებამ (მშფოთვარე დროა, იქიდან რაღაც ეპიდემიაზე მოდის ხმები და ა.შ.) ვერ გადაათქმევინა ერთხელ ნათქვამი. გრიგოლის ყველაზე ავი წინათგრძნობა ახდა – ჯიუტმა დედამ ბაქოდან კი გამოაღწია, მაგრამ პატარა ალკა (მამის სათაყვანებელი კერპი) უკვე ქუთურით დაავადებულიყო ავად და გზაში – უეჭიმობით, უწამლობითა და უჭმელობით – გარდაიცვალა...

მგლოვიარე მამას ისლა დარჩენოდა, ხელოვნებაში უკვ-დავეყო მისი სახელი: ალკასადმია მიძღვნილი დრამა „ლონდა“ და რობაქიძისეული ლირიკის ორი ტრაგიზმით გამსჭვალული ნიმუში – „აღლას“ და „გლოვა“.

ადვილი წარმოსადგენია, რა განცდები ექნებოდა და-ღუპული ბავშვის (ან „ბავშვების“, როგორც ზოგიერთი ნათესავი ამტკიცებდა), დედას, მაგრამ ტკივილისაგან გახევებული გრი-გოლი უღმობელი იყო – ისინი ერთმანეთს დასცილდნენ...

ბავშვებთან დაკავშირებული ამ „მითოლოგიით“ განცვიფ-რებული აკაკი ბაქრაძე წერდა: „უცნაური ამბავია: კაცი ჩვე-ნი თანამედროვე იყო, მის ნათესავებსაც ბევრი ჩვენგანი პი-რადად იცნობდა და მაინც ჯერჯერობით ვერ დავადგინეთ,

გრიგოლ რობაქიძეს ერთი ბავშვი ჰყავდა თუ ორი. ნათესავები ირწმუნებიან, ორი ჰყავდაო“ (ბაქრაძე 1999: 23). კიდევ ერთი გამოცანა „რეალურ და წარმოსახულ“ გარემოებათა სერიიდან.

ამ თემაზე საინტერესო ინფორმაციას იხილავთ (ისევ და ისევ ლალი ცომაიას მიერ მოძიებულს) გრიგოლ რობაქიძის „ნაწერების“ მეორე წიგნის კომენტარებში მირა მელენტიევას შესახებ, რომლის თქმითაც, „დედამისმა – ნინა დომანსკაიამ იგი გრიგოლისაგან გააჩინა, თუმცა უკვე მათი განქორწინების შემდეგ, 1924 წელს (რობაქიძე 2012b: 695-696).

თავისი მომავალი მეორე ცოლი გრიგოლმა 1922 წელს გაიცნო. ელენეს გამოჩენა გრიგოლის „ჰორიზონტზე“ „ფალესტრაში“ ასე აისახა: „თვრამეტი წლის ელენა უეცრად გამოჩნდა ტფილისში. ტფილისში ლამაზი ქალის გამოჩენა ლეგენდის ნატეხია. ლეგენდის საიდუმლო კი ის არის, რომ, რაც ლეგენდაში ექცევა, იზრდება თავისით. ლეგენდა მეტია ყოველთვის, ვიდრე აღებული ლეგენდით. და კაზაკის ასული, რუსთაველის პროსპექტზე ხილული, ლეგენდის ხტილად გადაიქცა. ტფილისში პირველად მოჰხვდა სუნთქვა ბოჭემის“ (რობაქიძე 1988: 340).

თუ ომონიმებით წავითამაშებთ, გრიგოლის აქ ციტირებული რომანის პერსონაჟი ელენე გვარად „კოვალიოვა“ იყო; ხოლო მსწრაფლ გაჩაღებული რომანის „ობიექტი“ ელენე კი – ფიალკინა; ისიც რუსი გახლდათ, თაყვანისმცემელზე ოცი წლით უმცროსი, ფრიალ მომხიბლავი და მრავალმხრივ ნიჭიერი.

ელენე ფიალკინა ქალაქ ორიოლიდან იყო (აქედან – მისი ლიტერატურული ფსევდონიმი – „Елена Орел“), მაგრამ უმაღლესი განათლების მისაღებად მოსკოვში გადავიდა საცხოვრებლად. აქ თავდაპირველად მან ექიმობა განიზრახა, ისწავლა კიდევ სამი წელი (1917-1920) მოსკოვის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე; მაგრამ, რუსეთში ცხოვრება გაუსაძლისი რომ გახდა, გაანება თავი სწავლას და თბილისს შეათვარა თავი. აქ თეატრში დაიწყო მუშაობა, სადაც, სავარაუდოდ, შეხვდა კი-

დეც გრიგოლ რობაქიძეს. ელენეს ავტობიოგრაფიული ჩანაწერით თუ ვიმსჯელებთ, სცენაზე მეტად ლიტერატურა იტაცებდა: „მწერლობა უფრო ადრე დავინწყე და გერმანიაშიც გავავრძელე, – წერდა იგი თავის ავტობიოგრაფიულ ნარკვევში, – ვწერდი გერმანულად გერმანულ ქალთა ჟურნალებისთვის და ფილმებისთვის, როგორც სცენარისტი. ამას გარდა, ბერლინში რუსულს ვასწავლიდი დოქტორ რაკოვის კომერციულ და უცხო ენების სასწავლებელში. როგორც ცალკე წიგნი, გერმანიაში გამოვეცე ჩემი რომანი „ნინა“.

აკაკი პაპავასადმი გაგზავნილ წერილში გრიგოლი, სწეული მეუღლის მდგომარეობის აღწერისას, ელენეს კიდევ ერთ ნაწარმოებს ახსენებს: „...ამ დღეებში მისი საკუთარი ნოველა ნავეუკითხე – „Няня“, სხვათა შორის, ნამდვილი შედეგია, დაიბეჭდა რუსულად და გერმანულად – ცხარე ცრემლები ღვარა საცოდავმა“ (რობაქიძე 2012დ: 446).

უნდა ითქვას, გრიგოლს დიდად მოსწონდა ელენეს რომანიც („Нина“), რომელიც, სხვათა აზრით, განსაკუთრებული ღირსებებით არ გამოირჩეოდა. როგორც ჩანს, მოგვიწევს შევეუბნოთ იმ აზრს, რომ ამ დიდი ესთეტიკის შეფასებები, მიუხედავად ფენომენალური წვდომებისა (ან, სწორედ ამიტომ) უკიდურესი სუბიექტურობით გამოირჩეოდა. გარდა „ოჯახური მიკერძოების“, ამის მეტყველი მაგალითია „ვაჟას ენგადში“ „ჩასმული“ – „ქართული პოეზიის ათი შედეგის“ რობაქიძისეული ნუსხა (რობაქიძე 2012დ: 272).

ელენემ (ახლობელთათვის – ლენამ) და გრიგოლმა ერთად 35 წელი იცხოვრეს. შვილი არ მისცემიათ და აღსაზრდელად ელენეს დაობლებული დისშვილი – სამი წლის ალია პოგორელოვა აიყვანეს.

აქ კვლავ მოგვიწევს ჩვენსავე ინტუიციას მინდობილთ, გავერკვეთ გრიგოლ რობაქიძის ბიოგრაფიის „რეალურ და წარმოსახულ“ ეპიზოდებს შორის, რადგან მწერლის შვილობილთან დაკავშირებით, არსებობს ერთი უცნაური ვერსია.

კიდევ უფრო უცნაური ისაა, რომ ამ ვერსიის ავტორი გერმანიაში რობაქიძის უახლოესი ოჯახის შვილი, გრიგოლის უმცროსი მეგობარი ნიკოლაუს ზომბარტი (შემდგომში – ცნობილი სოციოლოგი და საზოგადო მოღვაწე) გახლავთ.

დავინწყით იმით, რომ იგი არ ცნობს ალინკას „დის-შვილობას“: „...რობაქიძის ოჯახის წევრი იყო მისი მეუღლის და არა მისი მეუღლის დის ქალიშვილი, სახელად ალა, – იგონებს ზომბარტი, – არაჩვეულებრივად ლამაზი, გრაციოზული, ფერ-მკრთალი გოგონა, რომელსაც ყირგიზულად აჭრილი თვალები ჰქონდა. უაღრესად ნიჭიერი და სამაგალითო. იგი იმ სანდო ბავშვების რიცხვს მიეკუთვნებოდა, რომელთაც დედაჩემი ჩემთან სათამაშოდ იწვევდა ჩვენს სახლში“ (რობაქიძე 2012: 331).

ნებისმიერ ბიოგრაფიულ კლიშეს არღვევს ელენე ფიალკინასა და გრიგოლის თანაცხოვრების მისეული აღწერაც. აქ ერთობ ვრცელი ციტატის მოხმობა მომინევს: „ყოველთვის მარტო იყო, მაგრამ მასზე ბევრად ახალგაზრდა, მიმზიდველ, ოდნავ ვულგარულ რუს ქალთან ცხოვრობდა. როგორც ამბობდნენ, მასთან უბინო იოსების ურთიერთობა ჰქონდა. იმუამად ჩემთვის ამის მნიშვნელობის ახსნა დასჭირდათ. მიღებულმა ახსნა-განმარტებამ არ დამაკმაყოფილა, თუკი სექსუალური ასკეტიზმი მისი ცხოვრების წესს შეადგენდა, შეუძლებელია იგი ხორცის სრულ უკულებელყოფაზე ყოფილიყო დამყარებული. ის არც პურიტანელი და არც ბუდისტი არ ყოფილა, პირიქით ეროტის თაყვანისმცემელი იყო მთელი თავისი არსებით. მის აბსტინენციას სხვა მიზეზი უნდა ჰქონოდა, – ამას ცხადად ვგრძნობდი. ჩემს ყმანვილურ წინათგრძნობას არ გავეუწილებივარ.

ფაქტიურად, მისი მატრიმონიალური უბინობა სექსზე უარის თქმის ფორმა კი არ იყო, არამედ მისი მოქმედების განსაკუთრებულად რაფინირებულ წესს ნიშნავდა. მას სექსუალობის ჩაკვლა კი არა, ამაღლება სურდა. სწამდა, რომ თავშეკავება კაცის ოკულტურ ძალებს ამრავლებს მაშინ, როდესაც თესლის დაღვრა პიროვნებას აკნინებს და ხრწნის. თავ-

შეკავებაში, პირველ რიგში, მამაკაცური თვითგანმტკიცების (თვითდამკვიდრების), ქალურობის წიაღში ჩანთქმისაგან თავის დაღწევის, ტრიუმფის საშუალებას ხედავდა. ეს იყო ცოდვას დაპირისპირებული რიტუალი. არა ძალისმიერი წინააღმდეგობა, რომელიც მოძალადეობას უარყოფს, რადგან ქალღმერთი მოძალადეობის აქტს გისვამს საკუთარი დაკმარებული პირობად. სიკვდილის მომტან ალტკინებას ექსტაზური „არა“ უპირისპირდება. პატრიარქატისაკენ შემობრუნების საიდუმლოება შეიძლება სწორედ მამაკაცური თვითღმრთაობის ასეთ დახვეწილ პრაქტიკაში მდგომარეობს. თავდაცვის სტრატეგიის წარმატება ქალურობის დამთრგუნველ უპირატესობის ღრმა შეგნებაზეა დამყარებული. რობაქიძისათვის ეს მისი მითიური კოსმოლოგიის ლოგიკაში იდო. თუკი შეიძლება ჩემს თავს ამის თქმის უფლება მიეცე – იგი სამყაროს სქესთა ბიპოლარულ დამოკიდებულებაში ჭვრეტდა, რომლის დიდი და უძველესი სიმბოლოები, მზე და დედამიწა, თესლი და საშო, პლაზმა და პნევმა, მამაკაცურობა და ქალურობაა. ყველაფერი სქესთა შეხვედრის, ორთაბრძოლის და გაერთიანების გარშემო ტრიალებს. სქესობრივი აქტი კი მთელი ამ გამოცდილების არსის „იმანენტური პარადიგმა“. ზოგჯერ მეჩვენება, რომ ჩვენი სექსუალობა რიტუალურია: უძველესი მითი ყოველთვის ახლად თამაშდება. თვალსაზრისი, რომელიც პირველ რიგში, მისი წმინდა ხასიათის გათავისების ნიშანი იქნებოდა.

რატომ ვწერ ყოველივე ამას? კადნიერს არაფერს ჩავდივარ. ის, რასაც მე ვამბობ, დაშიფრულია ყველა მის წიგნში. არსებითად ეს მათი თემაა. თუმცა მისი წიგნები იმ დროს საერთოდ არ მქონდა წაკითხული“ (რობაქიძე 2012: 330-331).

როგორი საკრამენტული კითხვების წინაშე დგას ამგვარი ტექსტის პირისპირ დარჩენილი მკითხველი, რომელსაც თვითონ მოუწევს გადანყვითოს – რეალურ თუ წარმოსახულ რობაქიძეზე უყვებოდნენ.

ამ წიაღსვლის მიუხედავად, გრიგოლის ოჯახური ცხოვრების თემა უნდა განვაგრძოთ: მეორედ დაქორწინებისას, იგი, როგორც მიმონწერიდან ჩანს, უფრო კომფორტულად გრძნობდა თავს და ელენას უმადლოდა არა მხოლოდ გაჭირვებისას გვერდში დგომას, არამედ „ჩეკას“ კლანჭებიდან გადარჩენასაც, რადგან უცხოეთში დროულად გახიზვნა, მისივე თქმით, სწორედ ელენეს ინიციატივით მომხდარა.

ნინო სალიასათვის გაგზავნილ წერილში ვკითხულობთ: „ჩემმა ცოლმა 10 წელი დაჰყო საქართველოში და ნათელი კვალი დატოვა იქ. ამბობების დროს (1924 წლის აჯანყება იგულისხმება – ზ. ა.) მთელი ტანის კანკალი ამივარდა. მიკრული ვიყავ ზენრებით ლოვინზე დროდადრო. ერთხელაც მითხრა: მიატოვე ეს ჯოჯოხეთი, – უცხოეთში მრეცხავად მაინც ხომ გამოვდგებიო! ინსპირატორი ჩემი გადმოხვეწისა შვეიცარიაში ის იყო. მან მიხსნა ამით. აქ მსახურობდა, მარჩენდა, ოჯახს არჩენდა... არ ემსახურებოდა იგი ქართულ საქმეს, როცა თავს ევლებოდა გრიგოლ რობაქიძეს?“.

მეტნაკლებად აწყობილი ოჯახური ყოფა შენევაში ხუთ წელს გაგრძელდა – 1950 წელს ელენე ინსულტის შედეგად ლოვინს მიეჯაჭვა და შვიდი წლის განმავლობაში, მისი პატრონობა და მოვლა, პრაქტიკულად, მარტო გრიგოლს უწევდა, რადგან ახალგაზოვილ ალიას სწორედ იმ წელს შეეძინა ქალიშვილი და თავისი პრობლემებით იყო დაკავებული. თუმცა, შემდგომში (როგორც გრიგოლისავე წერილებიდან ვიცით), ალია ენაცვლებოდა ხოლმე შენევიდან აუცილებელ საქმეებზე გამგზავრებულ მამობილს.

ელენე ფიალკინა 1957 წელს გარდაიცვალა. გრიგოლის რეაქცია ამ დანაკარგზე ხანგრძლივი დეპრესიით გამოიხატა.

არცთუ მარტივად წარიმართა მისი ურთიერთობა შვილობილთან: ალია იტალიელ დიპლომატზე (სავერიო კალლეა) იყო გათხოვილი და მსოფლიოს ხან ერთ ქვეყანაში ცხოვრობდა, ხან მეორეში. გრიგოლთან მისი მიმონწერის

ცალკეული ფრაგმენტებით თუ ვიმსჯელებთ, ალიას კავშირი არ გაუწყვეტია თავისიანებთან და ადარდებდა მათი ბედი. მაგრამ ცხოვრების მიწურულს გრიგოლმა მას მემკვიდრეობის უფლება ჩამოართვა. როგორც რობაქიძის დისშვილი, როსტომ ლომინაშვილი, წერს: „ბიძაჩემმა არ ისურვა, რომ შვილობილი მისი მემკვიდრე გამხდარიყო. თავის ერთ-ერთ წერილში ბიძაჩემი იწერებოდა, „სისხლი მაინც თავისას შვება. ისე ცუდად მოიხსენია ქართველები, რომ ყოველგვარი უფლება შვილობისა ჩამოვართვი“ (რობაქიძე 1996: 14).

კიტა ფონ შტრახვიტსკი

ახლა, რადგან ამ არცთუ იდილიური „ოჯახური ალბომის“ თვალიერებას მოვრჩით, ის განზე გადავდოთ და XX საუკუნის 10-იან წლებს მივუბრუნდეთ, საქართველოს უახლეს ისტორიაში ამ ერთ-ერთ ყველაზე დრამატულ პერიოდს, როდესაც ჰაერში ერთდროულად თავისუფლებისა და დენთის სუნი ტრიალებს...

ასეთ დროს, არაა გასაკვირი, თვალშისაცემი სიახლენი ქართულ მწერლობასაც დამჩნეოდა და ამ სიახლეთა ერთ-ერთი მთავარი ინსპირატორი სწორედ გრიგოლ რობაქიძე გახლდათ: „სიმბოლიზმი ჩვენში შემოიტანა გრ. რობაქიძემ, – წერდა ტიციან ტაბიძე „ცისფერი ყანწების“ პირველ ნომერში, – საფიქრალი იყო, რადგან სხვაგან ასეთი აღელვება გამოიწვია სიმბოლიზმმა, ჩვენშიც მონახავდნენ ფიჩხებს ინკვიზიციის ცეცხლის დასანთებად, მაგრამ გრ. რობაქიძეს უთხრეს თავის დასტური არჩილ ჯორჯაძემ და კიტა აბაშიძემ. ამ ორი პიროვნებით იწერება

ქართული ესთეტიკური კულტურა გრ. რობაქიძემდი... გრ. რობაქიძის ლექსები პირველი სიმბოლისტური ლექსებია“.⁷⁾

მოდი, ჩვენც გადავიკითხოთ რობაქიძის ერთი იმდროინდელი (1916 წლით დათარიღებული) რობაქიძისეული ლექსი – „ვერის ხიდი“:

*ვერის ხიდზე მძიმე ღამით, თმაგაშლილი ქარი მღერის,...
ლანდი დასტვენს ვერის ხიდზე, ლანდი თოვლის და ნამეხრის...
ვერის ხიდზე ქარი ზუის, მწვანე ზღაპარს ანიავებს:
ჰე, არული გაუმართავთ ვერის ხიდზე კუდიანებს...
ვერის ხიდზე ქარი გიჟი დავლურს უვლის, სტვენს და ჰვივის:
ჭინკა ჭინკას მისდევს ცეკვით, კუდიანი ხტის და ჰყივის...
ვერის ხიდზე ველურ ხმაზე ქარი აყრის მტკვარს სიამეს...
სისხლის ლანდი ვერის ხიდზე გულს ეჭრება მძიმე ღამეს...
მძიმე ღამით ვერის ხიდზე მთვრალი ქარი სატრფოს ელის,
ვერის ხიდზე გამართული ქეიფია გიჟი ველის...⁸⁾*

გრიგოლ რობაქიძეს „ცისფერყანწელი“ პოეტები აღიქვამდნენ, არა მხოლოდ თავის უფროს მეგობრად და კოლეგად, არამედ „მეტრად“ და ეჭვმიუტანელ ავტორიტეტად ესთეტიკისა და ლიტერატურული ავანგარდის საკითხებში. მათი აღფრთოვანება არ გაგიკვირდებათ, თუ გადახედავთ გრიგოლ რობაქიძის იმჟამინდელი ესსეისტიკის დიაპაზონს – ვისზე არ წერს ორი ეპოქის მიჯნაზე ეს დახვეწილი ესთეტი და ერუდიტი: ტოლსტოისა და დოსტოევსკიზე, ფრანსისა და მეტერლინკზე, შპენგლერზე (რომლის „ევროპის დაისიც“ სამაგიდო წიგნია მისი ლიტერატურული თაობისათვის), ბერდიაევზე, შშიბიშევსკიზე, როდენსა და ფრანგ იმპრესიონისტებზე, რუს სიმბოლისტებზე – ბელიზე, ბალმონტზე, ბრიუსოვზე; და, რაღა თქმა უნდა – ვაჟაფშაველასა და ფიროსმანზე; წერს „ქართულ მოდერნიზმზე“, თავისი უმცროსი კოლეგების პორტრეტებისა თუ სილუეტების ჩათვლით... აქ ორმხრივი სიყვარულია: მეგობრობენ, ერთმანეთის მხარდამხარ დგანან – ყოფით სიტუაციებშიც და ლიტერატურულ დისკუსიებშიც, უძღვნიან ერთმანეთს ლექსებს და სტატიებს (ზოგჯერ ზეალმატებულსაც კი...).

ამ დიფერამბების მიუხედავად, გრიგოლ რობაქიძე, რომელსაც ამბიციურობა ნამდვილად არ აკლდა, დელიკატურად განერიდება „ცისფერყანწელთა“ ფორმალურ ლიდერობას: აქ ესთეტიკური მომენტებიც იყო (რაზედაც ის წერდა) და წმინდა ფსიქოლოგიურიც (რაზედაც არ წერდა). ისე მგონია, რობაქიძეს, როგორც რაციონალურ ნატურას, დროთა განმავლობაში სულ უფრო და უფრო აღიზიანებდა თავისი უმცროსი და ეგზომ ემოციური უმცროსი მეგობრების (მათ შორის განსხვავება 15-20 წელი იყო) ესთეტიკური მალემრწმენობა თუ ეპატაჟური გამოხდომები: „...თქვენ იცით, რომ მე თქვენთან ვარ, როგორც ძმა და შემოქმედი, – წერდა იგი ვალერიან გაფრინდაშვილს 1919 წელს, – ძალზე ვგრძნობ თქვენი (სამის) სიყვარულს. ხოლო, შესაძლოა, თქვენ (პაოლო და თქვენ) ისე ფიქრობთ, როგორც ტიციანი და მართლაც გადანყვეტილი გქონდესთ ახალი „გამოსვლა“.

უნდა იცოდეთ, რომ ამ შემთხვევაში ვერ გამოგყვებით. სიყვარული ნამდვილი – სასტიკია. მე არ შემძლია თავისი თავის ღალატი. თქვენთვისაც უფრო კარგი იქნება: უფრო თავისუფლად იმოქმედებთ“ (რობაქიძე 2012ა: 21).

გასული საუკუნის 10-20-იანი წლების თბილისში გადავინაცვლოთ, რომლის ლიტერატურულ ბოჰემასაც გრიგოლ რობაქიძე მოგვიანებით ერთობ კოლორიტულად აღწერს „ფაულესტრაში“: „ტფილისის გახდა პოეტების ქალაქი. კაფე „ინტერნაციონალში“ იგი კიდევ გამოაცხადეს პოეტების ქალაქად, კიდევ მეტი: გაიძახოდნენ – პოეზია მართო ტფილისშიაო. პაოლო იაშვილი სწორედ ამ ხანებში თავს დაეცა ტფილისის, როგორც არტურ რემბო პარიზს. მაშინ ჯერ კიდევ არ იცოდა მან, რომ ტფილისის აღება ბოჰემით და ლექსით უფრო ძნელია, ვიდრე პარიზის. ტიციან ტაბიძე ორპირის ჭაობში და მაღარიაში ლაფორგის მთვარის სიყვითლეს ხედავდა და ლექსებში მასავით უყეფდა ამ ყბად-აღებულ მნათობს. მას ისიც ეგონა, რომ ორპირის ყანჩი ლოტრეამონის „მალდაროროვით“

დაიწყებდა ღითირამბულ მონოლოგებს. გრიგოლ რობაქიძეს ამ დროს მხოლოდ ორი რამ აწვალებდა: აპოკალიპსი და დიონისო. ამავე დროს ამზადებდა იგი „ორღობის ეშაფოტს“ და „პატმოსის რიტმებს“. ქვეყანა მართლაც იქცეოდა – და მხოლოდ ტფილისი იყო ერთად ერთი ქალაქი, რომელიც ამ ქცევას პოეტური მღერით ხვდებოდა – (უდარდებლობით ხომ არ აიხსნება – აღმოსავლურით თუ ქართულით?) (რობაქიძე 1988: 338).

საინტერესოა, სინამდვილეშიც „მხოლოდ ორი რამ აწვალებდა“ რობაქიძეს იმ საბედისწერო წლებში, როცა „ქვეყანა მართლაც იქცეოდა“ და დაიქცა კიდევ, თუ ეს ერთგვარი პოზაა ადამიანისა, რომელიც დიდი გულწრფელობითა და უშუალოებით ნამდვილად არ გამოირჩევა და, რაც მთავარია, არც ცდილობს ჩამოიხსნას ესოდენ კარგად მორგებული ნილაბი...

ნუ ვიჩქარებთ პასუხი გავცეთ ამ საკრამენტულ კითხვას – ისტორიის გზაგასაყარზე მდგომ, აპოკალიპსის მომლოდინე გრიგოლ რობაქიძის ბიოგრაფიისა და შემოქმედების პარადოქსებს მივადევნოთ თვალი: მისი იმდროინდელი პუბლიცისტიკის კითხვისას დავინახავთ, როგორ ენაცვლება ერთმანეთს ქვეყნის დამოუკიდებლობას მოლოდინი და მოახლოებული საფრთხის შეგრძნება.

ამ ამბივალენტური განცდის მანიფესტაციას არჩილ ჯორჯაძისადმი მიძღვნილ ესეში ვიხილავთ, რომელიც 1913 წელს „სახალხო გაზეთის“ 12 აპრილის ნომერში გამოქვეყნდა. რობაქიძე ჯერ საფრთხეზე ლაპარაკობს: „საქართველო აღარ არის მთელი, და როგორც ცოცხალი არსი, იგი ქართველში აღარ არსებობს; სამავიეროდ დარჩენილან ნაწილნი და ნაწილნი თვითონვე ცდილობენ მთელობას. საქართველო მე ვარ, – აი ფსიხიური განცდა ქართველისა. ეს საბედისწერო მოვლენა ჰქმნის იმ საშინელ ტრალიზმს, რომელიც შავი მოჩვენების სახით თანსდევს ყოველს ჩვენს ფეხის გადადგმას: შური, მძულვარება, გაუტანლობა, – და ქუჩის, როგორც

სიცოცხლის სიმბოლოს, გამეფება. დაგვარგეთ მთელი ჩვენს არსებაში და მით თავზე ხელი ავიღეთ: და, რასაკვირველია, თავზე ხელაღებულნი, ტყვიით გავვმირავდით იმ ადამიანს, ვინც მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარს სახე იყო ჩვენი თავისა!?”⁸. თუმცა დასასრული მაინც იმედისმოცემია: „საქართველოს რენესანსი უკვე დაიწყო. და მალე მოვა დრო, როცა ხელოვანი ქართველი შთამავგონებელს მუზას იხილავს, უფრო ლაღსა და მატყვევებელს...” – პათეტიკურად აცხადებს იგი („ერის სული და შემოქმედება“) (რობაქიძე: 2012ბ: 504).

გრიგოლ რობაქიძის ამ წერილთან დაკავშირებით საინტერესო დაკვირვებას გვიზიარებს მკვლევარი ლელა წიქარიშვილი: „რობაქიძისეული „მთელის დაკარგვა“ ეხმიანება ილიას ცნობილ სიტყვებს: „განვითიეთუდით, ცალ-ცალკე დავიშალენით, ასო-ასო დავიჭერთ“. „მთელის დაკარგვამ“, გრიგოლ რობაქიძის აზრით, ქართველობა მიიყვანა ილიას მკვლელობამდე: „დაგვარგეთ მთელი ჩვენს არსებაში და მით თავზე ხელი ავიღეთ: და, რასაკვირველია, თავზე ხელაღებულნი, ტყვიით განვვმირავდით იმ ადამიანს, ვინც მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის სახე იყო ჩვენი თავისა“.

ამდენად, გრიგოლ რობაქიძე 10-იან წლებში დაახლოებით ისევე ფიქრობდა, როგორც ნიკოლოზ მიწიშვილი. მოგვიანებით, 1927 წელს, მან ქართული მწერლობის მისიის გააზრების საფუძველზე შექმნა „ლოგოსური გადარჩენის“ მანიფესტი „ხერხემალი“, ამ სულის გამომთქმელად შეირაცხა: ენის ავტორი ერის სულია და ხელოვანი შემოქმედებითს აქტში სრულიად ერის სულში გადადის“⁹).

საინტერესოა გრიგოლ რობაქიძის ამ თვალთახედვის აშკარა მსგავსება მიგელ დე უნამუნოს „ინტრაისტორიის“ კონცეფციასთან. „ინტრაისტორიაში“ უნამუნო გულისხმობდა ერის ისტორიული მათიანეებით აღუნუსხავ ეგზისტენციურ არსებობას – „ისტორიის ზღვის ზედაპირის“ ქვეშ დაფარულ კულტურულ ტრადიციას. ეს მოსაზრება ერთგვარად გაამყარა კარლ იუნგის

კონცეფციამ „კოლექტიურ არაცნობიერში“ შთანერგილი იმ კულტურული არქეტიპების შესახებ, რომლებიც აყალიბებენ ეთნოსის ეროვნული იდენტობის განმსაზღვრელ კულტურულ კოდს. უნამუნოს ერთი მთავარი საფიქრალაი ამ კულტურული კოდის რეზისტენტული უნარი იყო: „...დასაგმობი არის ყველა, – წერდა იგი 1906 წელს გამოქვეყნებულ თავის კონცეპტუალურ სტატიაში „ევროპეიზაციისათვის“, – ვინც თავისთავს სხვისი მიბაძვით ძერწავს, ვინც უარს ამბობს საკუთარ თავზე, რომ გახდეს სხვა, ანუ ის, ვინც სანიშნოდ და მისაბაძად მიაჩნია. მაგრამ, ვაი, რომ ასეთი კაცი აღარც თავისთავადი რჩება და ვეღარც ის გახდება, ვისაც ბაძავს“ (უნამუნო 2011: 138).

კიდევ ერთხელ გვახსენდება აქ რობაქიძე: „საქართველოც ხომ ნატეხია აღმოსავლეთის! და ჩვენ არ უნდა დავივიწყოთ ჩვენი აკვანი. ძვირფასია დასავლეთი ევროპა, მაგრამ ევროპისათვის აღმოსავლეთს ვერ დავსთმობთ. უმჯობესი იქნება მათი ქორწილი ქართული ნადიმით გადავიხადოთ“ (იოსებ გრიშაშვილის ჟურნალი „ლეილა“, 1917 წ.).

აღბათ არ იყო შემთხვევითი, რომ მოსკოვში 1928 წელს ტოლსტოის დღეებზე ჩამოსულ სტეფან ცვაიგთან ევროპელ მწერლებზე საუბრისას გრიგოლ რობაქიძე სწორედ უნამუნოს რომ ახსენებს!

თუ ეროვნული ნიჰილიზმის პრობლემას დავუბრუნდებით. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ 1927 წელს გამოქვეყნებულ ნიკოლო მიწიშვილის სასოწარკვეთილად ნიჰილისტურ წერილს „ფიქრები საქართველოზე“ გრიგოლის მძაფრი რეაქცია მოჰყვა: „თვითმკვლელობაა დასკვნა, – ვკითხულობთ მის ესსეში „საქართველოს ხერხემალი“, – „საქართველო პასიური მოვლენაა. მისი ენერგია გამოწვეული იყო სხვა, მის გარეშე მყოფ მოვლენისაგან. (ენერგია ჭიის, როცა მას ფეხს აჭირებენ). საკუთარ, შინაგან აქტივობას მოკლებული იყო საქართველო და მოკლებული იყო, მაშასადამე შემოქმედების გენიასაც,

მოკლებული, აქედან, გამართლებას, მსოფლიო გამართლებას, საკუთარ რელიგიას, მონოდებას, აზრს, შინაარსს“.

ამას სწერს ნიკოლოზ მინიშვილი. არ არის საჭირო არც გაჯავრება, არც აღშფოთება, როცა ასეთ სიტყვებს კითხულობ. არც ის უნდა იფიქრო, რომ ავტორი ბოროტი აზრით არის „ატროვებული“. აქ უფრო „ტკივილია“, ვიდრე „აზრი“. ეს სულის კრიზისია და ასეთი კრიზისი ბევრს განუცდია“ (რობაქიძე: 2012: 28-29).

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხანმოკლე არსებობისას (1918-1921) გრიგოლს უმნიშვნელო თანამდებობა ეჭირა: „მაშინ მე მთავრობის საქმეთა სამართველოში ვმუშაობდი, როგორც ლიტერატურულად დამუშავებული მთავრობის დადგენილებათა,“ – იგონებდა იგი.

„გრიგოლ რობაქიძე პოლიტიკურ მოღვაწეობას მაინც-დამაინც სახარბიელო საქმედ არ თვლიდა. თუმცა პოლიტიკოსებზე წერა კი უყვარდა. ნოე ჟორდანიასაც ხოტბა ერთ-ერთმა პირველმა შეასხა. „ქართველო პოეტისათვის საამაყოა პირდაპირ, რომ რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე მწერალია ნამდვილი. თუ სტილი არა ჟორდანიას წერის მანერა ნამდვილად აქვს. მის ნაწერში არ არის არც კორძიანი ხაზი არც დაგრაგნილი ხვეული[...]“.

ნოე ჟორდანიას გარეგნობაც ძალიან მოსწონდა გრიგოლ რობაქიძეს: „ჟორდანიას პროფილი ძველი ღერბია სურნელოვან პერგამენტზე. მისი სახე თეთრი მედალიონია მოხუცი ბიბლიის. მასში მოსჩანს კეთილშობილი რასსა... ჟორდანია რასსიული ტიპია საქართველოსი“.

ამ პასაჟის ციტირებისას აკაკი ბაქრაძე დასძენს: „გრიგოლ რობაქიძე, როგორც ემოციური ბუნების ადამიანი იოლად იგზნებოდა. ამ გზნების გამო ზოგჯერ ადვილად ტყუვდებოდა“ (ბაქრაძე 1999: 61-63).

აქ კი მიჭირს დავეთანხმო სახელმოხვეჭილ ავტორს: კი არ „ტყუვდებოდა“ – თავს იტყუებდა, რადგან ეს აგზნებაც და

ეს გულწრფელობაც სიტუაციური ეგზალტაციაა! რაღაც ისეთი, ძალიან რომ ჰგავს იმწუთიერი ემოციური მუხტით ატაცებული თამადის ექსპრომტად ნათქვამ თანამეინახის საქება-სადიდებელ სადღეგრძელოს. სუფრის ადათი არ მოითხოვს ასეთი, სიტუაციურად გულწრფელი „პორტრეტის“ შესატყვისობას ორიგინალთან. მაგრამ ის, რაც დასაშვებია სუფრაზე, უპატიებელია შემოქმედებაში, და გრიგოლ რობაქიძის მთელმა ბიოგრაფიამ დაადასტურა ეს მწარე ჭეშმარიტება. აქ მხოლოდ იმას დავუმატებდი, რომ, ამ ერთ, კერძო შემთხვევაში რობაქიძის ეგზალტაცია შეგვიძლია ავხსნათ არა სერვილიზმით, არამედ იმით, რომ „ხელისუფალი“ ნანატრ დამოუკიდებლობას მიღწეული მისი ქვეყნის თავკაცია.

საერთოდ, როგორც ჩანს, გრიგოლ რობაქიძე ადამიანების იმ ტიპს მიეკუთვნებოდა, რომელთაც ურჩევნიათ, ნებისმიერი ხელისუფლებისადმი ლოიალური პოზიცია ჰქონდეთ (მუხედავად შინაგანი რეფლექსიებისა). ამ ლოიალობის საზგასმას (მწერლის შემთხვევაში – ლიტერატურულ მანიფესტაციას!) დემოკრატიის პირობებში შესაძლოა რაღაც ანგარებაც ახლდეს, მაგრამ ტოტალიტარულ სახელმწიფოში (თან რეპრესიულ ფაზაში!) ეს, რაღა თქმა უნდა, პირველ ყოვლისა, თვითგადარჩენის უესტია, ერთგვარი – „ხელშეუხებლობის სიგელი“ („Охранная грамота“ – როგორც იტყოდა ბორის პასტერნაკი). ამიტომაც დღევანდელი გადასახედიდან – თუ ნოე ჟორდანიას რეტუშირებული პორტრეტი სპონტანური სიმპათიის აფიშირებად აღიქმება, მწერალთა კავშირის პრეზიდიუმის დავალებით დაწერილი პათეტიკური – „ვ. ი. ულიანოვ ლენინი“ (1924 წლის იანვარში გამოქვეყნებული გაზეთ „Заря Востока“-ში), – ლოიალობის დასტურია და ცალსახად ვერ ჩავთვლით „ხელისუფლისა და პოეტის“ ონტოლოგიური დაპირისპირების დავინწყებად. ეს „სიურპრიზი“ მკითხველს რობაქიძემ უკვე გერმანიაში შესთავაზა.

რობაქიძის ბიოგრაფიის ახალი, „საბჭოთა“ ეტაპი „კარდუში“ ლაკონიურადაა აღწერილი: „...მას უკვე ეჭირა პატარა თა-

ნამდებობა განათლების სახალხო კომისარიატში. 1921 წლის აპრილში იგი დანიშნეს განათლების სახალხო კომისარიატთან არსებული მთავარი სახელოვნებო კომიტეტის თავმჯდომარედ.

მაგრამ, ჩანს ხელისუფლება მაინც უკმაყოფილო დარჩენილა გრიგოლ რობაქიძის საქმიანობით. 1925 წლის აგვისტოში იგი დააქვეითეს. მთავარი სახელოვნებო კომიტეტის თავმჯდომარეობიდან თავმჯდომარის მოადგილედ გადაიყვანეს. კომიტეტის თავმჯდომარე კი გახდა თვითონ კომისარი სახალხო განათლებისა დავით კანდელაკი.

ალბათ იმიტომაც აქვეითებენ, რომ, ვითარება მეტისმეტად რთულია. ხალხი არ ენდობა ხელისუფლებას, ხელისუფლება – ხალხს. ხელისუფლებას უმჯობესად მიაჩნია სახელოვნო კომიტეტის თავმჯდომარე გამოცდილი რევოლუციონერი ჰყავდეს, ვიდრე უპარტიო მწერალი. ამით იგი თავს უფრო მშვიდად იგრძნობს. მით უფრო, რომ ქართველი ხალხის წინააღმდეგობა არ წყდება. სერგო ორჯონიკიძის მუქარაც აქტიურად მოქმედებს. ვინც ურჩობას გაბედავს, აპატიმრებენ, ასახლებენ, ხვრეტენ. აწიოკებენ, აოხრებენ ამა თუ იმ კუთხეს, სადაც უკვე მოხდა ამბოხება, ანდა მომავალშია მოსალოდნელი. ამ რთულსა და დაძაბულ ვითარებაში იფეთქა 1924 წლის აჯანყებამ“ (ბაქრაძე 1999: 67-69).

უკომპრომისო აკაკი ბაქრაძემ როგორღაც დაინდო განანამები დიდი წინაპარი და „მკვახე შეძახილი“ თანამედროვეთათვის შემოინახა. მართლაც, როგორ უნდა უსაყვედურო ერთი საუკუნის შემდეგ ადამიანს იმ ავადსახსენებელი ნეკროლოგის დაწერა, თუ უარისთქმა ტოტალიტარულ ქვეყანაში უსამსახუროდ (ანუ – ულუკმაპუროდ) დარჩენას ნიშნავდა?! აქვე დავსძენთ, რომ რობაქიძის ბიოგრაფიკების თქმით, ამავე პერიოდში მან განადგურებისაგან იხსნა ქართული ფრესკები და შესაძლებლობისდაგვარად ეხმარებოდა ქართველ მწერლებსა და ხელოვნების მოღვაწეებს.

გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებით დებიუტს მივუბრუნდეთ: წმინდა ფორმალური თვალსაზრისით, ეს დებიუტი არც „ლონდაა“ და არც „გველის პერნგი“. 1902 წლის ივნისში, გაზეთ „კვალში“ გამოქვეყნებული მოთხრობაა სტუდენტური ცხოვრებიდან სათაურით – „ორი სურათი“. როგორ არ ჰგავდა ეს უფერული დებიუტი ერთი წლის შემდგომ, რობაქიძის თანატოლის, მიხეილ ჯავახიშვილის (ორივე 1880 წელს იყო დაბადებული) დებიუტს 1903 წელს გაზეთ „ცნობის ფურცელში“, რომლის ნომერიც პატარა პროზაული შედევერით – „ჩანჩურათი“ ხელიდან ხელში გადადიოდა და ერთ დღეში ცნობილ მწერლად გადააქცია ეს 23 წლის ახალგაზრდა კაცი.

თავისი უნიჭიერესი კოლეგისა და თანატოლის ტოლფას აღიარებას გრიგოლ რობაქიძე თითქმის ათი წელი ელოდა და მხოლოდ ზემონახსენები ფეფეტური ლექციებით დაფუძნდება მისი „ლიტერატურული პრესტიჟი“, რომლის შემდგომ „ნიშანსვეტებსაც“ აქ ჩამოგივლით: – „ლონდა“ (ჰამადანი, 1917 წლის ზაფხული; რუსული ვერსია 1921 და 1922 წ.წ. დაიდგა, ქართული – 1923 წელს რუსთაველის თეატრში მარჯანიშვილმა დადგა); „მალპტრემი“ (1923 წ. დეკემბერი; გამოქვეყნდა „მნათობში“, 1925 წელს, პრემიერა რუსთაველის თეატრში – 1924 წელს – კოტე მარჯანიშვილისა და ალექსანდრე ახმეტელის ერთობლივი დადგმა); „ლამარა“ (1926 წ. – რუსთაველის თეატრი, ესეც ახმეტელის დადგმა), დაბოლოს – ქართული მოდერნისტული პროზის შედევერი – „გველის პერანგი“.

რობაქიძის თანამედროვეთა შეფასებანი „ლონდათი“ დავიწყოთ: „1919 წელს [რობაქიძემ] დაწერა პირველი ნაწარმოები, – მისტერია-დრამა „ლონდა“, რომელიც თავისი სისადავითა და ორკესტრალური უღერადობით ისეთივე ზემოქმედებას ახდენს მკითხველზე, როგორც ბერძნული ტრაგედია. „თავისი მაგიური ზეგავლენითა და შინაგანი მუსიკალური წყობით“ მან უდიდესი აღფრთოვანება გამოიწვია რომენ როლანისა, რომელმაც განაცხადა: „მე მიმაჩნია, რომ ეს ხელოვნება ჩვენს

დიდ მუსიკოსებს უფრო უახლოვდება, ვიდრე ჩვენს დიდ პოეტებს“ (რობაქიძე 1996: 378). ამ ტექსტის ავტორი გრიგოლ რობაქიძის ერთი უმთავრესი გერმანელი გულშემატკივარი და თაყვანისმცემელი, რუდოლფ კარმანი გახლავთ. მისი შვეიცარელი თანამოაზრე, თომას ჰოიზერმანი, არანაკლები პათოსით საუბრობს რობაქიძის მისტერიებზე: „ლონდას“ უჩვეულო ქვესათაური აქვს, – „დრამატული სიმფონია“. ქოროს ცალკეული პასაჟები, ანუ ჰიმნები, აღვლენილი უღმობელი და თან ნაყოფიერების მომტანი მზისადმი, რომლებშიაც რობაქიძე მიმართავს მისთვის უკვე ნაცადსა და იმუამინდელი ქართული პოეზიისათვის თითქმის უცნობ გაურითმავ, თავისუფალ ლექსს, – დაიბადა „ქორალების“ სახელწოდებითაც. გართმული ჩანართი, რომლითაც პოეტი ოთარი ხალხს მიმართავს, წარმოსახავს სვანურ მითოსს დალის შესახებ, რომელიც ტყის მაცდური და შიშისმომგვრელი დედოფალია. აქედან იბადება მოგვიანებით რომანი ქალღმერთის ძახილი, (1934 წ.). უნდა ითქვას, რომ მუსიკალური ტერმინოლოგია ენის მუსიკალურობაზე მეტად პიესის არქიტექტონიკაზე მიგვანიშნებს. 1954 წელს, რობაქიძე თავის წარსულ შემოქმედებაზე წერდა: „აღნავი ჩემს შემოქმედებაში მუსიკალური პრინციპითაა გამოყვანილი... ყოველი მოქმედი პირი, მთავარი თუ თანმყოლი, შესულია აქ დრამაში ისე, როგორც რომელიმე ინსტრუმენტი ორკესტრში“.¹⁰⁾

არ არის გასაკვირი, მეტერლინკის თაყვანისმცემლებში გრიგოლ რობაქიძის მისტერიები ესოდენ აღტაცებას რომ იწვევდა. თუ ქართული მწერლობის იმუამინდელ კონტექსტს გავითვალისწინებთ, ერთი საუკუნის შემდეგ შეგვიძლია დანამდვილებით ვთქვათ, რომ გრიგოლ რობაქიძემ ლიტერატურულ სივრცეში შემოიტანა სრულიად ახალი პლასტი, მითოლოგიურ-რომანტიკულ-ტრაგიკული ნაზავით, რომელიც, როგორც ჩანს, არაჩვეულებრივად ესატყვისებოდა საუკუნეთა მიჯნაზე გამძაფრებულ ესქატოლოგიურ განწყობილებებს და ქართული ხასიათის სიღრმეში დაგმანულ რაღაც სენტიმენტალურ სიმებს...

ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში უკვე საკამათო აღარაა, რომ „ლონდაშ“ ქართულ მწერლობაში დაამკვიდრა წარმართული თუ მითოლოგიური სამყაროდან „გადმონერგილი“ ფსიქოტიპი გმირი ქალებისა, რომელთა „სილამაზე, სიამაყე და შინაგანი დამოუკიდებლობა მათივე ტრაგედიის მიზეზი ხდება“.

1925 წელს რობაქიძემ „ლონდას“ და „მალშტრემის“ ფრანგული თარგმანები რომენ როლანს გაუგზავნა. დიდი ფრანგი მწერლის საპასუხო წერილში ნათქვამია: „*ვფიქრობ, რომ ამგვარი ხელოვნება, განსაკუთრებით „ლონდას“ პირველი გვერდები, უფრო ახლოსაა ჩვენს მუსიკოსებთან, ვიდრე პოეტებთან*“ და კიდევ – „*ლონდა*“ მაგიურად მომნუსხავია“.

„მალშტრემის“ იდეათა და განწყობილებათა არეალის ცენტრში სიკვდილის ფენომენია – გარდაუვალი და ბოლომდე შეუცნობელი: ეს თემა „მალშტრემის“ დაწერამდე ერთი წლით ადრე გაუღედა ლექსში სათაურით „ქალაქი ფენომენი“ (1923 წ.). ამ ეგზისტენციალური შიშით გაუღენთილ ატმოსფეროში ყველა და ყველაფერი მომნუსხავ, თეატრალიზებულ, ნეკროფილურ „პერფორმანსში“ მონაწილეობს:

*ქალაქი იკუმშება უზარმაზარი.
ტოკავს ურავანი და გააქვს ზანზარი.
ხარს ეჯახებიან საშინელ რქებიანს
ასპიდის ფერი თუჯის გიგანტები.
დიდი ვიადუკები იზნიქებიან
და ხრამში მუცლებით ცვივიან ტანკები.
და დაფეთებული ღვრია ტრამვაები
კისრულს გადადიან დაღვარულ ვაეებით.*

„ქალაქი-ლევიათანის“ ეს დისკურსი დრამაში „მალშტრემ“ (1924 წ.) „განტოტებულია“ და თითოეული „შემადგენელი ნაწილი“ ურბანული ცივილიზაციის კრიზისის ამ თუ იმ ასპექტს ასახავს: საერთო ამ „განტოტებებში“ ესქატოლოგიური შიშია, რომელშიც შერწყმულია ბუნების სტიქიური ძალების პირისპირ დარჩენილი პირველყოფილი ადამიანის მისტიკური

ძრწოლა და ახლა უკვე ბუნებას მოწყვეტილი, თანამედროვე ქალაქის ინტენსიური ცხოვრების კალაპოტში საბედისწეროდ მომწყვდეული ადამიანის თანატოფობია და სუიციდალური მიდრეკილებანი...

ყოველდღიურობაში ეს პერმანენტული „სიკვდილის ლანდი“ და თვითმკვლელობის კულტი პარადოქსულ ეფექტს ახდენს, რაც არ გამოორჩენია გრიგოლ რობაქიძის ჩაკვირვებულ თვალს, ხოლო ერთმა მისმა გამოჩენილმა ფრანგმა კოლეგამ ლაკონურად ასე ჩამოაყალიბა: „სიკვდილის იდეა ამძაფრებს სიცოცხლის აგზნებულ წყურვილს“ (პასკალ კინიარი). ამიტომ გადაეხლართა ერთმანეთს „მალბტრემში“ წარმართულად დაუოკებელი ვნებანი ასევე წარმართულ, ყოვლისმომცველ თანატოფობიას...

1926 წელს „დაიბადა“ „მეგი“ – ქართველი გოგონა“. თავდაპირველი ქართული სათაური იყო „მედეას ნაწნავები“, თუმცა რომანი რუსულ ენაზე დაიწერა. შემდგომ, „მეგი“ გერმანულად ითარგმნა (1932 წელს გამოიცა კიდევ წელს ტიუბინგენში, რაინერ ვუნდერლიხის გამოცემლობაში) და მხოლოდ სამოცდაათი წლის შემდეგ ითარგმნა ქართულად ნანა გოგოლაშვილმა. ჰანს ჰასო ფონ ველტჰაიმისადმი მიწერილ წერილში გრიგოლ რობაქიძე განმარტავდა ამ „რუსული ორიგინალის“ წარმომავლობის მიზეზებს: „მაშინ უკვე მქონდა საიდუმლო განზრახვა გერმანიაში გაპარვისა. მინდოდა გერმანული ტექსტი ხელთ მქონოდა. ჩემი მეგობარი რაინჰოლდ ჩაკერტი, რომელიც ამ წიგნის მთარგმნელად არის დასახელებული, ქართულს არ ფლობდა. ორმაგი სამუშაო რომ თავიდან ამეცდინა, ჯერ ქართულად დამეწერა რომანი და მერე რუსულად მისთვის, „მეგის“ ორიგინალური ტექსტი იმთავითვე რუსულად შეიქმნა“ (რობაქიძე 2012დ: 673).

გასული საუკუნის 30-იან წლებში რომანი იტალიურ და ფრანგულ ენებზეც ითარგმნა. ფრანგული თარგმანის წინასიტყვაობაში საფრანგეთის „უკვდავთა“ აკადემიის წევრი მარ-

სელ ბრიონი ერთობ „არაკადემიური“ ექსპრესიულობით ამტკიცებდა: *“...დამოუკიდებლად მისი შინაარსისა, თხრობა თვითონ ისხამს სხეულს, იგი გადაიქცევა ცოცხალ არსებად, ერთგვარ მეორე რეალობად წიგნისა”*. და კიდევ: *ამ წიგნს მან უწოდა „მსოფლიო ლიტერატურის დოლის ცხენი“*.

რალა თქმა უნდა, ევროპელი ავტორიტეტების ამგვარმა შეფასებამ გამოძახილი ჰპოვა იმდროინდელ ქართულ ინტელექტუალურ წრეებშიც და საუკუნისშემდგომ ლიტერატურულ-ისტორიულ რეტროსპექტივაშიც, სადაც გრიგოლ რობაქიძის მისტერიები და პირველი რომანი თანამედროვე ქართულ პროზაში მოდერნისტული მიმართულების პირველ ნიმუშებადაა აღქმული (უფრო დაწვრილებით იხ. შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში გამოცემული კრებული „ქართული მოდერნიზმის ტიპოლოგია“, (რედაქტორები – გაგა ლომიძე, ირმა რატიანი), თბ., 2016 წ.).

„გველის პერანგი“, მწერლის პირველი რომანი 1925 წლის ზაფხულის დღეებში იქმნებოდა ბორჯომში. ქვეყნდებოდა ჟურნალ „მნათობში“ იმავე წლის ოქტომბრიდან – 1926 წლის ივნისამდე. 1926 წელსვე ცალკე წიგნად გამოცა რომანის შემოკლებული ვერსია.

რომანი, ისევე, როგორც „ლონდა“, თვისობრივად ნოვატორული ლიტერატურული ფენომენის ეფექტს ახდენდა. ეს სიახლე თავიდანვე გაცხადებული პატარა ავტორისეული „კაპარიზით“ (რობაქიძემ თავისი პუნქტუაციიდან „მძიმე“ ამოიღო, თუმცა, მერე აღარ გაუგრძელებია ეს „ექსპერიმენტი“), შემდგომ უკვე დომინანტური ხდებოდა თავისი ეზოთერიკული სულითა და მოდერნისტული პოეტიკით.

1928 წელს იენაში გამოცემული „გველის პერანგის“ წინასიტყვაობაში სტეფან ცვაიგი წერდა: *„ჩვენი ცნობისმოყვარეობის სულიერ სფეროში სრულიად ახალი და საოცრად მიმზიდველი სამყარო წარმოსდგა, რამეთუ მსოფლიოს რომელიმე ქვეყანა,*

რომელიმე ერი, მხოლოდ მაშინ არსებობს ნამდვილად, როდესაც თავის აღწერას და თავისი თავის შესახებ მოყოლას იწყებს...

ძველი და ახალი სამყარო, მაგიური და რეალური სფეროები, უჩვეულოდ, ჩვენთვის არაბუნებრივად ირევიან ერთმანეთში. და მხოლოდ მათ ასეთ შერწყმას ძალუძს ამ ეპიკური ხელოვნებისათვის დამახასიათებელი, ხშირად არაბუნებრივი პოეტურობის გამართლება. მაგრამ რაოდენ მხურვალე ცეცხლი იფრქვევა ამ აღწერებიდან: ხანდახან გნადია რომელიმე გვერდი ამოჭრა და ლექსად დანერო, თუმცა ისინი უკვე ლექსებია. ზოგიერთი თავი კი გინდა იმ მებლაპრემ წაიკითხოს, უკვე ცივილიზებული აღმოსავლეთის ბაზრებზე (თუმცა ახლა იშვიათად) მაინც კიდევ რომ გვხვდება.

მე ამ წიგნმა მსოფლმხედველობა გამიფართოვა. ბედნიერად გამინათა ჰორიზონტი ეგზოტიკისაკენ და შემავრძნობინა კიდევ ერთი უცხო სახეობა ეპიკური პოეზიისა...

ეს არის წიგნი, რომელიც ძლევამოსილად ამტკიცებს, რომ ჩვენს მატერიალიზებულ, სულ უფრო და უფრო განსწავლულ და მეცნიერულ სამყაროში მითოსის შემოქმედებითი არსებობა ისევ და ისევ გრძელდება¹¹⁾

„გველის პერანგის“ შეფასება თანამედროვე ქართველ მკვლევართა მიერ ხაზგასმით მინდა კობა იმედაშვილით დავიწყო, რადგან ჯერ კიდევ საბჭოთა დროს, 1987 წელს გამოქვეყნებულმა მისმა სტატიამ – „მეტს არას ვთხოვ საქართველოს“ სიმბოლურად დაადასტურა, რომ გრიგოლ რობაქიძის სახელი უკვე საჯაროდ დაუბრუნდა ქართულ კულტურას.

„ჩემი აზრით, – წერდა კობა იმედაშვილი „გველის პერანგის“ შესახებ, – ეს რომანი პრინციპული სიახლით ხასიათდება. ეს არის დრო, როდესაც ქართული მწერლობა ახალ გმირს ეძებს. მან უნდა გასცეს პასუხი საკრალურ კითხვას – ახალ სინამდვილეში ერმა როგორ უნდა გაავრძელოს ცხოვრება, ერის რომელი ნაწილია სიცოცხლისუნარიანი, როგორია ერის მომავალი პერსპექტივა და სადაა გადარჩენისა და ზრდის გზა.

ამ კითხვებზე პასუხი თითქოს ბევრი იყო, მაგრამ, საბოლოოდ ყველა ერთ აზრთან იყრიდა თავს – ერის ერთი ნაწილი განწირულია გადაშენებისათვის, უნაყოფობისათვის, გზა ხსნისა მისთვის არ არსებობდა. ეს კონცეფცია უკვე 10-იან წლებში იჩენდა თავს და თავის მხრით, ფილოსოფიური თვალსაზრისით, ფრიდრიხ ნიცშეს შეხედულებებში იღებდა სათავეს. გრიგოლ რობაქიძემ ამ მტკივნეულ კითხვებს სხვა პასუხი მოუწახა“.

მკვლევარი თვალს მიაღწევნებს, როგორ წარმართავს „გველის პერნგის“ მთავარი გმირის, არჩიბალდ მეკეშის ცხოვრების გეზს „ქვეშეცნობილი სწრაფვა სამშობლოსაკენ – საქართველოსაკენ და თავისი ფესვების დაუოკებელი ძიება: „...და აი, მან მონახა თავისი გვარი, თავისი წინაპარი, მან მონახა თავისი თავი და გაუჭირდა სინამდვილესთან შეგუება, მაგრამ სამშობლო მიწა და ხალხი იძლევა ძალას. თუ ტაია შელიას ჯოგში კონსტანტინე სავარსამიძისათვის არ იყო სასიცოცხლო ძალის ბადალი, არჩიბალდ მეკეშს ქართულმა მიწამ და ქართველმა ქალმა სიცოცხლე დაუბრუნა“.¹²⁾

მშობლიურ კერასთან დაბრუნებული არჩიბალდ მეკეშის „ოჯახური იდილიის“ სრულიად განსხვავებულ, ფროიდისტულ ინტერპრეტაციას გვთავაზობს დოდონა კიზირია. მოვუსმინოთ, საინტერესოა: „ოიდიპოსის მითის რობაქიძისეული ინტერპრეტაცია სრულიად ახლებურად აშუქებს რომანის ფინალს. ის ბედნიერი ოჯახი: მოტიკტიკე პატარა თამაში, (მატასისა და არჩილის ვაჟი), ფეხმძიმე მატასი, დაწყვილებული ვამეხი და არჩილი – არ წარმოგვიდგენენ ბედნიერ დასასრულს... ეს არის ოიდიპოსის მითის კულმინაციური კვანძი: ოიდიპოსისა და იოკასტას დაქორწინება, რომელიც მომავალი ტრაგიკული კატაკლიზმების საწინდარია. ბავშვობაში მიტოვებული არჩილი ხვდება მამას, ვერ ცნობს მას, გაიგებს მის ვინაობას სიკვდილის მომენტში, ირთავს მამის სატრფოს ქალიშვილს, საკუთარ „დას და დედას“ თავის მამულში, თებეში. მითის ყველა ელემენტი სახეშეა. მამასადამე, მითის ლოგიკური განვითარების პროექ-

ციაცაა მოცემული და ნაწინასწარმეტყველები. ამგვარი დასასრული ზუსტად ეთანხმება, ერთი მხრივ, რობაქიძის სიმბოლისტურ მსოფლმხედველობას და მეორე მხრივ, მწერლის მიერ გარკვეული ისტორიული პერიოდის ღრმა სოციალური ცვლილებების მისტიურ გააზრებას. რომანის ჩაფიქრებისა და დანერის შორის განვლილი დრო სავსე იყო სწორედ ამდაგვარი კატაკლიზმური ცვლილებებით, რომელთა გამოხატვას ავტორმა ოიდიპოსის მითის საშუალებით სცნო შესაძლებლად“.¹³⁾

არ იყო გასაკვირი დოღონა კიზირიას კოლეგების მწვავე რეაქცია მის შეხედულებებზე. მანანა ახმეტელმა საგანგებო სტატია მიუძღვნა ამ თემას: „რომანის სიმბოლური პლანი ძირითადი მომენტებით წარმოგვიდგენს საქართველოს ისტორიას: ...შორიდან რევოლუციის დამანგრეველი გუგუნი მოისმის, საქართველო კი თავისი გზით უნდა განვითარდეს. არჩილ მაყაშვილივით საკუთარ ფესვებს უნდა დაუბრუნდეს. მხოლოდ ამ გზით შეიძლება აბსოლუტური სიკეთის მიღწევა. საქართველოს მომავლის სიმბოლოა არჩილის შვილი, პატარა თამაზი. თუ ირუბაქიძის გვარი (ვადატანიტი მნიშვნელობით საქართველო) თავის დროზე ჩოლოყაშვილებად და მაყაშვილებად დაიყო, პატარა თამაზი კვლავ ირუბაქიძედ გვევლინება, როგორც სიმბოლო ქართველი ხალხის ერთობისა.

„გველის პერანგის“ წმინდა ანუ ჰიერატიული პლანი სულის მიერ თავისი ზეციური სამშობლოს ძიებას ასახავს. სულმა დაკარგა ზეცა, მას შემდეგ, რაც უხემ მატერიაში მოექცა. სულში ჯერ კიდევ ნაპერწკალივით ბუუტავს სამშობლოს ხსოვნა. ამ ნაპერწკლიდან იგი კვლავ უნდა აღორძინდეს და გარდაქმნას საკუთარი თავი.

„გველის პერანგში“ დიდი ადგილი ეთმობა ე.წ. „დიონისეს ფენომენს“. გრიგოლ რობაქიძის დაინტერესება დიონისეს მისტერიებით ინსპირირებული იყო ნიცშეს ნაწარმოებით „ტრაგედიის დაბადება მუსიკის სულიდან“.

..თუ დიონისე და აპოლონი, ისევე, როგორც არჩიბაღდი და ვამეხი, მამით ძმები არიან, აპოლონს, თავისი მხრივ, ჰყავს

და – არტემიდე, ნადირობის, ნაყოფიერებისა და შვილიერების ქალღმერთი. მის წმინდა ცხოველებად ითვლებიან შველი, ირემი, გარეული თხა. ვამეხსაც ჰყავს და, „ნიაშორივით აშოლტილი“ მატასი; მას „შვლის ნახტომი აქვს“. საირმე მატასი-არტემიდეს საბრძანისია, „ტყვილად კი არ ქვია ამ კუთხეს – საირმე“... დიონისე და არტემიდე ძალაუფლების თანამოზიარე ღვთაებები არიან. ისინი ერთად განაგებენ სიშშავის სფეროს და სქესთა ბრძოლას ანელებენ... ამრიგად, „გველის პერანგში“ არჩიბალდისა და მატასის შეუღლება მითოსური კანონზომიერებიდან გამომდინარეობს და შორს არის სისხლის აღრევის ცოდვისაგან. მათი ქორწინება წმინდა, ანუ ჰიერატიულია“.¹⁴⁾

დეტექტიურ ისტორიას წააგავდა სიუჟეტი, რომელიც მკითხველმა იხილა თამარ ინჯიას გამოკვლევაში „გრიგოლ რობაქიძე... ყურბან საიდი ანუ ლიტერატურული ძარცვა“ (თბ., გამ-ბა „მერიდიანი“, 2005 წ.). ავტორი დამაჯერებლად ასაბუთებდა, რომ ყურბან საიდის (იგივე – ესად ბეის, ლევ ნუსიმბაუმის) ბესტსელერში „ალი და ნინო“ მთელი პასაჟები პრაქტიკულად გადმოწერილია „გველის პერანგიდან“. ამ ვერსიას ახალი არგუმენტებით ამყარებდა ზაზა ალექსიძის ორი სტატია: „გრიგოლ რობაქიძე და ყურბან საიდი: ახალი მასალა“ („მრავალთავი“ (ისტორიულ-ლიტერატურული ძიებანი), №22, 2009 წ.) მომდევნო, 2010 წელს ჟურნალ „კადმოსში“ (№2) გამოქვეყნებული – „კვლავ გრიგოლ რობაქიძისა და ყურბან საიდის ურთიერთობის შესახებ“.

ახლა ნამდვილად აჯობებს მივუბრუნდეთ „ლამარას“ – მესამე, ბრწყინვალე ნიმუშს რობაქიძის მისტერიულ დრამათაგან. მისი წარმატების შესახებ თავად ავტორი გატაცებით უყვებოდა თავის ბერძენ კოლეგას, ნიკოს კაზანძაკის: „1930 წლის ზაფხულს მოსკოვში ჩატარდა თეატრალური ოლიმპიადი, რომელშიც საბჭოთა კავშირის ყველა ხალხმა მიიღო მონაწილეობა და მათ შორის ჩვენმა ქართულმა თეატრმაც „ლამარას“ მეთაურობით. თეატრმა, ნაწარმოების წყალობით, ფან-

ტასტიკურ წარმატებას მიაღწია. ეს ნამდვილად გასაოცარი იყო, რადგან ჩემს დრამაში არც ბოლშევიკური კოსტიუმები იყო და არც არანაირი რევოლუციური ინტრიგები. მასში გაცოცხლდა დღემდე ხალხური ენთუზიაზმით მსუნიტყავი მითი საქართველოს მთიანეთში მცხოვრები ერთ-ერთი ტომისა; იგი ამოიზვირთა პირვანდელი ფესვებიდან, როგორც დრამაში განსახოვნებული ქორალი.

წარმოდგენა რვაჯერ დაიდგა ერთიმეორის მიყოლებით... [...] ერთხელ თეატრს ეწვია თვით „ის“ – სტალინი. იგი მხოლოდ ბოლო მოქმედების დროს შემოვიდა. შეძრულმა წარმოდგენის ბოლოს გამოთქვა სურვილი, სპექტაკლი თავიდან გამეორებულიყო. დაცარიელებული თეატრის დარბაზში, ხელახლა, უფრო დიდი ენთუზიაზმით, გამეორდა წარმოდგენა“ (რობაქიძე 2012: 233-234).

თავისი მართლაც შესანიშნავი „დრამატურგიული ტრიალის“ გარდა, გრიგოლ რობაქიძეს ჰქონია ისტორიული ტრაგედია „კარდე“ (XIII საუკუნეში საქართველოში მონღოლთა ბატონობის თემაზე), რომელმაც ჩვენამდე მხოლოდ ფრაგმენტების სახით მოაღწია და, აშკარად იმდროინდელ ხელისუფალთა გულის მოსაგებად (ან თვალის ასახვევად; ან – ორივე ერთად) გამიზნული დრამა „უდეგა“, რომელიც 1929 წლის ზაფხულში ჟურნალ „მნათობში“ იბეჭდებოდა და იმავე წელს რუსთაველის თეატრში დაიდგა კიდევ.

საბჭოური პრესის რეაქციითა და ბოლშევიკი ორატორების კრიტიკული გამოსვლებით თუ ვიმსჯელებთ, „უდეგას“ ავტორმა, ვერცერთ მიზანს ვერ მიაწია: ვერც გიგანტური კაშხლის მშენებლობის მის მიერ წარმოსახული ისტორია მოერგო სოცრეალისტურ კლიშეს და ვერც ხელისუფალნი დაარწმუნა თავის ერთგულებაში. აი, ღირსეული კოლეგები კი, ცოტა არ იყოს, განაცვიფრა ასეთმა კომპრომისმა...

ამ უსიამოვნო ეპიზოდმა მაინც ვერ დაჩრდილა რობაქიძისეული წარმატებანი და გასული საუკუნის 30-იანი წლების

დამდეგს, არავის ეპარებოდა ეჭვი მისი ლიტერატურული პრესტიჟის ურყევობაში.

მაგრამ განგებამ სხვანაირად განსაჯა და მომდევნო ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ჩვენი ლიტერატურის ისტორიიდან გრიგოლ რობაქიძის სახელი ამოძირკვეული იყო.

ყველაფერი გერმანიაში მისი გამგზავრებით დაიწყო. აქ უკვე ციტირებულ წერილში ნიკოს კაზანძაკისისადმი გრიგოლი ამ გამგზავრებასაც აღწერს: „1931 წლის 6 მარტს, მე, ჩემი მეუღლე და მისი 5 წლის დისშვილი უკვე საზღვარზე ვიყავით. ველარ ვისხენებ, თბილისში ყოფნის დროს, გაიცანით თუ არა ჩემი მეუღლე. ის რუსია, მშვენიერი ნოველისტი. მისი დისშვილის მშობელთა ტრაგიკულ ბედზე სხვა დროს ვიამბობთ – ჩვენ საკუთარ შვილზე მეტად გვიყვარს იგი.

საზღვარი რომ გადავლახეთ, ისე შვებით ამოვისუნთქე, როგორც არასდროს ჩემს ცხოვრებაში. მრავალი ბედნიერი წუთი მეონია სიცოცხლის მანძილზე, მაგრამ იმ წუთებს ვერაფერს შევადარებ“ (რობაქიძე 2012: 234-235).

ხელისუფალნი ოთხი წელი დაძაბულნი უცქერდნენ გრიგოლის მიერ შემოთავაზებულ „გახანგრძლივებული მივლინების“ სპექტაკლს. მეხმა 1935 წლის აპრილში იქუხა: გრიგოლ რობაქიძე საჯაროდ გამოცხადდა ქვეყნის მოღალატედ, გაირიცხა საქართველოს მწერალთა კავშირიდან და ჩამოერთვა საბჭოთა მოქალაქეობა. ყოველივე ამას ახლდა დაუნდობელი კამპანია პრესაში, რომელშიც, საუბედუროდ, მის ყოფილ მეგობრებს – ტიციანსა და პაოლოს, ვალერიან გაფრინდაშვილსა და ნიკოლო მინიშვილსაც მოუწიათ მონაწილეობის მიღება...

საქართველოში რობაქიძის ხსენებას ტაბუ დაედო. აი, გერმანიაში კი სულ უფრო და უფრო ხშირად ახსენებენ შორეული, ეგზოტიკური საქართველოდან მათ ქვეყანას თავსმეფარებული სამეწოვანი უნიჭიერესი მწერლის სახელს...

გრიგოლ რობაქიძის ბიოგრაფიაში „გერმანული“ პერიოდი დაიწყო: „რობაქიძე იქცა ნამდვილ სიმბოლოდ ქარ-

თული ლიტერატურისა, – წერდა რუდოლფ კარმანი, – რომელმაც კვლავ ღირსეული ადგილი მოიპოვა მსოფლიო ლიტერატურაში. რაბინდრანათ თავორი პირველი სახელი იყო, რომელიც საუკუნოვანი დუმილის შემდეგ შეიჭრა ევროპაში აღმოსავლეთიდან. მას მოჰყვა გრ. რობაქიძე, რომელიც ბევრად უფრო გამოხატავდა თავდაპირველ სანწყის დ უფრო მეტად იყო დაკავშირებული მიწასთან, ვიდრე ინდოელი ნობელის პრემიის ლაურეატი. რობაქიძემ მოგვითხროს ჩვენ, დასავლეთ ევროპელთ, ქართული მიწა, მისი სისხლი, მისი სუნთქვა და მისი ფერები“ (რობაქიძე 2012: 215).

ამ თემას ეხება სტეფან ცვაიგიც „გველის პერანგის“ მისეულ წინასიტყვაობაში:

„უძველესმა ერმა, რომელსაც თავისი ლაშქრობის დროს ალექსანდრე მაკედონელიც შეეჯახა, და რომელშიც ხალხები ნაყოფიერად ერთდებოდნენ, გარდაუვალად განიცადა რუსული, სპარსული, თურქული ზეგავლენა; – ჩვენი დედამიწის გლობუსის უმშვენიერეს ლანდშაფტში; ცნობილი სიმღერებით და ლეგენდებით და მაინც სასირცხვილოდ უცნობი ჩვენთვის, ევროპელებისათვის.

საქართველო რომ მდიდარია მითიური ძალებით, რაინდული გონით და ამავე დროს თანამედროვეობისაკენ სწრაფვით, ეს პირველად ამ ახალგაზრდა მწერლის ამ წიგნიდან გავიგე, რაც მისი სამშობლოსა და ამით ჩვენიც დიდი სამსახურია. ვინაიდან ჩვენს წინ, მისი გამოსახვითი ძალის წყალობით, იშლება ჩვენი ცნობისმოყვარეობისათვის ახალი და უჩვეულოდ მსოფლიოს ერთი ქვეყანა, ერთი მიმზიდველი სულიერი წრის ზონა“ (რობაქიძე 1996: 153)

როდესაც გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედების „გერმანულ პერიოდზე“ ვლაპარაკობთ, ძალაუნებურად გვინევს, ერთ დელიკატურ კითხვას ვუპასუხოთ: რობაქიძის გერმანულენოვანი რომანები გერმანული ლიტერატურის ნაწილია თუ ქართულისა?! იმასაც გეტყვით, რომ შეჯერებული პასუხი ქართულ ესეისტიკას

აქ არ გააჩნია და საპირისპირო პოზიციებსაც გააცნობთ. აკაკი ბაქრაძე: „...მე-20 საუკუნის პირველი ნახევრის ქართულმა პროზამ გააფართოვა პერსონაჟთა მოქმედების სივრცე და არე (მთელი საქართველო, ევროპა, რუსეთი, ირანი). გაფართოვება ხდება არა მარტო ჰორიზონტალური სივრცის, არამედ – ვერტიკალურისაც: მითოლოგიური ფესვების კვლევა, ღმერთის ძიება, წარმართობის, ქრისტიანობის, და ათეიზმის ურთიერთმიმართების რკვევა. განხორციელდა სინტეტური ქართული ტიპის დახატვის ცდა.

გრიგოლ რობაქიძე ამ პროცესის აქტიური მონაწილედ არის და წამომწყებიც. მართალია, მისი ძირითადი რომანები – „ჩაკლული სული“, „მეგი – ქართველი ქალი“ (ამ რომანს მეორე სათაურიც აქვს – „მედეას ნაწნავები“), „ქალღმერთის ძახილი ანუ დალი“, „გრაალის მცველნი“ – გერმანიაში გამოქვეყნდა გერმანულად, მაგრამ ისინი ქართული პროზის მკვიდრი, ორგანული და მოუცილებელი ნაწილები არიან. უფრო მეტის შეიძლება ითქვას: გრიგოლ რობაქიძის გერმანულად დაწერილ რომანებში ქართული სამყაროს ტრადიციული უფრო ნათლად ჩანს, ვიდრე სხვა მწერალთა ქართულად დაწერილ და საქართველოში გამოქვეყნებულ თხზულებებში (არ ვგულისხმობ მხოლოდ მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებას, სადაც ნაწინასწარმეტყველებია ყველა ის უბედურება, რაც საქართველოს დაატყდა თავს (ბაქრაძე 1999: 212-213).

გერმანიაში გახიზნული რობაქიძის უკვე გერმანულადვე დაწერილი პირველი რომანი „ჩაკლული სული“ იყო. მომდევნო თაობათა ქართველი ლიტერატორები ამ რომანის მათთვის ყველაზე მნიშვნელოვან თავისებურებას უსვამენ ხაზს: „ჩაკლული სული“ იმ მხრივაც განსაკუთრებული მოვლენაა ჩვენს კულტურაში, რომ ერთდროულად წარმოადგენს მძაფრი, ემოციური ნარატიული თხრობისა და ანალიტიკური პროზის ბრწყინვალე ნიმუშს“ (კახა ჯამბურია).

სხედან: სიმონ ჩიქოვანი, შალვა ჩადიანი, არისტო ჭუმბაძე, გრიგოლ რობაქიძე, ტიცუან ტაბიძე, რაჟდენ გვეტაძე, გიორგი ლეონიძე
 დგანან: ვარლამ რუხაძე, დემნა შენგელაია, ზესო ჟღენტი, ალექსანდრე
 სულავა, აკაკი გაჩეჩელია, გრიგოლ ცეცხლაძე, ვალერიან
 გაფრინდაშვილი
 თბილისი, მწერალთა სასახლე, 1931 წელი.

გრიგოლ რობაქიძის პრესტიჟთან დაკავშირებული მეორე, კიდევ უფრო დელიკატური თემა – ჰიტლერისა და მუსოლინის მითოლოგიზირებული პორტრეტები.¹⁵⁾ აქ ისევ და ისევ აკაკი ბაქრაძის განონასწორებულ შეფასებას მოვიხმობ: „რამდენადაც გამარჯვებებით იყო სავსე ჰიტლერისა და მუსოლინის საქმიანობა მეორე მსოფლიო ომამდე, იმდენად მარცხიანი აღმოჩნდა მათთვის მეორე მსოფლიო ომი. ერთიც დამარცხდა და მეორეც. მათ დამარცხებასთან ერთად დამარცხდა გრიგოლ რობაქიძის ჭვრეტა-ხილვაც. [...]

გრიგოლ რობაქიძეს „ადოლფ ჰიტლერისა“ და „მუსოლინის“ დანერის გამო ბევრი წყენა შეხვდა. მისი საქციელი მით

უფრო გაუგებარია, რომ იგი არ თვლიდა თავს პოლიტიკოსად. უფრო მეტიც: პოლიტიკა მწერლის საზიანო საქმედ მიაჩნდა. [...] იცოდა ეს და მაინც ვნება მიაყენა თავისთავს“ (რობაქიძე 2010: 21).

გრიგოლ რობაქიძის ბიოგრაფიის ემიგრანტული პერიოდის ერთი ყველაზე ღირსშესანიშნავი ეპიზოდი იყო მისი დასახელება ნობელის პრემიის ნომინანტად. „ნაწერების“ IV წიგნის კომენტარებში ვკითხულობთ: „1932 წლის ნობელის პრემიის ნომინანტთა 28-კაციან ნუსხაში გრიგოლ რობაქიძეცაა წარდგენილი. იგი ნობელის პრემიაზე წარუდგენია ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორს, ევროპაში ცნობილ ორიენტალისტსა და პოლიგლოტს, ქართველოლოგსა და სლავისტს, გერმანელთათვის ქართული ენის სახელმძღვანელოსა და პირველი ქართულ-გერმანული ლექსიკონის ავტორს, რობაქიძის გერმანულ ენაზე მთარგმნელს რიხარდ მეკელაინს“. ვაზ. „ლიტერატურული გაზეთი“, №27, 2010“ (ამ პუბლიკაციის ავტორი პაატა ნაცვლიშვილი გახლდათ. აქვე აღვნიშნავ, რომ 1932 წლის ნობელის პრემია ლიტერატურაში ჯონ გოლდზორთის მიენიჭა – ზ. ა.).

საბჭოთა საქართველოში გრიგოლ რობაქიძის სახელი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ტაბუდადებული იყო. „მწერლობის მოთვინიერებაში“ აკაკი ბაქრაძეს ციტირებული აქვს ახალწამოწყებული „ანტირობაქიძისეული“ იდეოლოგიური კომპანიის მეთოდების ერთ-ერთი ყველაზე მეტყველი და ტრაგიკული დოკუმენტი: „...ქართველი მწერლების რიგებს მოღალატურად სტოვებს და როზენბერგის ბანდებს ეკედლება ერთი ქართველი მწერალი, რომლის სახელი ამიერიდან ხდება სამარცხვინოდ ყოველი საბჭოთა მწერლისა და მოქალაქისათვის.

ეს მწერალი არის გრიგოლ რობაქიძე.

ეს თვალთმაქცი ადამიანი, დღიდან საქართველოში საბჭოთა წყობილების დამყარებისა, ატყვილებდა რა ხელისუფლებას, მწერლობას და საბჭოთა საზოგადოებას, გულში ატარებ-

და მშრომელთა ქვეყნის და საბჭოთა საქართველოს ღალატის მუხანათურ აზრებს. [...]

მისი ღალატის გამომჟღავნების შემდეგ, ჩვენთვის აშკარაა, რომ ქართული მწერლობისათვის ამ უჩვეულო საექიელს სარჩული წარსულში ჰქონდა. და ვინც გაიხსენებს რობაქიძის მუშაობას რუსულ შავრაზმულ პრესაში, მის ბულვარულ რომან „ფალესტრას“ და იდეალისტურ რასისტულ ნიგნს „გველის პერანგი“ და მთელ მის მხატვრულ პროდუქციას, გამსჭვალულს გადაგვარებულ კლასთა იდეურ სილატაკით და დაკნინებულს მხატვრული ფორმით, – მისთვის რობაქიძის ეს უმსგავსო და ბოროტი საექიელი გასაგები ხდება, როგორც ლოლიკური დასკვნა ამ განდიდების სენით შეპყრობილ, გადაგვარებულ პიროვნების მუშაობისა“ (პ. იაშვილის, ტ. ტაბიძის, ვ. გაფრინდაშვილის, ნ. მიწიშვილის მიმართვა სრულიად საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის პრეზიდიუმს, ჟურნ. „მნათობი“, 1935, №4).

განა პაოლო იაშვილმა, ტიცთან ტაბიძემ, ვალერიან გაფრინდაშვილმა, ნიკოლო მიწიშვილმა არ იცოდნენ, რომ ტყუოდნენ და ცილს სწამებდნენ გრიგოლ რობაქიძეს. რა თქმა უნდა, იცოდნენ. მაგრამ ბადეში მოხვედრილი თევზებივით იყვნენ განწირულნი. მოყვასს, მეგობარს, მასწავლებელს წირავდნენ თავისთავის გადარჩენის მიზნით. მაგრამ ამაო იყო ეს ცდა. კომუნისტური სიკვდილის ცელი დაუნდობლად თიბავდა ყველას. ამ ოთხი პოეტიდან მხოლოდ ერთს – ვ. გაფრინდაშვილს ერგო ბუნებრივი სიკვდილი. დანარჩენი სამი კომუნისტური ტერორის მსხვერპლი შეიქნა“ (ბაქრაძე 2019: 158).

მასობრივ ცნობიერებაში შთანერგილ მითს „ფაშისტურ გერმანიას შეკედლებულ ჰიტლერის მეხოტბისა“ და „სამშობლოს მოღალატის“ შესახებ თავისი უკუქმედებაც ჰქონდა: ძველ, ინტელიგენტურ ოჯახებში გადანახული წიგნების საიდუმლოდ კითხვისას ახლა უკვე რადიკალურად განსხვავებული, შეროიკულ-რომანტიკული მითი იშვა: აქ ფიგურირებდა „ბოლშევიკთაგან დევნილი ესთეტიკ“ და „უკანასკნელი ნიცშეანელიც“, „ქართული

ავანგარდიზმის „მეტრიც“ და „გერმანული ლიტერატურის აღმოჩენაც“, „მარტოსული რაინდიც“ და „მარადიული სატროფოც“. თითოეული ეს თემა (ხშირად რობაქიძისავე მიერ ინსპირირებული) თავისთავად ფანტაზიის ნაყოფი ნამდვილად არ იყო, მაგრამ პათეტიკურად ცალსახა – ისეთ შეუღწევად ქარიზმას ქმნიდა, რომ XX საუკუნის დასასრულამდე, აკაკი ბაქრაძის „კარდუ“-მდე, ჩვენ გრიგოლ რობაქიძის ბიოგრაფიისა და შემოქმედებით გზის ანალიტიკური თვალთ დანახული პანორამა არ გვექონია.

იმედი მაქვს, გრიგოლ რობაქიძის აქ წარმოდგენილი, „კოლაჟირებული პორტრეტის“ მკითხველი თანაგრძნობით შეხედავს ამ ნილაბამოფარებულ, ბედგანამწარებ ადამიანს და კიდევ უფრო მეტი მოწინებით – დიდ მწერალს, რომელმაც სრულიად უნიკალური როლი შეასრულა XX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიაში.

ბიბლიოგრაფია:

ავალიანი 2003: ავალიანი ლ. „გრიგოლ რობაქიძე – ლექტორი». კრებულში – „თეთრ სიამაყეს აქანდაკებ შენი ღიღებით“, თბილისი: 2003.

ბაქრაძე 1999: ბაქრაძე ა., „კარდუ, ანუ გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრება და ღვაწლი“. თბილისი: 1999.

ბაქრაძე 2019: ბაქრაძე ა. „მწერლობის მოთვინიერება“, „ლიტერატურის მუზეუმი“, თბილისი: 2019.

კლდიაშვილი 1932: კლდიაშვილი დ. მემუარები, სახელგამი, ტფილისი: 1932.

რობაქიძე 1988: რობაქიძე გრ., „გველის პერანგი“. „ფალესტრა“, ერთტომეული, „მერანი“, თბილისი: 1988.

რობაქიძე 1996: როსტომ ლომინაშვილის ბიოგრაფიული ნარკვევი „გრიგოლ რობაქიძე“ წიგნში: გრიგოლ რობაქიძე, „ჩემთვის სიმართლე ყველაფერია“, თბილისი: 1996.

რობაქიძე 2008: რობაქიძე გრ., „სიყვარული მესამე ნაპირზე“ (შემდგენელი ნინო ხოფერია, „პეგასი“, თბილისი: 2008.

რომაქიძე 2009: „გროგოლ რობაქიძე 1880-1962“ (კრებული), „საქართველოს მაცნე“, თბილისი: 2009.

რომაქიძე 2010: რობაქიძე გრ. „ადოლფ ჰიტლერი“ (გერმ. თარგმნა დალი ფანჯიკიძემ), „არტანუჯი“, თბილისი: 2010.

რომაქიძე 2012ა: რობაქიძე გრ., „ნაწერები“, ტ. I, ლიტერატურის მუზეუმი, თბილისი: 2012.

რომაქიძე 2012ბ: რობაქიძე გრ., „ნაწერები“, ტ. II, ლიტერატურის მუზეუმი, თბილისი: 2012.

რომაქიძე 2012გ: რობაქიძე გრ., „ნაწერები“, ტ. III, ლიტერატურის მუზეუმი, თბილისი: 2012.

რომაქიძე 2012დ: რობაქიძე გრ., „ნაწერები“, ტ. IV, ლიტერატურის მუზეუმი, თბილისი: 2012.

რომაქიძე 2012ე: რობაქიძე გრ., „ნაწერები“, ტ. V, ლიტერატურის მუზეუმი, თბილისი: 2012.

სიგუა 2002: სიგუა ს., „ქართული მოდერნიზმი“, გ-ბა „დიდოსტატი“, თბილისი: 2002.

უნამუნო 2011: მიგელ დე უნამუნო ესეები, „სიესტა“, თბილისი: 2011.

Белый 1934: Белый А. «Между двух революций», Л-д: 1934.

შენიშვნები:

1) დაუჯერებელია, რომ ამ სტრიქონების ავტორს ექვსი წლის წინ მეგობართან (აკაკი პაპავასთან) მიწერილ წერილში ასეთი აღსარება აღმოხდა: „...მოვხუცდი, დავუძღურდი; ერთ წელზე მეტია მტანჯავს ნერვიული დეპრესია; დღე-ყოველ სამინელო ჭაპანწყვეტაში ვარ. დღეს ეს ორიოდ სიტყვა იკმარე. ვრცლად ვეცდები მოგწერო სხვა დროს“ (რობაქიძე: 2012დ: 452).

2) სხვათა შორის, ლიდა რობაქიძე რამდენჯერმე მყავს ნანახი ლიტერატურის ინსტიტუტში. აქ გიორგი გაჩეჩილაძეს აკითხავდა (როდესაც გარდაიცვალა, სწორედ გოგი იყო ერთადერთი ჩემს კოლეგათაგან, რომელიც მის გასვენებას დაესწრო).

3) გაზ. „სახალხო განათლება“, 1989 წ. 17 მარტი გვ. 6-7.

4) ნოდარ კაკაბაძე „გრიგოლ რობაქიძის გერმანული პორტრეტი“, ყ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“ # 5-6, თბილისი: 1992.

5) („გრიგოლ რობაქიძის ესესე“ [გიორგი აბაშიძის პუბლიკაცია], გაზ. კალმასობა, 1998, #14).

- 6). უ. „ქართული ემიგრაცია“, #2, (2015), გვ. 187.
- 7) უ. „ცისფერი ყანები“, #1, 1916 გვ. 22-23.
- 8) პაოლოს რობაქიძისადმი მიძღვნილი კიდევ ერთი ლექსი აქვს (ამავე სათაურით, 1922 წ.). გრიგოლსავე უძღვნეს ლექსები ტიციან ტაბიძემ და იოსებ გრაშაშვილმა.
- 9) ლელა წიქარაშვილი, „მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედების სახისმეტყველებითი ასპექტები“. სადისერტაციო რეფერატი (გვ. 16); შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი.
- 10) თომას ჰოიზერმანი, „ლიტერატურული საქართველო“, 1987., №49 (თარგმანი ნათია მოქელაძის).
- 11) <http://www.biblioteka.litklubi.ge/view-nawarmoebi.php?id=12901>
- 12) კობა იმედაშვილი – „მეტს არას ვთხოვ საქართველოს“, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1987 29 მაისი.
- 13) დოდონა კიზირია გროგოლ რობაქიძის „გველის პერანგი“ რუსულ-ევროპული სიმბოლიზმის კონტექსტში“ გაზ. „ლიტერატურული საქართველო, 1989 2 ივნ.
- 14) მანანა ახმეტელი – „დაბრუნება ფესვებთან“, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო, 1991 18 ოქტ..
- 15) „ადოლფ ჰიტლერი უცხოელი მწერლის თვალით“ (ბიოგრაფიული რომანი), 1938 წ.
- „მუსოლინი“ (ბიოგრაფიული რომანი), 1939 წ.
- ნიშანდობლივია ერთი პასაჟი 1938 წლის 23 დეკემბრით დათარიღებული წერილიდან, რომელშიც რობაქიძე თავის გერმანელ მეგობარს, მწერალ ბრუნო გოეტცს (1885-1954) თავის იმუამინდელ ყოფაზე დ გეგმებზე ატყობინებს: „...შენი მატერიალური გაჭირვებას ძალიან მალონებს, ამუამად თავადაც ძალზე მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა მაქვს, რას ვიზამთ! ფული თავისი „სიყვარულით“ არც შენ განებივრებს არც მე. ერთი ჩვენი საერთო მეგობარი ქალი შარშან ზაფხულში შემპირდა, რომ ინკოგნიტოდ გარკვეულ თანხას გადმოგირიცხავდა. მიიღე ეს ფული? ვინ იცის, მას ეს შეპირება იქნებ დაავიწყდა კიდევ! როდესაც შევხვდები, ამას შევახსენებ.
- დავამთავრე მავანი პიროვნების მითოსურ პორტრეტზე* მუშაობა. თუ დაიბეჭდა, იმედია, კარგ ფულს ვიშოვი“.
- * იგულისხმება „ადოლფ ჰიტლერი“ (ლ. ც.) (რობაქიძე 2012დ: 511).

ლევო ქიაჩელი

ლევო ქიაჩელის ბიოგრაფიას ზედმიწევნით ესადაგება ერთი ბრძნული გამონათქვამი: „ვისაც ახალგაზრდობისას მემბოხეობა არ უცდია – გული არ ჰქონია; და თუ ასაკოვანი კონსერვატორი არ გამხდარა – გონი“.

გავიხსენოთ ეს ბიოგრაფიაც, ეს შემოქმედებითი გზაც და, შესაძლებლობისამებრ შევეცადოთ „მეოცე საუკუნის ქართული პროზის კლასიკოსის“ ქრესტომათიულად ნაცნობ პორტრეტში ძნელადმესამჩნევი, მაგრამ სწორედ ამ გამორჩეული იერისათვის ნიშანდობლივი შტრიხები აღმოვაჩინოთ.

უკვე ცხოვრების დასალიერზე დანერილ თავის ავტობიოგრაფიაში ლევო ქიაჩელი ჰყვებოდა: „დავბადე 1884 წლის თებერვლის 19-ს წალენჯიხის რაიონის სოფელ ობუჯში. ჩემო მშობლები ხელმოკლე აზნაურები იყვნენ. მამაჩემი – მიხეილ ზურაბის ძე შენგელაია – განათლებული კაცი იყო, ქუთაისის გიმნაზიის ექვსი კლასი ჰქონდა დამთავრებული. დედაჩემს – მართა კელუცას ასულ ხვითას – სკოლაში არ უსწავლია, მაგრამ წერა-კითხვა იცოდა. დედამ შემასწავლა ანბანი იმხანად ქართველ თავადაზნაურთა წრეში გავრცელებული წესით.

ქუთაისის გიმნაზიაში, სადაც მამამ შვიდი წლისა მიმაბარა, დაიწყო ჩემი ცხოვრების ახალი პერიოდი. გიმნაზიელები მალე

გავკიტაცა მოწინავე იდეებმა. დავაარსეთ წრე, რომელიც მიზნად ისახავდა შეგვესწავლა მშობლიური ქართული მწერლობა და ისტორია. ამ წრეს ჰქონდა ხელნაწერი ჟურნალი „მომავალი“, სადაც გამოვაქვეყნე ჩემი პირველი მოთხრობა „სიმმარი“.

ეს დასათაურებანი – ჟურნალისაც და მოთხრობისაც, ვგონებ სიმბოლური აღმოჩნდა: საბედისწერო ისტორიები, გიმნაზიადამთავრებულ ლეონ შენგელაიას მომავალში თავს რომ გადახდებდა, სიმმარში ნანახს წააგავს...

მაგრამ, ვიდრე თხრობას დავიწყებდეთ, მოდიოთ, ჩვენი მთავარი გმირის სახელი დავაზუსტოთ: მაშ, ასე – „ლეონი“ ნათლობის სახელი გახლდათ;

„ლეუჩქა“ ან „ლეონია“ საალერსო იყო, შინაურთათვის; აი – „ლეო ქიაჩელი“ კი უკვე ლიტერატურული ფსევდონიმა: „ქიაჩი“, – წერდა სარგის ცაიშვილი, – წმინდა გიორგის ხატის სახელია და სამეგრელოში მასზე გადასცემდნენ (მეგრულად – „გონოჩამა“) მტყუანსა და მავნეს... თვით ხატი ადრე წამოუღიათ ოჩამჩირის მახლობლად მდებარე სოფელ ქიაჩიდან და დაუსვენებიათ ლეო ქიაჩელის მშობლიური სოფლის ობუჯის მონასტერში. ერთ დროს კი ხატის მფლობელები ლეო ქიაჩელის წინაპრები შენგელიები (ძველი წყაროებით – „შერგელაიები“) ყოფილან. თვით იმ უბანსაც კი, სადაც ეს მრისხანე ხატი ესვენა, ბოლო დროს ასევე ქიაჩი შეერქვა“.

თუ რა უკომპრომისო მრწამსია გაცხადებული სახელთა ამ შენაცვლებში – თვითონ განსაჯეთ....

ახლა კი ლეონ შენგელაიას მივუბრუნდეთ, რომელმაც პროფესიად იურისტობა აირჩია და 1904 წელს ქუთაისიდან ხარკოვის უნივერსიტეტს მიაშურა. ამ დროისათვის მამა უკვე გარდაცვლილი ჰყავდა (ჭლექით), დედა მაინცადამაინც აღფრთოვანებული არ იყო ამ მშფოთვარე დროს შვილის რუსეთში გამგზავრებით, მაგრამ, აბა რომელი ოცი წლის ახალგაზრდა დადის დედის ჯკუაზე?! თუმცა აქ საქმეში უკვე განგება ჩაერია და იურისპრუდენციის შესწავლა ლეონს მხოლოდ ერთი

სემესტრი მოუწია: სტუდენტურ არეულობებთან დაკავშირებით უნივერსიტეტი დაიხურა, მომავალი მწერალი კვლავ ქუთაისს დაუბრუნდა და აქ ისეთ სახიფათო საქმიანობაში ჩაება, რომ საწყალ დედამისს „ხარკოვის პერიოდი“ სანატრელი გაუხდა.

„დაბა ზუგდიდში, სოფელ ინგირში და სოფელ ყულისკარში შემთხვევა მქონდა სამჭერ მომესმინა ლეონ შენგელაიასთვის, და სხვებისთვის, რომლებიც ხალხს შეიარაღებული აჯანყებისაკენ მოუწოდებდნენ, – წერია პოლიციისათვის 1906 წელს მიცემულ ერთ-ერთ ჩვენებაში, – ამასთანავე, – განაგრძობს მონმე, – ისინი პირდებოდნენ ხალხს ყოველნაირ დოვლათს და ბედნიერებას. არწმუნებდნენ ყველას, რომ თავისუფალი რესპუბლიკის დროს ყველა თანასწორი უფლებით იქნება აღჭურვილი, აღარ იქნება ქონების უსამართლო განაწილება, სათავეში იქნება არა მეფე, არამედ ხალხის მიერ არჩეული პრეზიდენტი“. მაგრამ, ეს ჯერ კიდევ დებიუტია – მთავარი ახლა იწყება!

სამეგრელოში 1905 წლის მოვლენებისადმი მიძღვნილი მონოგრაფია გვამცნობს: „1905 წლის 5 დეკემბერს ღამის პირველ საათზე, ზუგდიდში დიმიტრი გეთიას ოთხასკაციანი წითელი რაზმი ლეონიდ შენგელაიასა და მელიტონ გობეჩიას ხელმძღვანელობით თავს დაესხა სამაზრო პოლიციის შენობას, განაიარაღა სტრაჟნიკები, ციხიდან გაათავისუფლა პოლიტიკური პატიმრები და უმსხვერპლოდ მოახერხა იქიდან 44 შაშხანისა და 3800 ვაზნის წაღება; იმავე წლის 29 დეკემბერს ლეო შენგელაია მონაწილეობდა ანაკლიიდან შვეიცარული სისტემის 300-მდე თოფის შემოზიდვისა და გლეხებისათვის მათი დარიგების ოპერაციაში, ხოლო 1906 წლის 6 იანვარს იგი ვასილ გეთიასთან და ანტონ კოდარიასთან ერთად წინ მიუძღოდა საზღვარგარეთიდან ჩამოტანილი და ადგილობრივი სტრაჟნიკებისაგან ჩამორთმეული თოფებით შეიარაღებულ წითელ რაზმელებს, რომლების ზუგდიდიდან გაემართნენ სამტრედიისაკენ, რათა შეეჩერებინათ ალიხანოვ-ავარსკის დამსჯელი ჯარების შემოსვლა ქალაქში“.

ალბანოვმა აჯანყების კერები გადაბუგა, მემბოხეებმა ინდივიდუალური ტერორით უპასუხეს – აბსოლუტური განუკითხაობის დრო დადგა: ვინ ვის კლავდა, ვინ ვის იტაცებდა, ვინ ვის ძარცვავდა – მამაზეციერი ვერ გაარჩევდა.

„თქვენ წარმოდგენა არა გაქვთ კავკასიაზე და აქაურ ამბებზე, – წერდა აკაკი წერეთელი პეტერბურგში დამკვიდრებულ ცოლ-შვილს, – რომ დღემდე თქვენთან ვერ ჩამოვსულვარ და რომ ასეთი ტერორის დროს წერილები თქვენამდე ვერ აღწევს, გასაკვირველი არაფერია. არ არის დღე, რომ სიკვდილს არ ველოდე. ჩვენი ნაცნობებიდან ნახევარი ამოხოცილია ბარბაროსულად. ხოცავს ყველა პარტია და გარდა ამისა პროფესიული ყაჩაღებიც – ისინი საშინლად მომრავლდნენ და დაუსჯელად მოქმედებენ. ჯერჯერობით მე ღმერთი მწყალობს და ეს სასწაულია!“

ამ სისხლიანი ბაკხანალიის შემყურე ახალგაზრდა ლეონ შენგელაია ნელი-ნელ იკურნებოდა „რევოლუციური რომანტიზმის“ ეპიდემიასავით მოდებული სენისაგან. ღვთის მადლით, დრო ამისათვის საკმაო ჰქონდა – ჯერ 1906 წლის ზამთარი და გაზაფხული, როცა ტყეში იყო გახიზნული სიმონ თოლორდავას რაზმელებთან ერთად და მერე, ამავე წლის ივნისიდან – უკვე ქუთაისის საგუბერნიო ციხეში. აქ, შეიძლება ითქვას, ოდიოზურად მოხვდა – თვითონ ჩაბარდა პოლიციას, გამოცხადებული ამნისტიითა და მთავრობის დაპირებებით დაიმედებული... ეს გულუბრყვილობა ახალგაზრდა მემბოხეს ნანატრ რევოლუციამდე (ანუ 1917 წლამდე) ციხეში გამოამწყვედა, რომ არა არალეგალურ მუშაობაში ნაწრთობი სოციალ-დემოკრატების შემუშავებული, ნებისმიერი დეტექტივის დამამშვენებელი სცენარი, რომელშიც ფიგურირებდნენ მოსყიდული ზედამხედველებიც, ციხის მოპირდაპირე სახლიდან ერთ თვეში საიდუმლოდ გათხრილი გვირაბიც, ფინალში კი – 38 გაქცეული პატიმარი, მათ შორის – ლეონ შენგელაია (სხვათა შორის, უთუოდ, იმავე ციხეში მიაბრუნებდნენ მადევარნი, ცნობილ

მიტროფანე ლალიძეს თავის სოფელში – გოდოგანში რომ არ გადაემალა).

წელიწადი და სამი თვე ციხის გადატენილ საკანში საკმარისი დროა იმისათვის, რომ მოაზროვნე ადამიანმა თავისი ცხოვრებისეული დებიუტი შეაჯამოს. სხვათა შორის, იმისთვისაც, რომ უკვე მწერლის თვალით ჩაუკვირდეს ექსტრემალურ სიტუაციაში მოხვედრილი ადამიანების ქცევას; იმისთვისაც, რომ ზოგიერთ თანამოსაკნესთან გულითადი ურთიერთობა დამყაროს (აქედან ერთ-ერთთან, მწერალ დავით სულიაშვილთან მეგობრობა მთელ მათ ცხოვრებას გასდევს).

ლეო ქიაჩელის ბიოგრაფების მოწმობით, სწორედ პატიმრობისას გადაწყვიტა მან თავის ძირითად პროფესიად მწერლობა აერჩია, თუმცა მისი იმდროინდელი უშუალო შთაბეჭდილებანი – „ტყის ძმებთან“ ერთად გადატანილი ხიფათიანი დღეებიც და საკანში მოსმენილი ისტორიებიც ლიტერატურულ ნარატივში მხოლოდ წლების შემდეგ გარდაისახებიან (რომანები „ტარიელ გოლუა“ (1913-1915 წ.წ.) და „სისხლი“ (1926-1927 წ.წ.).

ლეო ქიაჩელის ლიტერატურული დებიუტი, რომელიც 1909 წელს მაისში შესდგა, მოწმობდა, რომ ქუთაისის „ცენტრალში“ მიღებული გადაწყვეტილება დავიწყებას არ იყო მიცემული. სოციალ-დემოკრატების გაზეთ „ჩვენი აზრის“ ფურცლებზე ლ.მიხაძის ფსევდონიმით¹⁾ გამოქვეყნდა „წარსული ანწყობი“ („სურათები ჩვენი თავადაზნაურობის ცხოვრებიდან რევოლუციის წინააღმდეგ“) – რეალურ შთაბეჭდილებებზე აგებული ნოველა, რომელიც დღესაც გულწრფელი ინტერესით იკითხება, ხოლო ერთი საუკუნის წინ, ცხადია, განსაკუთრებულ ყურადღებას მიიპყრობდა. ამ შთაბეჭდილებას, შესაძლოა, რამდენადმე აწელებდა 1911 წელს „სახალხო გაზეთის“ სურათებიან დამატებაში გამოქვეყნებული ნოველა „დავითის მალლობზე“, გაჭერებული იმდროინდელი დეკადენტური კლიშეებით (იგივე შეიძლება ითქვას იმავე წელს და იმავე გაზეთში დასტამბულ „მიუწვდომელ სიმზე“).

საბედნიეროდ, მოთხრობები, რომლებიც მკითხველმა მომდევნო წლებში გაიცნო, ქართული სინამდვილის ფაქიზ აღქმაზე და გამოკვეთილ შემოქმედებით ინდივიდუალობაზე მეტყველებდნენ („ცოდვის შვილები“, „სტეფანე“, „იმედები“, „ჯადოსანი...“). „მცირე პროზის“ ამ ნიმუშებს არ ემჩნეოდათ იმ მეორადობის ნასახივ კი, რომლითაც გამოირჩეოდნენ მწერლისათვის ეგზომ არაორგანული დეკადენტური ეგზერსისები.

ლევო ქიაჩელის ლიტერატურულ დებიუტს შეუმჩნევლად ნამდვილად არ ჩაუვლია: თავის მოგონებებში ვაჟა-ფშაველაზე სიკო ფაშალიშვილი (ლევო ქიაჩელის კოლეგა და თანატოლი) წერდა, რომ ვაჟა „გულწრფელი სიხარულით ხვდებოდა ახალი ძალების დამკვიდრებას ჩვენს ლიტერატურაში. განსაკუთრებით უყვარდა გერონტი ქიქოძის კრიტიკული წერილების კითხვა და თუმცა დიდი მოთაყვანე იყო ვასილ ბარნოვისა, ჩვენს პროზაში ახალ ნაკადად თვლიდა ლევო ქიაჩელისა და ნიკო ლორთქიფანიძის მოთხრობებს“.

თუ იმასაც გავიხსენებთ, რომ „ტარიელ გოლუა“ ჯერ არ დაწერილა და ლევო ქიაჩელის საყოველთაო აღიარება – მომავლის საქმეა, – კიდევ უფრო დავაფასებთ ვაჟას ლიტერატურულ ალღოსა და ინტუიციას.

ერთი მნიშვნელოვანი (გეოგრაფიული) ფაქტორი არ მინდა გამომჩივს: ეს ყველაფერი, რაც კი იწერება – ქიაჩელისეული პროზა, – უცხოეთში იწერება: ჯერ მოსკოვში, სადაც ისევ და ისევ მიტროფანე ლალიძის ხელშეწყობით, წვერმოშვებული ლევო ქიაჩელი ეპიფანე მგელაძის პასპორტით გოდოგანის ტყიდან – ფოთი-ოდესის გავლით გაიხიზნება, ხოლო 1912 წლიდან – უკვე ემიგრაციაში, ჟენევაში დაიდებს ბინას.

აქ, შვეიცარიაში იგი კვლავ შეხვდება დავით სულიაშვილს და ეს შეხვედრა, მისივე თქმით, ერთ-ერთი ყველაზე სასიამოვნო სიურპრიზი იქნება, რომელიც კი ბედს მისთვის განუზღადავია. კიდევ ერთი სიურპრიზი, რომელმაც საგრძნობლად გაუადვილა ლევო ქიაჩელს ჟენევაში ცხოვრება და სწავლა (ამასობაში მან

ხარკოვის უნივერსიტეტიდან მიღებული ცნობის წყალობით სწავლა განაგრძო ჟენევის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე) იყო „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ სტიპენდია. ამ სტიპენდიით დაიმუშაო ბუღალს, როგორც იქნა, მიზეზი მიეცა შვილის ფათერაკებით განაწამები ღებდა გაემხნეებინა: „ახლა ფული რომ მომდის, ღებდა (იმჟამინდელ 25 მანეთზეა ლაპარაკი – ზ.ა.), ის იმიტომ დამინიშნეს, რომ წერა მოსწონთ ჩემი. თუ ვიცოცხლე ღებდა, მე კარგი მწერალი ვიქნები და იქნება ამან ჩემი საქმე კარგად წაიყვანოს. ისე რომ, ამ მხრივ, ღებდა, ტყუილა არ გიტარებოვარ ცხრა თვეს და ტყუილა არ გიმეცადინია ჩემს აღზრდაზე. ხომ კარგია, ღებდა, როცა შვილი მწერალია და ისიც ნიჭიერი. ამ ჩემს ამბავს უფრო გაიგებ და უფრო გაიგებ აწი... მე ბევრი კარგი იმედი მაქვს!“

როგორი ჭაბუკური სინრთველე, მიაშიტობა და თავდაჯერებაა ამ წერილში. მაგრამ, რა გინდა, – ხომ აუხდინა ღებდას დანაპირები!

სწორედ ჟენევაში იწერება ლეო ქიაჩელის პირველი რომანი – „ტარიელ გოლეა“ (1913-1915 წ.წ.), რომელიც „სახალხო ფურცელში“ მთელი ორი თვის განმავლობაში იბეჭდებოდა (1916 წლის მარტიდან – მაისამდე) და ხელიდან ხელში გადადიოდა. ისე რომ, 1916 წლის გაზაფხულზე ზემოდნახსენები „მომავლისა“ და „სიზმრის“ სიმბოლიკა ერთობ აქტუალური გახდა: „ათასნაირი დამთხვევა ხდება ცხოვრებაში, – იგონებდა წლების შემდეგ ლეო ქიაჩელი, – მაგრამ ამისთანა თუ შესაძლებელი იყო, ვერ წარმომედგინა. კინაღამ გავვიყდი... სიზმარი მეგონა. ხელში მეჭირა ფართოდ გაშლილი გაზეთი და თვალს ვერ ვაშორებდი მისი მაღალი ფელეტონის მომსხოდ დაბეჭდილ სათაურს – „ტარიელ გოლეა“. ნათელი იყო, რომ სიზმარში კი არა, ცხადში ვიყავი. საკვირველი იყო ის, რომ ამელო სწორედ ის გაზეთი, რომელშიც ჩემი რომანის პირველი თავები იყო დაბეჭდილი

რედაქციის მიერ ნაწარმოებისადმი მიძღვნილ მცირე შენიშვნით, რომელიც მის ქებას შეიცავდა“.

მოგეხსენებათ, „ტარიელ გოლუაში“ 1905 წლის რევოლუციური სიტუაციაა აღწერილი. განვლილმა საუკუნემ და იმ სიმწარემ, რაც კი საქართველომ იწვნია 1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, რაღა თქმა უნდა, ოდინდელი პათოსი დაუკარგა „რევოლუციური რომანტიზმით“ გაჯერებულ სიტუაციებსაც და პერსონაჟებსაც. მაგრამ, რაც უნდა გასაკვირი იყოს, ტარიელ გოლუას „იდეალიზებულ ლიტერატურულ სახეს“ (ეს თავად ავტორის განსაზღვრებაა) დღემდე არ დაუკარგავს თავისი ხიბლი. პირველ ყოვლისა, უთუოდ იმიტომ, რომ მთლიანად ამ ფსიქოლოგიურ პორტრეტშიც, მის მსოფლალქმაშიც და შეფასებებშიც უმთავრესი მაინც მარადიული ადამიანური ფასეულობებია და არა ის სოციალური ვნებათაღელვა, რომელიც წარმართავს რომანის სიუჟეტური თხრობის ქარგას.

1916 წელი არა მხოლოდ ლიტერატურული წარმატებებით იყო აღსანიშნავი ლეო ქიაჩელის ბიოგრაფიაში. „პოლიტიკური რომანტიზმისა“ და განსაკუთრებით კრიტიკულ სიტუაციებში გამჟღავნებული თავდაჭერილობისა და პრაგმატიზმის პარადოქსულმა თანაარსებობამ ამ იშვიათ ფსიქოტიპში მხოლოდღა საზოგადოებრივ სარბიელზე როდი იჩინა თავი – მის პიროვნულ არჩევანსაც დაემჩნა: „ობიექტი“ მისი გაუნელებელი ინტერესისა მთელი 13 წლის მანძილზე ქუთაისის წმინდა ნინოს სასწავლებლის ერთობ მომხიბლავი მოწაფე ვერა კაკაბაძე გახლდათ, ლეონზე ორი წლით უმცროსი. იგი ასევე არ დარჩენილა გულგრილი ამ დახვეწილი გარეგნობისა და მანერების თაყვანისმცემლისადმი...

როდესაც ლეონი მოსკოვში იყო გახიზნული, ვერა პეტერბურგის ქალთა სამედიცინო ინსტიტუტში სწავლობდა და, რაღა თქმა უნდა, როცა კი „არალეგალ“ სტუდენტს შესაძლებლობა მიეცემოდა, ჩააკითხავდა ხოლმე სატრფოს. ისე რომ, 1916 წლის შემოდგომაზე მათი დაქორწინება კარგა ხნით ადრე

იყო გადაწყვეტილი (ეს სატრფიალო ისტორია მოგვიანებით საფუძვლად დაედება „სისხლის“ ავტობიოგრაფიულ პასაჟებს). აქვე უნდა ითქვას, რომ ქორწილიც, ისევე, როგორც ლეო ქიაჩელის თბილისში გამოჩენა კონსპირატიულ პირობებში ჩატარდა, რადგან ქიაჩელი ჯერ კიდევ სახელმწიფო დამნაშავედ ითვლებოდა და მისი გამომგზავრება შვეიცარიიდან (რაც ალევორიულად აისახა კიდევ პროზაულ მინიატიურაში – „მუხა და ტირიფი“,) არც თუ უხიფათო იყო.

ერთი წლის შემდეგ ვითარება რადიკალურად იცვლება: 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის წყალობით ლეო ქიაჩელი არა მხოლოდ მოქალაქეობრივ უფლებებს იბრუნებს. ახლა მის წინააღმდეგ პოლიციის უწყებაში წლობით ნაგროვები „კომპრომატი“ მისივე საზოგადოებრივ პრესტიჟს განაპირობებს და „ტარიელ გოლუას“ ავტორს თავისუფლებისათვის თავდადებული მებრძოლის შარავანდედით მოსავს. სხვათა შორის, სწორედ იმავე, 1917 წელს „ტარიელ გოლუა“ ცალკე წიგნად გამოიცემა (იმ დროისათვის სოლიდური – 4.000 ტირაჟით) და ამ „ლიტერატურულ ნათლობას“ ქიაჩელთა პირმშოს – ოთარის დაბადება დაემთხვევა.

1917-1921 წლები განსაკუთრებული პერიოდია ლეო ქიაჩელის ცხოვრებაში (ისევე, როგორც მთლიანად მისი ქვეყნისა): მწერალს თითქოს გადაავიწყდა თავისი აღთქმა – პოლიტიკას სამარადუამოდ განრიდებოდა და საქართველოს დამოუკიდებლობის იმედით გულანთებული, შუაგულ პოლიტიკურ ქარცეცხლში გადაეშვა. ამის სიმბოლური (და – ღირსშესანიშნავი) დასტურია მისი ხელმოწერა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტზე.

რაც შეეხება უკვე პრაქტიკულ საქმიანობას, ის ლეგალიზებისთანავეა დაწყებული და 1917 წელსვე ლეო ქიაჩელი ზუგდიდის პირველ ხელისუფლად ინიშნება. აქვე, ზუგდიდში აპატიმრებენ მას 1921 წლის მარტში ქალაქს დაპატრონებული ბოლშევიკები, მაგრამ, განგება ამჯერადაც უიმედიათესს სიუჟეტს

აკინძავს: ზუგდიდის რევეკომი სწორედ ის გრიგოლ როგავა აღმოჩნდება, რომელიც ორი წლის წინ ლეო ქიაჩელის ბრძანებით ამავე ციხიდან გაათავისუფლეს და ახლა იგივე ჟესტით გადაუხდის ვალს თავის სოციალ-დემოკრატ კოლეგას.

ლეო ქიაჩელი თბილისში ბრუნდება ცოლ-შვილთან და ერთხანს, ინერციით, თავის ორგანიზატორულ პათოსს სამწერლო საქმეებს ახარჯავს: ჯერ საქართველოს მწერალთა კავშირის თავმჯდომარის, კოტე მაყაშვილის მოადგილეა, მერე თავის რამდენიმე თანამოაზრესთან ერთად – ლიტერატურული გაერთიანების – „არიფიონის“ დამფუძნებელი. მაგრამ იგივე „არიფიონის“ დახურვამ, ისევე, როგორც მისი საყვარელი მწერალთა კავშირის დროთა განმავლობაში მთავრობის ერთ, ჩვეულებრივ უწყებად გადაქცევამ, საპასუხო ნაბიჯები უკარნახა – მისი განონასწორებული ტემპერამენტისა და პოლიტიკური ალღოს შესატყვისი: ქიაჩელი აკურატულად ესწრებოდა მწერალთა ყრილობებსა და პრეზიდიუმის სხდომებს, მაგრამ, რატომღაც, სწორედ მაშინ ხდებოდა ავად, როდესაც ამ სხდომებს ავისმომასწავებელი უვერტიკურები უძლოდა წინ...

იგი ახლა უკვე საბოლოოდ უბრუნდება თავის საწერ მაგიდას. არც ის იქნებოდა გასაკვირი, რომ ხანგრძლივი შემოქმედებითი ინტერვალით შეცბუნებულს, გასამხნეველად ამ მაგიდის უკრაში საგულდაგულოდ გადანახული ერთი ჩანაწერი გადაეკითხა, ცოტა ხნის წინ გარდაცვლილი სოფრომ მგალობლიშვილისა: „სხვისა არ ვიცი, მე კი, ბერიკაცს, ლეო ქიაჩელის ნაწერი – მოთხრობა თუ ნოველა, ქვესკნელიდან ზესკნელზე ამაგდებს ხოლმე, გაყინულს, სიბერისაგან შემდგარ სისხლს ამიჩუხჩუხებს, ზე აღმაფერენს. ასეთი ლამაზი, სურნელოვანი სიტყვა, გუნდ-რუკსავით საამო არსად არ შემხვედრია, როგორც ლეოს ნოველებში..... ერთი სიტყვით, მეფეა სიტყვისა... იგი პროზის ბატონია”.

გასული საუკუნის 20-იანი წლების პირველ ნახევარში „პროზის ბატონი“ ძირითადად ესეისტიკის ჟანრს სწყალობს.

ამ წლებშია დაწერილი მისი წერილები „ქართული წიგნი“, „დიმიტრი ყიფიანი“, „შოთა მღვიმელი“, „დანტე ალიგიერი“, „ანატოლ ფრანსი“, „რომენ როლანის „ჟან კრისტოფი“ და სხვ. იშვიათად ბავშვებისთვისაც წერს...

ამ გამიზნულმა „შესვენებამ“, როგორც ეტყობა, დიდად შეუწყო ხელი ლეო ქიაჩელის მწერლური ხელოვნების სრულყოფას. ამის დასტურია 1927 წლით დათარიღებული „თავადის ქალი მაია“, ერთი წლის შემდეგ დაწერილი „ალმასგირ კიბულან“ და ამ შემოქმედებითი ამოფრქვევის დამაგვირგვინებელი – „ჰაკი აძბა“ (1933).

XX საუკუნის ქართული პროზის ამ შედეგრისადმი მიძღვნილი სტატიებიდან მთელი ანთოლოგია შეიძლება შედგეს. ვგონებ მცირედი ნიუანსიც არ დარჩენილა ამ მოთხრობისა, კრიტიკული განსჯის საგანი რომ არ გამხდარიყო.

განზოგადებაც მრავლად იყო – დროის შესატყვისიც და ზედროულ ფასეულობებზე დამყარებულისაც... აქედან განსაკუთრებით ნიშანდობლივი იყო აკაკი ბაქრაძის ესეი „მასალა და მოთხრობა“ (1979), რომელშიც 1918 წლის თებერვალში სოხუმის რეიდზე ბოლშევიკური კრეისერის გამოჩენის შემდგომ დატრიალებული დრამა შეჯერებული იყო ამ რეალური ეპიზოდის მხატვრულ ინტერპრეტაციასთან „ჰაკი აძბაში“ სწორედ მარადიული ადამიანური ფასეულობების თვალსაზრისით: „მართალია, მოთხრობაში მხოლოდ ერთი დღეა აღწერილი, – წერდა აკაკი ბაქრაძე, – მაგრამ ეს ერთი დღე ისეთი რთული ამბებით იყო სავსე, რომ ხშირად მთელი ცხოვრების მანძილზე ვერ ნახავს და განიცდის კაცი. შიში, მკვლელობა, სულმდაბლობა, ერთგულება, ღალატი – ყველაფერი ეს ერთბაშად მოხდა უჭუშ მხსას თვალწინ. ამან გარდაქმნა მისი სამშვივნელი და აზიარა იმ ჭეშმარიტებას, რომ სიკვდილის წინაშე, საიქიოს კარიბჭესთან ყველა ადამიანური ვნება პანია, არარა და სასაცილოა. მაგრამ ამ ჭეშმარიტებას მხოლოდ სიცოცხლის დასასრულს იჭერებს ადამიანი. უფრო ადრე რომ შეეძლოს მისი დაჯერება, ალბათ

არავითარ ბოროტებას არ ჩაიდენდა. როცა ამ ჭეშმარიტებას შეიტყობს და დაიჭერებს ადამიანი, ისღა დარჩენია მას, რომ მშვიდად და ღირსეულად შეეგებოს სიკვდილს. უკუშ ემხაც ასე მოიქცა”.

„ჰაკი აძბა“ 1933 წელს „მნათობის“ ნოემბრის ნომერში გამოქვეყნდა. მაგრამ ლეო ქიაჩელი უსიტყვოდ და უემოციოდ უცქერდა მისი ლიტერატურული შედეგის ტრიუმფს – მის გვერდით აღარ იყო ის სულის თანაზიარი, ვისაც ყველაზე უფრო გააბედნიერებდა ქმრის საყოველთაო აღიარება... უკვე რამდენიმე თვე იყო გასული მას შემდეგ, რაც ვერა კაკაბაძე ფატალურმა სენმა იმსხვერპლა...

შვილების გაათავისუფლებლად ყურადღებამ მწერალი მამის უმძიმესი სულიერი კრიზისიდან გამოსაყვანად, ბოლოსდაბოლოს რაღაც შედეგი მაინც გამოიღო: ლეო ქიაჩელი თანხმდება ნიკოლოზ შენგელაიას წინადადებაზე ერთად შემოიარონ დასავლეთ საქართველოს სოფლები და შთაბეჭდილებები ჯერ ლიტერატურულ სცენარს დაუდონ საფუძვლად, მერე კი ფილმს (აქ, უთუოდ, გარემოს შეცვლისა და ფსიქოლოგიური გადართვის ფაქტორიც მოქმედებდა).

იდეა ნამდვილად ნაყოფიერი აღმოჩნდა: ფილმი – ფილმად („ნარინჯის ველი“), მაგრამ ლეო ქიაჩელმა სცენარის წარმატება არ იკმარა და მდიდარი სასცენარო მასალის საფუძველზე 1936-1937 წ.წ. დაწერა რომანი, რომელიც ათეული წლების განმავლობაში ქართული საბჭოთა პროზის ქრესტომათიულ ნიმუშად ითვლებოდა, 1941 წელს სტალინური პრემიით დაჯილდოვდა და რომელზეც მონათვეთა მთელი თაობები აღიზარდა. ჩვენ კარგად გვახსოვს ამ რომანის სათაური – „გვალი ბიგვა“.

გასული საუკუნის ბოლოს ჩვენს ქვეყანაში დანყებული ღირებულებათა საყოველთაო გადაფასება ცხადია „გვალი ბიგვასაც“ შეეხო. პარადოქსია, მაგრამ მრავალ მოსაზრებათაგან, გკონებ, ყველაზე ობიექტური იმ ავტორს ეკუთვნის, რომელიც,

წესით (როგორც ქიაჩელის სიძე) სწორედაც რომ სუბიექტური უნდა ყოფილიყო – გერმანისტ რევამ ყარალაშვილს: „რა ვუყოთ ლეო ქიაჩელის „გვადი ბიგვას?“ – ეკითხებოდა იგი მკითხველს ვრცელი საგაზეთო სტატიის სათაურში და დამატებლად პასუხობდა ამ კითხვაზე: „...გვადი ბიგვაში იმთავითვე იყო ჩადებული სხვებისათვის გაუგებარი ისეთი სიბრძნე და მყარი მნეობრივი საფუძველი, რომელიც მკვეთრად გამოარჩევს მას ამ რომანის დანარჩენი პერსონაჟებისაგან. რა თქმა უნდა, არც გვადი იყო სრულიად უნაკლო პიროვნება და მის ქცევაშიც დაიძებნება მრავალი ისეთი რამ, რაც არც მოსაწონია და არც სამაგალითო... მაგრამ განსხვავებით სხვათაგან, გარედან მოტანილი სქემებით რომ მოქმედებენ, იგი მუდამ ერთგულია თავისი თავისა და იმ მნეობრივი პირველსაწყისისა, რომელსაც ემყარება კაცთა ბუნება“.

ზემოსხენებულ სტატიაში რევამ ყარალაშვილი ხაზს უსვამდა ლეო ქიაჩელისათვის განსაკუთრებით სათუთ თემას მამაშვილობისა. „ალმასგირ კიბულანიდან“ – „მთის კაცამდე“ ეს თემა მართლაც რეფერენად გასდევს მთელ მის შემოქმედებას. ღმერთმა უწყის – ეგების, დასაწყისში, როგორც ბოლომდე გაუცნობიერებელი წინათგრძნობა (ლევან გოთუას ვაჟი 1942 წელს დაიღუპა, მეორე მსოფლიო ომში, ყირიმის ნახევარკუნძულზე) და შემგომ კი, როდესაც ეს მისტიკური შიში უკვე რეალობად იქცა – როგორც მწარე მოთქმა და ბედის სამღერავი. ამ ცხოვრებისეული დრამის შემდეგ ლეო ქიაჩელმა კიდევ ოცი წელი იცოცხლა – კვლავინდებურად წერდა ბავშვებისათვის, სწორებები შეჰქონდა ადრინდელ ტექსტებში, ერთგულად მეურვეობდა შვილიშვილებს და მშობლიური ობუჯის სკოლასა და ბიბლიოთეკას.

გარეშემოწონი ლეო ქიაჩელს გამორჩეული მოწინებით ექცეოდნენ, და უნდა ითქვას, რომ მთელი მისი იერი, ცხოვრების ნირი, მიხვრა-მოხვრა თუ სიტყვა-პასუხი (და არა მხოლოდ ლიტერატურული მემკვიდრეობა) ზედმინწევით ესადაგებოდა XIX

საუკუნიდან ქართულ ცნობიერებაში შთანერგილ წარმოდგენას ცოცხალი კლასიკოსის შესახებ.

იგი მართლაც ცოცხალი კლასიკოსი იყო და როცა გარდაიცვალა, 1963 წლის 25 დეკემბერს, მთანმინდაზე დაკრძალეს.

შენიშვნები:

1) სხვანაირად არც შეიძლებოდა ძეგნილი „პოლიტიკური დამნაშავეისათვის“. სხვათა შორის, ამავე, 1909 წლიდან მწერლის ფსევდონიმი, როგორც წესი – „ლეო ქიაჩელია“; ხანდახან თუ მიმართავს ძველ – „ალერტს“.

იოსებ გრიშაშვილი

იოსებ გრიშაშვილის ცხოვრების თვალმომდევნება ივანე გომართელის ლიტერატურული ჩანახატიით მინდა დავიწყო, რადგან თანამედროვის თვალი ისეთ დეტალს შენიშნავს, რომელიც დროთა სიშორეში გაუჩინარდება ხოლმე: „ტან-მორჩილი და მკვიდრად შეკრული. სანდომიანი და მარილიანი. მშვიდი და წყნარი. თავმდაბალი და უწყინარი. თავდაჭერილი და თავაზიანი, დარბაისელი და ზრდილი. ენა-ტკბილი და ენა-გესლიანი. უბრალო – მიხვრა-მოხვრაში და წყნარად მოსიარულე. მუდამ თავის შიგნით მზირალი. პირველის შეხედვით, თითქოს ცივი, ანგარიშიანი, მაგრამ მუდამ შინაგანი ცეცხლით აგიზგიზებული და წმინდა სიგიჟემდე გატაცებული. ტკბილად მოსაუბრე და ცეცხლისმფრქვეველი, ნაზი და ტლანჩი. განვითარებული და ველური, ევროპიელი და აზიელი. მუდამ კი ტფილისზე შეყვარებული. ქართული სიტყვის მხატვარი და ხუროთმოძღვარი, – აი გრიშაშვილი“ (ივანე გომართელი – „გრიშაშვილის პროფილი“).

სად უნდა დაბადებულიყო ეს „ტფილისზე შეყვარებული“ პოეტი, თუ არ ისეთ უძველეს უბანში, როგორიც ხარფუხია – აბანოთუბანსა და ორთაჭალას შუა რომაა მოქცეული. თუ როდის, ზუსტად რომც არ გახსოვდეთ, მიახლოებით მაინც იტყვიოთ, რომ ეს XIX საუკუნის ბოლო უნდა იყოს, როდესაც თბილისის

ჯერ კიდევ შერჩენოდა თავისი გამორჩეული იერი, ხოლო მის მაცხოვრებლებს – არანაკლებ განუმეორებელი კოლორიტი.

ამ კოლორიტს კლასიკურად განასახიერებდა უბანიც და ხარფუხელი ხელოსნის, გრიშა მამულაშვილისა (იმედია, პოეტის ფსევდონიმის წარმომავლობაც ნათელი გახდა) და მისი ცოლის – გაქართველებული სომხის, ეკატერინე ოჭანეშიშვილის ოჯახიც. მაინც დავაზუსტებ ღირსშესანიშნავ თარიღს პოეტის დაბადებისა – 1889 წლის 11/23 აპრილი.

იოსებ გრიშაშვილი სევდანარევი იუმორით ყვებოდა თავის თავზე:

„ეს იყო 1905-1906 წელს... ვიქნებოდი 16 წლისა. მამა ორი წლის მკვდარი მყავდა, დედა – გათხოვილი. მეღუქნები პატივსა მცემდნენ, როგორც „ნიგნის კაცს“ და მეც ხშირად მთელი საათობით მიკითხავს მათთვის „ყარამანიანი“, „ქალ-ვაჟიანი“, „ჩარდავრიშიანი“ და საამოდ სასმენელი სხვადასხვა ამბები თუ ზღაპრები...“

ამ იარაღით დავუახლოვდი უბნის ქალიშვილებსაც. ჩემი ფრონტი ეხლა ლამაზებში გადავიტანე და წიგნებით გავავლე დემარკაციული ხაზი ოცნებასა და სინამდვილეს შორის.

სიყვარულით არავინ მიყვარდა: ყველას ერთნაირად ველაზღანდარებოდი. მოვწონდი ხანში შესულ ერთ ბანოვანს, რომელსაც – გაუთხოვრად დარჩენისათვის – მეზობლები „ბედმოძვირებულს“ ეძახდნენ. შევეჩვიე. საქმე ისე მოეწყო, რომ ან უნდა შემერთო, ან თავი დამენებებინა. მეზობლები დამცინოდნენ: „ერთი დედა გაისტუმრე სახლიდან და ეხლა მეორე გინდა მოიყვანო?“ ყური მოვიდვრინე. საქმე, რასაკვირველია, ჩაიშალა. ალბათ, ამიტომ არის, რომ მას შემდეგ „ოჯახურ სიმყუდროვეს“ აღმაცერად შევყურებ. ამ გარემოებას იმ ხანებში მრავალი ლექსი ვუძღვენ, რომელთაც ბალღობის იერი დაჰკრავდა. გაიტაცეს ეს ლექსები უბნის ყარაჩოღელებმა და ქუჩა-ქუჩა მღეროდნენ ქეიფის დროს. ბოლოს, ბუკინისტ არნაუტოვის წინადადებით, შევაგროვე ეს ლექსები და მისივე

გამომცემლობით „გუტენბერგის“ სტამბაში დაიბეჭდა ჩემი ლექსების პატარა კრებული, სახელად „ფანტაზია“.

რა იყო ჩემი სიჭაბუკე ძველ სათვალავში?
დედა სხვას გაჰყვა, მამა უკვე იწვა საფლავში...
და დედამინის ზედაპირზე ვვმობდი ბატონთა,
ვინ ამასხამდა წინდის ჩხირზე, ჩხირი არ მქონდა!
და ვიზრდებოდი დაჩაგრული ყასბის მორებთან,
და მუხამბაზებს ჩემი გული იმეორებდა.

მოგონებებიდან ისიც ვიცით, როგორ გაუნადგურეს „ფი-რუზას“ (სოსოს ეს მეტსახელი ცისფერი თვალების გამო შეარქვეს) მისი „წკიპურტებით“ განაწყენებულმა მეზობლებმა პირველი წიგნის მთელი ტირაჟი...

შემდგომ თეატრი გამხდარა მისი სანატრიონი (განზრახ ვიხსენებ აქ ჩვენი მეტყველებიდან გამქრალ და ოდენ გრიშაშვილისეულ, უნიკალურ „ქალაქურ ლექსიკონში“ აკინძულ სიტყვა-მარგალიტებს) და ხარფუხის სცენისმოყვარეთაგან პატარა დასი შეუდგენია: „ხარფუხში წარმოდგენების მართვა რომ მოგვებმრდა, ზაფხულობით დავინწყეთ „ვასტროლები“. ჩვენი მარშრუტი განისაზღვრებოდა შემდეგი სოფლებით: დიღომი, წყნეთი, ავჭალა, მცხეთა... სოფლებში წასასვლელად წინა დღით ურმებს ვჭირაობდით, ნაშუალამევს თბილისიდან გავდიოდით, რომ დილით დანიშნულ ადგილას ვყოფილიყავით...“

ძველი თბილისის „თეატრალური ბოჰემა“ 1913 წელს დაიშალა, თუმცაღა, თეატრით გატაცება იოსებ გრიშაშვილს მთელი ცხოვრება გაჰყვა.

განსაკუთრებული სითბოთი იგონებდა იგი ვალერიან გუნიასთან ნაცნობობას, თავის სუფლიორობას სხვადასხვა თეატრალურ სცენებზე, საგასტროლო მოგზაურობებს: „გულწრფელად უნდა ვთქვა, – წერდა გრიშაშვილი, – რომ მსახიობთა წრეში ყოფნამ აღმზრდელობითი როლი ითამაშა ჩემს ცხოვრებაში. არც ერთ წიგნს არ შეეძლო ჩემთვის იმდენი სულიერი საზრდო მოეცა, რაც მომცა იმ მოგზაურობამ – საქართველოს

სხვადასხვა კუთხეებში რომ იმართებოდა მესხის, მესხიშვილის და გუნიას ინიციატივით“.

ვალერიან გუნიას სახელსვე უკავშირდება „თეატრის ტრფიალის“ ამჯერად უკვე ლიტერატურული დებიუტი ქართულ პრესაში: 1907 წელს ჟურნალ – „ნიშადურის“ (რომელსაც გუნია რედაქტორობს) სექტემბრის ნომრის პირველ გვერდზე დაიბეჭდა გრიშაშვილის ლექსი – გამოძახილი ილია ჭავჭავაძის მკვლელობაზე.

სისტემატურ სწავლა-განათლებას რაც შეეხება, 1897 წელს პატარა სოსო თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიაში შეიყვანეს (იმუამად აქ მასწავლებლობდნენ კოტე მაყაშვილი და არსენ მამულაიშვილი (ლალლიონი), ხოლო დირექტორი – ექვთიმე თაყაიშვილი გახლდათ). სამწუხაროდ, მესამე კლასის შემდეგ, გრიშაშვილს გიმნაზიის დატოვება მოუწია – მამა-მარჩენლის გარდაცვალების გამო.

ამ მარცხის მიუხედავად, იოსებ გრიშაშვილმა შესძლო თავისი ღროისათვის ერთერთი ყველაზე წიგნიერი ქართველი ინტელიგენტი გამხდარიყო და თუკი არსებობდა თბილისში მისთვის სულიერი სავანე – ეს იყო თეატრი და წიგნთსაცავი.

მართლაც თეატრალური გარემოს დამსახურებაა, სანათურის შექმნე სულმოუთქმელად ნაკითხული წიგნებისა, თუ მაინც იმ მოუსვენარი ნაპერწკლისა, ასერიგად რომ განასხვავებს დაბადებით პოეტს ყველა სხვათაგან, მაგრამ, 1911 წლისათვის უსახსრო და უპატრონო ხარფუხელი ყმაწვილი უკვე ხუთი პოეტური კრებულის ავტორია. „კრებული“ – სოლიდურად ჟღერს... თხელყდიანი, სიფრიფანა წიგნებია, მაგრამ მაინც წიგნები: პირველი აქედან („ვარდის კონა...“ – 1906 წ.), როგორც მოგახსენეთ, განაწყენებულმა მეზობლებმა აკუნეს (ავტორის ნაცვლად!); მეორე, მომდევნო წელს გამოცემული, არანაკლებ „ორიგინალურადაა“ დასათაურებული – „ფანტაზია“; ერთი წლის შემდეგ გამოდის „ზურნა“; 1909-ში – „არ შეგცივდეს, ბარაშკაჯან“;

დაბოლოს, კიდევ ორწლიანი ინტერვალით, 1911-ში, არც მეტი, არც ნაკლები – „ოცნების კოცნა“.

ადვილი გამოსათვლელია, რომ იოსებ გრიშაშვილი ამ დროისათვის სულ ოცდაორი წლისაა; არც ისაა ძნელი შესამჩნევი – რა ბანალური და „დამტკბარია“ მისი პირველი წიგნების სათაურები (იმასაც დავუმატებ, რომ „მიგთავსი“ სავსებით შეესატყვისებოდა ამ „შაქარყინულს“...).

ხელოვნებაში დეკადანსი ზეობს და არ დარჩენილა მისი ჟანრი, რომელიც „მკვნესარე ჩანგებს“, „ცისფერ ბალდახინებს“, „დამტკნარ ვარდებს“, „მომაკვდავ გედებს“ და ნისლში ჩაკარგულ საფლავეებს არ „დაემშვენებინათ“. მთელი დასტა პოეტებისა უმოწყალოდ რითმავს მეტაფორათა ამ „რეკვიზიტს“...

იმხანად, მხოლოდ ორი პოეტი დააღწევს თავს ეპიგონური თემების, სახეებისა და ინტონაციების მოჭადლოებულ წრეს – გალაკტიონ ტაბიძე და იოსებ გრიშაშვილი – ხასიათითაც, მსოფლალქმითაც და მწერლური მანერითაც უკიდურესად განსხვავებულნი. მიუხედავად ამისა (ან ეგებ – სწორედ ამიტომ) – ერთმანეთისადმი გულწრფელი ურთიერთსიმშაბითით გამსჭვალულნი. მათ იმჟამინდელ ურთიერთობას ნამდვილად შეიძლება, დაერქვას მეგობრობა. ისიც ნიშანდობლივია, რომ მათი ჭეშმარიტი პოეტური ინდივიდუალობის დამკვიდრება ერთსა და იმავე პერიოდში შედგა: გალაკტიონისთვის ეს იყო ჩვენთვის კარგად ნაცნობი „არტისტული ყვავილები“ (1919 წ.), ხოლო გრიშაშვილისათვის – „რჩეული ლექსების“ პირველი ტომი, რომელიც 1914 წელს ქართულმა სიტყვაკაზმულმა საზოგადოებამ გამოსცა (მეორე ტომი უკვე 1922 წელს დაიბეჭდა).

ჩვენ კარგად ვიცით, რომ გალაკტიონისა და გრიშაშვილის საეტაპო წიგნებს დღეს ტოლფასი მნიშვნელობა არა აქვთ, მაგრამ, დაბეჭდვითი შეიძლება ითქვას, რომ ერთი საუკუნის წინ ასე ნამდვილად არ იყო.

1910-იან წლებში იოსებ გრიშაშვილი – უპოპულარესი ახალგაზრდა პოეტი. შემთხვევითი არ იყო, რომ 1910

წელს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ ქუთაისიდან ღებუმა მიიღო: „ილიას ტრადიციულ საღამოში მონაწილეობის მისაღებად ვაჟა-ფშაველა და ახალგაზრდა გრიშაშვილი გამოგვივგზავნეთ“. ისიც სიმბოლური იყო, რომ 1914 წელს „ქართულ თეატრში“ გამართულ გრიშაშვილის პოეტურ საღამოზე აკაკიმ ალექსანდრე ჭავჭავაძის, ბარათაშვილისა და თავისი ლექსების შემდეგ, წაიკითხა გრიშაშვილის ლექსი – „შენ ხარ ღვთაება“.

თვითონ გრიშაშვილს, როგორც ეტყობა, ეს ლექსი მაინცდამაინც არ მოსწონდა (მაგალითად, 1949 წელს გამოსულ თავის 600-გვერდიან რჩეულ ერთტომეულში არ შეიტანა, თუმცა, შემდგომი გამოქვეყნებისას, თავისი მინაწერიც დაურთო).¹⁾

„გრიშაშვილი სულ მალე ახალგაზრდა პოეტების პირველ რიგში ჩადგა, – წერდა კიტა აბაშიძე, – დღეს უკვე იგი „მესტროთ“, „ოსტატათ“ არის ცნობილი. მის ლექსებს საჯაროდ კითხულობენ, ნოტებზე იღებენ, მღერიან, მის ნაწარმოებებს არჩევენ, სწავლობენ, ერთხმად აღტაცებაში მოდიან. გრიშაშვილმა ლამის არის თავისი შკოლა შექმნას ლირიკულ პოეზიაში; ჩვენი ახალგაზრდა პოეტები მის გამოსროლილ სიტყვებს იტაცებენ, იმეორებენ და ათასის გადასხვაფერებით აწვდიან საზოგადოებას. მისი დაფნის გვირგვინი, ეტყობა, ძილს უფრთხობს ახალგაზრდა პოეტებს“.

რითი მოხიბლა ახალგაზრდა სოსო მამულაშვილმა იმდროინდელი ქართველი მკითხველი და როგორ შეძლო მხატვრული „რეკვიზიტის“ ბანალურობით დასაჭკნობად განწირული თავისი „თაიგულისათვის“ სინედლე და სიცოცხლის სურნელი შთაებერა?! აქ „სიცოცხლის სურნელის“ ნაცვლად, „ქალის სურნელი“ რომ დამეწერა, უფრო ზუსტი იქნებოდა. ამ პირველსაწყისს გრიშაშვილის პოეზიისა „ქალაქის კოლორიტსაც“ თუ დავუმატებთ, ჩავთვალოთ, რომ დავასახელებთ ის ორი დომინანტური თემა, რომლითაც გრიშაშვილმა თავი დაიმკვიდრა XX საუკუნის დასაწყისის ქართულ პოეზიაში.

„ქალი“ და „ქალაქი“ – ვის არ უნერია ამ თემაზე?! მაგრამ იოსებ გრიშაშვილმა ისეთი ბესიკისებური ეროტიზმით დამუხტა თავისი სასიყვარულო ლირიკა, თითქოს მის ზეალტაცებულ კოლეგებს ქალი საერთოდ არ ენახათ, ხოლო, ვისაც ენახა, ლექსად ვერ გამოთქვამდა. აბა, ვინ დაგიწერდათ გასული საუკუნის დასაწყისში ამგვარი ეროტიზმით დამუხტულ სტრიქონებს, ვინ გაბედავდა ეს რეფრენი – „შენ გაირყვნები...“ ისეთ კონტექსტში ჩაესვა, რომ მკითხველთა უმეტესობა, რამდენიმე უბინო კნენის გარდა, ამ „გაირყვნების“ ნაცვლად, ავტორისსავე შეფარულად ნაკარნახევ ვერსიას წარმოთქვამდა:

შენ გაირყვნები... აშკარა არი...

ვგრძნობ შენს დაცემას წინასწარულად.

შენი სხეული ნაქანდაკარი,

ხელიდან ხელში წავა ფარულად.

შენ გაირყვნები, როგორც ბიანკა,

მე ასე ვფიქრობ... მე ასე მჯერა...

შენ გაირყვნები... ო, ისე ტლანქად,

როგორც არავინ გარყვნილა ჯერა!

(„შენ გაირყვნები...“) ²⁾

ფენომენი, რომელსაც ფსიქოლოგები „გუაიერიზმს“ უწოდებენ ყოველდღიურობაში საკმაოდ დიდი დიაპაზონი აქვს – ცნობისმოყვარე ბავშვების მიერ მშობლების სექსის თვალთვალთ დაწყებული და დურბინდმომარჯვებული პენსიონერებით დამთავრებული (არც ისე იშვიათად, ამნაირი „ცელქობანი“, პერვერსიულ სახეს იღებს და სერიოზულ პრობლემად გადაიქცევა ხოლმე).

მაგრამ, ისიც საინტერესოა, რომ, ხელოვნების ენაზე ამეტყველებული ეს ფსიქოლოგიური ფენომენი სრულიად იერცვლილი სახით მოგვევლინა და შედეგების მთელ წყებას დაედო საფუძვლად: აქ, პირველ ყოვლისა, შუასაუკუნოვანი იაპონური ეროტიკული გრაფიკა შეგვიძლია გავიხსენოთ, სადაც თეჯირს ამოფარებული, მეტრფეთა წყვილის მოთვალთვალე

მოახლე ქალი – ტრადიციული სიუჟეტური კომპოზიციის აუცილებელი კომპონენტია.

ისიც ნუ გაგიკვირდებათ, თუ გრიშაშვილის ეროტიკული სტრიქონების სემიოტიკა ახალ ფრანგულ კინემატოგრაფთან და მის მკვლევარებთან მიგვიყვანს: კინემატოგრაფის სემიოტიკის გამოჩენილი ფრანგი მკვლევარი ქრისტიან მეტცი, თავის წიგნში – „წარმოსახული აღმნიშვნელი. ფსიქოანალიზი და კინო“ – უაკ ლაკანის კვალში ჩამდგარი, ანალიზებს, როგორ გამჟღავნდება ხოლმე ხელოვნებაში (რაიმე აფექტურ უესტში, წამოძახილში ან თუნდაც დაუმთავრებელ ფრაზაში) ე.წ. „კონკრეტული სურვილი“.

ჩვენ, ამ თემის საილუსტრაციოდ, თავისუფლად შეგვიძლია გრიშაშვილის „აპრილი თბილისში“ მოვიხმოთ:

*სადა ხართ, ლამაზმანებო,
მოდით, დამათვრეთ ბუნებით,
ამივსეთ ტუჩის ყულაბა
მაგ კოცნის უზალთუნებით.
თორემ ვბერდები... და გულმაც
ლოდინის შხამი დალია...
ჰაუ, რა კარგი დღე არის!
ჰაუ, რამდენი ქალია!*

ხომ ცხადია, რომ ფინალის ბოლო სიტყვის წარმოთქმას პოეტი ისევ და ისევ მკითხველს მიანდობს და ძახილის ნიშნის ნაცვლად წამოაძახინებს – „ასათვისებელი!“ (აქ, ცხადია, ევფეიზმს მივმართე).

ცხადია, ძალიან თუ მოვინდომებთ, შეგვიძლია, ვთქვათ, რომ ეს – „ჰაუ, რამდენი ქალია!“ – მოსახლეობის გენდერული თანათვარდობის პრობლემებით პოეტის დაინტერესებაზე მიგვანიშნებს...

იოსებ გრიშაშვილის პოეზიის ამ, „ტაბუირებული თემატიკის“ ერთ ნიმუშზე ძალიან საინტერესო დაკვირვება აქვს ქეთევან ელაშვილს: „ასეთივე გრძნობის ბედისწერაა (ოღონდ ამოუცნობი...) „თალხ კაბაში“, რომელიც გამორჩეულად ამბივა-

ლენტური სიმბოლოა; თალხი, შავი, მელნისფერი კაბა ქალური ხიბლის, საბედისწერო მშვენიერების, მისტიკური ვნების სიმბოლოა. სიბნელე ისევე უჩინარია, როგორც ღამის შეუცნობელი ბუნება. ამოუხსნელი თავსატეხი იდუმალ ძირავს და იპყრობს პოეტის თვალსაწიერს.

ეს კია, რომ თალხი კაბა ისე გშვენის, ისე გშვენის,
რომ ჯერ ღამე არ დამდგარა, არ დამდგარა ჯერედ ღამე –
მაგ კაბაზე უფრო ბნელი! მაგ ტანივით მოხამხამე.

სიბნელე, ყორნისფერობა, მელნისფერი, – შავი ფერის „ფერითი სინონიმებია“, რომელიც ერთგვარად ტაბუირებულია „თალხით“ („თალხი – სამელოვიარო ფერი“. (სულხან-საბა) და გრიშაშვილიც ისევე გაურბის შავი ფერის პირდაპირ ხსენებას, როგორც ეს ქართულ სასულიერო მწერლობაშია, რადგან, თავისთავად, შავი ფერის „ბიოგრაფია“ არცთუ უწყინარია... და მხოლოდ „ფერითი სინონიმებით“ გრიშაშვილისეულმა „სიმბოლურმა თამაშმა“ შავ ფერს ეროტიკული ელფერიც შესძინა [.....]

ამ ლექსში ფერთამეტყველებით სამოსის სიმბოლური თანკვეთა იდუმალ ვნებას საოცარ სიმძაფრეს ანიჭებს. აქ სამოსის სახიმეტყველების ბიბლიური არქეტიპი გარკვეულ ტრანსფორმაციას განიცდის; ამიტომაც მისი შინაგანი ამბივალენტურობა, ცოდვა-უცოდველობის სპექტრით წარმოდგენილი, სიმბოლოლოგიურ თვალსაწიერში კიდევ უფრო მეტყველი ხდება და დაგმანული ეროტიკული იმპულსიც გაცხადდება“ („ერთი ლექსის სახიმეტყველება“ ქ. ელაშვილის ესსეისტიკის კრებულში: „სიტყვის ბედისწერა“, თბ., 2019).

დღეს, როდესაც იოსებ გრიშაშვილს XX საუკუნის ქართული პოეზიის კლასიკოსის შარავნდები მოსავს, მისი ლირიკის ეროტიზმის ხაზგასმა ვინმეს შესაძლოა, ეხამუშოს. მაგრამ სწორედ ეს უნიკალური იმპულსი (ქართული პროფესიონალური პოეზიისათვის – ხალხურში საპირისპირო

სურათია) ძერწავს იოსებ გრიშაშვილის განუმეორებლობას და, როდესაც მისი თანამედროვენი, სერიოზულად თუ ხუმრობით, მის გამორჩეულ თვისებაზე მიუთითებდნენ, სწორედ ამ თემას მიაღვებოდნენ (მაგალითისათვის, შეგიძლიათ, გაეცნოთ აკაკი შანიძის ეპიგრამას გრიშაშვილისავე შედგენილ კრებულში „ბილწისიტყვაობა“, რომელიც ნოდარ გრიგორაშვილმა გამოსცა 2014 წელს).

ღმერთო, როგორ არ ჰგავს ეს ყველაფერი გალაკტიონისეული ტრფობის იდეალს – „რაც უფრო შორს ხარ – მით უფრო ვტკბები!“...

ახლა – ქალაქი: თბილისზე დანერჩილი ლექსებიდან მთელი ანთოლოგიებია შედგენილი, მაგრამ აქაც, არავინ ქართველ პოეტთაგან გრიშაშვილისებრ არ ჩასწვდომია თბილისის კოლორიტის განუმეორებლობას: ეს აისახა ამ კოლორიტზე ამოზრდილ მის ლირიკაშიც („მე, თბილისის ფოლკლორის ანასხლეთი მიზრაფი...“) არანაკლებ (ან კიდევ უფრო!) მის არაჩვეულებრივ „ძველი თბილისის ლიტერატურულ ბოჰემაშიც“.

ამ პირობით სათაურქვეშ ვეცნობით ჩვენ არა მარტო აშულებსა და მესაზანდარეებს, აქაა თბილისური ამქარიც თავისი ურღვევი ტრადიციებით; ქალაქელთა საკვირაო გართობაც – მუშტი-კრივი; აბანოში „ვიზიტის“ ცერემონიალიც; დღეობებიც, ქორწილებიცა და იმპროვიზირებული წარმოდგენებიც; სამზითვო სიებიც... და კიდევ ათასი „რაგინდარა“ (კვლავ გრიშაშვილისავე „ქალაქური ლექსიკონი“ რომ მოვიშველიო) აზიისა და ევროპის გზის გასაყარზე წარმოქმნილი ამ უნიკალური ქალაქური კულტურის წარსულიდან.

„ძველი თბილისის ლიტერატურულ ბოჰემას“ (1926-1927 წ.წ.) დაასწრო იოსებ გრიშაშვილის პირველმა მონოგრაფიამ – „საიათნოვა“, რომელშიც ავტორისათვის ესოდენ საყვარელი აშუღი მგოსნის ცხოვრებისეული და პოეტური გზა წარმოსახული იყო ახლა უკვე XVIII საუკუნის ტფილისური ცხოვრების ფონზე. ამიტომაც, „ბოჰემის“ მკითხველი ამ წარმტაც წიგნს აღიქვამდა,

როგორც „საიათნოვას“ თემებისა და განწყობილებების ერთგვარ გაგრძელებას.

ისიც ცხადია, რომ ეს თემები და განწყობილებანი ასაზრდოებდნენ საკუთრივ გრიშაშვილის ლირიკის თვისობრივ გამორჩეულობას.

მოდით, ჩვენც გადავიკითხოთ ერთ-ერთი იმ ლექსთაგან, აკაკისებრი სისადავითა და სიწრფელით ასერიგად რომ ეხმიანებოდა გრიშაშვილის გულდათუთქულ მკითხველთა განწყობილებებს:

*რად მიყვარდი, რად გეტრფოდი,
ვნებით გული რად მითრთოდა,
ნეტავ შენგან რას ველოდი, –
რა მინდოდა, რა მინდოდა?!*

*ვით ფარვანა, გევლებოდი,
ლხენით ფრთები მემსხვრეოდა,
მე თვით მიკვირს, რად ვკვდებოდი, –
რა მინდოდა? რა მინდოდა?*

*ჩემი გულის მოწოდება
სწორი მიზნით მიდიოდა,
რად ვიხილე? რად ვინვიდი?
რა მინდოდა, რა მინდოდა?*

*რად არ მითხარ, თუ იცოდი,
რომ ევ გული სხვისკენ რბოდა,
რად მომშხამე, რას მერჩოდი? –
რა გინდოდა?! რა გინდოდა?!*

(„სინანული“, 1908 წ.)

თავისი ლირიკიდან იოსებ გრიშაშვილს განსაკუთრებით უყვარდა „აშაშხანისკენ“, „ტრიოლეტები შეითანბაზარში“, „გამოთხოვება ძველ თბილისთან“ და ხშირად კითხულობდა კიდევ ამ ლექსებს შემოქმედებით საღამოებზე...

ამ ძველ თბილისში კი (თუმცა, ისევე როგორც ახალში), გიტარის აკომპანიმენტით გაისმოდა მისი „ჩაფაქრე სანთელი“, „გიჟო, მიყვარხარ!“, „ქერდული ალერსი“, „გენაცვალე“...

ეს რეპერტუარი, ცხადია, ყოველთვის ერთნაირი არ იყო: გრიშაშვილის თაყვანისმცემელნი, მიჩვეულნი, რომ მათ კერპს გულის სიმშვიდეს არაფერი ურღვევდა ხარფუხელი ლამაზმანების გარდა, მონუსხულნი უსმენდნენ მათთვის სრულიად მოულოდნელ ტრაგიკული მონოლოგს:

*სიზმრად ვნახე – საქართველო სისხლის ზღვაში ბანაობდა
და ღროშა კი დაფლეთილი ქარის ფრთებზე ქანაობდა.
და მეც ვითომ ღრუბლებიდან დავყურებდი იმ ნაპირებს,
სადაც ნაშთი ჩაჰხვეოდა მკერდგაპობილ მებრძოლ გმირებს...
(„სამშობლოს ნანგრევებში“, 1912 წ.)*

საუბედუროდ, ათიოდე წელიც არ გავა და იოსებ გრიშაშვილის პოეტური წინათგრძნობა რეალობად იქცევა: 1921 წლის ეროვნული კატასტროფის შოკი იმდენადვე გამაოგნებელია, რამდენადაც გამაბრუებელი იყო 1917 წელს რუსეთის იმპერიის დამხობის შემდგომი იმედებისა და ილუზიების ხანმოკლე პერიოდი, რომელმაც არა მხოლოდ მალემრწმენ პოეტებს შთაუწერა გარდაუვალი გამარჯვების იმედი (იხ. გრიშაშვილის ლექსი „1917 წელი“), არამედ ისეთ შორსმჭვრეტელ მოღვაწესაც კი, როგორიც ნიკო ნიკოლაძე გახლდათ (იხ. ამ თემისადმი მიძღვნილი ესსე ჩვენს წიგნში).

ძველი ტფილისის სულიერ მემკვიდრეს, არცთუ შესაფერის ღროს მოუწია ცხოვრება. პირველ, გამაფრთხილებელ ზარად შეეძლო ჩაეთვალა ხანმოკლლე გამომწყვდევა მეტეხის ციხეში. ეს 1922 წლის სექტემბრის ამბავია – ალექსანდრე სუმბატაშვილისადმი მიძღვნილ საღამოზე წაუკითხავს ლექსი ასეთი პათეტიკური მონოლოგით:

*...ხოლო როცა საქართველოს, ისეც დამწვარ-დატანჯულსა,
უყიდიან მიწა წყალსა, უგინებენ ენას, რჯულსა, –
მაშინ მყისვე მაგონდება ანანია თავის ფიცით
და მსურს მეც ვთქვა: ხანჯლის დაკვრა ქართველებმა გულში ვიცით...
და ეგ სახე, ფრთა წარსულის, ჩვენთან დაჰქრის, ჩვენთან ფრინავს
და ჩვენც ვამბობთ აკაკივით: არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს!*

ციხიდან მწერალთა კავშირის შუამდგომლობით დახსნაში, გრიშაშვილს, უთუოდ, ისიც დაეხმარა, რომ ლექსი 1916 წელს იყო დაწერილი და სამხილად ვეღარ გამოდგებოდა, როგორც საგანგებოდ „გამზადებული“ მონოდება. ასეა თუ ისე – დახსნით კი დაიხსნეს, მაგრამ პოეტს – არც ხელისუფალნი და არც მწერალთა კავშირის მესვეურნი მთლად „თავისიანად“ ნამდვილად არ თვლიან. ეს ყოველივე ლიტერატურულ ას-პარეზზე იგრძნობა და ყოფით დეტალებშიც.

საილუსტრაციოდ, ნოდარ გრიგორაშვილის ამონაწერებს მოვიყვან გრიშაშვილის მიერ საგულდაგულოდ გადანახული და ან მუზეუმში დავანებული უბის წიგნაკიდან:

„ავეშარე ბენიტო ბუაჩიძეს. ჩემს პირადობას შეეხო“, ან: „ანის მაჭანკალი მოვიდა. 1932 წელი“; „დღეს კიდევ მოვიდა ბაბო რცხილაძე. ცივად მივიღე, რალა უნდა?“, „ფეჩი ავიღე. 11 მარტი“, „ნორა იყო, ვთხოვდებო“; „შალვა რადიანს ჯვარი დაუწერია ირემადის ქალზე“; ტრამვაის ვატმანს, არზუმანოვს უნდა ვცემო“; „ბინის გადასახადში მაგიდა წაიღეს“ და ა.შ.

არ არის გასაკვირი, რომ ცხოვრებისეული წვრილმანებით გაბეზრებულმა, ხოლო „წარმატებულ“ კოლეგათაგან განზე გა-წეულმა პოეტმა თავისი გულისტკივილი ისევ და ისევ ლექსს გაანდოს:

*ნუთუ მაშ პოეტებში აღარ არის გარჩევა!
ნუთუ ლექსის დაწერა შეიძლება ძალათი!
მე მოვკვდები, ჩემს შემდეგ მხოლოდ ლექსი დარჩება,
სხვას დარჩება – სხდომებზე მოსაწვევი ბარათი!*

მაგრამ აქაც მისმა, რალაც სიღრმისეულმა თვისებებმა „იმუშავეს“ და „მინიმალური დანაკარგით“ მან წელიწად რეჟიმ-თან ერთგვარი ადაპტაცია შესძლო: დაბეჭდვით შეიძლება ითქვას, უკვე ომისშემდგომ წლებში იოსებ გრიშაშვილმა დაი-მკვიდრა ახალი სტატუსი – ლოიალური მოქალაქისა და „გა-მოჩენილი ქართველი საბჭოთა პოეტის“.

30-იან წლებში დაწყებული ეს ფერისცვალება, ცხადია, საყოველთაოა და თვალნათელი, ხოლო შინაგანი გაუცხოება, ისევე ღრმადაა დაგმანული მისი სულის სიღრმეში, როგორც სახლის ეზოში ჩამარხულ ბიღონში – მისი საიღუმლო უბის წიგნაკები, „პატიმარი ლექსები“ და რეპრესირებულ მწერალთა ნაჩუქარი წიგნები...

ამ, ტკივილითა და ამრეზით სავსე სტრიქონებმაც, მზის სინათლე, როგორც იქნა, იმ „მადლმოსხმული ბიღონიდან“ „განთავისუფლებისას“ იხილეს:

*ყველაფერი ნაბიღნეს,
ყველაფერი არბიეს,
ვეღარ ვხედავ ლექსისთვის
თავისუფალ სარბიელს.*

*არაფერი არ მესმის –
რა დრო დადგა, რა ხანა,
ჩანგი გამავდებიანს,
ხელში მომცეს შაშხანა.*

*და მეც როცა დავყურებ
ამ ბრძოლის ველს, ამ სურათს,
ვამბობ: მტერი ვერ მომტეხს,
მოგკვდები ტფილისურათ.*

ლექსი, სათაურით „ჩანგი და შაშხანა“, 1930 წლითაა დათარიღებული და მკითხველისათვის მისაწვდომი გახდა პოეტის გარდაცვალებიდან თითქმის ოცდაათი წლის შემდეგ გამოსული, „დაუბეჭდავი ლექსების“ პატარა კრებული საშუალებით (აქ, კვლავ მადლიერებით უნდა მოვიხსენიოთ ბ-ნი ნოდარ გრიგორაშვილი, რომელმაც მოიძია და გამოაქვეყნა იოსებ გრიშაშვილის „გადანახული“ ლექსები).³⁾

კიდევ ერთი ლექსი ამ კრებულიდან, რომელიც ესოდენ არ ჰგავს საბჭოთა ანთოლოგიებში შეტანილ „ლირიკულ ნიმუშებს“, უკვე 1932 წელსაა დაწერილი (ესეც ნიშანდობლივია: ამ წელს,

კომპარტიის დადგენილებით, თუკი რამ იყო შემორჩენილი, მცირედი „გადმონაშთი“ შემოქმედებითი თავისუფლებისა, საჯაროდ დაიგმო და დასამარდა!) სარკასტული სათაურით – „საბჭოთა აღმშენებლობა“.

აი, მრავლისმეტყველი ფინალი ამ ლექსისა:

*საფლავიდან მკვდრებს ჰყრიან –
დაღლილებს და ნასვენებს,
დასანგრევს აშენებენ
და ანგრევენ ნაშენებს.
ქუჩებს აფართოვებენ! –
ჰყვირიან და ჰკივიან
ქუჩებს აფართოვებენ, –
ესეც კოლექტივია?
ქუჩებს აფართოვებენ,
ასწორებენ იწროებს,
ქუჩებს აფართოვებენ, –
სული შეავიწროვებს.*

ეს „შევიწროვებული სული“ თავმესათვარს ისევ და ისევ სიყვარულსა და წიგნში ეძებდა. წიგნებსა და მწიგნობრობაზე შემდგომ, ახლა კი ბესიკის კვალში ჩამდგარი ამ „მარადიული მიჯნურის“ რომანტიკულ ბიოგრაფიასაც გადავხედოთ. დასაწყისზე ხომ თვითონ მოგვიყვას; შემდგომზე უკვე მისი ბიოგრაფები წერენ: „იოსებ გრიშაშვილის პოეზია სიყვარულის აპოლოგიაა. ამ სატრფიალო სტრიქონთა შექმნა მშვენიერმა ქალბატონებმა განაპირობეს: ოლია ლეჟავა (რომელთანაც სცენამ დააახლოვა. მისდამია მიძღვნილი: „ოლოლო! ოლოლო!“, „იცო, ოლოლო!“, „ლექი თუთის ხის ქვეშ“ – ზ.ა.) მარიჯანი (თუ შეიძლება ასე ითქვას – „პოეტის მთელი ცხოვრების მუზა“ – ზ.ა.), მარუსია ფრანგიშვილი (გრიშაშვილის პირველი სიყვარული, ადრესატი ცნობილი მისამღერისა – „სად შენა და სად იმისი თვალები“ – ზ.ა.), ნუცა ჩხეიძე, ქეთო ჯაფარიძე...“

ბიოგრაფების თქმით, სოფიო ჩიჯავაძეს, რომელსაც მგოსანი 1914 წელს ესოდენ პათეტიკურად მიმართავდა:

*„რა კარგი ხარ, რა კარგი! კობტა, ცელქი, მჩეფარე,
როცა მოვკვდე ლამაზო, ცრემლად გადამეფარე“.*

*„საპასუხო რეაქცია ამგვარი გრძნობებისადმი არ გამოუშ-
ულავნებია“ (თამარ პაიჭაძე, თამარ შარაბიძე – „რომანული
ეპიზოდები“).⁴⁾*

ორიოდე წლის შემდეგ, სოფიო ჩიჯავაძემ პოეტს პო-
ლიტიკოსი ამჯობინა და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის
გამოჩენილ ლიდერს – სპირიდონ კედიას გაჰყვა ცოლად. ამი-
ტომაც წერდა მასზე გულდათუთებული მგოსანი: *„ჩემი საუკეთე-
სო ლექსები მას ეკუთვნის, გავიცანი 1914 წელს, გადავიცანი
1916 წელს“.*

ცოლი იოსებ გრიშაშვილმა უკვე ასაკში შესულმა შეირთო
– 1950 წელს.

მინდოდა დამეწერა: „მისი რჩეული – მომღერალი ქეთო
ჯაფარიძე გახლდათ“, მაგრამ, სინამდვილეში, არჩევანი ვერიკო
ანჯაფარიძემ გააკეთა – ეს ქორწინება მისი იდეა იყო და
წარმატებით განახორციელა კიდეც. შვილის მაგივრობას ცოლ-
ქმარს იოსებ გრიშაშვილის დისშვილი – ანი უწევდათ, რომელსაც,
საბედნიეროდ, სათუთი სულიერი თვისებები და თანდაყოლილი
ლიტერატურული ალლო აღმოაჩნდა და თავდადებულად
უპატრონა იოსებ გრიშაშვილის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას.

სულიერ თავშესაფარზე ვლასპარაკობდით: გასული
საუკუნის 40-იან წლებში უკვე ცოტა ვინმეს თუ ახსოვდა ოციოდე
წლის წინ გრიშაშვილის მიერ მეტეხის ციხეში გამომწყვდევა, ან
მისი „ანტისოციალური“ და „ამორალური“ ლირიკის განქიქება
„პროლეტკულტელ“ კრიტიკოსთა მიერ.

იმუამინდელ ქართულ საზოგადოებას რაღაც „ისტორიული
ამნებია“ დასჩემდა. იოსებ გრიშაშვილის მაგალითი ამის საუკე-
თესო დასტურია, რადგან, პირველ ყოვლისა, მან თვითონ, 30-
იანი წლების „გარდამავალი“ პერიოდის შემდეგ, გამიზნულად
და საბოლოოდ მოიკვეთა თავისი „მაკომპრომეტირებელი“
წარსული. როგორც ერთ ბოლოდროინდელ სტატიაში ვკი-

თხულობთ, გალაკტიონისაგან განსხვავებით, გრიშაშვილი „გარეგნულად საკმაოდ ხალისიანად გამოიყურებოდა, გულთბილი ლექსი მიუძღვნა ბერიას, „პატარა გორელების“ ხმით „დიდ სტალინსაც“ მიესიყვარულა, რაც სწრაფად იქნა გასიმღერებული...“.

არაა გასაკვირი, რომ ყოველივე ამას (უნდა ითქვას, მართლაც ნიჭიერად შესრულებულს!) სტალინური პრემიაც მოჰყვა და პოეტ-აკადემიკოსისა და სახალხო პოეტის წოდებაც. პრემიებისა არ ვიცი, მაგრამ ნამდვილად სახალხო პოეტი რომ იყო, ხომ ცხადია; ისიც ხომ უდავოა, რომ მისი სამეცნიერო გამოკვლევები, აქ უკვე ნახსენები „საიათნოვადან“ დანწყებული და ქართული თეატრის ისტორიის, ქართული რომანტიზმის სათავეებისა თუ თბილისის ეთნოგრაფიისადმი მიძღვნილი ქართული ჰუმანიტარული მეცნიერების ოქროს ფონდს ეკუთვნის.

ამიტომაც, იმ „საბჭოურობამ“, რომელმაც იოსებ გრიშაშვილს ერთგვარი „ხელშეუხებლობის სიგელი“ მოუპოვა, საშუალება მისცა მას თავისი „გადამალული“ ლექსების შემდეგ, კიდევ 35 წელი ეცოცხლა და განუზომელი სამსახური გაენია ქართული კულტურისათვის – ახალი ლექსებითაც (მათ შორის საბავშვო), თარგმანებითაც, მონოგრაფიებითაც (მათ შორის თეატრისადმი მიძღვნილი), ბიოგრაფიული და ბიბლიოგრაფიული გამოკვლევებითაც (იგი ხომ თავგადაკლული ბიბლიოფილი იყო და მისი უნიკალური ბიბლიოთეკა თბილისში დღესაც არსებობს ზემოთ ნახსენები ნოდარ გრიგორაშვილის ძალისხმევით).

იოსებ გრიშაშვილის სიკვდილიდან ნახევარი საუკუნის შემდეგაც კი, ეს ბიოგრაფია და ეს არჩევანი, ვეჭვობ, ვინმემ პრინციპულად დაუპირისპიროს, ვთქვათ, გრიგოლ რობაქიძისა ან პოეტის რაყიფის – სპირიდონ კედიას „ემიგრანტულ არჩევანს“.

განსხვავებული ფსიქოტიპები, განსხვავებული ტემპერამენტი, განსხვავებული ბრძოლისუნარიანობა განსხვავებულ ბიოგრაფიებს ძერწავს... ერთადერთი, რაც შეიძლება აქ ით-

ქვას, რომ მთავარი და დომინანტური ამ ბიოგრაფიებში მაინც ის გამოკვეთილი საწყისია, რომელიც თავიდან ბოლომდე გასდევს თითოეული მათგანის ცხოვრებას და, ყველა სისუსტისა თუ კომპრომისის მიუხედავად, მათ პიროვნულ, ორგანულ მთლიანობასა და განუმეორებლობას განაპირობებს.

თვითონ იოსებ გრიშაშვილმა ასე დაახასიათა თავისი შემოქმედების პირველსაწყისი: „*მე თბილისი მიყვარს... მიყვარს ეს პოეზიის ძველი აკვანი, ეს დარდიმანდული ბოჰემა, ეს საქართველოს მთრთოლვარე გული, ეს... დასაწყისი და დასასრული ჩემი არსებობისა*“.

იოსებ გრიშაშვილის სიცოცხლე, რაღა თქმა უნდა, თბილისში უნდა დასრულებულიყო – არსად სხვაგან. დასრულდა კიდეც 1965 წლის 3 აგვითოს. ისიც ცხადია, რომ ხარფუხში ესოდენი ზეატაცებით დაწყებული გზიდან მთანმინდა მოჩანდა.

შენიშვნები:

1) იოსებ გრიშაშვილის მინაწერი: ეს ლექსი აკაკი წერეთელმა საკუთარ ხელით გადაწერა და წარმოსთქვა მოხსენებაში ჩემს საღამოზე 1914 წლის 23 აპრილს (იხ. ჩემი „ლიტერატურული ნარკვევები“, 1957 წ., გვ. 412). ი. გ.

2) როგორც ცნობილია, იოსებ გრიშაშვილმა ეს ლექსი თავის პოეტ-სატრფოს – მარიჭანს (მარიამ ტყემალაძე-ალექსიძე, 1890-1978) უძღვნა. მარიჭანმა იმავე ჟანრში პასუხი არ დააყოვნა. ამ „პოეტური დუელის“ ორივე ტექსტს აქ სრულად გთავაზობთ:

იოსებ გრიშაშვილი: “შენ გაირყვნები”

შენ გაირყვნები... აშკარა არი...
ვგრძნობ შენს დაცემას წინასწარულად.
შენი სხეული ნაქანდაკარი,
ხელიდან ხელში წავა ფარულად.
შენ გაირყვნები, როგორც ბიანკა,
მე ასე ვფიქრობ... მე ასე მჯერა...
შენ გაირყვნები... ო, ისე ტლანქად,
როგორც არავინ გარყვნილა ჯერა!

შეკვეთილ გრძნობით სხვის ვნებას დალლი,
 დაგენურება მკერდი მტევნებად -
 და სადაც წახვალ – ვით ქუჩის ძაღლი,
 სიძვა მრუშება, აგედევნება.
 მოგენატრება ეს სიყმაწვილე,
 როცა სულს შლიდი ლამაზ სხეულად,
 და იტყვი: “რისთვის დავანაწილე
 მე სიყვარული ხარისხეულად!
 რა მომელოდა და რა დამარქვეს!
 ნუთუ ეს იყო ჩემი მიზნები?
 სულის საღაროს რაღა ვხდი სარქველს,
 რისთვის ვინთები? რისთვის ვიგზნები?”
 მაგრამ თუ შემხვდი, ო, სულის მეფავ,
 სადმე აკრული ქუჩის ბნელ კუთხეს -
 მოვალ და ჩემი კოცნით ავკრეფავ
 მაგ შიშველ ტანზე დაყრილ ნაფურთხებს.
 არც ჩამოკრული, არც საყვედური,
 მკერდში ჩაგიკრავ, გულს დაგპირდები.
 მე, ბედნიერი და უბედური -
 წარბებს ჩამოვყრი და ავტირდები.
 გეტყვი, რომ რა ვქნა, მიყვარხარ ისევ,
 მომიახლოვდი... მომეცი ხელი...
 თუ პირველობა მე არ მაღირსე,
 ვიქნები მაინც უკანასკნელი...

მარიჯანი: “საპასუხო”

მე ხომ გარყვნილი არ დავიბადე,
 მქონდა აზრები, გრძნობა უმანკო,
 მქონდა ფიქრები, გულს რომ ზედ ადევს,
 მქონდა ნამუსი – ქალწულს რომ ამკობს.
 როცა ბაზარზე ჩემი სხეული
 გამოვითანე გროშების ფასად,
 როცა სახლიდან გამოქცეული
 ვიქეც გარყვნილად და ქუჩის ხასად-
 შენ ხომ პირველმა გამომიწოდე
 ჩემი მაზანდა სპილენძის ფული
 და ახლა კიდევ გარყვნილს მიწოდებ!

რისთვის გამირყვენ უმანკო გული?
მე გავირყვნები – აშკარა არის,
მე გავირყვნები, ეს ვიცი, ძლიერ,
მაგრამ ამაყი, გნამდეს მარად ვარ,
მას შენ არ მოგთხოვ, რაც დამეკარგა,
და თუ დღეს შემხვდი, რომ გამიმთელო
გული, რომელიც ან დაზიანდა,
ო, ვერასოდეს გაიტან ლელოს –
დაგაგვიანდა! დაგაგვიანდა!

3) იხ. გრიშაშვილი, იოსებ (1889-1965) დაუბეჭდავი ლექსები
(შემდგ.: ნოდარ გრიგორაშვილი; რედ.: ზურაბ კალანდაძე). თბილისი:
„ნობათი“, 1992.

4) პაიჭაძე, თამარ, შარაბიძე, თამარ – „რომანული ეპიზოდები“.
ლიტერატურული წერილები, (რედ. მაკა ელბაქიძე). თბილისი:
„პეტიტი“, 2007.

გალაკტიონ ტაბიძე

„...არსად მზის ქვეშ არ იქნება მომღერალი, რომელსაც არ ესუნთქა მარტოობით... სული ცხოველი, სული შეციებული, რომელმაც არ იყის სითბო და ნელსივობა – ან იწვის, ან იყინება, უთუოდ დაიჩრდილება მარტოობასა და ტანჯვაში. ეს ორი რამ

ყოველთვის თანამგზავრია პოეტის, მაგრამ მოხდება ხოლმე, ზოგიერთი მას მოიშორებს მცირე ან დიდი ხნით, ზოგისთვის კი ის სამუდამოა, დაუშორებელი, თან სდევს, როგორც მთვარიან ღამეს საკუთარი ჩრდილი და მაშინ მისთვის ყველაფერი იქარგება მარტოობისა და ტანჯვის ქარგაზე, ყველაფერი ჩნდება ამ ფონზე და მკერდზეც დაეკიდება მარტოობის ორდენის ბრილიანტები“ (ტაბიძე 1985: 459).

გალაკტიონის პოეტური დებიუტისადმი მიძღვნილი ტიციან ტაბიძის წერილი – „მარტოობის ორდენის კავალერი“, რომლიდანაც ეს ნაწყვეტი მოვიხმეთ, 1916 წელს გამოქვეყნდა. ეს ის დროა, როდესაც გალაკტიონისა და ტიციანის ბიძაშვილობა ჯერ კიდევ არ გადასულა უცნაურ მტერ-მოყვრობაში, როდესაც მათ საერთო გატაცებები, ინტერესები, იმედები და ილუზიები აერთიანებთ და კიდევ უფრო – რიონის ფშანებში გატარებული ბავშვობა, ის დღეები, ტკივილნარევი ნეტარებით რომ გამოკრთებოდნენ ხოლმე მესხიერებაში:

გაფრინდა ბავშვობის დღეები,
მინდვრები, ჭალები, ტყეები.

*უეცრად მოვიდა შავებით
სხვა ბავშვი შორეულ დაბიდან.
მწუხარე ფერხულში ჩავებით
და თვალი ცრემლებმა დაბინდა.
ბალახი, მდინარე, ხეები,
დღეები, ბავშვობის დღეები.*

ეს, მოგეხსენებათ, გალაკტიონია – მისი ხმა, მისი ინტონაცია, მისი თვალით დანახული რიონისპირა სოფელი: სწორედ აქ, ამ სოფელში – ჭყვიშში, ვანის მახლობლად, დაიბადა იგი 1891 წლის 18 ნოემბერს. სიხარული და თოფის სროლა არ ახლდა ამ დაბადებას. ახალშობილის მამა – სოფლის მასწავლებელი ვასილ ტაბიძე რამდენიმე თვით ადრე გარდაცვლილიყო ფილტვების ანთებით და თავის ჩვილ გატენიას დედამისი – ცრემლმორეული მაკრინე ადგიშვილი შიშით იკრავდა გულში. იქვე მოკალათებულიყო ტაბიძეების პირმშო, რომელსაც ხან აბესალომს ეძახდნენ, ხან – პროკლეს... ამ უმწეო ბავშვების შემხედვარე ოცდაათი წლის ქალს ერთი ნატვრალა ჰქონდა – მალე დაღამებულიყო, რომ ძილში წასულს აღარ ეფიქრა, – როგორ უნდა ერჩინა, ხიფათისა და სახადისათვის განერიდებინა, ფეხზე დაეყენებინა ეს ორი ობოლი ბიჭი.

გალაკტიონის მთელი არსებობა დაზაფრულია დედის მუცლიდან გამოყოლილი გამყინავი შიშით ცხოვრებისა. და კიდევ – უპასუხო, მაგრამ მტკივანი კითხვით: სასურველ თუ არასასურველ სტუმრად მოევლინა იგი ამ ქვეყანას?!

ბევრი რამ გალაკტიონის ცხოვრების დრამაში – მისი მართოსულობა, მისი ავადმყოფური უნდობლობა გარემუ-მოთადში, მისი გამუდმებული მცდელობა ხელისუფალთა ერთ-გული გულშემატკივრის ნიღბის მორგებისა, მისი მემთვრალეო-ბა და მოვარეული ხეტიალი, დაბოლოს, – რა უცნაურადაც უნდა მოგეჩვენოთ, – მისი ტრაგიკული ნახტომი საავადმყოფოს ფანჯრიდან უთუოდ სწორედ ბავშვობისდროინდელი შიშით აიხსნება. იმ შიშით, სისხლს რომ უყინავს ბედისწერისაგან დევნილ ადამიანს და, თავის დემონთან დამალობანას თამაშით

დაღლილს, თვითონვე რომ აღასრულებინებს ფატალურ განაჩენს.

ხან ერთგან გამოკრთის ეს ეგზისტენციალური შიში გალაკტიონის ადრინდელ რეჟელში, ხან – მეორეგან: ზოგჯერ, როგორც ბარათაშვილიდან მომდინარე გასული საუკუნის პოეტური ტრადიციის გამოძახილი:

*სიყმანვილეში მე ვჭკნებოდი, როგორც ფოთოლი,
ობოლი ვიყავ მე მაშინაც, სულით ობოლი;
ჟამი მიჰქროდა ახალი დღით განრინებული,
არ მშვიდდებოდა ჩემში მაინც გული ვნებული.
დღესაც მარტო ვარ, სიყვარულის არ მესმის ნანა.
ჩემთვის მარტოდენ უდაბნოა მთელი ქვეყანა...*

ზოგჯერ, როგორც დეკადანსის ეპოქისათვის ესოდენ დამახასიათებელი მელანქოლიური ავტოპორტრეტი:

*სწუხს ჩემი სული – ვით სამრეკლო
ცის უდაბნოში.*

– ეს 1914 წელია, ყველაზე რომანტიკული პერიოდი გალაკტიონის ცხოვრებაში; მისი პირველი წიგნისა და პირველი სიყვარულის ნიშნით აღბეჭდილი; დრო სიმბოლისტ თანამოკალმეებთან მაქსიმალური სიახლოვისა.

გალაკტიონის ჭეშმარიტ სიმარტოვეს და მიუსაფრობას განსაკუთრებით ცხადლივ მხოლოდ დიდი ხნის შემდეგ დანერვილ ლექსებში ვიგრძნობთ: იქ, სადაც პოეტების მეფეს სიმბოლისტური სამოსიც შემოეძარცვა, ჭაბუკური იმედებიცა და ილუზიებიც, ის პათეტიკური არტისტიზმიც, რომლითაც იგი ოდესღაც თავს ყველასაგან მიტოვებულ მეფე ღირს უდარებდა. ცხოვრების დასალიერზე ეს მართლაც ღირი ისევე მკაფიოდ ხედავდა თავის არაჩვეულებრივ, მაგრამ ულმობელ ბედს, როგორც – ამ მისტიკური შუქით განათებულ სურათს:

*მთვარის ჩრდილი ბაღს ეფინა ქარგად,
მაშინ, როცა სადღაც ხმაა თარის,*

*ყველაფერი არის ძლიერ კარგად –
ყველაფერი ძლიერ ცუდად არის.
ო, დაჩუმდი მოკაკანე თარო,
ყოველ ქუჩის, ყოველ გზის და შარის,
შენს სიმებში მე მომწყურდა წყარო,
წყარო სჩანს და წყალი არსად არის,*

ახლა ჩვენს შეწყვეტილ თხრობას დავუბრუნდეთ: გალაკტიონის ბავშვობის დღეებს, რიონის ნაპირს, საიდანაც შორეული, დათოვლილი მწვერვალები მოჩანს, ტაბიძეების პატარა ოდას, რომელშიც მამა-მარჩენალის დაკარგვის პირველმა ელდამ გაიარა და გარემემოთათვის უხილავი გახდა. ბიჭები წერაკითხვას სწავლობენ ნაცრით დათარულ ფიცარზე, საღამოობით კი გატრუნულები უსმენენ დედის ნაღვლიან ჩონგურის ხმას: „... ჩემ გარემოზე უცბათ ამოდის მთვარე და გააშუქებს ჩემს აივანს, ქართულ რიკულებიან აივანს და ქალს, მუხლებზე ჩონგურით. მთვარის ნათელზე შეგიძლიათ გაარჩიოთ ეს ქალი. ეს – დედაჩემია...“ – იგონებდა გალაკტიონი. (ტაბიძე 1975: 224).

შაბათ-კვირობით ჭყვიშის ეკლესიის გალავანში მხიარულება სუფევდა: ცეკვა-თამაში, სიმღერა, შაირობაში გაჯიბრება, ახლად წამოჩიტილი გოგო-ბიჭების უხერხული ხითხითი... იქვე, შორიახლოს, უმცროსები შეჯგუფებულიყვნენ; მათ შორის – გალაკტიონიც. ცხადია. პატარობისას, როგორც შემდგომ მისი თანატოლები იგონებდნენ, გაუბედავი ყოფილა, მაგრამ, ამისდა მიუხედავად (ან, ეგების, სწორედ ამიტომ), ტოლ-ამხანაგებში პირველობას იჩემებდა თურმე, როგორც ეტყობა, უმეტესად უმედეგოდ...

ახლა თვითონ შეგიძლიათ წარმოიდგინოთ, როგორ განერიდება საერთო ჟრიამულს პატარა გაბუტული ბიჭი, როგორ აარიდებს თვალს ერთმანეთით გატაცებულ უფროსებსაც და მის გამანაწყენებელ თანატოლებსაც და როგორ გადაანაცვლებს მზერას შორეული, თეთრად მოციმციმე მწვერვალებისაკენ.

თითქმის ნახევარი საუკუნის შემდეგ გაანდობს იგი ლექსს იმუამინდელ განწყობილებას:

და ვკითხულობდი,
ვოცნებობდი,
ვმღერდი თუ ვსწერდი –
მღევდნენ, მეძახდნენ,
მიზიდავდნენ
ის მწვერვალები...

გალაკტიონი წერს იმ ნეტარ ღროზმეც სიყმაწვილისა,
როცა, ბავშვობის ბურუსიდან გამოსული, ახლა უკვე თვითონ
აილენებოდა მოწონებული კნაჭა-გოგოს დანახვისას:

აღარ არის ის ჭალები,
ის მდინარე, ის სანავე,
გზნებით აღარ ვიმსჭვალე
პირველ გაცნობისთანავე...

ახალი, მეოცე საუკუნის, დადგომა გალაკტიონის ცხოვრე-
ბაშიც ახლის მომასწავებელი იყო – 1900 წლის 1 სექტემბრიდან
იგი ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის მოწაფე გახდა. ამავე
სასწავლებელში სწავლობდა მისი ძმა, აბესალომი. ერთხანს
მაკრინეც ქუთაისში იყო შვილებთან, მაგრამ მერე სოფელში
იხმეს – იქცეოდა უპატრონოდ დარჩენილი მეურნეობა.

გალაკტიონის ერთ-ერთი თანაკლასელი იგონებდა, რომ
სიყმაწვილეში „მას უყვარდა განმარტოებით ღვომა. დაახ-
ლოებული ამხანაგები, მით უმეტეს, მეგობრები ბევრი არ ჰყავდა.
მეტად გულჩახვეული იყო, არ უყვარდა თავის გულისნადების
გამოაშვარება. დადიოდა ჩაფიქრებული, თითქოს რაღაც
დიდად ანუხებდა. წუხილით კი, მართლაც, ანუხებდა – თავისი
ობლობა“.

გალაკტიონის ეს მარტოსულობა სულ უფრო და უფრო
მძაფრდებოდა. აი, რას წერდა იგი 1912 წელს თავის ახალ-
შექმნილ მეგობარსა და მესაიდუმლეს – იოსებ გრიშაშვილს:
„იცო, საყვარელო სოსო, ამ ბოლო ღროს რაღაც უჩინარი სენი
მეპარება. საშინელი სენი მარტოობისა, ესეც ხომ თავისებური
ავადმყოფობაა, და, ვით სიკვდილით დასჯილი, სახრჩობელის

წინ, თვალით ვეძებ მონათესავე სულს... საშინელებაა, აშკარად ვგრძნობ ჩემი სულის ობლობას, ჩემს უთვისტომობას, ჩემს მარტოობას...“ – რა საოცრად ჰგავს ეს მწარე აღსარება ნიკოლოზ ბარათაშვილის მაიკო ორბელიანისადმი მიწერილ წერილს. მაგრამ, ბარათაშვილისაგან განსხვავებით, გალაკტიონი ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რომ ის ერთი მესაიდუმლე თუ ჰყავდა სადმე, ისიც დაეკარგა და მოემდურებინა.

იმავე გრიშაშვილის მაგალითიც კმარა: ვის შეიძლება მისწეროს კაცმა ეგზომ განდობილი წერილი, ზემოთ რომ წავიკითხეთ, თუ არა ერთგულსა და გულისხმიერ ამხანაგს? და მართლაც ასე იყო – იოსებ გრიშაშვილი ქართველ მწერალთა იმ მცირერიცხოვან ნაწილს ეკუთვნოდა, რომელნიც აფასებდნენ გალაკტიონის ტალანტს და, იმავე დროს, არ უფრთხოდნენ მასთან სიახლოვეს. მაგრამ რად გინდა?! ძნელი წარმოსადგენია, რომ იმავე წლებში იმავე გრიშაშვილს გალაკტიონი უჩივის ქუთაისის ერთ-ერთ რედაქციაში: „თქვენ რომ გრიშაშვილის ლექსი გამოაქვეყნეთ, რაღაც ჩემსას ჰგავს და მანდ რომ ჩემი ლექსი გედოთ, იქიდან ხომ არ გადაიწერათ?!“

გალაკტიონისათვის ზეგარდმოვლენილ სასჯელად აღიქმება მისი ეს მანიაკალურად იჭვნეული ხასიათი, რადგან საზღაურად მან, შეიძლება ითქვას, მთელი ცხოვრება უმეგობროდ გაატარა. ახლობელთაგან – მხოლოდ დედის, ძმისა და ძმისშვილის – ნოდარის ერთგულებაში არ ეპარებოდა ეჭვი.

ყოველივე სხვა კითხვის ნიშნებით იყო დასერილი – ის ერთადერთი სიყვარულიც კი, რომელიც ჯერ აფერადებდა მის ცხოვრებას, მერე ამღვრევდა, და ბოლოს საბედისწერო მორევში ჩაითრია...

„უმეგობროდ გატარებულ ცხოვრებაზე“ რომ ვამბობდი, რაღაც ხინჯი დამრჩა და აქვე დავაზუსტებ: ორად-ორი ადამიანი, რომელთა ურთიერთობასაც, შეიძლება, მეგობრობა ვუწოდოთ, მან ქუთაისში გაიცნო. ორივეს აერთიანებდა აბსოლუტური უშურველობა, გალაკტიონისადმი ფანატიკური თავ-

დადება და მისი უპირატესობის უპირობო აღიარება. ერთი ამ მეგობართაგან, 1924 წელს დაღუპული პროზაიკოსი მიხეილ ბოჭორიშვილი, წერდა, რომ არჩევანის შემთხვევაში საყვარელ ქალსაც კი დათმობდა გალაკტიონის გულისათვის. მეორე, მხატვარი თეოდორე (ახლობელთათვის – ფედია) ჩუდეცკი, ქუთაისიდან თბილისში გადმოსახლებული და გალოთებული, დროდადრო მიაკითხავდა გალაკტიონს, ერთად დალევდნენ, ფედია უსიტყვოდ თვალებში შესცქეროდა და ასე შეაბერდა კიდევც...

მეგობრობა, ეტყობა, თანასწორობის მომენტსაც გულისხმობს. თანასწორობაში კი გაჭიბრებაც გაერევა ხოლმე, ხანდახან – ცოტა შურიც... ყველა ჩვეულებრივი ადამიანი შეგუებულია ამას და, თუ მეგობარი უძვირს, ზოგიერთ რამეზე უბრალოდ თვალს ხუჭავს.

აი, გალაკტიონი კი ნამდვილად არ იყო ჩვეულებრივი ადამიანი: ყოფით ურთიერთობებში ბავშვით უმწნოსა და დაბნეულს, ეტყობა, ბავშვისავე გაფაქიზებული ცნოსუა ჰქონდა და, ინტონაციას შეპარული შურის, ოდნავი ჯიბრის ან არასათანადო აღტაცების გამო, საფიქრებელია, კიდევ ერთი ადამიანი ჩამოსცილებოდა მის გარემოცვას. არადა, როგორ არ შეგშურდებოდა გალაკტიონისა?!

განგებას, ეტყობა, განზრახული ჰქონდა, დიდ პოეტს მართოდმართოს გაეწლო გზა უკვდავებისაკენ, ის გზა, რომლის დასაწყისშიც იდგა ცხრამეტი წლის ჭაბუკი, ბედნიერი, მაგრამ, იმავდროულად, შემკრთალი ბედისწერის ხელის შეხებით და თავისი მომავალი ხვედრით:

*საით მივეყვარ ჩემს მონყენილ გზას,
სად ვპოვებ შვებას მიუსაფარი?
რას მომცემს ისეთს მე საქართველო,
და ან რას მისცემს მას ჩემი ქნარი?...*

შესაძლოა, შემთხვევითი თანხვედრა იყოს, მაგრამ უთუოდ გენიშნებათ, როგორ იმუხტება საზოგადოებრივი ატმოსფერო

საუკუნეთა მიჯნაზე. მეოცე საუკუნის დამდეგს ვნებათაღელვის ერთი მიზეზთაგანი ესქატოლოგიურ განწყობილებათა აღზევებაში იმალებოდა: მოახლოებული წარღვნისა და განკითხვის მოლოდინი არა მხოლოდ ლიტერატურას დააჩნდა – სიკვდილის კულტითა და მსოფლიო სევდის მოტივებით; ის მუღავნდებოდა ყოველდღიურ ცხოვრებაშიც: პათეტიკური დღიურებითა და მიმოწერით, სპირიტუალის სეანსებით, არაამქვეყნიური გამომეტყველებით ფოტოსურათებსა და ნახატებზე, საყვარელი პოეტების ლექსთა კრებულებში ჩატანებული გამხმარი ყვავილებითა და ფოთლებით. სულიერი ცხოვრების მანიშნებელი ამ ატრიბუტებიდან უკიდურესი თვითმკვლელობა იყო, თან რატომღაც – მაინცდამაინც კარბოლის მუავით თავის მოწამვლა.

თბილისის სასულიერო სემინარია, რომელშიც გალაკტიონი 1908 წლიდან სწავლობდა, ვერ ასცდა ამ საბედისწერო სენს: 1910 წლის იანვარში თავი მოიწამლა სემინარიის ყველაზე კოლორიტულმა მოწაფემ – ქუჩუ ქავთარაძემ. იგი „დემონის“ ფსევდონომით წერდა. ცოტა ხნით ადრე კიდევ ერთმა მისმა ამხანაგმა სცადა, იმავე კარბოლმუავის მეშვეობით გამოსაღმებოდა სიცოცხლეს. ამ შემთხვევასთან დაკავშირებით, 1909 წელს აღმანახ „პირველ ნაბიჯში“ გამოქვეყნდა აკაკი მინაშვილის საგულისხმო სტატია – „თვითმკვლელობა მოწაფეებში“: „ავვისტოს ბოლო რიცხვებში, – წერს ავტორი, – კარბოლოვის სიმუავით თავის მოწამვლა განიზრახა სასულიერო სემინარიის პირველი კლასის მოწაფემ, გალაკტიონ ტაბიძემ (ოღონდ გალაკტიონის სახელი და გვარი ინიციალებით არის აღნიშნული – ზ.ა.). მიუხედავად იმისა, რომ იგი ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდაა, მის ლექსებს განცვიფრებაში მოჰყავს მკითხველი. თუ დღეს მას ამდენი ძალა შესწევს, სრული იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ მომავალში უკეთესი დარჩება და ამისთანა ყმანვილი, რომ ბედნიერი შემთხვევა არა, წუთისოფელს უნდა გამოსაღმებოდა“.

ბედის ირონიაა, რომ გალაკტიონის სიყმაწვილის ყველაზე დრამატულ ეპიზოდს მოჰყვა მისი ნიჭის პირველი აღიარება.

ჩვიდმეტი წლის გალაკტიონი მონუსხულივით ჩასცქეროდა 1908 წლის სექტემბერში გამოქვეყნებულ თავის ორ ლექსს – „შავი ღრუბელი“ და „მთვარე კაშკაშებს“. შესაძლოა, სადღაც, გულის სიღრმეში, თვითონაც გრძნობდა, რომ ეს სტრიქონები:

*სქელი ღრუბელი,
შავი და ბნელი,
სამშობლო მხარეს გადაეფარა,
სხივთა მფენელი
მზისა ნათელი
ჩვენს სანუგეშოდ სჩანდა აღარა...*

– ილიასა და აკაკის პოეზიის გამოძახილი იყო და, თუ პოეტობას აპირებდა, მომავალში თავისი, განუმეორებელი გზა უნდა გამოეძებნა. მაგრამ გარეშემონი ისე გულწრფელად ულოცავდნენ, რომ სითბოსა და აღიარებას მონატრებული ეს უპატრონო ბიჭი ბედნიერების მწვერვალზე გრძნობდა თავს...

შემდგომ თვითონ გალაკტიონი ასე იგონებდა ამ დღეებს: „როდესაც ჩემი პირველი ლექსი დაიბეჭდა, ჩემს ცხოვრებაში შემოიჭრა რაღაც ახალი; მე მეჩვენებოდა, რომ სადღაც გაიღო კარები და მე ვიწრო და ბნელ საკანიდან ამოვედი თავისუფალ ასპარეზზე და ყველგან, სადაც კი თვალი გასწვდებოდა, იყო მზე, მოძრაობა და სინათლე“ (ტაბიძე 1975: 278).

ამგვარი ზეანეული განწყობილება უთუოდ უადვილებდა ცხოვრებას პირველი კურსიდან გარიცხულ ყოფილ სემინარელს, რომელსაც იმხანად მშობლიურ ჭყვიშში არ ჩაესვლებოდა, – დედაც, ძმაცა და ბიძაც გაენანყენებინა; სხვაგან არც სახლი ჰქონდა და არც კარი; და ახლა, გაცრეცილი ჩემოდნით ხელში, ხარაგოულისაკენ მიემგზავრებოდა, რათა იქვე, მახლობლად, სოფელ ფარცხნალის დანყებით სკოლაში, თედო ჟორდანიას რეკომენდაციით, მასწავლებლობა დაეწყო.

ის მასწავლებლობაცა და ის ხარაგოულიც, თავისი
სადგურითურთ, გალაკტიონის პოეზიაში ერთი მშვენიერი ლი-
რიკული მინიატურით დარჩა:

*მახსოვს ხორაგაულის
სევედიანი სადგური,
მისი ყრუ სამკაული –
აცვინული აგური.
უმფოთველი ცხოვრება,
წყნარი, როგორც გუგული;
მესმის მოახლოებულ
ორთქლმავალის გუგუნი.*

ვაჟა-ფშაველასი არ იყოს, გალაკტიონის მასწავლებლობა
სოფელში დიდხანს არ გაგრძელებულა. პედაგოგობა, როგორც
ეტყობა, სრულიად განსხვავებულ ხასიათს მოითხოვს.

1910-1912 წლები ის დროა, როდესაც გალაკტიონი გა-
მუდმებულ ძიებაშია – თავისი თავის, თავისი ადგილის...
ხან ჭყვიშშია – ჰომეროსის „ოდისეის“ რუსული თარგმანის
გადმოქართულებას ცდილობს; ხან თბილისში – აქ იოსებ
იმედაშვილის ახლად დაარსებულ „თეატრსა და ცხოვრებაში“
ინწყებს თანამშრომლობას და თავის პოეტურ სახელს კარგა
ხნით უკავშირებს სწორედ ამ ჟურნალს; ხან ქუთაისშია – გაზეთ
„კოლხიდაში“ კორექტორობს, ხოლო ალმანახ „მაშხალასა-
თვის“ იუმორესკებს წერს...

სწორედ ქუთაისთანაა დაკავშირებული გალაკტიონის ბიო-
გრაფიის ყველაზე რომანტიკული პერიოდი: აქ წამოინთო და
მალევე ჩაინაგლა მისი პირველი გატაცების ალი – მომხიბლავმა
რაისა ჩიხლაძემ უპასუხოდ დატოვა მამამისის, სუფთა წერის
მასწავლებლის, ყოფილი მოწაფის გრძნობამოძალეებული
ბარათები და ლექსები:

*როგორ მიყვარდა, მაგრამ ხსოვნა იმ ტრფობის სრულის
დარჩა ჩემს გულში წაუშლელი და მოკამკამე,
იმას იგონებს დაღონება დადაღულ გულის...
იმ სიყვარულის მიმღერე რამე!*

*ყმაწვილკაცობა, ყვავილები სიცოცხლის დილის
ბურუსებს იქით გადიკარვა... როგორ ვენამე!
ეხლა თავს მადგას ჭმუნვარება მომავლის ჩრდილის,
იმ სიყმაწვილის მიმღერე რამე!*

ისე, რა საოცარია პოეტური გარდასახვა – თითქოს თმაჭალარა მოხუცი წერდეს. არადა, ეს ლექსი, რომელიც გალაკტიონს, საფიქრებელია, სწორედ პირველმა სასიყვარულო მარცხმა დააწერინა, 1912 წლითაა დათარიღებული, და გალაკტიონი ამ დროს მხოლოდ 21 წლისაა.

იმავე 1912 წელს გალაკტიონმა და ტიციანმა გაიცნეს ქუთაისის ქალთა გიმნაზიის მოწაფე ოლია ოკუჯავა. გალაკტიონს მრავალი წლის შემდეგ ასხენდებოდა მისი ბიძაშვილის იმდღევანდელი ნათქვამი: „У нее гениальные глаза“. ეს „გენიალური თვალები“ სიმშვიდეს დაუკარგავენ გალაკტიონს. და ამჯერად მისი გრძნობა უპასუხოდ არ რჩება.

ოკუჯავების ოჯახში დიდად აღტაცებულნი არ იყვნენ ოლიას რომანით. სტეფანე ოკუჯავა, ექვსი ვაჟისა და სამი ქალიშვილის მამა, შვილებს „ანარქისტებს“ ეძახდა და უკვე შეგუებული იყო, რომ ხან საიდუმლო კრებებს აწყობდნენ, ხან პროკლამაციებს წერდნენ, მაგრამ მისმა ქალიშვილმა მაინცდამაინც ღარიბსა და ერთობ უცნაურ პოეტზე რომ შეაჩერა არჩევანი, ეს აღარ მოეწონა...

ოლია ქუთაისის განარიდეს და ჭიათურაში გაუშვეს მასწავლებლად. ახლა შეყვარებულებს ისღა დარჩენოდათ, წერილებით ენუგეშებინათ ერთმანეთი ან თავისი გულისნადები დღიურისათვის გაენდოთ: „ძვირფასო ალბომო, მრცხვენია, მრცხვენია შენი, ჩემო ერთადერთო მეგობარო, – წერდა ოლია ოკუჯავა თავის დღიურში 1913 წლის 5 დეკემბერს, – მაგრამ გამიგე, მე ის მიყვარს... რას აკეთებს, რატომ სდუმს, რატომ მტანჯავს? დავიღალე, მეტი აღარ შემიძლია, ავად ვარ, ცრემლები ასველებს ჩემს ოთახს...“ (ოკუჯავა 1987: 41).

იმავ დეკემბრის ბოლოს ოლია ქუთაისიდან გალაკტიონის წერილს იღებს: „ამდამ 5 საათზე გავდივარ ქუთაისიდან... გავდივარ რაღაც მწარე წინათგრძნობით. მგონია, თითქოს სამუდამოდ ვემშვიდობები ქუთაისის არემარეს, გული ტანჯვით მეკუმშება, უსასოობასა და მარტობას ვგრძნობ...“

გესმის, ოლოლო, ბავშვობიდანვე მწამდა ბედისწერა, მოირა, როგორც ეძახიან, – ფატალიზმი. იგი ჩემი მუდმივი მტერი იყო... მე არ მახსოვს მისგან რაიმე კეთილი საქმე. ხვალინდელი დღე ჩემთვის არ ვიცი, როგორი იქნება... მაგრამ ჩემი მტერი, ჩემი ბედისწერა უთუოდ აქაც თავისას დამმართებს...“ (ოკუჯავა 1987: 164).

როგორ ემჩნევა ამ დღიურებსა და წერილებს დროის დაღი – ის ზეანეული და პათეტიკური დრამატიზმი, ის სიტყვამრავლობა, რომელიც, ურთიერთობის იმუამინდელი მანერა თუ არ იცით, საერთოდ დაგაეჭვებთ ამ შეყვარებულების გულწრფელობაში!

ღვთის მადლით, გალაკტიონს შეეძლო საყვარელ ქალთან პირველი პაემანით აღტაცება ლექსად გამოეთქვა:

უსიყვარულოდ
მზე არ სუფევს ცის კამარაზე,
სიო არ დაჰქრის, ტყე არ კრთება
სასიხარულოდ...
უსიყვარულოდ არ არსებობს
არც სილამაზე,
არც უკვდავება არ არსებობს
უსიყვარულოდ...

გალაკტიონმა აქაც მისთვის ჩვეულ მისტიფიკაციას მიმართა – თავისი სიცოცხლის გაზაფხული შემოდგომად წარმოისახა, ხოლო პირველი სიყვარული – უკანასკნელად.

ახლა გავიხსენოთ, რომ ეს – 1914 წელია, და 23 წლის გალაკტიონი, შესაძლოა, არც კი ფიქრობს, რომ ოლია ოკუჯავა მისი პირველი სიყვარულიც იქნება და უკანასკნელიც. იგი

ახლა სასიამოვნო საქმითაა გართული – სამახსოვრო წარწერებს აკეთებს ლექსების ახალ გამოცემული კრებულის პირველ ეგზემპლარებზე. ერთი ამ წიგნთან მან სხვიტორში მიაერთვა თავის იმუამინდელ კერპს – აკაკი წერეთელს, მეორე კი ოლიას ჩაუტანა ჭიათურაში.

შემორიგებულ თავისიანებთან ჭყვიშში გატარებული 1914 წლის ზაფხული გალაკტიონისათვის იშვიათად უღრუბლო აღმოჩნდა: ლექსების პირველი წიგნის წარმატებამ სიმხნევე და ხალისი შემატა და პირველი მსოფლიო ომის დაწყების ამბავმაც კი ვერ დაურღვია სულიერი სიმშვიდე.

„მე არასოდეს, მთელი ჩემი სიცოცხლის განმავლობაში იმდენი ჩუმი და მყუდრო ბედნიერება არ გამომიცდია, რამდენიც ახლა, სოფელში ყოფნის დროს, – წერდა გალაკტიონი ოლია ოკუჯავას, – წარმოიდგინე სოფელი, ქალაქის დრტვინვასა და მოუხეშავ ცხოვრებას დაშორებული, შორი, თვალუწვდენელი მინდვრები, იქით კიდევ მუდმივი მწვანით შემოსილი მთები... ახლა მინდვრებზე სულ სიმინდია დათესილი. ალაგ-ალაგ გაუვალი ტყეებია, მათ სივრილეში დასვენებასა და ოცნებას არა სჭობს რა. ჩვენი სახლის მახლობლად, სულ ორმოც საუენზე მდინარე რიონი ჩამოდის. მე და ტიტე (ტიციან ტაბიძევა ლაპარაკი – ზ.ა.) დღეში სამჯერ ვბანაობთ ხოლმე შიგ, დილას, შუადღისას და საღამოს. ვკითხულობთ ერთად წიგნებს, რაც

გალაკტიონი და ოლია ოკუჯავა

კი გაგვაჩნდა. შეღამებისას გავალთ რიონის ვაღმა ყანებში, დავსხდებით რიონის პირზე ვერხვის ძირში, გვაქვს თან ღოჭით ღვინო, თან ვსვამთ, და თან ვსაუბრობთ, ვიგონებთ ჩვენს ტრფიალებს...“ (ოკუჯავა 1987: 174).

მარტოდ დარჩენილი გალაკტიონი ხანდახან, უთუოდ, მამის საფლავსაც მიაკითხავდა ხოლმე და ასეთ წუთებში მის ხალისიან განწყობილებას ჩუმი ნალველი შეერეოდა:

*ცვრიან ბალახზე თუ ფეხშიშველა
არ გავიარე - რაა მამული?!
წინაპართაგან წავიდა ყველა,
სხვა ხალხის ისმის აქ ურიაშული.
გაშალა ველი ნელმა ნიაგმა
და მელანდება მე მის წიაღში
მოხუცი მამა, მოხუცი მამა
სასხლავით ხელში დადის ვენახში.
აქ თითო ლერწი და თითო ყლორტი
მასზე ოცნებას დამეგვანება,
ისევ ამწვანდა მდელი და კორდი!..
დავდივარ... ვწუხვარ და მენანება!*

გალაკტიონის ეს ლექსი - „მამული“ 1915 წლითაა დათარიღებული. და – განა მარტო „მამული“! ამ წელსაა დაწერილი „ლურჯა ცხენები“, „მთანმინდის მთვარე“, „ატმის ყვავილები“, „სანთელი“, „შერიგება“, „ედგარი მესამედ“, „ი.ა.“ – ხომ გახსოვთ:

*ქალაქში, მტვერში წაიქცა ბავშვი
ნუკრის თვალებით, თმით - მიმოშვებით.
და მწუხარების მალენიაგში
მოფრინდნენ ლურჯი ანგელოზები [...].*

მაგრამ ყველაზე უფრო პოპულარული იმ დროს მაინც „მერი“ იყო. მთელმა ქუთაისმა იცოდა, რომ გალაკტიონი არ იცნობდა მშვენიერ მერი შერვაშიძეს, მხოლოდ შორიდან ეტროვოდა და ლექსებს უძღვნიდა.

ეს „ლიტერატურული ტრფობა“ მაინც აღიზიანებდა ჭიათურაში გამომწყდელ გალაკტიონის მიჯნურს, რომელსაც მრავლისმეტყველი ფრაზა ახსენდებოდა გალაკტიონის შარშანდელი წერილიდან: „მშვენიერი ცხოვრება მე ოცნებაში განვიცადე... და რაც ოცნებებში განვიცდია მთელი არსებით, სინამდვილეში მას ექნება რაიმე ფასი?“ (ტაბიძე 1975: 503).

ამიტომ ოლია კონკრეტულ ქალზე კი არ ეჭვიანობდა (ანდა, რა ჰქონდა საეჭვიანო?!), უფრო თავის თავზე ბრაზობდა, რომ ვერ დაისაკუთრა, ვერ მიიჯაჭვა ეს კაცი...

სულ ორი წლის შეყვარებულნი იყვნენ და, აი – უკვე სხვაგან ქროდა მისი რჩეულის გული და გონება, მიუწვდენელ ქალს ნატრობდა და, ვინ იცის, მისივე სიტყვებს თუ დაუჯერებდი, ამ ოცნებასა და ნატვრაში იყო სწორედ ყველაზე ბედნიერი...

კიდევ ერთი ლექსი გალაკტიონისა გადადიოდა ხელიდან ხელში 1915 წელს. ეს იყო „აკაკის ლანდი“ – დიდი პოეტის ხსოვნისადმი მიძღვნილი. სხვათა შორის, ქუთაისელებს გალაკტიონი დამახსოვრებიათ აკაკის პანაშვიდზე, თეთრ ხიდან მდებარე ეკლესიაში, ორი კელაპტრით ხელში, ტანჯული გამომეტყველებით...

აკაკის გარდაცვალება და გალაკტიონის პოეტური ტალანტის იშვიათი ამოფრქვევა სიმბოლურად დაემთხვა ერთმანეთს: გალაკტიონი, თავისი ახალგამოქვეყნებული ლექსებით, თითქოს ემზადებოდა პოეტების მეფის გამოთავისუფლებულ ტახტზე ასასვლელად და საგულდაგულოდ უმატებდა თითო

მერი შენგელაიძე

მარგალიტს თავის სამეფო გვირგვინს. აკი აირჩიეს კიდევ პოეტების მეფედ 1921 წლის 27 იანვარს, საქართველოს „გასაბჭოებამდე“ ერთი თვით აღრე...

„გალაკტიონი და რევოლუცია“ – ჩვენ მოგვინევს მიუბრუნდეთ ამ თემას: რევოლუცია შემოიჭრა გალაკტიონის ცხოვრებაში – ჯერ, როგორც „განახლების ზარი“ – მალემრწმენი რომანტიკოსების ყურთასმენის დამატკობელი, მერე კი – „ვით ზარი საბედისწერო“ – მორიგი მსხვერპლისა და ტრაგედიის მაუწყებელი...

გალაკტიონის მიმართება რევოლუციასთან, შესაძლოა, ნაკლებ დრამატული ყოფილიყო, ოკუპაციების ოჯახი რომ არა.

გალაკტიონი და ოლია ოკუპაცია რევოლუციის წინა წელს დაქორწინდნენ, ანუ 1916-ში (გალაკტიონი მაშინ ოცდახუთი წლისა იყო) და მოსკოვში წავიდნენ სასწავლებლად. ეს ოლიას იდეა გახლდათ. მას თვალზე ცრემლი ერეოდა, როცა ახსენდებოდა გალაკტიონის ფარული ნატერის ამსახველი ერთი თვითნაკეთი აფიშა: „პარიჟის უნივერსიტეტის სტუდენტი გალაკტიონ ტაბიძე წაიკითხავს ლექციას“, ან კიდევ – გალაკტიონისავე აღსარება ჭიათურაში გამოგზავნილი წერილიდან: „*მალე გადავხედილიყავი. ჩამოვლენ სტუდენტები და კურსისტები რუსეთიდან, საზღვარგარეთიდან. ააჭრელდებენ მთელ ქუთაისს და პირდაპირ მხამით აგვესება ადამიანს გული მათი ცქერით.*“ (ოკუპაცია 1987: 171).

მეორე შესაძლო მიზეზი, რის გამოც ოლიას მოსკოვისკენ უწევდა გული – მისი რუსული აღზრდა-განათლება იყო.

ესოდენ ნანატრ სტუდენტობას გალაკტიონი მაინც ვერ ელირსა. მოსკოვიდან უსახსრობის გამო უკან გამობრუნებული, თავის გუშინდელ თანამოკალმეებსა და თანამოაზრეებთან (ტიციანთან და დანარჩენ „ცისფერყანწელებთან“) უბრად მყოფი, მთელ ქვეყანაზე განანწყენებული, – იგი შესანიშნავი მსმენელი აღმოჩნდა ოკუპაციების მოუსვენარი ოჯახის რევოლუციური ტირადებისა.

როდესაც ნაქირავებ ბინაში ცხოვრობ და, უფულობის გამო, ვერც სასწავლებლად წასულობარ, ვერც საყვარელი ქალის სანახავად, ვერც წიგნი გამოგიცია შენი ნებით და ვერც პალტო გიყიდია, კი შეხედავ შურით მდიდრული ჭალებით გაჩირალდნებულ ფანჯრებს, კრიალა ფაეტონებს, უცხოეთიდან ჩამოსულ გალალეზულ სტუდენტებს და კი ინატრებ გულში – ვინმემ ხელის ერთი დაკვრით ააყირავოს ეს უსამართლოდ მონყობილი ქვეყანა...

ამიტომაც ძნელია ეჭვის შეტანა გალაკტიონის ადრინდელი რევოლუციური ლექსების გულწრფელ პათოსში:

*ამხანაგებო, განახლების ზარმა დარეკა,
ტახტი დაეცა და იმედად ქუჩაზე დგება:
თანასწორობა, რესპუბლიკა, თავისუფლება...*

არც ერთი იქნება, არც – მეორე და არც – მესამე. მაგრამ ჩვენ ხომ ასე ხშირად გვინდა, სასურველი არსებულად ჩავთვალოთ, და ზოგჯერ მთელი ცხოვრება ვუნდებით ჩვენთვის მიუღებელი ჭეშმარიტების აღიარებას.

როდესაც გალაკტიონმა ოლიას მეორედ ჩააკითხა მოსკოვში, ოქტომბრის რევოლუცია უკვე მომხდარი იყო. სამშობლოში იგი დაბრუნდა ერთსემესტრიანი სარეისორო კურსების მსმენელის მოწმობით და მისი უბადლო ნიჭისა და გაუფანტავი ილუზიების გამომხატველი ლექსით:

*გემით „დალანდი“ მოვდიოდი სამშობლოსაკენ
და მოვარისაგან გაღვიძება გულს დარდად ჰქონდა;
მაგრამ სამშობლოს ძველი გზებით ველარ მივაგენ
და არ მახსოვდა: მეონდა იგი თუ მომავონდა?*

გალაკტიონის იმდროინდელი პორტრეტი გრიგოლ რობაქიძეს ჩაუნიშნავს: „გალაკტიონი იყო თავისებური ყოველმხრივ... ემჩნეოდა უხერხულობა, თვითონაც ამჩნევდა ამას... მორცხვობა კიდევ უფრო ამძაფრებდა მის უხერხულობას. შე-

მოგეფრქვეოდა ხალისით, გადამეტებული ხალისით – „მეტი“ აქ გამოწვეული იყო ალბათ ნდობით უხერხულობის დაფარვისა“.

ახლა თვითონ გალაკტიონს მოვუსმინოთ: „არსად არ ვგრძნობ ისე ობლად და მარტო თავს, როგორც სხვასთან, თუნდ საზოგადოებაში“, – წერდა იგი თავის სიყრმის მეგობარს, მიხეილ ბოჭორიშვილს (ტაბიძე 1975: 542).

1919 წლიდან გალაკტიონი თბილისში დასახლდა. ამავე წელს გამოდის მისი ლექსების მეორე კრებული – „არტისტული ყვავილები“, რომლითაც გალაკტიონი ერთხელ და სამუდამოდ იმკვიდრებს ქართული პოეზიის უგვირგვინო მეფის სახელს. (სიმბოლური დაფნის გვირგვინით კოლეგებმა იგი, როგორც ვთქვი, 1921 წლის იანვარში შეამკეს).

„გალაკტიონი უკვე სახელმოხვეჭილი მგოსანია, რომლის ქიშპობაც არც თუ ეგრე ადვილია, იგი ჩვენის გრძნობათა თეთრი მეფეა“, – წერდა „არტისტული ყვავილებით“ აღტაცებული იოსებ იმედაშვილი. იმავე ხანებში ლიტერატურული წრეებისათვის უცნობმა ავტორმა – ივანე იოსელიანმა, სიჭაბუკისდროინდელმა ამხანაგმა პოეტისა, ყველაზე გაბედულად განჭვრიტა მისი მომავალი და თავის სტატიას სათაურად „გენიალური გალაკტიონი“ უწოდა (ლორთქიფანიძე 1968: 104).

„არტისტული ყვავილები“ იწყებოდა ლექსით – „შემოდგომა „უმანკო ჩასახების“ მამათა სავანეში“. გალაკტიონმა უცთომლად აირჩია სწორედ ის ახალი შედეგრი, რომელსაც მისი ხელოვნების მაგია სრულყოფილად გამოეყვლინა: მას სიტყვაც არ დაუძრავს არც მსოფლიო სევდაზე, არც თავის დაღლილ სულზე. ნაცვლად ამისა, სტუმრობა მამათა სავანეში (გალაკტიონისავე თქმით, ახალი ათონის მახლობლად) აღიბეჭდა მის ლექსში რაღაც საკრალურ საიდუმლოსთან თანაზიარობისა და უხილავი საშიშროების იმ შეგრძნებით, ყოველთვის რომ ახლავს თან სიკვდილთან დაწყვილებულ სილამაზეს:

ამ მაისს, ამ ივნისს, ამ ივლისს
გადირეკს ნოემბრის ბაღები.

მხურვალე ვნებები გამივლის,
სასახლის ჩაქრება ჭაღები.
დარჩება აუზთან სანდალი
და ძველი ფოთლები, ყვითელი...
რომანზე ისვენებს შანდალი,
რომანში – შემლილი სკვითელი.
ვენწევი განდევნილ მამათა
„უმანკო ჩასახვის“ საუანეს:
იქ შავი თოვლივით დამათოვს
ჭვარტლი და ბურუსი თავანის.
სიმკაცრით შემხედავს საშვენი
თვალები შეკრული კამარის:
ჯვარს ეცვი, თუ გინდა, საშველი
არ არის, არ არის, არ არის...

დავუბრუნდეთ ამ საოცარი ლექსის ავტორს, ამ მარტოსულ ადამიანს, რომელიც ახლად დამთავრებულ ხელნაწერს ჩასცქერის და არ იცის – ვის წაუკითხოს? მისი ლექსების პირველი და ერთგული მსმენელი, ოლია მოსკოვშია, დედა და აბესალომი სოფლად არიან, მიხა ბოჭორიშვილი – ქუთაისში... სხვა ვინ მოიცლის მაინცდამაინც ახლა, ამ წამს, მისი სიხარულის გასაზიარებლად?

„სად უნდა წავიდე, არ ვიცი, არც ერთი მეგობარი, არც ერთი ოჯახი ტფილისში...“ – რეფერენად უღერს გალაკტიონის ჩანაწერებსა და დღიურებში.

ოლია თბილისში უკვე გასაბჭოების შემდეგ ჩამოდის, 1921 წელს. გალაკტიონი მას დახვდა დაფნის გვირგვინით, მაგრამ უფულოდ, უბინოდ და უსამსახუროდ. ცოლ-ქმარი ღროვებით მწერალთა სასახლემ შეიხიზნა. ექვსი წლის შემდეგ „პოეტების მეფეს“, როგორც იქნა, ერთი პატარა ბინა აღირსეს –

კრილოვის ქუჩა 10
აქ ჩემს მესამე სართულს
მოვარე ანათებს ღამით,
განთიადამდის ვნუხვარ
ლიტერატურულ მხამით.

1935 წლიდან გალაკტიონი და ოლია მარჯანიშვილის ქუჩაზე დასახლდნენ, ოთხ ნომერში, თეატრის გვერდით. ორივე მაიმედებელ ნიშნად თვლიდა, რომ სახელმწიფო გამოცემლობა, „სახელგამი“, რომელშიც გალაკტიონის წიგნები იბეჭდებოდა, მათი ქუჩის გადაღმა მხარეს იყო.

თბილისში დაბრუნებულ ოლიას პირველი მსხვერპლი რევოლუციისათვის უკვე გაეღო – ლენინურ შაბათობაზე დაზიანებული მარჯვენა ხელი ნელი-ნელ გაუხმა. ამ ავბედითმა ნიშანმა მაინც ვერ დააოკა მისი საზოგადოებრივი ტემპერამენტი: ხან კრებაზე იყო, ხან მიტინგზე... სამსახურით – ჯერ მუშათა და გლეხთა ინსპექციაში მუშაობდა (ეს მაშინ მაკონტროლებელი ორგანო გახლდათ), მერე – უმაღლეს სასამართლოში. გახშირდა ურთიერთმდურვა და საყვედური.

ღვთისნიერი აბესალომი ყველანაირად ცდილობდა დამდურებული ცოლ-ქმრის შერიგებას: „თქვენ ჭკვიანი ქალი ხართ და გალაკტიონის შესახებაც გეჩნებათ შემდგარი ერთგვარი აზრი, – წერდა იგი თავის რძალს, – უმთავრესი ის არის, რომ მას ისე ვერ გავზომავთ, როგორც ჩვეულებრივ ადამიანს: „პოეზია უპირველეს ყოვლისა“ და გარეშე პოეზიისა, ოცნებისა და მაღლამაღლა ფრენისა მას არაფერი აინტერესებს. დიდებულია იგი, როცა მაღლა დაფრინავს, მხოლოდ სასაცილოა, როდესაც ძირს ეშვება და ჩვეულებრივი ადამიანის სახეს იღებს. ამიტომ, დაო, ბევრი რამ უნდა ვაპატიოთ, თუ იგი გვიყვარს,... მაინც უნდა გვიყვარდეს ეს უცნაურ ვარსკვლავზე დაბადებული დიდი ადამიანი და გულუბრყვილო ბავშვი“ (ტაბიძე 1997: 156).

ისე კი, დამშვიდებულ გულზე, დილით, როცა ოლია ფანჯრიდან თვალს აყოლებდა ილლიაში პორტფელამოჩრილ, „სახელგამისაკენ“ მიმავალ გალაკტიონს, უთუოდ ფიქრობდა, რომ მისი ახირებული ხასიათიც, მისი ცხოვრებისეული უმწეობაცა და მემთვრალეობაც ამოუხსნელად უკავშირდებოდა მისსავე ყველაზე ფაქიზ წვდომებს: გალაკტიონის ფრთამალი მუზა წინდახედულობით, სიფხიზლითა და პრაქტიციზმით რომ

დამძიმებულიყო, ერთ ნაწვიმარ დილას ნაღდად ვერ დაემგზავრებოდა მაღათოვიდან მონაბერ ქარს:

*ღამით ძლიერი წვიმა მოვიდა,
დილით სიცივე იყო ფარული,
ჰბერავდა ქარი მაღათოვიდან,
როგორც სიკვდილი და სიყვარული.
მაგრამ მზეც იყო რბილი და მკრთალი.
სიყვითლე, ნება ხეთა კვდომისა,
მე პოეზიით ვიყავი მთვრალი,
დღე იყო ისევ შემოდგომისა.*

ქალური გუმანით ოლია გრძნობდა უხილავი მოქიშპეების არსებობას და ზოგჯერ, გალაკტიონის ხელნაწერების გადარჩევისას, ძველი რვეულების, აფიშების, ღია ბარათების, ბლოკნოტების გროვაში აღმოაჩენდა რასმეს, თავისი ეჭვების დამადასტურებელს. მაგალითად: „ხელს ვაწერ იმაში, რომ ჩემი საკუთარი სული მიეყიდე რესპუბლიკის სახალხო პოეტს გალაკტიონ ტაბიძეს. თამარ ჩეჩელაშვილი“; ანდა ამგვარ ჩანაწერს – „ალექსანდრამ ამიხსნა სიყვარული... კარგია, როცა ლამაზი ქალი სიყვარულს გიხსნის“.

ამ გახსენებაზე: გალაკტიონი იწერდა ყველაფერს და წერდა ყველაფერზე – პაპიროსის კოლოფებზე, აფიშების არშიებზე, დეჰეშების ბლანკებსა და კონვერტებზე, კინოთეატრის ბილეთებზე... ამასთანავე, მას, ეტყობა, ავადმყოფურად უჭირდა საერთოდ რაიმე ქაღალდის გადაგდება. ამას უკვე ვეღარ ახსნით მისი არქივის მომავალ მკვლევრებზე ფიქრით, პირიქით, საქმე გაურთულა მათ. მეზობელს რომ დაეტოვებინა კარებში ბარათი, სადილზე გეპატიჟებითო, იმ ქაღალდის ნაგლეჯსაც კი ვერ ელევოდა...

რა შიშმა, რა ზეწოლამ უნდა აიძულოს ამგვარი ტიპის ადამიანი, რომ უკვე ოცდაათი წლისამ მთელი თავისი ახალგაზრდობისდროინდელი არქივი დაწვას?! ყოველივე, ალბათ, უფრო გასაგები იქნება, თუ დავსძენთ, რომ ეს 1921 წლის

თებერვალში ხდება: „დავკარგე, გავანადგურე ყველაფერი, რაც მიწერია ბავშვობიდანვე, სუყველაფერი. არასოდეს არ მიგვრძენია რაიმე მსგავსი... თითქოს მომკვდარიყო ჩემი სიყმაწვილე...“ (ლორთქიფანიძე 1968: 123).

გალაკტიონზე, გულახდილიო, არ ითქმოდა. თვითონვე აღმოხდა სიშწრით ერთ თავის ჩანაწერში: „მე, თურმე, მთელ დედამინის ბურვზე არ შემძლება არავისთან გულწრფელი საუბარი... ეს ჩემი გულის ღრმა ტრაგედიას შეადგენს“. ჭეშმარიტად გულახდილი იგი, ეტყობა, მხოლოდ მაშინ იყო, როცა ქალაქი და კალამთან მარტოდმარტო რჩებოდა: იმ ქალაქთან, ახლა ფერფლად რომ იქცა და თებერვლის სუსხიანმა ქარმა გალაკტიონის იმედებთან ერთად მიმოფანტა.

„პოეტების მეფეს“ საბჭოთა საქართველოში წარსულიც რევოლუციური უნდა ჰქონოდა და, ვინ იცის, ეგებ სწორედ დამწვარი არქივი უშლიდა ხელს გალაკტიონს ამ წარსულის ხელახალ ძერწვაში. სულის სიღრმეში კი ბუდობდა გამყინავი, ბავშვობიდან გამოყოლილი არსებობის შიში, სრულ გულახდილობას ახლა უკვე ლექსებსა და დღიურებშიც რომ უკრძალავდა...

მხოლოდ ხანდახან ძალზე გამწარებულს სძლევდა ჯიუტი ხასიათი, ქართული გენი, და აღმოხდებოდა:

*რაა მასზე გულისანყვეტი
მეტეხო და დიღმის ველო,
მიდიოდე და იქრობდე:
ეს არ არის საქართველო!
არის ხალხი, რკინიგზები,
არის ავტო-მოტო-ველო,
არის ოჯახებიც, მაგრამ
ეს არ არის საქართველო.*

ასეთი გაორებით დაიწყო ახალი პერიოდი გალაკტიონის ცხოვრებისა: ოცოან წლებში ჯერ კიდევ იგრძნობოდა დემოკრატიული საქართველოს თავისუფალი ცხოვრების ინერცია –

ახალი ხელისუფლება მწერლებისაგან თავდაპირველად მხოლოდ ლოიალობას მოითხოვდა.

ეს ინერცია გალაკტიონის ბიოგრაფიასაც დაეტყო: უკვე ივნისში 1921 წლისა გაიმართა მისი პოეზიის საღამო ოპერაში, შემდგომ – რუსთაველის თეატრში. იმავე ხანებში იგი თაოსნობს ჟურნალ „ლომისის“ გამოცემას, აკაკის წაბადვით უშვებს „გალაკტიონ ტაბიძის ჟურნალს“, და ასე შემდეგ...

მაგრამ ცოტა ხანში გალაკტიონს ცხოვრება ახალი დილემის წინაშე აყენებს: სისხლში ჩაახრჩობენ 1924 წლის აგვისტოს ამბოხს, წინასწარ გამზადებულ სასაკლაოში ჩახოცავენ ქართველების ერთი საუკეთესო ნაწილს და ამ მსხვერპლთან ერთად გალაკტიონის თანამედროვეთათვის ჩაინავლება დარღვეული თავისუფლების ბრძოლით მოპოვების იმედი.

სისხლიანი და სასტიკი ანგარიშსწორება კიდევ იმიტომაცაა ჩათვლიერებული და განხორციელებული, რომ დარჩენილნი და გადარჩენილნი შეაძრწუნოს და დააშინოს, გადაავიწყოს ერთხელ ნათქვამი: „წვეთი სისხლის არ არის ჩემში არაქართული, ძაფი ნერვის არ არის ჩემში არაპოეტის!“

გალაკტიონის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ გადამწყვეტ წამს მასში კვლავ რაღაც სიჭიუტით იღვიძებს გულდასერილი ქართველი:

*დავდგეთ იქ, სადაც ქარიშხალია
და სისხლიანი დგას ანგელოსი,
ახალ გრივალეებს ვწირავთ სიციცხლეს
ჩვენ, პოეტები საქართველოსი!*

ბედის ირონიაა, რომ ამ 1924 წლის აჯანყებით შთაგონებულ ლექსს გადასწორებული თარიღით აქვეყნებდნენ (1921 წელს აწერდნენ) და მკითხველთა თაობებს ასწავლიდნენ, აზიპირებინებდნენ, როგორც საბჭოთა ლირიკის ნიმუშს.

იმავე წიგნებში და სახელმძღვანელოებში, ცხადია, იმასაც დუმილით უვლიდნენ გვერდს, რომ გალაკტიონის ლირიკულ პოემაში „მოგონებები იმ დღეებისა, როცა იელვა“ სწორედ 1924

წლის აჯანყება იგულისხმება, ხოლო ერთ ბრწყინვალე წყებაში იმდროინდელი ლექსებისა – „სამშობლო შავი ლიუციფერის“, „ბრმა ცალი თვალით“, „მშობლიური ეფემერა“ – მისი ხელშებორკილი სამშობლოს თავისუფლებაა გამოტირებული:

*ველარ ვცნობილობ მშობლიურ ხეებს –
ზამთარს ბილიკი დაუტანია...
„დიდი ხანია?“ – მივმართავ ტყეებს,
და ტყე გუგუნებს: დიდი ხანია...*

*შეხავსებია კლდეები კლდეებს,
იქ ვილაყ კვნესის დიდი ხანია.
„ამირანია?“ – მივმართავ ტყეებს,
და ტყე გუგუნებს: ამირანია!..*

*ეს მძაფრი კვნესა მიწამლავს დღეებს,
ის გული ისევ ჩემი გულია...
„დაკარგულია“ – მივმართავ ტყეებს,
და ტყე გუგუნებს: დაკარგულია...*

მაგრამ გამოხდა ხანი, და ამირანის „მძაფრი კვნესა“ ყოველდღიური ცხოვრების ხმაურმა შთანთქა... 1924 წლის აჯანყების მონაწილეთაგან ერთნი მიწაში იწვნენ, მეორენი უცხოეთში გაიხიზნენ და შორს იყვნენ. აქვე, ახლოს, გალაკტიონის გვერდით კი, ძალას იკრებდა უმოწყალო ურჩხული, ყოველდღიურ მსხვერპლს რომ ითხოვდა და ნელი-ნელ აჩენდა თავის კლანჭებს.

გალაკტიონისათვის საუბედუროდ, მან ჩათვალა, რომ ეს მსხვერპლი სწორედ ლექსებით უნდა გაეღო: ჯერ უარის თქმით თავისი ლირიკის უნატიფვეს ნაწილზე და მერე – „პროლეტარი პოეტების“ წაბადვით (თუ მათ ჯიბრზე) – მათივე ლექსიკონზე გადასვლით:

*აუწერელი გარყვნილება
და ფუფუნება –
აი, რა არის, კაპიტალო,
შენი ბუნება.*

მსგავსი მაგალითების მოყვანა დაუსრულებლად შეიძლება... გაიფიქრებ: აი, ახლა რომ ჰყოლოდა გალაკტიონს გვერდზე ვინმე – კარგი მრჩეველი, ერეკლე ტატიშვილი რომ იყო ნიკო სამადაშვილისათვის, ისეთი... ცოტას დააოკებდა, გამოაფხიზლებდა... შენც არ მომიკვდე, გალაკტიონისათვის ხომ ავტორიტეტები არ არსებობენ, ერთი აკაკი იყო და ისიც მოკვდა!

ერთხელ როგორღაც უცნობ ქალს კი უთქვამს მისთვის: „გვახსოვს თქვენი წინანდელი ლექსები, ეს იყო გენიალური ლექსები. მაშინ კარგი იყავით, ეხლა კი – რა მოგახსენოთ. თქვენ თვითონ არ იცით, რას სჩადიხართ...“

გალაკტიონი ჩაიწერს ყოველივე ამას და, თავის მხრივ, დაუმატებს: „მან ჯერ კიდევ არ იცის, რომ დრო „წინანდელი ლექსების“ სამუდამოდ გაჰქრა!“

ცოლი რას ურჩევდა, ამის წარმოსადგენად, სხვა რომ არათფერი იცოდეთ, მისი ერთი ფრაზაც კი საკმარისია: „ლენინის მავზოლეუმში ინახულე, – წერს რევოლუციური ილუზიების ეიფორიაში მყოფი ოლია გალაკტიონს, – უჩურობს მას, რომ დაჩაგრულთა ყველა ბორკილი დაიმსხვრა!“ და ა.შ.

„წინანდელ ლექსებს“ გალაკტიონი 1927 წელს გამოცემული კრებულით გამოემშვიდობა. („ზარნიშინი წიგნით“ – როგორც სიყვარულით ეძახდა თვითონ). ხანდახან თავისთვის კი ამოიკვნესებდა დღიურში: „ეჰ, გული სხვას ფიქრობს და კალამი სხვას წერს“, მაგრამ ამ კალამს (სხვათა შორის, მეტწილად ფანქრით წერდა) აშკარად არ ზოგავს: „უნდა დაიწეროს 45 ახალი ლექსი ახალი გავებით“, – ჩაუნიშნავს ერთგან; ცალკე პოემების შინაარსებს წერს; ცალკე სვეტებად – რითმებს; მოკლედ, რაღაც „ინდუსტრიული მეთოდით“ მუშაობს...

თუკი „მაგნებისთვის“ (აქ ხელისუფალთ გულისხმობდა) დაწერილ ლექსებს გალაკტიონი განიხილავდა არა მარტო საარსებო წყაროდ, არამედ – როგორც ლოიალობის დამადასტურებელ, თავისებურ „ხელშეუხებლობის სიგელს“, მისმა ხერხმა მხოლოდ სანახევროდ გაჭრა: ოლია ოკუჯავა ჯერ 1929

წელს გადასახლეს შუა აზიაში ორი წლით, მეორედ, და უკვე საბოლოოდ კი – 1937-ში. ამავე წელს ოლიას ექვსი ძმიდან ხუთი დახვრიტეს (მათ შორის, შალვა – მამა ბულატ ოკუჯავასი).

ზარდაცემული გალაკტიონი ცოლს ემშვიდობებოდა ლექსით „უკანასკნელი მატარებელი“:

*ცხოვრების ეტლის სადარებელი
საცაა გავა მატარებელი.
მიემგზავრება იმედი ჩემი
ბედის ვარსკვლავის სადარებელი.
ვიცი, ამ წასვლას რაც ეწოდება, –
რა საჭიროა ახლა გოდება.
მატარებლისგან როს მიმიღია
ან თანავრძნობა, ან შეცოდება? [.....]*

ცხოვრების მორიგი დარტყმისაგან თავის დასაცავად გალაკტიონი კვლავ სიფრიფანა ფურცლებს იფარებს – პათეტიკურ ლექსებს და პუბლიცისტურ პოემებს... ერთადერთი ბარათით უპასუხებს იგი ოთხი წლის განმავლობაში გადასახლებიდან გამოგზავნილ ოლიას სასონარკვეთილ წერილებს. თუმცა ფულს რეგულარულად უგზავნის.

იწყება გერმანიასთან ომი და ოლიას წერილებიც წყდება... თვალცრემლიანი აცქერდება გალაკტიონი ოლიას უკანასკნელ წერილს: „*სახლში ყოფნა მინდა, მაპატიე, გეხვევი, ვკოცნი შენს ხელნაწერებს და წიგნებს. გალიკ, ჩემო კარვო გალიკ...*“ – მერე გაიხსენებს, როგორ აპირებდნენ რომანის ერთად დაწერას, როგორ ეძებდა პარიზში ოლიასათვის რაიმე საჩუქარს, როგორ იწერებოდა ოლია ვლადიმირის ბანაკიდან – „*ჩემი ლალისთვლიანი ბეჭედი არ დამიკარგო...*“ – გაიხსენებს და მწარედ გამოიტირებს იმ ერთად გატარებულ ოც წელს, იმ ერთადერთ ქალს, რომელმაც კიდევ გააცისკროვნა და კიდევ გაბზარა მისი ცხოვრება...

იხსენებდა გალაკტიონი იმასაც, როგორ წერდა მოსკოვში დარჩენილ ოლიას: „*მე ვოცნებობ ჩვენს ერთად ყოფნაზე,*

პატარა ბავშვზე, განა კარგი არ არის? აჰ, ნეტავი კარგად მოვეწყობოდეთ. მე ამის იმედი მაქვს. „Будем жить припеваючи!“ (ოკუჯავა 1987: 194).

თუკი ყოფაზეა ლაპარაკი, აქ კიდევ ერთ ჩანაწერს მოვიხმობ გალაკტიონისას: „მატერიალური მდგომარეობა ასეთია: ერთი კაპიკიც ჯიბეზე არა მაქვს... პაპიროსის ფულიც კი არა მაქვს, ფეხსაცმელები დავღლეჯილია, პალტო არაა, პირი ვერ გავიპარსე. მეზარება ქუჩაში გავლა, ხალხში გამოჩენა... რამდენი ტკივილია ხელმოკლეობისაგან, რამდენი შეურაცხყოფა, ტრამვაის ფული რომ არ გევენება...“.

არაა გასაკვირი, რომ ამ მარტოსულ ადამიანს „საწყალი კაცის აფთიაქი“ შველის – ღვინის სარდაფი. გვიან ღამით ან სისხამ დილით უყვარს ქუჩაში ხეტიალი და ნაცნობებს თვალს არიდებს. „არც არავის ეკარებოდა, მაგრამ არც არავინ იკარებდა“, – ნათქვამია ერთ მოგონებაში.

ღვინოს არ ვსვამდი, ისევ დავინწყე
დამჩემდა დარდი, სიგულმავინწყე,
წყალს მივეც ყველა ია და ვარდი,
სათაყვანებლად წინ რომ დავინწყე.

ღვინის სმასთან დაკავშირებული ერთი ნიშანდობლივი დეტალი გრიგოლ რობაქიძეს შეუნიშნავს: „...ერთხელაც არ მინახავს ნადიმზე და არც მსმენია როდესმე ელხინოს მას: ჩვენებურად, ქართველურად...“

დამთავრდა მეორე მსოფლიო ომი. გალაკტიონს თითქოს ნაკლები მიზეზი ჰქონდა, ახლა ღვინოს მისძალებოდა: იგი უკვე სახალხო პოეტიც იყო, აკადემიკოსიც, ლენინის ორდენითაც დააჯილდოვეს. გამოცემათა წყალობით, რაღაც ფულიც გაჩნდა – აგარაკი აიშენა წყნეთში, მანქანა შეიძინა. მაგრამ ამ მოჩვენებით კეთილდღეობას სულიერი სიმშვიდე მაინც არ მოაქვს. განა გალაკტიონის ნათქვამი არ არის: „ბეთჰოვენი და მშვიდი, დამშვიდება და ვაჟა?“

აფორიაქებული ფიქრების ხლართში თუ რამ ნათელი გაიელვებს – ესაა მომავალი საყოველთაო აღიარების იმედი: „ჩემთვის დღესავით არის ნათელი, რას იტყვის ჩემზე შთამომავლობა!“ – იმეორებს გალაკტიონი და ჩაიქირქილებს ხოლმე, ვინმე მისი თანდასწრებით მწერალთა კავშირს რომ ახსენებს. „რა საჭიროა, ძამიკო, კავშირი ერთი კაცისათვის?“ იმ მწერალთა კავშირში, თავის მხრივ, ქირქილებენ გალაკტიონის განცხადებაზე, სადაც პუნქტებადაა ჩამოთვლილი, როგორ უნდა დაერქვას მტკვრის მარცხენა სანაპიროს გალაკტიონის სახელი (ამ დროს, მარჯვენა – სტალინის სახელობისა), სამტრედიას – ქალაქი „საგალაკტიონო“ და ა.შ.

იმ დროისათვის (ომისშემდგომ პერიოდზეა ლაპარაკი) გალაკტიონს შეეძლო, თავისი გრანდიოზული გეგმები უკვე ოჯახის წევრებისათვისაც გაეზიარებინა – მისი ახალი მეუღლე ნინო კვირიკაძე ქალიშვილითურთ (გალაკტიონის გერთურთ – ნუნუთი) მარჯანიშვილის ქუჩაზე დიასახლისობდა და, ზოგჯერ წარმატებით, ზოგჯერ წარუმატებლად, ცდილობდა, პოეტის აფორიაქებული ყოფა ოჯახურ კალაპოტში მოექცია.

აქ, თბილისში, მეტნაკლებად რომ აეწყო ცხოვრება, სოფლად ყველაფერი უკუღმა დატრიალდა: 1948 წელს გარდაიცვალა აბესალომი – გალაკტიონის უფროსი, მზრუნველი ძმა (სწორედ ამის შემდეგ მოუშვა გალაკტიონმა წვერი). გალაკტიონს ნუგეზად ისღა დარჩენოდა, რომ ძმისშვილი – ნოდარი წამოიზარდა და ნელი-ნელ თანაშემწეობას უწევდა.

გალაკტიონის ომისშემდგომ რვეულში მისი ტალანტის შესაფერი რამდენიმე ლექსი გაჩნდა: „წამყე ბეთანიისაკენ“, „დარჩნენ ქვიშანი“, „ქებათა ქება ნიკორწმინდას“, „ასპინძა“, „მეტეხის ხიდთან“ – გალაკტიონისათვის საყვარელი და მტანჯველი ქალაქის განუმეორებელი კოლორიტით:

*ჩქარი დენა გვირთზე გვინის,
ყრუ ჩხრიალი დაბახანის,*

*სუნი ხავსის და გოგირდის,
თვალი ალა-მაჰმად ხანის...
ბანი წელში მოხრილ სახლის,
დაირის ხმა და დივანი,
ნარიყალა და ირაკლის
დროინდელი აივანი...*

მაგრამ, ვაი რომ, სიკვდილი ალა-მაჰმად-ხანის ბოროტი თვალივით იცქირება გალაკტიონის იმდროინდელი ჩანანერ-ჩანახატებიდან. აქ ისევ გალაკტიონის ლექსი გაგახსენდებათ:

*როგორც თვითმკვლეელი დღიურს
შლიდა ლაჟვარდი – ყანებს
ვარდებს ეძინათ ტყიურს,
ტყესაც ეძინა მწვანეს...*

ცხოვრების მიმწუხრს გალაკტიონი მიუახლოვდა ფიზიკურად და სულიერად მოტეხილი, გადასახლეებიდან არდაბრუნებული ცოლითა და არდაბადებული შვილით, დარდის ღვინოში ჩამკვლელი, დევნის მანიით შეჰყრობილი. თუ ამ თვალთ შეხედავთ მის ცხოვრებას, გალაკტიონის თვითმკვლელობა 1959 წლის 17 მარტს მხოლოდღა წერტილის დასმაა ერთი ხანგრძლივი ტრაგიკული კოშმარისათვის.

მაგრამ აქ, გალაკტიონის პორტრეტის დასასრულ, არ მინდა, იგი დაგვამახსოვრდეს საავადმყოფოს ეზოს ასფალტზე გართხმული... თავის სტიქიაში წარმოვიდგინოთ, ზღვის ნაპირზე...

ზღვა იყო გალაკტიონის თანამოსაუბრე, მისი პოეტური ხილვების სტიქია: ახალი იდეალებით შთაბერილი იალქნების ასპარეზიც და, იმავდროულად, ყმანვილური ილუზიებით აკიაფებული სანთლების სამარეც... ამ ზღვის ტალღას მიაპობდა „დალანდის“ ქიმი, ხოლო ქვიშას აჩნდა მერის ნაკვალევი...

ალბათ, ამიტომაც, გალაკტიონის ერთ-ერთი შედევრი სწორედ წარმოსახული ზღვის პირისპირ წარმოითქვა.

არის ერთი წამი მზის ჩასვლისას, როდესაც მენამული დისკო შეჩერდება ორ სტიქიას შორის, თითქოს ზღვისა თუ მიწის მიღმა გაუჩინარება უძნელდებოდეს, თითქოს გრძნობდეს, რომ, ასე დამცხრალი და ელვარებადაკარგული, თავისთვის უცხო სილამაზეს იძენს:

*ქარი დაცხრა სიბოხოქრის,
მავი ზღვიდან სიო მოქრის,
მე გიცქერი, როგორც ოქროს,
ჩამავალ მზეს, ჩამავალს...
მე გიცქერი, როგორც ქარვას,
შორითშორად ფიქრით ნარვალს,
თან გაატანს ქართა ქარვას
ჩამავალ მზეს, ჩამავალს...
ო, ფიქრებო მსვლელნო ტაძრად,
ო, ქცეულნო მტვრად და ნაცრად,
რად მიჰყვებით ასე მკაცრად
ჩამავალ მზეს, ჩამავალს?*

თუკი მზის ჩასვლაში, მის მენამულ ფერშიც და მის გარდუვალ გაუჩინარებაშიც ისევ, როგორც – მის მომავალ ამობრწყინებაში, არის რაღაც – მარადიული იღუმალების მანიშნებელი, მაშინ ნათელხილვის წამს, უკიდვანო, ცისფერი სტიქიის პირისპირ მდგარნი, ჩვენ დავინახავთ გალაკტიონის უკვდავ აჩრდილს...

ბიბლიოგრაფია:

ტაშიძე 1985: ტაბიძე ტიციან, ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები. თბილისი: „მერანი“, 1985.

ტაშიძე 1966: ტაბიძე გალაკტიონ, თხზულებანი 12 ტომად, ტომი I, თბილისი: გამ-ბა „საბჭოთა საქართველო“, 1966.

ტაშიძე 1965: ტაბიძე გალაკტიონ, თხზულებანი, ტომი II, თბილისი: 1965.

ტაშიძე 1966ა: ტაბიძე გალაკტიონ, თხზულებანი, ტომი IV, თბილისი: 1966.

ტაშიძე 1968: ტაბიძე გალაკტიონ, თხზულებანი, ტომი VI, თბილისი: 1968.

ტაშიძე 1972: ტაბიძე გალაკტიონ, თხზულებანი, ტომი VII, თბილისი: 1972.

ტაშიძე 1971: ტაბიძე გალაკტიონ, თხზულებანი, ტომი IX, თბილისი: 1971.

ტაშიძე 1975: ტაბიძე გალაკტიონ, თხზულებანი, ტომი XII, თბილისი: 1975.

ტაშიძე 1982: ტაბიძე ნოდარ, გალაკტიონი, თბილისი: „ნაკადული“, 1982.

ლორთქიფანიძე 1968: ლორთქიფანიძე იოსებ, გალაკტიონ ტაბიძის ცხოვრების ქრონიკა, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“, 1971.

ოკუჯავა 1987: ოლია ოკუჯავას დღიურები და მიმოწერა გალაკტიონთან, თბილისი: „მეცნიერება“, 1987.

ტაშიძე 1997: ტაბიძე აბესალომ, მოთხრობები, ბარათები, თბ., 1997.

დ ა ს ა ლ ი ე რ ზ ე

„არის სიკვდილი. და არის მკვდარი სიკვდილი. მათ შორის დიდი განსხვავებაა. სიცოცხლიდან ნებისმიერი წასვლა უნდა იყოს საჯარო, ხმამაღლა სახელდებული და საყოველთაოდ გაცხადებული. მაშინ ეს სიკვდილი სიცოცხლეში მონაწილეობს“.

მერაბ მამარდაშვილი

პორტრეტი: თითქმის ნახევარი საუკუნე გავიდა მას შემდეგ, მაგრამ ახლაც ცხადლივ ვხედავ გალაკტიონის „პარადულ“ პორტრეტს, რომელიც ლიტერატურის ინსტიტუტში ეკიდა: ერთი შეხედვით, ნამდვილად გალაკტიონი იყო – წვერით, ჰალსტუხით, კოსტიუმის ლაცკანზე დამაგრებული ლენინის ორდენით... თუმცა, თავდაპირველად, სწორედ ეს კოსტიუმი დაგაეჭვებდათ და უკვე შემდეგ – თავად ფიგურა, იმ რაღაც სპეციფიკური შემართებით, მხედართმთავრებსა და სახელმწიფო მოღვაწეებს რომ ახასიათებთ... საბოლოოდ, დაადგენდი, რომ ჩვენი სამხატვრო ფონდის „ოსტატების“ ნაეშმაკარი იყო: კრემლში მორიგი „წმენდის“ ამბავს გაიგებდნენ თუ არა, სასწრაფოდ „აკეთილშობილებდნენ“ შერისხულ პარტოკრატთა პორტრეტებს. გალაკტიონის „პროტოტიპი“, ვგონებ, მალენკოვი იყო...

დღეს ამ ამბავს მხოლოდღა იუმორით თუ გავიხსენებდით, ერთობ სიმბოლური რომ არ იყოს და, გალაკტიონის ცხოვრების თვალმიდევნებისას, რაღაც გულსაკლავ ანალოგიას არ ვხედავდეთ ბედოვლათი მხატვრის „მიმსგავსებულ პორტრეტსა“ და იმ პარადულ ავტოპორტრეტს (ანუ – მითს) შორის, რომელსაც ახლა უკვე თავად გალაკტიონი ძერწავდა... ძერწავდა იმ ანონიმი მხატვრის გულმოდგინებით, ოღონდ – საპირისპირო ამოცანით: თავისი პორტრეტი ისე უნდოდა გადაეკეთებინა, რომ, იმდროინდელი იდეოგრამების შესაბამისად, რომელიმე

იმპოზანტურ ბელადს ან მხედართმთავარს თუ არა, „საბჭოთა ეპოქის უდიდეს მებოტბეს“ მაინც დამსგავსებოდა.

„საპარადო პორტრეტის“ დრამა ნაკლებ დამანგრეველი იქნებოდა, გალაკტიონი თვითრეფლექსიას მოკლებული ადამიანი რომ ყოფილიყო და თვითონვე არ გაეშიფრა ამ „საყოველთაო მიმიკრიის“ მექანიზმი:

*ცხოვრება, როგორც ცინიკი – ღორი
მსგავსება რუმბის,
გთხოვს, გეხვეწება იგემო ტბორი –
ჩაეშვა წუმპეს.
სახე ნერონის თუ თემურ-ლანგის
კედლით გიღიმის,
ის სიმბოლოა გულწრფელი ჩანგის
განწყვეტილ სიმის.*

*არ მოგცემს საშველს, სანამ თავისთავს
არ დაგამსგავსებს –
მსურველი, სადმე ფეხი დაგიცდეს
და მოჰყვე ნავსებს.*

ამ ლექსს – „საგურამოს“ საინტერესო სტატია უძღვნა („სტალინური რეალობის სახე“) თამაზ ვასაძემ „გალაკტიონოლოგიის“ მეხუთე წიგნში: „ის „კედელი“, საიდანაც „ნერონის თუ თემურ-ლანგის“ სახე იღიმება, ილიას სახლის კედელია, რომელსაც ძველი ტირანების მემკვიდრის – სტალინის ფოტო-პორტრეტი ამშვენებს...“

დიქტატორის ცინიზმით გაუღენთილი სოციალური სინამდვილე ვერ ეგუება, რომ მის სულის დამმღლე ზემოქმედებას ვინმე გადაურჩეს, ვინმემ სულის სისუფთავე და სიმაღლე შეინარჩუნოს...

ლექსის თვითთრონიული და უიმედოდ მშვიდი ტონიც საგრძნობს ხდის სულიერების გამაჩანაგებელი „კაციაადამიანური“ და სტალინური რეალობის გამოუვალობას“ (გალაკტიონოლოგია 2010: 218).

„სტალინური რეალობა“ ბელადის სიკვდილთან ერთად რომ არ გამქრალა, ამის დასტურია გალაკტიონის ცხოვრებისა და შემოქმედების ბოლო ათწლეული, როცა ომისშემდგომი პერიოდის საბჭოურ რიტორიკასთან სრულიად შეუთავსებელი მედიტაციური ლირიკის შედეგები მეზობლობს, ხოლო „საგუ-რამოს“ სარკაზმთან – „ძველი ტირანების მემკვიდრისადმი“ გულწრფელი პიეთეტით აღსავსე მისტიფიკაცია.

მისტიფიკაცია: „გვიანდელი“ გალაკტიონის ფსიქოლო-გიური პორტრეტის ამოსაცნობად ბევრისმოქმელია ერთი მი-სი მისტიფიკაცია, რომელზეც გალაკტიონის ძმისშვილი და ბიოგრაფოსი, ნოდარ ტაბიძე გვიყვება: „გალაკტიონს არაერ-თხელ გაუხსენებია, რომ მოსკოვში იგი შეხვდა ი. სტალინს. ეს ფაქტი ძალზე ლაკონურად ფიქსირებული აქვს ერთ მოგვიანო ჩანაწერში. პოეტის არქივში ვერ მივაკვლიეთ სტალინთან საუბრის თუნდაც მოკლე შინაარსს. ამიტომაც დავესესხებით 1954 წელს ჩვენს შორის გამართული ერთი დიალოგის ზუსტ ჩანაწერს:

„– ძალზე კარგად მიმიღო სტალინმა. საქართველოს ამბებით ინტერესდებოდა. საერთო ნაცნობებიც მოიკითხა. მთელი საათი ვისაუბრეთ.

– ჰქონდა ამდენი დრო? – ვეჭვობ მე.

– საუბარი ხელს არ უშლიდა სხვა საქმეებიც ეკეთებინა. შემოდრიოდნენ და გადიოდნენ ფარაჩიანი ჯარისკაცები...

– რით დამთავრდა თქვენი შეხვედრა?

– შემომთავაზა სასწრაფოდ შუა აზიაში გავმგზავრებულიყავი და სათავეში ჩავდგომოდი ბასმაჩების წინააღმდეგ მებრძოლ დიდ რაზმს.

– მერე?

– მეორე დღეს ავად გავხდი. ცუდად ვიყავი ჩაცმული... ისე, კაცმა არ იცის, იქ რომ წავსულიყავი, ეყოლებოდა თუ არა საქართველოს სახალხო პოეტი“.

კარგად მახსოვს, როცა ამას ამბობდა, თავს ოდნავ მაღლა წამოსწევდა. შუბლი ეღარებოდა. ძნელი არ იყო შეგემჩნიათ, რომ სერიოზულად უძებნიდა გამართლებას, თუ რატომ არ წავიდა შუა აზიაში.

ეს ფაქტი დოკუმენტურად რომ არ დადასტურდეს, მაინც მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია. მაშინ იგი პიროვნებაზე ტოტალური სახელმწიფოსა და ერთმმართველი პარტიის გენოლის არასახარბიელო კონიუნქტურის არგუმენტად გამოდგება“.

გალაკტიონის ძმისშვილის მობოდიშება „დოკუმენტურად არდადასტურებული ფაქტის“ თაობაზე, რალა თქმა უნდა, დელიკატური პირობითობაა. მან სხვაზე უკეთ იცის, რომ მთელი ეს ერთსაათიანი მიზანსცენა სტალინის კაბინეტში – „საერთო ნაცნობების“ გახსენებით, კინემატოგრაფიული „ფარაჯიანი ჯარისკაცებითა“ და ბასმაჩებთან საბრძოლო რაზმის სარდლობის შეთავაზებით – მხოლოდღა გალაკტიონის ფანტაზიის ნაყოფია. ბოლო კადრი ახლა უკვე ჩვენ შეგვიძლია წარმოვისახოთ: ფერგანის ველზე ახალტეკინურ ულაყზე ამხედრებული გალაკტიონი მოელვარე ხმლითა და უკან მოგდებული მაუზერით... – როგორია?!

ნუთუ ეს მართლაც ამოუცნობი, მარტოსული ადამიანი „ლეჩკომბინატის“ უსახურ პალატაში ღამდამობით ლოურენს არაბიელის კარიერაზე ოცნებობს და ისეთ ეგზოტიკურ მიზანსცენებს ქმნის, მის პედაგოგს მოსკოვის სარეჟისორო კურსებზე – აკსაგარსკისაც კი არ მოელანდებოდა... ვინ გაგცემს პასუხს?! ანდა, რამდენი სავარაუდო პასუხი არსებობს?!

რა ნიშნით გაერთიანდა ეს სიურეალისტური წყვილი, ეს ორი ანტიპოდი – ონტოლოგიურადაც (როგორც „ხელმწიფე“ და „პოეტი“) და ფსიქოტიპითაც: ერთი – რაციონალისტიკინიკოსი და მეორე – ირაციონალური რომანტიკოსი, როგორც „დანყევლილი პოეტების“ უმეტესობა?

რა ჰგონია სამოცს მიტანებულ „გულუბრყვილო ბავშვს“ (ამ ეპითეტის ავტორზე – ქვემოთ): მისი ძმისშვილის მიერ

გავრცელებული „მითის“ სარწმუნოებაში არავის ეჭვი არ შეეპარება და ერთგვარი „ხელშეუხებლობის სიგელის“ მაგივრობას გაუწევს?!

თუ ათი წლის წინ დაარსებული სტალინური პრემიის არმილებით განაწყენებული, სატისფაცეის ესოდენ ორიგინალურ ფორმას მიმართავს: განა ის ფაქტი, რომ ბელადი მას შემწეობას სთხოვს, ისე, როგორც, თავის დროზე – დავით კურაპალატი თორნიკე ერისთავს, პრემიაზე უფრო საამაყო არაა?!

თუ... ლიტერატურული ინტრიგებით გაბეზრებულს, მიზანთროპიამდე მისულს, მტერთან ხმალდახმალ მიჭრილი წინაპრების შეშურდა და მიამიტურ მითოლოგიად „შეფუთა“ ის ფეთქებადი მუხტი, რომელმაც ექვსიოდე წლით ადრე მისი ბოლოდროინდელი ლირიკის შედეგრი – „ასპინძა“⁽¹⁾ დააწერინა:

*ისეთი დღეა, გული მხოლოდ
გრძნობით დათვრება,*

ისეთი დღეა – გამარჯვებას
რომ ეკადრება!
მაგრამ უეცრად ყოველივე
მოიჩადრება,
რალაც შემავრთობს... და კვლავ ომი
მომენატრება...

გალაკტიონის შედევრებს ჩვენ კიდევ მივუბრუნდებით. აქ კი, მინდა დავაკონკრეტო, რომ ამ ესსეს სათაურში გატანილი „დასალიერი“ პოეტის ცხოვრების ბოლო ათწლეულს გულისხმობს: იმ მიმწეხრს, რომელიც გალაკტიონს უკვე თავისთავად თრგუნავდა („და აი დგება ჩემს ცხოვრებაში / უსაზღვრესი ხანა: სიბერე!“) და რომელმაც მას, ტრიუმფის მომლოდინეს, განხიზვლა და მწარე გულისტკენა მოუტანა. თვალშისაცემია ისიც, რომ წინანდელ ელემენტარულ შეჭირვებას ახლა მენტალური კრიზისი შეენაცვლა, რამაც, ჩანს, შეამზადა 1959 წლის 17 მარტის ტრაგიკული ფინალი.

სწორედ ასეთი რაკურსით გადავხედოთ რამდენიმე ეპიზოდს იმ ავბედითი ათწლეულიდან, რომლის ათვლასაც პოეტის უფროსი ძმის, პროკლე (აბესალომ) ტაბიძის გარდაცვალებით ვიწყებთ – 1948 წლის შემოდგომით...

აბესალომ, აბესალომ: თორმეტი წელი გაივლის ოლია ოკუჯავას თავზარდამცემი დაპატიმრებიდან (1936 წლის 11 ნოემბერს: „ასეც არ შეიძლება, / ამხანავო სტალინო!“ – ჩაწერს თავის დღიურში მიხაილოვის საავადმყოფოდან დაცარიელებულ სახლში დაბრუნებული მისი ქმარი), და ბედისწერა გალაკტიონს ახალ განსაცდელს განუმზადებს: „ამოვარდა ძლიერი ქარი. სახურავებს ლენდა, ხეებს სტეხდა ქარი. არ მახსოვს, რომ ასეთი ამინდი ყოფილიყო, რაც იყო 1948 წ. 2 ოქტომბერს ღამით, პირველის ორ წუთზე, როდესაც გარდაიცვალა აბესალომი“ (ტაბიძე 1975: 402).

უფროს ძმასთან ერთად გალაკტიონს ყველაზე საიმედო სასიცოცხლო საყრდენი გამოეცალა: „...გალაკტიონი აღვიღს

ვერ პოულობდა. სასმელს მიეძალა, – იგონებდა ნოდარ ტაბიძე, – ცდილობდა ღვინოში ჩაეკლა დარდი. თვე-ნახევარი არ გამოთხიზლებულა. მერე ძმის პატივსაცემად წვერი მოუშვა და გაჩნდა კიდევ ერთი საფიცარი: „აბესალომის სულს გეფიცები“ (ტაბიძე 1982: 61).

გალაკტიონი უნდა შესჩვეოდა ცხოვრებას ძმის გარეშე, რომელიც მასზე უფროსი სულ ორიოდ ნლით იყო, მაგრამ, რეალურად, მზრუნველი მამის მაგივრობას უწევდა. აბესალომის თავდადება და ამოუწერავი სულგრძელობა იმ სათუთი ადამიანური თვისებებიდან მომდინარეობდა, რომლებმაც მისი მერხის მეგობარს, ალექსანდრე თვარაძეს ათქმევინა: „მისებრი კაცი ბევრი აღარ შემხვედრია ცხოვრებაში. აბესალომი ერთი იმათაგანი იყო, ვისაც ცხოვრების ჭუჭყი რაღაც სასწაულით არ ეკარება ხოლმე; რანაირ გარემოცვაშიც უნდა მოხვედრილიყო, მისი სპეტაკი ზნეობა და ნათელი გონება არასოდეს აიმღვრეოდა“ (ტაბიძე 1982: 58).

არც ისაა შემთხვევითი, რომ აბესალომმა, ეპისტოლარული მემკვიდრეობის გარდა, ფაქიზი მოთხრობების მოკრძალებული კრებულის დატოვა, ავტორის სიკვდილის შემდგომ მისი ვაჟის მიერ გამოცემული²). ისე, მგონია, სწორედ აბესალომზეა ზედგამოჭრილი ლევ ტოლსტოის სიტყვები თავის უფროს ძმაზე: „სერგეის თუნდაც უმნიშვნელო ხინჯი რომ ჰქონოდა, მისგან დიდი ხელოვანი გამოვიდოდა“.

და კიდევ: აბესალომი იმ იშვიათ გამონაკლისს ეკუთვნოდა, ვინც თავიდანვე იწამა გალაკტიონის გენია და ჩასწვდა მისი შინაგანი ბუნების თავისებურებას. სწორედ ამ თავისებურებაზე სწერდა აბესალომი ოლია ოკუჯავას, რათა აეხსნა გალაკტიონის ბუნება ქმარზე განაწყენებული თავისი რძლისათვის: „თქვენ ჭკვიანი ქალი ხართ და გალაკტიონის შესახებაც გეჭენებათ შემდგარი ერთგვარი აზრი. უმთავრესი ის არის, რომ მას ისე ვერ გავზომავთ, როგორც ჩვეულებრივ ადამიანს: „პოეზია უპირველეს ყოვლისა“ და გარეშე პოეზიისა, ოცნებისა და მაღლა-

მაღლა ფრენისა მას არაფერი აინტერესებს. დიდებულია იგი, როცა მაღლა დაფრინავს, მხოლოდ სასაცილოა, როდესაც ძირს ეშვება და ჩვეულებრივი ადამიანის სახეს იღებს. ამიტომ, დამო, ბევრი რამ უნდა ვაპატიოთ, თუ იგი გვიყვარს,... მაინც უნდა გვიყვარდეს ეს უცნაურ ვარსკვლავზე დაბადებული დიდი ადამიანი და გულუბრყვილო ბავშვი“ (ტაბიძე 1997: 156).

ძნელია თქმა, რამდენად დაამშვიდა ოლია ოკუჩავა აბესალომის მრავალგზის ციტირებულმა ამ წერილმა, მაგრამ გალაკტიონის ბიოგრაფიისა და შემოქმედების მკვლევარებს მან „უცნაურ ვარსკვლავზე დაბადებული“ პოეტის რამდენიმე „მისამართი“ დაუტოვა, მისეული სახელდებებით აღნიშნული. ვცადოთ, მივაკითხოთ ამ „მისამართებს“...

„მაღლა მფრენი“: უსამართლობა იქნებოდა, ოლია ოკუჩავას ამ „მისამართზე“ არ გადმოენაცვლებინა, რადგან სადაა სხვაგან სიყვარულის ასპარეზი, თუ არ პოეტთან ერთად „მაღლა ფრენისა“...

1941 წლის 6 სექტემბრის დღიურში, გულნატკენი გალაკტიონი აღწერს, როგორ დაინახა „ლეჩკომისიის“ ფანჯრიდან („ის“ ფანჯარა არაა!) კატათალკზე დასვენებული მომცრო კუბო და მცირერიცხოვანი პროცესია, სულ 10-15 კაცი: „ასაფლავებდნენ არა პატარა ბავშვს, არამედ მხკოვან მწერალ ქალს – დარია ახვლედიანს“, – გალაკტიონის ოდინდელ გულშემატკივარსა და მოამბავს. ამიტომაც თავის ჩანაწერს ბოლოში დაურთავს, რომ ამ დაკრძალვაზე არდასწრება მისთვის „მეტის მეტად სამარცხვინო საქმე იყო“...

ნეტავ რას ჩაწერდა ამავე რვეულში გალაკტიონი სულ ხუთი დღის შემდეგ, 11 სექტემბრის ღამეს, მისტიკური ხილვისას რომ დასიზმრებოდა, როგორ უხმობს მას საშველად უსიერ ტყეში დასახვრეტად გაყვანილი ოლია ოკუჩავა?³⁾

ცხოვრების ბოლო წლებში გარეგნულად გალაკტიონი თითქმის შეეგუა კიდეც ოლიას დაღუპვას; მაგრამ ხომ გაგვიგია „ფანტომური ტკივილები“ – ადამიანს უკვე ამჟღავნებული

კიდურის ტკივილი რომ ტანჯავს: სად არ გამოკრთის ოლიას სახე ამ წლებში – კაფე „რუსთაველში“ გაკეთებულ სახელდახელო ჩანანერში, ზოგჯერ, უბრალოდ, ისეთ არაადამიანურად მწარე ამოგმინვაში, რომლის შემსწრენიც, დიდი ხნის მერეც კი, ბოლომდე არ იყვნენ დარწმუნებულნი, – მოესმათ, თუ იგულისხმეს ამ ამოგმინვისას ოლიას სახელი (ერთი ამათგანი აკაკი გაწერელია გახლდათ, რომელმაც ეს გულსაკლავი ეპიზოდი ჩემთან „ღამეული საუბრების“ დროს გაიხსენა).

ოლია ოკუპავასა და გალაკტიონის სიყვარულის ისტორია უნებლიეთ ფლობერის ცნობილ სიტყვებს გვაგონებს – „*მხოლოდ იმის სიყვარულია შესაძლებელი, რაც გვანამებსო*“. ძნელია თქმა, იყო თუ არა ოლია ოკუპავა ერთადერთი ქალი, რომელიც გალაკტიონს მართლა უყვარდა, მაგრამ დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ოლია იყო „მისი ცხოვრების ქალი“. თუ პურიტანულ პრეტენზიებს გვერდზე გადავდებთ, ისეთი შთაბეჭდილება გექმნებათ, რომ, სულიერი თანაზიარობის თვალსაზრისით, გალაკტიონი ცხოვრების ბოლომდე მისი ერთგული დარჩა.

ოლიაზე თხრობას არ ვწყვეტთ, მაგრამ ქვესათაურის შეცვლა კი მოგვიწევს.

„უცნაური ვარსკვლავი“: გალაკტიონი არ ღალატობს ოლიას იქ, სადაც ნამდვილად უნდა ეღალატა! ანუ: ბოლომდე ვერ ღალატობს ოლიას პოლიტიკურ რომანტიზმს და მის სახელთან ჯერ კიდევ „დალანდში“ საბედისწეროდ დაწყვილებულ ონომასტიკონს: „*შენ და მოსკოვი, პეტროგრადი, ლენინი, კრემლი!*“ (სიტყვის მასალად როდი ამბობდა ოლიას რძალი, აშხენ ნალბანდიანი – „*ოლიას ისევე ფანტიკურად უყვარდა გალაკტიონი, როგორც პარტიაო!*“).

გასული საუკუნის 50-იანი წლების ბოლოს ადამიანი არ დარჩენილა გალაკტიონის გარშემო, რომელსაც არ სცოდნოდა შინაარსი ე.წ. „დახურული წერილისა“, სტალინიზმის სულისშემძვრელ დანაშაულთა აღწერით... უკვე აღმოხდა

„საგურამო“ – შემზარავი რეჟიმისა და საკუთარი თავისადმი გამოტანილი განაჩენით...

და მაინც, მესხიერებიდან ვერ წარიხოცა ერთარსებად ქცეულ სატრფოთა აღტაცება 1917 წლის ამბოხით, მათი ოდინდელი ახალგაზრდული იმედებითა და ილუზიებით ნასაზრდოები რომანტიზმი...

წავიდა ის დრო, როცა გალაკტიონს მწერალთა კავშირიდან წერილობით ატყობინებდნენ: *„თქვენ დ ა ვ ა ლ ე ბ უ ლ ი გაქვთ ლექსის წარმოთქმა ლენინის ხსოვნისადმი მიძღვნილ საღამოზე... მწერალთა ფედერაციის სამდივნო გ ა ვ ა ლ ე ბ თ მიიღოთ მონაწილეობა აღნიშნულ საღამოში“*. წავიდა ის დრო, მაგრამ გალაკტიონს კარგად ახსოვდა თავისივე ჩანაწერი: *„С политическими идеями играть нельзя. Они опаснее огня. Нельзя играть с властью“*. ახსოვდა იმ 24-საათიანი დაპატიმრების გაკვეთილი 1924 წლისა, რომელმაც, მისი ლაბილური ფსიქიკის პატრონს, ხელისუფლების შიში ერთხელ და სამუდამოდ შთაუწერა. ასეა – ერთს, ძლიერი ხასიათისას, ოცნლიანი კატორღაც ვერ გასტეხს; მეორეს, ნიკშეს „ტურიზის ცხენისა“ არ იყოს, ქუჩაში უღვთო სცენის დანახვაც კი გონს დააკარგვინებს. ამიტომაც, ვგონებ, „პოეტების მეფის“ 24-საათიანი დაპატიმრება გამიზნული დაშინება უფრო იყო, ვინემ – სასჯელი.

წავიდა ის დრო, მაგრამ ტოტალიტარული სახელმწიფო დარჩა და მის ყოველ მოქალაქეს („პირველ პოეტს“ – პირველ რიგში!) ერთი წამითაც არ უნდა დაეინწყებოდა, ვისზე იყო დამოკიდებული მისი ცხოვრების ყველა სფერო. ხელოვნებაში პირდაპირი დიქტატი ახლა „სოციალურმა დაკვეთამ“ შეცვალა და მას, ვინც ალღოს ვერ აუღებდა ამ „დაკვეთას“, ან ვისაც არ სურდა, ყოფიერების უალტერნატივო სურათი გაეზიარებინა, სოციალურ კიბეზე დაღმასვლა გარანტირებული ჰქონდა...

ხანდაზმული გალაკტიონის მთელი ტრაგიზმი გამოუვალი სიტუაციაა: დროს უკან ვეღარ დააბრუნებ – არჩევანი გაკეთებულია! რაც უნდა უღმობლად ხედავდეს იგი რეალობას და

გრძნობდეს, რამდენი ღრო და ენერგია შეაღია ქიშკრების სამსახურს, ვერაფერს შეცვლის. კვლავინდებურად, მის იმედად მყოფი ოჯახის სარჩენად იძულებულია, ულმოხელი ექსპლოატაცია გაუწიოს თავის ტალანტს: ერთადერთი „მარჩენალი“ პროფესია აქვს – პოეტისა (რომც უნდოდეს, მთარგმნელობითაც კი ვერ ირჩენს თავს, როგორც ეს არაერთმა მისმა კოლეგამ მოახერხა საბჭოეთში – არ გამოუდის თარგმანი). ამიტომაც, „ინდუსტრიული“ მეთოდებით მუშაობს (წინასწარ გამზადებული რითმებითა და უცილობლად დასაწერი სტრიქონების ყოველდღიური გრაფიკით); ამ მეთოდით მუშაობს მაშინაც, როცა განზრახ „მარცხენა“ ხელით წერს („მაგნებისთვის“!); მაგრამ ზოგჯერ მაშინაც, როცა დარწმუნებულია, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ტოლფას შედეგს ქმნის: 12 წელს მოანდომებს „მშვიდობის წიგნს“ (დასასრულ, დაასკვნის, რომ პოემა „მსოფლიო სახელს მოიპოვებს!“); პასუხად კი, ჟურნალ „მნათობის“ რედაქციისაგან გამოგზავნილ წერილში წაიკითხავს: „ამ პოემის ამ სახით გამოქვეყნება მხოლოდ ჩრდილს მიაყენებს თქვენს დიდ სახელსო“.

რაც უფრო დიდია მოლოდინი, მით უფრო მწარეა განხიზვლა: ლიტერატურულ ასპარეზზე მრავალი წყენის მიუხედავად, გალაკტიონს ასე მძაფრად, ვკონებ, არცერთი მარცხი არ განუცდია.

მართლაც და, რა უცნაურია ეს მისი ბედის ვარსკვლავი, რომელიც მართო ტოვებს სწორედ მაშინ, როცა გვერდით მდგომი ერთგული მრჩეველი სჭირდება, რომელიც გულახდილად ეტყვის, რომ მისი დიდი ჩანათიქრი „ინდუსტრიული მეთოდებით“ ვერ განხორციელდება... თუმცა დაუჯერებდა კი ვინმეს ეს „თავგადაკლული, ათრთოლებული, ვიტყვი – წერას ატანილი, შემოღილის პათოსით შეპყრობილი“ პოეტი“ (თვარაძე 1972: 220).

რა გასაკვირია, რომ კოლეგების კეთილგანწყობაში ისედაც დაეჭვებული გალაკტიონი „მნათობის“ რედაქციის პასუხს „მშვიდობის წიგნის“ თაობაზე ობიექტურ შეფასებად კი არ

აღიქვამს, არამედ მტრულ უესტად – კიდევ ერთ შტრიხად მისი „გამიზნული იგნორირების“ საერთო სურათში (ამჯერად, ვგონებ, ასე ნამდვილად არ იყო). აი, სამი წლის შემდეგ „მნათობში“ გალაკტიონის საიუბილეოდ გამოქვეყნებულ, მაგრამ მართლაც დამაკნინებელ წერილში მთელი მისი წვლილი XX საუკუნის ქართულ პოეზიაში „საბჭოთა ეპოქის მგზნებარე მომღერლის“ როლამდე იყო დაყვანილი! ერთი შეხედვით, სწორედ ასეთი „ანტიბიოგრაფია“ მიესადაგებოდა გალაკტიონისავე დაუინებით შექმნილ „პარადულ პორტრეტს“, მაგრამ „საიუბილეო“ წერილის ადრესატს არ გასჭირვებია ამ „პანეგირიკის“ სიღრმისეული ინტენციის ამოცნობა⁴⁾.

როგორ გინდა, ამდენი განხიზვლვის შემდეგ კვლავ მიუჯდე სანერ მაგიდას?! გალაკტიონის „დაბმული ჭინკა“ „მნათობთან“ კონფლიქტამდე რამდენიმე წლით ადრე თარიღდება, თუმცა სწორედ ამგვარი დეპრესიული განწყობა თუ დაანერინებდა ამ უცნაურად შემამფოთებელ ლექსს:

*ჩემი სამწერლო მაგიდის ფეხზე
მიბმული ჭინკა
ტირის: რად გინდა, რად გინდა ლექსი
და ალის ჭიქა?
რად გინდა ბროლის რიტმი, მუსიკა?
სიკვდილი გელის!
წრიალებს ჭინკა, ხმაურობს ჭინკა
და მწარედ მწყევლის.
არის აქ შეშლა და ჯოჯოხეთი
თუ ისტერია –
შენ მართალი ხარ! მართლაც, რომ ბედი
არ მიწერია!
შენ მართალი ხარ! ლურჯი ედემი
ქარმა დაბურდა,
მაისი გაჰქრა და ბაღი ჩემი
გაუდაბურდა!
უჩინრად რბიან დღენი და თვენი,*

არ ვთვლი მათ ღენას
და გამარჯვება, უდაბნოვ, შენი
მე მართმევს ენას,
საუკუნეთა ვდგევარ წინაშე
ასე გულმკვდარი,
თან ქვითინებენ: ჭინკა ბინაში
და გარედ ქარი.

პორტრეტი: მოდი, ახლა „გვიანდელი“, განაწყენებული გალაკტიონის უკვე არა „პარადულ“, არამედ რეალისტურ „სიტყვიერ პორტრეტს“ დავხედოთ, რომელიც ქართული ჰერალდიკის მკვლევარს, მიხეილ ვადაბოლსკის ეკუთვნის (აქვე დავძენ, რომ მისი მოგონებები, სხვათა ერთმანეთს მიმსგავსებული ათობით ტექსტისაგან განსხვავებით, განცდილის უშუალობასა და სიტბოს ინარჩუნებენ): „დიდი ხნის უნახავები ვიყავით და ცვლილებები მით უფრო საჩინო იყო, – იხსენებდა გალაკტიონის იერს პოეტთან 1956 წელს სტუმრობისას მიხეილ ვადაბოლსკი, – დამძიმებულიყო და წვერიანი „სმოლენშჩინის გლეხს“ დამსგავსებოდა. წვერზე ხშირ-ხშირად ხელის ჩამოსმას დასჩვეოდა, თვალები კი ძველებურად ხან ბავშვური, კეთილი, სუფთა, ხან ღრმა, ეკლიანი და გამჭოლი დარჩენოდა. იგი ძლიერი და წელმაგარი ადამიანის შთაბეჭდილებას მოახდენდა, ლოყის ხშირი თრთოლა და თითების კანკალი რომ არა“.

„მაღლა მფრენი“: რამდენადაც უმწეოა გალაკტიონი ყოფით ურთიერთობებში, იმდენადვე უცხოთმელია იგი თავისი პოეტური მისიის განჭვრეტისას: „ჩემთვის დღესავით არის ნათელი, / რას იტყვის ჩემზე შთამომავლობა,“ – ურყევი თვითდაჯერებით წარმოთქვამს 25 წლისა; ორმოცს გადამცდარმა, უკვე იცის, რომ – შოთას, ილიას, აკაკისა და ვაჟას პანთეონს მიაკუთვნებენ და, რადგან „პანთეონი“ ვახსენე, იმ ერთ უთარილო სტროფსაც გავიხსენებ, რომელშიც წინასწარ მიგვანიშნა თავის მარადიულ განსასვენებელზე:

*რომ მიხაროდეს შური ბინდისა,
დამძიმებული მეფი ხავერდით,
დამასაფლავეთ მე მთანმინდაზე
აკაკის გვერდით.*

გალაკტიონის პროვიდენციალიზმი ისეთივე ამოუხსნელია, როგორც მისი გენია, რომელიც პოეტის ცხოვრების ბოლოს, როდესაც, ერთი შეხედვით, ყველა რესურსი ამოწურულია – სულიერიც და ფიზიკურიც, მოულოდნელად გამოანათებს ხოლმე, როგორც მზის სხივი მოქუფრულ ცაზე.

„შეჯამება“: თვითმკვლელობამდე რამდენიმე წლით ადრე გალაკტიონს თავის დღიურში (დღიური 337 – 1955 წელი) ასეთი რამ ჩაუწერია: „ყოველმა პატიოსანმა ქართველმა მწერალმა საბოლოოდ უნდა გაარკვიოს თავისი დამოკიდებულება გალაკტიონ ტაბიძისადმი, ვინაიდან ამით იგი გაარკვევს თავის დამოკიდებულებას მეოცე საუკუნის ქართული მწერლობისადმი“. მაშინ ამ ჩანაწერს ყოველად კონკრეტული ადრესატები ჰყავდა გალაკტიონის ლიტერატურული გარემოცვიდან. ლიტერატორთა მომდევნო თაობები გალაკტიონის სიცოცხლესა და სიკვდილზე დაფიქრებისას ამ ფრაზას აღიქვამენ, როგორც პიროვნულ გამონჭევას და ერთგვარ ზნეობრივ ტესტს. უკვე ჩვენს დროშიც კი რამდენი „ტაბუს“ დაძლევა მოუწიათ იმ მკვლევრებს, ვინც დაუფარავად ლაპარაკობდა გალაკტიონის ეგზისტენციალურ სიმართოვებზე ჭილაძისეული „გოდორიდან“ ამომძვრალი კამელების გარემოცვაში; იმ „ლიტერატურულ ამქარზე“, რომელმაც თავისი პირველი პოეტისათვის უფრო იოლად გაიმეტა საფლავი აკაკის გვერდით, ვიდრე ბინა თავის სამეგობლოში, სწორედ მთანმინდის სიახლოვეს...

გვინდა თუ არა ეს ჩვენ, საბოლოოდ, გალაკტიონის ცხოვრების უკანასკნელი პერიოდის თვალმომდევნებისას სუიციდალური ინტენციის მიზეზებს ვეძებთ და ჩვენს კითხვებს მივყავართ პოეტის „ყოფნა-არყოფნის“ დილემასთან, რომელიც გალაკტიონის მთელ ცხოვრებას გასდევს და ვერაფრით

აიხსნება მხოლოდ ყოფითი პრობლემებითა და პროფესიული ვნებათაღელვით.

საფიქრებელია, რომ პოეტის რეფლექსირებად ნატურას თან სდევდა ის ამბივალენტური შეგრძნება, ის „გაორების მწარე შიში“, რომელიც მან ერთხელ ესოდენ პათეტიკურად უარყო:

და არც შიში გაორების

არ მიგრძნია მწარე...

მე ხომ მთელი გზა ცხოვრების

ასე გავატარე.

(„ამ ჩემს თმებში ვერცხლის ჩრდილებს...“ [40-იანი წლები])

უარყო, რადგან კარგად იცოდა, რომ ცხოვრებისეულ გაორებას სულიერი ბზარი მოსდევს, და არ უნდოდა, აბჯარშესხნილი დახვედროდა წარმოსახულ მტრებს.

გალაკტიონს მაინცადამაინც არ მოსწონდა, მაიაკოვსკის რომ აღარებდნენ, მაგრამ თუ პოეტის თვითმკვლევლობაზეა ლაპარაკი, ამ ორი ტრაგედიის მსგავსი მაგალითი ძნელი მოსაძებნია. ვის შეუძლია, დაიჯეროს: მაიაკოვსკიმ იმიტომ მოიკლა თავი, რომ მისმა ბოლო სატრფომ – ვერონიკა პოლონსკაიამ არ ისმინა პოეტის მუდარა („დარჩი, თორემ თავს მოვიკლავო!“), რადგან თეატრში, რეპეტიციაზე აგვიანდებოდა (თავზარდაცემული პოლონსკაია, რომელმაც სადარბაზოდან გასვლისას გაიგონა გასროლის ხმა, მერელა ნაიკითხავს მაიაკოვსკის რამდენიმე დღით ადრე გამზადებულ გამოსათხოვარ წერილს, რომელშიც ისიცაა მოხსენიებული პოეტის ოჯახის წევრთა შორის).

როდესაც თვითმკვლელის იარაღზე ჩახმახი უკვე შეყენებულია, ყოველთვის მოიძებნება მიზეზი სასხლეტის გამოსაკრავად: გალაკტიონს არ დაუტოვებია გამოსათხოვარი წერილი, მაგრამ მისი ბოლოდროინდელი ჩანაწერები განა იმავე მზაობაზე არ მეტყველებს?!

ჩვეულებრივ, ამგვარად დამძიმებულ ფსიქიკაში სუიციდალურ განწყობილებათა მიზეზები, როგორც წესი, დროთა

განმავლობაში მონაცვლეობენ და გალაკტიონთანაც ასე იყო: მისი ჩანაწერებიდან და დღიურებიდან გამომდინარე, რატომღაც მგონია, რომ დედის მუცლიდან დაყოლილ ეგზისტენციალურ შიშს თანდათან დოსტოევსკისთან („ეშმაკნი“) აღწერილი „კირილოვის კაზუსი“ შეენაცვლა (რომლის მიხედვითაც, თვითმკვლეელი ანუ სიკვდილის შიშის დამთრგუნველი ადამიანი ღმერთს უტოლდება!).

პოეტის ცხოვრების დასალოცრზე ამ „საკრალური აქტის“ აღსრულებას ისეთი მოტივაცია მიემატა, როგორიცაა შემოქმედისათვის ყველაზე მტკივნეული და ყველაზე შემამოთხევითი საკრამენტული კითხვა: „რამდენად უცთომელი იყო მისი ცხოვრების გეზი და მისი გენიისათვის საბედისწერო ხომ არ აღმოჩნდა ხელისუფალთათვის ასე უხვად გაღებული ხარკი?!“

არ მეგულება გალაკტიონის ცხოვრებისა და შემოქმედების მკვლევარი, რომლისთვისაც ვახტანგ ჯავახიძის უმდიდრესი ბიოგრაფიული ნარატივი სამაგიდო წიგნი არ იყოს. მაგრამ, სამწუხაროდ, „უცნობში“, გალაკტიონის თვითმკვლელობის მიზეზთა 13-პუნქტიან ჩამონათვალში, რატომღაც გამოტოვებულია პოეტის ცხოვრების ბოლო წლების თვითგანხიზლის ტრაგიკული შედეგი.

პირადად მე, ეს მიზეზი უმთავრესი მგონია, რადგან არ მინდა დავიჯერო, რომ პოეტს სიცოცხლესთან ანგარიშსწორება მხოლოდ გარემოებათა ზენოლამ აიძულა და არა – თვითრეფლექსიამ, რომელიც თვითგვემისა და თვითგანადგურების იდეათიქსად იქცა... ვერ წარმომიდგენია, რომ ის ღრამატული შეკითხვები პოეტისადმი, გალაკტიონის ყოველ ჩაკვირვებულ მკითხველს რომ ებადება, თავად გალაკტიონს არ მოსვლოდა თავში. თავის ჩანაწერებსა და დღიურებში იგი, გასაგები მიზეზების გამო, გაურბოდა ამ თემას. მაგრამ პოეტი რისი პოეტია, თუ ერთხელ მაინც არ აღმოხდება ყველაზე მტკივანი სათქმელი და სწორედ ლექსად არ იტყვის იმას, რასაც უჭრაში გადამალული დღიურის ფურცლებსაც კი არ ანდობს...

სწორედ ასეთი პოეტური აღსარებაა „საგურამო“, ჩვენი ესეს დასაწყისში რომ გავიხსენეთ, და ნამდვილად არ მიკვირს, რომ ამ შემადრწუნებელი პოეტური ღოკუმენტის დამწერს მოუნდა, „გულწრფელი ჩანგის განწყვეტილი სიმით“ თავი მოეშთო...

ტრაგიკულმა, მაგრამ პროვიდენციულმა, ჟესტმა ღირსება შეენარჩუნა დიდი პოეტის გენიას: „ხმამაღლა სახელდებული და საყოველთაოდ გაცხადებული“ სიკვდილით (მერაბ მამარდაშვილის განსაზღვრება რომ გავიმეოროთ) თაობათა მესხიერებაში თავისი ბიოგრაფია გალაკტიონმა სამუდამოდ დაუპირისპირა იმ „საბჭოურ ფარსს“, რომელშიც, ნებსით თუ უნებლიეთ, მონაწილეობდა და რომელსაც ცხოვრების უმეტესი ნაწილი შეაღია.

ბიბლიოგრაფია:

გალაკტიონოლოგია **2003**: გალაკტიონოლოგია. წიგნი II, თბილისი: 2003.

გალაკტიონოლოგია **2010**: გალაკტიონოლოგია. წიგნი V, თბილისი: 2010.

ტაბიძე **1966**: ტაბიძე გ. თხზულებანი 12 ტომად. ტ. მე-2, თბილისი: 1966.

ტაბიძე **1975**: ტაბიძე გ. თხზულებანი 12 ტომად. ტ. მე-12, თბილისი: 1975.

ტაბიძე **2005**: ტაბიძე გ. რჩეული. თბილისი: 2005.

ტაბიძე **2008**: – ტაბიძე გ. საარქივო გამოცემა. ტ. IV, თბილისი: 2008.

ტაბიძე **2011**: – ტაბიძე გ. საარქივო გამოცემა. ტ. VIII, თბილისი: 2011.

ტაბიძე **1982**: ტაბიძე ნ. გალაკტიონი. თბილისი: 1982.

ტაბიძე **2000**: ტაბიძე ნ. გალაკტიონი. თბილისი: 2000.

ტაბიძე **1997**: ტაბიძე პ. მოთხრობები, ბარათები გალაკტიონთან. თბილისი: 1997.

შენიშვნები:

1) „ასპინძის“ შემოქმედებითი ისტორია – ვარიანტებისა და ადრესატების მონაცვლეობით („სატრფოთი“ დაწყებული და „მთავარ-სარდლით“ დამთავრებული) – თავისთავად იმდენად ნიშანდობლივია გალაკტიონის გაორებული ნატურისათვის, რომ, ალბათ, კიდევ ბევრი მკვლევრის ყურადღებას მიიპყრობს. ამ ლექსის პოლისემანტიზმით დაინტერესებულთ, ვურჩევდი, გაეცნონ ნანა კობალაძის კომენტარებს გალაკტიონის საარქივო გამოცემის VII ტომში (გვ. 572) და ჯული გაბოძის გამოკვლევას „ასპინძა“ და „ელეგია განშორებისა“ („გალაკტიონოლოგია“, III, გვ. 269);

2) იხ.: პროკლე (აბესალომ) ტაბიძე, „მოთხრობები, ბარათები გალაკტიონთან“, (შედგენილი ნოდარ ტაბიძის მიერ), თბ., 1997;

3) ოლია ოკუჯავა დანარჩენ 156 პატიმართან ერთად დახვრიტეს 1941 წლის 11 სექტემბერს, ღამით, ქ. ორიოლთან, ტყეში. ლ. ბერიას მიერ წარდგენილ და ხელმოწერილ დასახვრეტ პირთა სიას ი. სტალინის რეზოლუცია ადევს («Известия ЦК КПСС», 1990, №18);

4) „მნათობის“ 1959 წლის იანვარ-თებერვლის გაერთიანებულ ნომერში გამოქვეყნებული სტატიის ავტორი გახლდათ გიორგი (გია) მარგველაშვილი. ტექსტი იმდენად ტენდენციური იყო, რომ ვახტანგ ჯავახიძემ გალაკტიონის თვითმკვლელობის მიზეზთა 13-პუნქტიან ჩამონათვალში მე-9 პუნქტად შეიტანა („უცნობი“, 2013 წ, გვ. 806). და ამით ავტორი, ფაქტობრივად, ესეისტ ფრენსის ჯეფრის გაუთანაბრა – კიტის „ლიტერატურულ მკვლელს“. შემდგომ გია მარგველაშვილი გალაკტიონის შემოქმედების პოპულარიზაციითა და თარგმნით თავდაუზოგავად ცდილობდა, გამოესყიდა თავისი შეცოდება.

გალაკტიონის სანთელი

გალაკტიონისადმი მიძღვნილ მოგონებებში გენიშნებათ, როგორ დამახსოვრებიათ მის თანამედროვეებს ერთი სიმბოლური ეპიზოდი: აკაკის პანაშვიდი ქუთაისში, თეთრ ხიდთან მდებარე ეკლესიაში და კედელთან მდგარი ახალგაზრდა კაცი ტანჯული გამომეტყველებითა და ორი კელაპტრით ხელში. ამ მიზანსცენის სიმბოლიზმი, რომელიც ორი დიდი ქართველი პოეტის „მემკვიდრეობითობას“ ასახიერებს („მეფე მოკვდა – გაუმარჯოს მეფეს!“) – ცალკე თემაა. მაგრამ, ამჟერად, იმ ორ კელაპტართან ერთად, ის სანთლებიც გავიხსენოთ, რომელთა მკრთალი ციმციმი გვეხმარება უკეთ დავინახოთ პოეტის ტანჯული სახის ნაკვთები...

პირველად, „სანთლები“ 1914 წელს „აინთო“ (ჟ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1914, №31), მერე უკვე 1919 წელს აცემციმდა: „სანთელი“ – „არტისტულ ყვავილებში“, ოლონდ – სიმარტოვეში! ანუ: რაც არ უნდა გასაკვირი იყოს, გალაკტიონმა „სანთლები“ თავისი ლირიკის საუკეთესო ნაწილს არ მიაკუთვნა და ეს უფაქიზესი ლექსი გვერდზე გადადო. იმ უამრავ კითხვას, რასაც გალაკტიონის შემოქმედებითი ბიოგრაფია ბადებს, ეს ერთიც დამატა!

ვიდრე ამ თავსატეხს მივუბრუნდებოდეთ, მოვიშველიებ სანთლის სიმბოლიზმისადმი მიძღვნილ სტატიას „სიმბოლოთა ილუსტრირებული ენციკლოპედიიდან“: „ტაძარში – „უფლის სახლში“ მოსული მლოცველი აუცილებლად ანთებს სანთელს, როგორც რწმენისა და ნუგეშის მარადიულ სიმბოლოს. სანთელი ღვთისმსახურების დროს მეტყველებს სწორედ მლოცველთა გულებში ანთებულ ღვთის სიყვარულზე, ხოლო სანთელთა სიმრავლე – ტაძარში გამეფებულ სულიერ გეანუელობას მოასწავებს.

ბიბლიური სიმბოლიკით „სანთელი ანთებული და საჩინო“ (იოანე, 5:33-35) უფალთან ზიარების სიმბოლოა. ალბათ სწორედ ამიტომ უამრავი ლამპრითა და სანთლით გააჩირაღდნა IV საუკუნის დასაწყისში, აღდგომის დღესასწაულზე კონსტანტინეპოლი კონსტანტინე დიდმა, რომლის სახელთანაცაა დაკავშირებული რომის იმპერიაში ქრისტიანული სარწმუნოების ლეგალიზება (313 წ. მედიოლანის ედიქტი).

სანთელი, როგორც ღვთისმსახურების განუყოფელი ელემენტი, ძველი აღთქმის ღვთისმსახურებიდან მოდის. ქრისტიანთა პირველი დევნის დროიდან, მას, გარდა საკრალურისა, ფუნქციონალური დანიშნულებაც ჰქონდა, რადგან პირველ ქრისტიანებს ლიტურგიის ჩატარება წარმართთაგან მალულად, ბნელ მღვიმეებსა და კატაკომბებში უწევდათ. იმავე პერიოდიდან რომაელებიც თითქმის ყველა რელიგიურ დღესასწაულზე ინტენსიურად ხმარობენ სანთელს. უკვე II საუკუნიდან მოყოლებული, განასხვავებდნენ ცვილისა და ქონის სანთლებს და რადგან ფუტკრის ცვილისგან დამზადებული სანთლები გაცილებით ძვირად ფასობდა, ამ „უსისხლო მსხვერპლს“ მხოლოდ და მხოლოდ ღვთისმსახურების დროს იყენებდნენ.

სანთლის ნატიფ სახისშეტყულებაზეა აგებული ბორის პასტერნაკის ლირიკული შედევრი „ზამთრის ღამე“ – საბედისწერო სიყვარულის განუმეორებელი სურათი, რომელიც თან ერთვის მის რომანს „ეჭიმი უივავო“.

ქართულ პოეზიაში სანთლის სიმბოლიკაზე ლაპარაკისას, ფოლკლორული ნიმუშების გარდა, ჩვენ, რაღა თქმა უნდა გვახსენდება აკაკის განუმეორებელი „ხატის წინ“ და გალაკტიონის ორი, ადრინდელი, უფაქიზესი ლექსი, რომელთაც სწორედ სანთლის სიმბოლიკა დაედოთ საფუძვლად“ (ზაზა აბზიანიძე, ქეთევან ელაშვილი – „სიმბოლოთა ილუსტრირებული ენციკლოპედია“, ტომი II).

ენციკლოპედიაში ამ ტექსტის შემდგომ, გალაკტიონის ლექსებია ციტირებული და აქაც, იგივე მიმდევრობით მინდა

გადავიკითხოთ ეს ორი შედეგური. ჯერ „არტისტულ ყვავილებში“
მიციმციმე „სანთელს“ დავაკვირდეთ:

*ღამის ნათელში, მტვერში, მთვარეში
მიყვარდა სულის შეხება შენი,
ტფილისის დაღლილი ქარის თარეში,
კოშკები, ძველად ნაგებ-ნაშენი.*

*მსუბუქი ალით გზებს ეკიდება
ტალღები ნელი და სურნელება,
მე მახსოვს შენი ძველი დიდება
და განშორება ან მეძნელება.*

*ყოველდღე მოდის ახალი ტალღა
მყვირალა, სუსტი და ღრეგანდელი,
და დროშასავით მე მიმაქვს მაღლა
სანთელი... შენი სული, სანთელი.*

გალაკტიონის ამ სიმბოლოლოგიურ ენიგმებში, ისე, როგორც არსად, ვგრძნობთ ჩვენ უცთომელობას ერთი იუნგისეული მიგნებისა, რომლის მიხედვით, კლასიკური სიმბოლო „უნდა შეიცავდეს ერთგვარ „გაუცნობიერებელ“ ასპექტს, რომელიც ვერასოდეს ვერ იქნება ცალსახად ახსნილი ან ჩამოყალიბებული“.

და მართლაც, პარადოქსია რომ ანტითეზებზე აგებული ამ ლექსის მთელი ხიბლი სწორედ მის „გაუცნობიერებელ ასპექტშია“, იმ „ლივლივში“, რომელიც ამჩნევია მისი სიმბოლისტური პეიზაჟის ყოველ მონასმს, იმ მრავალწერტილში, რომელშიც ვცდილობთ ხოლმე ჩვენს მიერ წარმოსახული ცნებები და სახელები ჩავსვათ...

ვერ დავეთანხმები ზურაბ კიკნაძეს, როცა იგი წერს, რომ „ლექსი სახეობრივად ახლოა „აკაკის ლანდთან“, რომლის ფონზეც ნაწარმოები შეგვიძლია აღვიქვათ, როგორც მიმართვა სულმნათი მკოსნისადმი“.

კიდევ ერთი რემარკა ამ „კროსვორდის შევსებასთან“ დავპირებით: განა იმავე „არტისტულ ყვავილებში“, უკვე ქრესტომათიულ „მამულში“ დეკლამირებული: „წინაპართაგან წავი-

და ყველა, /სხვა ხალხის ისმის აქ ურიაშული“ – არ ეხმიანება „სანთლის“ ანალოგიურ სურათს: „ყოველდღე მოდის ახალი ტალღა მყვირალა, სუსტი და დღევანდელი...“?!

ნამდვილად ეხმიანება. მაგრამ როგორც კი მოვინდომებთ გალაკტიონის მრავალწერტილი შევავსოთ – პოეზიას პუბლიცისტიკად გადავაქცევთ. ვგონებ, სწორედ ამ პუბლიცისტურმა პათოსმა აცთუნა ის ჩემი კოლეგები, რომელთაც „სხვა ხალხში“ არა დროის წარმავალობის მარადიული სურათი, არამედ პოლიტიკური მინიშნებანი დაინახეს.

გალაკტიონის ახალი თხუთმეტტომეულის კომენტარს მოვიშველიებ:

„სხვა ხალხი“ – სინტაგმა მკვლევართა მიერ ინტერპრეტირებულია, როგორც: ა) ეთნიკურად უცხო ტომი; ბ) ეროვნულ იდეოლოგიასთან დაპირისპირებული ქართველი სოციალდემოკრატები; გ) ლიტერატურულ ასპარეზზე გამოსული ფსევდონოვატორების ახალთაობა – უარყოფელი კლასიკური ტრადიციებისა.

„მოხუცი მამა“ – სინტაგმა მკვლევართა მიერ იდენტიფიცირებულია მამა ღმერთთან, აკაკისთან, ილიასთან“ (ტაბიძე 2016: 255).

შესაძლოა, ყოველივე ის, რის თქმასაც ვაპირებ, გალაკტიონის შედევრისაგან პირველი და მართლაც გაუნელებელი შთაბეჭდილებითაა ნაკარნახევი (როგორც თეიმურაზ დოიაშვილი ამბობს: „პირველი შთაბეჭდილებით, „მამულში“ გალაკტიონი თითქოს მხოლოდ პიროვნულ-ინტიმურ, კერძოობით განცდებს გადმოგვცემს...“ (ესსე „და მეღანდება... მოხუცი მამა“ წიგნში „მოტირალ-მოცინარი“), მაგრამ, ახლაც იმ აზრს ვადგევარ, რომ „მამულში“ გალაკტიონი სწორედაც რომ მოხუც მამაზე წერს და არა დიდ ქართველებზე – იმ მამაზე, რომელიც თვალთ არ უნახავს და რომელიც ისე წავიდა ამ ქვეყნიდან, რომ დაბერება ვერ მოასწრო... მაგრამ, გალაკტიონი წერს ისეთი დრამატიზმითა და ექსპრესიით, რომ სევდიანი მიზანსცენა

ცვრით დანამულ იმერულ ეზოში მოხუცი მამის ლანდით იტევს და ითავისებს მთელს ჩვენს ნოსტალგიურ მოგონებებს, იმ უთქმელ, ამოუტირებელ, ჩაგმანულ ტკივილს, რომელიც ჩვენი ფატალური დანაკარგების გამოძახილია და რომლის გარეშეც ნამცეცის არ იქნებოდა ჩვენში არც ადამიანურის და არც „ძალზე ადამიანურის“...

ახლა, გალაკტიონის თორმეტტომეულის პირველი ტომი გადავშალოთ და მისი „სანთლები“ გადავიკითხოთ:

*მორს, ზურმუხტისფერ სივრცის იქით, სანთლები სჩანდა.
დასასვენებლად მიიწვედა იქ მეზღვაური.
ერთხელ ზღვა გაწყრა, აირია, გაჟინიანდა –
ტალღებმა შექმნეს ვაი-ვიში, აურზაური...
და გემს უმიზნოდ, საუკუნოდ დაავგვიანდა.*

*მას აქეთია იალქანი ზღვაზე მიფრინავს,
მისთვის ერთია, სად დახუჭავს ოცნება თვალებს,
მიუწვდომელი სანთლები კი ბრწყინავს და ბრწყინავს...
როგორ მაგონებს ის სანთლები ჩემს იდეალებს!*

როგორც ითქვა, „სანთლები“ პირველად 1914 წელს გამოქვეყნდა ჟურნალში „თეატრი და ცხოვრება“ (№31), ხოლო ლექსის დაწერის თარიღად გალაკტიონს ერთ პუბლიკაციაში 1916 წელი აქვს მითითებული, მეორეში – 1912, ხოლო მესამეში – 1911 (რაც ასე სჩვეოდა!). ამ თარიღების „დაძველება“ პირდაპირ პროპორციულია გალაკტიონის წიგნების უკვე საბჭოთა პერიოდში გამოცემათა დათარიღებისა: 1916 – 1937; 1912 – 1944 და 1911 – 1954 (იხ. ნათია სიხარულიძის კომენტარები თხუთმეტტომეულის I ტომის 314-ე გვერდზე).

აქ გარკვეული ლოგიკის დაძებნა ნამდვილად შეიძლება: რაც უფრო იზრდება გალაკტიონის პოეტურ კრებულებში დაკვეთით დაწერილი ლექსების ხვედრითი წონა, რაც უფრო „საბჭოურდება“ მათი იერი, მით უფრო უნდა „დაძველდეს“ და პერიფერიაზე გაირიყოს მისი ლირიკის ის ნაწილი, რომელსაც ესოდენი დისონანსი შეაქვს ახალი ლექსების ოპტიმისტურ

პათოსში. ამ მხრივ (და ამაზე ერთგან ვწერდი კიდევ) „სანიშნო“ იყო ავტორის ინერტულობით გათამამებულ შემდგენელ-რედაქტორ-ცენზორთა ერთობლივი ძალისხმევით 1954 წელს გამოცემული უსახური „რჩეული“(!).

თუკი გალაკტიონის საბჭოთა დროინდელ, გამიზნულ „ანაქრონიზმებში“ გარკვეული ლოგიკა იგრძნობა, აბსოლუტურად გაუგებარია, რატომ არ შეიტანა მან „სანთლები“ 1919 წელს გამოცემულ „არტისტულ ყვავილებში“?! როგორ შეეღია ამ ტევად და მრავლისმთქმელ მეტაფორას, რომელიც მისი ცხოვრების (და, საზოგადოდ – მისი ფსიქოტიპის ადამიანის) დრამას წარმოსახავდა.

თავს იმით თუ დავიმშვიდებთ, რომ „არტისტული ყვავილების“ მხატვრულ სივრცეში სიმბოლური სანთელი აქა-იქ მაინც ციმციმებს. აი, მაგალითად, „უნაზესი ხელნაწერის“ ფინალში:

*სერაფიმის ფრთა, სევდიანი ჩემი სანთელი
ამ ბარათებზე საუკუნო ალად ენთება!
გადივლის თვალწინ დროთა ბნელი კორიანტელი,
ჩუმად ვშლი ფურცლებს. სარკეებში ჩუმად თენდება.*

ახლა, როდესაც მეტნაკლები სიცხადით დავინახეთ, როგორაა განთავსებული სანთელი „არტისტული ყვავილების“ სიმბოლოლოგიურ პალიტრაზე, მკაფიოდ გამოჩნდა ისიც, როგორ გაამდიდრა გალაკტიონმა აკაკისაგან „ანდერძად მიღებული“ ამ საკრალური სიმბოლოს სპექტრი და ქუთაისის ტაძრის რიტუალური კელაპტრები როგორ აამეტყველა შუქჩრდილის იერატიულ ანბანზე.

ერთი შეხედვით, ტაძრიდან პროფანულ სივრცეში გადმოტანილმა „გალაკტიონის სანთელმა“ რიტუალური კელაპტრების საკრალურობა დაკარგა. მაგრამ, კიდევ ერთხელ, ამ თვალთ თუ გადავხედავთ აქ მოხმობილ პოეტურ ილუსტრაციებს, დავინახავთ, როგორ გადასხვაფერდა ყოველივე, რასაც კი მისწვდა „გალაკტიონის სანთლის“ მოციმციმე შუქი, როგორ სასწაულებრივ შემოეცალა პროფანულის, მიწიერის, ყოფითის

ბინდი და როგორ წარმოჩნდა სულიერი ზეობისა და უფაქიზესი ოცნებების სიმბოლოდ.

ასეთი სასწაული მხოლოდ დიდ ხელოვნებას შეუძლია და, შემთხვევითი არ იყო, რომ ჩვენს „სიმბოლოთა ენციკლოპედიაში“ ამგვარი ეფექტის ვიზუალურ ადექვატად დიდი ფრანგი ფერმწერის ჟორჟ დე ლა ტურის (1593-1652) „მარიამ მაგდალინელის მონანიების“ ფრაგმენტი მოვიხმეთ სარკეში არეკლილი სანთლით, სადაც მოციმციმე სანთელი გაცილებით უფრო ექსპრესიული და ტრაგიკულია, ვინემ მონანიე მაგდალინელის განუყრელი ატრიბუტი – ამაოების სიმბოლო, თავის ქალა.

არ მინდა გამოგვრჩეს ის „ზოგადსიმბოლისტური“ ფონიც, რომელიც ყოველთვის გასათვალისწინებელია ამა თუ იმ ლიტერატურული ფენომენის ობიექტური შეფასებისას. რადგან ასე თუ ისე ვიცით ახალგაზრდა გალაკტიონის ლიტერატურული ინტერესების არეალი და მისი ლიტერატურული პრიორიტეტები, „გალაკტიონის სანთლის“ ალუზიებს, პირველ ყოვლისა, რუსული „ვერცხლის საუკუნის“ პოეტურ ნიმუშებსა და იმავე პოეტების ნათარგმნ ფრანგ სიმბოლისტებთან ვეძებდით. სანთელი მხოლოდ და მხოლოდ კონსტანტინე ბალმონტის საწერ მაგიდაზე ენთო:

* * *

*Свеча горит и меркнет и вновь горит сильней,
Но меркнет безвозвратно сиянье юных дней,
Гори же, разгорайся, пока ещё ты юн,
Сильней, полней касайся сердечных звонких струн.
Чтоб было что припомнить на склоне трудных лет,
Чтоб старости холодной светил нетленный свет —
Мечтаний благородных, порывов молодых,
Безумных, но прекрасных, безумных — и святых.*

არ არის გასაკვირი, რომ 1895 წლით დათარიღებული ეს ლექსი გალაკტიონს წაკითხული ჰქონოდა. მით უმეტეს, გასული

პირველ რიგში: გალაკტიონ ტაბიძე, პეტრე ქავთარაძე, ია ეკალაძე, გრიგოლ დიასამიძე, პაოლო იაშვილი, ელენა ცვეტკოვსკაია, კონსტანტინ ზალმონტ, თამარ ამირეჯიში-ყანჩელი, ?, ?, სანდრო ყანჩელი, ?, მინადორა კვიცარიძე, ისიდორე კვიცარიძე; მეორე რიგში: ვალერიან გაფრინდაშვილი, სპირიდონ კეღია, ?, იუზა ზარდალიშვილი, როსეზ ამირეჯიში, ?, ?; მესამე რიგში: ალი არსენიშვილი, იასონ ნიკოლაიშვილი, ეგნატე გაბლიანი, ტიტე მარგველაშვილი, ივანე ყიფიანი.
ქუთაისი, 1915 წელი.

საუკუნის ათიან წლებში, „ვეფხისტყაოსნის“ მთარგმნელი და საქართველოში შეყვარებული ბალმონტი ქართველი კოლეგების განსაკუთრებულ ინტერესსა და სიმპათიას იწვევდა (1915 წელს ბალმონტსთან ერთად სამახსოვროდ გადაღებულმა ფოტოსურათმა, ქართველი კოლეგებთან ოდნავ ერთად გალაკტიონიც აღბეჭდა).

ეს ყველაფერი კარგი, მაგრამ ისიც ვალდაროთ, რაოდენ ბანალური ჩანს ბალმონტის თემატიკა და რამდენად ფერმკრთალია მისი სიმბოლური სანთური „გალაკტიონის სანთლის“

გვერდით. არა მგონია, აქ რაიმე მიკერძოება მაღაპარაკებდეს. რაც შეეხება აქ უკვე ნახსენებ „ზამთრის ღამეს“ ბორის პას-ტერნაკისა, XX ს. რუსული პოეზიის ეს შედეგური უკვე შემდგომ ეპოქას ეკუთვნის (უფრო დანვრილებით იხ. ზ. აბზიანიძე – „სანთელი ენთო...“ კრებულში „ერთი შედეგურის ყველა ქართული თარგმანი“, თბ., 2015).

ისლა დაგვრჩენია, ასი წლის შემდეგ, „გალაკტიონის სანთლის“ გამონათებით მონუსხულმა მკითხველებმა ქედი მოვიხაროთ „არტისტული ყვავილების“ გენიალური ავტორის წინაშე.

ბიბლიოგრაფია:

ტაბიძე 1966: ტაბიძე გ., თხზულებანი 12 ტომად, ტ. I, თბილისი: 1966.

ტაბიძე 2016: ტაბიძე გ., თხზ. 15 ტომად, ტომი II, თბილისი: 2016.

Бальмонт 1969: Бальмонт К., Стихотворения, Л-д. 1969.

პაოლო იაშვილი

პაოლო იაშვილის უმცროსმა მეგობარმა, გიორგი ლეონიძემ, რომელმაც „მზიური პაოლო“ უწოდა თავის თანამოკალმეს, მისი ასეთი პორტრეტი დაგვიტოვა: „ნაღმიანი სიტყვის პოეტი, გაბედული მხატვარი, ვაჟკაცური ხმის პატრონი,

პატრიოტი, დაუდგრომელი, ლაღი, გულითადი, მეგობრობაშიც გულუხვი, ოპტიმისტი, სიცოცხლის სტიქიით აღსავსე, ამხანაგებისთვის და სხვებისთვისაც „გაჭირვების ტალკვესი“, ახოვანი, ლამაზი, შავ-გვრემანი, ბრინჯაოსავით ჩამოსხმული, რიხიანი, ალერსიანი ადამიანი, რომელსაც უყვარდა სიცოცხლე, სიხარული, სამშობლო, ბავშვები...“ (იაშვილი 2004 ბ: 324).

თუ ყოველივე ზემოთქმულს მივუმატებთ: თავბრუდამხვევი მიჯნური, უბადლო თამადა და მონადირე, პირველობას ჩვეული, მაგრამ ამპარტავნობას მოკლებული, – შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ზედაპირულად

უკვე მოვინიშნეთ პაოლო იაშვილის პორტრეტი.

ახლა მისი ბიოგრაფიისა და შემოქმედების წიაღში ჩაღრმავება მოგვიწევს – იქ, სადაც პაოლოს ხასიათის „მზიური“ საწყისი მისივე ტრავმების მიზეზი ხდება.

თავის მეგობარ-თანამოკალმეთა უმრავლესობისაგან განსხვავებით, პაოლოს უდრუბლო ბავშვობა ჰქონდა და გაჭირვება არ უგრძნია: იგი 1892 წლის 29 ივნისს დაიბადა სოლომონ

მეორის დროინდელი დიდებული ვაჟუკაცისა და მეომრის – კაცია იაშვილის შთამომავლის, შეძლებული არგვეთელი პროვიზორის – ჯიბრაილ იაშვილის ოჯახში და მერეც, უკვე დავაჟუკაცებულს, ხშირად „ჯიბოს ჯიბით“ გაჰქონდა თავი. ჯიბრაილის მეუღლე – ბაბილინა ბარონის ასული მდივანიც აზნაურთაგან იყო, ნებიერად გაზრდილი, რაც ხელს არ უშლიდა, თავდაუზოგავად გასძლოლოდა რვაშვილიან ოჯახს.

სად უნდა სწავლობდეს არგვეთაში დაბადებული ოჯახისშვილი, თუ არა ქუთაისის გიმნაზიაში? რაღა თქმა უნდა, პაოლოც აქ სწავლობდა, მაგრამ არცთუ დიდხანს, რადგან დიდი სიბეჭითე და მასწავლებელთადმი მოწინება არ გამოუჩენია. გიმნაზიიდან გარიცხული პაოლო მშობლებმა ქუთაისს განარიდეს და სწავლა-განათლება მან უკვე შავი ზღვის პირად, ანაპაში დაასრულა. მისი შემდგომი მარშრუტის თვალმიდევნება კიდევ უფრო შორს გადაგვანაცვლებს – პარიზში. აქ პაოლო 1913 წლის შემოდგომაზე ჩავიდა სამხატვრო განათლების მისაღებად. სწავლა-განათლებისა რა მოგახსენოთ, მაგრამ პარიზის ბოჰემურ ცხოვრებას კი ხარბად დაენათა: პაოლოს არც კი სჭეროდა, რომ დადიოდა იმ ქუჩებსა და სანაპიროებზე, იჯდა იმ კაფეებსა და რესტორნებში, რომელთაც ჯერ კიდევ აჩნდათ მისი სათაყვანებელი ბოდლერის, რემბოს, ვერლენის, მალარმეს ნაკვალევი...

თავის ავტობიოგრაფიულ მოთხრობაში „ფერადი ბუმტები“...პაოლო იხსენებს ამ ბოჰემური პერიოდის ერთ ეპიზოდს, როდესაც მას, გიიომ აპოლინერსა და ილია ერენბურგს, რაღაც ახირების გამო, კაფე „როტონდაში“ სავახშმოდ წაუსხიათ ათი კლოშარი (ინიციატივა, საფიქრებელია, პაოლოს ეკუთვნოდა, რადგან მათხოვრებითა და შერეკილებით რაღაც გამძაფრებული დაინტერესება სჩვეოდა – გავიხსენოთ თუნდაც იმავე „ფერად ბუმტებში“ ჩახატული პროზაული ეტიუდი – „ლეონტი კაჩერვა“). „როტონდაში“ ლიტერატორების სამეულის შემოუერთდა მექსიკელი მხატვარი, დიეგო რივერა ვილაც

მეცენატთან ერთად, რომელიც „ნამუსზე შეაგდეს“ და ვახშამი შეაკვეთინეს. „მათხოვრები, პოეტები და მხატვრები მეცენატის სტუმრები ვიყავითო“, – ღიმილით გაიხსენებს შემდგომ პაოლო.

ეს, რალა თქმა უნდა, შემთხვევითი ეპიზოდია, მაგრამ, ვგონებ, სიმბოლური, რადგან პაოლოს მეგობრობას შესანიშნავ პოეტებსა და მხატვრებთან, მათხოვრებთან დაძმობილებას, რაც მთელ მის ცხოვრებას გასდევს, თავისი ინვერსიული ფორმაც ჰქონდა: პაოლო თავისი უბადლო ნიჭის მარგალიტებს სულით ღატაკ მედროვეებს უფენდა საზეიმო სხდომებსა თუ ბანკეტებზე და სიტყვამზებდა იმ „მეცენატების“ საამებლად, რომელნიც, პარიზელი „კოლეგისაგან“ განსხვავებით, სასტიკ საზღაურს გადაახდევინებენ თავის თანამოინახეს...

სანამ პარიზის ბოჰემა „ბოროტების ყვავილებს“ ცნოსავდა, პირველი მსოფლიო ომი დაიწყო. პაოლომ გაცლა ამჯობინა და 1915 წლის დამდეგს ქუთაისში დაბრუნდა. ხელცარიელი ჩამოვიდა – ბარგი გზაში დაეკარგა. აი, თვითონ კი საფე იყო პარიზული შთაბეჭდილებებით, იმედებითა და გეგმებით. აკი წერდა შემდგომ ვალერიან გაფრინდაშვილი, *სიმბოლიზმის თეორია პარიზის კაფეებში დაიბადაო*.

მართლაც, 1915 წელს ქუთაისში (რომელიც ჯერ კიდევ ითვლებოდა საქართველოს „ლიტერატურულ დედაქალაქად“) საფუძველი ჩაეყარა ქართულ სიმბოლისტურ სკოლას. ინიციატორისა და ლიდერის როლი პაოლოს ეკისრა, თეორეტიკოსისა – ვალერიან გაფრინდაშვილს. ამათ გარშემო შემოკრებილთაც – ტიციან ტაბიძეს, კოლაუ ნადირაძეს, შალვა კარმელს, სანდრო ცირეკიძეს, ივანე ყიფიანს უკვე გადაედგათ პირველი ნაბიჯები ლიტერატურაში – ან გაზეთ „მეგობარში“ ჰქონდათ რამე გამოქვეყნებული, ან „კოლხიდაში“... ჟურნალ-გაზეთები მრავლად იყო და ლექსისა თუ მოთხრობის გამოქვეყნება სირთულეს არ წარმოადგენდა. მაგრამ ავანგარდისტული იდეებით ატაცებული მეგობრები, რალა თქმა უნდა,

საკუთარ ჟურნალზე ოცნებობდნენ, და ეს საქმეც ისევ და ისევ პაოლომ იტვირთა.

მომდევნო, 1916 წელს გამოცემულ ჟურნალს ისევე, როგორც სიმბოლისტი პოეტების ახალდაარსებულ გაერთიანებას,

„ცისფერი ყანწები“ ერქვა. რატომ მაინცაღამაინც „ცისფერი ყანწები“?! აქ უნდა მოვიხმოთ მოგონება ელენე ბაქრაძისა, იმ „ელენე დარიანისა“, რომელიც პაოლოს ბიოგრაფიისა და შემოქმედების განუყოფელ ნაწილად იქცა, და რომელმაც არაერთი თავსატეხი დაუტოვა პოეტის ბიოგრაფებს. მათგან ერთნი (ამ სტრიქონების ავტორის ჩათვლით) ინტერესით

იკვლევენ ელენე ბაქრაძის კვალს პაოლოს ბიოგრაფიასა და შემოქმედებაში, მეორენი (უმრავლესობა!) „ელენე დარიანს“ მხოლოდღა პაოლოს ფსევდონიმად მიიჩნევენ და, სამეცნიერო გამოკვლევებშიც კი, ან საერთოდ არ ახსენებენ ელენე ბაქრაძის სახელს ან კატეგორიულად უარყოფენ მის რაიმე კავშირს „დარიანულ ციკლსა“ და ქართული სიმბოლიზმის ისტორიასთან.

სინამდვილეში „ელენე დარიანი“ ყოვლად რეალური არსება გახლდათ – ელენე ბაქრაძე, ახლობელთათვის – ელლი, იმხანად უკვე ბერიშვილისა, მაგრამ, ამისდა მიუხედავად, გამომწვევი გაბედულებით მიბრუნებული ყმანვილქალობისდროინდელ გატაცებას პაოლოთი.

„სუფრას და ჭურჭელსაც მთვარის შუქზე მოედო ისეთი საზღაპრო ნაზი, ლურჯი ფერი, ისეთი სინყნარე სუფევდა ბუნებაში, – იგონებდა ელენე ბაქრაძე პაოლოსა და მის მეგობრებთან ერთად გატარებულ 1915 წლის ზაფხულის საღამოს სავანეში, – რომ, მშვენიერებას ზიარებული თუ უზიარებელი, ყველა წუთით გაჩუმდა. თითქოს უსმენდა სამყაროს სიდიადეს.

ჩვენმა ღიასახლისმა პატარა თეთრი ყანწები მოიტანა. პაოლომ აავსო ყანწი და ასწია მაღლა. ცისფრად გამოიყო ჰაერში თეთრი ღვინით ავსებული ყანწი, რადგან მე სხვას არაფერს ვაკეთებდი, ვუმზერდი პაოლოს, თვალში მომხვდა იგი და წყნარად წარმოვთქვი: „ცისფერი ყანწი!“ პაოლოც დააკვირდა და უეცრად წამოიძახა: „ევრიკა, ელლი, ცისფერი ყანწი!“ მერე ზემე წამოდგა, მთვარის მუქს შეუშვირა ყანწი და იმეორებდა: „ცისფერი ყანწი, ცისფერი ყანწი“ (ჯავახიშვილი 2001: 16). სწორედ ამ ეპიზოდმა უკარნახა პაოლოს მომავალი ჟურნალის სახელწოდება.

ახალგამოცემული ჟურნალის წინათქმა (რალა თქმა უნდა, პაოლოს დანერგილი) საუსე იყო იმ ამბიციითა თავდაჯერებით, რომლითაც ყოველი ახალი თაობა ცდილობს მზის ქვეშ „კუთვნილი“ ადგილი დაიმკვიდროს:

„საქართველოს მგონებს,
ყველა მეოცნებეს,
ქართველ ხალხს!
ისმინეთ ყველამ ჩვენი ქადაგება!

მრავლის სასიკვდილოთ გაფჩნდით ჩვენ ბინძურ მზით გამთბარ ქვეყანაში, სადაც ხალხმა დაჰკარგა შვენება სითამამისა. საქართველოს ლანდურ არსებას მოვევლინეთ ჩვენ ახალი სხივმოსილობით და ოცნებადაკარგულ ხალხს ვასწავლით განწმენდილ გზას მომავლის ცისფერ ტაძრისაკენ. საყვარელმა ნიმფებმა ასწიეს ფარდა ჩვენი სცენისა და ვგალობთ, ოქროთი შემოსილი განახლების აქტიორები, უსხივო ხალხის წინაშე. პირველთქმა ჩვენი არის შხამური, იგი ადუღებულ ფოლადივით დასწავეს თქვენს გულს, უწმინდესი ხელოვანის მტერნო, თქვენ, ვისაც არ გწამთ ხელოვანის მეფობა და მისი მაღალი ტახტის წინაშე არ აღიარებთ სამუდამო ქვეშევრდომობას...“ (იამვილი 2004 ა: 243-244).

ცამეტმა „ცისფერყანწელმა“ ერთი რამ ნამდვილად მოახერხა – ქუთაისელ თანამოქალაქეებს უშფოთველი ძილი დაუფრთხო. ამ მხრივ, ძალზე ნიშანდობლივია წერილი იაზონ

ბაქრაძისა (ელენეს ბიძისა), რომელიც აღშფოთებულია „ელენე დარიანის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებული ლექსებით. მაგრამ წერილის მიზანი მხოლოდ „ქუთათური საზოგადოების“ აზრის გახმოვანება არ უნდა იყოს; წერილის ავტორმა იცის, მისი ძმისშვილი ჩემ-ჩემად ლექსებს რომ წერს, პოეტებთან რომ მეგობრობს და ეჭვი ღრღნის – ეს „დარიანი“ ჩვენი ელლი ხომ არ არისო?! ვგონებ, სწორედ ეს ეჭვი ასაზრდოებს მის „მორალურ“ და „ესთეტიკურ“ შეგონებათა პათოსს: „როგორც იცი, გაზეთ „მეგობარში“ დაიბეჭდა რამდენიმე ლექსი ელენე დარიანისა. ამ ლექსების შესახებ ჩემი აზრი შენ უკვე იცი, – სწერს იაზონ ბაქრაძე თავის „თაყვარიან“ ადრესატს, – მათ მე ვაკრიტიკებ მხოლოდ ხელოვნების მხრით და ვამბობ, რომ როცა ლირიკული ლექსი გამოხატავს არა ავტორის სულიერ განცდას, სულიერ მღელვარებას, სიხარულსა და ტანჯვას, არამედ ხორციელ ყოველდღიურ განცდას, რომელიც ბოლოს და ბოლოს ყოველი ადამიანისათვის ერთგვარია და არავისთვის ეს განცდა არც უცნობს, არც საიდუმლოს რასმე არ წარმოადგენს... (წავიკითხე მაგ. ლექსი, რომელიც თავდება სიტყვებით: „გამთბარი კატა“). ამ ლექსებს ქუთათურმა საზოგადოებამ შეხედეს მხოლოდ იმ თვალსაზრისით, რომ ასეთი ლექსები სქესობრივად რყვნის ხალხსო და დიდი უკმაყოფილება გაისმოდა „მეგობრის“ წინააღმდეგ. ამის შემდეგ გამოსცეს ცალკე კრებული „ცისფერი ყანწები“, რომელშიც ზოგიერთ გვარიან ლექსებთან ზემოხსენებულისთანა ლექსებიც იყო დაბეჭდილი და ამის გარდა, „მანიფესტი“ პაოლოსი. ამან ხალხი კიდევ უფრო ააღელვა...“ (ჯავახიშვილი 2001: 28).

მოდი, გადავიკითხოთ ის ლექსი, ასერიგად რომ ააღელვა „მკითხველი ქუთაისელები“:

* * *

„მაგიუებს სითბო! ვერ ვიგუე ფარჩის საბანი“.
 ჩემიდან.

უკანასკნელი მოვიხსენი ტანსაფარავი,
დადუმებულ მხრებს ელანდება შეხება – ნელი,
საენებო გზებზე სიბნელეა, არ სჩანს არავინ,
სასიზმრო ლოცვა ვიგალოზე უკანასკნელი.
დამეძინება... გათავდება ზანტი ზმორება.
და დამშვიდდება ჩემი მკერდი ჯერ ხელუხლები;
ძილში ჩემს მუცელს ვილაც ვაჟი ეამბორება
და ვნებისაგან იღუნება ჩემი მუხლები.
მზის აყვავება გამომტაცებს მწველ ადამიანს,
(ჩემს შეყვარებას მწუხარება კვლავ მოემტა!)
და დაღონებულს, ვაჟის კოცნას, კოცნას ნამიანს,
ვარდისფერ ენით მომაგონებს გამთბარი კატა.

ისე მგონია, XX საუკუნის ქართულ პოეზიაში ცოტაა ამგვარი
ეროტიკული მუხტით გამსჭვალული ლექსი...

თუ გავიხსენებთ, რომ სულ რაღაც ნახევარი საუკუნით
ადრე, 1857 წელს, პარიზის სისხლის სამართლის პალატის
დადგენილებით, „უხეში და ზნეობის შეურაცხმყოფელი რეა-
ლიზმისათვის“ დაჯარიმდა შარლ ბოდლერი (ცნობისათვის:
ვერდიქტი „ბოროტების ყვავილების“ თაობაზე თითქმის სიტყ-
ვასიტყვით იმეორებდა თავის დროზე ფლობერის „მადამ ბო-
ვარისათვის“ გამოტანილ განაჩენს), მაინცადამაინც არ უნდა
გაგვიკვირდეს კდემამოსილ ქუთაისელთა აღშფოთება.

იაზონ ბაქრაძეს კიდევ დიდხანს რომ ეცოცხლა და პაო-
ლოს პირველი „ნამდვილი“ წიგნის გამოცემას მოსწრებოდა
(პოეტის სიცოცხლეში მისი მხოლოდ 25-გვერდიანი წიგნაკი
გამოიცა – პროზაული ჩანახატი „ფერადი ბუშტები“, ტფ., სა-
ხელგამი, 1927 წ.) და მხოლოდ რეაბილიტაციის შემდეგ, 1955
წელს გამოქვეყნდა შალვა დემეტრაძის მიერ შედგენილი კრე-
ბული), შვებით ამოისუნთქავდა, როცა გაიგებდა, რომ ესოდენ
„მაკომპრომეტირებელი“ ლექსები პაოლო იაშვილს ეკუთვნის
და არა – მის სათაყვანებელ ელლის! (შიც: თუმცა „ავტორობის“
საკამათო თემას ჩვენ კიდევ მივუბრუნდებით).

1917 წლიდან იწყება „პოეტების დიდი გადმოსახლება“ ქუთაისიდან თბილისში. „პაოლო იაშვილი პირველად ვნახე თბილისში 1917 წლის პირველ თვეებში, – იგონებდა გიორგი ლეონიძე, – ქუთაისში უკვე გამოსული იყო „ცისფერი ყანწები“ და ახლა, მისი მონაწილენი თბილისის სწვეოდნენ დასაპყრობად. მახსოვს მათი პირველი საღამო კონსერვატორიის დარბაზში: ქართულ ქულაჯაში გამოწყობილ ორატორს წყლის მაგივრად ღვინით სავსე გრაფინი ედგა, რომელსაც ხანდახან მიმართავდა ხოლმე სიტყვის დროს.

ჩვენს წინ იდგა ლამაზი, შავვკრემანი, რიხიანი ვაჟკაცი, რომელიც გაბედულებით იპყრობდა დარბაზს, ეს იყო პაოლო იაშვილი“ (იაშვილი 2004 ბ: 329-330).

ქუთაისელი თანამოკალმეებით მოხიბლული გიორგი ლეონიძე მალე დაუმეგობრდა მათ. შემდგომ ამ წრეს შეემატნენ სანდრო შანშიაშვილი და გრიგოლ რობაქიძე, რომელიც, თავისი ერუდიციითა და ევროპული გამსწავლილობით, ცოტა ხანში ქართველ სიმბოლისტთა აღიარებულ მეტრად იქცა.

ერთი წამით ჩვენც ქუთაისში დაგბრუნდეთ და წარმოვიდგინოთ, როგორი გამოთქმით კითხულობს 19 წლის პაოლო (რომელიც, ამასთანავე, ჩინებული დეკლამატორიცაა) თავის პირველ გამოქვეყნებულ ლექსს „ღმერთო, ღმერთო...“:

*ცრემლის ცხარე ნაკადული, გულში სევდა ჩაქარგული,
უიმედო სიყვარული – არ მშორდება, სულ თან დამდეგს.....
სულის ლტოლვა სწრაფად ქრება, ჩემი ვარდი ნორჩად ჭკნება.....
ვაგლახ!.. რაღა მეშველება? ვინ მომისპობს მწამლავ დარდებს.....
ბედო, რისთვის გამანამე? გული ვერსად დავიამე.....
ირვვლივ მეფობს ბნელი ღამე, – არსად მოჩანს შუქი მზისა.....
ძილი ეტრფის ჩემს ქვეყანას – და სიკვდილიც გალობს ნანას.....
ხელთ უპყრია შავ სატანას საიდუმლო სიცოცხლისა!*

ქუთაისის გაზეთ „კოლხიდაში“ 1911 წელს გამოქვეყნებული უფროსი თაობის პოეტების ეს მოწაფური მიბაძვა რამდენიმე წლის შემდეგ „თბილისის დასაპყრობად“ ჩამოსულ პაოლოს

უკვე თვითონ აღარ მოსწონს, მაგრამ მოდერნიზმით გატაცებული, ერთი უკიდურესობიდან მეორეში გადადის და, რუსი თანამოაზრეების მსგავსად, ლამობს, „თანამედროვეობის ხომალდიდან“ მთელი ქართული პოეტური კლასიკა წყალში გადაუშვას. ერთადერთი გამონაკლისი ვაჟა-ფშაველაა! გაზეთ „ბახტრიონში“ გამოქვეყნებულ ესსეში „პოეტი საქართველოში“ პაოლო წერდა: „ჩვენ საუკუნეს შერჩება ბახტრიონის დევი, გველის მჭამელი ვაჟა-ფშაველა, დაუბერებელი მოახლე ლაშარის გორის და დიდხანს დააფეთებს თავისი ველური აბჯარის ხმაურობით, პოეზიის წვრილ ფეხა წუკალებს. ქართველმა ხალხმა არ იცის არც ღრმა სიყვარული, არც ღრმა სიძულვილი. პირველიც და მეორეც მასში თეატრალურია, ეს ინტელექტის სისუსტის ბრალია: უფრო კი ანალიზის უქონლობის“ (იაშვილი 2004 ა: 253-254).

რაც შეეხება პაოლოს დასკვნას, რომ ქართველებმა არც ღრმა სიყვარული იციან და არც ღრმა სიძულვილი, – ამ თემის მეორე ნაწილის ილუსტრირება, სამწუხაროდ, სწორედ პაოლოსა და მისი მეგობრების ბიოგრაფიებით შეიძლება.

ამგვარი განზოგადებანი ყოველთვის სარისკოა, მაგრამ გავხედავ და ვიტყვი, რომ იქ, სადაც ჰედონისტური საწყისი ბატონობს – სიცოცხლით ტკბობას დანატრებული, ზეატაცებული, – არანაირ „ღრმა სიძულვილზე“ (როდესაც მოძალადესთან ანგარიშსწორება თაობებს ცხოვრების მიზნად აქვთ დასახული) ლაპარაკი არ შეიძლება. მტრობა და სიძულვილი იმ სულიერ დისკომფორტს ქმნის, რომელსაც ასერიგად ვერ ეგუება ქართველი კაცი (თუ თემის ადამიანი, მისი სურვილისდა მიუხედავად, მაინცადამაინც სისხლის აღებას არ ავალდებულებს). ყოფა-ცხოვრებაში ეს საშური თვისებაა, აი, ეროვნულ ცნობიერებაში კი, რა მოგახსენოთ: ცოტა მოიძებნება ერი, რომლის რჩეულ პოეტებსაც დამპყრობთა მიმართ, თუნდაც გადამრჩენი მორჩილების ნაცვლად („ძალა აღმართს ხნავს!“),

ესოდენი ენთუზიაზმი გამოეჩინოთ, როგორც პაოლოსა და მის მეგობრებს 1921 წლის შემდეგ.

გერონტი ქიქოძეს მესხიერება არ ღალატობდა, როცა ივონებდა: „როდესაც 1921 წლის 25 თებერვალს თბილისში წითელი არმიის ნაწილები შემოვიდნენ, პაოლო იაშვილმა მათ იმპროვიზებული სიტყვით მიმართა თვითმმართველობის ბალკონიდან. დიდი ყურადღება დაიმსახურა აგრეთვე მისმა სიტყვებმა, წარმოთქმულმა კრემლის პოლიტიკურ ბანკეტზე“ (იაშვილი 2004ბ: 287). იმავე 1921 წელს „წამომღერებელი“ ექსპრომტი „ახალ საქართველოს“ და შემდგომ – უკვე მთელი წყება პაოლოს ლექსებისა – ბელადებზე და სოციალისტურ მშენებლობაზე, მიუხედავად მისი სათუთი გულის კარნახისა, სწორედ ამ „ეროვნული სიძულვილის“ დეფიციტით აიხსნება: „გულის კარნახს“ ახშობს სწრაფვა ცხოვრების ავანსცენისაკენ, ლიდერობისაკენ, ზეიმისაკენ; პოეტებს თითქოს არ უნდათ დაიჭერონ, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის ხანმოკლე ზეიმი დამთავრდა და, თუ დასაძრახი არაფერი იყო მათ მეგობრობაში მენშევიკური მთავრობის მინისტრებთან („პოეტისა და ხელისუფლის“ ონტოლოგიური შეუთავსებლობის მიუხედავად), ახლა „წითელი რუსეთის“ მიერ ანექსირებულ საქართველოში ლაციცი ბოლშევიკ კომისრებთან და ღრეობა ჩინოსან ჩეკისტებთან ისეთ ფატალურად მცდარ გათვლაზეა აგებული, რომ გამორიცხულია, ცუდად არ დამთავრდეს – ჯერ არ დაბადებულა პოეტი, რომელსაც შეეძლოს ხელისუფლის მოტყუება!

წარმომიდგენია, როგორ გაურთულდებათ ცხოვრება XXI საუკუნის „ბიოგრაფოსებს“ მათი „ფავორიტების“ ეპისტოლარული მემკვიდრეობის გარეშე. ეს წიაღსვლა კოლაუ ნადირაძისათვის 1926 წლის 14 სექტემბერს გაგზავნილმა პაოლოს იმ წერილმა მიკარნახა, რომელშიც სოფელში (არგვეთაში) დაწერილი ერთი ლექსია ჩართული, ამგვარი კომენტარით: „გიგზავნი ამ ლექსს, მხოლოდ მიტომ რომ მოულოდნელია“... დაბოლოს,

უკვე დასკვნისას: „არ ვიცი, რამ მათქმევინა ეს ლექსი“ (იაშვილი 2004ა: 321). გადავიკითხოთ პაოლოს ეს ლექსი („მელორის სიმღერა“), დანერვიდან თითქმის ერთი საუკუნის შემდეგ:

უფალო! უსმინე შევარდენს,
მის ხელით გიგზავნი ბარათს,
მიშველე ღორებში ჩავარდნილს,
ღორებში დარჩენილს მარად.
როგორც რომ ბურვაკი პალოზე
მინდორში ბანარით აბია,
მარტო ვარ, უფალო, დალოცე
მელორე ცრემლების ყლაპია!
უფალო! მომეცი სამხარი
ძალღივით ამოსულს ცაზე
და შენი პერანგი ნახმარი
ჩამაცვი ცოდვიან ტანზე.
მომეცი ბავშვებში ჩარევის
და მათთან თამაშის ნება,
უფალო! შენს გარდა არავის
არა აქვს ამის უფლება.
ფიქრები სამწყემსო ღორებზე,
ყოველდღე ცრემლებით მსჭიდა...
უფალო! გალაგნის ყორეზე
დამნიშნე ბელურა ჩიტად.

როგორ არის „ამოვარდნილი“ მთელი ეს პოეტური აღსარება პაოლოს იმდროინდელი ცხოვრებისა და შემოქმედების კონტექსტიდან!

ამიტომაცაა, თვითონ ასე გაოგნებული.

თავის ღროზე პუშკინმა შენიშნა ერთი უცნაური ფენომენი – პოეტურ ტალანტს თან სდევს ხოლმე რაღაც სპეციფიკური, პროვოცირებადი ნიჭი, რომელიც იმდენად „ავტონომიურად“ არსებობს, რომ მეტწილად ბოლომდე არცაა აქვს გაცნობიერებული თვით ლექსების ავტორს...

სიმბოლისტ პოეტებს უყვარდათ სიკვდილთან „შეთამაშება“ (ის, რასაც ფსიქოლოგები „არლეკინის კომპლექსს“ უწოდებენ).

მაგრამ „ლირიკული მისამართების“ ავტორის ამ მონოლოგში ისეთი სულიერი შეშფოთება ჩანს, ისეთი შიში საკუთარ თავთან მართო დარჩენისა და ხვალინდელი დღისა, რომ ძნელია ყოველივე ეს მხოლოდლა სიმბოლისტურ ტრადიციას და „არლეკინის კომპლექსს“ მივაწეროთ. ამიტომაც, რომ თუ თავის დროზე პაოლოს თაყვანისმცემლებს ერთი მათი საყვარელი ლექსის („ლირიკული მისამართებიდან“) ფინალი სიმბოლისტური მეტონიმიის ნიმუშად მიაჩნდათ, დღეს ის ტრაგიკულ წინასწარმეტყველებად აღიქმება:

*[.....] ნუ ჩავაფიქრა ჭირვეული ჭორის ხროებმა,
ჩემთვის სიჩუმე ღამეში რომ მოიზანტება,
საშინელია, როგორც ომის მოახლოება,
საშინელია, როგორც ჩემთვის ტყვიის მზადება.*

„მელორის სიმღერა“ 1926 წლითაა დათარიღებული, „ლირიკული მისამართებიდან“ კი – 1933-ით: ამ დროისათვის პაოლო, „ბელურა ჩიტის“ ნაცვლად, იმდროინდელი „პარლამენტის“ – „ცაკის“ (ანუ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის) წევრადაა „დანიშნული“, ხელისუფალთაგან მიღებული და ნაფერები. მისი ცხოვრების ხილული გეზი სოციალისტურ აღმშენებლობათა მარშრუტებით უფროა წარმართული, ვინემ მუზის ფაქიზი ხელით – ხან სამგორის ველზეა გაჭრილი და იქ სარწყავი სისტემის გეგმებს ადგენს, ხან კოლხეთის ჭაობის ამოშრობაზე ზრუნავს, ხან მუშახელი ჩამოჰყავს რიონჰესის მშენებლობისათვის... „ბავშვებში ჩარევის და მათთან თამაშის ნება“, რომლითაც განგება პოეტებს აჭილდოებს, პაოლომ თვითონ წაართვა თავის თავს, რადგან, ბავშვების ნაცვლად, ხელისუფლებასთან საბედისწერო თამაშში ჩაერთო.

კვლავ პაოლოს ეპისტოლურ მეგკვიდრეობის მოულოდნელობებით აღსავსე კიდობანში ჩავიხედოთ.

1931 წლის 6 ნოემბერს პაოლო მოსკოვიდან იწერება: „ვნერ, ღამის ოთხ საათზე ლევანის ბინაში. ეს სახლია ქართველების და ქართული პოეზიის ბუდე. არასოდეს, არ ყოფილა

ლევანი ჩემთვის ასე ნამდვილი და საყვარელი, როგორც მოსკოვში. ტიცინი და ლევანი ხვალ მოდიან თბილისში“⁴⁴ („ლიტერატურის მათიანე“ 1998: 128).

ვაი რომ, მტკივან კითხვებს მივადექით – „ვინ ვინ არის?!“. გიპასუხებთ: „ლევან ღოღობერიძე. პირველი თაობის ბოლშევიკის კლასიკური ნიმუში. ფანატიკოსი კომუნისტი. საკუთარი ხელით ჰყავდა შორაპანში ხალხი ნახვრეტი. კაცი, რომელიც იძახდა, თავადაზნაურობის რიცხვი არსად ისეთი მაღალი არააო, როგორც საქართველოშიო და უნდა მოვსპოო“. და რაც ყველაზე უფრო გამაოგნებელია – 1924 წლის აგვისტოში შორაპნის სადგურის ჩიხში საბარგო ვაგონებში ტყვიამფრქვევებით ჩაცხრილულ მემამოხეთა შორის პაოლოს უმცროსი ძმა – ჭუნია (ვასილ) იაშვილიც იყო (კვერენჩილაძე 2014: 301). იმედია, პაოლომ არ იცოდა ეს სულისშემძვრელი დამთხვევა...

ტიცინი, ცხადია, ტიცინ ტაბიძეა, პაოლოსთან „ტანდემში“ გატაცებით ჩაბმული ახალ ხელისუფლებასთან საბედისწერო „დამალობანას“ თამაშში. როგორი პარადოქსია, რომ ამდენი ხნის შემდეგ უფრო მკაფიოდ მოჩანს მთელი ეს ინფერნალური სურათი: „ძლიერნი ამა ქვეყნისანი“ ნელი-ნელ აჩენენ კლანჭებს, პოეტებიც ასევე ნელი-ნელ ეთხოვებიან თავიანთ ილუზორულ იმედებს და ცხოვრება ამწყვდევს მათ თავის სასტიკ ხატვანგში... ახლა კი შეეძლო გაემეორებინა პაოლოს თავისი პირველი ლექსის უიმედო დასასრული: „ხელთ უპყრია შავ სატანას საიდუმლო სიცოცხლისა!“...

მაგრამ, სანამ „დამალობანას“ თამაშში ჯერ კიდევ უხიფათოდ აღიქმება, პაოლოს ცხოვრების სტიქია ზეიმია! თვითონ პაოლო ამ ზეიმის რეჟისორიც გახლდათ და მთავარი მოქმედი პირიც. ნინო ტაბიძე, „ცისფერყანწელების“ უსაყვარლესი რძალი, მათი „კოლომბინა“, იხსენებდა თბილისის კონსერვატორიაში გამართული ერთი პოეტური საღამოს გაგრძელებას: „საღამოს შემდეგ ქუჩაში გამოვედით. ფული არც ერთს არ

გვეჩონდა და აბა სად უნდა წავსულიყავით?! პაოლომ ცხელ-ცხელი ქართული პური და მუავე კიტრი იყიდა. შუა პროსპექტზე გაზეთი გაეშალეთ და ვახშამს შევექეცით. მთელი ღამე ასე ვიჯექით, ხმამაღლა ვკითხულობდით ლექსებს. ამვლელებამომვლელები ჩერდებოდნენ და გაკვირვებული გვისმენდნენ“. ცხადია, რომ უსმენდნენ, – ეს იმპროვიზებული „პერფორმანსი“ ქვეცნობიერად მაინც მაყურებელზეა გათვლილი. პაოლოს თანდაყოლილი არტისტიზმი ყოფით მიზანსცენებსაც კი რაღაც რომანტიკულ ელფერს ანიჭებს. იმავე წინო ტაბიძეს აღწერილი აქვს ასეთი ეპიზოდი: „...ჭლექი შემეყარა. ტიცციანი ძალიან შემფოთებული იყო და ეჭიმები დამახვია. პაოლო ნემსის ყუნწში ძვრებოდა, ოღონდ რითიმე ესიამოვნებინა ტიცციანისთვის: ზღვა ყვავილები მოჰქონდა, ჩემთან ერთად სვამდა წამლებს, როცა მე გავჯიუტდებოდი, ჩემთან ერთად იკეთებდა ნემსებს. შემცბარი ტიცციანი კი იჯდა და ხმას არ იღებდა“ (ტაბიძე 1985: 21-23).

მეგობრობა პაოლოს უსათუთეს თვისებათა გამჟღავნების ასპარეზია. მისი ლექსების ძირითადი ადრესატებიც ხომ მისი მეგობრები იყვნენ – ტიცციან ტაბიძე, კოლაუ ნადირაძე, ვალერიან გაფრინდაშვილი, გიორგი ლეონიძე, ალი არსენიშვილი, სანდრო ცირეკიძე, პავლე ინგოროყვა, გრიგოლ რობაქიძე (რასაც მუქარით წამოაძახებენ კიდეც 1937 წელს!); უფროსთაგან – ნიკო ლორთქიფანიძეს ეთაყვანებოდა და უძღვნა კიდეც ერთი გაურანდავი, მაგრამ გულშიჩამწვდომი ლექსი:

*ხარ მოელვარე ვით სატევარი,
ემორჩილები მზეს და იადონს,
მომეცი ნება, როგორც მწევარი
ლექსი გაჩუქო ბუნებით ბატონს.*

საზოგადოდ, ამ „გაურანდავობის“ (გერონტი ქიქოძის თქმით – „დაუდევარი კალმის“) კვალი პაოლოს ლექსების დიდ ნაწილს ამჩნევია. არც შეიძლებოდა, არ დამჩნეოდა. ერთ თავის ლექსში კი წერდა, რომ მისი პარნასი საწერი მაგიდაა, მაგრამ,

სინამდვილეში მისი პარნასი სხვა მაგიდა იყო – სტუმრებითა და ჟურიაშულით სავსე. აქ ბრწყინავდა პაოლო თავისი განუმეორებელი სადღეგრძელოებითა და ექსპრომტებით, იუმორითა და ნატიფი კომპლიმენტებით, მისტიფიკაციებითა და შარჟებით. ამ ჟურიაშულსა და ხმაურში (კი აფრთხილებდა თურმე მამამისი, ჯიბო: „მეტისმეტად ხმაურობ, შვილო, პაოლო, მეტისმეტადო...“) მაინც წერდა ამა თუ იმ სადღესო თემით ნაკარნახევ ლექსს, მაგრამ ის უხილავი არსება, მუზას რომ ვუწოდებთ, პოეტებთან, ეტყობა, სწორედ მაშინ მოდის, როდესაც ისინი, სხვათაგან განრიდებულნი, მარტოობის სიჩუმეში ელოდებიან მის გამოცხადებას...

ჩანს, პაოლო ამ მხრივაც გამონაკლისი იყო. აქ ვალერიან გაფრინდაშვილის ერთ ჩანახატს მოვიხმობ: „...პაოლო იაშვილი „ქიმერიონში“ ზის. ტუჩებს ისწორებს ენით. ის უფრო ხშირად დღე სწერს თავის ლექსებს, როდესაც ადულებულია ჰაერი. წერის დროს ისწრებს ამხანაგებს და მას არ სჭირდება მარტოობა იმისათვის, რომ დასწეროს „წერილი დედას“. კალმისტარი და მელანი უფრო აღელვებს, ვიდრე ფანქარი. შეიძლება გენიოსია, შეიძლება უბრალო მოშაირეა. ხმაურს არ ერიდება და უყვარს პოეტის სახელი, როგორც კეთილშობილური ღერბი. ლამაზი რითმები მოწყენილი აქვს, მაგრამ დაუღალავი აქტიორია. რამოდენიმეთ წერონია, რომელიც ვერც ერთმა მწერალმა ვერ დახატა. ეს შეეძლო შექსპირს“ (იაშვილი 2004 ბ: 331).

ამ სურათს ყოფითი დეტალებით ამდიდრებს სერგო კლდიაშვილი: „...პაოლო მაშინ (ანუ – 1920-იანი წლების ბოლომდე – ზ. ა.) უცოლო იყო. მარტო ცხოვრობდა ახლანდელ ენგელსის ქუჩაზე. ამ ოთახის ფანჯრები მაჩაბელის ქუჩას გადმოჰყურებენ. ძალიან დიდი ოთახი იყო. ძალიან დიდი ჩანდა უფრო იმიტომ რომ ცარიელი იყო. ერთი მაგიდა, ერთი რბილი ტახტი და ორი სკამი. მეტი არაფერი. მაგიდაზე ეყარა ლექსების ხელნაწერები, კონვერტში ჩადებული გაუგზავნელი წერილები, რამდენიმე ყელსახვევი და სამიოდე ნივნი. მახსოვს

რემბოს ლექსების ფრანგული გამოცემა. ფანჯარასთან კუთხეში მიყუდებული იყო კირილე ზდანევიჩის მიერ დახატული პაოლოს უზარმაზარი პორტრეტი. ამ სურათზე პაოლოს ხელში ეჭირა ზევით ამართული დიდი ცისფერი ყანწი.

პაოლოს ბრამს გვრიდა ხოლმე ეს სურათი: – ცოდვილიანი ვარო! ამბობდა. ესროდა ხან წიგნს, ხან ფეხსაცმელს. ერთ დღეს კი ისე გახელდა, რომ დანით აკუნა. გადარჩა მხოლოდ სახე, რომელიც ტიციანმა წაიღო.

პაოლოს ოთახში ყველაზე იშვიათად პაოლო იყო. კარები მუდამ ღია ჰქონდა – ქერდი რომ შესულიყო, მოსაპარავად მაინც ვერაფერს იპოვიდა. ვინც იმერეთიდან ჩამოდიოდა, უპირველეს ყოვლისა პაოლოს მიაკითხავდა და თუმცა მასპინძელს ვერ ნახულობდა, თავისუფლად იკალათებდა მის ოთახში. ხშირად, როცა პაოლო ღამით შინ დაბრუნებულა, დაუნახავს: რამდენიმე კაცს იატაკზე ქვეშავეები გაუშლია და არხეინად სძინავს. ამას ისე იყო შეჩვეული, რომ ყურადღებას აღარ აქცევდა (იაშვილი 2004 ბ: 281-282).

და მაინც – რატომ აღიზიანებდა ასე და რა უპატიებელ ცოდვას აგონებდა პაოლოს კირილე ზდანევიჩის დახატული „დიდი ცისფერი ყანწი“?! აქ ჩვენს წარმოსახვაში კვლავ ელენე დარიანი გაიელვებს. პაოლოს თვალსაწიერიდან გამქრალი და მეორედ გათხოვილი – ბრწყინვალე იურისტზე, შალვა ქართველიშვილზე, ივანე მაჩაბლის ვაჟზე (ცნობისათვის: შალვა ქართველიშვილი 1937 წელს ემსხვერპლა!). ელლის „გაქრობაში“ პაოლოს ქორწინებამაც ითამაშა როლი და „კოლომბინა“ ნინო ტაბიძემაც, რომელიც „ცისფერყანწელთათვის“ ეჭვმიუტანელი ავტორიტეტი იყო, დიდი ოსტატობით ღირიჟურობდა დრამატული სიტუაციების დროს და, რაც მთავარია, დასანახად ვერ იტანდა ელენე ბაქრაძეს.

ერთ-ერთ პირველს სწორედ ნინო ტაბიძეს გააცნო პაოლომ თავისი საცოლვე – მომხიბლავი თამარ სერებრიაკოვა-ოქრომჭედლიშვილი, ცნობილი საზოგადო მოღვაწის – ილია

სერებრიაკოვის (ოქრომჭედლიშვილის) შვილიშვილი. ნინო ტაბიძე ასე იგონებდა ამ წარდგენას „ხელოვნების სასახლის“ (ახლანდელი „მწერალთა სახლის“) აივანზე: „...პაოლო შემოვიდა – მაღალი, ლამაზი, მხიარული თან ჰაეროვანი ფაფუკი, დიდებული, გაშლილთმიანი ქალიშვილი შემოჰყვა, მართლაც მზეთუნახავი გახლდათ... მაშინვე მომეწონა“ (ტაბიძე 1985: 12).

ერთხანს, „გასაბჭოების“ შემდეგ, ტიციანიც და პაოლოც სწორედ ამ „ხელოვნების სასახლეში“ ცხოვრობდნენ. რამდენიმე ხანში პაოლო საცხოვრებლად გადავიდა ჯაფარიძის ქუჩაზე, სადაც 1932 წელს მიიყვანს კიდეც თავის „მზეთუნახავს“. ისე, ახალშექმნილ ოჯახს მალე შევიწროება მოუხდა, რადგან პაოლომ კოლაუ ნადირაძე და მისი მეორე ცოლი – ნინა მიხაილოვა შეიკედლა.

რამდენი ლხინი და რამდენი ცრემლი ახსოვდათ ამ სახლის კედლებს ჯაფარიძის ქუჩაზე: პაოლოს უკვე წამოზრდილი ქალიშვილი – მედეა, დედისა და ოჯახის ახლობელთაგან მონათხრობი მამამისის თავგადასავლებით თავბრუდახვეული, უთუოდ ფიქრობდა – მაინც ისეთი რა მაგნეტიზმი ჰქონდა ამ არგვეთელი პროვიზორის ბიჭს, რომ ერთი ნახვით აჯადოებდა ადამიანებს?! ვინ არ იყო მათ რიცხვში: ნიკო ლორთქიფანიძე და ოვანეს თუმანიანი, კოტე მარჯანიშვილი და ვლადიმერ მაიაკოვსკი, კონსტანტინე ბალმონტი და ანდრეი ბელი, ბორის პასტერნაკი და სერგეი ესენინი, ელიშე ჩარენცი და ავეტიქ ისააკიანი...

„ეს ადამიანი, რომელსაც ყველაზე მეტად ჭაღებით განათებული დარბაზები, ტაშით ახმაურებული აუდიტორია, ბრწყინვალე ბანკეტები და არტისტული ყავახანები უყვარდა, თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ წელს განმარტოვდა, – იგონებდა გერონტი ქიქოძე, – 1937 წლის ზაფხულში ის ხშირად თავისი ბინის ლოჯიაში ჯდებოდა ჯაფარიძის ქუჩაზე და სევდიანად გასცქეროდა მახათას მთას. ხანდახან ბოტანიკურ ბაღში ადიოდა და ცდილობდა აფორიაქებული სული დაეშოშმინებინა თითქმის

დამშრალი ჩანჩქერის პირას. მას ტანჯავდა მარტოობა, მას აწუხებდნენ მევალეები:

მაგრამ ყოველდღე ჩემთან მოდიან
და აღწერების მოაქვთ ორდერი...
რა მაქვს ქონება? ცოლი და შვილი,
ძაღლი და ცოტა ხელნაწერები..."

(იაშვილი 2004 ბ: 288).

აქ „დამშრალი ჩანჩქერი“ პაოლოს იმუამინდელი სულიერი მდგომარეობის მიმანიშნებელ მეტაფორადაც აღიქმება, ხოლო უხილავი კავშირი „მევალეებსა“ და „ცოტა ხელნაწერებს“ შორის დღემდე გვაფორიაქებს: ჰყავდა კი პაოლო იაშვილს კიდევ ერთი „მევალე“, რომელიც არც „ორდერით“ მისდგომია, არც უორდეროდ, მაგრამ მისი უხილავი არსებობის ნებისმიერი შესხენება (თუნდაც – „ცისფერი ყანწი“) ხასიათს უმხამავდა და „ცოდვილიანობის“ შეგრძნებას უჩენდა?!

ეს „მევალე“ ელენე ბაქრაძე იყო, პაოლოს მუზა – „ელლი“ და, თავისივე მტკიცებით, „ელენე დარიანის“ სახელით გამოქვეყნებული ლექსების ავტორი: „ჩემ ლექსებს სარედაქციოდ გაძლევდი პაოლოს, რომელიც აშალაშინებდა და მიბეჭდავდა ელენე დარიანის ე.ი. ჩემი ფსევდონიმით. პაოლოს არ ნაუკითხავს ჩემი ლექსი „ხატაური“, რომელიც უნდა დაებეჭდა პავლე ინგოროყვას, მაგრამ დარჩა გამოუქვეყნებელი.

პაოლოს დორიან გრეი შევარძე. მანაც დორიანი მიწოდა. დროთა განმავლობაში შემცვალა დარიანად, რადგან უფრო მოსწონდა კეთილხმოვნების გამო.

ლექსები ელენე დარიანის ფსევდონიმით ყველა ჩემია. როდესაც შალვა დემეტრაძე პაოლოს კრებულს ადგენდა, ამის შესახებ მოვახსენე. მან მიპასუხა, რადგან ერთობლივი ლიტერატურული მოღვაწეობაა, შესაძლებელია, მის კრებულში შევიდესო“. [...]. ელენე ბაქრაძე. 1976. 5 მაისი. (დარიანი 2013: 45). თუმცა ერთი წლით ადრე დაწერილ მოგონებაში ელენე ბაქრაძე ნაკლებად კატეგორიულია: „მე არ შემიძლია ვთქვა,

რომ ე. დ. ეკუთვნის მთლიანად ლექსები, მაგრამ როგორ შემოიღო, პაოლოს მივანერო-მივაკუთვნო ჩემი ქალური განცდები, მხოლოდ განცდები“ (იქვე გვ. 41).

ამ „თანავტორობის“ დასტურად უღერს პაოლოს ექსპრომტი:

*შენი ლექსები მე მაბარია,
როგორც ბავშვობის წმინდა კრებული,
მაგრამ მონყენით ხშირად არიან
შენი ალერსის დანატრებული...”*

ოცი წლის შემდეგ ამ „წმინდა კრებულს“ პაოლო თავის უბის წიგნაკში გადანერს და შესატყვისი ინსკრიპტით მეუღლეს გადასცემს. ვფიქრობ, ამ უესტს თავისებური ლოგიკა ჰქონდა: ამ ლიტერატურული „ტანდემით“ ისედაც დაეჭვებულ თამარს ეს-ლა აკლდა, ახლა პაოლო-ელლის ლირიკული ღუეცის ნაყოფი ჩაეკრა გულში... პაოლო, ცხადია, იმასაც ითვალისწინებდა, რომ არც ელენე ბაქრაძის რეპუტაციას „დაამშვენებდა“ ამ ეროტიკული რვეულის ავტორობა. რაც უნდა ემანსიპირებული ქალი ყოფილიყო ელენე ბაქრაძე, იგი ხედავდა, რაოდენ მიუღებელი აღმოჩნდა „დარიანული ციკლი“ არა მხოლოდ კონსერვატორი ბიძამისისათვის, არამედ ევროპაში განსწავლული, ქალთა უფლებათა ისეთი თავგამოდებული დამცველისათვისაც კი, როგორიც მისი უფროსი მეგობარი, ეკატერინე (კატო) მიქელაძე იყო. ამის დასტურია კატოსადმი მიწერილი წერილი (1916 წ. მაისი), რომელშიც ელენე თავის ავტორობასაც უარყოფს და იმ ეჭვსაც ადასტურებს, რომ „ელენე დარიანი“ – პაოლოს ჰეტერონიმი („სიფრთხილეს თავი არ სტკივა“).

მხოლოდ 40 წლის შემდეგ, დაქვრივებული და მარტოხელა, გაიხსენებს ის თავის პოეტობას, მისი და პაოლოს „ტანდემს“, აქა-იქ შესწივლებს კიდევ საერთო მეგობრებს... მაგრამ იმ ზეატაცებულ სიტუაციაში დავიწყებას გამოტაცებულ პოეტებთან სიკვდილშემდგომი მიბრუნებისა, არავინ ისურვა „ტანდემის“

ნიუანსებში გარკვევა და პაოლოს „ცოტა ხელნაწერების“ გამოხშირვა... ვერც ვამტყუნებ!

აქ, უთუოდ, რამდენიმე საბუთის მოხმობა მომიწევს იმ კატეგორიული მტკიცების გასაბათილებლად, რომ „ელენე დარიანი არარსებული პოეტი ქალია“ (დარიანი 2000: 99). ამ დოკუმენტთა უმეტესობა ჩემმა განსვენებულმა კოლეგამ, პროფესორმა გიორგი ჯავახიშვილმა გასული საუკუნის დამლევს მოიძია პატარძელში გიორგი ლეონიძის სახლ-მუზეუმში (იხ. მისი გამოკვლევა – „ელენე დარიანის ლეგენდა და სინამდვილე“, თბ., 2001). ამ მიგნებებთან და ამ წიგნთან დაკავშირებული პოლემიკა იმდენად არაკორექტული იყო, რომ გახსენებაც კი ჭირს. აი, 2013 წლის ივნისში ლიტერატურის მუზეუმში გახსნილ გამოფენას „ელენე დარიანი – ქალი პაოლოს უკან“ და შესაბამის ილუსტრირებულ კატალოგს კი არანაირი გამოხმაურება არ მოჰყოლია. ალბათ იმიტომ, რომ „ერთხელ ნანახი“ უფრო დამაჯერებელი აღმოჩნდა, ვიდრე „ასჯერ გაგონილი“, თუდაც იმავე გიორგი ჯავახიშვილის წიგნში.

„ერთხელ ნანახი“ კი მართლაც უჩვეულოდ საინტერესო და მრავლისმეტყველი იყო: „დარიანული“ ციკლის რამდენიმე ელენესეული ავტოგრაფი და იგივე ლექსები, ოღონდ ახლა უკვე – პაოლოს გადანერილი და ჩასწორებული. ეს ავტოგრაფები იმდენად უტყუარი და მეტყველი დასტურია ორი პოეტის თანამშრომლობისა, რომ, მინდა რამდენიმე აქვე მოვიხსენიო:

1. ავტოგრაფი ელენე ბაქრაძის ლექსისა – „ნილოსის ნაპირზე“ და ახლა უკვე პაოლოს ავტოგრაფი ამავე ლექსის ჩასწორებული ვერსიით და ახალი სათაურით – „პირამიდებზე“;

2. ელენეს უსათაურო ლექსის ავტოგრაფი: „დამელალა მაჯა მარჯნის...“ და იმავე ლექსის პაოლოს მიერ ჩასწორებული ვერსია: „დაიტანჯა მაჯა მარჯნის...“ უკვე „დარიანულის“ სათაურით;

3. ელენეს უსათაურო ლექსის ავტოგრაფი: „აი, მოვიხსენ ტანზე საფარი!“ ეპიგრაფით პაოლოს წერილიდან და იმავე

ლექსის ჩასწორებული ვერსია „უკანასკნელი მოვიხსენი ტანსა-ფარავი...“ შეცვლილი ეპიგრაფით;

4.ავტოგრაფი ელენეს უსათაურო ლექსისა – „მინდა გიამბო სოფლის ამბავი...“ და ამავე ლექსის უკვე პაოლოს მიერ დასათაურებული („ცისფერი ქოლგა“) ვერსია.

თუკი ვინმეს ამ დოკუმენტური მასალის გაცნობის შემდეგ კვლავ მოუნდება საუბრის წამოწყება „არარსებულ პოეტ ქალზე – ელენე დარიანზე“, მან, სამხარაულის ექსპერტიზის დახმარებით, უნდა დაამტკიცოს, რომ ელენე ბაქრაძე იყო მსოფლიო დონის ფალსიფიკატორი, რომელიც, საუკუნოვანი პერსპექტივის გათვლით, სპეციალურად წერდა უკვე გამოქვეყნებული „დარიანული ლექსების“ არაპროფესიონალურ ვერსიებს; თავის არქივში პაოლოს ხელწერის ვირტუოზული მიბაძვით დატოვა ერთგვარი გარითმული „ანდერძი“ („შენი ლექსები მე მაბარია...“), როგორც მათი თანაავტორობის უალტერნატივო დასტური. მოკლედ, ეს სიუჟეტი უკვე ნამდვილად სცილდება ლიტერატურული კვლევის ფარგლებს და დეტექტიური ჟანრისაკენ იხრება...

*

ლიტერატურის მუზეუმის სრულიად დაუვინყარ გამოფენას დავებრუნდეთ: აქ ნახავდით „არაპოეტი“ ელენეს იმ ლექსებსაც, რომლებიც მის სიცოცხლეში არ გამოქვეყნებულა და რომელთაც თავისი გულისტკივილი გაანდო; მის დღიურებს და მიმოწერას, ბარათებს, რომლებშიც მეგობარი მწერლები მას მიმართავენ, როგორც კოლეგას, და არა როგორც პოეტის მუზას. თუმცა ექსპოზიციაში არც ეს რომანტიკული თემა გამორჩენიათ: ცნობისწადილით ვაკვირდებით ჩვენ საუკუნის წინანდელ ფოტოსურათებს, სადაც ელენეს გვერდს უმშვენებს მისი ერთ-ერთი ქმარი, სატრფო თუ თაყვანისმცემელი, და ვცდილობთ ამ „ქართველი ლუ სალომეს“ მაცდურ გარეგნობაში ის მაგნეტიზმი აღმოვაჩინოთ, რომელსაც შეუძლია, მამაკაცს ამგვარი წერილი დააწერინოს:

„ქეთაისი.

ავგისტოს ღამის დამდეგი.

ელლი! ჩემზე ჯვარდანერილო, სასურველო ჩემო!

ჩემი გული უშენობის გამო სევდიანად მოსთქვამს, ვინვი შენთან კვლავ შეხვედრის უსაზღვრო სურვილით. ირგვლივ მყოფ ათას ადამიანს შორის ჩემს თვალსაწიერში მხოლოდ შენი ხატებაა მარად მშვენიერი სიყვარულით გასათუთებული.

არ მაქვს უფრო მშვენიერი ფიქრები, ვიდრე ფიქრები შენზე და რაც უფრო შორს ხარ, მით მეტად ვგრძნობ, რომ სიცოცხლე უშენოდ არის გამოუთქმელ სევდათა სასაფლაო.

ჩემს ოთახში ყოველდღე ჩნდება ახალ-ახალი ყვავილები, მაგრამ მათში ვერ ვხედავ ჭეშმარიტ მშვენიერებას, რადგან ისინი შენი ხელით არ არიან მოკრეფილნი. ვიხსენებ შენს ალერსს და მგონია, რომ მის გარეშე ვცხოვრობ უსულო ბუნების ატმოსფეროში. გულანთებულს მსურს შენ ძონისფერ ბაგეებთან შეხება. ვიხსენებ ჩვენი ტკბობის დილას. მითხარი როგორ ვიცოცხლო უშენოდ მხოლოდ ამ მოგონებებით?

მე ვლოცავ მთვარიან ღამეს – ჩვენი სულიერი აღსარების მონმეს. ასეთი ღამის განმეორება სიშმაგემდე მიმიყვანს. მე მსურს ასეთი სიგიჟე.

ახალ შეხვედრამდე ჩემი სული დაიტანჯება გამომეცხადე, სასურველო!...

ბნელი ღამე ჩამჩურჩულებს განახლებული ბედნიერების წუთებზე, მე ყურს ვუვდებ ღამის ზღაპრებს. შენც მოუსმინე ღამეულ ხმებს და მათში მოისმენ ჩემს ძახილს.....

ყველას სძინავს, ყველას სძინავს!..... ამაღამ წავიკითხავ პოლინკა საკსს.....

გულმხურვალებდ გეხვევი, ჩემო ღვთიურო!.....

შენი პავლე“ (ჯავახიშვილი 2001: 15).

ვინმემ პაოლოს „ეპისტოლარული ბიოგრაფიის“ შედგენა, რომ მოინდომოს, ამ წერილს, უდავოდ, ერთ-ერთ საწყის ნიშანსვეტად ჩათვლის, თან დაამატებს, ასეთი ზეატაცებული

ტექსტი მის მიმოწერაში არ განმეორებულაო. თუ ამ დისკურსს განვაგრძობ, ვიტყვი, რომ ვერც ოცი წლის შემდეგ ქალიშვილისა და ცოლისათვის გადასაცემად დატოვებულ პაოლოს წერილების ტრაგიზმს მოვეუძებნით ანალოგს ქართულ ლიტერატურაში.

ოცი წელი, დღიდან დღემდე, მატულობდა ძაბვა ამ ორ პოლუსს შორის, სანამ არ განიმუხტა 1937 წლის ივლისის ერთ ავბედით დღეს სერგიევის (ან მაჩაბლის) ქუჩის №13-ში მდებარე „ხელოვნების სასახლეში“...

ოცი წელი ცოტა არაა. ზოგიერთი რამ მოვეყვით, ზოგი გამოგვრჩა. შევეცადოთ, როგორმე შევაგვსოთ ეს „ლაკუნები“: ჯერ გურამ ასათიანის გასული საუკუნის 70-იან წლებში დაწერილი ტექსტი მოვიხმოთ: „პაოლო იაშვილმა პოეტის ნამდვილი გატაცებით უმღერა ახალ საქართველოს, თბილისს, სამგორს, ქუთაისს, კოლხიდის პირველ მოსახლეებს, რიონის ახალ კალაპოტს, „სამას არგვეთელს“, ზემოურ რთველს, მალთაყვას. მან მიუძღვნა წრფელი პოეტური განცდით გამთბარი ლექსი ოვანეს თუმანიანს, უკრაინელი ქალის სიმღერას, ესპანეთის გმირ ხალხს“ (ასათიანი 1988: 353).

ახლა უკვე პოსტსაბჭოთა პერიოდში დანახული იგივე სურათი შევათვალისწინოთ, რომელიც პაოლო იაშვილის ყველაზე ავტორიტეტულ მკვლევარს, ქ-ნ ლალი ავალიანს ეკუთვნის და 1994 წელს თსუ-ს მიერ გამოცემულ „უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორიაშია“ შეტანილი: „თანდათანობით“, ზოგჯერ მერყეობით, ზოგჯერ კი ზედმეტად სწორხაზოვნად ვითარდებოდა ჩვენი მწერლობა. ახალი ცხოვრების ასახვა პოეზიის „მოდელელებული“ საშუალებებით თითქოს არ ხერხდებოდა, ახალი მხატვრული ენა კი ყოველთვის როდი იყო ნამდვილად „ახალი“ და ნამდვილად პოეტური.

ასეთ ვითარებაში ყურადღებას იქცევენ პ. იაშვილის 1924-1928 წლებში შექმნილი ლექსები: „ლენინ“ და „თბილისი“, „თივის ურმეული“ და „პოეზია“, „არგვეთის ღამეები“ და „ერთი კვირა“...

პოეტის ხმა კვლავ წრფელია და ხალასი, ყალბი პათოსი უცხოა მისთვის“. [...]

ახალ ცხოვრებას დაახლოებული პოეტის შთავგონების წყაროდ იქცა განახლებული თბილისის თუ ქუთაისის მაჭისცემა, სამგორისა თუ რიონჰესის მშენებლობა, ბაღნარად ქცეული კოლხეთი თუ აჭარაში ცაკის-ის სესიაზე გატარებული დღეები...“ (ავალიანი 1994: 373-374).

ნუ გადავერთვებით კამათზე, რამდენად უცხოა პოეტი-სათვის „ყალბი პათოსი“. ამ შემთხვევაში საკუთრივ პაოლოს შემოქმედებითი ტრადეციაა შემადრწუნებელი და არა ნაკლებად, მისი შემდგომი ინტერპრეტაციები...

დიახ, შემადრწუნებელია, რადგან პაოლოსთან „საშუალება ამართლებს მიზანს“ და, თუკი მისი მიზანი იყო, თავისი დროის პირველ პოეტად ელიარებინათ, მან ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ თაობათა მესხსიერებაში თავისი დროის ყველაზე ტრაგიკული ბიოგრაფიის პოეტად დარჩენილიყო. მთელ ამ ისტორიაში გასროლა „ხელოვანთა სახლში“ ბოლო აქტია! ყოველივე დანარჩენი (ზემოჩამოთვლილ „მიღწევათა“ ჩათვლით) უბრალოდ აახლოებს ამ ფინალს...

როდესაც პოეტების პროვიდენციალურ ტალანტზე ვლავარაკობდი, უპირატესად გაუცნობიერებელ მომენტს ვგულისხმობდი. მაგრამ არის ისეთი დრამატული სიტუაციებიც, რომლებიც ყველაზე „უკურნებელ ოპტიმისტსაც“ კი დააფიქრებენ... როგორც ჩანს, პაოლოსთანაც ასე იყო, და ზოგჯერ მოუხელთებელი, მტკივანი, ავისმომასწავებელი ბგერა გადაფარავს მისი პოეზიის „მაჟორულ“ ჟღერადობას:

*როგორ გაძლებდა ჭკუათმყოფელი
ამ თოვლის მტვერში;
ჯერ არ მინახავს ჩემი სოფელი
მე დეკემბერში.*

*სიცხე როდი გაკარებია
ჩემ ბავშვურ სხეულს;*

რა ამბავია, რა ქარებია
სოფელში წრეულს!

კრამიტიანი შენი სახლები
მე ველარ ვიცან,
ორი თვით ასე თეთრად გახმები,
მშობელო მიწა.

რა ლურჯია და რა სანყალია
მეგობლის ბავშვი...
ასე შიშველი – დიდი მსხალია
ვენახის თავში?

რა ღლეებია, რა წამებია
რამ გამარინდა?
მე ეს სურათი არ მწამებია,
არც ახლა მინდა.

როგორ განდაგან მოქრის ჭილყვავი;
რა რუხად ბზინავს;
აქ არ დავრბოდი, აქ არ ვიყავი
ათი წლის წინად?

აქ არ ყვალდა ყვითლად ზაფრანა
მწვანე მორევში?
ვნახე პირველად გნოლის გაფრენა
სააქორეში.

უხილავ ხელმა მთაზე ნოხები
დილით გაჰკიდა.
აქ არ გავიგე, რომ ჩამოხველი
შენც ქალაქიდან?

სოფ. არგვეთი. 1935
(„სოფელში“)

ის საიდუმლო, თუ ვინ იყო ამ ლირიკული შედევრის
ფინალში გაელევებული „ქალაქიდან ჩამოსული“ არსება – პოე-
ტის პირველი სასიყვარულო აღსარების ადრესატი, თუ ბოლო,
ტრაგიკული წერილისა – პაოლომ საფლავში წაიყოლა...

ამ ბოლო წერილის წაკითხვა კი ახლა მოგვიწევს. არ არის ადვილად წასაკითხი:

ძვირფასო, საყვარელო თამარ!

ვემშვიდობები. სიკვდილის წინ შენდამი განსაკუთრებულ სიყვარულს ვგრძნობ. ვხარობ შენი წარმატებებით ინსტიტუტში და დარწმუნებული ვარ, რომ ჩვენი საზოგადოებისათვის სასარგებლო წევრი იქნები. ჯანმრთელობას გაუფრთხილდი, იმკურნალე. მედეაზე აბა რა უნდა მოგნერო, დარწმუნებული ვარ, რომ მისგან ნამდვილად აღამიანს გამოიძერწავ.

ჩემი სიკვდილის მიზეზია შეუთავსებლობა პოეტის სახელისა იმ შეურაცხყოფასთან, რომელიც მომაცენეს ადამიანებმა, რომლებთანაც ვმეგობრობდი და რომელნიც სინამდვილეში (ახლა მე ამაში სავსებით დარწმუნებული ვარ) ქართველი ხალხის მტრები აღმოჩნდნენ.

ძალიან გავიჭირდება, მაგრამ გამავრდი, დარწმუნებული ვარ, რომ დაგვხმარებიან, აღზარდო ჩვენი ესოდენ საყვარელი ქალიშვილი, ჩვენი ბედნიერება და სიხარული მედეა.

როცა გათხოვდები, ეცადე, მედეამ გული არ აიყაროს ჩემიანებისადმი.

მაპატიე ჩემი შეცდომები.

შენ ყველაფერს გპატიობ.

გკოცნი მაგრად, მაგრად.

შენი ჭეშმარიტი მეგობარი

პ. იაშვილი

თბილისი. 22. VII. 37

რადაც ნათელი გრძნობით ვკვდები და ამიტომაც მჯერა, რომ შენ და მედეა გადაიტანთ ამ უბედურებას. შენ რადაც კი შენიშნე, მაგრამ მე შევძელი, დამემშვიდებინე. გაუფრთხილდი შენს თავსაც და მედეასაც. პაშასთან და ჩემს ძმებთან იმეგობრე.

თამარ ოქრომჭედლიშვილი (სერეზნიაკოვა) და
პაოლო იაშვილი. სოხუმი, 1926 წელი

ნ. მიხ. და გიორგი ილიჩს მოკითხვა გადაეცა [თარგმანი რუსული ორიგინალიდან] (იაშვილი 2004 ა: 354).

ისიც წარმოვიდგინოთ, რამდენი ცრემლი დაედვრებოდა მედეასათვის გადასაცემად დატოვებულ პაოლოს უკანასკნელ გამოსათხოვარ ბარათს: „არავის დააბრალე ჩემი სიკვდილი. გაიზრდები, დაუფიქრდები ჩემს ბედს და დარწმუნდები, რომ ჩემი სიკვდილი სჯობდა, შენ უფრო უბედური იქნებოდი, რომ მე დღეს თავი არ მომეკლა. გიყვარდეს დედა და ყველა ჩემი ახლობელი, ისინი არ დაგტოვებენ არცერთი წუთით, და რამდენიმედ მაინც გაგიადვილებენ ობლობას“ (იაშვილი 2004 ა: 356).

1937 წლის 22 ივლისის მზიან დილას პაოლოს მონადირე ძაღლს, „სამგორს“, ვერაფრით გაეგო, რატომ მიდის მისი პატრონი სანადიროდ ასე მალულად, რატომ ახვევს გაზეთში

ორლულიან თოფს და რატომ არ მიჰყავს თან თავისი ერთგული მეგობარი....რა იცოდა საწყალმა „სამგორმა“, რომ ამ უკანასკნელი ნადირობისას მონადირეც პაოლო იყო და სამიზნეც. იქვე, შორიახლოს, მწერალთა სასახლეში – კედელთან მიმწყვდეული და გადარჩენის შანსს მოკლებული... ამ ამაყმა კაცმა თვითონვე გამოუტანა განაჩენი თავის თავს, რაღაც ვერ აპატია. არც ის ინდომა, უკანასკნელ წუთს ჩეკისტურ ჩექმებქვეშ გართხმული წოლილიყო, და პატარა ჯალათებს მოაკლო სიამოვნება, უპირატესობის გრძნობით მისთვის ზემოდან ეცქირათ.

არაა გასაკვირი, რომ თაობათა მესხიერებაში მისი ცხოვრებაც და მისი სიკვდილიც ერთ ტრაგიკულად ლამაზ მითად გარდაისახა...

ზიზლიოგრაფია:

ავალიანი 1994: ავალიანი ლ., „პაოლო იაშვილი“ (წიგნში: „უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორია“, თსუ-ს გამ-ბა, თბილისი: 1994).

ასათიანი 1988: ასათიანი გ., „საუკუნის პოეტები“, გამ-ბა „მერანი!“, თბილისი: 1988.

იაშვილი 2004ა: იაშვილი პ. საიუბილეო-საარქივო გამოცემა ორ წიგნად. წიგნი პირველი, თბილისი: 2004.

იაშვილი 2004ბ: იაშვილი პ., საიუბილეო-საარქივო გამოცემა ორ წიგნად. წიგნი მეორე, თბილისი: 2004.

ტაბიძე 1985: ტაბიძე ნ., „ტიციანი და მისი მეგობრები“, თბილისი: 1985.

ჯავახიშვილი 2001: ჯავახიშვილი გ., „ელენე დარიანის ლეგენდა და სინამდვილე“, თბილისი: 2001.

ტიციან ტაბიძე

ადამიანს, რომლის მზერაც არ გასცილებია ტიციან ტაბიძის ბიოგრაფიის ზედაპირულ ქარგას, უთუოდ უცნაურად მოეჩვენებოდა პოეტის ქალიშვილის – ნიტა ტაბიძის ერთი ფრაზა

მამამისის დაბადებიდან ასი წლის აღსანიშნავ იუბილეზე ნათქვამი: „ტიციანი, რომელიც ბორგავდა, ვერ ისვენებდა დაპატიმრების მოლოდინში, როგორღაც დამშვიდდა, თითქოს გახარებული იყო კიდეც, როდესაც მოაკითხეს და თავისი მომავალი ჯალათების პირისპირ აღმოჩნდა“.

თუ შევეცდებით ამდენი წლის შემდეგ ტიციან ტაბიძის რეალური პორტრეტი წარმოვისახოთ და მისი სულის სიღრმეში ჩავმანულ ვნებებს, განცდებს, იმედებსა და ილუზიებს ჩავწვდეთ, მისი ტრაგედიის პირველმიზეზსაც დავინახავთ და უცნაურად აღარ მოგვეჩვენება ამ განწირული, სათუთი სულის უკანასკნელი სიმშვიდეცა და სიხარულიც.

ოცდაერთი წლის ტიციან ტაბიძეს, გატაცებულს ფრანგი სიმბოლისტებით, მოსკოვის უნივერსიტეტში სწავლისას კი, უკვე – მათი რუსი მიმდევრებით, თავისი პოეტური მისია ასე წარმოედგინა:

*გაფიზის ვარდი მე პრუდომის
ჩავდე ვაზაში.
ბესიკის ბაღში ვრგავ ბოდლერის
ბოროტ ყვავილებს.*

და რაც შემხვდება, შემაჩერებს
შორეულ გზაში,
ჩემს ღვრია ლექსში დაისვენებს
და დაიჩრდილებს.

დაბოლოს –

ვუცქერ გულგრილად წარმოდგენას,
ვსტირი ანტრაქტებს.
დავინწყული ძველ სიტყვების
ვგრძნობ ანდამატებს.

და თუ არ ამყვამ ხმა სიმღერად,
გაშლილი, ლალი,
უხმო ბულბულსაც დამაფასებს
ქართული ბაღი...

არც ტიციანამდე, არც შემდეგ, არცერთ ქართველ პოეტს ასეთი მონდომებით საგანგებოდ არ უძერწია თავისი იერი, ამდენი შრომა და ფანტაზია არ დაუხარჯავს იმ ფერადოვანი დეკორაციების შესაქმნელად, რომელნიც პროვინციალური ცხოვრების ერთფეროვან ჭაობს უნდა აფარებოდნენ და უნდა შემოერკალათ მხოლოდ რჩეულთათვის განკუთვნილი სცენა.

ტიციანის ცხოვრება ამ სცენაზე დაიწყო როგორც უწყინარი თამაში, როგორც ფარსი, თავისი ტრადიციული ნიღბებით, მაგრამ დამთავრდა, როგორც ბერძნული ტრაგედია – ულმობლად და შემადრწუნებლად.

მკაფიოდ ხედავ ამ უცნაური სპექტაკლის მონაწილეებს და მაყურებლის სავარძელში მოკალათებულს, შიშის ჟრუანტელი გივლის, როდესაც შენთვის საყვარელი გმირების გვერდით, გამოჩნდებიან აჩრდილები, რომელთაც სიკვდილის სუნი ასდით და რომელთაც ნაბიჯ-ნაბიჯ, საერთო სასაკლაოსაკენ მიჰყავთ მათ ნებას და სიტყვას მიაძიტურად მინდობილი რომანტიკოსები...

სპექტაკლის დაწყებამდე მონაწილეთა ნაწილი სახელებს იცვლის: ორპირელი მღვდლის უფროსი ვაჟიშვილი, ტიტე ტაბიძე – ტიციანად ინათლება, მისი განუყრელი მეგობარი, პავ-

ლე იაშვილი – პაოლოდ, ნიკოლოზ მიწიშვილი – ნიკოლოდ, ივანე ყიფიანი, პირველი ქართული ფანტასტიკური რომანის, „ამონის“ ავტორი – იოანედ. ასე უფრო ლამაზად ჟღერს,...

ტიციან ტაბიძე ამ თამაშს, ამ სწრაფვას ცხოვრების ეს-თეტიზაციისა, თავის ახსნას უძებნიდა. ტიციანისა და მისი მეგობრების, ქართველი სიმბოლისტების მიერ ქუთაისში 1916 წელს გამოცემული ჟურნალის „ცისფერი ყანების“ პირველ ნომერში გამოქვეყნებულ ტიციანის წერილში ვკითხულობთ: „არის ნიადაგი ჩვენში სიმბოლიზმისათვის? ქართველ ხალხში სცხოვრობს უკვდავი აქტიორული სული. იმას უნდა მუდამ სხვა იყოს, იმას უყვარს თეატრალიზაცია ცხოვრების; რატომ იღებება ქართველი ქალი? ესეც ხომ მოდის ბრალი არ არი. ამას ხომ ჩვენში დიდი ისტორია აქვს. მიზეზი აქაც იგივეა, ეს აქტიორობა და თეატრალიზაცია ცხოვრების, ეს ბუნება შეუსწავლელია ჯერ სრულიად. ქართველ ხალხს უყვარს ნიღაბი, სიმბოლიზმი სწორედ ფილოსოფიაა ამ ნიღბის.

და ამიტომ სიმბოლიზმი ჩვენში აუცილებელია.

ჩვენში მზადაა ნიადაგი მოდერნიზმისათვის“ („ქართული ლიტერატურული ესსე 1988“: 178).

ოციანი წლების დამდეგს „ცისფერყანწელთა“ დასმა ქუთაისიდან თბილისში გადმოინაცვლა. შესაბამისად, დეკორაციებიც შეიცვალა: ახლა მათი თავშეყრის ადგილებია „ფანტასტიკური ღუქანი“ და „ქართული ჩაიხანა“, კაფე „იმედი“ და „ქიმერონი“. აქ, ერთ-ერთ კედელზე „ქიმერიონის“ სტუმრები ადვილად გამოიცნობდნენ იტალიური „კომედია დელ არტეს“ ტრადიციული გმირების – პიეროსა და კოლომბინას კოსტიუმებში გამოწყობილ ტიციანსა და მის სატროფოს – ნინო მაყაშვილს („წითელ ქალიშვილს“, როგორც მაშინ მას თბილისში ეძახდნენ, რადგან, როგორც წესი, სწორედ წითელი კაბით დადიოდა).

ტიციანის ლექსების რვეულით ჩვენ ჯერ კიდევ მის პირველ, ქუთაისისდროინდელ გატაცებას ვეცნობით – ისია ნაზაროვის, შემდგომ, უკვე ოციანი წლების შუაგულში იწერება

ლექსები მიძღვნილი თამუნია წერეთლისადმი, ბორჯომში რომ მოუხიბლავს პოეტი. მაგრამ ტიციანის ეს გატაცებები ლექსებით იწყება და ლექსებითვე მთავრდება. მის ცხოვრებაში კი ერთადერთი ქალი მეფობს – ნინო მაყაშვილი.

შალვა აფხაიძე ივონებდა, რომ ნინო „*იყო ტიციანის გაზაფხულის დაუღალავი თანამგზავრი, ჭეშმარიტი მეგობარი... პოეტი მეუღლის ეს სიყვარული და ადამიანური პატივისცემა ნინომ ნმინდად გამოატარა და მისი სახელი დროშად მოიტანა დღემდე*“ (აფხაიძე 1988: 54).

ოციანი წლების დამდეგს, როდესაც ევროპიდან დაძრული დეკადანსის ტალღა ჯერ რიონის ნაპირებს მოაწყდა, მერე კი მტკვრისას, რომანტიკულად გამონყობილი ქალიშვილები მარგარიტა გოტიეს ბაძავენ ალექსანდრე დიუმა-შვილის რომანიდან: ვარდისფერი ლოყები პროვინციალიზმის ნიშნად ითვლება და პირიქით – სიფერმკრთალე, ჭლეფი, – ტრაგიკული იდუმალების შარავანდედით მოსავს პოეტების რჩეულთ.

ნინო ტაბიძეს ყველა სხვა ღირსებასთან ერთად, ეს შარავანდედიც ახლდა. პიერო და კოლომბინა ნინოსა და ტიციანს პაოლო იაშვილმა შეარქვა – ტიციანის უახლოესმა მეგობარმა და თანამოსანგრემ ლიტერატურულ ბატალიებში. მანვე გადაუხადა ახლადჯვარდანწერილებს ქორწილი 1920 წლის 14 იანვარს, ნინობას. (ნიშანდობლივია, რომ ამ ქორწილს ტიციანის მრავალრიცხოვან მეგობართა შორის, მსცოვანი ოვანეს თუმანიანიც ესწრებოდა).

პიეროს და კოლომბინას უკვე მთელი თბილისი იცნობს. ორპირის ფშანებში გაზრდილი გამხდარი ბიჭი „უაილდის პროფილით და ცისფერი თვალებით“, დამძიმებულ მამაკაცად იქცა, შუბლზე რომაელი პატრიციელივით ჩამოვარცხნილი თმით. მის იერს კიდევ ერთი ახალი დეტალი შეემატა: განუყრელი წითელი მიხაკი მკერდზე – როგორც გამორჩეულობის ნიშანი და ღმერთო, მგონი, როგორც მომავალი სამიზნე...

დგება 1921 წელი, უამი საქართველოს „გასაბჭოებისა“ და ცხოვრების დრამა პიერო-ტიციანს უღმობელი არჩევანის წინაშე დააყენებს: გულწრფელად უნდა ითქვას, რომ ნიღბების სიმრავლიდან ტიციანმა ამჯერად მისი სათუთი ბუნებისა და რომანტიული ნატურისათვის ყველაზე შეუფერებელი ნიღაბი აირჩია და თანამედროვეთ 1921 წლის თებერვლის სუსხიან დღეებში ტიციანი და პაოლო წითელი ყაბალახებით დაამახსოვრდათ.

ის პირველობის უინი, ის სწრაფვა ყოველთვის და ყველგან მოვლენათა შუაგულში ყოფნისა, რომელიც ასერიგად ახასიათებდა ტიციანს, ახლა მის წინააღმდეგ შემობრუნდა: პიეროს ნაღვლიანი ნიღბის ნაცვლად, მას მოუხდა წლობით ეტარებინა ნიღაბი მომღიმარი ოპტიმისტისა, ახალი სინამდვილის აპოლოგეტის. როგორც ზეატაცებული ტიპი, ტიციანი, ამ, ახალ როლშიც ზედმეტად პათეტიკური იყო და მისი ხარკი იმდროინდელი საყოველღეო თემატიკისადმი გაღებული – ლექსების, თუ პოემების, თუ ნარკვევების სახით დღეს გულს გიკლავთ, რადგან ყოველივე ეს, კიდევ ერთი ისეთი ლექსის ხარჯზე დაწერილი, ყველა ჩვენგანს რომ ახსოვს, მაგრამ კიდევ ერთხელ ნაკითხვის სურვილს რომ გვიბადებს:

*ჩააქრეთ სულში სიონის ზარი
და ალავერდის წმინდა სანთელი,
ომში მიმავალ სამას ხევსურის
დიდ საყვირების კორიანტელი,
რომ არ ვხედავდე ცხელი შანთებით
მე გალურჯებულ დედოფლის ძუძუს;
რომ არ ვხედავდე სისხლის მარაბდას -
ვაჟკაცთა ძვლებით ჩაკირულ კუნძულს;
რომ არ სტიროდეს ძველი მირონით
დაობლებული სვეტიცხოველი;
რომ ღვთისმშობლსაც არ ჰქონდეს მედამ
დახვრეტილ თვალზე ცრემლის სოველი;
რომ ზღვათა მეფის დადიანის ქალს
არ მოკვდომოდა შვილი ოტია;*

რომ არ მესმოდეს მართლა მიწისძვრა,
 რომ მონგოლები ქართლზე მოდიან;
 რომ არ მესმოდეს არავგზე ოხვრა
 ბატონიშვილის ალექსანდრესი;
 რომ წინამურზე ძვლების მავიერ
 არ იყოს ქვები სისხლით ნალესი.
 ვინ გააჩერებს ამ ხმების გრივალს? -
 ამდენი ძვლები რად დამიგროვეთ,
 მე თუ მომთხოვდით სიმღერას ახალს,
 მე თუ გინდოდით თანამედროვედ?..
 ნუ შემიბრალებთ - მე ვარ ნაცარი,
 ნუ შემიბრალებთ - მე ვავხდი მტვერი,
 ნუ შემიბრალებთ - ეს არს რაც არი,
 რომ ავონიით ასე ვიმღერო...

1926 წელს დაწერილ ამ ტრაგიკულ ლექსში მკაფიოდ ჩანს ის ბზარი, ტიციანის სულს რომ ამჩნევია. არის რაღაც ძალზედ ბუნებრივი ნიღბის ამ წამიერ ჩამოხსნაში, ამ გულგადახსნაში. თითქოს ჩავმანულმა განცდამ საგულდაგულოდ ნაგები ჯებირი გაარღვია, ყოველივე წალეკა და მხოლოდ გულის სიღრმიდან ამოზიდული სიტყვები დატოვა ზედაპირზე...

თუმცა, რაღა გავაგრძელო. თვითონ ტიციანს უკეთ აქვს ახსნილი ეს ფენომენი თავის, უკვე ქრესტომათიულად ცნობილ სტრიქონებში:

მე არ ვწერ ლექსებს... ლექსი თვითონ მწერს,
 ჩემი ცხოვრება ამ ლექსს თან ახლავს.
 ლექსს მე ვუწოდებ მოვარდნილ მენყერს,
 რომ გავიტანს და ცოცხლად დაგმარხავს.

ჩვენ ხშირად ვლაპარაკობთ ხოლმე პოეტურ წინათგრძნობაზე – რაღაც გაუცნობიერებელზე და მისტიურზე ამ წინათგრძნობაში. მაგრამ ამჯერად 1937 წლის ზაფხულის მიწურულისა და შემოდგომის დღეებს მინდა დავუბრუნდე. დღეებს მწერალთა კავშირში პაოლოს დემონსტრაციული თვითმკვლელობის შემდეგ, დღეებს, როცა გრიბოედოვის სახ-

ლის 18 ნომერში მდებარე ტაბიძეთა ბინაში ხმისამოუღებლად ემზადებიან ფინალური სცენისათვის.

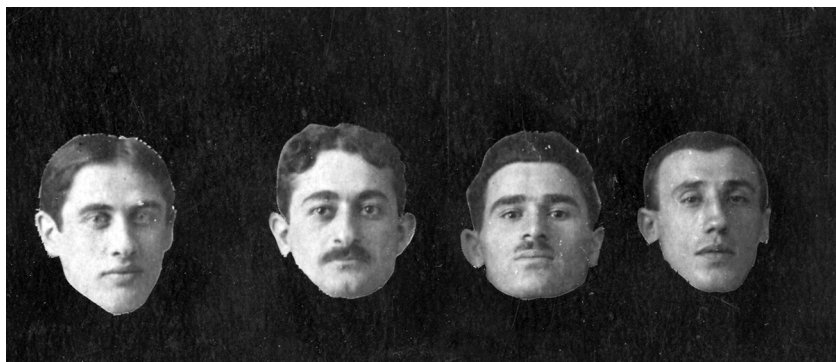
ცხადი იყო, რომ ახლა ტიცუიანის ჯერი დგებოდა.

ტიციანის იმჟამინდელი ფიქრები ისეთივე საიდუმლოთია მოცული, როგორც მისი დაღუპვის დღე და საათი. მაგრამ, ერთი უწყვეტი ქარგა მისი საფიქრალისა, რაღა თქმა უნდა, მისივე საბედისწერო ნაბიჯებისა თუ ნიღბების განსჯა-გახსენება იყო: სხვანაირად ხომ არ უნდა ეცხოვრა? – არ ემეგობრა ანდრეი ბელისთან, ბორის პასტერნაკთან, სერგეი ესენინთან; არ გამგზავრებულიყო პუშკინისა თუ ტოლსტოის იუბილეზე, იქ სტეფან ცვაიგს არ გაცნობოდა; საერთოდ – ნაკლები ემოგზაურა და ელაპარაკნა?! არ ჩაბმულიყო ამგვარი გაცხარებით ლიტერატურულ თუ თეატრალურ დისკუსიებში: ჯერ მარჯანიშვილის მხარეზე, მერე მის წინააღმდეგ; საჭიროზე ერთი ჭიქით მეტი არ დაეღია და ერთი სადღეგრძელოთი მეტი არ ეთქვა?! ნაკლებად მიმნდობი ყოფილიყო და ყველასათვის არ გაეღო თავისი სახლისა და გულის კარები...

მაგრამ ასეთი ტიცუიანი ხომ ტიცუიანი არ იქნებოდა?! მამ როგორღა უნდა ეცხოვრა, სად იყო მისი საბედისწერო შეცდომები?!

შესაძლოა, ყველაზე უფრო ტიცუიანს ეშინოდა დამამცირებელი შეწყნარების, ღირსებააყრილი პატიების, მთელ მის ცხოვრებას რომ გააუფასურებდა, მის პიროვნებას რომ გათელავდა და გასრესდა. ტიცუიანი ახლა უკვე კარგად აცნობიერებდა, რომ მისი ცხოვრების სცენაზე გამართული ფეიქვერკი უკანასკნელი გასროლით უნდა დამთავრებულიყო, ოღონდ ნამდვილი გასროლით (როგორც ეს პაოლომ გააკეთა!).

თვითონ მას ამ გასროლის ნება თუ ძალა არ შესწევდა და ეტყობა მართლაც მოუთმენოლად ელოდა ჯალათებს, რათა ეს მისტერიალური სცენა ღროზე და ღირსეულად დამთავრებულიყო.

„გილიოტინისთვის გამზადებული“: ტიცუან ტაზიძე,
პაოლო იაშვილი, ვალერიან გაფრინდაშვილი, კოლაუ ნადირაძე.
1916 წელი

ისიც მგონია, რომ როდესაც ტიცუანი ბოლთას სცემდა თავისი ოთახის ოთხ კედელში გამომწყვდეული და თავს აჩვენებდა მომავალი საკანის სივინროვეს, ამა თუ იმ სტრიქონებს იმეორებდა თავისი ლექსებიდან, მაგრამ არც ისე ხმამაღლა, რომ ხის კიბეზე ამომავალი ნაბიჯების ხმა ვერ გაეგონა:

*მე რა მაქვს ახლა, რა მექნება, ან რა მებადა,
ვარ უზრუნველი და ტიტველი მთა შავნაბადა,
და თუ მანუხებს, - მხოლოდ ფიქრი გულის დამწველი,
რომ აქვე არის მარაბდა და კრწანისის ველი.
რომ ყველა ლეკმა და ურჯულომ გული იყარა,
რომ კუბოსავით დაცხრილული ღვას ნარიყალა.*

ტიცუანი სახლიდან გაიყვანეს, როგორც საფრანგეთის ჯაშუში, რომელიც ანდრე ჟიდის საშუალებით დაუკავშირდა იმპერიალისტურ დაზვერვას. თითქმის ოცდაათი წელი აკრძალული იყო მისი სახელის ხსენებაც კი. მაგრამ როდესაც ბოლოს და ბოლოს ტიცუანის სახელი დაუბრუნდა ქართულ პოეზიას – დაუბრუნდა იმ მოწამეობრივი შარავანდედით, რომელიც უკვე სამარადისოდ ადგას თავს მის პიროვნებასა და შემოქმედებას.

ბიბლიოგრაფია:

აფხაიძე 1988: შალვა აფხაიძე შ., მახსოვს მარადის (ლიტ. პორტრეტები), შეადგინა – მედეა თუშმალიშვილმა. თბილისი: „მერანი“, 1988.

ტაბიძე 1985: ტაბიძე ტ., ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები, თბილისი: „მერანი“, 1985.

„ქართული ლიტერატურული ესსე 1988:“ „ქართული ლიტერატურული ესსე“ (20-იანი წლები) შეადგინა მანანა ხელაიამ. თბილისი: „მერანი“, 1988.

ტერენტი გრანელი

*„სიკვდილის იდეა ამძაფრებს სიცოცხლის
ავზნებულ წყურვილს“.*

პასკალ კინიარი

ტერენტი გრანელმა ტრაგიზმითა და სასოწარკვეთით აღსავსე ლირიკული რვეული დატოვა. ეს რვეული გრანელს „დანყევლილი პოეტის“ შარავანდედს უქმნის და ამდენი ხნის მერეც კი თანაგანცდითა და ცნობისწადილით მიგვაბრუნებს მის პოეზიასთან და ცხოვრების გზასთან.

ტერენტი გრანელის პიროვნული ტრაგედია – საბედისწერო სიმარტოვის ტრაგედიაა: როდესაც აღამიანს დაგმანულ განცდათა, ჩადენილ თუ ოდენ წარმოსახულ ცოდვათა სახმილში იტანჯება და თვითგადარჩენის ფორმად პოეტურ აღსარებას მიმართავს.

გრანელის ცხოვრების ხილული ქარგის შესახებ ჩვენ თითქოს ბევრი რამ ვიცით. მაგრამ ბიოგრაფიული რეალიები ძალზე ცოტას გვეუბნებიან მისი სულის სიღრმეში მიმდინარე პროცესებზე,

იმ ფსიქოლოგიურ სპირალზე, რომლის საწყისი ხვეული ქვეცნობიერის ფროიდისტულ სიღრმეს აღწევს, ბოლო კი ფსიქიატრიული პალატის ჭერს ებჯინება...

გრანელის იმ ნაცნობებს, რომელთაც დღითი-დღე ხვდებოდა ქუჩაში მოხეტიალე პოეტი, მისი ერთთავად სევდიანი გამომეტყველება, უცნაური საქციელი და მიუსაფარი ცხოვრება

ბოგემური არტისტიზმის გამოვლინებად მიაჩნდათ, ერთგვარ „პიეროს ნილაბად“ (რაც იმ დროის ასერიგად მომრავლებული და მოღური იყო).

ერთი ზუსტი ტერმინი არსებობს იმ სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფენომენის აღსანიშნავად, გრანელთან რომ გვხვდება: „გაუცხოვება“. გრანელი მართოსული კი არ იყო მხოლოდ, გაუცხოვებულიც იყო მაშინდელ საზოგადოებაში. რა იყო ამ გაუცხოვების ჭეშმარიტი მიზეზი? ლიტერატურის მკვლევარისათვის ეს ცნობისმოყვარეობით მოტანილი კითხვა როდია. ამ მიზეზის (თუ მიზეზების) გათვალისწინების გარეშე კაცი ძნელად თუ ჩასწვდება გრანელის პოეტურ მსოფლგაგებას, მისი ლექსის წიაღს...

ამ კითხვებზე პასუხის ძიებისას, ვერც (თუნდაც ავტორიტეტულ) ცალკეულ მოსაზრებას ვენდობით, ვერც რომელიმე მოგონების ავტორს. გრანელის ჭეშმარიტ ახლობლებს ამ მხრივ ღირებული მოგონებები არ დაუტოვებიათ და მიამიტობა იქნებოდა პოეტთან ეპიზოდური ნაცნობობის შედეგად გამოტანილი დასკვნები ჩვენ იმ ჯადოსნურ „სეზამად“ მიგვეჩნია, პოეტის შემოქმედების საიდუმლო კარებს რომ გააღებს. ასეთ დროს ისევ გრანელს უნდა მივყავართ: მის პოეტურ აღსარებებს, ისევ პოეტი უნდა მივიჩნიოთ სანდო მეგზურად მისი პოეზიის უმზეო, მაგრამ მისტიკურად-წარმტაც სამყაროში...

პოეტების უმეტესი ნაწილი თავისი ლირიკული რვეულის ერთ, საუკეთესო ნაწილს ბავშვობის მოგონებებს უთმობს. თუ რატომ? – გასაგებია და ახლა ამაზე აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებ. ტერენტი გრანელი აქაც გამონაკლისის წარმოადგენდა. თუმცა თავის თავს „პოეტ-ბავშვს“ უწოდებდა, ბავშვობის წლებზე არაფერი დაუწერია, ორიოდე შემთხვევითი სტრიქონით თუ შემოიჭრებიან ბავშვობის წლები მის ლექსებში. შეიძლება იმიტომ, რომ არც თუ მთლად სახარბიელო ბავშვობა ჰქონდა.

ღარიბ წალენჯიხელ გლეხს სამსონ კვირკველიას და მის მეუღლეს ივლიტა ლუკავას 1898 წლის 3 ივნისს (ძვ. სტილით)

ნანატრი ვაჟიშვილი შეეძინათ – ტერენტი დაარქვეს სახელად. მაგრამ ოჯახის ბედნიერება დიდხანს არ გავრძელებულა. ოთხი წლის ტერენტის დედა გარდაეცვალა. მამამისმა მეორე ცოლად დარია მეზონია შეირთო, ფოლკლორული დედინაცვლები-საგან განსხვავებით, სათნო, მოყვარული ქალი. ტერენტის და მის დებს მაშოსა და ზოზიას ყურადღება არ აკლდათ. მაგრამ ოჯახი ძალზედ შეჭირვებულად ცხოვრობდა, ტერენტის მამას – სამსონს, დაკოჭლებულს ხიდან ჩამოვარდნის შემდეგ, მეუნაგირობით გაჰქონდა თავი. იმდენი მაინც მოახერხა, რომ ვაჟიშვილს სოფლის სასწავლებელი დაამთავრებინა. ტერენტი თბილისშიც კი აპირებდა წასვლას სწავლის გასაგრძელებლად, მაგრამ სახლი დაეწვათ და ეხლა ისიც მამასთან ერთად ხარაზობდა. ამ უხალისო ყოფას მეტნაკლებად ახალისებდა კვირის წირვები მაცხოვრის ეკლესიაში, რომელშიც ღრმადმორწმუნე დედინაცვალს დაჰყავდა ტერენტი და შემდეგ, უკვე სიყმაწვილისას ცნობილი მწიგნობარის იაკობ შანავს ბიბლიოთეკის გაცნობა.

„ტერენტი იყო ბუნებით ამაყი და პატივმოყვარე, თავს ადვილად არავის დააჩაგვრინებდა. უაღრესად ტემპერამენტიანი ახალგაზრდა ლექსების წერის გარდა ხშირად მამხილებელი სიტყვებით გამოდიოდა საზოგადოებრივ კრებებსა და დისკუსიებზე. ნიჭიერი ახალგაზრდა თავიდანვე შეიძულეს სოფლის მოკარიერისტო ელემენტებმა და მის წინააღმდეგ სხვადასხვა უმსგავსი ჭორების შეთხზვა დაიწყო. მალე ტერენტიმ სამუდამოდ დატოვა სოფელი და სწავლის გავრძელების მიზნით მაშოსთან – თავის უფროს დასთან ერთად თბილისში გამოემგზავრა.

უსახსრობის გამო ტერენტიმ სწავლის გავრძელება ვერ შესძლო. სკადა სამსახურის დანყება, მაგრამ აქაც ხელი მოეცარა. პირველად რკინიგზის სადგურში მუშაობდა, ვაგონების გადამამელად, შემდეგ გაზეთ „ახალი სოფლის“ რედაქციაში, მაგრამ ვერსად ფეხი ვერ მოიკიდა. სამსახური მისი სტიქია

არ აღმოჩნდა. მაშო კერავდა და აღებული გროშებით ხელს უმართავდა უსახსროდ დარჩენილ პოეტს.

ტერენტის საოცრად შეუყვარდა თბილისი. აქ მან მრავალი მეგობარი და თაყვანისმცემელი შეიძინა. პოეტი ხარბად დაეწაფა მხატვრულ ლიტერატურას. ბევრს კითხულობდა და წერდა. მისი ლექსები სისტემატურად ქვეყნდებოდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში. ტერენტი სამწერლო ასპარეზზე პირველად „ნალენჯიხელის“ ფსევდონიმით გამოვიდა, ხოლო უფრო მოგვიანებით სამუდამო ფსევდონიმად „გრანელი“ ამოირჩია. გადმოცემით ამბობენ, რომ „გრანელი“ პოეტმა აირჩია რომელიღაც თეატრალური მოღვაწე ქალის პატივისცემით, რომელიც ამ გვარს ატარებდა“ (ელიზბარ უბილაძეს წინასიტყვაობა 1961 წელს გამოცემული ერთტომეულისათვის. გრანელი 1961: 15). „ამ ფსევდონიმის არჩევას ტერენტის დების მაშო და ზოზია კვირკველიების გადმოცემით, საფუძვლად დაედო ლათინური სიტყვა „granum“, რაც მარცვალს ნიშნავს. პოეტს ეს სიტყვა გადატანილი მნიშვნელობით აურჩევია: „მეც პატარა, ობოლი მარცვალი, სამყაროს უმცირესი ნაწილი ვარო“ (გრანელი 1972: 172).

ეს ამონაწერები აქ გამიზნულად მოვიხმე: 1961 წელს, როდესაც ტერენტი გრანელის გარდაცვალებიდან თითქმის 30 წელი იყო გასული, ხოლო მისი სიფრიფანა წიგნები – მივიწყებული, „ლიტერატურულ ბოლოებს“ (როსტომ ჩხეიძის გამოთქმა) ამ „პესიმისტი პოეტის“ სახელის გაგონებას კი არ უნდოდათ. აი, ამ დროს ელიზბარ უბილაძემ (რომელიც, ხანმოკლე პოლიტიკური „დათბობის“ მიუხედავად, მაინც გააფთრებულ წინააღმდეგობას წააწყდა) თავისი გაიტანა და დაუბრუნა ქართველ მკითხველს ტერენტი გრანელის ლექსების რვეული. შემდგომ მას ჩაენაცვლა ლერი ალიმონაკი და ასეთივე თავდადებით უპატრონა გრანელის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას. ისიც ცხადია, რომ იმ სიტუაციაში, როდესაც გრანელის მომურნენი ჩასათვრებული გყავს და ყოველი ახალი

პუბლიკაცია კბილებით უნდა გაიტანო, ძალაუნებურად ქმნი საყოველთაოდ მისაღებ, რამდენადმე რომანტიზირებულ ვარიანტს პოეტის ბიოგრაფიისა, რომ უნებლიეთ, გრანელის ტრაგიზმის მიზეზების ძიებისას, ახლა უკვე შენით არ „აჩუქო“ რაიმე არგუმენტი ოფიციალურ თუ ნებაყოფლობით ცენზორებს...

დღეს უკვე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ტერენტი გრანელს არც „მრავალი მეგობარი და თაყვანისმცემელი შეუძენია თბილისში“ და არც დედაქალაქისადმი მისი სიყვარულით ყოფილა ეგზომ უღრუბლო... ერთ-ერთ იმ რამდენიმე ადამიანთაგან, ვისთანაც პოეტი მართლამეგობრობდა, კომპოზიტორი აკაკი ანდრიაშვილი (ტერენტი სადღიურო ჩანაწერში ერთგან მას თავის „ერთადერთ მეგობრად“ მოიხსენიებს) იგონებდა: *„ტერენტისთან მეგობრობა ძალზე ძნელი იყო: ამიტომ მას თითქმის არ ჰყოლია მეგობარი. მიზეზი მისივე თავისებურება იყო: ხან ბავშვით ფაქიზი და ბუტია, ხან უმიზეზოდ ჭირვეული იყო, ხან ეჭვიანი და ბუზღუნა: ხოლო უფრო ხშირად ანგელოსივით სათნო და გულუბრყვილო. მე ვახერხებდი მასთან ხასიათის შეწყობას. ხშირად ვუთმობდი, მაგრამ ხშირად ვტუქსავდი კიდევ. ამავე დროს ვიცავდი ზოგიერთი უსულგულო ადამიანისაგან, რომლებიც ცდილობდნენ, აბუჩად აეგდოთ პოეტი“* („ჩემი ცხოვრება მხოლოდ ლექსია“ 1984: 152). ნიშანდობლივია, რომ მოგონებათა იმ კრებულში, საიდანაც მოვიხმეთ აკაკი ანდრიაშვილის მოგონება, ტერენტი გრანელის კიდევ ერთი მეგობრის – ღვანლმოსილი რუსთველოლოგის გაიომ იმედაშვილის ერთი სტრიქონიც კი არ არის შეტანილი. შესაძლოა იმიტომ, რომ თავად გაიომ იმედაშვილიც კარგა უცნაური კაცი იყო და ერთ-ერთი მის „უცნაურობათაგან“ იმაში მდგომარეობდა, რომ კახური პირდაპირობით წერდა იმას, რაც ახსოვდა ან რასაც ფიქრობდა და არა იმას, რასაც თხოულობდა მისგან ლიტერატურული მითის ჟანრი (აქვე ვიტყვი: ნაკარნახევი თავისთავად კეთილშობილი ჩანაფიქრით – სიკვდილს შემდგომ მაქსიმალურად მიმზიდველად წარმოჩენილიყო ცხოვრებისაგან ისედაც ტანჯული პოეტის პორტრეტი). ისევ და ისევ ოთარ

ჩხეიძემ გახედა ახლა უკვე მეორე უკიდურესობაში გადავარდნილ საზოგადოებრივ აზრთან დაპირისპირება და თავის ალმანახში („ლიახვი“, 1986 წ.) გამოაქვეყნა გაიომ იმედაშვილის მართლაც უცნაურად შეულამაზებელი მოგონებები: „ვიდრე ავადმყოფობა მოერეოდა, ტერენტი გრანელი, მიუხედავად უსაფუძვლო ამპარტავნება-უკადრისობისა, თავიდანვე ბუნებითად განსაკუთრებით კეთილი გულისა და თანაგრძნობის ადამიანი იყო, იშვიათი მოსიყვარულე, მეტად მორცხვი, მორიდებული, გაუბედავი, თავისებურად ამაყი კაცი, სხვებს შეიბრალებდა ხოლმე და ცდილობდა გაჭირვებულს დახმარებოდა, რითაც კი შეეძლო, მაგრამ ამ სიკეთეებთან ერთად ეჭვიანი, მოჩქარე და ზოგჯერ მოულოდნელად უხეშიც ხდებოდა. ამის გამო მისი ყოველი დღე შეიძლებოდა რაღაც გაუგონარი საქციელით დამთავრებულიყო და ძნელი ხდებოდა გამოგვეცნო, თუ გარეგნულად მშვიდი და უწყინარი რას ჩაიდენდა კიდევ საკვირველს, რას იკადრებდა უფრო უმსგავსოს“ („ლიახვი“, 1986 წ., გვ. 292).

ვისმეს, დამტკბარ „მემუარულ კლიმეთა“ მოყვარულს, უთუოდ ეხამუშება გაიომ იმედაშვილის მოგონებათა ის პასაჟი, სადაც აღწერილია, თუ როგორ აძლევს ღარიბ-ღატაკი ტერენტი უკანასკნელ ფულს მეფაიტონეს, რათა თბილისის ქუჩებში ხალხის დასანახად ეტლით გაისეირნოს... რამდენ რამეს, გულსაკლავს და მტკივანს, გვეუბნება ეს დეტალი ქართულ ხასიათზეც, ტერენტიზეც, რომლისთვისაც, თურმე არც ისე განურჩეველია საზოგადოებრივი აზრი და არც ისე ორგანულია ბოგანო ცხოვრება, როგორც მას სურს ამაში დააჯეროს მკითხველიც და თავისი თავიც... განა რაღაც სახასიათო დეტალი არ დააკლდებოდა გალაკტიონის პორტრეტს, ოლია ოკუჯავას მოგონებას რომ არ შემოენახა მიზანსცენა, სადაც გალაკტიონი თავის ფარულ ოცნებებს თვითნაკეთი აფიშით ამულაენებს: „პარიჟის უნივერსიტეტის სტუდენტი გალაკტიონ ტაბიძე წაიკითხავს ლექციას...“. ცრემლის მომგვრელია ეს ყველაფერი, ერთი საუკუნის შემდეგაც კი...

რადგან გაიოზ იმედაშვილის მოგონებებს მივადექით, მოდით, ტერენტის მეგობართა არც თუ ვრცელ წრესაც აქ გავეცნოთ: „იმ ხანებში (გასული საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისზეა ლაპარაკი – ზ.ა.) ტერენტის მეგობრობდნენ გობრონ აგარელი-ციცქიშვილი, კათალიკოს ქრისტეფორეს შვილი, ჩემი უფროსი ძმა შალვა იმედაშვილი, რომელმაც 1920 წელს შალვა მეფანდურეს ფსევდონიმით გამოსცა ახალგაზრდა პოეტების ჟურნალი „პარნასი“, დავით კობიძე, ავტორი ლექსების წიგნისა „საქართველოს ლამეები“, შემდგომად ცნობილი ირანისტი, პროფესორი, გენო ქელბაქიანი დრამატურგი, პოეტი ვანლერ დაისელი (ვანო ბაბუაძე), მწერალი თამაზ ბორელი (პლატონ კეშელავა), აკაკი ანდრიაშვილი კომპოზიტორი, შალვა კაშმაძე (პოეტი „სილეო რიან“, შემდეგ კულტურის ისტორიკოსი). მათ შორის თემატიკითა და სტილით ტერენტისთან ყველაზე უფრო ახლოს იდგა გობრონ აგარელი, რომელთანაც ერთად გამოსცა „პანაშვიდები“, მეტად ნიჭიერი და სამაგალითოდ განათლებული პიროვნება, მკოდნე კლასიკური ენებისა და ლიტერატურისა. იგი ფრანგულ დედანში იცნობდა ბოდლერს და ქართულ თარგმანებსაც აკეთებდა („ლიახვი“, 1986 წ. გვ. 284).

აქ კვლავ ტერენტი გრანელს უნდა მივმართოთ. სწორედ ლექსებმა აღბეჭდეს ის ორსაწყისიანი, ამბივალენტური გრძნობა ზიზღისა და სიყვარულის, რომელსაც იგი თბილისისადმი განიცდიდა. თან უყვარდა ეს ქალაქი, თან სძულდა (აქაც, როგორც ყოველთვის, უკიდურესობებში ვარდებოდა): „თბილისისადმი მის სიყვარულს საზღვარი არ ჰქონდა, – იგონებდა გენო ქელბაქიანი, – „სიცოცხლე მხოლოდ თბილისში მინდა“... „დაო, ასე მგონია, ბედნიერი ვიქნები, სადმე ახლო თბილისთან თუ სამარეს ვიშოვი“... „ჩემი გული გადაეცით თბილისს“... თბილისიდან სადმე წასვლა, თუნდაც რამდენიმე დღით, მისთვის ტანჯვა იყო...“ („ჩემი ცხოვრება მხოლოდ ლექსია“ 1984: 45).

ზოგჯერ კი, აქ თავს მათხოვრად, დამცირებულად გრძნობდა: „...და მე ამნაირ ცხოვრებისაგან თითქმის ყოველ დღე

ვერძნობ დამცირებას“ (გრანელი 1961: 240) და იზატრებოდა (წარმოსახული თუ რეალური) „მკვლელებისა და გამცემლების“ გარემოცვაში:

*ჩემი ცხოვრება უცნაური ქრება ცრემლებით,
არავინ არ მყავს, არსაიდან შვებას არ ველი.
ო, ჩემს გარშემო მკვლელებია და გამცემლები,
უფალი იყოს ამ ქალაქში ჩემი მფარველი...
(„ვედრება უფალთან“, 1922 წ.)*

დროდადრო, მაინც გაეცლებოდა ხოლმე აქაურობას, მაგრამ ვაი, რომ წალენჯიხაშიც ვერ ჩერდება. რაღაც გაუნელებელი წყენა თუ სულაც, უმიზნო სევდა მოეძალება... ამიტომაც, რომ სოფლის იდილია, პასტორალური სურათი გრანელის პოეზიაში თითქმის არ შეგხვდებათ. სოფლის ბინდებულში, სიჩუმეში მას ავისმეტყველი ლანდები ეზმანება, „მოგონებების ცისფერი ქსელი“ ბოჭავს, სოფლის სიჩუმეში შორეული ზარების რეკვა და სასაფლაოდან ქარით მოტანილი კვნესა მოესმის („სოფლის სიჩუმე“). სიკვდილის სიახლოვე ფიზიკური შეგრძნების სიყვადით არის განცდილი სწორედ იმ წუთებში, როდესაც ადამიანს თითქოს და არაფერი არ უნდა ანალვლებდეს – შემოდგომის მინდვრის შემყურეს, ბუნებასთან პირისპირ დარჩენილს... მაგრამ გრანელის ტრაგიზმში ხომ სწორედ სიმარტოვის ტრაგიზმია – საკუთარ თავთან, მოგონებებთან, ფიქრებთან დარჩენის შიში...

ტერენტი აშკარად უფრო გრძნობიერი ადამიანი იყო, ვიდრე იმდროინდელ ამღვრეულ და დაუდულებელ ცხოვრების სტიქიას სჭირდებოდა. ასეა ხოლმე: სათუთი მცენარე გადანერგვას რომ ვერ უძლებს და იღუპება. სოციალურ დისკომფორტსაც ედო თავისი წილი მის ტრაგედიაში: სოფლელი აღარ იყო და ვეღარც ქალაქელი გახდა. არც იქ, არც აქ არ მიიჩნევდნენ თავისიანად. ასეთ წუთებში კი წამოსცდებოდა ხოლმე ნატვრა ბავშვობის დღეებისა:

ახლა არის იენისი, ახლა გვიან ღამდება.
მაგონდება ბავშვობა. ეს ცა მაშინ სხვა იყო!
ამ მაღლობზე ველოდი ქრისტეს გამოცხადებას...
მერე თეთრმა სიჩუმემ ის იმედი წაიღო.

ახლა დედის აჩრდილი დებს და მამას მბარებს,
(ახლა უფრო ხშირია დარდი და უძილობა).
მზერას მტაცებს საყდარი. ველზე გათხრილ სამარეს
ვაკვირდები შორიდან, როგორც მიწის ჭრილობას.

ახლა იქნებ ჭორებიც მომედება ტალახად:
მე ხომ ბედმა გამრიცა, თანაც მტანჯავს ციება!..
ახლა ჩემში ძნელია გენიოსის დანახვა,
ახლა ჩემი გაკილვა ყველას ეპატიება.
(„დაბრუნება სოფელში“)

მოდით, ცოტა ხნით ჩვენც გადავინაცვლოთ წალენჯიხაში:
„მამა რომ გარდაგვეცვალა, – იგონებდა ზოზია კვირკველია, –
ტერენტი ახალი წასული იყო თბილისში. დასაფლავებას ძლივს
ჩამოუსწრო. დარდისგან ხმა ჩავარდნოდა. გულდათუთქელი
იდგა მამის ცხედართან. მალე ისევ თბილისს გაემგზავრა.
მაგრამ მშვიდი ცხოვრება არც იქ ჰქონია. ერთი წელიც არ
იყო გასული, დედინაცვალის გარდაგვეცვალა. 15 წლისა შინ
მარტოკა დავრჩი. მაშო ტერენტის ვერ ანებებდა თავს. თბილისში
მკერავად მუშაობდა და, რითაც შეეძლო, ხელს უმართავდა ძმას
(ცქიტიშვილი 1990: 19).

ზოზია თვრამეტი წლისა გათხოვდა ლუკა კვარაცხელიაზე,
რომელიც ზუგდიდში რომელიღაც სამაზრო უწყებაში მსახუ-
რობდა. მაშო თავდაპირველად თბილისში გათხოვილა, მაგრამ
ქმარი ადრე გარდაცვლია. მისი მეორე ქმარი გვარად ჰაპასკირი
ყოფილა, სენაკიდან. შვილი არ მისცემიათ და მაშო გერებს
ზრდიდა – ორ ვაჟს.

ტერენტი გრანელის ცხოვრებისა და შემოქმედების მკვლე-
ვარმა ლერი ალიმონაკმა, რომელიც ტერენტის დებს უკვე ხან-
დამზულ ასაკში გაეცნო, მათ შორის თვისობრივი განსხვავება

შენიშნა: „ქალბატონ ზოზიას ქმრისეულ სახლში მანვიეს. ზოზია თუმცა ხანში შესული ქალბატონი გახლავთ, უამთა სიავეს მაინც ვერ დაუმჩნევია დადი მისი კოლხური სილამაზისათვის, მისი ცისფერი თვალები („შენ იღიმები ცისფერ თვალებით“), მობერებული სახის ნაკვთები აშკარად ამხელენ, თავის ღროზე ულამაზესი ქალი უნდა ყოფილიყო. მხოლოდ სათნოება გამოსჭვავის მისი სახიდან. ტყუილად არ იყო ტერენტისათვის ზოზია სინმინდის, პოეტური ოცნების გამოხატულება. ზოზია იქცა მისი პოეზიის ერთ-ერთ სახე-სიმბოლოდ, უმაღლეს მფარველ ძალად, სახარებისეულ თანამდგომელ ხატად...

ზოზიასთან საუბრის დეტალები აღარ მახსოვს, მხოლოდ ის მაგონდება, კანტიკუნტად რომ მიპასუხებდა, ხშირად რომ დუმდა და გმინავდა, შინაგანად წრიალებდა, საშინელ წუხილს და სინანულს რომ მოეცვა მთელი მისი არსება. ქალბატონ ზოზიასთან მის გარდაცვალებამდე უფაქიზესი მეგობრობა მაკავშირებდა. ხშირად უთქვამს ჩემთვის: შენ რომ ვხედავ, ასე მგონია, ჩემს ძმას ვხედავო. ხოლო ის შინაგანი წუხილი და შფოთვა, ის სინანული, რომელსაც მთელი მისი არსება მოეცვა, ყოველთვის მწარედ მტკიოდა და გულ-გვამს მიწვავდა. სიკვდილის წინ ახლობლებისათვის დაუინებით უთხოვია – ლერი მაჩვენეთ, სათქმელი მაქვსო... დასანანი, რატომ ვერ მოვისმინე ზოზიას ბოლო სიტყვები. ვინ იცის, რისი თქმა სურდა?! მართალია წლები გავიდა, მაგრამ ვერაფრით ვერ მიპატიებია ეს უგულისყურობა ზოზიას შვილიშვილებისათვის... (რა ძნელი სანახავი მე ვიყავი?!).

...მაშო, ცოტა არ იყოს, პირქუში, გედმინვენით პრავმატული, უხეშიც კი მომეჩვენა. ლაპარაკს თავს არიდებდა. თუმცა ზოზიასა და თავისი ახალგაზრდობისდროინდელი სურათი მისახსოვრა. ეს იყო და ეს. სხვა არავითარი სულიერი საჩუქარი მე არ გამომყოლია მისგან, ოდესმე მასთან კვლავ შეხვედრის სურვილი რომ აღმძროდა. აქ მცირე ხანს დავყავი. ეს იყო ჩემი

პირველი და უკანასკნელი შეხვედრა უსათნოესი პოეტის პირქუშ დასთან“ (ალიმონაკი 1998: 35-38).

ტერენტის ყოველი ჩამოსვლა სოფლად – უძღვები შვილის დაბრუნება იყო. მაგრამ, რად გინდა? გადიოდა ორიოდ კვირა და იქ სული ეხუთებოდა. ის უკვე მოწამლული იყო თბილისით:

ასეთი დარდი არ მახსოვს დღემდე,
ო, როგორ მორბის ლანდი სიკვდილის,
მოვდივარ, ერთი საათის შემდეგ
მე ისევ ვნახავ ჩემს მტანჯველ თბილისს.
(„მოგზაურობა თბილისისაკენ“, 1922.)

აი, ასეთი იყო ტერენტი გრანელის გადმოსახლება სოფლიდან ქალაქს. ეხლა კი თბილისში მის ცხოვრებას გადავავლოთ თვალი: „სიმბოლისტური პოეზიით გატაცებულმა, 1919 წელს გამოსცა სამხატვრო-სალიტერატურო გაზეთი „ია“ და ჟურნალი „კრონოსის სარკე“. ჟურნალში დაბეჭდილ მის სონეტებსა და რეცენზიას, სადაც ვალერიან გაფრინდაშვილის „დაისები“ არის შეფასებული, აშკარად ატყვია სიმბოლისტური ესთეტიკის კვალი. ...1920 და 1921 წლებში ტერენტი გრანელმა გამოსცა ლექსების ორი პატარა წიგნაკი: „პანაშვიდები“, რომელშიც ვობრონ აგარელის ლექსებიც არის დაბეჭდილი და „სამკლოვიარო ხაზები“. 1922 წელს გამოსცა ლექსების მოზრდილი წიგნი („სულიდან საფლავები“). ამ წიგნს აღტაცებული რეცენზიები უძღვნეს ტრისტან მაჩაბელმა, პაატა ორბელიანმა და კონსტანტინე გამსახურდიამ. ჭაბუკი პოეტი მართავს ლიტერატურულ საღამოებს. პოეტს აღტაცებით ხვდებიან ყველგან“ (გრანელი 1972: 172).

ამავე წლებში გაეცვნენ ერთმანეთს ტერენტი გრანელი და გალაკტიონი. ტერენტი გალაკტიონში თავის სათაყვანებელ მეტრს ხედავდა, გალაკტიონი კი მასში – თავის ნიჭიერ მიმდევარს. არ არის გასაკვირი, რომ მათ სრულიად გარკვეული ურთიერთსიმპათია აერთიანებდათ. მაგრამ ტერენტი გრანელის

პოეზია იქ შეჩერდა, საიდანაც გალაკტიონი მხოლოდ იწყებდა თავის აღმასვლას. გავიხსენოთ გალაკტიონის „სასაფლაო“ (1910 წ.), „შავი ყორანი“ (1911 წ.), „სასაფლაოზე“ (1912 წ.), „რომელი საათია“ (1914 წ.). გალაკტიონის ამ უკანასკნელმა ლექსმა განსაკუთრებული გავლენა იქონია გრანელის შემოქმედებაზე. აქ პოეტური მოდელის გავლენას ვგულისხმობთ, თორემ „რომელი საათია“ განწყობა გრანელს, ვაი, რომ სასესხებელი არ ჰქონდა, იქით შეეძლო მოემარაგებინა პოეტების მთელი არმია.

გრანელის ლექსების წიგნში წელიწადის ერთი დრო მეფობს – ზამთარი, გვიანი შემოდგომა. შემოდგომის სიყვითლე მის წარმოსახვაში მჭიდროდ უკავშირდება სიცოცხლის ნელინელ ქრობას (წერს კიდევ ამაზე ერთ-ერთ ლექსში). ზამთრის სიცივე – კი უკვე სიკვდილია, არყოფნა. თოვლი – თეთრი სავანეა, თეთრი ბალდახინი (გეცნოთ ალბათ – ჩვენი სიმბოლისტური რეკვიზიტი). ზამთარმა გრძელი ღამეები იცის და ყველაზე უფრო მტანჯველი პოეტისათვის სწორედ ეს ღამეებია: „ყოველი ღამე – ეს ჩემი ლოღია“ – იტყვის ერთგან. ღამით მარტოსული ადამიანი კიდევ უფრო გრძნობს თავის სიმარტოვეს („სალამოს დარდი უფრო მწარეა“). ქრება ის თუნდაც ეფემერული შთაბეჭდილება ადამიანებთან კონტაქტისა დღისით, „სასახლის ბაღში სეირნობისას“ რომ იბადება ხოლმე. მოდის „საშინელი საღამო“ და პოეტი კვლავ განწირულია თავის ავბედით თანამოსაუბრესთან დარჩეს, თავის თავთან, თავის მძიმე ფიქრებთან, თავის მოგონებებთან, თავის სინდისთან – ამ უღმობელ და უშეღავათო მსაჯულთან... („რამდენ წვალებას მაღავეს ეს ოთახი“).

მოვუსმინოთ გრანელს. ძნელია თქმა, რაა აქ მეტი – პოეზია თუ სასონარკვეთამდე მისული ადამიანის წამოძახილი, იმავე წამს ქაღალდზე გადატანილი:

*მიდის ფერწასული დღე, ღამე მომიახლოვდა,
ღამე მომიახლოვდა, შავი და საშინელი.*

*სინანული გაივლის მოვონების მალლობთან
და მოვა მწუხარება - ჩემი ლურჯი ფრინველი.
(„ცისფერი სიშორე“, 1922 წ.)*

ტერენტი გრანელის პოეზიას ორი ადრესატი ჰყავდა. ერთი მათგანი მალლა, ზეცაში სუფევდა, მისი შიში და რიდი, მისი გულთამხილაობის რწმენა ტერენტის ჯერ კიდევ იმ ასაკიდან გამოჰყვა, დედინაცვალის საკვირაო წირვებზე რომ დაატარებდა მაცხოვრის ეკლესიაში. მისი მეორე ადრესატი ნალენჯიხაში ცხოვრობდა – ეს მსოფლიოში მისთვის ყველაზე ახლობელი და ძვირფასი ადამიანი იყო, მისი დაი – ზოზია. ამ ორ ადრესატს ანდობდა პოეტი ყველა თავის საიდუმლოს, თავს მხოლოდ მათ წინაშე იმართლებდა და მათი რისხვის და განხიზღვის შიშით იყო გამონვეული მისი თვითგვემა...

ტერენტი ჭეშმარიტად მორწმუნე ადამიანი იყო. მისი ლექსების ყოველი მიუკერძოებელი მკითხველი მიხვდება, რომ მიმართვა ღვთისადმი მასთან პოეტური პირობითობა კი არ არის, არამედ უშუალო და წრფელი აღსარებაა ადამიანისა, რომელსაც სწამს ღვთაებრივი გულთამხილაობისა და თავისი ტრაგედიის პირველმიზეზად სწორედ იმას მიიჩნევს, რომ (თუნდაც ფიქრებში) ამ ზეციური ნების რომელიღაც წესს გადაუხვია:

*წამი აღმაფრენის
და ფიქრი ნაჩვევი.
ღმერთო! გამაფრინე
და ქრისტე მაჩვენე.*

*ხელს მალლა აგიშვერს
ცოდვა ადამისა
ღმერთო! გამავიყე
და შენვე დამიცავ.*

*ნეტავ ზღვის ძახილზე
გრივალს გავეტაცე.
ღმერთო! გამაღვიძე
მე სხვა პლანეტაზე.*

მიმაქვს პანაშვიდი,
ვარ ღია ბაღისებრ.
ღმერთო! დამამშვიდე
და ძილი მაღირსე.

(„ლოცვა გაფრენისათვის“, 1924)

პოეტის მზერა და ფიქრი სულ უფრო და უფრო ხშირად მიემართება იმ ერთადერთი ადამიანსაკენ, რომელსაც ესმის მისი, რომელმაც იცის მისი ფასი, იცის მისი საიდუმლო, იცის მისი ტანჯვის მიზეზი:

საღამო ამნაირ სახის
დარდივით გაჩნდება ისევ.
დაო, ვგრძნობ გრივალის ძახილს,
დაო, ვგრძნობ წამების მიზეზს.

გათავდა ცრემლების თოვა,
ო, ხსოვნას რა ნელა ძინავს.
და თეთრი ქალწული - გლოვა
ეცემა სისხლიან მინას.

და ირგვლივ სამარეს უვლის
ფარული სურვილის ლანდი.
და ჩემი მწუხარე სული
მსგავსია დათოვლილ სანთლის.

(„დათოვლილი სანთელი“, 1922)

გრანელის ლექსების დიდი ნაწილი – უშუალო მიმართვაა დისადმი: „მწუხარე მელოდია“ (1921 წ.), „შეშლილი ცრემლები“ (1921 წ.), „მე და გაფითრება“, „ცისფერი სიშორე“ (1922 წ.), „დათოვლილი სანთელი“ (1922 წ.), „შემოდგომის პასტორალი“ (1923 წ.), „დაო ძლიერო და უწმინდესო!“, „მკვდარი სურვილები“, „მოდის ახალი ფიქრთა კრებული“ (1927 წ.), „დაო! შენს სახელს მუდამ დავიცავ“, „დილა მთაზე“, „ჩემო ზოზია მე წავალ მალე“.... არა ძნელი შესამჩნევი, როგორ გადაეჭაჭვება ხოლმე სიყვარულისა და განსაცდელის გრძნობა, როგორც კი ტერენტი ზოზიაზე იწყებს ლაპარაკს:

*ეს ყველაფერი ჩემზე ითქვა,
ვის გაუგონო.
შენს ძვირფას სახელს წაიკითხავს თვალი უღონო...*

ზოგჯერ ტერენტი გაურბის ზოზიას ხსენებას, მაგრამ სადაც კი შეგხვდებათ მის ლექსში ემოციური წამოძახილი – „ძვირფასო!“, თითქმის უცდომლად შეგიძლიათ იგულისხმოთ, რომ ეს ზოზიასადმი მიმართვაა. საინტერესო იქნებოდა, ცხადია, თვითონ ზოზიას მოგონებების გაცნობა, მაგრამ ხელთ ძალზედ მწირი მასალა გვაქვს.

„უძილობის ტყვეს“ – გრანელს სულ უფრო და უფრო სასტიკი განაჩენი გამოაქვს საკუთარი თავისათვის. კისერზე შებმული ქვასავით რომ ამძიმებს მის ფიქრებს რალაც წარმოსახული ბიბლიური ცოდვა, ფსკერისაკენ ითრევს და ძირავს... საუბედუროდ, ამ დაბინდულ გონებაში ისეა წაშლილი საზღვარი რეალურსა და ირეალურს შორის, რომ ეფემერულ ცოდვას შეუძლია მეტი ტკივილი მიაყენოს ამ ისედაც ნატანჯ სულს, ვინემ უნებლიედ ჩადენილ დანაშაულს... გრანელი თავდახრილი მიჰყვება ბედისწერას ამ სამსხვერპლოზე და არც ერთი ჟესტით, არც ერთი სიტყვით არ ეწინააღმდეგება; მხოლოდ თავისთვის, ფატალური მორჩილებით თუ ჩაილაპარაკებს: „მოვიდა რიცხვი საბედისწერო“... მისი დღიურებით თუ ვიმსჯელებთ, ტერენტის ზოგჯერ თვითონ უნდოდა „ცხოვრების ეტლის“ სადავეები ემართა: „არის პირველი საათი, მივყვები დოცენტ იოსელიანის ცხედარს, გზაში მესაუბრება მეგობარი დავით კობიძე. პანთეონიდან ვბრუნდები, როგორც მიცვალებული. ვზივარ ოთახში და ვფიქრობ სამშაბათს მოვიკლა თავი, გადავვარდე ვერის ხიდიდან“ (1928 წლის 11 მარტის დღიური. კვირადღეა, დაი-მახსოვრეთ!). მაგრამ სად გინახავთ ბედისწერას თავისი სადავეები მოკვდავთათვის გადაებარებინოს?! სამომავლო ჰოროსკოპს ის თვითონ ადგენს. მიამიტი ტერენტის 13 მარტის დღიურში კი (სამშაბათს!) ახალი ჩანაწერი ჩნდება: „...გადავწყვიტე არ მოვიკლა თავი და შევურიგდე ცხოვრებას, და ჩემი პოეზია

ისევ დარჩეს სპეტაკი. ეს იქნება დაბრუნება ცხოვრებასთან...“
(გრანელი 1961: 415).

ასეთი ჩანაწერების მერე უკვე აღარ გიკვირთ პოეტის
თვითგვემაზე გადასვლა:

შენს ძვირფას სახელს ამ ტირილში მე არ ვეხები,
და ვარ კაინივით გმობილი.
(„შენს გაქცევას“, 1921)

ო, ლოცვით სული აქაც აივსო,
ისევ ავყევი დამლუპველ ვნებას.
(„აღსარება ქუთაისის“, 1922 წ. გრანელი 1961: 136)
სიბერე დაეცა ჩემს სურვილს საშინელს...
(„კვირის ნისლეები“, 1923)

დაბოლოს, რაღაც სულიერი ეგსციზიციონიზმი, ისეთივე
ირაციონალური და ისეთივე საბედისწერო, როგორც ორფეოსის
შემობრუნება აილის წყვდიადს თითქმის თავდაღწეული ევრი-
დიკეს დასანახავად:

ეს ვედრება შიშველი –
მეუცხოვა მე გვიან,
ღამე, ვნებით შეშლილი,
ყელზე გადამეხვია.
თეთრი შუქი ინთება
ჩემი სულის და ვარდის.
ო, ტირილი მინდება,
შენთან უხმოდ დავარდნილს...

მე თანდათან ვყვითლდები
და ჩემი თმაც ძირს ცვივა.
დაო, ნუ შეწუხდები,
თუ წამების ღირსი ვარ.

ჩუმაღ ძინავს გულს ტყეში
სევდის ლურჯი ოდებით.
და თბილისის კუთხეში
სადმე ღამით მოგვკვდები.
(„შეშლილის ცრემლები“ (ზოზიას). 1921)

იქ, სადაც შეცოდება – ან შენდობა უნდა იყოს ან შერისხვა. „შეშლილის ცრემლების“ ავტორი აღარ უცდის ზეგარდმო განაჩენს და თვითონვე შერისხავს თავის თავს: ან მთელი მისი ცხოვრება თვითგვემის გრძელი და გაუთენებელი ღამეა. მხოლოდ ხანდახან თუ გაიელვებს რაღაც ტკბობის მსგავსი ამ გაუხარელ სურათში. ეგების, გამორჩეულობის გრძნობა, სხვათაგან განსხვავებულობის, ერთადერთობის... გრძნობა იმისა, რომ მას და განგებას რაღაც საბედისწერო საიდუმლო აკავშირებთ... ეტყობა, მტანჯველი საიდუმლოც კი, რაღაც იშვიათ წუთებში მაზოხისტური ტკბობის მომტანია მისთვის, ვინც გრძნობს, რომ სხვათათვის მიუწვდომელს ეზიარა, აკრძალული ხილის გემო მოსინჯა (ამგვარი განცდის პოეტური ინტერპრეტაციის კლასიკური მაგალითია გალაკტიონის „მე და ღამე“). მაგრამ ის, რაც გალაკტიონის პოეტური წარმოსახვის ერთ-ერთ მიგნებად შეგვიძლია ჩავთვალოთ – გრანელისათვის მთელი მისი შემოქმედების გამჭოლი, მგრძნობიარე და მტკივანი ნერვია: „რომ იყოს ახლა, ვიცი ჩემს სევდას / ბარათაშვილიც ვერ გაიგებდა“ („მე ეს ოცნება ყოველთვის მსდევდა“. გრანელი 1972: 136).

ლიტერატურის ისტორიკოსს აქ შეუძლებელია არ გაახსენდეს XX საუკუნის დასაწყისის დიდი ავსტრიელი პოეტის – გეორგ თრაქლის შემოქმედების ტრაგიკული რეფერენი: „თრაქლის პოეზიის... „პერსონაჟთაგან“ უმთავრესია „და“, – აღნიშნავდა ნაირა გელაშვილი თრაქლის ლიტერატურულ პორტრეტში, – დას უკავშირდება ლირიკული გმირის უდიდესი შინაგანი დრამა, იგი წარმოადგენს თრაქლის პოეზიის ცენტრალურ ესთეტიკურ ხატს, მთავარსა და მრავალპლანოვან სახე-სიმბოლოს.

დისადმი მიძღვნილ ღრმააზროვან ლექსში დის საუფლოდ შემოდგომა, მწუხრი და მწუხრის გუბურაა დასახელებული. დის ნიშანია მწუხარება. მისი სახეობრივი სინონიმებია: „ლურჯი ნადირი“, და „წითელი პარასკევის ბავშვი“, რომლის „შუბლის თალსაც ვარსკვლავნი ეძებენ ღამით“. ამით „დის“ სახის ძირითადი

ასპექტებია მინიშნებული, რომლებიც შემდეგ მთელ პოეზიაში იშლება.

...„ბავშვი წითელი პარასკევისა“ – ამ მრავლისმეტყველი განსაზღვრებით „ღის“ სახის ერთ-ერთი ფუნდამენტური თვისებაა გადმოცემული: ეს არის ჯვარცმული, განწირული არსება, რომელსაც უკავშირდება „ძმის“ დანაშაულისა და ცოდვის კომპლექსი. შეიძლება ითქვას, რომ „ძმის“ თითქმის მთელი დანაშაულის განცდა კონცენტრირებულია დასთან მიმართებაში“ (გელაშვილი 1982: 299-300).

რალაც ძალზედ მსგავსი სურათია – ბედისწერისაგან დაგებული ხატანგისა. ერთი-ორჯერ გრანელმა სცადა კიდევ გაერღვია ეს საბედისწერო რკალი, ხან ფიროსმანს უძღვნა ლექსი, ხან ნობილეს ცნობილ ექსპედიციას გამოეხმაურა... ასეთი სტრიქონებიც ეკუთვნის: „მე დამაქვს სევდა ჩვენი პლანეტის...“ ან კიდევ: „.....მე ვითერფლები, გულის გარშემო / მსოფლიო სევდის ცეცხლი ანთია“. და მაინც, ეს სტრიქონები გრანელის მთელი შემოქმედების კონტექსტში პირობითობად აღიქმებიან, პოეტის წრფელ, მაგრამ განუხორციელებელ სურვილად. „მსოფლიო სევდის“ პოეტად გრანელი ნამდვილად ვერ იქცა, თუმცაღა, უკვე ის, რაც შესძლო – პოეზიის ენაზე გადაეტანა თავისი მტკივანი სულის უფაქიზესი მოძრაობა – სასწაულის ტოლფასი იყო...

„გრანელის პოეზიამ 1924 წელს მიაღწია თავის მწვერვალს. მან გამოსცა ახალი ლექსების წიგნი. ამ წიგნის გამოსვლამ ცხოველი ინტერესი გამოიწვია. ამავე წელს რუსთაველის თეატრში ტერენტი გრანელს დიდი სალიტერატურო სადამო გაუმართეს და საგანგებო გაზეთიც მიუძღვნეს, სადაც ივანე გომართელი, გიორგი ნადირაძე, კონსტანტინე კაპანელი, ვასილ ბარნოვი, პლატონ კეშელავა და სხვები მაღალ შეფასებას აძლევდნენ ტერენტი გრანელის პოეზიას. 1926 წელს ტერენტი გრანელმა გამოსცა ლექსების უკანასკნელი წიგნი. 1928 წლიდან კი იწყება მკვეთრი სულიერი დეპრესია. ამ პერიოდის წერილები,

სადღიურო ჩანანერები და ლირიკა მოწმობენ მის სულიერ მსხვერევას“ (გრანელი 1972: 177).

თანდათან მატულობს გრანელის პოეზიის დრამატიზმი, სულ უფრო და უფრო გარკვევით მოსიშის მისი ტრაგიკული პასუხი „ყოფნა-არყოფნის“ მარადიულ დილემაზე. ქუჩაში უმიზნოდ მოხეტიალე პოეტი... უნდა, რომ წავიდეს ამ ქალაქიდან, ამ ქვეყნიდან, ამ პლანეტიდან, ამ ცხოვრებიდან... სადღაც იქ, სადაც სულს არაფერი ბოჭავს, სადაც არანაირი ტაბუ არ არსებობს და სადაც განსხვავებულს, არამსგავსს არ უყურებენ, როგორც გიჟს და კეთროვანს... გაფრენა სურს...

გრანელის პოეზიის საერთო განწყობამ განაპირობა მისი მხატვრული სახეების არსენალიც: სიკვდილის აყვანა ესთეტიკის რანგში არ იყო უცხო ქართული პოეზიისათვის (გურამიშვილი, ბარათაშვილი, უფრო მოგვიანებით – გალაკტიონი, ტიციან ტაბიძე...). მაგრამ გრანელთან სიკვდილი არც ის პირობითობა, ფრანგმა სიმბოლისტებმა რომ დანერგეს ლექსში, არც ზღვარს-გაღამცდარი განცდისა და ტრაგიზმის აღმნიშვნელი სიმბოლო, როგორც ეს გალაკტიონთან გვხვდება. სიტყვა „სიკვდილი“ გრანელთან იგივეს ნიშნავს, რაც ყოველდღიურ მეტყველებაში და პარადოქსია, მაგრამ სწორედ ამიტომაც სიურეალისტურად შემზარავი. თუ აქვე გაგახსენდებათ მისი გაუთავებელი ბო-დიალი სასაფლაოებზე და უცნობი მიცვალებულების პროცე-სიებს გამოდევნება, გაიფიქრებთ, რომ რაღაც ელემენტი ნეკ-როფილიისა ამ ისედაც უცნაურ ხასიათში უთუოდ იყო...

გრანელი იქ შეჩერდა, საიდანაც გალაკტიონი იწყებდა თავის შემოქმედებით აღმასვლას (იხ. გალაკტიონის „სასაფლაო“, „ლენორა“ და ტერენტის ლექსი იგივე თემაზე). ტრადიციული სიმბოლოებიც უფრო მწვავე, უფრო ტრაგიკულ ასპექტში გამოდიან: მაგალითად, საინტერესოა ერთმანეთს შევუდაროთ „საათი“, როგორც სიმბოლო ბოდლერთან, გალაკტიონთან და გრანელთან (საათის სიმბოლიკას შევიძლიათ გაეცნოთ: ზაზა

აბზიანიძე, ქეთევან ელაშვილი „სიმბოლოთა ილუსტრირებული ენციკლოპედია“, ტ. II, თბ., 2007 წ.).

ყველა თავის ფიქრს, იჭვს, ტკივილს ტერენტი კვლავ და კვლავ ზოზიას უზიარებს („თუ ვტოვებ გიჟის შთაბეჭდილებას, დაო, ეს მხოლოდ გრძნობის ბრალდია“). ზოზიამ უნდა შეუცვალოს პოეტს მთელი სამყარო, მისგან განმდგარი, მის მიერ მოძულებული ქვეყანა, ამ ქალის სიყვარულის სითბო ეხლა ერთადერთი ძაფია, რომელიც გრანელს სიცოცხლესთან აკავშირებს:

*იდგა შუადღე, გამბობდი: დაო,
მინდა ალერსი.
ჩანდა საყდარი და სასაფლაო
პეტრე-პავლესი...
(„სასაფლაოსკენ“)*

მაგრამ თუ პოეტს ეჩვენება, რომ ეს ძაფიც წყდება, შეშფოთებული წარმოსახვა კიდევ ერთი კომპარული ღამის მოლოდინშია – აი ასეთ წამს, სასონარკვეთილი გრანელი კვლავ თავის მხსნელ ზოზიას ევედრება, რათა შვების ერთი დღე თუ ერთი საათი გამოსთხოვოს:

*არ მშორდება მე უძილო ღამე,
დამეხსენი, ლაჟვარდების ცაო!
მაღე მოდი და მიშველე რამე,
მაღე მოდი, ვიღუპები, დაო!..
(„მიმართვა ღისადმი“)*

გრანელის ეს ლექსი 1927 წლითაა დათარიღებული. ამ დროისათვის ის უკვე განუკურნებელი ავადმყოფია. მისი ბედიც გადანყვეტილია: თითქოსდა ტერენტიმ უკვე შეამზადა თავისი თავი ამ ტრაგიკული ფინალისათვის, თითქოსდა ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ სიცოცხლესთან განშორება მოეახლოვებინა: მის ყოფას ბოჰემურსაც კი ვერ უწოდებთ – ეს ბოგანოს, „ბომჟის“ ყოფაა... უსახლკაროდ, უსახსროდ, უმწეოდ... რამდენ-

ჯერმე ციხეშიც კი მოუწია მოხვედრა თავისი სიფიცხის გამო (მართალია, ცოტა ხნით), მაგრამ არც ფსიქიატრიული საავადმყოფოს გისოსებიანი პალატა განსხვავდებოდა დიდად ციხისაგან... არაა გასაკვირი, რომ ოსკარ უაილდის მსგავსად (იგონებს კიდევ ინგლისელ პოეტს) ციხის ბალადას წერს.

ის ამზადებს თავის თავს სიკვდილისათვის. მისი პოეზია კვლავ ამ ერთი ღერძის გარშემო ტრიალებს. კაცმა რომ თქვას, სიკვდილი კი არ უნდა იმდენად, როგორც წასვლა ამ ქვეყნიდან, ამ ქალაქიდან: „არა სიცოცხლე, / არა სიკვდილი. / არამედ რაღაც სხვა“ (გრანელი 1972: 70). ასე ჩამოაყალიბა ტერენტი გრანელმა მინიატიურაში („გულიდან სისხლის წვეთები“) „მესამე გზად“ სახელდებული თავისი ცხოვრებისეული „კრედო“.

არ იყო გასაკვირი, რომ ეს გამონათქვამი ტერენტი გრანელის დებმა პოეტის საფლავზე ამოაკვეთინეს (ტერენტი 1934 წლის 10 ოქტომბერს გარდაიცვალა დიზინტერიისაგან „არამიანცის“ საავადმყოფოში. იქიდანვე წაასვენეს პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე სულ რამდენიმე კაცის თანხლებით...).

თუ რა იყო ეს „მესამე გზა“, მკაფიოდ ვერც თვითონ გრანელი აცალიებდა, მაგრამ, როგორც ეტყობა, სრულიად გულწრფელად სჯეროდა ამ, მესამე, მეტაფიზიკური განზომილების...

პოეტები ზოგჯერ თავისი თავის შესახებ გაცილებით უფრო მჭერმეტყველად ლაპარაკობენ, ვინც მათი კომენტატორები. ამ თვალსაზრისით კაცი დაკვირვებით თუ გადაავლებს თვალს ტერენტი გრანელის ლექსებს, ბევრს რასმე საგულისხმოს და ნიშანდობლივს ამოიკითხავს..

რადგან გრანელის პოეტური სახეები ერთი განწყობით იყო ნაკარნახევი, ბოლოსდაბოლოს, მათაც გარკვეული ერთფეროვნება დაემჩნათ. ტერენტი თვითონაც გრძნობდა, რომ დაიღალა, რომ უკვე გამოთქვა თავისი სათქმელი, რომ უკანასკნელი სიმღერა აღმოხდა... ეს უკვე სიცოცხლეზე ხელაღებას ნიშნავდა. ახლა, როდესაც მისი ფანტასმაგორიული ჩვენებები ვეღარ პოულობდნენ გამოსავალს ქალაქდზე, ისი-

ნი უკვე თავისსავე წარმომშობს ემუქრებოდნენ: „მძინარე გონება ურჩხულებს ჰბადებსო“ – წააწერა გოიამ ერთ-ერთ ფურცელს თავისი ცნობილი გრაფიკული სერიიდან „კაპრიჩოს“. ეს ურჩხულები დაერივნენ ახლა პოეტის ავადმყოფ სულს და მოაშთეს კიდევ იგი...

ლიტერატურის ისტორიაში არცთუ ბევრია შემთხვევა, როდესაც პოეტი ამგვარად გრძნობდეს თავისი ბედის უკუღმართობასაც და თავის გარდაუვალ აღსასრულსაც:

*სადღაც სდუმს მთები, სადღაც ნისლია,
ვერ გადურჩები სულის წვალეზას
მე რომ გაფრენა არ შემიძლია
ეს უკვე ნიშნავს გარდაცვალებას...*

ტერენტი გრანელის ტრაგიზმით აღსავსე ლირიკული რვეულის უკანასკნელ გვერდთან ერთად ჩაიფერებოდა მისი უიღბლო და უმზეო სიცოცხლეც...

P.S. ალბათ არ ვიქნები მართალი ჩემი მშობლების ხსოვნასთან, თუ აქ მოკრძალებით არ შევნიშნავ, რომ გასული საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოს ტერენტი გრანელი არაერთგზის ყოფილა ჩვენს სახლში (როგორც წესი, გენო ქელბაქიანის, მამაჩემის – გიორგი აბზიანიძისა და ტერენტის საერთო მეგობრის თანხლებით). ლიტერატურის მუზეუმში ინახება ტერენტის მამაჩემისადმი მიძღვნილი ლექსის ავტოგრაფი, ხოლო ჩანაწერი ტერენტის დღიურში 1928 წლის 29 აპრილის თარიღით გვამცნობს: „ჩემი სურათი, რომელიც გადამიღო ჩლაიძემ დღეს ვუთავაზე ანიკო ნიკოლაძეს“ (გრანელი 1961: 425). დედაჩემი, ანა ნიკოლაძე, თავისი უფაქიზესი დამოკიდებულებით პოეზიისადმი და პოეტებისადმი ნამდვილად იმსახურებდა ამ საჩუქარს. დღეს ეს მრავალგზის ტირაჟირებული ფოტოსურათი, რომელზეც ცაში მომზირალი ტერენტი გრანელია გამოსახული, ასევე ლიტერატურის მუზეუმში ინახება.

8.ა.

ბიბლიოგრაფია:

გრანელი 1961: ტერენტი გრანელი. რჩეული, გამ-ბა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი: 1961.

გრანელი 1972: ტერენტი გრანელი. ლირიკა (ლერი ალიმონაკის რედაქციით), გამ-ბა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი: 1972.

გელაშვილი 1982: გელაშვილი ნაირა, გეორგ თრაქლი. ალმ. „საუნჯე“, თბილისი: 1982.

„ჩემი ცხოვრება მხოლოდ ლექსია“ 1984: მოგონებათა კრებული (შემდგენელი ლ. ალიმონაკი), გამ-ბა „ნაკადული“, თბილისი: 1984.

ცქიტიშვილი 1990: ცქიტიშვილი გივი. ვიცი, დრო მოვა ჩემი გაგების (დოკუმენტური რომანი), „მერანი“, თბილისი: 1990.

Киньяр 2004: Киньяр, Паскаль. Секс и страх (эссе), С-Пбг.: 2004.

გიორგი ლეონიძე

ქართველი პოეტის განზოგადებული სურათის დახატვა რომ მოგიწოდებოდა, ისეთი პოეტისა, რომლის ხასიათშიც, ცხოვრების ნირშიც, გარეგნულ იერშიც და, რაღა თქმა უნდა, შემოქმედებაშიც,

მაქსიმალურად იყოს გამოკვეთილი სწორედ ის, გამოორჩეულად ქართული თვისებები, რომელნიც განასხვავებენ ამ ხასიათს, ამ გარეგნობასა და ამ პოეზიას ყველა სხვისაგან, პირველ ყოვლისა, უთუოდ გიორგი ლეონიძე გაგახსენდებათ.

გიორგი ლეონიძე –
ის სახალხო პოეტი (და

არა მარტო წოდებით, სინამდვილეშიც სახალხო), რომელიც სიჭაბუკიდანვე ლექსით ეხმაურებოდა თვისტომთა სიხარულსა თუ ტკივილს, მერე კი, უკვე დაღვინებული – თაოსნობდა უამრავ სასიკეთო საქმეს და ამავე დროს გარეშემოთათვის რჩებოდა არაჩვეულებრივი პიროვნული ხიბლით გამოორჩეულ გოგლად.

მხოლოდ ლეონიძისასავე თაობას თუ ახსოვდა ჯერ კიდევ „შეგირდი“ სიმბოლისტის გამოძახილი ყველა ქართველი მამულიშვილისათვის ძვირფას თარიღზე:

*ვამაყობ როგორც გულშეიადი მეისრაბარი
დასისხლულ მარჯნით იჭედება ჩემი სახელი.
ცხელ არმაზიდან ატირდება შავი ძახილი...
აცეცხლებულა ტოპაზებით ამაყი სახლი.
მზე პერანგს იცვამს ყირმიზისას – მთებში ნაფარი;
რკინის კენესაში ხმალსა ჰფერავს მეისრაბარი!..*

საწყალ აჩრდილებს, რომ სდიოდათ სუნი მიწისა,
აღარ აცვიათ ტურნირებზე თეთრი რძიანა,
ვეღარ ანახლებთ ხმა სოლომონ ლეონიძისა –
ღვებთან როგორც კეისარი ვესპასიანე...

შვინდის დროშებით გაავაგიჟებ ყომრალ მოედანს...
– დღევანდელი მზე საქართველოს ისევ მოიტანს.
ნელდება ცეცხლის კოშმარებში ოდრიკელები –
თეთრი ფიქრები მახვევია მადრიგალებად...
და გორგასლანის მელანდება შავი სურათი.
მისრეთი... შინდი... ზაბოლონი და ასურეთი...

ჩემსკენ მოჰქრიან იალქნებით: სპარსი, აბაში,
ჩემი სახელი დაიხვევა აღტაცებაში.

დღეს სიხარული – ვით ცეკვაში მთვრალი სალომე,
როგორც ეთერის სარეცელზე აბესალომი!
ქართლოსის ლანდი ბრწყინვალეობით გამეთარემა – არმაზისაკენ!
ნუღარ წახვალთ ლევა ზამთარში.

(„26 მაისი“).

ეს ლექსი 1918 წლის 6 ივნისს გამოქვეყნდა – საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების საზეიმო ატმოსფეროში. ვაი რომ, ამ ზეატაცებულ განწყობებს დიდი ხნის სიცოცხლე არ ეწერათ და მინავლებულნი, გარეშე თვალთათვის ისევ უხილავად არსებობდნენ, როგორც არქივის თაროზე დროჟამისაგან გაყვითლებული, ეროვნული-დემოკრატიების გაზეთი „საქართველო“ (№ 110).

დაზაფრულმა ავტორმა მშერა წარსულისაკენ გადაანაცვლა, რომელიც გამეფდება „გოგლას“ პატრიოტულ ლირიკაში, ხოლო მისი ცხოვრების დასალიერზე არნახულ სიბრტყეს შესძენს პატარძელელი „ბიჭო-გოგიას“ ლირიკული პროზის შედეგებს.

არსებობს სახელთა პოეტიკა და სახელთა მაგიაც. ეს მოფერებითი სახელი – „გოგლა“, სიყმანვილის დროიდან შემორჩენილი, თითქოს ჯადოსნურად აგრძელებდა სიჭაბუკეს და იმ გრანიტის კალაპოტის გვერდით, რომელშიც მიედინებო-

და პოეტ-აკადემიკოსის გიორგი ლეონიძის საქმიანი ცხოვრება, გაჭრილი იყო კიდევ ერთი, ქარაფებიანი, უსწორმასწორო კალაპოტი: აქ იყრიდა თავს მოზღვავებული განცდა, ვნება, გატაცება – ვერდატეული იმ, გრანიტის არტახეზში და ასეთ-ნაირად პოეტ-აკადემიკოსთან და პოეტ-ტრიბუნთან – გიორგი ლეონიძესთან თანაარსებობდა ჭაბუკივით მეოცნებე, ატაცებული და შეყვარებული გოგლა.

მერე, უკვე სამოციანი წლების დამდეგს, აღმოჩნდა, რომ გიორგი ლეონიძის ფერისცვალება ამით არ მთავრდებოდა. „ნატვრის ხის“ ნოველების გამოქვეყნება დაიწყო და ახლა უკვე ჭაბუკ გოგლას კი არა, პატარა, მამით დაობლებულ „ბიჭო-გოგიას“ თვალით დანახულ სამყაროს ვუცქერდით.

„ნატვრის ხემ“ განსაკუთრებით მკაფიოდ წარმოაჩინა, რამდენი რამ იყო გამოძერწილი გიორგი ლეონიძეში სწორედ იმ წლებით, მისი პატარძელით, ახალსოფელით, სადაც იგი მამიდამ წაიყვანა სასწავლებლად, იმ ადამიანებით, იმ ურთიერთობებით – იმ სისათუთითაც და იმ სუსხითაც, რომელსაც აგრძნობინებს ხოლმე ცხოვრება მამით დაობლებულ პატარა ბიჭს. ახლა, „ნატვრის ხის“ შემდეგ, უფრო გასაგები ხდებოდა, რა ტკივილი და სიყვარული აკავშირებდა მას კახეთთან, თავის ობოლ ბავშვობასთან.

თითქმის სამოცი წელია, რაც „ნაკადულში“ 1962 წელს გამოცემული გიორგი ლეონიძის „ნატვრის ხე“ ჩემი სამაგიდო წიგნია: თავდაპირველად უთუოდ ჩემი მშობლების მეგობრისა და ჩემი ნათლიის ძვირფასი საჩუქრით მოგვრილი აღტაცება გადმომედო (წარწერა ლაკონიური, მაგრამ მრავლისმეტყველი იყო: „პირველი ეგზემპლარი – ანიკოს და გიორგის. ძმური სიყვარულით. გოგლასგან. 22. III – 62“); აი, მერე კი დაიწყო ტკობა ამ ჯადოსნური ტექსტით და დღემდე უწყვეტი პროცესი აქ „გადამალული“ მარგალიტების ძებნისა...

ასე გავაცნობიერე გასული საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული პროზის ამ შედეგრის ნამდვილი ფასი – როგორც

ქართული/კახური ხასიათის, ადათის, ფოლკლორის, იუმორის, სახელთა და მეტსახელთა უმდიდრესი სიტყვაკაზმული ენციკლოპედიისა.

„ნატვრის ხის“ ნოველებში ქართველმა მკითხველმა თავიდან აღმოაჩინა XX საუკუნის დასაწყისის გარეკახეთი და ისიც, რამდენი რამ გამოძერწა გიორგი ლეონიძეში სწორედ იმ წლებმა, მისმა პატარძელმა, ახალსოფელმა, სადაც იგი მამიდამ წაიყვანა სასწავლებლად, იმ ადამიანებმა, იმ ურთიერთობებმა – იმ სისათუთეთამაც და იმ სუსხმაც, რასაც აგრძნობინებს ხოლმე ცხოვრება მამით დაობლებულ პატარა ბიჭს.

გიორგი ლეონიძის ბავშვობის წლებზე, უმჯობესია, მის-სავე მონათხრობს მოვუსმინოთ: „დავიბადე გარე-კახეთში (დაზუსტებული მონაცემებით, გიორგი ლეონიძე 1897 წლის 27 დეკემბერს დაიბადა, – ზ.ა.), ჩემი სამშობლო სოფელი პატარძელი, მართლაც, ივრის ხეობის თვალია: მაღალი მდებარეობა, საღი ჰავა, მშვენიერი წყაროები, განთქმულია მისი გემრიელი პური.

...ორი სიტყვა ჩემი გვარისათვის: ჩვენ, ლეონიძეები, მოსულები ვართ პატარძელში და არა მკვიდრნი. ჩვენ, როგორც ყველა ლეონიძე, ვართ შავშეთიდან, განთქმულ ტბეთის ტაძართან ახლოს, 5-6 კილომეტრის მანძილზე.

მამაჩემი ნიკოლოზ სიმონის ძე ლეონიძე (1864-1901) მე არ მახსოვს, რადგან წლინახევრის დავობლებულვარ. მე დედაჩემის, სოფიო ნიკოლოზის ასულ გულისაშვილის (1864-1936), კალთაში აღვიზარდე. ...მამაჩემი დიდი პოეტური ბუნების მქონე ადამიანი ყოფილა და მწერლობის დიდი მოტრფიალე. იგი სწავლობდა გორის საოსტატო სემინარიაში ვაჟასთან, ბაჩანასთან ერთად. სოფრომ მგალობლიშვილი და შიო მღვიმელი თავის მოგონებებში ახსენებენ მას, როგორც ვაჟას დიდ მეგობარს – ერთად კითხულობდნენ, ერთად თევზაობდნენ, ერთად კრივობდნენო.

....მამაჩემი „აკაკის წრის“ წევრი წევრი ყოფილა გორში. 1886-1887 წლებში დაასრულა გორის სამასწავლებლო სემინარია და ხალხოსანთა ასპარეზზე დაიწყო მოღვაწეობა. ის ჯერ მთიულეთში მასწავლებლობდა (სოფელი ლუდა) მერე – ქვემო ჭალაში (ქართლი), შემდეგ – თავის პატარძელში. გაზეთი „ივერია“ მას აღნიშნავს, როგორც საუკეთესო მამულიშვილ მასწავლებელს, რომელიც ხშირად თავის ხარჯზე აჭმევდა მოწაფეობას, მონაწილეობდა წარმოდგენებში სოფლად – იგივე ივერია მას „ჩინებულ“ ამსრულებელს ეძახის. მაგრამ მთავარი მისი სიყვარული იყო ქართული მწერლობა. ნიკო ლეონიძემ თვითონაც სცადა კალაში ბელეტრისტიკაში; როგორც ჟურნალ „თეატრის“ ფოსტა გადმოგვცემს, მასზე იმედებს ამყარებდნენ... ნიკო ლეონიძე ჯერ ისევ ახალგაზრდა, 39 წლისა, გარდაიცვალა პატარძელში, სადაც მარხია...

ოჯახის გაძლოლა დედამ ითავა და შავკაბოსანმა იმდენი მოიმეცადინა, რომ ხუთივე შვილი აღგვზარდა (დედაჩემზე მაქვს დანერჩილი – „პოეტის დედა“, „პატარა ქვაო პატარძელში“, „ფორთოხალა“).

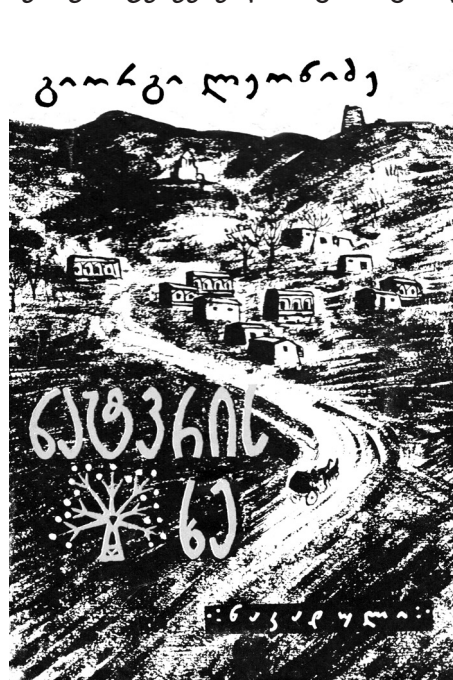
დედაჩემის კეთილი ხასიათი დღესაც განთქმულია მთელს გარე-კახეთში და ყოველთვის მაგალითად მოჰყავთ. საოცარი პურადი დიასახლისი იყო: პირველი ლექსი, რაც მან დამასწავლა, იყო:

ნეტავი ჩემი სასხლე მალლა მთასზედა ამევო,
გამვლელ და გამომვლელისთვის ყოველდღე კარი გამეღო,
რაც მეშოვა და მეპოვა, სულ ღარიბებზე გადმევო.

საოცრად უყვარდა ბუნება და ბევრი რამ აუხსნია ჩემთვის ბუნების ცხოვრებიდან.

...ნინოწმინდის ღეკანოზის ასული – დედაჩემი – შინგაზრდილი ქალი იყო. სკოლაში არ მიეცათ, მაგრამ საიდან ჰქონდა ამდენი ცოდნა, მაგალითად, მშობლიურ ლიტერატურისა, დღესაც არ ვიცი. პირველად მან ჩამინერგა სიყვარული ჩვენი მწერლობისა და ჩვენი ისტორიისა. როდესაც იგი და მისი და

მაიკო მოჰყვებოდნენ ერეკლეს ამბებს, მარიამ დედოფლის და ბაგრატიონების გადასახლებას რუსეთში, მე ღიძხანს მეგონა, რომ ისინი ჩვენი ნათესავები იყვნენ. ისე მღელვარებით გადმოგვცემდნენ მათს ამბებს. არც მამიდები იყვნენ დამორებულნი მწერლობის ინტერესებს: უფროსი, მარიამი, ილია ჭავჭავაძის ოჯახში დადიოდა ხშირად, როგორც ოლღა ჭავჭავაძის მამის, თადეოზის, ნათლული; უმცროსი, ტასო, გატაცებული იყო ღიძტანიანი მოთხრობების წერით. საერთოდ, ჩვენს ოჯახში ლიტერატურის სიყვარულის ტრადიციები საკმაოდ იყო განმტკიცებული“ („გიორგი ლეონიძე“ 2001: 118-120).

გიორგი ლეონიძის ლექსებიდან და კიდევ უფრო მისი „ნატერის ხიდან“ კარგად ჩანს, რა იშვიათი უცთომლობით გრძნობდა იგი კახური სოფლის კოლორიტს – პეიზაჟის, ხასიათების, ურთიერთობების განუმეორებელ დეტალებში გაბნეულს.

არის ნაწარმოებები, რომელთა სიუჟეტური ქარგა უკვე თავისთავად მოიცავს რაღაც ინტრიგას: სიტუაციები მოულოდნელ სიურპრიზებს გვპირდებიან, პერსონაჟები კი – უეცარ ფერისცვალებას. ამ მო-

ლოდინით ატაცებულნი, ჩვენც წრფელი ინტერესით მივყვებით მონათხრობს; შემდეგ, როდესაც ჩვენი ცნობისწადილი უკვე დაკმაყოფილებულია, ვხურავთ წიგნს და, როგორც წესი, იშვიათად ვუბრუნდებით მას...

„ნატვრის ხეში“ ყველაფერი პირიქითაა: ხასიათები უკვე გამოძერწილია, ურთიერთობანი – საუკუნეებით დადგენილი, კონფლიქტები – ისევ და ისევ ამ ტრადიციული გარეკახური სოფლის ჩარჩოს არგაცდენილი... მაგრამ – რა ხასიათები, რა ურთიერთობები, რა კონფლიქტები და – რა ენა და რა იუმორი!

არ შემიძლია, აქვე ერთი ერთი პატარა ილუსტრაცია არ მოვიხმო. ამასთანავე, სრულიად გამიზნულად არ ვიხსენებ „ნატვრის ხის“ ქრესტომათიულად ცნობილ პორტრეტებს (მათ პოპულარობას, გულწრფელნი თუ ვიქნებით, თენგიზ აბულაძის კინოფილმამაც შეუწყო ხელი). ისეთ ჩანახატს შეგახსენებთ, მრავლად რომაა გაბნეული ლეონიძის ავტობიოგრაფიულ წიგნში და „ნატვრის ხის“ გაუნელებელ ხიბლს რომ განაპირობებს.

„ღვინჯუდანაა“ ეს პორტრეტი, სტუმართა ჩამონათვალში „სასხვათაშორისოდ“ ჩახატული: „ტყავის ფეშტემაღაფარებული ელამი კალატომი ყიჭალა, სულ მთვრალი! კედელს რომ ამოიყვანდა, უეცრივ გემოდან ჩამოსძახებდა: „მეცათო!“ და მართლაც ნავაგლახევი კედელი ან პირდაპირ წამოვიდოდა, ან გვერდზე გადმოინგრეოდა.

სოფელი მაინც მაღლიერი იყო ყიჭალასი: - სხვა არც მაგ სიკეთეს გვიზამდაო!“ ლეონიძე“ (ლეონიძე 1962: 129).

ყიჭალას გახსენებაზე – საგანგებო გამოკვლევა შეიძლება დაინეროს „ნატვრის ხის“ სახელთა პოეტიკაზე. მაგრამ, მოდი, ჯერ ნუ დავტოვებთ ღვინჯუას პურ-მარილიან სახლში გამართულ ნათლობას და მისი სტუმრების ჩამოთვლას მივყევით. ყიჭალა უკვე ვახსენეთ. ახლა დანარჩენები?

თავად გოგლა (რალაც „თავისით ჩაჯდა“ აქ გიორგი ლეონიძის მოფერებითი სახელი და აღარ გადავასწორებ) ასე იწყებს თავის „ხომალდების კატალოგს“: „ვინდა არ იყო წვეული? ვინ არ ვინდა, ისიც სულ გასახელებული ხალხი, ნათლობის სახელი თითონ რომ აღარ ახსოვდათ!“ (ლეონიძე 1962: 129).

აი, მერე იწყება ჩამოთვლა, თუ უფრო ზუსტი ვიქნები – ჩამოთვლა-დახასიათება. და კიდევ ერთი დაზუსტება, სწორედ

სახელთა პოეტიკასთან დაკავშირებით: ის, ავტორისეული, სხარტი, სახასიათო მონასმი, სულ ორიოდე შტრიხით რომ წარმოგვისახავს „სუფრისწევრის“ პორტრეტს, უმეტეს შემთხვევაში, ასრულებს ან აგრძელებს „პირველად დახასიათებას“, რაც უკვე აკუმულირებულია მეტსახელის მეტაფორაში.

აბა, დააკვირდით: ჩამონათვალი ყველაზე პატივსაცემი სახელებით იწყება: დევკაჟი, ფოლადგულა, ნათლია მგლესარი... შემდგომ ამისა, ერთგვარი „სიჭრელეა“ (იმ სოციუმისავე კრიტიკიუმებით, ცხადია) – „მუშტრის ავთვალდაკრული მენვრილმანე ჩანჩუხა; სოფლის დალაქი, თავბერა, მიკვირია კაცი...; თავანკარა კაცი, – გუთნიდელა თარიმანი; ტროყია – მეტყეურე, – ანუ ტყის მცველი, გაურანდავი კაცი, თვალხუჭია...; მეშუშე კლიკო, – შემპარავი, ავის მდომი...; ენამძინარი, ღეჭია მეველე – ყრუჩა...; თოხიტარა – ნალევა კაცი, უდღეურა, უფრთიანო, უვარსკვლავო!; ღობემძვრალა, ასკინკილა, ნიპრუა, – ნაცარნაყრილი, გაბათილებული ცალკე სიღარიბისა, ცალკე აშარი ცოლისაგან; „მეღორ-ხბოვე – ცხვირგატეხილი ბაჭყურა; უენო, უტყვი კოსინე – ძეძვის მჭრელი... და განა ვინგინდავინ ან ყველავენმე? – განაგრძობს ავტორი, – არა, სულ ნარჩევი, დარბაისელი ხალხი! – რუმბია, ყლარტია, ბოტი, ბანჯურა, ლაჩინა, ხლართია, ზაქეტა, ოდოჭა, ფუმფულა, ყლინწო, ქვიშრაფა, ღინტალა, ბატატა, ხინვა, ყბალია, ტარაკუჭა, ლოპო, წვერიკაშმია, ლიტრიძირი!“ (ლეონიძე 1962: 131).

მეტსახელთა ამ მარგალიტებიდან ერთიც რომ არ იყოს საკუთრივ ლეონიძისეული, ქართველი მკითხველი მაინც სამარადჟამოდ მისი მოვალე იქნებოდა ამ იშვიათი განძის შემონახვისათვის.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ეს სიტყვით ტკბობა, გნებავთ – თრობა, გიორგი ლეონიძეს მხოლოდ როგორც მხატვარს როდი ახასიათებდა; ეს იყო მთელი მისი ცხოვრების გატაცებისა და ინტერესის საგანი, და ამის საუკეთესო დასტური გახლავთ მისივე ძიებანი ონომასტიკის, ტოპონიმიკისა და, საზოგადოდ,

ლექსიკოლოგიის სფეროში „ნამცვრევის“ პოეტური სახელით გაერთიანებული (იხ. გიორგი ლეონიძე „ნამცვრევი“, თბ, 2000წ.).

ნიშანდობლივია ამ წერილთაგან ერთ-ერთის, „ქართული სახელების“ დასაწყისი: „უპირველესად, რამ გამაბედინა, რამ მაიძულა მეზრუნა ამ საქმისათვის, – ე.ი. მეჩხრიკნა, მეძებნა, მეთვალიერებინა, ამესახა, ამეკრიფა ის „ქართული სახელები“, ქართული „სახელწოდებანი“, რომლებიც შექმნა, წარმოაჩინა ჩვენმა სინამდვილემ, ჩვენმა ისტორიამ, ჩვენმა ცხოვრებამ, სახელები, რომელთაც ატარებდნენ ჩვენი წინაპრები და რომელნიც, დღეს შეიძლება ატაროს ქართველმა, ნაცვლად იმ უმართებულო, უშვერი, უჯერო და საჩოთირო სახელებისა, რომელნიც ასე უმზრუნველად და უცნაურად ვრცელდება ჩვენში“ („ნამცვრევი“).

ალბათ, ამიტომაა, რომ სულხან-საბასადმი მიძღვნილი ლეონიძისეული ლექსის ერთი სტროფი ყოველთვის გვითვებს მეორე ადრესატის შეგრძნებას და, ვგონებ, მე არა ვარ ის ერთადერთი მკითხველი, ვინც საბას დიდებული ფიგურის ზურგსუკან თავად ავტორს ხედავს:

*და როს ღრუბელი გულს გიბნელებდა,
სამშობლოს ცაზე გამოხლართული,
შენ სამკურნალო ბალახებივით
მოგიკრეფია სიტყვა ქართული...*

„ნატვრის ხის“ პორტრეტების გალერეა ადამიანური ხასიათების სრულ დიაპაზონს მოიცავს – შესაძლოა, ამ იდეას არც გულისხმობდა ავტობიოგრაფიული ნოველების თავდაპირველი ჩანათიქრი, მაგრამ ხასიათების ამ მრავალფეროვნებამ და სიმდიდრემ ერთი გარეკახური სოფელი „მთელი ღუნის“ პატარა მოდელად წარმოსახა – თავისი ბრძენებითა და შერეკილებით, ტრადიციის ბურჯებითა და ანარქისტებით, ცას მიჩერებული იდეალისტებითა და მინას ჩაბლაუჭებული რეალისტებით...

თუმცა ეს მხოლოდ ერთი ხედია „ნატვრის ხის“ კენწეროდან გაშლილი თვალსაწიერისა და, ვგონებ, არც თუ მთავარი. კიდევ

უფრო მნიშვნელოვანი ისაა რომ ლეონიძისეული სოფელი მაინც თვითკმარი ცხოვრებით ცხოვრობს, თავისი ფასეულობებით, თავისი ადათით, თავისი დღესასწაულებითა და დრამებით... ერთნი წელმაგარნი არიან, მეორენი შეჭირვებულნი, მაგრამ არცერთ მათგანს სხვაგან ცხოვრება არ წარმოუდგენია – სამყარო მათთვის ამ სოფლის შემოგარენითაა შემოსაზღვრული...

ერთი ნოველა „ნატვრის ხეში“ მოგვითხრობს ამ საუკუნეებით შექმნილი ერთობლიობიდან ამოვარდნილი „უძღები შვილის“ ისტორიას: „ორმოც წელიწადზე მეტი იყო სოფლიდან თბილისში მეეტლედ გაქცეული იავორა და ერთხელაც არ გახსენებია სოფელი“ (ლეონიძე 1962: 50). ასე იწყება „მეეტლე იავორა“ – ერთ-ერთი ყველაზე სევდიანი ამბავი „ნატვრის ხეში“ მონათხრობთაგან.

გაცივებულ მამისეულ კერას დაუბრუნდა ქალაქის „უცხო მშვენებებს“ დახარბებული „უძღები შვილი“. მაგრამ, ვაი რომ, გვიანი აღმოჩნდა ეს დაბრუნება – იმიტომაც, რომ გლეხური გარჯის გემოც დაკარგა და უნარიც, მაგრამ კიდევ უფრო იმიტომ, რომ რაღაც უცხო სენი, რაღაც ცთუნება ერთთავად ღრღნის მის სულს, არ ასვენებს, ძილს უფროთხობს, აფორიაქებს, ბოლოს კი – სიცოცხლეს გამოასალმებს: „ – ახ, ვერა ვძლებ უქალაქოდ, იქაურ სინათლეს ვენაცვალე! კაციც ის არის, ვინც ქვაფენილი გამოივონა! ვერა, ვერ ვიტან აქაურ ტალახს, აქაურ სიბნელეს! ქათმებთან ერთად როგორ დავიძინო? მარტო ვარ... მომწყინდა... შინ რა მინდა... თუ არა და ციხეში წავალ, იქ ხალხში მაინც ვილაპარაკებ...“ (ლეონიძე 1962: 52).

ჩვენი ციხეები დღემდე სავსეა ასეთი „იავორებით“. თუ აქ ვიტყვი, რომ „ნატვრის ხის“ ჩრდილქვეშ მოთხრობილმა პატარა ამბავმა ჩვენი დროის ერთი ყველაზე დიდი სატკივარი ასახა, ალბათ, ზეანეულად გაიჟღერებს. მაგრამ ეს მართლა ასეა!

ამ თანაგანცდამიც, „ქართლის ცხოვრების“ თვალეზაფართოებულ მკითხველშიც (ლეონიძისეული ლექსებიდან რომ გვახსოვს) ვხედავთ სწორედ იმ „სულის მარგებელი სადამოებით“

ნაზარდ ყმაწვილს, რომელსაც, დედის მონათხრობით გულ-დათუთქულს, რუსეთს ადგილმიჩენილი ბაგრატიონები სისხლით ნათესავები ჰგონია...

სამშობლოს ისტორიული ბედუკუღმართობის მძაფრი განცდა გიორგი ლეონიძის პოეტურ სტრუქტურებს თვითმხილველის დამატერებლობას ანიჭებდა. როდესაც მის პროზაზე ვლაპარაკობთ, აქ ისევ და ისევ „ნატვრის ხის“ ერთ-ერთი ყველაზე კეთილშობილი პერსონაჟი, სოფლის ბავშვების მოძღვარი, ჩორეხი გვასხენდება: „სამშობლოს ბედით მუდამ მჭმუნვარე, ჭირნახი, სევდით გულდაღამებული, მხოლოდ წარსულის ტრფიალი...“; ის ჩორეხი – „წარსულით რომ სუნთქავდა, ქართლის ჭირი რომ ღრღნიდა, ვითარც მოურჩენელი სენი“ და რომელიც „თვალნათლივ ხედავდა საქართველოს ჭრილობებს“ („ჩორეხი“).

აი, კიდევ ერთი თემა ლეონიძის შემოქმედების მომავალ მკვლევართათვის – ავტორისა და მისი პერსონაჟების სულიერი ნათესაობის კვლევა...

ჩემს სამაგიდო, ყდაგაცრეცილ „ნატვრის ხესთან“ ყოველი ახალი მიბრუნებისას, რაღაც ახალ, სათუთ და მტკივნა დაკვირვებას აღმოვაჩენ ხოლმე. ასეთ დროს ჩემს თავს ვეკითხები – ვინ უფრო მალეღვებს – პოეტი-ნათლია თუ ეს სულისშემძვრელი მთხრობელი?!

გალაკტიონისაგან განსხვავებით, ბავშვობისდროინდელ დღეთა ნოსტალგიის გაცხადება გოგლამ ლირიკული პროზის გმირს მიანდო, თითქოს ერიდებოდა მის ომახიან ლექსში მკითხველს მალეული ცრემლი შეენიშნა და თავის სევდას სტრუქტურებს შორის მალავდა:

*პატარძელი... ჩემი სოფელი,
ბავშვობის კერა – პატარძელი,
ჩემი აკვანი წნორის ტოტისა
იქა ყოფილა გადარჩეული.
იქ მზრდიდა ხალხი... იქ მზრდიდა დედა
და ხალხის ფიქრი ათასწლეული...*

მახსოვს, ეზოში დიდი ფშატის ხე,
სიბერისაგან გადაქცეული...
იმ ხის ფესვებში მელანდებოდა
ხალხის მზის ოქრო და განძეული...
ჩემს მშეს ბორბლები არ დამტვრევია,
ჯერ შუადღე მაქვს არ-დაღეული...

გიორგი ლეონიძის ახლობლები იგონებდნენ,¹⁾ რომ ამ ახოვან ვაჟუკაცს დედის საფულავზე მუდამ ცრემლი ადგებოდა. პოეზიაშიც ასე მოხდა – იწყებდა თუ არა ლაპარაკს დედაზე, ხმაში ბზარი შეეპარებოდა:

მცირე გორაკი... მწირი მიდამო...
ძეძვი, ხრიოკი, ქვიშა, ავშანი...
ვის შევებრძოლო, ვისთან ვიდავო? –
აქ დაიკეცა დედის თავშალი...

ისტორიული ტკივილის თანაგანცდის უნარი კიდევ უფრო იშვიათია, ვინემ, საზოგადოდ, უნარი ჩვეულებრივი, ადამიანური ემპათიისა. გიორგი ლეონიძის პოეზია გაჯერებულია ამ იშვიათი განცდით. თურმე – მისი პუბლიცისტიკაც!

ამ აღმოჩენას ბოლოდროინდელ პუბლიკაციებს უნდა ვუმაღლოდეთ. მხედველობაში მაქვს გიორგი ლეონიძის პუბლიცისტური ესსე – „არაგველნი“ გაზეთ „საქართველოში“ 1918 წელს გამოქვეყნებული (№193), მომდევნო სამოცდაათი წლის განმავლობაში საგულდაგულოდ დავიწყებული (ავტორის ბედად!), და უკვე ახალი საუკუნის დამდეგს, 2000 წელს ხელახლა გამოქვეყნებული გიორგი ლეონიძისადმი მიძღვნილ საიუბილეო კრებულში მისივე სახელობის ქართული ლიტერატურის მუზეუმის თანამშრომლების მიერ.

„არაგველნი“ დღეს ჩვენთვის პირველ ყოვლისა იმითაა საინტერესო, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყველაზე დრამატულ პერიოდშია დაწერილი და ის, გოგლასეული ისტორიული თანაგანცდა, რომლითაც იწყება

მისი ესეე, სრულიად ბუნებრივად გადადის სამშობლოსათვის საბედისწერო დღეების თვითმხილველი მოზარის პათოსში.

დასაწყისი „არაგველებისა“ ამგვარია: „არაგვედ ჰკვდე-ბოდა საქართველო...

ბაზალეთის ალსა და კივილში მოურავმა ხელები დაუკრიფა საქართველოს.

არაგვი იყო წარმართი და იყო მძაფრი პროტესტანტი. მას მიბრუნებული ჰქონდა ზვიადი განთქმა და ბევრჯელაყ ანათებული ამბოხების ავარდნილ ალით.

იგი ებრძოდა ახალ ივერიას, ებრძოდა ქრისტიანობას...

და, აქვე, ყურადღებით ჩავიკითხოთ ფინალი ამ ესესი: „როგორც ხმები დადის, ახლა არაგვემ ჯანყი ისევ იკრიფება, რადგანაც წვიმების დროა და ეს წვიმები სისხლისა იქნება... ტერორი დადის წითელი ჩოხით...

მოსაკრეფი იარაღი ბევრს არ ჩაუბარებია და ყველას ეყოფა, ოღონდაც კი მღვდარმა იკივლოს...

ამასთან, ახლად განვეული ჯარისკაცები ფეშქაშებით მოვლენ შინ...

ჰქსოვენ კარვებს ბანაკის დასაცემად და ფხას უსინჯავენ ხანჯლებს. ნაბათი ღრინავს!..“ (ლეონიძე 2000ა: 335-336).

გიორგი ლეონიძის ზოგიერთი ქარაგმა უბრალოდ გაუგებარია იმდროინდელი ისტორიულ-პოლიტიკური კონტექსტის გარეშე: 1918 წლის მარტში ეროვნული გვარდიის ძალებით მოხერხდა ბოლშევიკების მიერ ინსპირირებული აჯანყების ჩახშობა ოსეთში. მაგრამ ჩრდილოეთიდან „დროულად შენთებული“ უკმაყოფილება, თავდაპირველად, მოსახლეობის მხოლოდ არაქართულ ნაწილს რომ ეყრდნობოდა, ნელინელ, გაჭირვებით უკმაყოფილო, და ბოლშევიკების გამიზნული აგიტაციით თავგზაბნეულ ქართულ გლეხობასაც მოედო. საქართველოში ხან აქ, ხან იქ გლეხთა ლოკალური ანტისამთავრობო შეიარაღებული გამოსვლები იწყება (აქედან ყველაზე სერიოზული – ლეჩხუმში, რომელიც თურქეთის მიერ ბათუმის ოკუპაციის შემდეგ ჩანყნარდა).

სწორედ ახლა იწყება „არაგველები“ ქარაგმის ამოხსნისათვის აუცილებელი სიუჟეტი: „...როგორც კი თურქეთის მხრივ საქართველოს ოკუპაციის საფრთხე მინელდა, აგრარულ მოძრაობათა ხანძარი კვლავ დაინთო. ყველაზე მასობრივი აჯანყება 1918 წლის ივნისში მოხდა დუშეთის მაზრაში.

...დუშეთის აჯანყების კერა გახდა სოფ. მისაქციელი, შემდეგ იგი წილკანსაც მოედო. შეიარაღებულმა რაზმებმა ჩაკეტეს თბილისის სამხედრო გზა, ხელთ იგდეს დარიალის უღელტეხილი, რითაც მოიშველიეს ჩრდილოეთ კავკასიის რაზმები. 1918 წლის 25 ივნისს დუშეთში გამოცხადდა საბჭოთა ხელისუფლება. თბილისიდან დაძრულმა გვარდიულმა ნაწილებმა ბებრის ციხესთან გაარღვიეს ხერგილები და გეზი დუშეთზე აიღეს. წარუმატებლობა განიცადა ვლადიკავკაზიდან დაძრულმა ა. გეგეჭკორის 300 კაციანმა რაზმმაც და ალყაში მოხვედრის შიშით უკანვე დაბრუნდა. დუშეთის გლეხთა აჯანყება დამარცხდა. დახვრეტილ იქნა აჯანყების სამი მესვეური“ (სურგულაძე 1992: 213).

ბედის ირონიით, საქართველოს ისტორიაში შინაომების სიმბოლოდ ქცეული „ბაზალეთი“ (თეიმურაზ მეფისა და „დიდი მოურავის“ ძმათამკვლელი ომის შემდეგ) XX საუკუნეში კვლავ რეალური ბაზალეთის ტბის შორიახლოს წარიმართა და ადვილი წარმოსადგენია, რარიგ შეძრწუნებული უცქერდა „ქართლის ჭირის“ მორიგ აქტს ახალგაზრდა გიორგი ლეონიძე.

საინტერესოა, რომ ლეონიძის პუბლიცისტიკაში „ნაბათის“ განგაშით აღძრულმა ამ თემამ იმხანად მის პოეზიაში შესატყვისი ასახვა ვერ ჰპოვა. მაგრამ, გავა დრო, და უკვე ცხოვრების დასალიერზე, 1962 წელს დაწერილ ერთ, თითქოს და მაჟორულ ლექსში („ბევრჯერ მოვწურავთ მწიფე ბროწეულს“) გოგლა მაინც შეეხება „არაგველების“ მტკივნეულ თემას:

გათქერეს ქართლი, როგორც ტრამალი!
აბჯარცმულს,
ჯვარცმულს,

რა არ უწევდა?
ერთო დავითი,
ერთი თამარი!
ორ სააკაძეს ვერ გაუძლებდა!

ისტორიზმის ეს ემოციური აღქმა რაღაც განსაკუთრებულ, რომანტიულ ელფერს ანიჭებდა გიორგი ლეონიძის სასიყვარულო ლირიკას. მისი ინტიმური დღიურის ერთგულ მკითხველს თავისი სათაყვანებელი გოგლა წარმოესახებოდა ხან ნინო ჭავჭავაძეში შეყვარებულ რაინდად, მარადიული მშვენიერების მომღერლად, ხან კი სწორედ ამ მაცთუნებელი ქალური ხიბლისა და სილამაზის მსხვერპლად. ხომ ყველას გვახსოვს „ყიფჩალის პაემანის“ ფინალი – ვედრება მომაკვდავი, მაგრამ ვნებაჩაუკლავი კაცისა:

მოდი, მომხვიე ხელი ჭრილობას,
ველარა გხედავ, სისხლით ვიცლები...
როგორც საძროხე ქვაბს ოშხივარი
ქართლის ხეობებს ასდით ნისლები...

მოდი!
გეძახი ათას წლის მერე,
დამნაცროს ელვამ შენი ტანისა;
ვარდის ფურცლობის ნიშანი არი
და დრო ახალი პაემანისა!..

მარტო გიორგი ლეონიძეს თუ შეეძლო ასე ოსტატურად დაპირისპირებოდა ფოლკლორულ ტრადიციას, ასე ზუსტად მოეძებნა თავის ლექსში ადგილი რუსთაველის სტრიქონებისათვის და, საბოლოო ჯამში, უფრო ინტუიციით, ვინემ ლოგიკით (რომელსაც, მოგეხსენებათ, პოეზიაში დიდი გასავალი არა აქვს), მიეხვედრებინა მკითხველი, რომ ამ სიშმაგეში, ამ გახელებაში, ამ თავგანწირვაში, საყვარელი ქალის ამ მონატრებაში, ამ ლოდინში და ვნებაში იყო რაღაც აროქმული, მაგრამ ძალზედ მნიშვნელოვანი... რაღაც გასაღები თვით გოგლას შინაგანი ბუნების ამოსაცნობად.

საინტერესოა, რომ ცოტა ვინმემ თუ იცოდა – რა ტკივილი ახლდა გიორგი ლეონიძის „რომანტიკული ბიოგრაფიის“ დასაწყისს და მხოლოდ ამ ათი წლის წინ მოგვითხრო „ჩვენი მწერლობის“ ფურცლებზე ნინო კვიტაიშვილმა 16 წლის ჭაბუკი გოგლასა და მისი წარმტაცი თანატოლის – ლელი ლორთქიფანიძის სიყვარულის ტრაგიკული ისტორიის შესახებ. ამავე თემაზე წერდა ემზარ კვიტაიშვილიც: „ცოტა რამ მაინც უნდა ითქვას გიორგი ლეონიძის პირველ უიღბლო სიყვარულზე, ჩვიდმეტი წლის ჭაბუკს სალონურ ოჯახში გაცნობილი, განათლებული უმშვენიერესი ქალიშვილის, ანგელოსურად სპეტაკი სულის ლელი ლორთქიფანიძის მიმართ რომ ჰქონდა: რამდენიმე ჰაეროვანი, ბროლივით გამჭვივრვალე ლექსი უძღვნა პოეტმა მის სათნოებასა და სილამაზეს. ერთი მათგანი ასე უღერს:

*შველი ხარ თუ ზამბახი, სუფთა და მოკამკამე,
შენ მიწისა არა ხარ, შენ არ გიცნობს სამარე.
შენ მთვარის ფეშქაში ხარ და ყვავილთა სამოსი,
შენზე ფიქრიც სურნელობს, ვით ცეცხლზე ბალსამოსი –
ჩემთვის თვალშეუდგამო, ჩემგან შესამკობი ხარ –
ერთი ხარ და ზარიფი, ათას ყვავილს სჯობიხარ.*

ლელიც თანაუგრძნობდა ტანბრვე, საუცხოო ზნისა და გარეგნობის ვაჟკაცს. ლორთქიფანიძეები იმხანად სოლოლაკში ცხოვრობდნენ, ამაღლების ქუჩაზე. შეყვარებულებს ერთმანეთს ახვედრებდა მათი მესაიდუმლე, კეთილი და მოხერხებული სომეხი ყმანვილი ბეგო, ლორთქიფანიძეების მოჯამაგირე. გიორგის სიყრმის მეგობარი, მისი საყვარელი მხატვარი ლადო გუდიაშვილიც მხარს უბამდა.

იმის მიუხედავად რომ ფრთხილობდნენ, ქალის მშობლებმა გაიგეს მათი ურთიერთსიყვარული, ახალგაზრდა, ღარიბი გიორგი ლეონიძე სასიძოდ დაიწუნეს – ლელი ძალად გაათხოვეს მასზე უფროსსა და მდიდარ კაცზე. მალე დედ-მამასთან სადილზე სტუმრად მისულმა, შინაგანად აფორიაქებულმა ლელი ლორ-

თქიფანიძემ, რევოლუვერით თავი მოიკლა მეორე ოთახში. ადვილი წარმოსადგენია, რა სატანჯველში ჩავარდებოდა ამის შემტყობი გიორგი ლეონიძე. თავზარდამცემმა ტრაგედიამ უღრმესი კვალი დაამჩნია მის ცხოვრებას, ლელის სახება მუდამ ხატივით ედგა თვალწინ და არც მოშორებია.

ყველაფერიდან ჩანს (დროც, ცალკეული რეალიებიც ზუსტად ემთხვევა), რომ „ნატვრის ხის“ უძლიერესი ნოველის, „მარიტას“ მთავარი გმირის პროტოტიპი სწორედ ლელი ლორთქიფანიძეა. გიორგი ლეონიძემ სამარადისო ძეგლი დაუდგა მის სპეტაკ ხსოვნას“ (ემზარ კვიტაიშვილი. „გიორგი ლეონიძე – სამშობლოსა და სიტყვის დამწვარი მსახური“, „ელექტროლიტი“, 6 ნოემბ., 2018 წ.).

როგორც წესი, გიორგი ლეონიძე არ აკონკრეტებდა თავისი სატრფიალო ლირიკის ადრესატებს. მხოლოდ ქრონოლოგიის მოშველიებით (და, ცოტა, გუმანისაც) შეგვიძლია ჩვენ მეტნაკლები მიახლოებით დავინახოთ „ყივჩაღის პაემანის“ გრძნობამოძალეულ ფონზე, მისი მისი მეუღლისა და ერთგული მეგობრის – ფეფია გედევანიშვილის (ახლობელნი სიყვარულით „ფეფუცას“ რომ ეძახდნენ)²⁾ სილუეტი... ჯერ ხომ ასე ცოცხალია მესხიერებაში მათი პაემანების, მათი რომანტიული გაცნობისა და შეყვარების ისტორია...

აი, ათი წლის შემდეგ დაწერილ „თოლიას“ უკვე სხვა ადრესატი ჰყავს და ეს რომანტიული გატაცება, ეს „ლიტერატურული ტრფიალი“ თამარ ციციშვილისადმი თითქოს სიტყვასიტყვით იმეორებს გოგლას საყვარელი რომანტიკოსი პოეტების „წარმოსახულ რომანებს“ და თუმცა უპასუხო, მაგრამ მაინც ღირსსახსოვარ გრძნობას...

მოდით, ჯერ „თოლიას“ რამდენიმე სტროფი გავიხსენოთ:

*მე დავრჩენილვარ შენი ამარი,
ვით ზღვის ამარი არის თოლია,
ძვირფასო, შენი შუბლი მარმარი
რამდენ ოცნებას დაუთოვლია.*

რამდენი სხივი გულში ითესა,
რამდენჯერ არი ლექსში რქმეული,
სახე შეყინულ მარგალიტისა,
კიდევ ცისკარის ფიფქით ფრქვეული.

შენი სახელი მე დავიფიცე,
დე, ვიყო მარად შეყვარებული;
მე ვემალები ქვეყნის სიბინეს
შენს ციურ სახეს შეფარებული

შენი ღიმილი ნათელკაშკაშა,
თითქოს ფრთა გაჰკრა ტალღას თოლიამ...
მე სიყვარულმა დამავაჟკაცა,
მეც მყვარებია, მეც მითრთოლია!

ახლა, როცა უკვე გავისხენეთ „თოლია“, გიორგი ლეონიძის ცხოვრებისა და შემოქმედების ჩაკვირვებულ მკვლევარს, აკაკი ხინთიბიძეს მოვუხმინოთ: „რითმაში: ამარი – ამარი – მარმარი სახელი თამარი ისმის: „თოლია“ თამარ ციციშვილის სახელზეა დაწერილი...

თამარ ოქროშიძისაგან ვიცი: როცა მეგობართა წრეში თამარ ციციშვილი გამოჩნდებოდა, შესძახებდნენ: თოლია მოდისო!“ („გიორგი ლეონიძე“ 2001: 441).

ამ რომანტიული გატაცების გამოძახილად აღიქმება უკვე გვიანდელი „იუმორესკაც“ (წერილი ლექსად):

შენ იცი, ჩემი გულის ხატი ხარ,
მაინც „შენიშვნას“ მოგცემ საჭიროს:
რა საოცარი მეცენატი ხარ,
რა უზრუნველი, რა სასაცილო.
შენ თითქოს ცხოვრობ უგულისძვეროდ,
გაკვირვებული მეტყვი: რა იყო? –
შენ გინდა ლექსი რომ დაგიწერო
და სასყიდელი არ გსურს გაიღო.

ეტყობა, თავისი ხასიათის წყობით, თავის მსოფლშეგრძნებით, თავისი მიმართებებით (მათ შორის – ქალისადმი, ტრფიალისადმი) გოგლა მართლაც ძალიან წააგავდა თა-

ვის რომანტიკოს წინამორბედებს (რატომღაც, „ხახვის ფრანტებად“ რომ მონათლეს იმ ლამაზმანებმა, რომელთაც ეს რომანტიკოსები, ესოდენ უიმედოდ ეტრფოდნენ). შემთხვევითი არ იყო, რომ გოგლა ასერიგად უღრმავდებოდა ამ პოეტთა ბიოგრაფიებს, მათ სასიყვარულო ისტორიებს და, საუკუნის შემდეგ, ესოდენი პათოსით უძღვნიდა ლექსებს მათ უკარება და ქედმაღალ სატრფოებს.

მარტო ნინო ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი ლექსი რად ღირს:

*თუ გადამქრალი შენ ხარ ვარსკვლავი,
ახლაც მინათებს შენი მშვენება...
შენგამ შევითყვე, რომ სილამაზეს
არ უწერია გადაშენება.*

*შენ ცოცხალი ხარ, შენი მგოსნებიც
და გაურყოლება მათი გულისა,
თავშესაფარი რამდენ ოცნების,
იყავ ბანაკი გაზაფხულისა!*

(„ვიორგი ლეონიძე“ 2000: 268).

შეიძლება შემთხვევითი თანხვედრაა (შეიძლება – არცთუ), მაგრამ სწორედ იმ 1938 წელს, რომლითაც დათარიღებულია „თოლია“, იწერება ლირიკული მიძღვნა ნიკოლოზ ბარათაშვილისადმი და ბარათაშვილისსავე ბიოგრაფიასთან უშუალოდ დაკავშირებული ლექსები: „საყურე“, „მაია, მანანა, ნინა, ეკატერინა“, „წყნეთური ვარდი“ (აქაც ბარათაშვილის კიდევ ერთი უპასუხო გატაცების გამოძახილია)...

რა იყო ეს? საკუთარი გრძნობების პროექცირება საუკუნის წინანდელ სიტუაციებზე; წამიერი გარდასახვა სულიერად მონათესავე ადამიანების თანამედროვედ, მათი აღტაცებებისა თუ დრამების თანაზიარად და თანამონაწილედ; თუ სხვა რამ მიზეზი ჰქონდა ამ „სულიერ ემიგრაციას“ XIX საუკუნეში და დღევანდელობასთან დამალობანას თამაშს?

მიზეზი ძალზედ ღრმაა, ძალზედ მტკივნეული და გამოუთქმელი... აბა, ისევ კალენდარს მივუბრუნდეთ: გავისენოთ, რომელი წელია? დიახ, 1938!

ერთი წელია, რაც თავი მოიკლა პაოლომ – საჯაროდ, მწერალთა კავშირში და დაიმარხა მეგობართაგან დაუტირებელი,³⁾ ხელისუფალთაგან შერისხული; „ხალხის მტრად“ შერაცხული და დაპატიმრებულია ტიცთან ტაბიძე – ხმები დადის, რომ უკვე დახვრიტეს კიდეც; რამდენიმე წლით ადრე, თავს უშველა და გერმანიაში დარჩა გრიგოლ რობაქიძე – ევროპული ავანგარდით ატაცებული ლიტერატურული ახალთაობის მოძღვარი და „მეტრი“ – მისი სახელი ისევე ტაბუირებულია, როგორც გოგლას სიმბოლისტი მეგობრებისა; „ჩეკას“ სარდაფებმა შთანთქმეს მიხეილ ჯავახიშვილიც – გოგლას გულშემატკივარი და მისი ნიჭის დამფასებელი (თავის წიგნზე რომ წაუნერა: „გიორგი ლეონიძეს – ქართულ მიწაში ყელამდე ჩაფლულ პოეტს!“).

გოგლა თავის თავსაც კი უკრძალავს ამ თემაზე ფიქრს – მაგრამ უშედეგოდ! როგორ უნდა მოიკვეთოს ადამიანმა თავისი ბიოგრაფიის ერთი ნაწილი? ძველ მეგობართაგან სანდრო შანშიაშვილიღა შერჩა და მათი სუფრაზე ხმისამოუღებლად დაცლილი სასმისი – მხოლოდ პაოლოს და ტიცთანის შესანდობარი როდია, მათ რომანტიულ ახალგაზრდობასთან გამოთხოვებაცაა. იმ დღეებთან გამოთხოვება, ესოდენ ხატოვანად რომ აღწერა თავად გოგლამ „ნინოწმინდის ღამეში“:

*ნინოწმინდა... პალატები მეფეთა...
გალავანში – ჯამი აქაფებული;
მენი სახე რისთვის შემომეფეთა,
ხატი იყავ – ვეფხვი დაქალებული...*

*საზანდარმა ღამე ააცახცახა,
ავთანდილის მწვადი ცეცხლზე შხიოდა,
ცა – ატმებით მსხმოიარე, ჩახჩახა,
და გაზაფხულს რძის სუნი ასდიოდა...*

*ნინოწმინდა... ჩვენ, როგორც ხაზარები...
ოჰ, იმ ღამეს როგორ აგვაბრიალა
საქართველოს ლეჟისი მეხანძარენი
ძმობამ, ცრემლმა, სიყვარულის იარამ!*

იქ, ნინოწმინდის გალავანში დადებული მეგობრული ფიცი, „ოთხთა კავშირის“ ზეანეული სიტყვები გოგლასაც და სანდრო შანშიაშვილსაც მთელი ოცდაათი წელი გულში უნდა დამარხათ (ცხადია, თუ თვითონ არ უნდოდათ დროზე ადრე დამარხულიყვნენ). დამარხეს კიდეც და მთელი ოცდაათი წელი ელოდნენ იმ დღეს, როდესაც, როგორც იქნა, უფლება მიეცათ, ხმამაღლა ეხსენებინათ „ნინოწმინდელ განდობილთა“ სახელები.

„პაოლოს, ტიციანს...“ – ასეც ჰქვია გიორგი ლეონიძის ერთ დაუთარიღებელ ლექსს. ახლა ძნელია თქმა, 1956 წლამდე იყო დანერგილი ეს ლექსი, ანუ იმ პერიოდამდე, როდესაც საბჭოთა კავშირში „პიროვნების კულტთან“ ბრძოლად მონათლული დესტალინიზაციის პროცესი დაიწყო, (რომლის ერთ-ერთი ყველაზე ღირსშესანიშნავი მოვლენა – 30-იან წლებში რეპრესირებულთა რეაბილიტაცია იყო. სამწუხაროდ, უმეტეს შემთხვევაში – სიკვდილსმემდგომი!), თუ გაცილებით გვიან, მაგრამ გოგლა ყოველთვის განსაკუთრებული ინტონაციით კითხულობდა ამ სტრიქონებს:

*უძოზე, ისევ მღერის ბუღბუღი,
ისევ მაისის ჩახჩახებს ღამე...
თქვენ კი, სადა ხართ გადაბუგულნი,
გადაფერფლილნი, ძმებო, ხმა გამეთ!*

*სისხლის წვიმაში ღმერთმა მიშველა,
ვწერ და თქვენს ნაცვლად თითქოს მეწეროს!
თუ ღვინომ ყანწი ვერ გაასველა,
ცრემლით ავაგებს თქვენ სადღეგრძელოს!*

(„გიორგი ლეონიძე“ 2000: 558).

შეიძლება ითქვას, რომ გასული საუკუნის 50-იანი წლების ბოლოს, თემა – საზოგადოებრივი ცხოვრების დესტალინიზაციისა, იმ პოეტისათვის, რომელიც სტალინის მეხოტბედ ითვლებოდა და რომლის საუკეთესო მეგობრები სწორედ ამ რეჟიმმა იმსხვერპლა, ერთობ მტკივნეული იყო.

გიორგი ლეონიძეს, რალა თქმა უნდა, გაცნობიერებული ჰქონდა, რომ მისი პოეტური იერის, თუ გნებავთ, შემოქმედებითი კარიერის დიდი ნაწილი სწორედ ამ პათეტიკასთან იყო დაკავშირებული და უარისთქმა თავისი შემოქმედების ერთ ნაწილზე მისთვის, ამავე დროს, თავისი ბიოგრაფიის ერთ ნაწილზე უარისთქმას უდრიდა.

ამის დასტურია ის შინაგანი დისკომფორტი და ის „სევდა წინამურული“ (გოგლასავე სიტყვებით რომ ვთქვათ), მისი იმდროინდელი პოეტური მონოლოგიდან რომ მოისმის:

*რა ლექსი გინდა ჩემო დროება,
გამავებიანე – რა ლექსი გინდა,
რომ არ მომეცი მე მყუდროება,
არც წყალი მასვი მე გემო წმინდა.*

*რად დამივრიხე ხორხზე საბელი
და ფრთაში წელული რად გამიჩინე,
რად აკვლევინე კაენს აბელი,
რომ ერთი ძმაც კი არ შემირჩინე...*

ერთი, დიდი ტკივილი ლეონიძისა, გულის სიღრმეში ჩაგმანული და მოურჩენელი – მისი უფროსი ძმის – ლევან ლეონიძის ტრაგიკული ხვედრი იყო: ეს, 44 წლის, უკვე შემდგარი მეცნიერი და უკეთილშობილესი ადამიანი 1937-ში რალაც აბსურდული ბრალდებით დააპატიმრეს და დახვრიტეს.

ლევან ლეონიძისა და მისი ცოლის – მარია ჰოფმანის „ჩანაწერების“ სერიაში გამოცემული წიგნის ბოლოთქმაში თამაზ ნატროშვილი წერდა: „გიორგი ლეონიძემ საუკუნო ძეგლი აუგო უფროს ძმას – 1944 წელს დაწერილ ლექსში („არ დაიდარდო დედაო...“) მისი სახელი ამოატივტივა დავიწყების ზღვიდან. დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ „ლევანი“ ტამანის ნახევარკუნძულზე მიგნებულ საფლავის ქვაზე როდი ამოიკითხა, არამედ თავისი მესხიერების ყველაზე სანუკვარ და იდუმალ კუნჭულში...“⁽⁴⁾.

ეს გაორება – ვინმე სხვისთვის, უფრო ელასტიური, დრეკადი, ცოტათი ცინიკური, ყოველ შემთხვევაში – ნაკლებად გრძნობიერი და თავმოყვარე ნატურისათვის, ალბათ, ნაკლებ დრამატული იქნებოდა. ოღონდ არა ლეონიძისათვის, რომლის ვაჟასებრი ნატურა შეარყია ამ ბზარმა და, ისე მგონია, სიცოცხლეს მოუსწრაფა...

აქვე უნდა ითქვას, რომ ამ თემაზე განსხვავებული მოსაზრებაც არსებობს – ისტორიკოს გიორგი ქავთარაძისა, პოეტის შვილიშვილის, (რომელიც კატეგორიულად გამოირიცხავს პოეტის რაიმე შინაგან გაორებას) და, ვფიქრობ მკითხველისათვის უთუოდ საინტერესო იქნება მისი მოსაზრებანიც: *„გიორგი ლეონიძე თავისი ცხოვრების წესითაც და თავისი შემოქმედებითაც მხოლოდ თავის სამშობლოს, თავის ქვეყანას ემსახურებოდა, როგორც მოღვაწე და უმღეროდა, როგორც პოეტი. იგი საქართველოს კარგადყოფნაზე ზრუნავდა კალმით – მაქსიმალურად, ცხოვრებით – როგორც შეეძლო. იშვიათია ისეთი მთლიანი, მონოლითური ადამიანი, როგორიც გოგლა იყო, იგი მრავალმხრივი, მრავალნახნავა პიროვნება გახლდათ და არა „გაორებული მოვლენა“, შეგნებულად იგი მხოლოდ საქართველოს ემსახურებოდა და რუსეთის ბატონობის პირობებშიც იძულებით გადადგმული ზოგიერთი ნაბიჯი, უკეთესი დროის მოლოდინში, თავისი ქვეყნის გადარჩენის სურვილით იყო ნაკარნახევი“.*⁵⁾

არიან ადამიანები, რომელთა ბედნიერების გარანტი – ოჯახური სიმყუდროვეა. გოგლა ადამიანთა ამ კატეგორიიდან რომ ყოფილიყო, სვებედნიერი იქნებოდა: მას გარს ეხვივნენ მოყვარული ცოლი და ორი, მამის მალმერთებელი ქალიშვილი – ნესტანი და თინათინი (სახელთა პოეტიკა ოჯახის წევრებზეც ვრცელდებოდა!), სიძეები, შვილიშვილები... ამ პატარა გალაქტიკის ცენტრი – გოგლა გახლდათ და თუ კი შეიძლება „პიროვნების კულტს“ მომხიბლავი მხარეც ჰქონდეს – ლეონიძეებთან სწორედ ასეთი შემთხვევა იყო...

თითქოს და, რა უნდა უნდოდეს მეტი კაცს – „საქართველოს სახალხო პოეტი“, „პოეტი-აკადემიკოსი“, ქართველ მწერალთა აღიარებული თავკაცი (1951-1953 წ.წ. მწერალთა კავშირის თავმჯდომარეც გახლდათ); ოჯახი არაა საქართველოში – თუნდაც ერთი წიგნი რომ არ ჰქონდეთ მისი...

მაგრამ, გიორგი ლეონიძის უკანასკნელ ლირიკულ კრებულში – 1961 წელს გამოცემულ „მუხის ფოთოლში“ „განფენილ“, მის ბოლოდროინდელ ლექსებს ყურადღებით თუ გადავიკითხავთ, შევამჩნევთ, როგორ დაემჩნა აქ ბზარი ლეონიძის ხმას, როგორ აკლია მის „ოლეს“ შინაგანი პათოსი და როგორ მოგესმით (ან – გეჩვენებათ) აქ პოეტის სულიერი შემოფოთების ანარეკლი:

*ბერო და აბეჩხარო,
თელავის ნეკერჩხალო! –
საით მიერეკები
გრძელ ფიქრების ქარავანებს?
ათასწლეულ ტოტებზე
რა სევდას აქანავებ?
ხომ არც ერთხელ არ მოტყდი,
მინაზეც არ იცოცე...
რა სევდას აქანავებ
მთელი შენი სიცოცხლე?..*

(„თელავის ნეკერჩხალი“, 1957)

ზოგჯერ პოეტის წარმოსახვას მოახლოვებული სიბერის ნიშნები აფორიაქებდნენ:

*როგორ დაეტყო ავი ამინდი
ჩემს თმას უხილავე ხელით მოვერცხლილს...
დღენი მიჰქრიან სიცოცხლე მიდის...
გაზაფხული კი მოდის ყოველწლივ.*

რალაც უხილავად იცვლებოდა მის გარშემო, რათა მერე, ერთ მშვენიერ დღეს, გალაკტიონის დაგვარად (რომელთანაც, მიუხედავად უსაზღვრო პატივისცემისა, შინაგანი დისტანცირება

ყოველთვის ჰქონდა, როგორც დიამეტრალურად განსხვავებულ ნატურას) ეთქვა: „სხვა ხალხის ისმის აქ ჟრიაბული...“

აქ, ანუ თბილისში ცვლილებანი განსაკუთრებით შესამჩნევია იყო: ვიზუალური მხრიდან დაწყებული და დამთავრებული იმ მოუხელთებელი ფენომენით, რასაც ცხოვრების ნირი ჰქვია.

იოსებ გრიშაშვილისა არ იყოს, საახალწლო, საზეიმო, „საგაზეთო“ ლექსებში გოგლა ზეანეული ინტონაციით ესალმებოდა ამ სიახლეებს, ამ „ინდუსტრიის გუგუნს“, მაგრამ მერე, სწორედ ამ გუგუნს განრიდებული, წყნეთში, სიჩუმეში იგონებდა იმ, „თავის“ თბილსს, რომელიც უბან-უბან უჩინარდებოდა და ადგილს უთმობდა ამავე სახელწოდების, მაგრამ უკვე სხვა, საბჭოთა ქალაქს.

თუ როგორია ლეონიძისეული აღქმა ქალაქის კოლორიტისა – 20-იანი წლების თბილისის – თავისი პოეტებითა და ლამაზმანებით, თავისი ხაბაზებითა და საზანდრებით, თავისი ამქრული და ფოლკლორული ტრადიციით, აქ გავიხსენოთ:

*მთანმინდიდან ქარს მოჰქონდა
ნუშის ნათერთალი,
ცას ვარსკვლავი ანათებდა,
ვით კამეჩის თვალი.*

დაბოლოს –

*იღვიძებდნენ პოეტები
გამომშრალი პირით,
იღვიძებდა მემწვანილე
გიშერთვალა ვირით,*

*იღვიძებდნენ საზანდრები
ქვეყნის სადიდებლად,
შეგარდენმა შეისროლა
ცაში ოქროს წკეპლა.*

*თბილისი კი – ისუნთქავდა
მზის შუქს გამაკურნელს
და ჰყნოსავდა ლექსებისა
და ტარხუნის სურნელს!*

ფოლკლორული ტრადიცია ვახსენე. გოგლა აღზრდილი იყო ამ ტრადიციაზე. მისი ლექსების განსაკუთრებული პოპულარობის ერთ-ერთი უმთავრესი მიზეზი სწორედ ქართული ყურთასმენისათვის ესოდენ ჩვეული და საყვარელი სახეებისა და ინტონაციების გაცოცხლება გახლდათ.

გავიხსენოთ ერთი მისი შესანიშნავი პოეტური მინიატიურა ციკლიდან „ძველი ქართული წარწერები“. აი, როგორ წარმოისახა მან წარწერა ძველ ტაძარზე:

*მთაზე ვაშენე ტაძარი,
ნაშენი არა იყო რა;
შემენოდა ერთგულად
საწყალი ხარი ნიკორა –
აღმართებსა და კლდეებზე
ქვისა და ხე-ტყის მთრეველი;
შენ დაუმკვიდრე ნიკორას,
უფალო, სასუფეველი!*

ცხოვრების დასალიერზე რაღაც მისწურად მოჩანდა მისი ოცდაათი წლის წინანდელი მეტათორული ავტოპორტრეტი, რომელშიც, საზოგადოდ ქართველი კაცის ისტორიული პორტრეტიც შეგვიძლოთ ამოგვეცნოთ:

*შენ ლიახვის კლდეზე დგებარ,
ძველი მოსასხამით, –
ოლე,
ოლე,
მარტოხეო,
დღისითა და ღამით;
შიგნიდანვე გამომწვარო
მარტოობის შხამით,
შიგნიდანვე გაბზარულო,
დახეთქილო კეცად;
ხე ბრუნდევ და ხე მართალო,
ხეო, ერთო ბენვა.
დგებარ, როგორც სახრჩობელა, –
თვით გახრჩობენ მთები;*

დაკიდებულ არწივს ჰგევხარ
მომსხვრეული ფრთებით.

რაშო, მიწას მიჭედდილო,
ველარ აიქროლე;
პარტახო და ნამეხარო,
მარტოხეო ოლე!

„ოლეს“ ამ, ავტობიოგრაფიული პლასტის არსებობამ, ფსიქოლოგიური პორტრეტის ისეთი უბადლო ოსტატი, როგორიც ოთარ ჩხეიძე იყო, შთააგონა ცალკე ესეე დაენერა, რომელსაც „ოლე“ ჰქვია და, ფაქტობრივად, გიორგი ლეონიძის დრამატიზმით აღსავსე იერს აგვიწერს: „ავტოპორტრეტი“, 1921 წელს დაწერილი ლექსი, არ უნდა ჩაითვალოს ავტოპორტრეტად გიორგი ლეონიძისა, – წერს ოთარ ჩხეიძე, – არც ეს ეროტიზმი, – „ცხელ რუსუდანის მესრისება მე სარეცელი“ არც ის სიმბოლისტური უინიანობა, „არტურ რემბოსთან ბოროტ ტყუპად ჩახუტებულო“, უშუალო არაა, ბუნებრივი არ არის პოეტისათვისა, გარეგნულია უფრო, მიტმანებული უფრო მეტად, ანუ პოეტური შედარებით რომ გამოიხატოს, ფოთოლივითაა, ნაირფერი ფოთოლივითაა შემოდგომისა, ქარი რო შეაყრის და ქარივე შემოაბერტყავს ხოლმე; თუმცა შეიძლება ეს ერთი მაინც მიუსადაგდეს ამავე ლექსიდანა, – „კახეთის მსუქან თეძოების ვწოვე მტევნები“ მიუსადაგდეს ისე, აზრისა და თორემ მეტაფორა ფუტურისტული სხვაგან აღარსად გაუკარებია.

ავტოპორტრეტი უფრო „ოლეა“, ავტოპორტრეტი გიორგი ლეონიძისა, 1931 წელს დაწერილი ლექსი; ის თუ – „შენზედ მარტო არვინ არი შენზე უფრო მეტად“ ანთუ – „ცაში ელვა შეიკლაკნა, შენკენ შემობრუნდა“ გინდაც – „შიგნიდანვე გამომწვარო მარტოობის შხამით, შიგნი-შიგან დახლენილო შრეებად და კეცად, ყორანისგან ჩაყფეილო ხეო ერთო ბენვა“, სახეა მართლაც რო პოეტისა, სხვა სტროფები თუ ტაეპები უფრო ნათლად რო წარმოგვიდგენს ხასიათსა თუ ბუნებას იმისა, არსსაცა იმისი შემოქმედებისა, რთული და წინააღმდეგობრივი

შემოქმედებისა; რთულისა და წინააღმდეგობრივის-მეთქი, – სულ სხვა ვარსკვლავზე რო დაბადებულიყო და სულ სხვა ვარსკვლავს რო ეტანებოდა; სულ სხვა გზა რო იყო სასწრაფველი მისი და გზასა სულ სხვას რო დასდგომოდა სულ სხვა სევედას რო აეტანა და სულ სხვა სიხარულს შესთამაშებდა; შესთამაშებდა და რო ეგონათ, დარდიმანდი თუ ყოვლად უზრუნველი, გაჩენილი ლხინისთვისა, რო ეგონათ და რო ირჩევდნენ ყველგან თამადადა, ყველგანა და ყოველთვისა...

...თამადა დიდი და დიდებული, რიხიანი, ომახიანი, სიტყვახვავრიელი, სიტყვასახიერი, ყურადღებიანი, მომლხენი, ამყოლი, ამყოლიებელი, წარმმართველი დაუქანცავი ლხინისა და ლხინში, დარდისა ჭირში, უფრო ლხინისა, სადაც რო დულდა თუ ამოდულდა ბრილის წყაროსებრა, თვითონ რო უმღერა, ამოდულდა და ინთქმებოდა სიცოცხლეშია, ინთქმებოდა და ინთქმებოდა; რო შეჰხვედრიან ამ ყოფაში გიორგი ლეონიძესა, – უფრო ამ ყოფაში, – ასეც დაუხატავთ წერილებსა თუ მოგონებებში, მაგრამ ასეთი არ იყო-მეთქი, ანთუ უკეთ რო გამოითქვას: ეს იყო მხოლოდ ერთი შტრიხი, ერთი ელფერი მისი ხასიათისა, არა თუ არსი მისი ბუნებისა, სულისა მისისა...“ („გიორგი ლეონიძე“ 2001: 459).

პირველი ლექსი გიორგი ლეონიძემ თორმეტი წლისამ გამოაქვეყნა ივანე როსტომაშვილის გაზეთ „სინათლეში“. ავტორის მცირეწლოვნების გამო ოსკარ შმერლინგს, იმხანად ცნობილ მხატვარს, კარიკატურაც კი გამოუქვეყნებია.

ნახევარი საუკუნე ქართულ პოეზიას აჩნდა ამ უბადლო ნიჭის ნათელი კვალი. და არა მარტო პოეზიას. გავისხენოთ „ნატვრის ხეც“, რომლის ჩრდილქვეშ გასული საუკუნის 60-წლების ქართული ლირიკული პროზა ამოიზარდა; ისიც, რომ გიორგი ლეონიძე ქართული მწერლობის ჩაკვირვებული მკვლევარი გახლდათ და მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობის განუყოფელი ნაწილია გამოკვლევები მიძღვნილი მამუკა ბარათაშვილის, სულხან-საბა ორბელიანის, საიათნოვას, და-

ვით გურამიშვილის, ბესიკის, ბარათაშვილისა თუ ივანე მაჩაბლისადმი. მისი თაოსნობით დაარსდა ლიტერატურული მუზეუმი თბილისში (რომელიც დღეს მის სახელს ატარებს); ილიას სახლ-მუზეუმები თბილისში, ყვარელსა და საგურამოში. ის მემორიალური სტელაც კი, წინამურთან რომ დგას, მისი ინიციატივით აღიმართა. („...იქ წინამურის სვეტი დგას მუნჯად, / ცად ატყორცნილი მაღლა, სულ მაღლა“).

გიორგი ლეონიძე ზრუნავდა უამრავ ვინმეზე და უამრავ რამეზე: დაეძებდა ფიროსმანის უცნობ ტილოებს და გურამიშვილის საფლავს, შენობას ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტისათვის, რომლის დირექტორიც გახლდათ ცხოვრების ბოლო წლებში და წყალი გაჰყავდა პატარძელში... (ამ წყლის გაყვანასაც თავისი წინაისტორია ჰქონდა, ესოდენ ხატოვანად გადმოცემული „ნატვრის ხის“ ერთ-ერთ ნოველაში – „ნიშარძელის წყალი“).

და მაინც – მთავარი გიორგი ლეონიძის პორტრეტში, მის ბიოგრაფიაში, მის სულიერ მემკვიდრეობაში ის ლექსებია, ის „ნატვრის ხეა“, რომელიც კიდევ არაერთ ქართველს აგრძნობინებს მშობლიური ენის გემოს და ლაზათს, დაანახებს იმ სოფელს, იმ ადამიანებს, იმ ურთიერთობებს, რომელთა კვალი ყველა ჩვენგანშია, სანამ ქართველები გვქვია...

როგორც ცნობილია, ვაჟამ ლექსით დაულოცა გზა ჯერ კიდევ ყმანვილ გიორგი ლეონიძეს. სიმბოლურია, რომ ისინი მთაწმინდაზე შეხვდნენ ერთმანეთს. ნახევარი საუკუნე და რამდენიმე ნაბიჯი აშორებს ერთმანეთისაგან ამ ორ საფლავს, ამ ორ პოეტს და ისე მგონია, რომ გიორგი ლეონიძის ცხოვრების მიზანი სწორედ ეს მიახლოება იყო, ეს აღსრულება ვაჟას დალოცვისა და ანდერძის.

გიორგი ლეონიძეს შინაგანი უფლება ჰქონდა ღირსებითა და მაღლიერებით ეთქვა სწორედ ვაჟასადმი მიძღვნილ და ჩარგალში დანერგილ ერთ თავის ბოლოდროინდელ ლექსში:

პატარა ნაპერწკალი ვარ
სამშობლოს დიდი ცეცხლისა...

ჩვენ ისლა დაგვრჩენია, კიდეც ერთხელ მაღლიერებით
შეცხედოთ ამ ჩაუქრობელ ნაპერწკალს.

ბიბლიოგრაფია:

ლეონიძე 2000: ლეონიძე გ., „საქართველოს ცრემლები“, ლექსები, (შედგენილი ნესტან ლეონიძის მიერ), თბილისი: 2000.

„გიორგი ლეონიძე“ 2001: საიუბილეო კრებული „გიორგი ლეონიძე“ (შემდგენელი – თამარ ბარბაქაძე), თბილისი: გამ-ბა „საარი“, 2001.

ლეონიძე 1962: ლეონიძე გ., „ნატვრის ხე“, თბილისი: გამ-ბა „ნაკადული“, 1962.

ლეონიძე 2000ა: ლეონიძე გ., ერთტომეული, (შემდგენელი – იზა ორჯონიკიძე, ლიტერატურის მუზეუმის გამ-ბა, თბილისი: 2000.

ლეონიძე 2000ბ: გიორგი ლეონიძე გ., „ნამცვრევი“, (შემდგენ-
ლები – რ.ჭიკაძე და გ.ჯავახიშვილი), თბილისი: „ინტელექტი“, 2000.

ლეონიძე 1954: ლეონიძე გ., ლექსები. პოემები, თბილისი: „სახელგამი“, 1954.

სურგულაძე 1992: სურგულაძე ა., პაატა სურგულაძე პ., საქარ-
თველოს ისტორია, (1783-1990), თბილისი: 1992.

შენიშვნები:

1) „...მოსიყვარულე შვილი იყო, მოსიყვარულე - დედის.
გულჩვილი იყო. დედის საფლავზე ცრემლებით ტიროდა. ბებიის
გარდაცვალების დღეებში, ბიძაჩემ ლევანს და მამას ერთ ოთახში
ეძინათ. დედა ამბობდა - როგორც პატარა ბიჭები, ისე ტიროდნენ
მთელ ღამესო“.

(ნესტან ლეონიძის მოგონებიდან: „ლიტერატურული საქარ-
თველო“, 1993 წ. 4 ივნისი).

2) გიორგი ლეონიძისა და ეფემია გედევანიშვილის შეუღლების
რომანტიკულ ისტორიაზე ნინო ტაბიძე მოგვითხრობს თავის მო-
გონებებში: „პაოლოს ქორწინებიდან რამდენიმე თვის შემდეგ მე და

ტიციანმა განათლებების კომისარიატში შევიარეთ, სადაც გიორგი ლეონიძე მუშაობდა. დერეფანი რომ გავიარეთ, ფანჯარასთან მტირალი გოგონა დავინახეთ. ტიციანს დავანახე. ეს ის გოგონაა, გოგლას რომ უყვარსო, მითხრა. გოგლასთან რომ შევედით, მაშინვე ისა ვკითხე, ფეფიკო რატომ ტირიდა-მეთქი. მის მშობლებს გაუგიათ, ერთმანეთი რომ გვიყვარს და ძალზე უკმაყოფილონი არიანო. თუ მართლა გიყვარს, ადექი და ჯვარი დაინერე!... მოდი, დღესვე მოვიტაცოთ... მართლაც, ჩვენ ფეფიკო თავის მეგობართან ნავიყვანეთ და დავმალეთ. ტიციანი ვახშმის გასაწყობად და სტუმრების დასაპატიჟებლად „ქიმერიონში“ გაიქცა. გოგლა და მე კი ბეჭდის საყიდლად გავვარდით ვერცხლის ქუჩაზე, მაგრამ, საუბედუროდ, ბეჭედი ვერსად ვიშოვეთ. მაშინ ჩვენი ბეჭდები შევთავაზე. გოგლამ და ფეფიკომ სიონში დაინერეს ჯვარი ჩვენი ბეჭდებით. ჯვრისწერის შემდეგ „ქიმერიონში“ მივედით ეტლით, ჩამოსვლისთანავე ახლად დაქორწინებულთ ბეჭდები მოვხსენით და მეეტლეს მივეცით, რადგან ფული არ გვქონდა. მერე ეს მეეტლე ერთი თვე დავვდევდა, რომ ბეჭდები გამოგვესყიდა...“.

3) მეგობართაგან ერთადერთმა – კოლაუ ნადირაძემ გააცვილა უკანასკნელ გზაზე.

4) უფრო დანვრილებით იხ.:

ნინო ჩხიკვიშვილი, „ამბავი დიდი სიყვარულისა – ლევან ლეონიძე და მარია ჰოფმანი“, თბ., „ინტელექტი“, 2006. (წიგნში შევიდა აგრეთვე მარია ჰოფმანის დღიური. გერმ. თარგმნილი მაია უნაფქოშვილის მიერ).

„ლევან ლეონიძე, დღიურები / ლევან ლეონიძე, მარია ჰოფმანი“. შეადგინა და გამოსაყ. მოამზადა ნინო ჩხიკვიშვილმა; მარია ჰოფმანის დღიური თარგმნა მაია უნაფქოშვილმა; თბ., „ინტელექტი“, 2013.

5) საინტერესო ვერსიაა გამოთქმული აგრეთვე გიორგი ქავთარაძის ამ პუბლიკაციაშიც:

„ერთხელ, ჯერ კიდევ სკოლის მოწაფეობის დროს, ვკითხა (ბაბუამისს გულისხმობს, ცხადია – ზ.ა.) ჩემი სამგორი თუ ნავიკითხავსო. მიუუგე: მთლიანად არა, გული ვერ დაუდე, ძნელი წასაკითხია, ერთფეროვანი მეჩვენა-თქო... მიპასუხა: შენ ჯერ ვერ ხვდები, რა არის „სამგორიო“, როცა გაიზრდები მაშინ ნაიკიხე და მიხვდებიო.

გავიდა ნახევარი საუკუნე, ნავიკითხე და ეჭვი გამიჩნდა: ხომ არ იყო „ბავშვობა და ყრმობის“ (გიორგი ლეონიძე. სტალინი. ბავშვობა და ყრმობა. ეპოპეა. ტფილისი, 1936) მნიშვნელოვანი ნაწილი „ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებად“ ჩაფიქრებული პოემის ნამსხვრევები.

სიტყვა „ნამსხვრევებს იმიტომ ვხმარობ. რომ 1948 წლის გაზეთ „კომუნისტში“ გამოქვეყნდა წერილი „სიმბოლიზმის ნამსხვრევები“, რომელშიც წინა, 1947 წელს გამოქვეყნებული ისტორიული პოემა „სამგორი“ და მისი ავტორიც კრიტიკის ქარ-ცეცხლში იყო გატარებული. არადა, მოგებული ომის შემდეგ, თითქოს უფრო ტოლერანტული გარემო უნდა შექმნილიყო, თუმცა სწორედ ამ დროს ჰქონდა ადგილი მორიგ ლაშქრობას „ფორმალიზმის“ წინააღმდეგ.

ვფიქრობ, რომ მოახლოებულმა, გარდაუვალმა საფრთხემ (რისი შეგრძნების უნარი საჭიროების დროს საქართველოში ყოველთვის იყო ხოლმე და ახლაც არის!) აიძულა პოეტი „დაემსხვრია“ თავისი ოცნება – შეექმნა საქართველოს ისტორიის პოეტური ვერსია (ამის შესახებ კიდევ უთქვამს) – და ამით გადარჩენაზე თითქოს მიგვანიშნებს ერთსადაიმავე წელს დაწერილი ორი ლექსი, ჯერ „ნიტას“ და მერე „სტალინს“. აღსანიშნავია, რომ 2012 წელს პრინსტონის უნივერსიტეტის მიერ გამოცემულ ნიკოს კაზანძაკის ეპისტოლარული მემკვიდრეობისადმი მიძღვნილ 875-გვერდიან წიგნში „ნიკოს კაზანძაკის რჩეული წერილები“, ავტორი პიტერ ბიენი აღნიშნავს, რომ პოემამ „ბავშვობა და ყრმობა“ გადაარჩინა ლეონიძე საბჭოთა რეჟიმის რეპრესიებისაგან“.

(პიტერ ბიენის ციტატა მოხმობილია: Peter Bien. The Selected Letters of Nikos Kazantzakis. Princeton University Press. 2012, p.289,, ხოლო საკუთრივ გიორგი ქავთარაძის ტექსტი გამოქვეყნდა გაზ. „ლიტერატურულ მესხეთის“, №9 (237)-ში, 2018 წლის სექტემბერში).

6) ამ საკითხით დაინტერესებულ მკითხველს შეუძლია იხილოს ლეონიძისეული გამოკვლევა „ცხოვრება ფიროსმანისა“ ლიტერატურული მუზეუმის მიერ 2000 წელს გამოცემულ კრებულში „გიორგი ლეონიძე“.

აქვე, ერთი ნაწყვეტი ნესტან ლეონიძის მოგონებიდან: „ფიროსმანის ქუჩაზე, №29-ში, სადაც ნიკო ფიროსმანი ცხოვრობდა, მემორიალის გახსნა უნდოდა. ოცნებობდა ფიროსმანის ძეგლზე. ერეკლეს, დავით აღმაშენებლის, თამარის ძეგლი უნდოდა თბილისში... თამარის ქუჩა და მოედანი... ფიროსმანის საფლავს დაეძებდა... უნდოდა ფილმი ფიროსმანზე. სცენარზე მუშაობდა. ფიროსმანის თვრამეტი სურათი გადასცა მუზეუმს, „ეს ერის საკუთრებაა და მე უფლება არა მაქვს, ჩემს ბინაში ჩავკეტო“. ათობით ხელნაწერი, საბუთი, სიგელი, უძველესი წიგნი გადასცა ხელნაწერთა ინსტიტუტს...“ („ლიტერატურული საქაროველო“, 1993 წ. 4 ივნისი).

ნიკო სამადაშვილი

1963 წლის 1 მაისი იყო. ბელინსკის ქუჩის მტვერში ვილაც უცნობი კაცი ეგდო. თავდაპირველად მთვრალი ეგონათ. კი ჰქონდა მსმელის გარეგნობა: ლაჟღაჟა, მელოტი, კეფიდან

სასოებით წამოვარცხნილი თმის ორი ღერით, ჩამრგვალებული მუცლით... უცნობი ვერ ლაპარაკობდა, მხოლოდ დროდადრო უმწეოდ ახელდა ცისფერ თვალებს... რომელიღაც გამვლელმა, დემონსტრაციიდან წამოყოლილი დროშა კედელს მიაყუდა, უცნობის გულის ჭიბიდან პირადობის მონშობა ამოიღო და წაიკითხა: „ნიკოლოზ მიხეილის ძე სამადაშვილი, ბუღალტერ-რევიზორი“, მერე ჩაილაპარაკა, – ამას კაი ფული ექნება ნამოვნიო, – და გზა განაგრძო.

ნიკო სამადაშვილი იმავე დღეს გარდაიცვალა საავადმყოფოში. სახლში რომ მოასვენეს, ოჯახში სულ ოთხი მანეთი აღმოაჩნდათ.

ერთი შეხედვით, თითქოს სწორედ ასე პროზაულად უნდა დამთავრებულიყო ცხოვრება ბუღალტერ-რევიზორისა, ღვინოში რომ ახრჩობდა თავის დარდსა და ვარამს, თავის ობოლ ბავშვობას, თავის პირველ სიყვარულს, თავის მუხთალ ბედს, თავის ვერნაპატრონებ ნიჭსა და გაცრუებულ იმედებს... და მხოლოდ რამდენიმე ადამიანი გარეშემოთაგან ხედავდა მწარე უსამართლობას მის სიკვდილშიც და მთელ მის ცხოვრებაშიც,

სასჯელის სახეობად რომ აღეჭვა თვით ნიკო სამადაშვილს და უკანასკნელ წუთამდე ვერ მოეძებნა ამ სასჯელის პირველმიზეზი...

ეს აღამიანები მისი ლექსების რვეულის პირველი მკითხველები იყვნენ. იმ რვეულისა, ოთხ მანეთთან ერთად რომ დაუტოვა ოჯახს უკანასკნელ, მაგრამ უკვე მარადიულ გზაზე მიმავალმა ნიკო სამადაშვილმა.

გადავშალოთ ეს რვეული, დღეს უკვე ჩვენი საკუთრებაც რომ გახდა, და თუ მოვინდომებთ ნიკო სამადაშვილის „ქერქგადაგლეჯილი“ გულის სიღრმეში ჩახედვას, ეს საოცარი პოეტი მისივე თვალით დავინახოთ:

*შენ ჩემში უსტვენ ვით საყდრის ჩიტი,
შენა ხარ ჩემი ნუგეშის დარი,
სულ კარვად მახსოვს, შენ რომ გამოჩნდი,
გარეთ ძაღლივით ყმუოდა ქარი.*

*ვერ გიპატრონე მე ლაზღანდარამ,
შენ სხვა მხევალი უნდა გყოლოდა,
ზეცა სივრცეებს აზანზარებდა
და მზე ყვიროდა ქვეყნის ბოლოდან.*

*შენ გადარებდნენ ბინდების ჭრიჭინს,
თუმცა სულ მუდამ ტოტს გცემდა ქარი,
ავადმყოფობა ევონათ, ბიჭო,
ლექსები ტანზე გამონაყარი.*

ამ სასოწარკვეთილი გაბედულებით თავისი თავისადმი მიძღვნილ ლექსს ასეც ჰქვია – „ბუღალტერ ნიკო სამადაშვილს პოეტ ნიკო სამადაშვილისაგან (თუ პირიქით)“.

და მაინც, ისე მგონია, რომ ნიკო სამადაშვილის მთავარი სატკივარი მის გაორებულ ცხოვრებაში კი არ იყო, მის გაუმზეურებელ ტალანტში, არამედ უფრო შორიდან, მისი ბავშვობიდან მოდიოდა და მთელ მის შემდგომ უიღბლობაში მოისმის ობლის ბალიშში ჩაგუდული ბლავილის გამოძახილი...

ნიკო სამადაშვილი 1905 წლის 19 ივლისს დაიბადა სოფელ ხიდისთავში, გორის მახლობლად. სამი წლისა არ იყო, მამა რომ

გარდაეცვალა. დედამ ხელი დაავლო უმცროს ქალიშვილს და ბაქოში გადასახლდა, სადაც ხელმეორედ გათხოვდა კიდევ.

პატარა ნიკო „ძალო ეკატერინეს“ ამარა დარჩა. ეს „ძალო ეკატერინე“ გახლდათ ნიკოს დიდედის – ეფემიას დაი, – ადრე დაქვრივებული და უშვილო.

ეფემია, როგორც ეტყობა, აშკარად არ წყალობდა შვილიშვილს. მისი დაი უფრო ღვთისნიერი აღმოჩნდა.

„ძალო ეკატერინე“ სამუდამოდ დარჩება ნიკო სამადაშვილის ხსოვნაშიც და მის პოეზიაშიც, ხოლო ამ სახელით დასათაურებული ნოსტალგიური ლექსი განსაკუთრებული სისათუთით გამოირჩევა:

*მახსოვს, შენ გზას გასცქეროდი, მელოდებოდი,
კაკლის რტოები ჩრდილსა ყრიდნენ ღობის ნაპირას.
ჩემი ცხოვრება გულზე განვა შავი ლოდით,
მუდამ მეძახდი, ჩემო კარგო, ცისმარე დილას.*

*მე არ ვიცნობდი დედის ალერსს, მაგრამ შენს ზრუნვას
ხომ დაგზმუოდი, ჩემო ძალო, როგორც მოგვერი.
ქარი ცეკვავდა დიდ ვერხვების უზუნდარაზე
და დანახვისი იდვა როგორც ძველი საბძელი.*

დაბოლოს –

*მე გიწოდებდი არა ძალოს, მხოლოდ დედილოს,
მიყვარდა შენთან შენს კალთაში სიზმრების ცქერა.
დამიძახებდი, ბიჭო, მოდი, ცისმარე დილას,
მეც ხომ მიყვარდა შენი სითბო და შენი კერა.*

შესაძლოა, ეს ურთიერთობანი, სინამდვილეში არც ისეთი იდილიური იყო. ყოველ შემთხვევაში, ბიოგრაფიულ ნარკვევში, რომელიც პოეტის ქალიშვილის, მზია სამადაშვილის კალამს ეკუთვნის, ერთი პასაჟი უსიამოვნოდ გჭრით ყურს: როდესაც ნიკო სამადაშვილმა „1925 წელს თბილისის უნივერსიტეტში დააპირა სწავლის გაგრძელება, ... საცხოვრებელი ადგილიდან ცნობა ვერ წარადგინა – სოფელ ხიდისთავის კომლთა სიიდან

ამოწერილი აღმოჩნდა. გამზრდელმა ქვრივმა, ქ-მა ეკატერინემ კი განაცხადა – აქ ნიკუშას არაფერი ეკუთვნისო! უდედოდ გამზრდილს მამის ქონებზეც უარი უთხრეს, მშობლის სახსოვრად მხოლოდ ერთი ვერცხლის კოვში ერგო“ (სამადაშვილი 2004: 582).

მიუხედავად ამისა, თუკი რამ წყენა ახსოვდა ნიკოს ბებიისა თუ „ძალო ეკატერინესაგან“ – წყენად ღარჩა; როგორც მისი ქალიშვილი იგონებს, ხიდისთავშიც ამოიკვეთა ფეხი, მაგრამ ამ „ყოფით წყენას“ ლიტერატურაში აღარ გადაუნაცვლებია – ყოფაშივე ღარჩა... აი, მიტოვებული შვილის გაუნელებელი ტკივილი კი შეუხორცებელ იარად დაემჩნა ნიკოს ცხოვრებასაც და პოეზიასაც:

*... ბავშვი ობოლი, თოთო, საწყალი,
გუშინ კარდაკარ ეძებდა დედას.*

თავის არსებობას ნიკო სამადაშვილი რაღაც ერთიან მსხვერპლშენივნად აღიქვამდა, სადაც განგებას მისთვის სწორედ ზვარაკის როლი განემზადებინა:

*აქ შეგენივ ნეტავი, დედავ,
თავი დამედო და დაგეკალი,
აღბათ, ოდესმე წესს ამივებდა,
შავი ღრუბლების ცივი წინწკალი.*

ბავშვობიდან გამოყოლილი ცხოვრების შიში, სურვილი ვისმე კალთას ამოფარებისა, „ქვეყნიერების დაგებულ კაკანათს“ რომ გადაურჩეს, ეს შიში, ჭოტის კივილით რომ იწყება და კივილითვე რომ მთავრდება, კაცს თუ დასჩემდა, მას ვეღარაფერი იხსნის. ცოტა ხნით შველა ღვინოსაც შეუძლია, ლექსსაც, აღბათ, ვარსკვლავიანი ცის ცქერასაც, თუკი ვარსკვლავებს „მარადისობის ჭუჭრუტანებად“ აღიქვამ, ცხადია...

ობლობის სუსხმა ბავშვის გულის გახევება თუ ვერ მოახსნო, მისთვის მომადლეებული შვილობრივი სითბო ვისმე ღვთისნიერს ერგება: ასეთი შვილობრივი გრძნობით უყვარდა

ნიკოს თავისი აღმზრდელი „ძალო ეკატერინე“ და შემდგომში კი – მისი მფარველი, უფროსი მეგობარი და მასწავლებელი ერეკლე ტატიშვილი.

მოდიოთ, „ერეკლე ტატიშვილის პორტრეტი ახალგაზრდობაში“ (ჯოისის პერიფრაზს თუ მივმართავთ) ისევ და ისევ მისი შევირდის თვალით დავინახოთ: „1918 თუ 1919 წელს გორში გამოჩნდა ევროპიულად ჩაცმული, საშუალომდებრივი, ოქროს ახალგაზრდა, ლამაზი მამაკაცი. რა თქმა უნდა გორელებს მანამდე უამრავი თანამემამულე ენახათ ევროპიდან დაბრუნებულნი, ევროპიული ქუდით და ჰალსტუკით, მაგრამ ასე არავისთვის არ მიუქცევიათ ყურადღება, როგორც ამ ყმაწვილისთვის – ეს გახლდათ ერეკლე ტატიშვილი. კაცს, რომელსაც დასერილი ჰქონდა მთელი ევროპა სტამბოლიდან ლონდონამდე, ბერლინიდან ნეაპოლამდე. კაცი, რომელიც მოწინებით ისმენდა ფილოსოფოს ვუნდტის, სოციალისტ ჟორესის, ანარქისტ ბაკუნინის და პირქუშ ოსვალდ შპენგლერის მეტყველებას. კაცი, რომელიც ღამეებს ათენებდა ვეებერთელა ქალაქების დანსინგებში, საეჭვო ადგილებში და თან ეწაფებოდა ფრიდრიხ ნიცშეს თავანწყვეტილ თხზულებას, პრუდონის გახელებულ წინასწარმეტყველებას, შელის ფაქიზ პოეზიას, ბოდლერის – ბოროტ ყვავილებს“ (სამადაშვილი 2004: 458).

ერეკლე ტატიშვილი გერმანულ ენას ასწავლიდა გორის ვაჟთა გიმნაზიაში, რომლის მოწაფეც გახდა ნიკო 1917 წელს, იმავე გორში სასულიერო სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ.

„ერეკლე პოეტის მიმართ ყოველთვის დიდ მზრუნველობას იჩენდა, – წერს მზია სამადაშვილი მამამისისადმი მიძღვნილ წიგნში, – 1920 წელს, გორის დიდი მიწისძვრის დროს, ნიკო და მასთან ბაქოდან სტუმრად ჩამოსული და, ელენე, ბიძამ, მიხეილ კობერიძემ, ჩამოიყვანა თბილისში. ელენეს თვითონ ზრდიდა, ნიკო კი უპატრონო ბავშვთა სახლში მიიყვანა. ერეკლე ტატიშვილმა ნიკო ამ სახლიდან გამოიყვანა და ინგლისურენოვან კერძო პანსიონში მიაბარა, რომლის დირექტორი ინგლისელი

ქალბატონი იყო. სწავლის ფულს, რასაკვირველია, ერეკლე იხდიდა. ნიკო პანსიონში სწავლობდა, ვიდრე გორში სწავლა არ აღდგა. სამწუხაროდ, მის არქივში ინგლისელი ქალბატონის სახელი და გვარი ვერსად ვნახეთ. ინგლისში გამგზავრებისას, ამ ქალბატონმა ნიკოს სთხოვა, თან გაჰყოლოდა, შეჰპირდა, რომ იშვილებდა და შესაფერის განათლებასაც მისცემდა, მაგრამ თავისი საყვარელი მონათფისაგან უარი მიიღო“ (სამადაშვილი 2002: 11).

გორში დაბრუნებული ნიკო უკვე „გასაბჭოებელ“ გიმნაზიაში განაგრძობს სწავლას, რომელსაც ან „ჰუმანიტარული ტექნიკუმი“ ეწოდება. ერეკლე ტატიშვილი თბილისშია. მაგრამ ის ერთი, ყველასაგან გამორჩეული გორელი მონათფე ყოველთვის რჩება მისი თვალთახედვის არეალში.

„სამადაშვილი, როგორც პოეტი, ერეკლე ტატიშვილის აღმოჩენაა, – იგონებდა პროფესორი გაიომ იმედაშვილი, – ... ჩვენი მასწავლებელი, მოძღვარი და მეგობარი ერეკლე ტატიშვილი დაბეჭითებით გვიმტკიცებდა, რომ სამადაშვილი არის დიდი პოეტი და საყურადღებოა არა მხოლოდ საქართველოს მასშტაბით. ამის გაზიარება მაშინ მიახლოებითაჲკი შეუძლებლად მიგვაჩნდა. დრომ გვაჩვენა, რომ ეს დიდი აღიარება უსაფუძვლო არ ყოფილა“ (სამადაშვილი 2002: 42).

ნუ დავივიწყებთ, რომ აქ გასული საუკუნის ოციანი წლების დასასრულზეა ლაპარაკი: ამ დროისათვის ნიკო სამადაშვილი ავტორია სულ რამდენიმე ლირიკული ლექსისა, რომლებსაც განდობილთა ვიწრო წრეში კითხულობს: გამოქვეყნებული კი ორად-ორი ლექსი აქვს გორის რაიონულ გაზეთში „წითელი ქართლი“ – ერთი ლენინზე და მეორე წითელ არმიამზე.

რა იყო აქ მეტი?! – ოცი წლის ყმანვილის სოციალური ილუზიების ანარეკლი, თუ ფარული პატივმოყვარეობით ნაკარნახევი სურვილი თავისი გვარისა და სახელის გაზეთში ხილვისა?! თუ ერთიცა და მეორეც?! ასეა თუ ისე, მიამიტური სტრიქონები „წითელი ქართლიდან“ კიდევ ერთხელ შე-

გვახსენებენ, რაოდენ საფრთხილოა ერთი, ზედაპირული შთაბეჭდილებით, პოეტის ნიჭისა და მომავლის განსჯა.

მით უფრო დასაფასებელია ერეკლე ტატიშვილის ინტუიცია და ის დაბეჭითება, რომლითაც იგი თავის უმცროს მეგობარს ლექსების გამოქვეყნებისაგან თავის შეკავებას ურჩევდა. როგორც არჩილ სულაკაურმა გაიხსენა, ერეკლე ტატიშვილის სიკვდილის შემდეგ, ნიკოს მაინც უცდია გამოქვეყნებინა თავისი ლექსები, მაგრამ უშედეგოდ...

ის ლექსები, რომელთა დაბეჭდვაც ნიკო სამადაშვილს ასე ეწადა, მხოლოდ ავტორის სიკვდილის შემდეგ გამოქვეყნდა გაზეთ „ლიტერატურულ საქართველოში“ 1967 წლის 28 ივლისს. წინათქმა ეკუთვნოდა თამაზ ჩხენკელს, რომელმაც, საზოგადოდ, ბევრი რამ გააკეთა იმისათვის, რომ ქართველ მკითხველს გაეცნო და გაეთავისებინა ეს უჩვეულო პოეტი.

ერეკლე ტატიშვილის სიფრთხილე დღეს სავსებით გასაგები ხდება: იგი ხომ სხვაზე უკეთ ხედავდა, რომ სამადაშვილის პოეზიის მაგნიტიზმი პარადოქსულად უკავშირდებოდა მისივე მინუსებს – ლიტერატურული ტრადიციიდან განდგომას, პოეტიკის კანონების არცოდნას თუ არაგათვალისწინებას, რაღაც იშვიათ სიჭიუტეს, რომლის გამოც ნიკო ერთხელ უკვე დაწერილ ტექსტს არასოდეს უბრუნდებოდა...

როგორც ეტყობა, ერეკლე ტატიშვილს ეშინოდა, რომ სამადაშვილის თვითმყოფადობა, ველური წარმოსახვა და განცდის სიმძაფრე უთუოდ დაოკდებოდა (ქვეყნობიერად მაინც) და აღიარებული ლიტერატურული კალაპოტისაკენ წარიმართებოდა, ნიკოს თავისი ლექსებისათვის მომავალი რედაქტორების თვალით რომ დაეწყო ცქერა.

სხვათა შორის, ორიოდე მისი საიუბილეო ოდის სწორედ ამგვარი „გაშალაშინება“ დღეს გაცილებით უფრო გვეუცხოვებათ, ვიდრე ის ყურისმომჭრელი და გაუმართავი სტრიქონები, კოჟურად რომ ემჩნევა სამადაშვილის არაერთ ლექსს.

ეს პრეტენზიები იმნამსვე გავიწყდებათ, როდესაც ნიკო სამადაშვილის სულისშემძვრელ პოეტურ ავტობიოგრაფიას უბრუნდებით:

*მზე გადიოდა ცას ბორანივით.
ტყეში შიშველი ქარი კიოდა.
ლექს იძახოდა ხიდან ყორანი
ქრისტე მოჩანდა საიჭიოდან.*

*ძლივს ვამშვიდებდი მოქანცულ ჩიტებს.
თვალს მიშტერებდა წარმართის ლოცვა.
ლოდებზე იჭდა გიჟი პოეტი,
კვნესოდა მთების ყრუ გარემოცვა.*

*დაფლეთილ სხეულს, დაღალულ ფიქრებს,
ახსოვდათ მხოლოდ სიცოცხლე მკვდარი.
სადღაც ეშოვნათ კუბო ჭიბვირებს
და მოენერათ ზედ ჩემი გვარი!*

ნიკო სამადაშვილის ლექსებში შეხვდებით საუკუნის დასაწყისის დეკადენტური რეკვიზიტისათვის დამახასიათებელ „მკვნესარე ბალდახინებს“, „ქაოსებს“, „მკრთალ პანაშვიდებს“, მაგრამ თავისი სულის შეშფოთება მან ირეალური სურათების ისეთი წყებით გამოხატა, რომელთაც ფერწერულ ტრადიციასთან მეტი ჰქონდათ საერთო, ვინემ ლიტერატურულთან.

ეს მხატვარი (ანუ – პოეტი) რაღაც უცნაურად უნაცვლებს ერთმანეთს სიკვდილ-სიცოცხლეს: სიცოცხლის სურათში, როგორც წესი, სიკვდილის კლანჭია ჩახატული, თვით სიკვდილი კი, ასევე მოულოდნელად, ამეტყველებული და ამოძრავებულია.

არის რაღაც სიურეალისტური იმაში, რომ „ცხედარი სარეცელზე ხენეშის“, „საკინძის ღილებს იბნევს“ ან „მოთქმით ტირის“... თუმცა, თუკი არსებობს „ეგზისტენციალური შიში“, უფრო მაშინ მოგეძალებათ, როდესაც „მსოფლიოს გარეთ პირქვე დაგდებულ“ პოეტში ბელინსკის ქუჩაზე დაცემულ უცნობს ამოიკნობთ; როდესაც სამადაშვილის თვალით დაინახავთ დედამიწის მეტაფიზიკურ სურათს: „ბარით გადმოყრილ ქვიშასა

და ნაგავს“; „დიდ სასაფლაოს“; „ჯვარცმის შავ ღედანს“ – კოსმიურ სიბნელებში გატყორცნილს...

გარკვეულ მომენტამდე, ამ სივრცობრივ მასშტაბს მაინც პოეტურ პირობითობად აღიქვამთ, მაგრამ დგება წუთი, როდესაც თავის მომავალ სამარესთან მდგომი ადამიანის შიში გადმოგედებათ და იმ, კოსმიური თუ სიკვდილის სუსხისაგან გაგაჟრუოლებთ...

თვით ნიკო სამადაშვილისათვის, როგორც ეტყობა, ეს შეგრძნება ჩვეული რამ იყო. დასტურად ამისა, მისი ერთ-ერთი პროზაული ჩანახატის „უცნაური ხელობის“ გამორჩეულად ნიშანდობლივ პასაჟს შეგახსენებთ: „...სასაფლაოზე დილის მდუმარება სუფევდა. გუნდის ხეები ფრინველების ურიაშულით გაოცნებულნი წუხანდელ სიზმრებს ჰაერში აფრიალებდნენ.

როყე მესაფლავე ბარის ტარზე დაყრდნობილიყო, პატარა გაცრეცილი ნაბდის ქედი შუბლზე ჩამოეფხატა და შინ მოყვანილ თამბაქოს ღეჭავდა.

შუადღე მიიწურა, როცა დიდ გზაზე კიდევ გამოჩნდა გვირგვინები, ხალხი... მოხუცი ძეგლები ხელის გულის ქვეშ გასცქეროდნენ ახალ სტუმარს და ღრძო თვალებით ილიმე-ბოდნენ.

ხეპრე მესაფლავე მხარზე ბარგადებული (ჩვენ ერთხელაც შევხვდებით ამ მესაფლავეს! – ზ.ა.) საფლავეებს შორის დაძრწოდა. დაღვრემილ ქანდაკების ზურგს უკან დამალული სიკვდილი მესაფლავეს ჩუმად თვალს ადევნებდა, რომ როგორმე ფეხები შემოემტვრია. გონებაშერყეული ღმერთი დაკონკილი ტანისამისით, წელკავამართული, ყაყანა კაცობრიობას წარმავალობის იალაღებზე აძოვებდა. ხანდისხან დამფრთხალი განგების ღრიანცელი ისმოდა: „ – საით მიედინებით თქვე ოხრებო?!“ ფერდჩაცვნილი ნაგაზები ყეფდნენ, ყმუოდნენ და მერე რა!..

ღამით ადამიანთა ფარეხებში მაინც წივილ-კივილი ისმოდა. ადამიანები ჭილყავებზე უარესად ჩხოდნენ“ (სამადაშვილი 2004: 395).

ნიკო სამადაშვილის პროზაული მემკვიდრეობის შეფასებასთან დაკავშირებით, ძალზე საინტერესოა გერონტი ქიქოძის ნიკოსადმი მიწერილი ერთი წერილი, რომელშიც სწორედ ეს თემაა აღძრული: „ძმაო ნიკო, – წერდა გერონტი ქიქოძე, – მე ყურადღებით წავიკითხე თქვენი ნაწერები: არ ვიცი, რა გუნოდო მათ: ფილოსოფიური მოთხრობები, ესკიზები, პატარა პოემები პროზაში თუ სხვა რამე. თქვენს მთავარ ღირსებას ის წარმოადგენს, რომ თქვენ არ დადიხართ გატკეპნილი გზებით და არავის არ ბაძავთ. მთავარი შთაბეჭდილება, რომელსაც თქვენი ნაწერები იძლევა, ჩემის აზრით, არის სამყაროს დაშლის შეგრძნება, რაღაც კოსმიური ტრაგედია, რომელსაც ზოგიერთი სხვა თანამედროვე მწერალიც გრძნობს, მაგრამ სულ სხვანაირად გადმოსცემს“ (სამადაშვილი 2004: 491).

თუმცაღა, იმავე წერილის ავტორი, სტენდალისა და ბალზაკის თაყვანისმცემელი და ქართულად მთარგმნელი, გულახდილად ლაპარაკობს სამადაშვილისეული თხრობის მანერის მისთვის მიუღებელ ფორმაზეც: „რაც შეეხება ფორმას, – განაგრძობს გერონტი ქიქოძე, – მე ის სუსტი, დაუმუშავებელი ან ნაკლულოვანი მეჩვენა. უბრალო ყოფაცხოვრებითი ამბები არეულია ფილოსოფიურ აბსტრაქციებში, ბევრი რამ ძალიან ბუნდოვანადაა გამოთქმული და ძნელი გასაგებია თვით მაღალკვალიფიციური მკითხველისათვის, სიუჟეტი ნაკლებ საინტერესოა ან საწინააღმდეგოდ სწყდება, ზოგიერთი მხატვრული სახე მეტისმეტად ნაძიები და ძალდატანებული სჩანს“ (სამადაშვილი 2004: 491).

ორმოცი წლის შემდეგ, ნიკო სამადაშვილის პოეტური პროზის პირველი პატარა კრებულის („შეხვედრები და სინანული“) წინათქმაში, როსტომ ჩხეიძე თხრობის სამადაშვილისეულ სტილს ასე ახსნის: „მოთიანობაში ეს ერთი საერთო სტილია (თუ არ ჩავთვლით ჩანაწერების ცალკეულ სატირულოსა თუ ირონიულ პასაჟებს, რაც უცხოა მისივე პოეზიისათვის), ენობრივადაც ერთიან სამოსელშია მოქცეული; მკვეთრი პოე-

ტური მეტყველება კი იწვევს თხრობის პათეტიკურსა და ეგზალტირებულ მანერას, ექსპრესიულსა და მთრთოლვარე განცდას, შობს სწორედ იმგვარ სტილს, რაც ქმნის სევდის, იდუმალებისა და ამ ამალღებულის განწყობილებას და რამაც ამ სევდით, ამ იდუმალებითა და ამალღებულის განცდით უნდა განგვემჭვალოს“ (სამადაშვილი 1995: 16-17).

სწორედ ამგვარი განცდით დავუბრუნდეთ ჩვენი თხრობის ძირითად ქარგას: ნაკლებ თუ მეტად მნიშვნელოვან მოვლენათა იმ ფატალურ წყებას, ესოდენ დრამატულს რომ ხდის ნიკო სამადაშვილის ბიოგრაფიას და ამოსუნთქვის საშუალებას არ აძლევს არც პოეტსა და არც ბუღალტერს.

თავისი დაობლებაც, უმცროსი დის ნაგვიანევი გაცნობის შემდეგ, მისი უეცარი სიკვდილის ამბავიც, დაპატიმრების მოლოდინიც – ყოველივე ესაა, ნიკო სამადაშვილს რომ ათქმევინებს: „ჩემი გაჩენა მიეზღოს ცეცხლად, ვისაც ეს ჩემი იღბალი მართებს“, სიკვდილს რომ ანატრებიწებს და თავისსავე შესანდობარს შესამევს:

*ხე ეკლესიის მათხოვარს ჰგავდა,
თითქოს გულს ქრისტემ ხელი დარია,
შენი ფიქრების ჩრდილთა ტორტმანი
მტრედის სიზმრებში მომიპარია.*

*რომ ფოთლებიდან მეცქირა დიდხანს,
როგორ მალავდა ცრემლს მეგობარი,
და დამელია ბნელ ლუდხანაში
ჩემი ცხოვრების შესანდობარი.*

ნიკო სამადაშვილის ცხოვრების დრამას თუ დავუბრუნდებით, მისი უიღბლო სტუდენტობაც უნდა გავიხსენოთ, 1925 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიურ ფაკულტეტზე ჩარიცხვით დაწყებული და დამთავრებული, მეორე კურსიდან გარიცხვით (ეს უკვე 1928 წელია) ჩაუბარებელი გამოცდების მიზეზით.

„ოჯახური უსახსრობის გამო უნივერსიტეტს თავი გავანებე, – წერდა თვითონ ნიკო ავტობიოგრაფიაში, – და მოვეწყვე მოანგარიშეთ. გორში მქონდა დამთავრებული საბუღალტრო კურსები. მას აქეთ ვმუშაობ ბუღალტერ-რევიზორის თანამდებობაზე“.

ნიკო სამადაშვილის ცხოვრების მდინარეა ორჯერ შეწყდა იძულებით: პირველად ომის დროს დააპატიმრეს, სოფელ სადგერში (1943 წლის იანვარში) – თხუთმეტი წლის წინ „ახალგაზრდა მარქსისტთა“ არალეგალურ წრეს ხელმძღვანელობდით, მეორედ – უკვე ომის შემდეგ, 1947 წელს, ამჯერად მის რევიზორულ საქმიანობასთან დაკავშირებით. ბედად (თუკი შეიძლება ამას „ბედი“ დაერქვას), ორივე დაპატიმრება წელიწადზე მეტ ხანს არ გაგრძელებულა.

ნიკო, როგორც ეტყობა, სუფრის კაცი უფრო იყო, ვინემ ოჯახისა და თუკი ჰქონდა კიდევ რაღაც გამოარჩენა თავისი რევიზორობიდან, ისევ და ისევ მეგობრულ სუფრას ახარჯავდა: აქ იყო მისი სტიქია, აქ მოეძალებოდა ხოლმე ლექსის თქმის სურვილი, აქ ისმენდა დატუასებისა და აღიარების იმ სიტყვებს, რომლებიც, დროდადრო, ყველაზე თავმდაბალ შემოქმედსაც კი სჭირდება...

ოჯახი ვახსენე: პირველი ცოლი ნიკოს ადრე შეურთავს და ადრევე გასცილებია – ეს ყოფილა ძალზე ლამაზი ბერძენი ქალი ევა ჩაკალიდი. მათი რომანტიკული მიმოწერის ნაწილი გადარჩა და გამოქვეყნდა კიდევ.

ამის შემდეგ, ახლა უკვე სადგერში (ბორჯომის მახლობლად) ხანმოკლე მასწავლებლობისას, ოცდათერთმეტი წლის ნიკო მოიხიბლა თავისი თხუთმეტი წლის მოწაფით – მარიამ ამანათაშვილით და ჩამოიყვანა კიდევ იგი თბილისში. მარიამს, ნიკოს სამი შვილის დედას, არასოდეს არ დასცდენია საყვედური, რომ მისი პოეტი მეუღლე მთელი ცხოვრება უბით ატარებდა თავისი პირველი სიყვარულის – მათიკო მაისურაძის სურათს, იმ მათიკო მაისურაძისა, ხიდისთავში მშობლებმა არასგზით რომ არ გაატანეს ღარიბ და ობოლ თანასოფელელ ბიჭს.

გულის სიღრმეში მიუყჩეხელი პირველი სასიყვარულო მარცხის ტკივილი გამოკრთებოდა ხოლმე ნიკო სამადაშვილის ლექსებში, მაგრამ, საზოგადოდ, სასიყვარულო ლირიკამ მასთან „ვერ იხარა“ და პირველობა სხვა თემებსა და განწყობილებებს დაუთმო.

ნიკო სამადაშვილმა საკუთარი მითოლოგია შექმნა: წარმართის სითამამით დასეირნობს იგი ბიბლიურ პანთეონში, სადაც, ხან „გოლგოთის მთიდან მორეკილ ღმერთების ჯოგს“ გადააწყდება, ხან „შეშინებულ მოხუც მაცხოვარს“, ხან „გზად მომღერალ წმინდანებს“, ხან „გაბუტულ ღვთისმშობელს“, ხან კი, გაკვირვებული თვალს გააყოლებს „შეშლილი ღმერთის ცეკვას“...

ის გაშინაურება და ფამილარობა, რაც სხვასთან მკრეხელობად მოგეჩვენებოდათ, სამადაშვილთან რაღაც იშვიათ სითბოს იძენს, ხოლო ბიბლიური და ქართული რეალიების, დროისა და სივრცის უცნაური ნაზავი, სრულიად მოულოდნელ, ვიზუალურ დამატერებლობას:

*წარმართთა ძვლებზე იდგა ტაძარი,
ზევით ლეგენდა მიჰქონდათ მთიებს,
ძირს წმინდა ნინოს ნაფეხურები
ჰგავდნენ სისხამზე მოკრეფილ იებს.*

*ვით უკვდავება, წყარო ანკარა
აცისკროვნებდა ირმების ფერდობს.
ქრისტემ ბავშვობა აქ გაატარა
და ღვთისმშობელი უგვიდა ეზოს.*

ისევე ცხადლივ, როგორც ეს ატენის სიონის ეზო, დაინახა ნიკო სამადაშვილმა თავისი საფლავის ბორცვიც და თავისი სიკვდილსშემდგომი სიცოცხლეც:

*გათხრილ საფლავთან მესაფლავე გაისეირნებს,
ბედუმრუნველი, მუხანათი, წირპლების რული,
კაცი, რომელიც უცქეროდა ქვეყნის სეირებს,
როგორც ჭინჭარი, როგორც ძეძვი, როგორც ველური.*

*გაგასვენებენ საძნე ურმით, ფოთლებშემოყრილს,
ნიშა ხარები დაფრთხებიან მონასტრის გეგვით.
ქანდაკებები ნაძვებიდან დაიყვირებენ
და კრუხებივით დაფრთხებიან ციდან მშვეები.*

*ჩამობნელდება... მტირალ წნორებს წაუვით გული.
უკვდავებაა, სიცოცხლეზე რომ ისეირებს...
და მესაფლავე მახინჯ მხარზე ბარგადებული,
სასაფლაოზე, პურის ჭამით გაისეირნებს.*

ცოცხალ, ბედის უსამართლობით მიწაზე გართხმულ ნიკო სამადაშვილს თავისმა ღრომ გულგრილად გვერდზე ჩაუარა. და მხოლოდ მისი სიკვდილიდან კარგა ხნის შემდეგ, როცა ობოლმა საფლავმა რაღაც უჩვეულო ფერისცვალება იწყო, მოტრიალდა, საფლავის ქვასთან შეჩერდა, თავი დახარა და, როგორც იქნა, ამოიკითხა ნიკო სამადაშვილის სახელი...

ბიბლიოგრაფია:

სამადაშვილი 2002: სამადაშვილი მ. „უცნობი ნიკო სამადაშვილი“, თბილისი: „დიოგენე“, 2002.

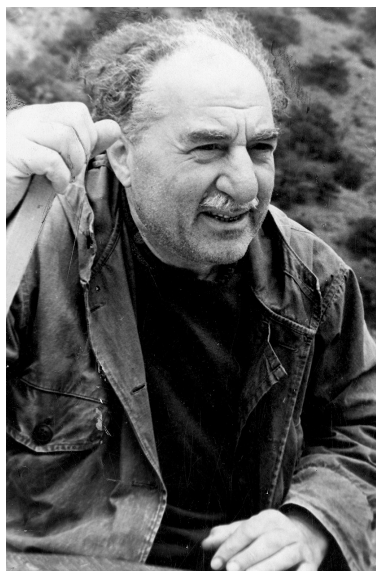
სამადაშვილი 1989: სამადაშვილი ნ. „წუთისოფლიდან უკვდავე-ბამდე“, თბილისი: „ნაკადული“, 1989.

სამადაშვილი 2004: სამადაშვილი ნ. „ფერისცვალება“, თბილისი: გამ-ბა „ლიტერატურის მატთან“, 2004.

სამადაშვილი 1995: სამადაშვილი ნ. „შეხვედრები და სინანული“, თბილისი: „მერანი“, 1995.

ლევან გოთუა

იმისათვის, რომ ლევან გოთუას ცხოვრების გზას მივა-
დევნოთ თვალი, XX საუკუნის დასაწყისის თბილისში უნდა
გადავინაცვლოთ, ცნობილი საზოგადო მოღვაწისა და პუბლი-
ცისტის, პარტენ გოთუას ოჯახში, სადაც ვაჟიშვილის, ლევანის
დაბადებას ზეიმობენ – 1905 წლის
10 მარტია.

თუ ყურადღებით გადავი-
კითხავთ ლევან გოთუას და-ძმის
– თინა და ალექსანდრე გოთუების
წიგნს – „თავგადასავალი ლე-
ვან გოთუასი“, თვალწინ წარმო-
გვიდგება კლასიკური ნიმუში
გასული საუკუნის დასაწყისის
ქართველი ინტელიგენტის მრავალ-
შვილიანი ოჯახისა – არც სიმ-
დიდრით გამორჩეულის, მაგრამ
არც გაჭირვებულის, წიგნიერი,
გალაღებული ბავშვებითა და,

ამასთანავე, უფროს-უმცროსობის დაუნერგლი კანონების დაც-
ვით... მოკლედ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ბავშვობა ლევან
გოთუას ნამდვილად ბედნიერი ჰქონდა.

ჩეკისტური მაუზერები ამ ჰარმონიულ ატმოსფეროში
საქართველოს „ბოლშევიზაციის“ პირველსავე წელს (ანუ – 1921-
ში) ყველაზე არაშესაფერის მომენტში გაიელვებენ – ლევანის
მამიდის, მაროს ქორწილის დროს.

ჩეკისტები თავს წაადგნენ მექორწილეებს და სიძე, ორი
მეგობრითურთ, ხოლო პარტენ გოთუა – უფროსი ვაჟიშვილებით

(არჩილითა და ლევანით) თავის „უწყებაში“ წაასხეს, ძერჟინსკის(!) ქუჩაზე. მართალია, ცოტა ხანში ყველანი გამოუშვეს, მაგრამ „ნათელი ერა“ რომ დაიწყო, მართლაც ნათელი იყო...

ნათქვამია, „ყოველ საუკუნეს აქვს თავისი შუა საუკუნეები“. ლევან გოთუასათვის საბედისწეროდ, მისი ცხოვრების ყველაზე აქტიური წლები სწორედ ამ ბნელუბამობის პერიოდს დაემთხვა.

იმუამინდელ ქართულ ინტელიგენციაში ძნელად მოიძებნებოდა ოჯახი, რომელსაც არ შეეხებია ათწლიანი ინტერვალებით განმეორებული რეპრესიები. მაგრამ, იმავე ინტელიგენციაში, ცოტა ვინმე თუ „დაიტრაბახებდა“, რომ ცხოვრების 66 წლიდან – 22, ანუ ზუსტად მესამედი, ციხეებსა და გადასახლებაში გაატარა!

ლევან გოთუაზე ლაპარაკისას, აქვე უნდა ითქვას, რომ მას, როგორ ეტყობა, გულს უმძიმებდა ეს თემა, ხოლო სიტყვა „ტრაბახი“ კი საერთოდ არ მოიძიებოდა ამ იშვიათად თავმდაბალი, თუმცა შინაგანი ღირსებით აღსავსე ადამიანის ლექსიკონში (აქვე დავსძენ, რომ ლევან გოთუას ფსიქოლოგიური პორტრეტით სიღრმისეულად დაინტერესებულ მკითხველს შეუძლია გაეცნოს ცნობილი ქართველი ფსიქოლოგის, ვლადიმერ ნორაკიძის საგანგებო, პროფესიონალურ გამოკვლევას „ლევან გოთუა. ფსიქოლოგიური პორტრეტი“ (1976 წ.).

უცნაური რამ მოხდა: უშუალო გამოძახილი იმ, ზემოხსენებული 22 წლისა ლევან გოთუას შემოქმედებაში, ვგონებ, ერთადერთი ნოველაა („იმედთა სანერგე“). დანარჩენი – ან იმწუთიერი ჩანაწერებია, ან ახლობლებთან მიწერილი წერილები (დრამატული, ხატოვანი და ძალზე შთამბეჭდავი. მაგრამ, ეს მაინც ეპისტოლარული ჟანრია და არა პროზა). ისე მგონია, მთელი თავისი შეძრწუნება ნანახითა და განცდილით, ლევან გოთუამ „დროში შეანაცვლა“ და ამიტომაც ახლავს მის ისტორიულ პროზას თვითმხილველის ჟრუანტელიცა და, იშვიათად გამონათებად, მაგრამ მაინც – იმედიანი ნაპერწკალიც. ეს თვისება რომ არ ჰქონოდა – ალბათ ვერც გადარჩებოდა.

ლევან გოთუას სიყრმისა და სიჭაბუკის წლების თვალ-მიდევნებისას გენიშნებათ, როგორ გადადის ლევანისა და მისი უფროსი ძმის – არჩილის უწყინარი გართობანი „ცეცხლთან თამაშში“ (ინიციატორი მეტწილად ლევანია, როგორც უფრო მკვირცხლი და რისკიანი, დინჯ და მუყაით არჩილთან შედარებით). აბა, დააკვირდით, როგორ იპარებიან ძმები სახლიდან 1921 წლის თებერვალში რუსული მე-11 არმიისაგან „თბილისის დასაცავად“. ერთი კვირის შემდეგ უკან ბრუნდებიან, გაციებულები, შეძრწუნებულები ნანახით და თავისი უმწეობით... მშობლების გაფრთხილების მიუხედავად, ბიჭები მაინც არ იშლიან კოჭორთან ნაპოვნი თოფით თამაშს, – ჯერ კიდევ ბავშვები არიან, მაგრამ გულანთებული ბავშვები... ვაი რომ, ორივეს მოუწევს „დაბრძენება“ – ლევანს მეტეხის ციხეში (სადაც ის 1924 წლის აგვისტოში, მამამისთან ერთად დაპატიმრებული, შვიდ თვეს გაატარებს); არჩილს კი ავადმყოფის საწოლში, რომელსაც მიეჭაჭვა და რამდენიმე წელიწადში აღესრულა კიდევ საბედისწეროდ მოტეხილი ბარძაყის გამო.

ბიჭების დედა – სოფიო კემულარია, გაფითრებული უცქერს მეტეხის სარდაფში ჯდომით უეცრად დაბერებულ და ჯანგატეხილ ქმარს, ამ რამდენიმე თვეში დაკაცებულ ვაჟიშვილს და ავისმომასწავებელი წინათგრძნობა არ ასვენებს: ნეტა კიდევ რას განუმზადებს მის ოჯახს უღმობელი „მსახვრალი ხელი“?! – არაფერს სასიკეთოს: ერთი წლის შემდეგ ლევანს ისევ აპატიმრებენ და იმუამინდელი „უზენაესი სასამართლოს“ (ანუ „ტრიოკის“) სახელდახელო განჩინებით სამი წლით სოლოვეცკის კუნძულებზე ასახლებენ, ჩრდილოეთში, თეთრ ზღვაში რომაა...

საბოლოო ჯამში ეს სამი წელი თერთმეტ წელს გაგრძელდა და საქართველოში ლევან გოთუამ 1936 წელს ჩამოაღწია. კიდევ იყო ორწლიანი „გამოსაცდელი ვადა“ თბილისიდან მოშორებით – წალკაში და ბოლნისში. მხოლოდ ამ „გამოცდების“ შემდეგ უბრუნდება იგი თავის ოჯახს („გამოცდების“ გახსენებაზე: ლევან გოთუას თბილისის უნივერსიტეტის სოციალ-ეკონომიკური ფა-

კულტეტი ჰქონდა დამთავრებული და ეს სპეციალობა დიდად გამოადგა კიდეც გაჭირვების წლებში. ხოლო ჰუმანიტარული განსწავლულობა – დაუოკებელი ცნობისწადილის შედეგია: განცვიფრდებით, მისთვის თბილისიდან გამოგზავნილი წიგნების სია რომ ჩაიკითხოთ...).

„ნალკა-ბოლნისის ხიზანი“ შინ ხელცარიელი არ დაბრუნებულა: პირველ ჯერზე თავისი ლიტერატურული დებიუტი ჩამოიტანა – თანამედროვე თემაზე დაწერილი დრამა – „ჩაძირული სოფელი“, ბოლნისიდან კი უკვე პიესა „მეფე ერეკლე“, რომელიც იმ დროისათვის ძალზე საპატიო „საკავშირო“ კონკურსში იმარჯვებს და 1942 წლის მარტში მარჯანიშვილის თეატრში დიდი წარმატებით იღვმება.

თეატრალური რეცენზენტები თავლად იღვრებოდნენ ვასო გოძიაშვილისა და ვერიკო ანჭაფარიძის, შალვა ღამბაშიძისა და სერგო ზაქარიაძის ქებაში, მაგრამ, „რატომღაც“ ავიწყდებოდათ პიესის ავტორის მოხსენიება...

ისე, მწერალს ყურადღება აკლიაო, ვერ იტყოდით: სადაც უნდა წასულიყო, განუშორებელი მოთვალთვალე თან ახლდა და ნანატრი თავისუფლების გემოს უკვე გამოვლილი (და, ეტყობა, კვლავ მოსალოდნელი) „ზონის“ სიმწკლარით უშხამავდა...

ათ წელს გაგრძელდა ეს „კატა-თავგობანას“ თამაში: 1946 წლის ზაფხულში, ჯავახეთში გამგზავრებულ ლევანს მადევარნი ხერთვისის ციხესთან წამოეწევიან და, „ვალმოხდილნი“, იქიდან პირდაპირ „უშიშროების“ ციხეში მიაბრძანებენ.

ლევან გოთუას ძმისშვილის, დევი გოთუას ვარაუდით, დაპატიმრების ბრძანება უშუალოდ მოსკოვიდან მოდიოდა და, როგორც ჩანს, მთლად უმიზეზო არ იყო. ისე, არც ქართველი „ჩეკისტებს“ მოსდიოდათ თვალში ეს ქედმოუხრელი ახალგაზრდა მწერალი: იყო რაღაც გამაღიზიანებელი მის რომანტიზმშიც და მის პატრიოტულ ზეატაცებაშიც; არც მისი პიესების მზარდი პოპულარობა იყო აღსაფრთოვანებელი („მეფე ერეკლე“ იქნებოდა ეს, „დავით აღმაშენებელი“, „უძლეველნი“ თუ

„სამი პატარძალი“), არც ბოლო წლებში დაწერილი მისი მოთხრობები – „კრწანისის სევდა“, „ხანძთის ზარი“, „უგზო ქარავანი“... არაფერი საბჭოთა არ ეცხო ამ ნაწარმოებებს!... ცხადია, ეს სამხილად არ გამოდგებოდა, მაგრამ სამხილი მოსკოვში ჰქონდათ...

ლევან გოთუა ამჯერად ვორკუტაში „გაამწესეს“. უკიდურეს ჩრდილოეთში. ამის იქით უკვე ბარენცის ზღვა და თეთრი დათვებია... იმ პატიმრების თქმით, ვინც ციმბირში გერმანელებთან ტყვეობის გამო აღმოჩნდნენ, ფაშისტური „კონცლაგერი“ საბჭოურზე უფრო ჰუმანური ყოფილა. თუ როგორ წერდა ამ ჯოჯოხეთში მოხვედრილი ლევან გოთუა თავისი „ცხოვრების წიგნს“ – „გმირთა ვარამს“, ისევ და ისევ მისი მეგობრებისაგან ვიგებთ.

ვორკუტის „გულაგში“ ლევან გოთუასთან დამეგობრებული იორამ ქააძე იგონებდა: „არც ქალაქი ჰქონდა, არც საწერ-კალამი. ვისაც რა შეეძლო, ის მოჰქონდა: მუყაოს ნაჭერი, ხის კარის ნატეხი, ფიცრები... მელანი ტექნიკურ სპირტში გაცრილი ქვანახშირის ნარევით დაუმზადეს, კალამი გამოუქლიბეს. „გმირთა ვარამის“ წერა ამ ფურცლებზე დაიწყო“ (აქვე ვიტყვი, რომ ოთხ წიგნად გამოცემული „გმირთა ვარამი“, რომლის დახვეწაზეც ლევან გოთუამ საქართველოში დაბრუნებისთანავე დაიწყო მუშაობა, დღემდე გაუწელებელი ინტერესით იკითხება და ქართული ისტორიული პროზის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშადაა მიჩნეული).

ახლა, უთუოდ, ისიც უნდა ითქვას, როგორ დამთავრდა გმირთა ვარამი თვით ლევან გოთუასა და მისი მეგობრებისათვის: უმეტესობა 1955-1958 წ.წ. დაუბრუნდა თავიანთ ოჯახებს. 1955 წლის ბოლოს, როდესაც ლევან გოთუასაც გაუღიმა ბედმა, იგი უკვე 50 წლისა იყო – ძნელია ასეთ ასაკში ცხოვრების თავიდან დაწყება, მაგრამ, იმ გაუსაძლისი წლების შემდეგ, რა ქართველი უნდა მოეტეხა ეს „ფესვმაგარი მუხა“?! თავის მომავალ მეუღლეს ლევან გოთუამ მწერალთა პოლიკლინიკაში მიაგნო:

მისი „ციმბირული იარების“ სალბუნი აქაური ექიმის – სათნო და გულისხმიერი ციცო ალხაზიშვილის საპასუხო გრძნობა აღმოჩნდა...

რამდენიმე ხნის შემდეგ, გოთუების ოჯახი არმაზში დამკვიდრდა. აქ, მტკვრის პირას, ქალაქის აურზაურს განრიდებულნი, ზრდიდნენ თავიანთ ქალიშვილს, აქ ათეთრებდა მწერალი გადარჩენილ ხელნაწერებს და ახალ რომანზე ფიქრობდა (აქვე ვიტყვი, მისი ბოლო ისტორიული რომანი – „მითრიდატე“ დაუმთავრებელი დარჩა. მხოლოდ პირველი ნაწილი გამოიყა ცალკე წიგნად 1971 წელს).

გოთუები თბილისს განზრახ კი გაეცალნენ, მაგრამ სტუმრის მისვლა ყოველთვის უხაროდათ – ძველი მეგობრებისა, თუ ახალშეძენილი კოლეგების. ერთ-ერთ მათგანს ასე დაამახსოვრდა ლევან გოთუას იერი და ხასიათი: „ლევანი ბუნებით ძალზე უშიშარი ადამიანი იყო. მოახლოებულ საფრთხეს მოკვდებოდა და არ განერიდებოდა, რადგან დიდი ცხოვრებისეული გამოცდა ჰქონდა დატყერილი. იყო, რა იყო ნებიერი ცხოვრება, გამოცდილი ჰქონდა შიმშილის სიმწარე, უწყოდა ადამიანთა სიყვარულისა და სიძულვილის საზღვარი და სამანი, ნაგემნი ჰქონდა ჭეშმარიტი მეგობრობის დიდი ძალაც და ამხანაგ თანამოსაქმეთა ღალატის ამბავიც არ იყო უცხო მისთვის. მიუხედავად ამისა, ნაზი, მგრძნობიარე გულის პატრონი იყო, ლაზათიანი სიტყვა-პასუხი ჰქონდა, გულის სანუგეშო, დამშვიდებელი დამოძღვრა შეეძლო, მუდამ თავდაჭერილი გახლდა, ძველი დარბაისელივით ზრდილი იყო, პატიოსანი, გამორჩეული, მაღალი სულიერი სისპეტავე ახასიათებდა, ავსა და ბილწ სიტყვას მისგან ვერ გაივონებდით და მუდამ ამალღებულ საგნებზე უყვარდა ლაპარაკი“.

საბედნიეროდ, ლევან გოთუას მეგობართა შორის გამოცემელნიც იყვნენ და მისი „გადანახული ხელნაწერების“ გამოცემებმაც არ დააყოვნეს: მწერლის თბილისში დაბრუნებისთანავე, 1956 წელს, ცალკე წიგნად გამოიყა „მეფე ერეკლე“

(„მარჯანიშვილელთა“ წყალობით ესოდენ პოპულარული); ხოლო მომდევნო, წელს, 1957-ში – მოთხრობებისა და ნარკვევების კრებული – „კრწანისის სევდა“.

„კრწანისის სევდის“ მეორე ნაწილში – ნარკვევებში (ისევე, როგორც 1960 წელს გამოცემული „მგზავრული კრიალოსანში“) განცვიფრებული მკითხველი ხედავდა, როგორ ითავსებდა ლევან გოთუას შინაგანი სამყარო ერთდროულად ისტორიკოსსა და ეთნოგრაფს, არქეოლოგსა და ბუნების ქომავს, მოგზაურსა და მთასვლელს. იგი ხომ ჯერ კიდევ 1937 წელს მონაწილეობდა ლეგენდარული ალიოშა ჯაფარიძის ალპინისტურ ექსპედიციაში. შემდგომი ექსპედიციები, უკვე, „მხარეთმცოდნეობითი“ იყო, ქართულ სიძველეთაღმის მისი დაუცხრომელი ინტერესით ნაკარნახევი: ასე „თავიდან აღმოაჩინა“ მან კაცხის კლდე-სვეტი, ხვამლის ციხე-ქვაბული, ბეთლემის გამოქვაბული...

სწორედ ხვამლის ქვაბულის აღწერისას უზიარებს მკითხველს ლევან გოთუა ერთ თავის მოსაზრებას, რომელიც აქ მინდა მოვიხმო: „საერთოდ, ქვა საარაკოდ უყვარდა ქართველს, დაწყებული ქვაში მოკვეთილი ქალაქებიდან, ქვაზე მოჭრილი ჩუქურთმების ჩათვლით და გათავებული ქვაყუთებით, სიცოცხლის ამ უკანასკნელი მისაღწევარით.

ჩვენს წინაპართა მითოლოგიაში, შესაძლოა, ქვა, ქვასვეტი, ქვახატი, ქვაჯვარი თუ ქვაკაცი – იყო სიმბოლო უკვდავებისა და „ქვაკუთხედი“ პირველყოფილი მსოფლმხედველობის“.

უთუოდ ასეა, და კიდევ ერთი დასტური ამ სიტყვებისა ის საფლავის ქვაა მცხეთის სამთავროს მონასტრის ეზოში, რომელზეც სასოებით ამოიტვიფრა 1973 წლის 30 იანვარს გარდაცვლილი დიდი მწერლის სახელი.

ლადო ასათიანი

დღეს ძნელი წარმოსადგენია, რომ ერთი რომელიმე პოეტით გატაცება მთელი თაობისათვის ცხოვრების ისეთივე უცილობელ ნიშნად გადაიქცეს, როგორც ვთქვათ – ბავშვობაში

ჩუტყვავილას გადატანა. მაგრამ ომისშემდგომი თაობისათვის ეს მართლაც ასე იყო, და პოეტი, რომლის სიყვარულიც ლამის სავალდებულოდ ითვლებოდა – ლადო ასათიანი გახლდათ.

იმისათვის, რომ ამ, ადრეჩათვრფულილი პოეტის სტრიქონებს მიღმა უფრო მკაფიოდ დავინახოთ მათი ავტორი, მოდიოთ, პირველ ყოვლისა, მის სიჭაბუკისდროინდელ მეგობარს მოვუხმინოთ: „ლადოს ბობოქარი სული და უნაზესი გრძნობა ჰქონდა, – იგონებდა ლადოს

თანაკურსელი ქუთაისის პედინსტიტუტში და ყველაზე ახლობელი ადამიანი სტუდენტობის წლებში, მიხეილ ალაფიძე, – ბედმა მას ყველა სიკეთე როდი უწყალობა. ბუნებამ მისთვის უბადლო ნიჭი არ დაიშურა და ხანგრძლივი სიცოცხლე არ გაიმეტა. ლადო წუთისოფლის იშვიათი სტუმარი იყო.

კვლავაც ცხადად წარმომიდგება ტანმაღალი და გამხდარი ძმადნაფიცი ნათელი შუბლით და მეტყველი თვალებით, გულფიცხიც და გულთბილიც, ენაბრკვლილს და ენამახვილიც.

ვიგონებ მახლობელს: პოეზიაზე შეყვარებულს, სანთელივით ანთებულსა და გამქრალს.

ვაჟკაცობაშიც შესული ლადო ბავშვივით სათუთი და მისაფერებელი იყო (მოგონებები: 1987: 10).

ლადოს ცხოვრების გარიჟრაჟს ახლა უკვე მისი უმცროსი დაი იგონებდა, მედეა: „ლეჩხუმში, ბარდნალაში იყო ერთი სახლობა, რომელსაც გუჯუ ასათიანის სახლობა ერქვა.

გავრძელდა სიცოცხლე, მოჰყვა მელქისედექ ასათიანი, კაცი მართალი, მოყვასის მოყვარული, ჰყავდა ერთგული და ჭკვიანი მეუღლე, ისეთი, როგორსაც ყველა დარბაისელი ქართული ოჯახი მოიხდენს და ინატრებს.

ყველაფერი კარგად აეწყო: ჯერ ქუთაისში მუშაობდნენ მასწავლებლად, შეეძინათ ორი ვაჟი და ერთი ქალი; გავიდა ხანი, დაბრუნდნენ ბარდნალაში, მშობლები სკოლაში მუშაობდნენ, უფროსი შვილი – ლადო ცაგერის სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკუმში სწავლობდა, მომდევნო – გოგიტა და მედიკო ბარდნალის შვიდნლიან სკოლაში.

დულდა სიცოცხლე ოჯახში.

ლადომ ტექნიკუმი დაამთავრა, სწავლა გაავრძელა ქუთაისის პედაგოგიურ ინსტიტუტში, არდადეგებზე ჩამოდიოდა სოფელში.

ზამთრის ღღეებში გუზგუზებდა ბუხარში ცეცხლი, იწვოდა ნარიყალა, ნარიყალა ბიჭების – ლადოსა და გოგიტას შეგროვილი რიყეზე, ცხენისწყლის ნაპირზე.

...ჰყვებოდნენ ძველსა და ახალს. მამას უყვარდა ათასჯერ ნაკითხულის კიდევ ნაკითხვა. ხან ვის ამოიჩემებდა და ხან ვის. გადმოიღებდა გრიგოლ ორბელიანს და ისე კითხულობდა, გვეგონებოდათ ეს-ესაა ახლა ნახა პირველადო. მიუხედავად იმისა, თითქმის ზეპირად იცოდა ჩვენი კლასიკოსები, მაინც წიგნს მოითხოვდა და კითხულობდა: ასე სხვა მაღლი აქვსო, – იტყოდა. ყველას თავისი სალოცავი ჰქონდა და ყველასი ერთი იყო – ყველაფერი ლამაზი და მაღალი თავის ქვეყნისა. ჩვენ

ვისხედით და ვუსმენდით. ლაღო გატაცებით ისმენდა უფროსების საუბარს...“ (მოგონებები 1987: 33-34).

კაცს თუ ზეგარდმო ნებით პოეტური ნიჭი აქვს მომადლებული, ამაზე უკეთესს გარემოს ვერ ინატრებს. უნდა ითქვას, რომ გარემო ლაღოს ჩინებული ჰქონდა სტუდენტობის დროსაც: გაჭირვებით კი უჭირდა, მაგრამ – ვის გააკვირვებ გასული საუკუნის 30-იანი წლების ქუთაისში გაჭირვებით?! (მით უმეტეს, სტუდენტის).

ერთმანეთის გვერდში უდგანან, უკანასკნელ ფულს წიგნებში აძლევენ, პათეტიკურად კითხულობენ მოწონებულ ლექსებს (თავისას და სხვისას) და წლების შემდეგ, იმ, შეჭირვებულ სტუდენტურ ყოფას იხსენებენ, როგორც ცხოვრების ყველაზე ლამაზ და რომანტიკულ პერიოდს.

ლაღო ასათიანის ხასიათის, ჩვევების, ყოველდღიური ყოფის ჩანახატები, მესიერებაში სათუთად აღბეჭდილი და შემდგომ, უკვე მოგონებების წიგნში თავმოყრილი („ჭაბუკები დარჩნენ მარად“) მწერალ ნიკა აგიაშვილს ეკუთვნის. ამავე წიგნმა შემოგვინახა პოეტთა ამ წრის – მირზა გელოვანის, ალექსანდრე საჭაიას, გიორგი ნაფეცვარიძის და მათ მეგობარ ლიტერატორთა პორტრეტები.

ნიკა აგიაშვილი 1933-1938 წლებში, ქუთაისში, გაზეთ „სტალინელის“ თანამშრომელი გახლდათ. სწორედ ამ გაზეთში 1935 წლის ოქტომბერში დაიბეჭდა ლაღო ასათიანის პირველი ლექსი. ტერენტი გრანელისა თუ ნიკო სამადაშვილის დებიუტისა არ იყოს, აქაც, ამ შემთხვევაში, პირველი პუბლიკაცია საფასებით შეესატყვისებოდა გაზეთის დასახელებას და ახალი ტალანტის მოვლინების არანაირ იმედს არ ბადებდა. სათაურიც ყოვლად ტრივიალური იყო: „ჩვენ კვლავ მოვედით“; ამას მოჰყვა მომდევნო წლის 25 თებერვალს გამოქვეყნებული „თებერვლის დილა“; მერე კიდევ – „ბერდიას სიმღერა ბელადზე“ და ა.შ.

ამ ფასადის მიხედვით რომ ემსჯელა ვისმე, XX საუკუნის 20-30-იანი წლების საბჭოთა სკოლის კიდევ ერთ „პროდუქტს“

და სოცრეალიზმის ქართველ მიმდევართა ახალ ცვლას უნდა მისაღმებოდა. შესაძლოა, თავდაპირველად, ასეც იყო...

მაგრამ, აბა ვნახოთ, რა ლექსებს გადაარჩევს ლადო ექვსი წლის შემდეგ, თავისი ნანატრი პოეტური კრებულისათვის „წინაპრები“: „წიგნის („წინაპრების“) გეგმა და „პროექტი“ უკვე მოფიქრებული მატეს, – წერს იგი 1942 წლის სექტემბერში ფრონტზე მყოფ ნიკა აგიაშვილს, – წიგნი არ იქნება დიდი, ზომით ძალზე პატარა – შიგ მოთავსდება სულ 16 ლექსი: „სალაღობო“, „ცხრა ძმა ხერხეულიძე“, „ქართველი ოქროსმადიებლის სიმღერა“, „ასპინძა“, „გულბაათ ჭავჭავაძე“, „კრწანისის ყაყაჩოები“, „ციხის სიზმარი“, „ქართული ენა“, „ბასიანის ბრძოლა“, „მანანა ორბელიანის სურათზე“, „ბაბუაჩემი“, „ბარდნალა“, „საქართველო იყო მათი საოცნებო სახელი“, „პირველი მჭედლები“, „სარწყული“, „ივანე ჯავახიშვილისადმი“...

აქედან იქნებ ორი-სამი ამოვიღო და სხვა რომელიმე ჩავუმატო, იქნებ, ზოგი ვინმეს არ მოეწონოს და მან ამოიღოს, – ვინ იცის!

ყდა სულ უბრალო და სადა ექნება. წიგნს ზიზილ-პიპილოები რად უნდა, შიგ მხოლოდ კაი-კაი ლექსები იყოს!... თორემ, თუ თავად არ ვარგებარ, რაც უნდა ვასტენო..., მაინც არ გამოვა „პასტერნაკული“... თუ ცოცხალი დავრჩი და შენც ცოცხალს მომისწარი, როცა ჩამოხვალ, კაი ლამაზ წიგნს დავახვედრებ...

მგონი არ იქნება ცუდი. ვინძლო მისმა გამოსვლამ ცოტა სული მომათქმევინოს, გამახალისოს და ეს ხანმოკლე და უღიმღამო სიცოცხლე ოდნავ გამიხანგრძლივოს. ესაა ჩემი იმედი და კიდევ ბევრი რამ ამ ქვეყანაზე, რაც მასულდგმულებს და სიცოცხლის სიყვარულს არ მიკარგავს“ (ასათიანი 1972: 351).

არ არის ადვილი ამ წერილის კითხვა. მით უმეტეს, თუ იცი, რომ ლადო კიდევ ეღირსა და კიდევ ვერ ეღირსა ამ წიგნის გამოსვლას: ეღირსა იმ გაგებით, რომ უკვე ხელთ ჰქონდა რამდენიმე საავტორო ეგზემპლარი (და ღაარიკა კიდევ –

თავისდა საუბედუროდ!), მაგრამ... რაღაც „უხილავი“ მექანიზმი ამოქმედდა და „წინაპართა“ მთელი ტირაჟი განადგურდა...

ძალიან გულდამამძიმებელი ისტორიაა და, ისე მგონია, მის „გმირებს“ დანაშაულის გრძნობა საფლავში ჩაჰყვათ. „წინაპართა“ გადარჩენილი ეგზემპლარი კი, გარდა ამ სევდიანი ამბისა მოგვითხრობს თვით ლადოს ფერისცვალებაზე იმ რამდენიმე წელიწადში, ბედმა რომ ესოდენი სიძუნით მოუზომა, იმ გარდასახვაზე, ქუთაისში რომ დაიწყო და თბილისში დამთავრდა პოეტის სიცოცხლესთან ერთად...

ქუთაისში დაბრუნება მოგვიწევს: აი, ერთი ყოფითი, მაგრამ ბევრისმთქმელი ჩანახატი: „იმ დროს ლადო ქუთაისის სადგურთან ცხოვრობდა – ძერჟინსკის ქუჩაზე, 35-ე ნომერში, ერთ პატარა ღარიბულ „კოლოფში“. კუთხეში მიდგმული სანოლი, მაგიდაზე დანყობილი წიგნები და ჟურნალ-გაზეთები, უბრალო მონათფური სანერ-კალაში და ძაბრიანი სამელნე, კედელზე გაკრული ვაჟასა და ბაირონის ფოტოსურათები, იქვე – ცალფა ლურსმანზე – წითელარშიებიანი ტილოს პირსახოცი, ლურჯი კეპი და ჟღალი კურტაკი, – ეს იყო მთელი მისი ავლადიდება“ (ავიაშვილი 1961: 114).

და, როგორც ბუნებრივი გაგრძელება ამ ციტატისა, უკვე თვით ლადოს პორტრეტი იმავე წიგნიდან – „ჭაბუკები დარჩნენ მარად“: „ერთ ზამთარში სულ ედგარ პოს, შელისა და ვერლენის წიგნებს კითხულობდა. ჭიბეებში ხელჩანყობილი, იღლიაში ამოდებული წიგნით, ყელზე კაშნუშემოხვეული და თავშიშველი, დადიოდა ქუჩებში და ნელი ხმით, მარცვალ-მარცვალ, ღიღინებდა საყვარელ ავტორთა ლექსებს. ამისთვის იგონებდა სხვადასხვაგვარ საკუთარ მოტივს, ერთ ხანს სულ აკაკის ლექსებს იმეორებდა, სხვა დროს – ბარათაშვილის „შევიშრობ ცრემლსა“ და „დამეროლა ქარმან სასტიკმან“. რამდენიმე კვირას რუსულად, თითქმის სრულიად უმოტივოდ დუდუნებდა ბლოკის სტრიქონებს:

*Ночь, улица, фонарь, аптека,
Бессмысленный и тусклый свет.
Живи еще хоть четверть века -
Все будет так. Исхода нет!*

*Умрешь – начнешь опять сначала,
И повторится всё, как встарь:
Ночь, ледянная рябь канала,
Аптека, улица, фонарь.*

არის რაღაც სულისშემძვრელი ლაღო ასათიანის ლექსებისა და ბიოგრაფიის ერთიანობაში: ამ ჩაფერფლილ ცხოვრებაში; ამ გაელვებულ სიყვარულში; ამ ლიტერატურულ ოპტიმიზმში, რომელსაც ესოდენ უცნაურად უთავსდება მოახლოებული აღსასრულის წინათგრძნობა; ამ პოეტურ გულახდილობაში, რომლის მიღმაც ერთი დიდი სატკივარი იმალება...

ხდება ხოლმე – გრძნობ ადამიანში რაღაც გამოუთქმელ ტკივილს, რაღაც საიდუმლო დრამას, რომელიც, შესაძლოა, დაკავშირებულია კიდევ მის თვალშისაცემ უიღბლობასთან, მაგრამ, რომც არ იყოს, მაინც ყოველთვის მოგეჩვენება, რომ მისი ცხოვრების ფატალური ძაფი, სწორედ შენთვის უცნობი საიდუმლოთი ინასკვნება.

რაღაც ამდაგვარი გრძნობა იბადებოდა ლაღო ასათიანის ლექსების პირველად წაკითხვისას. მხოლოდ შემდგომ აეხადა ფარდა მის საიდუმლოს და სააშკარო გახდა მისი ფარული ტკივილი: აბა, წარმოიდგინეთ, რა უნდა ხდებოდეს იმ რომანტიკული ლექსუმელი ბიჭის სულში, რომლისთვისაც უეცრად სიტყვა „დედას“ ტახტს ედება!

1937 წელს ლაღო ასათიანის დედა – ლიდა ცქიტიშვილი, რუსული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელი, დააპატიმრეს „ხალხის მტრის“ ბრალდებით და შუა აზიაში გადაასახლეს.

იმუამინდელი მორალით – „ხალხის მტრის“ შვილი ავტომატურად ეჭვმიტანილი ხდება და იმავე გაზეთ „სტალინელში“, რომელშიც ლაღოს პირველი ლექსები იბეჭდებოდა, 1937 წლის

ერთ-ერთ „მამხილებელ“ სტატიაში სხვებთან ერთად, „სტუდენტ ლ. ასათიანს პოლიტიკურ შეცდომებში“ და „მავნე ლაყბობაში“ ამხელენ.

ინსტიტუტიდანაც გარიცხეს, ცხადია და შემდგომი ერთი წელი (აღდგენამდე – 1938 წლის მარტში) უსტიჟენდიოდ, უსამსახუროდ, უხელფასოდ, უთუოდ, ერთ-ერთი უმძიმესი იყო მის ცხოვრებაში. არაა გასაკვირი, რომ ლადო ყველანაირად ესწრაფოდა გასცლოდა ქუთაისს და ინსტიტუტის დამთავრებისთანავე, 1938 წლის ზაფხულიდან, იგი თბილისში გადმოდის და გაზეთ „ნორჩი ლენინელის“ რედაქციაში იწყებს მუშაობას.

ისე მგონია, რომ ეს დალი – ხალხის მტრის შვილისა, ლადოს სიცოცხლის ბოლომდე თრგუნავდა. თუმცა, არც იმის გამორიცხვა შეიძლება, რომ გრიგოლ ორბელიანის ლექსებზე გაზრდილი, ეს რომანტიული და მალემრწმენი ნატურა, სწორედ დედის დაპატიმრებამ გამოაფხიზლა და ეჭვი შეატანინა იმ „მზიანი თებერვლის დილის“ კეთილისმყოფელობაში, რომელზეც ესოდენ პათეტიკურად წერდა „სტალინელის“ ფურცლებზე. ხომ ცნობილია, რომ პოეტებს ტრაგედია ძერწავს...

ზემოთქმულის დასტური ლადოს დედისადმი მიძღვნილი ლექსია, რომელმაც „მზის სინათლე“ პირველად მხოლოდ 1988 წელს იხილა ჟურნალ „განთიადში“ (იქამდე, მხოლოდ განდობილთათვის მისაწვდომ დისიდენტურ „ოქროს საწმისში“ იყო გამოქვეყნებული 1975 წელს).

აი, რადენიმე, ყველაზე ნიშანდობლივი სტრფი ამ ლექსიდან:

*ამქვეყნად როცა ავიდგი ენა,
პირველი სიტყვა იყავი დედა,
დედა სიზმრებმა არ მომასვენა
შენს ბნელ საკანში გადმომახედა.*

*გეძახდი მინდა გავესაუბრო
შუა აზრის ურწყულ მხარეში...*

რა გენატრება – ქმარი თუ უფრო
დავაჟკაცებულ შვილის ალერსი.

.....
დანაცრებულან ციხე-კოშკები
„მრავალუამიერ“ არსად გუგუნებს
მე კარვად ვიცი მალე მოგვედები,
მე ვერ გაუძლებ ამ საუკუნეს.

ო, ვიცი ევ და ამიტომ მინდა
უკანასკნელად მაინც გიხილო
დედაო, ქრისტეს ხატივით წმინდავ,
და ეს ტანჯვები შენ გავიმხილო

და პირვანდელი ლუღლუღის მსგავსად
ხელებგაშლით და თვალებ გახელით,
დაუვინყარო სიკვდილის ჟამსაც
გავიმეორო შენი სახელი.

(„დედას“)

იყო რაღაც მისტიკური თანხვედრა იმაშიც, რომ ლადო და დედამისი – ლიდა ცქიტომვილი, დაახლოებით ერთსა და იმავე დროს გარდაიცვალნენ: სიცხით გათანგული ლადო – თბილისში, 1943 წლის ზაფხულში და სწორედ ამ დროიდან შეწყდა წერილები შორეულ უზბეკეთში გადასახლებული დედამისისაგან.

კიდევ ერთი დამთრგუნავი სიმბოლიკა: ლადო ასათიანის ბიოგრაფიაში ქუთაისშიცა და თბილისშიც ძერჟინსკის¹⁾ ქუჩაზე ცხოვრობდა. განგებას თითქოს განზრახ უნდოდა გამოეთხიზლებინა ეს გამოუსწორებელი მეოცნებე.

რა შეუძლია დაუპირისპიროს ულმობელ სინამდვილეს ჭაბუკმა, რომელსაც ხალასი პოეტური ნიჭი აქვს მომადლებული, მაგრამ არანაირი ცხოვრებისეული ნიჭი არ გააჩნია; რომელიც ხედავს ღმერთისაგან მისთვის მზის ქვეშ მიჩენილ ადგილს, მაგრამ იქ მისასვლელად აუცილებელი ბრძოლისუნარიანობა არ 'ყოფნის? ლექსი! მხოლოდ ლექსს შეუძლია გაუქარწყლოს ეს უკმარისობის გრძნობა, ბრძოლის ჟინი და გამარჯვებით თრობა განაცდევინოს.

ასეთ წამს, ლაღო ასათიანში ის გენეტიკური მეხსიერება ილვიძებს, რომელიც მას თვალწინ კრწანისის, მარაბდის, ას-პინძის, ბასიანის სურათებს წარმოუსახავს, სულიერ სიმხნევებს შთაბერავს და შინაგან უფლებას მისცემს – მამულისათვის თავდადებულ წინაპრებს ელაპარაკოს, როგორც თანამედროვეთ და თანატოლებს:

*ჰეი, თქვენ, არაგველებო, გაუმაძღარნო ომითა,
თქვენს საფლავებთან მოსვლა და მუხლის მოდრეკა მომინდა.
შაფროხიანო ვაჟუკაცო, ჭრილობა ხომ არ შეგხსნია!
ეს სისხლი არის, თუ მართლა 'ყაყაჩოების ცეცხლია'?
შაფროხიანო ვაჟებო, ასე რამ გავახალისათ,
ჟრიალი ხომ არ მოგესმათ ოჟა ჯურხაის ფარისა?
სიმღერა ხომ არ მოგესმათ პატარა კახის ხმალისა?*

ახლა, როდესაც ლაღო ასათიანისათვის განსაკუთრებით ნიშანდობლივი სტრიქონები გავიხსენეთ, ჩაუკვირდეთ არაგველების საფლავებთან მუხლმოდრეკილ ჭაბუკს და შევეცადოთ მისი პორტრეტი მაქსიმალურად მიახლოებული იყოს რეალურ ლაღო ასათიანთან.

დარწმუნებული ვარ, ამით ოდნავადაც არ მოაკლდება ხიბლი იმ ლამაზ ლეგენდას, რომელიც ყოველთვის თანსდევს ადრე წასულ, თანამედროვეთაგან დაუფასებელ, ნიჭითა და უბედობით გამორჩეულ პოეტებს.

ჩვენ დღეს მრავალი რამის არქონას ვუჩივით და სა-მართლიანადაც. მაგრამ, რატომღაც, მგონია, რომ ჩვენი დღე-ვანდელი ძნელბედობა სწორედ იმიტომაა პრინციპულად განსხვავებული ლაღო ასათიანის დროინდელი გაჭირვებისაგან და უფრო ძნელი გადასატანიც, რომ სიღარიბემ ჩვენს სულებში გადმოინაცვლა. ცხოვრების მორიგ დარტყმას დღეს ჩვენ უფრო სულმოკლედ ვხვდებით, ვიდრე წიგნების ამარა დარჩენილი ის ჭლექიანი ჭაბუკი, ესოდენი მონდომებით რომ აფერადებდა დარჩენილ დღეებს:

რუსთაველის პროსპექტზე სიარული
ნუ მომიშალოს ღმერთმა,
ვიყო მუდამ ასე მხიარული.
ქართველი პოეტი მერქვას.
პურის ნატეხი და ერთი ლიტრა ღვინო
სიმდიდრედ ჩამითვალებო,
თუ მეტი ვინატრო ან ეს ვითაკილო, -
ვერ ვნახო სამოთხის მთვარე...
მხოლოდ დროდადრო დამარეტიანოს
ქაშვეთის შემოხედვამ -
რუსთაველის პროსპექტზე ხეტიალი
ნუ მომიშალოს ღმერთმა!

- ეს სტრიქონები 1941 წელსაა დაწერილი. უკვე მესამე წელი იყო, რაც ლადო თბილისში გადმოსახლდა და დაოჯახდა კიდევ. ძერჟინსკის ქუჩის დასაწყისში, ერთი პატარა, უფანჯრებო ოთახის კედლებმა შეიფარეს ახალი ოჯახი - ლადო, მისი მომხიბლავი მეუღლე - ანიკო ვაჩნაძე და მათი პატარა ქალიშვილი - მანანა.²⁾

ძალზე ცოტა ხანს გაგრძელდა ეს ოჯახური იდილია. მითუმეტეს, რომ სიცოცხლის ბოლო წლებში ლადოს თვეობით უწევდა აბასთუმანში ყოფნა სამკურნალოდ.

და მაინც, ამ ხანმოკლე სიყვარულმა ლადოს ცხოვრებას რაღაც სრულიად განსხვავებული ელფერი მისცა, სისათუთე და სირბილე შემატა მის ხმას:

რა დამავინებს შენს ლამაზ თვალებს
რამ დამავინოს ეს ალუბლები!
იცოდე, როცა სხვა შევიყვარებ,
ამ სიყვარულზე ვესაუბრები.

ვეტყვი, თუ როგორ გვიყვარდა ძველად
ჩვენ ტრფიალება წერეგადასული,
თუ როგორ გაქრა ოცნება ყველა
და მოგონებად დარჩა წარსული...

ლადო ასათიანი და ანიკო ვაჩნაძე

ჩვენი ყურთასმენა უკვე ისე მიეჩვია ამ სტრიქონებს, ესტრადიდან თუ ტელეეკრანიდან არაერთხელ გამეორებულს, რომ, ვშიშობ, რაღაც ძალდატანება გვჭირდება მათი პირვანდელი ხიბლის აღსაქმელად.

ესტრადის ხსენებაზე: ლადოს ლექსები გამახსენდა ფიროსმანზე – საყვარელი საკითხავი

ჩვენი მსახიობებისა... ისე მგონია, რომ თავის აწეწილ ცხოვრებას ლადო როგორღაც უსადაგებდა ფიროსმანის ბედს და „საწყალი ნიკალას“ მოტივი მის პოეზიაში არ გახლდათ მხოლოდლა უიღბლო მხატვრის ჯადოქრული ნიჭით აღტაცების გამოძახილი.

ნიკა აგიაშვილის მოგონებებში არც ეს თემაა გამოტოვებული: „მეტეხის მუზეუმში ფიროსმანის გამოფენას რომ ათვალიერებდა, დარბაზის დატოვება აღარ უნდოდა. დიდხანს იჯდა სკამზე მშვიდად, მდუმარედ შეჰყურებდა კედლებზე ჩამწკრივებულ სურათებს და მხოლოდ ფართოდ გაღებულ თვალებში უკროდა გაოცება და სიხარული“ (აგიაშვილი 1961: 192).

კიდევ ერთი გამორჩეული მოტივი ლადო ასათიანის პოეზიისა ლექსებში იყო: ცაგერი, ნამკაშურის წისქვილები, ის ცისფერი სარწყული (ახლაც დევს მის სახლ-მუზეუმში), რომელიც ლადოსათვის მის სოფელში – ბარდანალაში გატარებული ბავშვობის უღრუბლო ღღეების სიმბოლოდ იქცა და რომელმაც წერდა ისე, როგორც ცოცხალ არსებაზე:

*მან გამინათა ბილიკი ლაუყვარდებისკენ სავალი...
აბა, როგორ არ მიყვარდეს ჩემი თავვადასავალი?!
მისმა უზომო სილურჯემ გამიღო ზეცის კარები
და ქვეყანაზე სიცოცხლე მომიბღო ლექსის პნკარებით.*

*და ახლა, როცა უმწეო ვდგავარ უფსკრულის ნაპირთან,
როცა ცხოვრებამ გამთელა და სიმჭლის სენმა დამფლლითა,
როცა ცხელების ალმურში გაგიჟებამდე მახოდებს,
რასაც ტივებზე მღეროდნენ, რასაც წისქვილში ამბობდნენ, –
კვლავ შენ ვნატრულობ, რომ მკერდზე სიცოცხლის წყალი მასხურო,
ბავშვობასავით ცისფერო, მამაპაპურო სარწყულო!*

ეს ლექსიც 1941 წლითაა დათარიღებული. აქვე შევნიშნავ, რომ იმ ლექსების უმეტესობა, რომლებითაც კი დარჩა ლაღო ასათიანი, სწორედ 1939-1942 წლებშია შექმნილი – სულ რაღაც ოთხი წლის მანძილზე. არ ვიცი, გაუცნობიერებელი იყო ეს ამოფრქვევა, თუ ზურგსუკან ნაგრძნობი სიკვდილის აჩრდილი რაიმეს სამომავლოდ გადადების უფლებას უსპობდა, მაგრამ ცხადია, რომ ლაღო ასათიანის შემოქმედებით პორტრეტში ყოველთვის ვგრძნობთ ამ ფატალურ ნაძერწს.

ლაღოს ბოლო წლებზე ნიკა აგიაშვილი წერდა: „უკანასკნელად ავსიტყვა გახდა და ზოგიერთისათვის თითქოს აუტანელიც. ბევრს ერთობ გულდახურული, აბეზარი და ჭიუტი ეგონა, მაგრამ ლაღო ისევ გულკეთილი დარჩა და ახლო მეგობრებმა იცოდნენ მისი გულისტკივილი, გრძნობდნენ, რომ მისი დღეები დათვლილი იყო და ბევრ რამეს აპატიებდნენ ნიჭიერ მეგობარს“ (აგიაშვილი 1961: 146).

ამ ბევრ რამეში პირველ ყოვლისა ლაღოს ენამწარე ეპიგრამები³⁾ იგულისხმება – იმდროინდელი ქართული ლიტერატურული საზოგადოების მთელი პანორამა, საკმაოდ სარკასტული თვალით დანახული. ჩვენში იუმორს ასე თუ ისე იტანენ, მაგრამ ირონიას არავის პატიებენ. ეგების, ამითაც აიხსნება ლაღოსთან უბრად მყოფთა მომრავლებული რიცხვი.

ლაღო ასათიანი 1917 წლის 14 იანვარს დაიბადა და 1943 წლის 23 ივნისს გარდაიცვალა – ეს ორი თარიღი ძალზედ ახლოა ერთმანეთთან – იგი დაუჯერებლად ახალგაზრდა წავიდა ამ ქვეყნიდან, სულ 26 წლისა... მთელი მისი მემკვიდრეობა, როგორც ვნახეთ, წიგნები და ლექსების ერთი რვეული იყო... ამ რვეულმა ჩემს თაობას სიყმაწვილეში ასათიანების ცისფერი

სარწყულის მაგივრობა გაუწია – ლაჟვარდოვანი სივრცე გადაგვიხსნა.

შემდგომში, კარგა ხნის განმავლობაში, ლადოს ლექსების წიგნი არ გადავიშლია – ჯერ სხვა პოეტები, მერე კი სხვა პრობლემები დაეუფლნენ ჩვენს წარმოსახვას...

ახლა, როდესაც ნოსტალგია მოგვეძალება და კვლავ ვუბრუნდებით ლადო ასათიანის წიგნს, რაღაც შიშნარევი გრძნობით ვკითხულობთ, რადგან ბოლომდე დარწმუნებულნი არა ვართ – წარიხოცა ის ჩვენი სიტყბუკისდროინდელი რომანტიზმი, თუ დარჩა კიდევ მისგან რამე ნიშანი... თუკი დარჩა, ისევ ლადო ასათიანს უნდა ვუმადლოდეთ, მას და მასავით უქრობი შინაგანი ცეცხლით ანთებულ მარადიულ ჭაბუკებს...

ბიბლიოგრაფია:

ასათიანი 1979: ასათიანი ლ. „ერთტომეული“, თბ.: გამ-ბა „საბჭოთა საქართველო“, 1979.

აგიაშვილი 1961: აგიაშვილი ნ. „ჭაბუკები დარჩნენ მარად“, თბ.: გამ-ბა „საბჭოთა მწერალი“, 1961.

მოგონებები 1987: „ასე იტყვიან ჩემზე...“ (მოგონებები ლადო ასათიანზე), თბ.: გამ-ბა „საბჭოთა საქართველო“, 1987.

შენიშვნები:

1) აწ – პავლე ინგოროყვას ქუჩა. ახალი თაობის მკითხველმა, შესაძლოა, არც კი იცოდეს, რომ ფელიქს ძერჟინსკი (1877-1926) – კატორღაგამოვლილი რევოლუციონერი იყო, რომელსაც 1917 წლის ბოლოს, ლენინის პირადი განკარგულებით, დაევალა ჩამოეყალიბებინა და ეხელმძღვანელა ახალი ხელისუფლების რეპრესიული აპარატისათვის, რომელსაც „ჩეკა“ ეწოდა („ჩეკა“ – რუსული აბრევიატურიდან მომდინარეობს: «ЧК» – «Чрезвычайная Комиссия» – ანუ „საგანგებო კომისია“).

ცოტა ხანში თვით ეს „ჩეკაც“ და „ჩეკისტიც“ ტოტალური განუკითხაობისა და ტერორის სინონიმებად იქცნენ.

2) ლადო ასათიანისა და ანიკო ვაჩნაძის გაცნობა-დაოჯახებაზე ხატოვნად ჰყვებოდა ერთ-ერთ ინტერვიუში მათი ქალიშვილი – მანანა: „...ლადომ მუშაობა დაიწყო გაზეთ „ნორჩი ლენინელის“ რედაქციაში, რომელიც ოპერის მოპირდაპირედ მდებარეობდა. ერთხელ სამსახურიდან გამოსვლისას, ლადომ ერთი გოგონა შენიშნა. მათ, სრულიად მოულოდნელად, თვალი თვალში გაუყარეს ერთმანეთს. – ეს გახლდათ ანიკო ვაჩნაძე – დედაჩემი. ამ პერიოდში იგი მწერალთა კავშირში მუშაობდა და ისიც ლადოსავით სამსახურიდან ბრუნდებოდა. ანიკო ალექსანდრე ჭავჭავაძის ქუჩის ბოლოში ცხოვრობდა მშობლებთან ერთად. ამ შეხვედრიდან მეორე დღეს, ისევ დაუგეგმავად და მოულოდნელად შეხვდნენ ერთმანეთს დედაჩემი და მისი მეგობარი – ლადოსა და მის მეგობარ ნიკა აგიაშვილს. ნიკა და ანიკო ერთმანეთს იცნობდნენ. მან დედას გააცნო ლადო: გაიცანი, ეს ლადო ასათიანი – ქუთაისიდან ჩამოსული ახალგაზრდა პოეტიო. ანიკოს კი თავისი მეგობრისთვის წარუდგენია ეს ახალგაზრდა პოეტი. მეორე დღეს ლადოს ნიკას ხელით წერილი გადაუცია ანიკოსთვის. სამწუხაროდ, ეს წერილი დედამ დახია და ამას სიკვდილამდე ნანობდა. ძალიან ლამაზი წერილი ყოფილა. ამ წერილში ლადო ასათიანი სიყვარულს უხსნიდა და ცოლობას სთხოვდა ანიკო ვაჩნაძეს. [.....]

ლადოს და ანიკოს გაცნობის შემდეგ, სახლში მისულ ანიკოსთვის ბებიჩემს უთქვამს: ოჰ, ერთი შენი თავი გამათხოვებინაო. დედას გაუცინია, – ხვალვე მოვიყვან სასიძოს და თუ მოგეწონება, ცოლადაც გავყვებიო. ამის შემდეგ, ლადო ასათიანი, მეგობართან ლევან კიკნაძესთან ერთად, ვაჩნაძეებს ესტუმრა.

სტუმრებისთვის ბებიას საგანგებოდ სადილი მოუმზადებია. სადილობისას სამზარეულოში გასულ ბებიას, დედაც უკან გაჰყალიბა და უკითხავს: მოგეწონა თუ არაო? კიო, – უპასუხია ბებიას, მაგრამ თურმე ლევან კიკნაძეს გულისხმობდა. არა, ეგ არა მეორეზე გეკითხებითო, – უთქვამს დედას. მაგასაც არა უშავს, გაჰყევითო, – ურჩევია ბებიჩემს დედაჩემისთვის. ამის შემდეგ ანიკო ვაჩნაძემ და ლადო ასათიანმა მალე მოაწერეს ხელი.

პირველ ხანს ანიკოს მშობლებთან ცხოვრობდნენ, შემდეგ კი ყოფილი ძერუინსკის ქუჩაზე გადავიდნენ ერთ პატარა უფანჯრო ოთახში, რომლის ფართი სულ 14 კვადრატული მეტრი იყო. ოთახს კარზე ჰქონდა მინა ჩასმული და დღის სინათლე იქიდან შედიოდა შიგნით“.

3) იხ. ლიტერატურის მუზეუმის მიერ 2011 წელს გამოცემილი კრებული „ფუნაგორიები“.

მირზა გელოვანი

ომისშემდგომ თაობათა მესსიერებაში მირზა გელოვანის სახელი განუყრელად დაუკავშირდა გარდასულ ომს, გამარჯვებას, რომელშიც მისი, უდროოდ შეწყვეტილი სიცოცხლის წილიც იდო...

როდესაც ძველ, ომისშემდგომ ფოტოსურათებს ათვალიერებთ, თვალში გეცემათ განსხვავება საპარადო, ოპტიმისტურ პორტრეტებსა და სანგარში სახელდახელოდ გადაღებულ იმ ფოტოებს შორის, რომლებშიც უღმობელადაა აღბეჭდილი ომის ტრაგიკული სახე. დიდი ხნის განმავლობაში, შეიძლება ითქვას დღემდე, მირზა გელოვანს ჩვენ მხოლოდ ერთი, საპარადო პორტრეტით ვიცნობდით, მეომრული შემართებითა და პათოსით რომ გამოირჩეოდა, მაგრამ გარეშეშეთათვის განკუთვნილი ალბომიდან

ამოღებული იყო სურათი დაღლილი, სისხლში და ტალახში ამოთხვრილი, სასონარკვეთილი ჯარისკაცისა.

შევეცდები ორივე ეს პორტრეტი გაგაცნოთ, რადგან სწორედ ეს ერთობლიობა – ერთი მხრივ – თავდადების, მეომრული შემართების და მეორე მხრივ – სიმარტოვისა და გადაკარგულობის განცდის, უკიდევანო და უსასრულო სასაკლავოთი თავმობეზრების, ძერწავდა მირზა გელოვანის რეალურ სახეს. და, ალბათ, არა მარტო მირზა გელოვანისა...

დარწმუნებული ვარ, მირზას ლექსებისა და წერილების გადაკითხვა (იმ სტრუქტურებისა, სადაც იგი უდრეკი და თავდაჯერებულია და იქაც, სადაც ლამის შუბლში დაიხალოს ტყვია), ბევრ მისნაირ ნატურას (რომელ თაობასაც არ უნდა ეკუთვნოდეს იგი), უკვე თავის მოგონებებთან მიაბრუნებს, „თავის“ სანგართან, თავის იმ განცდებთან, რომლებიც ერთი წამითაც კი არ ტოვებენ სისხლიან სასაკლაოზე მოხვედრილ, ვაჟკაცური, მაგრამ იმავდროულად, ფაქიზი ბუნებით გამორჩეულ ადამიანს.

მირზა თავის ღრობე სვანეთიდან თიანეთში გადმოსახლებულ გვარს ეკუთვნოდა. სხვათა შორის, ეს სახელი – მირზა, თვითონ დაირქვა. დაბადებისას (იგი 1917 წლის 2 მარტს დაიბადა) რეზო დაურქმევიათ. გელოვანებს რვა შვილიდან ორი ქალიშვილი შერჩენიათ – როენა და რუსუდანი და ორი უმცროსი ვაჟი – მირზა და თეიმურაზი.

მწერლობისადმი ინტერესი მირზას შთამომავლობით ჰქონდა. როენა გელოვანი იგონებდა, რომ დედამისი „სწერდა ლექსებს და მოთხრობებს. სწერდა და ინახავდა ისე, რომ არავის აკითხებდა. ლექსები კი იბეჭდებოდა ჟურნალში „თეატრი და ცხოვრება“. აწერდა ასე – ევა გელოვანისა. ძალიან მჭერმეტყველი და ომახიანი ქალი იყო. ყველას გამკითხავი და შემბრალებელი“ (გელოვანი 1992: 143).

სხვათა შორის, მირზას ეს თვისებაც გამოჰყოლია დედისაგან. მოგონებებში ვკითხულობთ, როგორ უჩუქებია მას მეგობრისათვის ახალთახალი ლაბადა, მაშინ იშვიათი რამ, ანდა როგორ უგზავნიდა იგი ფრონტიდან ფუელს ამხანაგის ხელმოკლე მშობლებს.

მირზას მამას – გედეონ გელოვანს სასულიერო სემინარია ჰქონდა დამთავრებული. „თეატრსა და ცხოვრებაში“ ისიც თანამშრომლობდა, წერილებს აქვეყნებდა, ხოლო ჟურნალის რედაქტორთან და გამომცემელთან – იოსებ იმედაშვილთან საკმაოდ თბილი ურთიერთობა აკავშირებდა.

ლიტერატურულ ნიჭთან ერთად მირზას მშობლები ძალზე მუსიკალურები ყოფილან: მამა ალნიაშვილის გუნდში

მლეროდა, მშვენივრად ცეკვავდა; მლეროდა დედაც, ჩონგურზე და გიტარაზე უკრავდა... მამა-შვილი – გედეონი და მირზა ერთ ნელს გარდაიცვალნენ – 1944-ში.

ჩვენ მიჩვეულნი ვართ, რომ პოეტებს ცისფერ მოგონებათ მიჰყვებათ ბავშვობის წლები. მირზა ამ მხრივ გამოჩაგრულია: „ზოგჯერ ვფიქრობ და ვერ გამიგია, რად იყო ჩემი ცხოვრება თითქოს უბავშვო, – წერს იგი მშობლებისადმი თრონიტიდან გამოგზავნილ წერილში, – მე ისე ცოტა ხანს ვიყავი პატარა და მაშინაც უცნაური – თავისებური. მე არასოდეს მიზიდავდა ტოლების უწყინარი თამაში.

მქონდა სურვილი, მისწრაფება არაბავშვური. ხუთმეტი წლისას უკვე მქონდა წრე – ამხანაგების, რომელნიც მემორჩილებოდნენ. არდამორჩილებას მივყავდით გაყრამდის. ჩემზედ უფროსებს ხუთმეტიოდე წლის ბიჭი ვაშინებდი სიკვდილზე უფრო. არ ვუყვარდი ჩვენი სოფლის კაცებს – სამაგიეროდ ბავშვებს და ქალებს ახარებდათ ჩემი სალამი და პატივისცემა“ (გელოვანი, 1964: 264).

უცნაურად გულახდილი ავტოპორტრეტი. ჩვენ, ქართველები, საკუთარ თავთან მიმართებაში ხომ ესოდენ მიმტევებულნი ვართ... მაგრამ, მოდით, მირზას ბავშვობის წლებს მივუბრუნდეთ: ჩხირკედელაობა ჰყვარებია: გაკვეთილების შემდეგ, გაიკეთებდა თურმე დედის შეკერილ ხელოსნის წინსაფარს („ფეშტემალს“) და მთელი დღით იკარგებოდა თავის პატარა სადურგლო სახელოსნოში. ეს დეტალებიც მირზას უფროსი დის – როენა გელოვანის მოგონებებიდანაა. როენავე აღწერს ყმანვილი მირზას პორტრეტს და მის პირველ ცხოვრებისეულ ნაბიჯებს:

„მირზა იყო ძალიან ცნობისმოყვარე, უშიშარი, პირდაპირი, კეთილი. იყო სუსტი ბავშვი, მაღალი, ლამაზი, ჰქონდა ნაბლისფერი თმა, ლურჯი თვალები. რატომღაც ყველანი სწერენ ქერა იყო, რაც მართალი არ არის, ის გავდა დედას.

მირზა ძალიან ბევრს კითხულობდა, გასაოცარი მეხსიერება ჰქონდა. ზეპირად კითხულობდა ლექსს, პოემას, თუკი მოე-

წონებოდა. პირველ დაწყებითი სწავლა მიიღო თიანეთში და იქვე გაავრძელა სწავლა პედაგოგიურ ტექნიკუმში, რომელიც 1935 წელს დაამთავრა. რამდენიმე თვე მასწავლებლობდა სიმონიანთხევის საშუალო სკოლაში. შემდეგ გადმოვიდა თბილისში. მუშაობდა გამომცემლობა „ფედერაციაში“, შემდეგ აფხაზეთის ცენტრალური გაზეთის რედაქციაში, სოხუმში. მისი ლექსები იბეჭდებოდა ჟურნალ „ჩვენ თაობაში“ (გელოვანი 1992: 145).

შეუმჩნევლად გაფრენილმა ბავშვობამ მირზას ლირიკულ დღიურში არ დატოვა რაიმე საგანგებოდ გამორჩეული კვალი. ლექსებს მირზა თურმე ექვსი წლიდან წერდა. მისი პირველი ლექსები, რომლებშიც მეტნაკლებად მკაფიოდ ჩანს პოეტური ნიჭი, 1935 წლითაა დათარიღებული.

აი, ერთი ამ ლექსთაგან:

დედამიწა შეიმოსა თეთრი სამოსელით,
თეთრ კარავებს დაემსგავსნენ ატეხილი მთები,
მახსოვს შენი გუნდაობა უხელთათმნო ხელით.
ახლაც მინდა შენი ნახვა,
ახლაც მენტარები.

ეს სურვილი ძლიერია, როგორც ქარიშხალი,
სისპეტაკით შემოსილი, ვით ეს თოვლი წმინდა.
მომავლენდა შენს სახეზე პაწაწინა ხალი
და თუ შენი ღიმილი მსურს,
შენი გულიც მინდა.

ამ ლექსის შექმნის ისტორია კვლავ და კვლავ როენა გელოვანის მოგონებებმა შემოგვინახა: „1934 წელს თიანეთში ჯანმრთელობის განყოფილების გამგედ გამოგზავნეს ჩემი მეუღლის ბიძაშვილის ქმარი ილიკო ჭყონია. ისინი ცხოვრობდნენ ჩვენთან და ნელის (ლაპარაკია ილიკო ჭყონიას ახალგაზრდა და წარმტაც მეუღლეზე – ნელი ჭყონიაზე – ზ.ა.) და მირზას მოეწონათ ერთმანეთი. მირზამ მას ბევრი ლექსი უძღვნა. „თეთრი მინაც“ ნელისადმია მიძღვნილი, მირზა მაშინ 17 წლისა იყო“ (გელოვანი, 1992: 146).

1935 წლით დათარიღებული მირზას „სატრფიალო ლირიკის“ ადრესატი, როგორც ეტყობა, ისევ წელი ჭყონიაა, რომლის ქალურ პატივმოყვარეობას ესოდენ ესაღბუნება, 17 წლის „გადარეული“ თაყვანისმცემელი რომ ჰყავს და რომელსაც არ ჰგონია, რომ მისი მაცდური „თვალების ნაბვა“ და კეკლუცობა ჩვეულებრივ თამაშს გასცდება.

მირზა, როგორც ეტყობა, სხვანაირად ფიქრობს და, როგორც ჭეშმარიტ პოეტს შეშვენის, ჩვეულებრივ ფლირტს დრამად გადააქცევს:

*ასე წავიდა ღამე, ასე მოვიდა დილა,
ასე ნაბავდი თვალეებს,
ასე მაქციე ჩრდილად.
ასე ვხვდებოდით უხმოდ,
ასე დავშორდით ჩუმად.
ასე მწყურიხარ ახლაც,
ასე დავტირი გაყრას.*

ეს, თიანეთში ჩარჩენილი „ხიწვი“ მირზას წლების შემდეგაც შეახსენებს თავს და ნიშანდობლივია, რომ ცხრა წლის მერე, ფრონტიდან თავის დასთან და მესაიდუმლესთან, როენასთან გამოგზავნილი ბოლო წერილის პოსტსკრიპტუმში ისევ და ისევ „წელის“ სახელი გაიელვებს: „*მომწერე, სად არის წელი. უთხარი მას, თუ კი ხვდები, რომ მე ის მახსოვს ძალიან კეთილად*“ („ივრისპირელი მზეჭაბუკი“ 2008: 226).

მირზა გელოვანის შემოქმედებითი თვითდამკვიდრების პროცესზე ძალზე საინტერესო დაკვირვება აქვს თამაშ ნატროშვილს: „...1938 წელს, ოცდაერთი წლის მირზა გელოვანი წერს ლექსს, სათაურით „მწყემსის მუქარა“.

შეუძლებელია დავინწყებოდა ან გამორჩენოდა, რომ 1886 წელს, ვაჟა-ფშაველას ამავე სათაურით ჰქონდა გამოქვეყნებული ლექსი.

და მაინც ასე დაარქვა და თემაც შორს არ გასცილებია დედანს. ოღონდ მირზას ლექსი უფრო ვრცელი იყო, უფრო მშფოთვარე, დაუდეგარი და ხატოვანი....

თუ შეჯიბრია, შეჯიბრი იყოს. ოცდაერთი წლის მირზა გელოვანი ორთაბრძოლაში ინვეეს ოცდახუთი წლის ვაჟა-ფშაველას, მალე რომ წამოიმართება ქართული პოეზიის დევად, როგორც ტიციან ტაბიძე უწოდებდა.

დევთან, თუნდაც მოზარდთან, ჭიდილი ვინ გაიგონა, მხოლოდ ხალხურ ზღაპრებში გვხვდება, მაგრამ საკუთარი ძალ-ღონის გამოცდა სწორედ დევთან ეგების და დამარცხებას კი აამაღლებს უთანასწორო ორთაბრძოლაში თავისი ნებით გასულ ახალგაზრდა პოეტს.

მირზა გელოვანი მოხიბლა ნახევარი საუკუნის წინათ დაწერილმა „მწყემსის მუქარამ“ მისი სული დიდი ვნებით დაიმუხტა და ბრძნული უბრალოება დედნისა გადაკეთდა ფერად ზმანებად. თითქოს ვარჯიშობდა, ამ თემამე რა შეიძლება დაინეროს ყველაზე მძაფრი და გულსაკლავიო, რომ ყოველი სტრიქონი შესიტყვებოდა იმ საოცარ სამყაროს, რომელსაც მთანი მაღალნი ჰქვია, თავისი პირქუში იერით – მარადთოვლიან მწვერვალებს, პიტალო კლდეებს, ჩაბნელებულ ხეობებსა და გაგიჟებულ მდინარეებს რომ შეუქმნიათ.

ლექსის ავკარგიანობის განსაზღვრა, მეტწილად, სუბიექტურ შთაბეჭდილებას ეყრდნობა, ანკი სად არის ობიექტური საზომი და სანყაო? ღმერთმა შემინდოს, თუკი ვცდები, მაგრამ, ვგონებ, ასლმა აჯობა დედანს ანუ შევირდის ნახელავმა – ოსტატის ქმნილებას.

„შენში გენიის ერთი ბენვია, უფრო მეტია ნისლი“ – ვკითხულობთ მირზა გელოვანის შინაგან მონოლოგში და, ვინ იცის, ეგებ სწორედ „მწყემსის მუქარა“ იყო აელვარება ამ „ერთი ბენვი გენიისა“, რომელმაც ასე გაათამამა ახალგაზრდა პოეტი და შეუნვდომელთან შეჯიბრი გააბედვინა“ (ნატროშვილი 1997: 50).

აქ, ალბათ, უპატიებელი იქნებოდა მირზას „მწყემსის მუქარა“ არ მოგვეხმო – თავიდან ბოლომდე:

დამაცადე, ნატყვიარში
დავიფინო ბალახი,
კვლავ ვიხილო მთები, ქარში
ჩემგან გადანალახი.

გავიტაცო, ლურჯა მალი
მიგვაფრენდეს მალევითა.
მომკიოდეს შენი ქმარი
ასი მეომართა.
ასსა ვკრავ და ასს მივანვენ,
სისხლს გაუშვებ ღვარადა,
ჩემს მეგობარ ხეს მივალწევ,
ტოტს ვიფარებ ფარადა.
ბაგე მალე, ვერ დამალავ,
კოცნას მაინც დავაჩენ,
ერთი წუთით შენს შავ დაღალს
ბალახებში დავაფენ.
მერე მომწვდნენ, მერე მნახონ,
ალარ მედარდებოდეს,
გადამკრან და გადამჩეხონ,
ხმალი მიწას სწვდებოდეს.

*

ბევრჯერ ვლესე შავი დანა
ბრაზით და გახელებით.
სისხლმა ბევრჯერ გადანამა
ჩემი თეთრი ხელები.
უფრო ბევრჯერ, ღიმის ჩენით
ვზიდე გულის ტკივილი,
ახლაც ახლავს ღამეს ჩემი
არწივეული ყივილი.
და სიკვდილმა ჩემთან ახლოს
ბევრის თვალი მოფისა.
მთებსაც ახლავს, ქარსაც ახლავს
ეხო ჩემი თოფისა...
დამაცადე, შავ ღამეში
დაგილოვნო კარები,
მოვიხვიო შენი ეშხი,
შენი შავი მკლავები...
მერე მომწვდნენ, მერე მნახონ
ალარ მედარდებოდეს,
გადამკრან და გადამჩეხონ,
ხმალი მიწას სწვდებოდეს.

ოპ, როგორ ჰგვანან ერთმანეთს სხვის ლამაზ ცოლებში შეყვარებული პოეტები – ბესიკი იქნება ეს, გიორგი ლეონიძე – თავისი დაუოკებელი ზმანებებით „ყიფჩალის პაემანში“, თუ გრძნობამოძალეული ჭაბუკი მირზა გელოვანი...

ხდება ხოლმე – სიყვარული სიყვარულითვე რომ იკურნება. ოლონდ, ახალი სიყვარულით. ეტყობა, მირზასთანაც ასე მოხდა: „1939 წელს შოვში წავიდა მირზა დასასვენებლად და იქ გაიცნო ნინა ახვლედიანი, რომელსაც უძღვნა ლექსები. სურათებიც აქვთ ერთად გადაღებული. ჩამოსვლისას მიამბო, რომ გაიცნო მშვენიერი გოგონა ნინა ახვლედიანი, რომ მოსწონდათ ერთმანეთი, რომ ნინას ქონდა მშვენიერი გრძელი ქერა თმები. ჩამოიტანა ნინას მოქსოვილი ხურჭინი, პატარა ლამაზი, სადაც ნინას მოჭრილი თმა იდო. ის აღტაცებული ლაპარაკობდა, მითხრა გავაცნობო... მირზა 1939 წ. ნოემბერში წავიდა ჯარში, ისე რომ, მათ არ ენერათ ერთმანეთს შეხვედროდნენ“ (გელოვანი, 1992: 146).

„შენის ხელით დანაქარგი“ ხურჭინი, სატრფოს თმა რომ დევს შიგ, კიდევ გამოჩნდება მის პოეზიაში; ახლა კი, ზაფხულის მიწურულს, შოვიდან ახალდაბრუნებული მირზა მონუსხულივით დასცქერის ამ საგანგებოდ მოქარგულ, ნაჩუქარ ხურჭინს, მომხიბლავი, ქერათმიანი ქალიშვილის – ნინო ახვლედიანის ფოტოსურათებს და ხედავს, რომ ცხოვრება საბედისწერო არჩევანს სთავაზობს: რამენაირად გადაავადოს ჯარში განწვევა და ცოლი შეირთოს, რისთვისაც არანაირად არ არის მზად – არც მორალურად და არც მატერიალურად; ან ჯარში უნდა წავიდეს და იმასაც გრძნობს, რომ სატრფო არ დაელოდება (თუმცაღა ლექსში საპირისპიროს ამტკიცებს!).

ეს ქერათმიანი არსება, თავის მხრივ, ქალის უტყუარი გუმანით მირზასთან განმორებაში ბედისწერის უღმობელ ხელს ხედავს და შეყვარებული პოეტის იმედიანი ინტონაციის არ სჯერა:

*ყველა მოკლე და ქერა თმის ნახვით
გამახსენდება თმები შოლტები.
როგორ არ მინდა, როგორ არ მინდა,
მაინც მივდივარ, მაინც გშორდები.*

ასე თიშავდნენ ძველი ზღაპრები
ასფურცელას და ოქროსთმებიანს,
ქარმა დაგლოჯა ყველა აფრები
და შენზე ღარდში დამთენებია.

მგზავრი ვარ, შენზე ფიქრებს ვუნდები
და აჩრდილებთან თამაშს უვენებელს.
მე დავბრუნდები, ჰო, დავბრუნდები,
მე შენი თმები დამაბრუნებენ.

პოეტის „მუზაზე“ მირზას სიყრმის მეგობრის – ქეთევან ბურჯანაძის მონათხრობს მოვუსმინოთ: „ერთხელ, დაახლოვებით 40-იან წლებში, როდესაც ე.წ. „ფინეთის ომი“ მიმდინარეობდა, მირზა მაჩაბლის ქუჩაზე შემხვდა. დაღონებული ჩანდა. ამ დროისათვის გავონილი მეჩონდა, რომ დაოჯახებას აპირებდა და გამიკვირდა მისი ასეთი განწყობა. „რა თავპირი ჩამოგტირის“ – მეთქი, – შევეკითხე. მირზამ მოწყენილი სახით შემომხედდა და მითხრა: „ჩემი საქმე ისეა, რომ ან ცოლი უნდა შევიერთო, ან ჯარში უნდა წავიდეთ“. გამიკვირდა მისი ნათქვამი, მაგრამ აღარ ჩავაყვირდი, არ ვკითხე, თუ ვინ იყო მისი საცოლვე, რადგან კარგად ვიცოდი, რომ ყველა ქალს, ვის თვალეებსა და თმებს, ან სახის ფერსა და აღნაგობას ლექსი უძღვნა, მირზა თავისში შეყვარებულად მიაჩნდა და ვიფიქრე, ალბათ, ერთ-ერთი იმათგანი იქნება-მეთქი. თანაც იმ წუთში ის ისეთი დათრგუნვილი იყო, რომ ზედმეტად ჩავთვალე ასეთი შეკითხვა. შემდეგში გავიგე, რომ თურმე ეს ქალი ჩემი თანაკლასელი, ამჟამად ს.ს.ორბელიანის სახელობის უნივერსიტეტის პროფესორი, მათემატიკოსი ნინო ახვლედიანი იყო, მეტად ნიჭიერი და ერუდირებული ქალი, რომელმაც მირზას ხსოვნას თავისი პატარა წიგნი „ასფურცელა და ოქროსთმიანა“ უძღვნა ნინო ლედიანის ფსევდონიმით.

მირზამ ისევ თავისუფალი კაცის ცხოვრება ამჯობინა, ჯარში წავიდა, მაგრამ ეს იყო მისთვის საბედისწერო თავისუფლება. მალე დიდი სამამულო ომი დაიწყო და მირზამ ბელორუსიის

მინაზე დაასრულა თავისი მღელვარებით აღსავსე სიცოცხლე“ (ნაწყვეტი ქეთევან ბურჯანაძის გამოუქვეყნებელი მოგონებიდან).

ერთი დაზუსტება, ვფიქრობ, აქვე უნდა გაკეთდეს: მირზა მოხალისედ ნამდვილად არ წასულა ჯარში; იგი გაიწვიეს, ისევე, როგორც ლადო ასათიანი, შესატყვისი ასაკის გამო; თუმცა ლადო, ავადმყოფობის მიზეზით, მალევე გამოაბრუნეს უკან...

რადგან პოეტის „მუზეუმზე“ დავიწყეთ ლაპარაკი, მოდით, გავაგრძელოთ ეს საინტერესო თემა: პირველი სიყვარული მირზას 15 წლისას სწვევია და, ცხადია, ლექსად გამოუთქვამს ეს გრძნობა:

*გაზაფხული შუქად ჩამოიბარდა,
და სითეთრე ჰყვოდა ალუჩაზე.
აი, სახლი, რომელიც მე მიყვარდა,
№ 8, კოტე მესხის ქუჩაზე.*

ბინადარი №8 სახლისა, რომანტიკული ყმანვილის ლექსების ადრესატი გახლდათ თბილისის კონსერვატორიასთან არსებული მუსიკალური ათწლეულის მონათვე ცაცა ფხაკაძე. მირზამ ის 1933 წლის ზაფხულში გაიცნო თიანეთში, სადაც ცაცას მამა აფთიაქის გამგედ მუშაობდა. არდადეგებზე მომხიბლავი ქალიშვილი მამას წამლების გაცემაში ეხმარებოდა. მაგრამ, ერთხელაც, ცაცას გაცემულმა წამალმა პაციენტი იქით დააგადა: ავადმყოფი მირზა გელოვანი გახლდათ, უკურნებელ სენს „პირველი სიყვარული“ ერქვა, ხოლო ანამნეზი მირზასავე დღიურებმა შემოგვინახეს: „...შემძულდა ყოველივე და თვით სიცოცხლეც კი: მიშველე, ცაცა. მე აღარ მესიამოვნება მთვარის ყურება, ჩემი სული მხოლოდ შენ გეძახის... გაივონე, თორემ აღარ ძალმიძს...“ („ივრისპირელი მზეჭაბუკი“ 2008: 302).

იმხანად, ცაცას, ეტყობა, თავისი ათწლეულისაკენ უფრო მიუწევდა გული, თბილისისაკენ, გრიბოედოვის ქუჩისაკენ... ყმანვილი არ გაიკარა, და ერთმანეთს აღარც შეხვედრიან... აქ, კაცი უთუოდ გაიფიქრებს: შესაძლოა, არც გახსენებოდა არასდროს თიანეთელი თაყვანისმცემელი, მირზას სიკვდილსშემდგომი

აღიარება რომ არა. ხშირად ხდება ხოლმე ასე... მაგრამ ცაცა ფხაკაძეს ისეთივე ფაქიზი სულიერი ბუნება აღმოაჩნდა, როგორიც გარეგნობა ჰქონდა: მან სათუთად შეინახა მირზასაგან მისთვის სამახსოვროდ დატოვებული ლექსები, ბარათები, დღიურები და, რაც მთავარია, განუმეორებელი იერი ამ შეყვარებული ბიჭისა, რომლისადმიც, შესაძლოა, არც თვითონ იყო გულგრილი (იმის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, რომ არც გათხოვილა) მიდი და გაიგე, რა ხდება ქალის გულში?!

კიდევ ერთი მოგონება „მირზას ტრფიალთა“ თემაზე: „გოგონებთან ურთიერთობისას იყო იშვიათად მოკრძალებული... და თუ ვინმე მოეწონებოდა, იყო საოცრად აღტაცებული, მაგრამ ამას მორიდებით გამოხატავდა.

ბევრი იჩემებდა მირზას სიყვარულს და მგონია, რომ მისი გამორჩეული და ნამდვილი სიყვარული ნონა ლასხიშვილი იყო, და თვითონ ნონა იყო ამის მიზეზი...

ნონაც არ იყო მის მიმართ გულგრილი, მაგრამ ეს უფრო სხვანაირი სიყვარული იყო – უფრო სულიერი, სუფთა, მეგობრობასთან შერეული... ნონას რომ ესმოდა მირზასი, არა მგონია, ასე – ვინმეს...“. ეს გახლავთ ნანყვეტი მირზას ერთ-ერთი იმდროინდელი მეგობრის – ნინო (ტურფა) ლაშხიას მოგონებიდან („ივრისპირელი მზეჭაბუკი“ 2008: 350).

ამავე ურთიერთობებს იგონებს მირზას კიდევ ერთი მეგობარი – ნათელა ბერძენიშვილი: „ნონა ლასხიშვილი უყვარდა, ნონაც არ იყო გულგრილი. მათი ურთიერთობა იყო სუფთა, შეიძლება ითქვას, უფრო მორიდებული...“. მაგრამ, იმავე მოგონებაში კიდევ ერთი, მირზასათვის ძვირფასი ადრესატი წარმოჩნდება – თინა მაქსიმელაშვილი: „მირზასთან ხშირად ჩამოდოიდანენ მისიანები, ჩამოჰქონდათ სოფლის პროდუქტი, დაგვიძახებდა მირზა და გავანყობდით სუფრას. გოგოებში ყველაზე ყოჩაღი დიასახლისი თინა მაქსიმელაშვილი იყო... ულამაზესი გოგო იყო. ერთ-ერთი ასეთი სტუმრობისას მე მგონი მირზა თინათი დაინტერესდა. ჯარში რომ წავიდა, ხშირად წერდნენ ისინი

ერთმანეთს წერილებს. ერთხელ თინას მოსწერა: რა დროა ახლა ნეტა თბილისშიო. თინამ პასუხად იები გაუგზავნა. ამ იებმა მირზა გადარია – დანერა ის ცნობილი ლექსი: „ნუ მწერ“.

ნონას და თინას ურთიერთობაზე ამას ოდნავადაც არ უმოქმედია...“ („ივრისპირელი მგეჭაბუკი“ 2008: 357).

მირზა გელოვანის პოეზიის თაყვანისმცემლებს კარგად ახსოვთ ამ ტაეპების პათეტიკური გრძნობიერება:

*ნუ მწერ, რომ ბაღში აყვავდა ნუში,
რომ მთანმინდაზე ცა დანუა თითქოს,
რომ საქართველო ამ გაზაფხულზე,
როგორც ყოველთვის, წაგავს ხვითოს.*

*რომ ორთაჭალამ ჩაიცვა თეთრი,
რომ შენც ჩაიცვი კაბა ყვავილის.
რომ მტკვარი ოხრავს, როგორც ყოველთვის,
როცა მეტეხის ახლოს ჩაივლის.*

*...ნუხელ ვებრძოდი ცეცხლს და ურავანს
და საშინელი ბრძოლების ნისლში
მე მომეჩვენა, სადღაც, ჩვენს უკან
აელვებული იდგა თბილისი.*

მირზას ამ, „პერმანენტული შეყვარებულობის“ ფენომენი ქალური გუმანით თუ პოეტური ბუნების ადამიანის ფსიქოლოგიის წვდომით (ანდა – ორივეთი ერთად) დამაჯერებლად ახსნა ნინო ლაშხიამ: „მირზა პოეტი იყო და მისი პოეტური შთავგონება მუდმივ წყურვილს განიცდიდა. იშვიათად მგრძნობიარე გული ჰქონდა და ეტყობა, ხშირად ამიტომაც იყო შეყვარებული. იმ დროს ვინც უყვარდა, უყვარდა გულწრფელად, ნამდვილად და შედეგი კი მისი შესანიშნავი ლექსები იყო. მუზას უხმობდა ეტყობა... ამიტომ მისი ლექსების ადრესატნი მხოლოდ ერთი და ორი არ არის...“ („ივრისპირელი მგეჭაბუკი“ 2008: 351).

ისე მგონია, რომც არ ჰყოლოდა გარშემო რეზო-მირზას ეს მომხიბლავი ნინოები და ნონები, ცაცები და თინები, თვითონ გამოძებნიდა ვინმეს – შორეულს, მიუწვდომელს, – მისი

სათაყვანებელი გალაკტიონის მერის მსგავსად და ამ წარმოსახულ რომანსაც კი დრამად გადააქცევდა... აბა, პოეტი რისი პოეტი, თუ განცხრომის ნაცვლად, ხიფათს და ტკივილს არ დაეძებს...

„ნუ მწერ“ 1943 წლითაა დათარიღებული – მირზა ამ დროს უკვე მოქმედ არმიაშია. მაგრამ, ახლა 1935 წელს მინდა დაღუბრუნდეთ – ძალზე მნიშვნელოვან წელს მირზას ცხოვრებაში. ამ წელს ამთავრებს იგი თიანეთის პედაგოგიურ ტექნიკუმს, ამ წელს შეაღებს პირველად მწერალთა სასახლის კარს, ხოლო მის იერიითა და ლექსებით მოხიბლული რაჟდენ გვეტაძე თავის მოთხრობაში – „ლაშაურის საღამოები“ მირზას პირველი სიყვარულით შთაგონებულ ლექსს – „თეთრ მიწას“ ჩართავს.

იერი ვახსენე. მოგონებათა წიგნში – „ჭაბუკები დარჩნენ მარად“ მირზას მეგობარი, ნიკა აგიაშვილი წერდა: „მირზას ის ის იყო ჭაბუკობაში შეედგა ფეხი. თითქოს მუდამ მზით ჰქონდა გაბრწყინებული ოქროს სქელი ქოჩორი და გრძელწამწამებიან მომწვანო-ცისფერ თვალებს ლაპარაკის დროს არ აფახულებდა და ისე იყურებოდა აქეთ-იქით, თითქოს ყურს უგდებდა თავისსავე ნათქვამს, თან ყურადღებით იმასაც აკვირდებოდა – რა შთაბეჭდილებას ახდენს მსმენელზე ჩემი ნათქვამიო.

სიცოცხლის დროს სახე რაღაც მწუხარე და ოდნავ კაემნიანი გაუხდებოდა, წარბებს შეიჭმუხნიდა, მაინც მხიარული იყო, მაგრამ, შეიძლება ითქვას – პირქუშად მხიარული“ (აგიაშვილი 1961: 129).

იყო ამ იერში ფარული ხინჯიც, მალული იარაც... ნაიარევი დავარქვათ: მკერდზე, მარცხნივ, გულთან... ეს, ერთხელ მირზამ სარკის წინ თვითმკვლელობა სცადა... ჩვენ, ცხადია, შეგვეძლო თვალი დაგვეხუჭა ამ, ერთობ საჩოთირო „სუიციდურ დეტალზე“ მირზას ბიოგრაფიაში; მაგრამ მაშინ ხომ კიდევ ერთ ისეთ „მითოლოგიზირებულ პორტრეტს“ გავიმეორებდით, საგულდაგულოდ რომ „ალამაზებს“ ამ უნიკალური პიროვნული

თვისებებით (მათ შორის – ირაციონალური!) გამორჩეულ შემოქმედს.

მირზას სიჭაბუკისდროინდელი მეგობარი, პოეტი გაბრიელ ჯაბუშანური იგონებდა: „ერთხელ ქალაქიდან კარგა ხნით გაქრა და უკან ოდნავ ფერმკრთალი და დასუსტებული დაბრუნდა. საერთოდ, მირზა ფრიად ჯანსაღი იყო და ავადმყოფობა იშვიათად იცოდა. როცა მის ოთახში თავშეყრილებმა, შემფოთებით კვითხეთ ჭრილობის მიზეზზე, მან ხალათი გაიხადა, პერანგი აიწია და მკერდის არეში ნატყვიარი ნაჭრილობევი დაგვანახა, ხოლო ზურგში ტყვიას უფრო დიდი დაღი დაემჩნია. გაოცებულებმა კვითხეთ მომხდარის შესახებ და მან გვიამბო: ჩრდილო ოსეთში ყოფილა თურმე, ქალაქ ორჯონიკიძეში; სასტუმროს რესტორანში დამთვრალა და თავის ნომერში რომ ასულა, მთვრალი სარკესთან მისულა.

– საკუთარ სახეს სარკეში რომ დავაკვირდი, – გვიამბობდა მირზა, – ერთბაშად მომწაღდა მეხილა თვითმკვლელს, სიკვდილის წინ როგორი გამომეტყველება მექნებოდა...“ („ივრისპირელი მზეჭაბუკი“ 2008: 295).

მირზას საბედისწერო „სიკვდილთან თამაში“ ამ ეპიზოდით არ მთავრდება. მისი მეგობრის, კოტე ხიმშიაშვილის უმცროსი და, დოლო ხიმშიაშვილი-ვადაჭკორია იგონებდა: „აჩქარებული ნაბიჯით შემოვიდა კოტე. დედა მოიკითხა. მირზამ თავი მოინამლაო, – ჩუმად თქვა, – შენ უნდა დაეხმარო.

შემფოთებული დედა ემზადებოდა, თან ეკითხებოდა – რისთვის გაიმეტა თავი, რა გასჭირვებიაო.

– ერთი ლამაზი გოგო უყვარს და აბა, პოეტს რა გაემტყუნებო.

მირზა გადარჩა. ჩვენთან მოვიდა, დედას მადლობა უთხრა – თქვენმა თბილ-თბილმა ბულიონებმა სული ჩამიდგესო...“ („ივრისპირელი მზეჭაბუკი“ 2008: 348).

ნინო ხოფერია – მირზა გელოვანის ბიოგრაფიისა და არქივის ზედმიწევნით მცოდნე, წერდა: „ბატონი შოთა

რევიზილის გადმოცემით, მირზას სამჯერ ჰქონია თვითმკვლელობის მცდელობა, იარაღით დაუჭრია თავი. ამას ადასტურებენ ვახტანგ ბენუკელი და ნათელა ულენტი, მირზას ახლო ნათესავი“ („ივრისპირელი მზეჭაბუკი“ 2008: 434).

მირზას მეგობარი, გერმანისტი შოთა რევიზილი აქ შემთხვევით არ იყო ნახსენები. სწორედ იგი გახლდათ აღრესატი მირზას ერთი ყველაზე სულისშემძვრელი წერილისა, რომლის ციტირებაც ნინო ხოფერიას გამოკვლევაში მართლაც ბევრ საფიქრალს აღძრავს: „...მეგობარო, გახსოვს შენ რომ დაგემშვიდობე, მას შემდეგ ბევრგან ვიყავი... არსად დიდ ქალაქში არ გამოჩნდა ჩემი თავშესაფარი. ესეც ბედის და დროის ბრალია, მეგობარო...

შენ გახსოვს ჩემი რევოლვერი? ამ ბოლო დროს დამჩემდა მისი ჯიბით ტარება და ხელს რომ შევახებ ცივ ლულას, ასე მგონია სიკვდილი დამაქვს ჯიბით. ხანდახან როცა დაცხება ჩემს ოთახში, ამ რევოლვერით ვიგრილებ შუბლს. თუმცა, უნდა გამოვიტყდე, სისულელეა თავში დაირტყას კაცმა რევოლვერი, განა გული რას აკეთებს... ჩემო კარგო, ჩემი გულია ჩემი უბედურების სათავე და შენ თითქმის დამეთანხმები – საჭიროა მისი გაჩერება...” (იქვე, გვ. 433).

ამ დამთრგუნველი დოკუმენტების ფონზე, ძნელია არ დაეთანხმოთ ნინო ხოფერიას ერთ ზუსტ დაკვირვებას მირზას იმუამინდელ სულიერ მდგომარეობაზე: „ის, როგორც ჯარისკაცი და როგორც პოეტი, არა მარტო ემოციურად, ეგზისტენციურადაც მზად იყო სიკვდილისათვის, რასაც ძალიან უნდოდა თავგანწირვა დარქმეოდა...” (იქვე, გვ. 437).

აქვე, ალბათ ისიც უნდა გავიხსენოთ, რომ არსებობდა რაღაც მოარული ხმები ფრონტზე მირზას თვითმკვლელობის შესახებ. მაგრამ, იმავე ნინო ხოფერიას თქმით, მირზას ბიძაშვილს, იმხანად ღრმად მოხუცებულ ბიძინა მაჩურიშვილს კატეგორიულად გამოურიცხავს ამგვარი ვერსია – „რას არ მოივონებენ ეს თბილისელებო...” (იქვე, გვ. 435). ისიცაა, რომ, ფსიქოლოგების

დაკვირვებით, თვითმკველობა ომში, ანუ იქ, სადაც ისედაც მოწინააღმდეგის სამიზნე ხარ და ერთი წინდაუხედავი მოძრაობაა საკმარისი, რომ გაგათაონ, უიშვიათესი რამაა...

ამ „სუიციდალურ ლტოლვას“ ზიგმუნდ ფროიდმა „სიკვდილის ინსტინქტი“ უწოდა, მაგრამ გაცილებით უფრო ადრე და გაცილებით უფრო ხატოვნათ ეს უცნაური ფენომენი დაახასიათა XVI-XVII ს.ს. მიჯნის ინგლისური ლიტერატურის კლასიკოსმა ჯონ დონმა: „კაცობრიობის მთელს ისტორიაში ვერ ნახავთ სიცოცხლის გადასარჩენად მიმართულ – საზრისიანობისა და განაფულობის, ვაჟკაცობისა და გაშმაგების იმდენ ნიმუშს, რამდენიც მის მოსასპობად გამოვლინდა“ (Чхарტიшвили 2011: 266).

აქვე ვიტყვი, რომ ციტატა მომყავს წიგნიდან „მწერალი და თვითმკველობა“, რომლის ქართული წარმომავლობის ავტორიც, რუსეთში დიდად პოპულარულ რომანებს „ბორის აკუნიჩის“ ფსევდონიმით აქვეყნებს, ხოლო თარგმანებსა და გამოკვლევებს, კვლავინდებურად „გრიგოლ ჩხარტიშვილს“ აწერს.

მირზას თბილისში ახალშეძენილ მეგობართა წრეს ნიკა აგიაშვილთან ერთად, ეკუთვნოდნენ ლადო ასათიანი და ალექსანდრე საჭაია, გიორგი კალანდაძე და გაბრიელ ჯაბუშანური, ლადო ბალიაური და ვახტანგ ბენუკელი – ამ უკანასკნელმა დიდი ამაგი დასდო მირზას ლექსების წიგნის გამოცემას. მირზას განცალკევებული მეგობრებიც ჰყავდა – კოტე ხიმშიაშვილი, გრიგოლ ცეცხლაძე, ილო კოჭლავაშვილი, მათა რევიშვილი...

გასული საუკუნის 30-იანი წლების ბოლოს მირზა იმდროინდელი ახალგაზრდული ჟურნალის „ჩვენი თაობის“ სასურველი ავტორი ხდება. მეტწილად სწორედ აქ იბეჭდება მისი ლექსები და ისტორიული ბალადები – „აონი“, „თორღვა“, „შავლეგო“.

1939 წლის აპრილში მწერალთა კლუბში შედგა მირზას პოეზიის საღამო – პირველი და უკანასკნელი მის ცხოვრებაში. ამავე წლის ნოემბერში, როგორც ვთქვი, იგი ჯარში გაიწვიეს და რამდენიმე ხანში ბესარაბიაში აღმოჩნდა.

დგება 1941 წლის ივნისი¹⁾ და მირზას ცხოვრების გზა, ისევე, როგორც ათასობით მისი თანამემამულისა, ახლა სამხედრო მოქმედებათა რუკას გასდევს: ერთხანს ხარკოვში ტოვებენ, სადაც მძღოლობას ასწავლიან (დაწერა კიდეც ნარკვევი – „სამხედრო შოფრის დღიურიდან“), შემდგომ მოსკოვის ფრონტი, სმოლენსკი, ბელორუსია... უფრო შორს წასვლა მირზას აღარ მოუწია...

მირზას ომისდროინდელი წერილები მრავლისმთქმელი დეტალებით ავსებენ მის პორტრეტს: როგორ არ გაუგებოცდაოთხი წლის ბიჭს, თავისიანებთან ცოტა წატრაბახება რომ უნდა და მრავალნაცადი მამაკაცის ტონით წერს. „*ორჯონიკიძეში რომ ვინეჭი, ერთი ბოშა ქალი მივლიდა; მე ვიცოდი, რომ იგი ჩემთვის ყველაფერს მსხვერპლს გაიღებდა და მის ხელში ბედნიერი ვიქნებოდი, მაგრამ ისიც ვიცოდი, რომ ის ჩემთან ძალიან უბედური იქნებოდა, და იძულებული ვიყავი უარი მეთქვა ყველაფერზე. ამით მე დიდი უსამართლობა ჩავიდინე, მაგრამ ჩემს შვილებში სრულიად გამართლებულად მოვიქცევი...*“ („ივრისპირელი მზეჭაბუკი“ 2008: 202). ან კიდევ – „*ძვირფასო დედა! სურათები დავეტოვე ქალთან, რომელიც ჩემი საუკეთესო მეგობარია, ქალთან, რომელიც სწუხდა, როცა მივდიოდი. მან გამაცილა. სიტყვა „მშვიდობით“, რაც ასე სურს თქვას ყველა ჩვენგანმა ან მოისმინოს სასურველი ადამიანისაგან, მან მითხრა. ხარკოვი ახლოა და ჩემი გულიც არ არის შორს. ტანისა ეცოლინება, სადაც ვიქნები და როგორც ვიქნები. ის მოგწერთ, თუ მე ვერ მოვახერხე. გკოცნით, მირზა“* (გელოვანი, 1964: 255).

რა გაუსაძლისი იქნებოდა ცხოვრება შორეთში გადაკარგული კაცისათვის ბედნიერების ამ მოპარული წუთების გარეშე და, ალბათ, იმ ქალისათვისაც, – ამდენი არამზადისა და ცინიკოსის გარემოცვაში, უანგბადივით რომ სჭირდება ხოლმე მირზასნაირი შეუბღალავი სიწრფელე და რაინდობა...

მირზას რაინდობა იმაშიც მუღავნდება, რომ თავის ტრაგიკულ განცდებს მხოლოდ მეგობრებს უზიარებს, ისედაც

გულდამძიმებულ შინაურებს კი, როგორც წესი, ოპტიმისტურ წერილებს უგზავნის. მას ხომ უნდა პირველ ყოვლისა დებსა და დედას უმარცხებელ მეომრად დაამახსოვრებინოს თავი: „*ომი დაიწყო. დიდი ხანია ვიცოდი, რომ დაიწყებოდა იგი. ვგრძნობდი. თქვენც ალბათ ასევე – ოლონდ განსხვავება იმაშია, რომ თქვენ გეშინიათ ჩემი დაკარგვისა. ჩვენ არაფრისა გვეშინიან, ოლონდ თქვენ ნუ დაგვიღონდებით...*“ (გელოვანი 1964: 252). 1941 წლის ივნისში დანერილ ამ წერილზე მირზას შეეძლო თავისი ბავშვობისდროინდელი ლექსებისათვის მოგონილი ფსევდონიმი წაენერა – „მზის ბიჭი“.

სულ სხვანაირად გამოიყურებოდა „მზის ბიჭი“ ერთი წლით ადრე, როდესაც ვერ გაეგო – რა ხდება?! ომი ჯერ კიდევ არ დანწყებულა, მისი მეგობრები კი ხან ფინეთში იხოცებიან, ხან ბესარაბიაში, რაღაც უცნაურ, მირზასათვის გაუგებარ მიზნებს ეწირებიან... რატომ, რისთვის?! ანდა, სამხედრო სწავლება რატომაა ისე მოწყობილი, რომ ბავშვობიდან მონადირეობაში განაფულ, დაუღლელ, თავმოყვარე ბიჭს სიცოცხლეს შეაძულებს და თვითმკვლელობაზე აფიქრებინებს.

ამგვარ კითხვებს მირზა ლექსსაც კი ვერ ანდობს, მხოლოდ მეგობარს თუ გაუზიარებს: „*ჰოდა, აი გამამწესეს, ნომერი დამაკრეს და წამართვეს საკუთარი გვარი და სახელი, რომ თუ ვინცობაა – ნომრით გამომიცნონ, – წერდა ჯარში ახალგაზრდული მირზა პოეტ გრიგოლ ცეცხლაძეს, თავის უფროს მეგობარს, – თქვენ იცით რა არის ჯარისკაცის ნომერი? იგი მედალიონს წააგავს და მედალიონივით ან გულზე უნდა დაიკიდო ან ტანსაცმელზე დაკერდეს. ის პატარა კოლოფია, სადაც მებრძოლი უკანასკნელ ბარათს ჩასდებს. იმ წერილში იქნება ცუდად დამალული ცრემლიანი წუხილი და ჩივილი საკუთარ ბედზე. ჩემს ნომერში არაფერი იქნება. მე იგი სიკვდილის ანგელოზივით მძულს და პირველი კონტროლის შემდეგ უსათუოდ გადავაგდებ, რადგან სიკვდილის შემდეგ კი არა, სიცოცხლეშიც არავინ მიცნობდა მე.*

ახლა ჩვენ ვიბრძვით იქ, სადაც ჩვენს მამა-პაპას არ უბრძოლია არასოდეს. უნდა მთელი ძალით ვიყვირო: დაუბრუნონ ისინი საქართველოს მიწას. დაუბრუნონ ისინი და დაე პირველივე ტყვიამ მიმსხვერპლოს მე. ნუ გაიკვირვებთ ჩემგან ამის თქმას: ხომ შეიძლება იყოს კაცი, რომელიც ასე ფიქრობდეს! საინტერესოა! იბრძოლო იქ, სადაც შენს მამა-პაპას არ უბრძოლია არასოდეს...

თქვენ ალბათ არანორმალურად გეჩვენებათ ჩემი წერილი. მე მხოლოდ მინდოდა მეთქვა, რომ შეცდომით დამკიდეს ნომერი და წამართვეს საკუთარი გვარი... მე მხოლოდ მინდოდა გამოგმშვიდობებოდი. აი ასე“ (ლიტერატურის მუზეუმის ფონდი).

მირზას მეორე ადრესატი, რომელსაც პოეტი ასეთივე იშვიათი გულახდილობით ანდობდა თავის იჭვსა თუ სასოწარკვეთილებას, შოთა რევიშვილი გახლდათ. თავის უკანასკნელ მოგონებებში, რომელიც ფირზეა ჩანერილი და ლიტერატურის მუზეუმში ინახება, მსცოვანი ფილოლოგი-გერმანისტი იხსენებდა ახალგაზრდობის წლებს, მირზას პოეტურ ბუნებას. ერთხელ ნაცნობი ქალიშვილი მიუცხილებიათ სახლში. გამობრუნებისას მირზას აფიშიდან ქალაქის ნაგლეჯი მოუხვევია, ჯიბიდან ფანქარი ამოუღია და ექსპრომტად დაუნერია ლექსი, რომელიც მის ჭაბუკობის დროინდელ მეგობარს ნახევარი საუკუნის განმავლობაში არ დაეიწყნია:

*უცნობ სურვილს გვახვევდა
გზა ფოთლებით ნაფენი,
მთვარემ თმებზე დაგხედა
და მახსოვს ყველაფერი;
შენთან გაბაასება,
გახარება წამითა,
მერე გულის ავსება
შენითა და ღამითა.*

სწორედ შოთა რევიშვილს გაანდობს გულისნადებს ზემოთ უკვე ციტირებულ წერილში აწერილი ყოფით დათრგუნვილი და სულიერი წონასწორობიდან გამოყვანილი მირზა: „*მე აჟადა ვარ ახლა, მე საშინელს ვუახლოვდები... იქნებ გადამარჩენდა მეგობრის ხელი...*“ და ბოლოში – „*ეს წერილი არ წააკითხო არავის, გარდა ალიოშა საჯიასი*“ („ივრისპირელი მზეცაბუკი“ 2008: 433).

ორმოცდაათი წლის განმავლობაში ეს წერილი მართლაც არავის წაუკითხავს, ჩვენ ხომ მირზას მხოლოდ იმ წერილებს ვიცნობდით, რომლებიც მისი ახლობლების დასამშვიდებლად იყო გამიზნული. ეგებ, შესაძლოა, გარეშე ცნობისმოყვარე თვალისთვისაც... ამ მანერას მირზა ბოლომდე არ ღალატობს და უკვე ბელორუსიიდან, თავის დას როენას უგზავნის იმედიტა და სინათლით აღსავსე ბარათს. „*ვცხოვრობ ჯარისკაცის ცხოვრებით: შთაბეჭდილებებით, იმედიტო, მომავლის... აი ასე, მოგონებებში მიდიან დღეები და თუ არაფერი მერევა ამ ქვეყნად მხოლოდ იმიტომ, რომ შეუცვლელი ვარ და საკუთარი მეოცნებე, იმედიტა და ღონით სავსე...*“ (გელოვანი 1964: 274).

შესაძლოა, გაფაქიზებულ ყურთასმენას ეს გადაჭარბებული ოპტიმიზმიც დააეჭვებდა, მაგრამ, როდესაც ახლობლებზეა ლაპარაკი, ჩვენ ხომ სასურველს არსებულად მივიჩნევთ...

თავის თავთან მარტოდ დარჩენილი მირზა, ცხადია, ისეთი შემართებით აღარ გამოიყურებოდა, როგორც ახლობლებისათვის გაგზავნილ ბარათებში და ფოტოსურათებზე. დროდადრო, ამ გამოუსწორებელ მეოცნებეს, ეტყობა, ცუდი წინათგრძნობა ეუფლებოდა... ვინ იცის, სწორედ ასეთ წუთებში თუ ფიქრობდა, რომ ბედისაგან განწირული იყო და ისლა დარჩენოდა, ლექსად გამოეთქვა თავისი ანდერძი:

*ბედმა უცნობი გზით გამაქანა,
თქვენ დარჩით შორი... ცაზედაც შორი...
და, როგორც კარტში აგურის ქალებს,
გქონდათ ქერა თმა და ყელი ბროლის.*

*მე გპირდებოდით, რომ დავბრუნდები,
რომ თქვენი თმები დამაბრუნებენ,
მაგრამ დღეები, როგორც ქურდები,
ჩემს შეპირებას ანადგურებენ.
და სადმე ტყვია თუ გააციებს
გულს საშინელი განადგურებით,
თქვენ მაპატიეთ, პო, მაპატიეთ,
დანაშაული არდაბრუნების.*

ოცდაშვიდი წლის უფროსი ლეიტენანტი მირზა გელოვანი 1944 წლის ივლისში დაიღუპა ბელორუსიაში, დასავლეთ დვინის გადაცურვისას. იქვე, ნაპირთან ახლოს დაუკრძალავთ. იგი სწორედ იმ მედალიონით ამოიცნეს, რომლის კისრიდან ჩამოწყვეტა და შორს მოსროლა ერთ ღროს ასე ეწადა...

ბიბლიოგრაფია:

გელოვანი 1992: მირზა გელოვანის დის, როენა გელოვანის მოგონებები, კრებ. „ლიტერატურის მათიანე“, თბილისი: „მერანი“, 1992.

გელოვანი 1964: გელოვანი მ. „უბის წიგნიდან“, თბილისი: გამ-ბა „საბჭოთა საქართველო“, 1964.

აგიაშვილი 1961: აგიაშვილი ნ. „ჭაბუკები დარჩნენ მარად“, თბილისი: გამ-ბა „საბჭოთა მწერალი“, 1961.

ნატროშვილი 1997: ნატროშვილი თ. „დანაშაული არდაბრუნების“, გაზ. „ლიტ.საქართველო“, 1997, 26 დეკ.

„ივრისპირელი მზეჭაბუკი“ 2008: „ივრისპირელი მზეჭაბუკი“ (მირზა გელოვანის ცხოვრებისა და შემოქმედების წიგნი), თბილისი: გამ-ბა „ახული-7“, 2008.

Чхатишвили 2001: Чхатишвили Г. «Писатель и самоубийство», М., НЛО, 2001.

შენიშვნები:

1) ამ დღეს გერმანიაში ომი გამოუცხადა საბჭოთა კავშირს.

ანა კალანდაძე

დღეს, როდესაც ანა კალანდაძე მთაწმინდის ბინადარი გახდა, ხოლო მისი პოეზია – ქართველი ერის სულიერი საგანძურის განუყოფელი ნაწილი, ბუნებრივია სურვილი, კიდევ ერთხელ მივუბრუნდეთ მის, ესოდენ გამორჩეულ, ცხოვრებისეულ და შემოქმედებით გზას.

ანა... ნახევარ საუკუნეზე მეტია, ეს სახელი განსაკუთრებული ინტონაციით წარმოითქმის, როცა ანა კალანდაძეგა ლაპარაკი. ანასთან და მის პოეზიასთან ერთად ეს ინტონაციაც იცვლებოდა, მაგრამ რჩებოდა და რჩება მისდამი მიმართებაში რაღაც ძირითადი და უცვლელი: განცვიფრება ამ „პატარა ქალის“ გრძნობის სიმძაფრით (აკი თვითონ წერს: „*ნახონ ძალა ჩემი გრძნობისა!*“), ტკობა დავით-გარეჯის, უფლისციხის, ვარძიის მღვიმეებიდან ექოდ მობრუნებული ქართულით, სამუდამო გათავისება იმ პოეტისა, რომელმაც შეძლო,

არცთუ საუკეთესო ეპოქაში, ჩვენს უსათუთეს სიმებს შეხებოდა და მთვლემარე სულიერებით შენელებული დროის დინებისათვის ისეთივე რწმენით მიენდო თავისი ლურჯყდიანი წიგნი, როგორც თვისტომთა გადარჩენაზე მლოცველ განდევილს მდინარისათვის – სასწაულმოქმედი ხატი...

დღეს, როგორც არასდროს, ისეა საჭირო რწმენა ამ ხატის სასწაულებრივი ძალისა. ალბათ, სწორედ იმიტომ, რომ დღეს,

როგორც არასდროს, ისე შეგვეპარა ეჭვი თვით ამ სასწაულის რეალობაში და რაღაც შინაგანი პათოსი დააკლდა ჩვეულებრივად ესოდენ ზეანეულად და ამაყად წარმოთქმულ სტრიქონებს: „საქართველოო ლამაზო, „სხვა საქართველო სად არი?“

მიბრუნება ანა კალანდაძესთან, მის ლექსებთან, მის სამყაროსთან, ამავე დროს ჩვენს ისტორიულ მეხსიერებასთან მიბრუნებასაც ნიშნავს. და კიდევ – მიბრუნებას ჩვენი სულის სიღრმეში ჩაგმანულ მარადიულ კითხვებთან: ვინ ვართ? საიდან მოვედით? საით მივემართებით?!

საზოგადოებაში ეს კითხვები სწორედ მაშინ იძენენ განსაკუთრებულ სიმძაფრეს, როცა ცხოვრება გაუსაძლისი ხდება, როცა უსიამოვნო და მიუღებელ რეალობას თვალი უნდა გაუსწორო და შენი მარცხის მიზეზი შენშივე ეძიო. ჭეშმარიტ პოეზიაში, როგორც ვხედავთ, ეს კითხვები გარემოებათა მიუხედავად არსებობენ. არსებობენ, როგორც წარსულის გამოძახილი და როგორც მომავლის წინათგრძნობა...

წარსულზე დაფიქრებული ადამიანი სრულიად ბუნებრივად მიწას აცქერდება – ხავსსა და წარწერაგადაშლილ ლოდებს. ხოლო ანა კალანდაძემ პოეტური ნათელხილვის წამს წარსულის მატიანე მშობლიური ცის სილურჯეში ამოიკითხა:

*შენ ისე ღრმა ხარ, ქართულო ცაო,
შენ ისე ღრმა ხარ...*

ამ სტრიქონებს დღეს განსაკუთრებული განწყობით ვიმეორებთ: თითქოს დღეს უფრო გვესმის, რომ აქ შელოცვა მეტი იყო, ვიდრე მტკიცება, იმედი და ილუზია მეტი – ვიდრე ისტორიული რეალობა... და მაინც, სწორედ ჩვენი ქართველობის გამო, ვკითხულობთ ამ ლექსს, მისი ხმოვანება გვაბრუნებს და ამ ტკბილ ბურუსში, სახელთა ამ მაგიაში, ცის ამ სილურჯეში რაღაც იმედისმომცემ, გადამრჩენელ სხივს ვხედავთ:

*შენ ისე ღრმა ხარ, ქართულო ცაო,
შენ ისე ღრმა ხარ...*

სამკვიდრო შენს ქვეშ მტრად შემოსულმა
ვერაგინ ნახა:
ვერცა ოსმალომ, ვერცა მონღოლმა
და ვერცა სპარსმა!
შენი დიდების მომღერალია
ოშკი და ბარზმა,
ბებერი ტაო!
შენ ისე ღრმა ხარ,
ისე ფაქიზი,
ქართულო ცაო!

ჩვენი წარსული გზის, ჩვენი საცხოვრისის, ჩვენი ისტორიული არეალის თვალმიდევნება ანა კალანდაძის პოეზიას რაღაც განსაკუთრებულ არომატს ანიჭებს და გაფიქრებინებთ, რომ თვით ეს ქალიც, როგორი ტალანტიც უნდა ჰქონოდა მომადლებული, ამგვარი პოეტი ვერ გახდებოდა, ბორენა დედოფლისა და ქეთევან დედოფლის ქვეყანაში რომ არ დაბადებულიყო.

ანა კალანდაძის ძველქართული სწორედ იმიტომ ჩაესმის ესოდენ ბუნებრივად ჩვენს ყურთასმენას, რომ კრძალვისა და მოზღვავებული გრძნობიერების ეს უცნაური ნაზავი, ეს სულში ჩაბრუნებული მზერა, ეს, მხოლოდ განდობილთათვის გამჟღავნებული დრამა დაკავშირებულია არა მხოლოდ პიროვნულ, არამედ ისტორიულ წარსულთანაც. იმ წარსულთან, რომელიც იშვიათად, მაგრამ მაინც გამოძერწავს ხოლმე ანა კალანდაძის მსგავს ნატურას და რომელსამე თავის საიდუმლოს გაანდობს. მერე უკვე ჩვენ ვცდილობთ ამ საიდუმლოს ჩავწვდეთ: ეგებ ეს რაღაც მინდიასეული, გრძნეული უნარია, ჯილდოც რომ არის და იმავდროულად – სასჯელიც?! ის უნარია, რომელიც შესაძლებლობას გაძლევს ერთდროულად ხედავდე წარსულსა და აწმყოს, დატკბე და იტანჯო, სიცოცხლის სიმხურვალეში იმთავითვე სიკვდილის სუსხი იგრძნო, ხოლო მთელი შენი ცხოვრება აღიქვა, როგორც სიკვდილ-სიცოცხლის ქედზე სასწაულებრივად დატანებული ბილიკი ან უკვე მიმკრთალი მზის სხივი...

ორი ქვეყნის, ორი ქვეყნის საზღვრად ვდგევარ,
გულო, რისად მეხურები?
სხივმიმკრთალი, სხივმიმკვდარი
მკვდართა მზე ვარ,
ჩემს სხივებში თამაშობენ ბელურები...

ძნელი დასაჯერებელია, რომ ეს სტრიქონები ოცდაერთი წლის ქალიშვილს ეკუთვნის. რადგან ანა კალანდაძის პოეტური გზის დასაწყისზე ჩამოვარდა სიტყვა, მინდა ერთი ვრცელი ამონაწერი მოვიხმო ამ რამდენიმე ხნის წინ გამოქვეყნებული მისი ჩანაწერებიდან: „ჩემი პირველი პოეტური მოგონება, – წერდა ანა, – ჩემი პირველი პოეტური სიტყვა ჩემს მშობლიურ სოფელს, ხიდისთავს უკავშირდება. იგი გურიაშია, ჩოხატაურის რაიონში. ამ სოფელში ვარ დაბადებული.

წაბლის ხის ერთსართულიანი, საკმაოდ დიდი ოდა გაშლილ, მწვანედ მოხასხასე მინდორში იდგა. [...] ოდის უკან იყო რცხილის უზარმაზარი ხეებით დაბურული მარანი. ბავშვებს ძალიან გვიყვარდა იმ გოლიათური ხეების მინიდან ამოჩრილ, ერთმანეთში ჩაქსოვილ ფესვებში ფუსფუსი და თამაში. იმ რცხილების გუგუნი ახლაც ხშირად ჩამესმის ხოლმე.

მეორე, ასეთივე დიდი მარანი ეზოს გადაღმა გვექონდა, ყანაში... ჩემს ბავშვობაში იგი უფრო მიტოვებული და მივინწყებული იყო თავისი „ცარიელ ქვევრში დამწყვდეული ჭინკებით“ (ეს მარანი მქონდა მხედველობაში ლექსის, „დამილოცეთ, ძმებო“, წერისას). [...] მახსოვს, ზაფხულის ერთ საღამოს ბავშვები ჩვენი ოდის წინ, ეზოში ვისხედით და დიდი გულისყურით ვუსმენდით ფოცია მამიდას, რომელიც მშობლიურ ენასა და ლიტერატურას ასწავლიდა თბილისის ერთ-ერთ საშუალო სკოლაში. იმ ზაფხულს ისიც ჩვენთან ერთად ისვენებდა. მოულოდნელად ჩვენი ყურადღება მიიპყრო საოცარმა ნათელმა, მათათა მწვერვალებს რომ ეფივნებოდა. ამოდიოდა მთვარე, სავსე, ბადრი მთვარე. ბავშვები მოჭადოებულებივით შევყურებდით ამ დიდებულ სურათს, ყურადღება გავგეფიანტა... მამიდამ ივრძნო ეს: მშვენიერია,

არა? – გვეკითხა და მეორე დღისათვის ყოველივე ამის აღწერა გვთხოვა.

დილისათვის ორსტროფიანი ლექსი მზად მქონდა. ლექსს, რაღა თქმა უნდა, „ბადრი მთვარე“ დავარქევი. მამილამ დიდად გაიხარა: ლექსი მომიწონა და შინაურებსაც წაუკითხა. სიხარულით მეცხრე ცაზე ვიყავი მხოლოდ იმიტომ, რომ... დავაღების შესრულება შევძელი და მამიდას ვასიამოვნე.

ლექსი ჩვენი სკოლის კედლის გაზეთშიც მოხვდა (დედამ „გამცა“). ეს იყო ჩემი ლექსის პირველი „პუბლიკაცია“. მას შემდეგ არსად არაფერი არ გამომიქვეყნებია 1946 წლამდე. ქუთაისის პირველ საცდელ-სანიმუშო სკოლაში ვსწავლობდი, მეხუთე კლასში ვიყავი, 11 წლისა. იდგა 1935 წელი“ (კალანდაძე 2007: 345-346).

ანას ხაზგასმით უწერია ერთგან: „ჩემი ბავშვობა ძალზე უფერული იქნებოდა, ხიდისთავში გატარებული უბედნიერესი დღეები რომ არა!“

ამ უბედნიერესი დღეების ანარეკლი ანა კალანდაძის პოეზიაში ისე გამოკრთის, როგორც ბავშვობისას სარკის ნატეხით ვისმე ფანჯარაში გაგზავნილი მზის სხივი:

თავგამოდებით გალობდა შაშვი
და სხივთა მთოვარს ეთხოვებოდა
მზეს ნაძვის წვერი...
წითელი იყო ცა, ეზო, ოღა,
წისქვილი, შეერი...
იყო რაღაცა, იმქვეყნიური,
მზის გრძნეულ რკალში
და ძველისძველი...
თავგამოდებით გალობდა შაშვი
და სხივთა მთოვარს ეთხოვებოდა
მზეს ნაძვის წვერი...

მაგრამ, მოდით დავუბრუნდეთ მის ჩანაწერებს, მის პირველ აღტაცებებსა და განხილვებს, მისი პიროვნული და პოეტური ჩამოყალიბების პროცესს...

„...ლიტერატურაში ჩემი გზის დამლოცველი მამიდაჩემი გახლდათ ოღლა კალანდაძე, – იგონებდა ანა მრავალი წლის შემდეგ, – სხვა დროსაც არაერთხელ აღმინიშნავს მისი დიდი როლი ჩემი სულიერი ცხოვრების წარმართვაში“ (კალანდაძე 2007: 346).

ბუნებრივია, რომ როდესაც ანა 1941 წელს ქუთაისში საშუალო სკოლას ამთავრებს და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის კავკასიურ ენათა განყოფილების სტუდენტი ხდება, საცხოვრებლად იგი სწორედ თავის საყვარელ „მამიდა ფოციასთან“ გადმოდის.

სტუდენტობის წლების მოგონებები, როგორც წესი, გეტაცებული ინტონაციით გამოირჩევა: რაღაც „კორპორატიული სოლიდარობის“ ფენომენი მოქმედებს და სიტყვები – „ჩვენი კურსი“ ან „ჩვენი ჯგუფი“ ხაზგასმული სიამაყით წარმოითქმის... ანა კალანდაძე ამ შემთხვევაშიც გამონაკლისს მიეკუთვნება. „სტუდენტობა“ მისთვის „კოლექტიური აღტაცებისა“ და შთაბეჭდილებათა ფიქრულურობის ნაცვლად, – განაპირობებს, მართოსულობის, თვითჩაღრმავების დღეთა აღმნიშვნელია... „სტუდენტობის წლებში, – წერდა იგი მოგვიანებით, – საოცრად ჩავიკეტე და არავითარი სურვილი არ მეონია ვინმესთვის გამეზნო ჩემი ნაწერები. მათ აღარც მამიდას ვაკითხებდი... მამიდა ძალას არ მატანდა. ძალიან ფაქიზი სულის ადამიანი გახლდათ, უაღრესად მორიდებული. ხომ მუშაობო, მხოლოდ ამას თუ მკითხავდა“ (კალანდაძე 2007: 347).

ისევ მამიდა! როგორ ჭირდება ჭეშმარიტად თავმოღრეკილ შემოქმედს თუნდაც ერთი ასეთი კეთილი ანგელოზი. არაა ძნელი წარმოსადგენი, როგორ გაიხარებდა „ფოცია მამიდა“, როდესაც უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული მისი ძმისშვილის სახელზე ოფიციალური წერილი მოვიდა, რომელშიც საქართველოს მწერალთა კავშირის საქმეთა მმართველი „პატ. ანას“ ატყობინებდა: „გთხოვთ მობრძანდეთ 25 მაისს, დღის 1 საათზე მწერალთა კავშირში თქვენი ლექსების კითხვა ეწყობაო“.

დადგა ეს ნანატრი დღეც, 1946 წლის 25 მაისისა – და მწერალთა კავშირის დარბაზში შეკრებილთ დაეუფლათ საერთო აღფრთოვანება, ახალი და უჩვეულო ტალანტის აღმოჩენას რომ ახლავს თან... უთუოდ, ვინმე, წინასწარმეტყველური ნიჭით დაჯილდოებული, იმასაც გაიფიქრებდა, რომ თანამედროვე ქართული პოეზიისათვის ისტორიულ დღეს შეესწრო. არადა, გაიფიქრა კიდევ: გერონტი ქიქოძის „უბის წიგნაკმა“ შემოგვინახა მისი რეაქცია ამ განსაცვიფრებელ დებიუტზე: „1946 წლის 25 მაისი დიდი თარიღია ქართული ლიტერატურის ცხოვრებაში. მწერალთა სასახლეში 22 წლის ქალიშვილმა ანა კალანდაძემ თავისი ლექსების რვეული წაგვიკითხა მსმენელებით სავსე დარბაზში. ამ დროიდან იწყება ქართული ლირიკის ალორ-ძინება. ვაჟა-ფშაველას შემდეგ პირველი დიდი პოეტი მოგვევლინა... მისი ხმის მუსიკა ახლაც მესმის. თუ ჩემს ასაკში ამ მდგომარეობაში კიდევ შეიძლება ბედნიერი წუთების განცდა, მე ის გუშინ განვიცადე“ (ქიქოძე 1998: 19-20).

არ გაუვლია დიდ ხანს და ანას ლექსები ახლა უკვე გაზეთ „ლიტერატურა და ხელოვნებაში“ და ჟურნალ „მნათობში“ დაიბეჭდა. ასეთი ტრიუმფალური ლიტერატურული დებიუტის შემდეგ, ერთი შეხედვით, პოეტის შემდგომი გზა ვარდ-ყვავილებით უნდა იყოს ფენილი... ასეც იქნებოდა, ანასათვის საუბედუროდ, იმავე 1946 წლის აგვისტოში, საბჭოთა იდეოლოგიებს ლიტერატურული რეპრესიების მორიგი ტალღა რომ არ წამოეწყოთ (ე.წ. „უდანოვის დადგენილებით“ ინსპირირებული).

დადგენილების უშუალო ადრესატები გამოჩენილი რუსი მწერლები – ანა ახმატოვა და მიხეილ ზოშჩენკო იყვნენ, მაგრამ სინამდვილეში, მწერლობაზე ულმობლად გადატარებულ ამ „ცელს“ უნდა მოესხიპა ყოველივე არაორდინარული, გამორჩეული, საბჭოურობის დამლით არდაშანთული და უკვე თვით ამ ძალადობრივი აქტით ჩანასახშივე ჩაეკლა საბჭოთა ინტელიგენციაში ომისშემდგომ გაჩენილი ლიბერალურ ცვლილებათა ილუზიები.

„ადგილობრივი იდეოლოგიები“, ცხადია, დროულად დაი-
რაზმნენ „ცენტრის“ ღირეფქტივების შესასრულებლად. მაგრამ,
„ობიექტები“ აკლდათ და, მიაგნეს კიდევ. ადრესატი ნამდვილად
არ შეშლიათ: თავისი გამოწრთობილი ყნოსვით მათ მშვენივ-
რად იგრძნეს ის მეტაფიზიკური სული, რომლითაც გაჟღენთი-
ლია ანა კალანდაძის პოეზია, იგრძნეს მისი სიღრმისეული (და,
ამდენად – ჭეშმარიტი) რელიგიოზურობა, ხოლო მის ბიბლიურ
თუ ისტორიულ რეალიებში, მის არქაულ ქართულში – დაინახეს
თავისებური გამოწვევა, არმილება იმ ეთიკურად, ესთეტიკურად
თუ ენობრივად დაკნინებული სინამდვილისა, რომლის სულის-
ჩამდგმელნიც და მეხოტბენიც თავად იყვნენ.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ბოლომდე ანა მაინც არ გაუმე-
ტებიათ: აქ, კაცს გინდა იფიქრო, რომ რაღაც, უხილავი ქარ-
თული ნერვი მთლად ჩაკლული მაინც არ ჰქონდათ; ასეც
რომ არ ყოფილიყო, ეტყობა გრძნობდნენ, რომ ანა მთელი
თავისი არსებით, არ იყო პოლიტიზირებული შემომქმედი, ხო-
ლო მისი სპონტანური „პროტესტანტობა“ მისივე ტალანტის
თავისებურებებით იყო ნაკარნახევი და არა რაიმე პოლიტიკური
პლატფორმით (ვგონებ, მართლა ასე იყო, ცხოვრების ბოლო
წლებამდე, ყოველ შემთხვევაში...).¹⁾

თვითონ ანა, გასული საუკუნის ორმოციანი წლების შუა-
გულში, გუშინდელი სტუდენტი და აწ ენათმეცნიერების ინს-
ტიტუტის უმცროსი მეცნიერი თანამშრომელი, თავს ყოველად
ჩვეულებრივ, ლოიალურ მოქალაქედ აღიქვამდა და ნამდვი-
ლად არ ესმოდა, რით ემუქრებოდა საბჭოთა სინამდვილეს
„შორია თამარ“ ან „თუთა“... ყოველ შემთხვევაში, რამდენიმე
წელი იმ ავადსახსენებელი „იდეოლოგიური კამპანიის“ შემდეგ,
კალამი ხელში არ აუღია. იმავე სიტუაციამ, მთელი შვიდი წლით
გადაავადა ანას პირველი წიგნის გამოცემაც და ქართველმა
მკითხველმა ეს წიგნი მხოლოდ 1953 წელს იხილა.

დღეს აღარც კი გჯერა ადამიანს, რომ იმდროინდელი ავ-
ტორისათვის პოეტური კრებულის გამოცემის ერთ-ერთი აუცი-

ლებელი პირობა – წიგნის დასაწყისში გამოტანილი ლექსების „კომუნისტური პანთეონის“ „კანონიზირებული“ თემატიკა იყო (ლიტერატურულ სლენგზე ამგვარ დასაწყისს - „ლოკომოტივი“ ეწოდებოდა),

თუმცა იმ ეპოქის „წარმატებული“ პოეტების კრებულებს დღეს რომ გადახედოთ, დარწმუნდებით, რომ მათთან „ლოკომოტივი“ და დანარჩენი „მატარებელი“ დიდად არ განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან.

საზოგადოდ, როგორც ლიტერატურის ისტორიკოსს, მინდა ვთქვა, რომ გასული საუკუნის ქართულ ლიტერატურისათვის ყველაზე „ჩავარდნილი“ პერიოდი – ოცნლექელია 30-იანი წლების მეორე ნახევრიდან – 50-იანი წლების მეორე ნახევრამდე.

კიდევ ამიტომაცაა, რომ სწორედ ამ დამზაფრავ წლებში შექმნილი ყოველი ღირებული ნაწარმოები ათმაგად ფასობდა და ქართული სულიერების ცხოველმყოფელობის ნიშნად აღიქმებოდა.

დიახ, ყოველივე ეს ასე იყო. მაგრამ, რომც არ ყოფილიყო ეს გულისშემალენებელი „განქიქებანი“ და „შეგონებანი“, ცენზურის დიქტატი, მაინც ძნელი წარმოსადგენია ანა კალანდაძის ცხოვრების გზა პოპულარული, სვებედნიერი ადამიანის ტრიუმფალურ მსვლელობად. არაფერი მსგავსი.

პირიქით, ანას ლექსებს თუ ჩახედავთ, იმ ტკივილგამოვლილ სახეს დაინახავთ, რომელიც სულის სიღრმიდან მომდინარე შუქით არის განათებული. ეს ტკივილი ყოველთვის არ უნდა გავაიგივოთ ბიოგრაფიულ დრამებთან ან ტრაგედიებთან.

ანას, ამ მხრივ, „პოეტესების“ უმეტესობისაგან განსხვავებით, ერთობ „ლარიბი“ ბიოგრაფია ჰქონდა, მხედველობაში თუ არ მივიღებთ, მის ერთ, დრამატულ, „ფშავურ გატაცებას“ და მის ხანმოკლე და წარუმატებელ ოჯახურ ცხოვრებას: გასული საუკუნის 50-იანი წლების ბოლოს, ანამ გაიცნო გადასახლებიდან ახალდაბრუნებული ექიმი შალვა მჭედლიშვილი, რომელიც, ამასთანავე, ლექსებსაც წერდა და, როგორც ამბობენ, ძა-

ლიან კარგი ადამიანი იყო... მიუხედავად ამისა, ისინი მალე დაშორდნენ.

პირად საუბრებშიც და ჩანაწერებშიც ანა მაქსიმალურად გაუბოღდა ამ თემას. ქმარყოფილის მოგონებებში კი, ძალზედ დელიკატურად, მაგრამ სინანულითა და, როგორც ეტყობა, გაუნელებელი წყენით, წერია, რომ, – ეტყობა, არ ვუყვარდი და მალევე თავის დედასთან და ძმასთან დაბრუნდაო.

ჩემი აღმოჩენა არაა, რომ დიდი პოეზია არ არსებობს ტრაგიკული განცდის გარეშე. ზოგჯერ, ამ ტრაგიზმის პირველმიზეზი ის კარმული განაჩენია, რომელიც ფატალურ მსოფლშეგრძნებასთან ერთად ცხოვრების შესატყვისს წესსაც განაპირობებს და რომელიც ვერლენს თავის სიმბოლისტ კოლეგებს „დანყევლილ პოეტებად“ მოანათვლინებს; ზოგჯერ – ბიოგრაფიის დრამატიზმი, როგორც მაგალითად – გაბრიელა მისტრალთან, ანა ახმატოვასთან, მარინა ცვეტაევასთან, სილვია პლატთან... დაბოლოს, არის ისეთი ბიოგრაფიებიც, რომელთა გარეგნული ქარგა ერთი შეხედვით მდორეა და ერთფეროვანი (ემილი დიკინსონისა, მაგალითად) და როგორც კლასიკურ ინტრავერტებს ახასიათებთ, – ტრაგიკულის განცდა – გამუდმებული რეფლექსიის შედეგია. ისეც ხდება, რომ ზოგჯერ მიზეზი – ისტორიულ ტკივილთა გათავისება და ისეთი სიმძაფრით განცდაა, როგორც ჩვეულებრივი ადამიანი, (არაპოეტი) მხოლოდ საკუთარ დრამებსა და უბედურებებს განიცდის ხოლმე. ანას პოეზიაზე ლაპარაკის დროს, ეს გარემოებაც გასათვალისწინებელია...

სწორედ ამ სულიერ ბიოგრაფიაზე, ამ გამუდმებულ რეფლექსიაზე მოგვითხრობს ანა კალანდაძის ის ლირიკული დღიური, რომელსაც, როგორც ავტორი ამბობს, არაფრით არ ანდობდა გარეშე თვალს თბილისში სასწავლებლად გადმოსული მოკრძალებული გურული გოგონა.

ერთი, განსაკუთრებული ელფერით გამორჩეული ნაწილი ამ დღიურისა ანას დებიუტიდან ცხრა წლის შემდეგ შეიქმნა,

ფშავურ შთაბეჭდილებებზე იყო აგებული და მონათლა კიდეც „ფშავურ დღიურად“. ანას ლექსების ჩაკვირებული მკითხველი, რაღაც გუმანით გრძნობდა, რომ პოეტი ქალის კრთომა და აღტაცება ოდენ არაგვისპირეთის თვალწარმტაცი პეიზაჟებით ვერ აიხსნებოდა და ამ ბუნებრივ დეკორაციებს მიღმა იმალებოდა ვილაც იღუმალის ადრესატი, ინსპირატორი 1955 წლით დათარიღებული ამგვარი მონოლოგისა:

*რომ აწყოლოდი გულისთქმას,
ჭკუას არ დავიხმარებდი,
შენთან დავლევდი ჩემს დღეებს,
შენს გულში გავიხარებდი...
ზურგს საფეფავს წამოვიგდებდი,
გზას წისქვილისკენ გავლევდი...
ბატარაც რამე გწყენოდა,
სულს ხოხობივით დავლევდი...*

გიგი ხორნაულმა, რომელსაც ჩვენი მკითხველი ვაჟა-ფშაველას ჩაკვირებული ბიოგრაფიით იცნობს, თავის ერთ-ერთ ბოლოდროინდელ მოგონებაში (იხ. ჩვენი „დამატება“) იშვიათი ლიტერატურული და ადამიანური ტაქტით გაგვანდო სახელი ანა კალანდაძის იმუამინდელი გატაცების „ობიექტისა“, რომელმაც ვერ შენიშნა (ან – დაუშვა!), როგორი რომანტიკული ისტორიის გმირად იქცა და მხოლოდ დიდი ხნის შემდეგ, ანას „ფშავური ციკლის“ ლექსების კითხვისას, აეხილა თვალები...

რა სიმბოლურია და რამდენ რამეს ამბობს ანაზე, რომ ეს ფშაველი რაინდი არც „ცნობადი სახე“ იყო, (როგორც ახლა ვამბობთ), – პოეტი ან მსახიობი და არც მისი თაობის რომელიმე თბილისელი გამობრძმედილი გულთამჰყრობელი – მოსვენებას რომ უკარგავდა მიამიტ, დამწყებ პოეტებს...

გავა კიდეც ცხრა წელი იმ რომანტიკული „ფშავური ზაფხულის“ მერე და ანა გაიხსენებს იმ თავის რჩეულს, გაიხსენებს სევდამორეული სიტბოთი და ისეთი სადა, საოცარი ლექსით,

რომელიც იმ წამს გვაფიქრებინებს, რა დაგმანული ტკივილის
ფასად იბადება პოეტური შედეგები:

– როგორ ხარ? – ჩუმად იკითხე
(ძველი ნაღველი გშთენია...)...
დაბნელდა ირვვლივ, მზის სხივი
მხოლოდ ბორბალოს შფენია...
– რა მიშავს... – თვალი მარიდე
დაფარულ ცეცხლთა მკრთომელი...
ჩანს, არ ყოველი წაშლილა,
არც... არავცს მიაქვს ყოველი!

ანა კალანდაძემ შეძლო ის პოეტური ენა, პოეტური
პირობითობის ის ფორმა გამოეძებნა, რომელმაც მას გაუადვილა
„ხვაშიადის საჯაროდ გამხელაც“ და ყელში მობჯენილი მო-
ნოლოგის წარმოთქმაც. რადგან, ვინ, თუ არა პოეტმა უნდა
ინვნიოს ქალური ილუზიების მსხვრევის სიმწარეც, სიმარტოვის
შიშიც და მიტოვებული კერის სამარესმინაგვარი სიცივეც...

რომელი ჩიტი აშენებს ბუდეს
ძეძვის რტოებზე, რომელი ჩიტი?
და მერე ტოვებს თავის სამყოფელს
და ცხრა მთას იქით მიფრინავს, მიდის?
თუ... არად უჩანს თავის საუფლო,
წარსულიც თვისი უჩანს არაფრად?
რომ დაუვდია მას იგი ვანი
ქვენარმავალთ და მგელთა ანაბრად?
ქანაობს ბუდე გარეჯის ცის ქვეშ...
მას კატასავით ეპარვის ბინდი...
რომელი ტოვებს თავის სამკვიდროს?
ძეძვის რტოებზე, რომელი ჩიტი?

სასონარკვეთის ჟამს ერთადერთი შემწე და მშველელი
პოეტისათვის ის ზეგარდმო ძალაა, რომლის რწმენაც მას
ყოველთვის ჰქონდა, რომლის ხატებასაც გულის სიღრმეში

სათუთად ინახავდა და რომლის სახელის თქმასაც კრძალვის
გამო მეტწილად ერიდებოდა:

*ღამით იქ, ზემოთ ვარსკვლავს აანთებს
ვილაცის ხელი,
გათენებამდე სანთელივით რომ
იწვის და ღვენთავს...
თორემ აქ ვის რა გააძლებინებს,
კლდეთ უფსკრულებში
უამვარსკვლაოდ? უამსხივოდ?
უშველოს ღმერთმა...*

ანა კალანდაძის პოეზიაში, მთელ მის ნატურაში იგრძნო-
ბოდა ის თავდაპირველი რელიგიოზურობა, ზენაარის ყოვლის-
მხედველი თვალის ის სტიქიური შეგრძნება, რომელიც ესოდენ
იშვიათია და რომელიც არც მონათვლით მოდის, არც შეგონებით
და არც მარტოოდენ სურვილით...

ჩვენში მომრავლებული „დეკორატიული“ მორწმუნეებისაგან
განსხვავებით, ანას რელიგიოზურობა, უპირველეს ყოვლისა,
სულის მდგომარეობაა, სასწაულის რწმენა, უხილავი ზეგარდმო
მსმენელისათვის გულისნადების განდობა და საბედისწერო წამს
მისი მშველელი ხელის შეხების მოლოდინი...

დაახლოებით ათწლიანი ინტერვალებით ქვეყნდებოდა
ჩვენს ლიტერატურულ პრესაში ანა კალანდაძის ლექსების ახა-
ლი ციკლები და, როგორც წესი, ეს, მეტაფიზიკური საწყისი მისი
პოეზიისა სულ უფრო და უფრო მკაფიოდ მოჩანდა.

იყო რაღაც სიმბოლური იმაშიც, რომ მისი მარტოსულობა
ყველაზე მძაფრად სწორედ ამ ხავსმოდებულ მღვიმეებში, მიტო-
ვებულ სენაკებსა და მრევლშემოძარცვულ ეკლესია-მონასტ-
რებში იგრძნობოდა.

ანას თვალით დანახული შიო-მღვიმე გავისხენოთ:

*რკინის აივანს, მყუდრო აივანს
იშვიათად თუ ენვება კაცი...*

*სამაგიეროდ ნუშის და ცაცხვის
აქ ფოთოლცვენა ისე ხშირია...
ნუთუ ამ ფოთლებს ამ მღვიმეების,
ამ მარტოობის არ ეშინიათ?*

ქართული ქრისტიანული კულტურის ტრადიციას ანა კალანდაძე იმიტაც ეზიარა, რომ უცთომლად აირჩია თავისი პროფესია და მკვლევარი-ლექსიკოგრაფი გახდა, – ძველი ქართული ენის, ქართული სახარების ენის, ცურტაველის ენის უბადლო მცოდნე... ლექსებზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, მისი კალიგრაფიაც კი საუკუნეობით დახვეწილი ტრადიციის ნიმუშია.²⁾

კოლექტივიზმის ის სული, გამარჯვებით მოტანილი ის ეიფორია, რომელიც ომისშემდგომ წლებში სუფევდა, მცირედ დაემჩნა ანას ლირიკულ რეველს. და არა იმიტომ, რომ იგი არ იზიარებდა ამ სიხარულს, ან მემამოხე იყო. უბრალოდ, სხვა გზით მიდიოდა, უმრავლესობისაგან განსხვავებული, მხოლოდ და მხოლოდ მისთვის ნაცნობი გზით... ანამ აქაც თავისი გზა აირჩია – წმინდა ნინოს ნაკვალევს გაჰყვა, შუშანიკისა და ქეთევან დედოფლის რწმენა იწამა, მათი იარებით იტანჯა და სათუთად მოიტანა ჩვენამდე ყოველივე ეს.

ძნელია ზუსტი სახელის მისადაგება ამ სამყაროსათვის... უფრო იოლია ათასწლოვანი სულიერი ტრადიციის დიდებულ ფონზე ანა კალანდაძის სილუეტის გარჩევა...

ზიზლიოგრაფია:

კალანდაძე 1973: კალანდაძე ა., ლექსები, თბილისი: „მერანი“, 1973.

კალანდაძე 1976: კალანდაძე ა., რჩეული, თბილისი: გამ-ბა „საბჭოთა საქართველო“, 1976.

კალანდაძე 2007: კალანდაძე ა., გამობრწყინდი მიუღწევლო (პოეზია წერილები, მოგონებები), თბილისი: 2007.

ქიქოძე 1998: ქიქოძე გ., უბის წიგნაკი, თბილისი: „ლიტერატურის მატინე“, 1998.

შენიშვნები:

1) ამ თემით დაინტერესებულ მკითხველს ვურჩევდი გაეცნოს საბა მეტრეველის მონოგრაფიას – „ანა კალანდაძე და პოლიტიკური პოსტმოდერნიზმი“ (თბილისი, 2018) და შოთა ზოიძის წიგნს – „ანა დედოფალი“ [ანა კალანდაძის ცხოვრება და შემოქმედება], (ბათუმი, 2001).

2) არ შემიძლია აქ არ აღვნიშნო, რომ ანა კალანდაძის ლექსების უნიკალური კალიგრაფიით შესრულებული საერთო რვეული ნახევარ საუკუნეზე მეტი ჩვენს სახლში, სანერი მაგიდის უკრაში ინახებოდა და მხოლოდ 2014 წელს გადავეცი საჩუქრად ლიტერატურის მუზეუმს, მემორიალური ალბომის – „ორი ანას“ პრეზენტაციაზე.

აქ, მკითხველს გავაცნობ დიდი პოეტის კალიგრაფიის ერთ-ერთ ნიმუშს და „ორი ანას“ წინათქმას, რომლიდანაც გასაგები გახდება, თუ როგორ აღმოჩნდა ეს იშვიათი განძი ჩვენს ოჯახში.

ნაწყვეტი გიგი ხორნაულის გამოუქვეყნებელი წიგნიდან „ჩემი საწუთრო – სამშეო“ (II ტ.)

ანა კალანდაძეს, ჩვენს სასიქადულო პოეტს, ლექსების „ფშაურ ციკლში“ გამჟღავნებული აქვს თავისი უიმედო სიყვარული, რომელიც შუათახოში ყოფნის დროს ეწვია. პოეტმა სიყვარული ვერ დამალა, თორემ მისი სახელი არ გაუმხელია. როცა აღარც ერთია ცოცხალი და აღარც – მეორე, ალბათ, მკრეხელობად არ ჩამეთვლება, გავამჟღავნო დაფარული. უამისობა არ იქნება, როცა მოგონება უნდა დავწერო ჩემთვის ძვირფას ადამიანზე, ილო ფხოველზე, რომელიც შუათახოს თემში შემავალი სოფლის, თხილიანას მკვიდრი გახლდათ.

ილო გამორჩეული იყო მათ შორის, ვინც კი ოდესმე შემხვედრია მთასა თუ ბარში – იყო ახოვანი, წარმოსადეგი, ცისფერთვალეა და თეთრფეროვანი. შუათახო ქისტაურთა თემის სამკვიდროა. ისინი გადმოსულნი ყოფილან ხევსურეთის სოფელ ღულიდან... ილო პირველი კლასიდანვე შუათახოში დაიარებოდა სკოლაში. აქ მასწავლებლობდნენ ალექსი ოჩიაური და მისი მეუღლე ნათელა ბალიაური – განთქმული პედაგოგები და თავიანთ ოთხ შვილთან ერთად მაღალი ზნეობით ზრდიდნენ უკანა ფშავის ახალგაზრდობას. ილო მათი შვილის, გოგი ოჩიაურის განუყრელი მეგობარი გახდა. შვიდი კლასის შემდეგ, ილოს და გოგის სწავლა ბარისახოს სკოლა-ინტერნატში გაუგრძელებიათ, რომლის დამთავრების შემდეგ 17 წლის ილო უკანაფშავის საბჭოს თავმჯდომარედ მოუთხოვია ხალხს, ამიტომ დაუსწრებლად გაუგრძელებია სწავლა სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტში. ეს იქნებოდა 1943 წელს. ზუსტად იმ ზაფხულს, როცა ილოს უკანაფშავის თავკაცობა ჩააბარეს, იახსრობაზე ასულა მუსიკალური ფოლკ-

ლორის ცნობილი შემკრები გრიგოლ ჩხიკვაძე (ჩვენი დიდი მსახიობის, რამაზ ჩხიკვაძის მამა). ის მოხიბლულა ილოს გარეგნობით, სიტყვა-პასუხით და შეუთავაზებია, წამომყევი, თეატრალურ ინსტიტუტში ჩავრიცხავ, კინოში გადავიღებენ და დიდი კინომსახიობი გახდებიო. ილოს მოკრძალებით უპასუხია, ბატონო გრიგოლ, ჩემგან დიდი მსახიობი არ დადგება. პატარა კი აქაცა ვარო.

ილო ფხოველი გოგი ოჩიაურთან მეგობრობას სიყვარულისთვის აგრძელებდა. როგორც კი შუაფხოში ამოდიოდა, ამოვიდოდნენ მისი თბილისელი მეგობრები, ამოვიდოდა ანა კალანდაძეც, რომელიც აგვისტოს, მთელ შვეებულებას შუაფხოში ატარებდა თავის მეგობრებთან – თინა და დედიკა ოჩიაურებთან. იქ იყო ხოლმე ილო ფხოველიც და იქ ვიყავი მეც. მე უმთავრესად იმიტომ, რომ შემეძლო ცხვრის დაკვლა, გატყავება, ხინკლის გულის მომზადება და კალმახის დაჭერა. მზის გადასვლის ხანს, საღამოობით, ოჩიაურთა ეზოში შემოკრებილი სტუმრების სული და გული იყვნენ ილო ფხოველი და ჩემი მეორე დეიდა თეთრქალ ბალიაური. ილო სტუმრებს უამბობდა ფშაურ ადათ-წესებზე, ლექს-კათიამზე და ათას სხვა რამეზე. ანა კალანდაძე არაფერს იმჩნევდა ილოს სიყვარულისას, ეჭვადაც კი არავინ არაფერი იცოდა მისი ილოსადმი სიყვარულის შესახებ. ეს მას შემდეგში მუზამ გაამუღავნებინა, ვერ დამალა სიყვარული. სახელი კი მაინც არ გაამხილა.

ლურჯთხილიანა რამდენადაც საამურია ზაფხულში, იმდენად უსიამოვნო და სასტიკია ზამთარში. სამი თვე აქ მზე არ ჩამოანათებს, ისევე, როგორც ყველა ჩრდილო ფერდობზე არსებულ სოფლებში. ნოემბერში დადებულ თოვლს მარტის ბოლომდე არ აიღებს, ხუთი თვე ღუმელი ან ბუხარი ჩაუქრობლად უნდა ენთოს. ასეთ ვითარებაში ყოფნა გაუძნელდებოდათ ილოსა და მის მეუღლეს, ამიტომ გადანყვიტა, ბარში სადმე ჩამოსახლებულიყო, სადაც შვილ-შვილიშვილებიც იოლად მოაკითხავდნენ, ასეთად კი ჟინვალს გაღმა სოფელი ჩინთი შეარჩია. ზაფხულობით ისევ ლურჯთხილიანაში ადიოდნენ.

2002 წელს ილოს მეუღლე გარდაეცვალა. ის თხილიანაში წაასვენეს და იქ დაკრძალეს იმ პირობით, რომ ილოსაც, რა თქმა უნდა, მის გვერდით მიუჩენდნენ სამუდამო ადგილს. გასვენებაში მეც ვიყავი, ვამხნევებდი ილოს და ვპირდებოდი, რომ ხშირ-ხშირად მოვინახულებდი...

2004 წლის მაისის ბოლოს სიმინდ-ლობიო-კარტოფილის გასათხნად მარტო უნდა ავსულიყავი სოფელში. ჩინთის ბოგირთან მთელი დღე ველოდი გამვლელ მანქანას. არაფერი გამოჩნდა. მძიმე ზურგჩანთის გამო ფეხითაც ვერ გავბედე წასვლა. შემომალამდა და მეტი გზა არ იყო, ილოსთან უნდა მივსულიყავი... კარისკარი შევალე და ეზოში შევედი. ილოს საფუტკრიდან ცარიელი სკა მოჰქონდა. ბრახუნზე გამოიხედა და რომ დამინახა, შესძახა: – გიგი, შენა ხარ? სკა დაავლო და წელგამართული ფართო ნაბიჯებით წამოვიდა ჩემკენ. სიბერე ლომს მორევიაო, ილო ფხოველს კი ვერ მორეოდა. აღარ მეგონა, შენ თუ გნახავდი, ეს ერთი ხანია, სუ შენა გნატრულობო!

გამიკვირდა ილოსგან ასეთი შეხვედრა, ყოველთვის ზომიერი იყო შეხვედრების დროს, სიხარულს ღიმილით გამოხატავდა. ვიფიქრე, მარტოობით იყო გაბეზრებული და გრძნობები ვეღარ მოთოკა-მეთქი. მერე თითქოს ჩემს ნაფიქრალს მიხვდაო: – აბა, აქ შემოდი, გაჩვენო, რატომ გამიხარდა ეგრე ძალიან შენი მოსვლა.

თავის ოთახში შემეყვანა და საწოლის სათავითურთან სკამზე დაწყობილ წიგნებზე მიმითითა: – ნახე შენი წიგნი, სად მიდევს. სამი წიგნი იდო. ერთი ვაჟა-ფშაველას ერთთომეული, მეორე ანა კალანდაძის ერთთომეული და მესამე ჩემი, „ცხოვრება ვაჟა-ფშაველასი“. გაავრძელა: – ეს რა წიგნი დაგინერია. შარშანს აქეთ, რაც ეს წიგნი მომივიდა, მარტო ამასა ვკითხულობ. ერთი ათჯერ მაინც წავიკითხე. ხან ხარხარი ამივარდება, ხან ხმითა ვტირი. ეს მარტო ვაჟა-ფშაველას ცხოვრება არ არი, ფშავის ცხოვრებაა, ჩემი ცხოვრებაა. ვაჟას თბილისში საავადმყოფოში მწოლს, თავისი აფხუშოსთავის სათიბი რო ენატრება, მეც

ისე მენატრება ჩემი უბისთავის სათიბი და ჩემ თავსა ვტირი...
ვიცი, ამ წიგნზე ზოგიერთი ეს ჩვენი ფშაველი გიჩხიკინებს,
ვაჟა გაახევსურეო, მაგრამ იცოდე, ეს მაიმუნობაა, შურია. მაშ,
ჩემზე რო იტყვიან, ძირად ქისტაურია, ლულიდან არიანო, ეს
გახევსურებაა? ფშაველი არა ვარ? მეორეც, ჩვენ ერთნი არ
ვიყავით ფშაველნიცა და ხევსურნიც? ფხოველნი არ ვიყავით?
კარგად შეეძლო ილოს სათქმელის ჩამოყალიბება, ამაში ხელს
უნყობდა ნაკითხობა და ფშავ-ხევსურული პოეზიის კარგი ცოდნა.
ამიტომ ჭირის სუფრა იქნებოდა თუ ლხინისა, თამადად ის უნდა
ყოფილიყო...

ილომ მითხრა, აბა, ახლა მე რას გავამზადებ, ისევ
დამბალხაჭო უნდა გაჭამო, ხო ვიცი, ძალიან გიყვარს და
მეც ამას არაფერი მირჩევნიაო. ორი ხაჭოსკვერა შემოიტანა
ობმოკიდებული, ბლომად ერბოში მოამიშხინა უცებ, კიტრის
მწნილი და ორი დოქი ღვინოც შემოიტანა – თეთრი და წითელი...

– აბა, გიგი, შენ მოსვლასა და ჩემ დახვედრას გაუმარჯოს!
არ მოგვიშალოსო, ვეღარ ვიტყვი, რადგან „ისე ვარ კილოს
მიმდგარი, როგორც მურყანი წყლის პირსა“. ხვალე შეიძლება
აღარ ვიყო და ძალიანაც კარგი იქნება. ამ ყოფაში, ეხლა მე რო
ვარ, მეთაკილება კიდევ სიცოცხლე. წამლებს მიზიდავენ. წამალი
სიბერესა და სიკვდილს რას უშველის, ღვინო და თაფლია
ყველაფრის წამალი, თუ ესენი არა გშველენ, მაშინ აღარაფერი
გიშველის. აემდროულა კაცი ვარ, აქამდე სხვა წამალი მე არ
მიმიღია და არც არაფერს მივიღებ. არ ვათქმევინებ არავის,
სიცოცხლეს ებლაუჭება, სიკვდილისა ეშინიაო. მერე მოაყოლა:
– გიგი, შენ შეიძლება გაგიკვირდეს და ანა კალანდაძე მინდა
ვადღევრძელო, ჩემი „ნაძრახი“. ეს ისე, სახუმროდ, თორე
ანას გულისნადებისა, მე მაშინ არაფერი ვიცოდი. მე ეჭვადაც
კი არ მიგრძნია ანასაგან ჩემდამი რაიმე ინტერესი. როცა ანა
გავიცანი ოჩიაურებისას, უკვე დაოჯახებული ვიყავი, რანაირად
შეიძლებოდა ანასთან რამე დამეწყო, რამე გამეხედა. მე მის
გაცნობამდეც მისი ლექსები მხიბლავდა. როცა გავიცანი,

ამას დაემატა მისი სულიერი სილამაზე და კეთილშობილება, მისდამი უდიდესი პატივისცემით განვიმსჭვალე. ბუნებით ძალზე მორიდებული იყო, ხათრიანი, ხმამაღოლეხელი. საფიქვროდ ჩამომსხდარი ოჩიაურ-ბაღიაურები საღამო ხანს საქმისთვის რო აიშლებოდნენ, მე და ანა ვრჩებოდით და ვაგრძელებდით ჩვენ მუდმივ სასაუბროს. მას აინტერესებდა ფშაური სიტყვები, მცენარეთა სახელები, ადგილის სახელები. როცა რომელიმე უცნობ სახელს ვახსენებდი, შესძახებდა ხოლმე, ო, ეს რა კარგი სახელიაო და მერე იმას მეკითხებოდა, როგორი მცენარეა, როგორი ყვავილი აქვს, როგორი ფოთლებიო? ასეთი სახელი აქვს, აი, შენც ხო იცი: უკადრისა, სატყრობელა, სასუტელა, კაზარა, ფამფარა და კიდევ ვინ მოსთვლის, რამდენი რაღაც. ამას კი ვამჩნევდი, სხვებთან მდუმარე ჩემთან ალაპარაკდებოდა, გახალისდებოდა, მაგრამ მოწონებაზე რამე მინიშნება, გადაკრული სიტყვა – არაფერი მომისმენია. შეიძლება იმიტომაც, რომ ხშირად ხმამაღლა გამომითქვამს მოსაზრება, რო მომკლა, ქალაქში არ ვიცხოვრებ, მთას არ მივატოვებ-მეთქი. მისი ლექსები მოგვიანებით რომ გამოქვეყნდა, მივხვდი, ჩემი ბრიყვეული ლაპარაკით რა ტკივილს ვაყენებდი. მას შემდეგ აღარ გამოჩენილა შუაფხოში და რომც გამოჩენილიყო, არ ვიცი, როგორ შევხვდებოდი, ან მე რა უნდა მეთქვა მისთვის, ან ანას რა უნდა ეთქვა ჩემთვის... მოთხოვნილება მაქვს ანას ლექსების კითხვისა, ისეთი გრძნობა მიჩნდება, თითქოს თავად ანას ველაპარაკებოდე, ვებოდიმებოდე იმ გულისტკივილისათვის, რაც ჩემდა უნებურად მივაყენე... ნეტა ცოცხალია?

– კი, ცოცხალია, წელს შეუსრულდება ოთხმოცი წელი. ეს წელი მის საიუბილეო წლად გამოაცხადეს.

– არ ვიცოდი, ჩემზე უფროსი ყოფილა, ღმერთმა დიდხანს აცოცხლოს...

გვიანობამდე ვისხედით მე და ილო. დილის 6 საათზე გაუყევი გზას ჩემი სოფლისკენ. ჭიშკარში რომ გამომაცილა, მითხრა, რა ვიცი, აბა, როდის გამოხვალ, მნახავ კიდევ ცოცხალსაო?

გადამეხვია. მე დავაიმედე, აუცილებლად მალე სადმე გნახავ-
მეთქი.

ილო ფხოველს როცა შევპირდი, მალე გნახავ-მეთ-
ქო, სადღაც სექტემბრის დასაწყისს ვგულისხმობდი. მეც მაინ-
ტერესებდა მისი კიდევ ნახვა, რადგან უამრავ საინტერესო რამეს
იხსენებდა, მაგრამ ჩემი მცდელობა ამაო გამოდგა. ისე წაენყო
საქმეები, რომ ბარად ჩამოსვლა კი არა, როგორც იტყვიან,
თავის მოსათხანად არ მეცალა. გაჭირვების გამო ფუტკარი 30
ძირამდე მყავდა მომრავლებული და მათი მოვლა გათენებიდან
დაღამებამდე შრომას მოითხოვდა. ამასთან ერთად, მოსავლის
მოყვანასაც არანაკლები დრო სჭირდებოდა. ბოლოს ცოტა
წანადირება და ილოს ძველით საახალწლოდ მონახულება
გადავწყვიტე. აღარ დაგვცალდა – დეკემბრის შუა რიცხვებში,
თბილისში რომ ვიყავი ჩამობარგებული, ვიღაცამ დამირეკა:
ილო ფხოველი გარდაიცვალა, დასაფლავება ხუთშაბათს არის
ჩინთშიო. ილოს სიკვდილის გაგონება ისეთი მოულოდნელი
არ იყო, როგორც ის, რომ ჩინთში ასაფლავებდნენ. ეს ამბავი
სენცეცხლასავით მეცა. ჩემი თავის უკმაყოფილო ვიყავი,
პირობა რომ ვერ შევესრულე, ველარა ვნახე. ხუთშაბათ დღეს
დილიდანვე ავედი. ბევრი ხალხი მოსულიყო. ილოს შვილმა
– თამაზმა მითხრა, ჩინთში დროებით ვასაფლავებთ, გზები
ყოფილა ჩაკეტილი, დიდი თოვლია და გზავები, გაზაფხულზე
აუცილებლად გადავასვენებთო. გაზაფხულზე, აღდგომების ხანს
თამაზმა დამირეკა, მამა უკვე გადავასვენეთ თბილიანაში, ქელესს
კი ხალარჯობას (სულთმოფენის დღეს) ვაპირებთო. ავედი
და მესაზარლა გაუკაცრიელებულ წყალ-ჭალებისა და მთის
ფერდობების ხილვა. მორიგი უამიანობა დასტეხოდა თავს ფშავ-
ხევსურეთსა და მასთან ერთად მთლიან კავკასიას. ჩამიჩუმი არ
ისმოდა არც ოჩიაურთა კარიდან. მესაზარლა დაცარიელებულ
სამოთხეს დამსგავსებული ქვეყნიდან გაქცეული ხალხის ყოფის
წარმოდგენა, ყველაზე გულსაკლავი კი მაინც ილო ფხოველის
გარეშე გაჩენილი სიცარიელე იყო. გულსაკლავი იყო იმის

წარმოდგენა, რომ ფშავის მშვენება მიწაში იწვა. გავცქეროდი არაგვის ჭალებსა და მეჩვენებოდა, რომ ის ფერი აღარ ედო მთებს, შუაფხოდანაც აღარ ისმოდა ჩამიჩუმი, ილოს გარეშე კიდევ უფრო დაცარიელებული მეჩვენებოდა ფშავი. თვალწინ მედგა შუაფხოდან გამომზირალი ანა კალანდაძის სევდიანი მზერა, ცრემლში აცურებული მისი თვალები. თითქოს ჩამესმოდა მისი წყნარი ჩურჩული, მისი ამაო ძახილი: „ვაჟაო, დილის მზის სხივო,/ ხან მთებზე ნისლთა დინებაჲ,/ შუაფხოდან რომ მიდიხარ,/ გული რად გაგეტირება?/ შენ თუ არ იცი მიზეზი,/ აბა, ვის ეცოდინება?/ გადმოდი, გადმოაშუქე/ ლურჯ თხილიანას კალთები,/ რა დაშავდება? / არც რაი: გნახავ და... გამიხარდები!“.

ორი ანა

თქვენს ხელთაა ალბომი, რომელშიც ორი ანას სახელი დაწყვილდა: აქედან ერთი – ანა კალანდაძისა – მთელმა საქართველომ იცის, ბევრმა – მის გარეთაც; ასე რომ, მისი წარდგინება, ისევე, როგორც ნებისმიერი საკულტო ფიგურისა, აზრს მოკლებულია...

მეორე სახელი კი – ანა ნიკოლაძისა, რომელიც მხოლოდ მისი სტუდენტების, კოლეგებისა და ახლობლების ვიწრო წრისათვის იყო ცნობილი, ნამდვილად საჭიროებს წარდგინებას: მას იცნობდნენ, როგორც ნიკო ნიკოლაძის ძმისშვილს და თავისი დიდი ბიძის რჩევისამებრ – რუსული ლიტერატურის მკვლევარს (ამ სფეროში მას ფუნდამენტური ნაშრომები ჰქონდა), როგორც ქართული პოეზიის უბადლო მკოდნესა და პოეტური ტალანტის აღტაცებულ თაყვანისმცემელს.

ანა ნიკოლაძის ამ თვისებამ ისე მოხიბლა მისი ერთი ყოფილი სტუდენტი, რომ მან დიდ, საერთო რვეულში საგულდაგულოდ გადანერა საკუთარი ლექსები და თავის ყოფილ ლექტორებს, გულისხმიერ მკითხველებსა და დამფასებლებს

ძვირფასი ადამიანებისათვის განკუთვნილ რვეულში. 25 წლის ანა ეცადა, თავისი ლექსების სინატიფისა და არქაულობისათვის შესატყვისი ვიზუალური ფორმა მოეძებნა და ეს ბრწყინვალედ განახორციელა კიდეც, რადგან პოეტურ ნიჭთან ერთად, კალიგრაფის ტალანტიც აღმოაჩნდა.

ძნელია თქმა, ფიქრობდა თუ არა მთანმინდის მომავალი ბინადარი, რომ მისი ულამაზესი ხელნაწერი საბოლოოდ ლიტერატურის მუზეუმში დაივანებდა; ვერც იმას წარმოიდგენდა, რომ მისი დაბადების 90 წლისთავზე, გამოიცემოდა სამახსოვრო ალბომი, სადაც ანა ნიკოლაძის ნახატები, რომლებითაც იგი თავის დროზე ასე აღტაცებული იყო, დაერთვოდა მის ხელნაწერ ლექსებს...

ალბათ, რამდენიმე სიტყვა იმაზეც უნდა ითქვას, თუ როგორ დაიბდა ამ სამახსოვრო ალბომის გამოცემის იდეა.

აუ, ზარიან ვაწი ყოაზნი

ხეა სწავალ რა მოაზრეს,
 შესკა კიყოზი ვაუაზნი.
 ცხა აიძოხა ვაწი ყოაზნი,
 ლოქა სიხარა ჯაა ყოაზნი.
 მოსკოვი ირუსოქა ვაწა მოაზრ
 და ჯარიშალომე მოაზრეა სლო.
 მარგო რა კახიო, როგორი ირე,
 შეაქელო და ვაწი სლო.
 ჯაა სწავალ რა მოაზრეს,
 შესკა რა კიყოზი ვაუაზნი?
 აუ, ზარიან ვაწი ყოაზნი.
 კაი, კი ულწეა ცაქალ ყოაზნი?

ანა ნიკოლაძისათვის მხატვრობა მისი ცხოვრების მიმწეხრის საჩუქარი იყო. გარემოებათა გამო, საკუთარ თავთან და განუყრელ წიგნებთან პირისპირ დარჩენილს, თავის მასაზრდოებელ ბუნებას მოწყვეტილს, მას თვითგადარჩენად

მხატვრობა მოეწვლინა და იმ პეიზაჟებს, იმ ანთროპომორფულად აყვავებულ ხეებს, სევდიან კვიპაროსებს, რომელთა სანახავადაც ველარ მიდიოდა, თავის ნახატებში მიუჩინა ადგილი...

ნახევარ საუკუნეზე მეტი თანაარსებობდნენ ერთ სივრცეში ანა კალანდაძის დახვეწილი კალიგრაფია და ანა ნიკოლაძის პოეტური ფერწერა... რა გასაკვირია, რომ ამ იშვიათი განძის მფლობელს გასჩენოდა სურვილი, თავისი აღტაცება სხვათათვის გაეზიარებინა და ორი, ბიოგრაფიულად და სულიერად დაკავშირებული ძვირფასი სახელი, სამახსოვრო ალბომში გაეერთიანებინა.

ასე შეხვდა ერთმანეთს სამოცი წლის შემდეგ „ორი ანა“: ერთი – თანამედროვეთა მესხიერებაში სამუდამოდ დამკვიდრებული ლექსებითა (და, ახლა უკვე – კალიგრაფიით) და მეორე – უმეტესობისათვის უცნობი, თუმცა უღრმესი რომანტიკული სულიერებიდან ამოზრდილი მხატვრობით. ამ ორი სამყაროს მრავლისმეტყველო მსგავსება მეტაფიზიკისადმი მიდრეკილ ადამიანს აფიქრებინებს, რომ ორი ანას შეხვედრაში – აქაურშიც და მიღმიერშიც, განგების ხელი ერია...

აკაკი ბაქრაძის მთავარი სატკივარი

ქართული იდენტობისა და ეთნოპორტრეტის მარადიული კითხვები გასდევდა აკაკი ბაქრაძის მთელ ბიოგრაფიას. ლოგიკური იქნება, XX საუკუნის მეორე ნახევრის ამ გამოჩენილი

პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის სახელთან და ღვაწლთან მიბრუნება მისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი კონცეფციის წარმოჩენას დაუკავშიროთ.

აქ ჩვენი ყურადღების პირველი ობიექტი იქნება ესსე „დავინწყებული იდეა“ (1987), რომელშიც აკაკი ბაქრაძემ, პირველმა ქართულ სააზროვნო სივრცეში, მკაფიოდ ჩამოაყალიბა ქართული

მესიანისტური იდეის პოსტულატები. ესსეისტის აზრით, XII-XIII ს.ს. მიჯნით დათარიღებულ თხზულებაში „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ თამარის კარზე მოღვაწე ჩვენთვის უცნობი ავტორის მიერ „თამარის სამების მეოთხე წევრად გამოცხადება და ჩვილი ლაშა-გიორგის იესო ქრისტესთან მისწორება ნაწილია ქართული მესიანისტური იდეისა“. ქართულ მესიანისტურ იდეას, – გვიყვება აკაკი ბაქრაძე, – ოთხი ტრადიციული წყარო ასაზრდოებს: „პ ი რ ვ ე ლ ი: ცნობილი ჰიმნით – ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“ – ქართული ენა გამოცხადებულია ქრისტეს ენად. [.....];

მ ე ო რ ე: ქრისტეს კვართი საქართველოში, მცხეთაშია დასაფლავებული. დაკრძალვის ადგილს აგებულა სვეტიცხოველი. [.....];

მ ე ს ა მ ე: საქართველო ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყანაა;

მ ე ო თ ხ ე: ბაგრატიონთა დინასტია არის იესიან-დავითიან-სოლომონიანი. [...] ქართველი ბაგრატიონები ებრაელ მეფეთა შთამომავლად თვლიდნენ თავს. [...] იესეც, ძეც მისი დავით, სოლომონიც ძე დავითისი სახარებაში მოხსენიებულნი არიან ქრისტეს წინაპართა შორის. მაშასადამე, ქართველი ბაგრატიონები და ქრისტე ნათესავები არიან. ამასთან ერთად, გარკვეულ პერიოდში ქართველი მეფეები „მესიის მახვილად“ იწოდებიან. ისინი დამცველიც არიან და გამავრცელებელიც ქრისტეს მოძღვრებისა.

ქართულ მესიანისტურ იდეას აყალიბებს ქართული საეკლესიო მწერლობა. მისი აზრი მკაფიოა: თუკი საქართველო ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყანაა, ქართული ენა ქრისტეს ენაა, რომლითაც უნდა ელაპარაკოს უფალი კაცობრიობას მეორედ მოსვლის ჟამს, ბაგრატიონები კი ქრისტეს ნათესავები არიან, ცხადია, ქართველი ხალხი საგანგებო, განსაკუთრებული მისიის მატარებელია. იგი მოვალეა ეს მისია აღასრულოს. ქართული ეკლესია, ისტორიის ასპარეზზე, ამ იდეით წარმართავს და ამოქმედებს ქართველ ხალხს“. (ბაქრაძე 2004: 49-52).

საინტერესოა, რომ ამავე სტატიაში ავტორი განიხილავს სომხურ მესიანისტურ იდეასაც. ეს შედარება-შეპირისპირება, მისი აზრით, „ნათლად დაგვანახებს, როგორ იბრძვიან ქართველები და სომხები ეროვნული თავისთავადობის შესანარჩუნებლად“ (ბაქრაძე 2004: 49).

ვაი, რომ განგებას თავისი სცენარი ჰქონდა და მესიანისტური იდეები, რომლებიც საქართველოს სამეფოს ზეობის პერიოდში იშვა, იმავე XIII-ე საუკუნეში მონღოლების გამოჩენა-გაბატონებამ ისტორიული ასპარეზიდან მითოლოგიურში გადაანაცვლა: მიჯაჭვულ ამირანთან, გრძნეულ ხოგაის მინდიასთან, ბაზალეთის ტბის ძირში ჩამალულ ოქროს აკვანში მძინარე ჩვილსა თუ

სურამის ციხის კედელში ჩატანებულ ჭაბუკთან და ყოველივე ეს ქართული იდენტობის განუყოფელ ნაწილად აქცია.

აკაკი ბაქრაძე თვლიდა, რომ ამგვარი სიმბოლური ღირებულებანი ქმნიან *ილუზორულ სინამდვილეს* თავისი უნიკალური ფუნქციით. ეს უნიკალურობა კი ერთ ანტინომიაზეა დამყარებული: რაც უფრო „დამინებულია“, დაცილებულია იდეალს ეთნოსისა და ადამიანის ცხოვრება, მით უფრო ზეანეულისა და კეთილშობილისავენ ისწრაფვის წარმოსახვა!

ისტორიულ რეტროსპექტივაში განიხილავს აკაკი ბაქრაძე ქართული ეროვნული ხასიათისა და ეთნოკულტურული კონსტანტების ერთობლიობას თავის „მკვახე შეძახილში“ (ალმ. „კრიტიკა“ №4, 1983). ეს გახმაურებული პოლემიკური წერილი კონცეპტუალურად უპირისპირდებოდა მისივე ლიტერატურული თაობის გამორჩეული წარმომადგენლის – გურამ ასათიანის ვრცელ ექსკურსს ეთნოფსიქოლოგიის სფეროში – „სათავეებთან“ (1980), რომელშიც მისმა ოპონენტმა ერთგვარი „ეროვნული ნარცისიზმი“ დაინახა.

ეროვნული თვითმყოფადობის იდეის წარმოსახვისას, გურამ ასათიანმა ერთ ეფექტურ მეტაფორას ვივეკანანდასთან მიაგნო: *„ყოველ ერს, ისევე, როგორც ყოველ ცალკეულ ადამიანს, სიცოცხლის საფუძვლად უდევს ერთადერთი თემა, ცენტრალური ბგერა, რომლის გარშემო ჰარმონიის ყველა დანარჩენი ბგერა იკრიბება... თუკი ერი მას უკუავდებს, თუკი იგი უკუავდებს საკუთარი ცხოველმყოფელობის პრინციპს, საუკუნეთა მიერ გადმოცემულ გეზს, ეს ერი კვდება“* (ასათიანი 1982: 13).

გურამ ასათიანი თვითონვე აღნიშნავდა, რომ ამ „ცენტრალური ბგერის“ მოსახელთებლად, უმთავრესად ლიტერატურას ეყრდნობოდა („*დასაყრდენი მედარებით ვიწროა, მაგრამ ერთობ სანდო*“ – წერდა იგი). სწორედ ამ „სანდობაში“ შეიტანა ეჭვი აკაკი ბაქრაძემ (განათლებით – ისტორიკოსმა) და „სათავეებთან“ მოხმობილი „ლიტერატურული სიქველენი“ ისტორიული ქრონიკებიდან ამოკრეფილი „სიგველენით“

გაანონასწორა – დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თვითგვემა იქნებოდა ეს („ნათესავი ქართველთა ორგულ ბუნება არს...“), თუ ნაწყვეტი იაკობ მანსვეტაშვილის მოგონებებიდან.

ყველა იმ კონცეპტუალურ ასათიანისეულ თეზას, სადაც კი ზედმეტი თვითტკობა იგრძნობოდა, აკაკი ბაქრაძემ თავისი ანტითეზა დაუპირისპირა. მაგალითად, როდესაც გურამ ასათიანი ლაპარაკობს, რომ შურისმაძიებლობა არ არის დამახასიათებელი ქართველი კაცის ბუნებისათვის, აკაკი ბაქრაძეს მოჰყავს იმ ისტორიულ პირთა მთელი ნუსხა (მათივე მსხვერპლთა მითითებით), რომელთა ბიოგრაფიებშიც ვერცერთმა ბიოგრაფოსმა ვერ ამოშალა სასტიკი შურისმაძიებლობის მაგალითები: ბაგრატ მესამე, გიორგი ბრწყინვალე, ქსნის ერისთავები, სოლომონ პირველი, ლევან მეორე-დადიანი, თეიმურაზ პირველის ასული დარეჯანი და თავად თეიმურაზ პირველი, გივი ამილახვარი და „სხვანი, რომელნიც შურისმგებლის დაუოკებელი ვნებით არიან შეპყრობილნი. ისინი ხომ ქართველები არიან და ქართულ სულსა და ხასიათს ავლენენ“.

მამასადამე, ქართველმა იცის შურისძიება და თან სასტიკი. ეს ლიტერატურითაც დასტურდება და ისტორიითაც. ამიტომ, ნუ შევეცდებით პირი მოვიწმინდოთ და გულმონწყალისა და მიმტევებლის ნილაბი ავიფაროთ. არ არის ეს საჭირო“ (ბაქრაძე 2006ა: 606).

ქართულ ხასიათს შემორჩა ისეთი თვისებანიც, რომელნიც იმდენად მკაფიო და „რელიგიუზურია“, რომ არც ლიტერატურული და არც ისტორიული „დასტური“ არ ესაჭიროებათ. ანუ – საკამათოც არაფერია. მაგრამ, საკამათო მაინც მოიძებნა და კამათის საგანი ამჯერად „მკაფიო სურათის“ ინტერპრეტაცია იყო. გურამ ასათიანის აზრით, ერთ-ერთი ასეთ თვისებათაგან – ქართველი კაცის ბუნებრივი არტისტიზმიდან გამომდინარე მუდმივი პოზაა, ყურადღების ცენტში ყოფნის სურვილი. ვფიქრობ, ეს პოზა ქართულივე ამპარტავნობიდან უფრო გამომდინარეობს,

ვინემ არტისტიზმიდან, თუმცა გურამ ასათიანის ლმობიერმა თვალმა, რალა თქმა უნდა, აირიდა ეს „გენეტიკა“: „ქართველი კაცი მუდამ სცენაზე გრძნობს თავს. მარტოდ დარჩენილსაც კი ვილაცის მოუშორებელი მზერა ელანდება და ყოველ თავის მოძრაობაში ამ უხილავ თვალთა დაინტერესებულ ყურადღებას ითვალისწინებს...“ (ასათიანი 1982: 56).

ამ ტექსტის წამკითხველი აკაკი ბაქრაძე შემფოთებული ეკითხება ავტორს: „ეს ხომ უმძიმესი მდგომარეობაა – მთელი სიცოცხლე სცენაზე გრძნობდე თავს. სულ ვილაცას ატყუებდე და, რაც მთავარია, უპირველესად საკუთარ თავს, არასოდეს იყო ის, რაც ნამდვილად ხარ?!“ (ბაქრაძე 2004ა: 617).

თითქმის ორმოცი წელი გავიდა „რომანტიკოსისა“ და „რეალისტის“ იმ ლიტერატურული „დეელიდან“, მაგრამ უფროსი თაობის მესხიერებამ შემოინახა, როგორი ინტერესითა და აღტაცებით გადადიოდა ხელიდან ხელში „სათავეებთან“ („ცისკარი“, 1980 წ., №№ 5,6,7), რა მაღალმოდ ედებოდა ფეხდაბიჯებულ ეროვნულ თავმოყვარეობას ზნესრული ქართველი რაინდის ხატება; როგორ ატკბობდა ყურთასმენას დროულად მოხმობილი გიორგი მთაწმინდელის სიტყვები „ქართველთა წრფელი და უმანკო“ ბუნების შესახებ და, ამის საპირისპიროდ, რა გამაღიზიანებლად უღერდა აკაკი ბაქრაძის სტატიის ფინალში გატანილი ლაკონური და პირუთვნელი რეზიუმე: „ჩვენი ავკარვით ისეთივენი ვართ, როგორც ყველა ხალხი ამეცეყნად. კაცობრიობის თანავარსკვლავედში უზენაესის მიერ ჩვენზე დაკისრებულ მოვალეობასაც პირნათლად შევასრულებთ და თავისუფლად ვისარგებლებთ ყველა იმ უფლებით, რაც ბუნებით გვაქვს მონიჭებული“ (ბაქრაძე 2004ა: 627).

(Sic: რა საინტერესოა და რამდენს გვეუბნება ავტორზე, რომ ბაქრაძისეული კატეგორიულობის ფონზე, მის თხზულებათა VIII ტომში გამოქვეყნებულ „ქართული ლიტერატურის სასკოლო სახელმძღვანელოების პროექტში“ „სათავეებთან“ შეტანილია კლასგარეშე საკითხავი ლიტერატურის ნუსხაში!).

არანაკლები სიცხარით ეპაექრებოდა აკაკი ბაქრაძე თავის „წარსულით წინასწარმეტყველებას“ (1984) საქართველოს ბელეტრიზებული (და, დიდად პოპულარული!) ისტორიული ნარკვევების – „უქარქაშო ხმლების“ (1976-1981) ავტორს – ლევან სანიკიძეს. ერთი ციტატა ამ პოლემიკურ ესსეში ჰენრი თომას ბოკლის „ინგლისის ცივილიზაციის ისტორიიდან“ მკაფიოდ გამოხატავდა აკაკი ბაქრაძის, როგორც ისტორიკოსის, „კრედოს“: „ჭეშმარიტების წარმოსახვით დამახინჯების სხვადასხვა სახეობათა შორის არც ერთს არ ძალუძს იმდენი ზიანის მოტანა, რამდენიც გარდასული დროისადმი გადაჭარბებულ პატივისცემას“ (ბაქრაძე 2005: 554).

თუმცა, უნდა ითქვას, რომ აკაკი ბაქრაძის უმთავრესი პრეტენზიები „უქარქაშო ხმლების“ ავტორისადმი არა „ემოციური თხრობაა“, ან ცალკეული ისტორიული კოლიზიებისა და პერსონაჟების მიკერძოებული აღწერა, არამედ, საზოგადოდ, ისტორიის ზნეობრივი ასპექტის არგათვალისწინება: „...რა გვასწავლა ისტორიამ უფრო მეტად – სულდიდობა თუ სულმოკლეობა, ვაჟკაცობა თუ სილაჩრე, გულწრფელობა თუ გაიძვერობა, უბრალოება თუ ცუდმედიდობა, სიმართლის სიყვარული თუ ტყუილის ტრფობა, შრომისმოყვარეობა თუ კვაჭური გაქნილობა...“ – ეს კითხვები თანამედროვე ქართველი კაცის ეთნოპორტრეტის წარმოსახვისას, მკვლევარისათვის ასმაგად უფრო აქტუალურია, ვიდრე ნებისმიერი კონკრეტული ისტორიული კოლიზია ან მისი პროტაგონისტები. დაბოლოს, აკაკი ბაქრაძე გვეკითხება: „რა არის საქართველოს ისტორიაში ის, რაც ეთიკურად გვამაღლებს და რა არის ის, რაც ეთიკურად გვამცირებს? ეს გასარკვევია, გულწრფელად და ხმამაღლაა სათქმელი. უამისოდ ისტორია ან კვეხნაა ან გლოვა“ (ბაქრაძე 2005: 554-555).

„წარსულით წინასწარმეტყველების“ ფინალში გაჟღერებული ამ უმნიშვნელოვანესი კითხვის ადრესატი, რაღა თქმა უნდა, მხოლოდ ლევან სანიკიძე არ გახლდათ, – მთელი

ქართველი საზოგადოება იყო. და, საერთოდაც, ეს თემატიკა უკვე გადასცდა საკუთრივ ისტორიის სფეროს. აკაკი ბაქრაძეს „პროვიდენციალური ალლო“ კარნახობდა, რომ განგება დაუსჯელად არ ტოვებს მოვლემარე სულიერების კერებს და პასუხის არქონა უმთავრეს ზნეობრივ კითხვებზე მის თვისტომებს ძვირად დაუჯდებოდათ. ასეც მოხდა...

ამ კონტექსტში არ მინდა გამოგვრჩეს აკაკი ბაქრაძის სტატია – „რა არის თათქარიძეობა?“. ეს პამფლეტი 1974 წელს გამოქვეყნდა ჟურნალ „ცისკარში“ – თვითკმაყოფილი ნაყოვანების ზეობისას, რაც ავტორისათვის, მისი დიდი წინაპრების მსგავსად, ეროვნული ენერგიის დაცხრომის უტყუარი მანიშნებელი იყო.

„რა არის თათქარიძეობა?“ – თხრობაა ადამიანთა ერთობაზე, რომელიც ჩაკეტილ სივრცეში ცხოვრობს თავისი დაკნინებული მიზნებითა და მისწრაფებებით. თუ მედიცინაში არის ცნება „სიცოცხლესთან შეუთავსებელი ტრავმებისა“, კულტურის ანთროპოლოგიაშიც შეხვდებით ეთნიკური ორგანიზმის ზნეობრივი არსებობისათვის ფატალურად საშიშ სიმპტომებს. ავტორი დაუზარებლად, საოპერაციოდ გამზადებულ ავადმყოფთან თავსმდგომი ქირურგის კატეგორიულობით ჩამოთვლის ქართული ორგანიზმიდან ამოსაკვეთ რუდიმენტებს: „*თვისება პირველი: სიზარმაცე, მეორე თვისება – თვითკმაყოფილება და კვებნა. [ამას ემატება] ცრუაქტიურობა, მატყუარობა, პირფერობა, თვალთმაქცობა, ღონმუცელობა და უნაყოფობა...*“ (ბაქრაძე 1977: 42-50).

ბუნებრივია აქ ეს რიტორიკული კითხვაც: „[ასეთ] ატმოსფეროში რა უნდა აკეთოს ადამიანმა? ჭამოს. სხვა აღარაფერი დარჩენია მას“ (ბაქრაძე 1977: 49). რალა თქმა უნდა, ასეა და გასაკვირი არაა, თუ აქ რაბლეს თვალთმაქცი მამაოები გავგახსენდება: „...რამეთუ უნდა ვუნყოფეთ, რომ ბერნი იმად კი არა ჭამენ, ვიცოცხლოთო, არამედ იმად ცოცხლობენ, ვჭამოთო...“ (რაბლე 2013: 366).

გარდასული „საბჭოთა წარსულის“ რეალიებიც გავითვალისწინოთ: როგორ მოსპო თავისუფალი შრომის ინტერესი და ხალისი კერძო საკუთრების გაუქმებამ (ანუ – პიროვნების დამოუკიდებლობის ერთი უმთავრესი გარანტიის გაქრობამ); „განკულაკებამ“ სოფლად და „წვრილბურჟუაზიულ ელემენტებთან“ ბრძოლამ ქალაქში; რამდენ გამრჯე გლეხკაცსა თუ ხელოსანს შეაძულა მამა-პაპისეული ხელობა, რამდენი მეწარმისა თუ ფინანსისტის ნიჭი ჩაკლა ან გააკრიმინალა იმ ავბედითმა წლებმა... როდესაც საქართველო გამოემშვიდობა სოციალიზმს, ობიექტური სურათი – დარბეული „საშუალო კლასით“ – ჩვენთან იგივე იყო რაც, ვთქვათ, ესტონეთში, მაგრამ, თუ იქ თავისუფალი შრომის ტრადიცია (როგორც მაქს ვებერი ამბობს) პროტესტანტულმა ეთიკამ ააღორძინა, ჩვენთან ის „სუბიექტური ფაქტორები“ ამოქმედდა, ილია ჭავჭავაძემ თავის ლუარსაბ თათქარიძეში რომ განასახიერა, ხოლო მიხეილ ჭავჭავაძეში – თეიმურაზისა და ჯაყოს „დეეტში“, კვაჭი კვაჭანტირაძესა და ოქროპირში, მეტსახელად „დამპატიჟეში“.

ამ, „გარდამავალი ეპოქის“ ერთი, ბევრისმთქმელი თანხვედრაც არ მინდა გამოგვჩეს: „თათქარიძეობის“ ექვს აკაკი ბაქრაძის პამფლეტის გამოქვეყნებიდან კარგა ხნის შემდეგაც გაიჟღერებს. 1990 წელს, დამოუკიდებლობის მოთხოვნით მიტინგებზე აბოზოქრებული ქართველობის დანახვისას, მერაბ მამარდაშვილი ერთ-ერთ ინტერვიუში „უცნაურად“ დამოძღვრავს თანამემამულეებს: *„საჭიროა მთელი ნაციონალური ცხოვრება... წარიმართოს ერთი მოვლენის კვალდაკვალ – ეს არის თავისუფალი შრომა. ეს იმასაც გულისხმობს, რომ უნდა ვისწავლოთ მუშაობა, შრომა მოდერნული, ანუ თანამედროვე მსოფლიოს დონეზე“*. ეს – მომიტინგე ქართველების გასაგონად; და, იმავე ინტერვიუში, ახლა უკვე რუსების გასაგონად იტყვის: *„...არის ერთი რამ, რაც რუსებმა უთუოდ უნდა გაიგონ და თანაც შეეგუონ: ქართველებს სურთ დამოუკიდებლობა. ქართველს, როგორც ქართველს, შეუძლებელია, არ სურდეს თავისი ქვეყნის*

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და თავისუფლება... ეს არის ისტორიული ლტოლვა, რომელიც ძალზე შორიდან მოდის, რომელიც ძვეს გენეტიკაში და შეუქცევადია“ (მამარდაშვილი 2011: 264-266). ეს ფრაზა ისეთივე ენერგეტიკითაა დამუხტული და ისეთივე კატეგორიულია, როგორც დიდი ფილოსოფოსის რწმენა, რომ თავისუფალი ქვეყანა ვერ შედგება თავისუფალი შრომის კულტის გარეშე.

აკაკი ბაქრაძეს დავუბრუნდეთ. ქართული ხასიათის ნიშანდობლივ თვისებებზე დაკვირვებისას, იგი ხშირად მიმართავდა ლიტერატურულ ანალოგიებს: „მამელეკური ცნობიერება“ (1996), „ტარიგი ღმრთისაი“ (1975), „ვასალური აზროვნება“ (1997) და ა.შ. მწერლობა, მას, საზოგადოდ, ქართული სოცოკულტურული ერთობისა და პიროვნული/ ეროვნული ღირსების შენარჩუნების ერთ-ერთ გარანტად მიაჩნდა. ამიტომაც, ხშირად შეახსენებდა მკითხველს ლიტერატურის განსაკუთრებული მისიის შესახებ. ამ თვალსაზრისით, XX საუკუნის ქართველ მწერალთა შორის იგი პირველობას მიხეილ ჭავჭავაძის ანიჭებდა.

და მართლაც, თუ სიზნანტისა და ნაყროვანების კლასიკურ ნიმუშს ქართველი მკითხველისათვის ლუარსაბ თათქარიძე წარმოადგენდა, მიხეილ ჭავჭავაძეა არანაკლებ ტიპიური, ორი „მატყუარის“ პორტრეტი გამოძერწა: პირველი – ტრისტერის ფოლკლორული არქეტიპის მოშველიებით – ცრუაქტიური კვაჭი კვაჭანტირაძის („ქალაქელი აფერისტის“ ერთგვარი „შარმით“, რომელიც ხან თომას მანის ფელიქს კრულს გვაგონებს და ხან ილფისა და პეტროვის ოსტაპ ბენდერს) და მეორე – ზნე-დაცემული სოფლელი მოქეიფე უქნარა „ოქროპირის“, მეტსახელად „დამპატიჟის“.

„გეშეფტმახერი“ კვაჭი (აკაკი ბაქრაძის ეპითეტია) იმით განსხვავდება თავისი რუს-ევროპიელი „კოლეგებისაგან“, რომ ამ ფსიქოტიპისათვის დამახასიათებელ ცინიზმს, აქ ეროვნული ნიჰილიზმიც ემატება. თავის კონცეპტუალურ ესეებში „ვასალური აზროვნება“ (1996), რის პირველ ნიმუშსაც ავტორი ლეონტი მროველთან ნახულობს, უკანასკნელს – კვაჭი კვაჭანტირაძის

„ანდერძში“ ხედავს: „რას ჩააცვიდით ერთ მტკაველ საქართ-
ველოს, ერთ მეჭა ხალხს!.. გადაჰხედეთ დიდ რუსეთს, მსოფ-
ლიოს მეფესედიო, ორას მილიონამდე ხალხიო ჰყავს! თუ შნო,
უნარი და ხალისი გაქვთ, ფრთები გაშალეთ და ამ ულეველ
სივრცეში ინავარდეთ“ (ბაქრაძე 2005ა: 685). ღმერთო, რამდენმა
ჩვენმა თანამემამულემ აღასრულა ეს ანდერძი ისე, რომ მიხეილ
ჯავახიშვილის ერთი სტრიქონიც კი არ წაუკითხავს...

ჩვენი მწერლობის დამსახურებად მიაჩნდა აკაკი ბაქრაძეს
ისტორიული ძნელბედობით ქართულ ხასიათში ერთი სპეცი-
ფიკური თვისების „გამომზეურება“, რომელსაც იგი „მამელუკური
ცნობიერების“ ფენომენად მონათლავს. სახელდება, რაღა თქმა
უნდა, კონდრატე თათარიშვილის („უიარაღოს“) ყავლგაუსვლე-
ლი რომანიო („მამელუკი“, 1912) იყო ინსპირირებული, მაგ-
რამ საილუსტრაციოდ მოხმობილი, ძირითადად, ისტორიული
წყაროებიდან ამოკრეფილი კოლიზიებია.

„მამელუკური ცნობიერების“ განსჯისას, ავტორის ვერდიქ-
ტი მკაცრი და პიროუთვნელია: „უცნაურია, თუ ქართული არი-
სტოკრატია ტრადიციულად მეომრობით იკვებნიდა და თავი
მოსწონდა, თავად ჩვენი ხალხი სამხედრო სამსახურის დიდი
მოყვარული, როგორც ჩანს, არასოდეს ყოფილა. უფრო სწორი
იქნებოდა თუ ვიტყოდი – გუნება-განწყობილების მიხედვით
ეპყრობოდა სამხედრო სამსახურს. თუ გუნება-განწყობილება
ჰქონდა, იომებდა და მერე როგორ – სანიმუშოდ. არ ჰქონდა
და დაიხურავდა ქედს თავზე, ბრძოლის ველს მიატოვებდა
და შინ წავიდოდა, ან საოჯახო საქმეების მოსაგვარებლად
ან მოსალხენად. მაგრამ იგი ასე იქცეოდა მაშინ, როცა
საკუთარ ქართულ არმიაში მსახურობდა. თუ უცხო ქვეყანაში
მოღვაწეობდა, იგი ერთგულების, დისციპლინის, თავდადების
ნიმუში იყო. ალბათ, იმიტომ ხდებოდა, რომ საქართველოს
ქართველი არ უყურებდა (დღესაც არ უყურებს), როგორც
სახელმწიფოს, რომელსაც თავისი მიზანი და მისია აქვს. ის
საქართველოს ყოველთვის რომელიმე დიდი სახელმწიფოს
ნაწილად თვლიდა.

....ემსახურო სხვას და ან არ იფიქრო ან ნაკლებად იფიქრო საკუთარ სამშობლოზე – გახლავთ სწორედ მამელუკური ცნობიერება“ (ბაქრაძე 2005ა: 661) – ასე ჩამოაყალიბებს აკაკი ბაქრაძე თავისი ესსეს მთავარ თემას, რომელიც, დღევანდელი გადასახედიდან, ვგონებ, ერთგვარ კორექციას საჭიროებს.

ერთი შეხედვით, „მამელუკი“, როგორც კონცეპტუალური მეტაფორა, ზუსტადაა მიგნებული, თუმცა, მამელუკთა ისტორიის გულმოდგინე მკვლევარი გოჩა ჯაფარიძე ამტკიცებს, რომ მამელუკთან, როგორც რეალურ ისტორიულ პერსონაჟთან, დღევანდელ ქართველობას ვერანაირი ზნეობრივი პრეტენზია ვერ ექნება: „მამლუქთა თემა ფრიად პოპულარულია საქართველოში, – წერს იგი, – მაგრამ, ზოგჯერ მაინც კბილს გაჰკრავენ ხოლმე მათ ქართულ პოეზიასა („მაგრამ ნუ ჩავთვლით მათ ჩვენს თვისტომად, ვინც შეაგინა თვისი ბავშვობა, მამელუკობა ვინც თვით ინდომა და თვით არჩია ყიზილბაშობა“) და პუბლიცისტიკაში. იყო მცდელობა მამლუქიზმის და შინაური მამლუქობის ცნებების დამკვიდრებისა ათასი ჯურის კონდოტიერისა და ქვეყნის მოძულეთა მიმართ. მრავალი ცოდვა მიაწერეს დაუშსახურებლად – იმის მაგივრად, რომ პატიება გვეთხოვა საუკუნეთა მანძილზე საქართველოდან იძულებით გაყვანილი და უცხო მიწაზე სამუდამოდ დარჩენილი ურიცხვი ქართველის სულთათვის“ (ჯაფარიძე 2016: 259)

„მამელუკობა ვინც თვით ინდომა“ – გრიგოლ აბაშიძის ლექსიდანაა. პოეტებს ემართებათ ხოლმე – ჯერ წერენ და მერე ფიქრობენ. აბა, მითხარით – ვინ ინდომებს შენი სოფლიდან გაგიტაცონ და მთელი დანარჩენი ცხოვრება უცხო ცის ქვეშ გაატარო?! გინდაც მარტყოფიდან იყო გატაცებული, გინდაც – ლამისყანიდან?!

აკაკი ბაქრაძის მიერ მოხმობილი ისტორიულ-ლიტერატურული მაგალითებიდან „მამელუკური ცნობიერების“ მისეულ გაგებას კლასიკურად მიესადაგება პეტერბურგში, საიმპერატორო ამაღლაში („Конвой“) ჩარიცხული ქართველობა. აქ პუბლიცისტს ილიას სიტყვები ახსენდება: „შენი რაა რომ ამშვენებ შენს

დამღუპველ ოსმალეთსა?“ და დასძენს: „მკვლევარები ამბობენ, რომ ხელნაწერში „ოსმალეთის“ ნაცვლად „ჩრდილოეთსა“ ეწერა, ხოლო ლექსს „იანიჩარის“ მაგიერ „კანგოიელი“ ერქვაო“ (ბაქრაძე 2005ა: 664). ნამდვილად ასე იყო (იხ. „იანიჩარის“ კომენტარები ილიას თხზულებათა ათტომეულის I ტ-ში. გვ. 386).

„მამელუკური ცნობიერების“ ცნების რელატიურობა მკაფიოდ იკვეთება „ლანდსკნეხტის“ მეომრულ კოდექსთან შედარებისას: თომას კარლაილი თავის „საფრანგეთის რევოლუციაში“ ჰყვება შვეიცარიელ გვარდიელებზე, რომლებმაც 1793 წლის აგვისტოში, ტიუილრიის სასახლის დაცვისას, მეფის ჯარისკაცთაგან განსხვავებით, არ შეატოვეს ლუდოვიკო XVI-ის სამეფო ოჯახი გააფთრებულ ბრბოს და თავი შეაკლეს პარიზში ამბოხებულთ. მეორე მხრივ, ცნობილია ისიც, რომ შეეძლოთ, ბრძოლის ველი დაეტოვებინათ, თუკი დამქირავებელი გასამრჯელოს აღარ უხდიდა. ლანდსკნეხტისათვის ომი – ესაა საქმიანი გარიგება/კონტრაქტი, რომელსაც იგი სიცოცხლის ფასადაც კი არ არღვევს (ამ თემის განმლა იხილეთ მაქს ვებერის ცნობილ წიგნში პროტესტანტული ეთიკის შესახებ). ერთი შეხედვით, „სამშობლოს ფაქტორი“, როგორც მოტივაცია, ამგვარ სიტუაციაში საერთოდ არ მონაწილეობს. მიუხედავად ამისა, შვეიცარიაში ჩათვალეს, რომ თავდადებულმა გვარდიელებმა სწორედ სამშობლო ასახელეს და მათი დაღუპვიდან 30 წლის შემდეგ, ლიუცერნის წარმტაცი ტბის პირას კლდეში დიდებული სიმბოლური მემორიალი („მომაკვდავი ლომი“) გამოუკვეთეს.

აკაკი ბაქრაძე ქართულ ეროვნულ ღირებულებებზე ფიქრობდა და წერდა მაშინაც, როდესაც მისი კოლეგების უმეტესობას აფრთხოვდა „ფეთქებადი თემა“ და მაშინაც, როდესაც „პატრიოტიზმი“ პროფესიად გადაიქცა, ხოლო „ეროვნული ღირებულებანი“ – პუბლიცისტიკის „საჯილდაო ქვად“. ყველა წაეპოტინა, ვისაც კი არ ეზარებოდა...

დაბეჭითებით შეიძლება ითქვას, რომ აკაკი ბაქრაძის თანამედროვე არცერთ პუბლიცისტს ასე ორგანულად არ

გაუთავისებია ილიას „ბედნიერი ერის“ მამხილებელი პათოსი. მას ეყო ზნეობრივი სიმტკიცე და მოქალაქეობრივი გაბედულება (ძველბერძნულში ამ ცნების აღსანიშნავი ცალკე სიტყვაც კი ყოფილა – „Arete“, რომელსაც ბაჩანა ბრეგვაძემ ქართული შესატყვისი დაუძებნა – „სიქველე“) თვისტომთათვის პირუთვნელად ეთქვა ყოველივე ის, რასაც ფიქრობდა ჩვენს წარსულსა თუ აწინდელ მანკიერებებზე. მისი ღრმა რწმენით, ქართველ კაცს ძალიან გაუჭირდება თავისი ღირსეული ადგილის დაკავება ცივილიზებულ ერთა თანამეგობრობაში, თუ სტუმართა ეთნოგრაფიულ აღტაცებათა და თვითტკობის ეიფორიაში, იგი თვალს აარიდებს „ბედნიერი ერის“ უღმობელ სარკეს.

აკაკი ბაქრაძის პუბლიცისტიკა, რალა თქმა უნდა, ასახავს ავტორის ამბივალენტურ გრძნობათა ჭიდილსაც: დღენიადაც, კატონის დაუწინებოთ შეახსენებს იგი თვისტომთ ზნეობრივი კატასტროფის საფრთხეს; მაგრამ ზოგჯერ, სწორედ იმიტომ, რომ ეს თვისტომნი ოთარაანთ ქვრივის სიყვარულით უყვარს, „მკვახე შეძახილის“ ნაცვლად, მოუნდება მათ ის ღირსებანიც შეახსენოს, რაც ამდენ ძნელბედობაში შერჩათ და რამაც მათი მოუთვინიერებელი ბუნება ასაზრდოვა: „...საქართველოში არაფერი მომხდარა ისეთი, რაც სხვა ქვეყანაში (ყველაზე უფრო ცივილიზებულშიც კი) არ მომხდარა... როცა ჩვენ მივხვდებით, დავიჯერებთ, რომ ქართველიც ისეთივე ჩვეულებრივი ადამიანია, როგორც ყველა სხვა ქვეყნის შვილი, რომ ქართველისთვისაც არაფერი ადამიანური, არც კარგი და არც ავი, უცხო არ არის, მაშინ საქართველოში მომხდარ ყველა მოვლენას ფხიზელი გონებით, გამჭრიახი თვალით და გაგებით შევხვდებით. არც უსაფუძვლო სასონარკვეთილება დაგვეუფლება და არც უსაფუძვლო აღტაცებას მივეცემით.... ...ჩვენ ლუარსაბ თათქარიძის გარდა, ამირანიც გვყავს, თეიმურაზ ხევისთავის გარდა – ავთანდილიც, კვანჭი კვაჭანტირაძისა და ყვარყვარე თუთაბერის გარდა – მინდიაც. ქართველის სულში ამ ორი საწყისის ბრძოლაა. ჩვენ დღემდე იმიტომ მოვედით და მომავალშიც იმიტომ ვიქნებით,

რომ ამ ბრძოლაში ყოველთვის ამირანის, ავთანდილისა და მინდიას საწყისი იმარჯვებდა“ (ბაქრაძე 2005ა: 515).

აკაკი ბაქრაძემ ერთ-ერთი თავისი წერილი ასე დაამთავრა: „...ნაკლის დამალვა შეუძლებელია. მიჩქმალვით და წაყრუებით ხარვეზი არ გასწორდება. არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ რამდენიც უნდა ვმალოთ, რამდენიც უნდა ვჩქმალოთ, ბოლოს მაინც მოვა პატარა, გაბედული ბიჭი და ხმამაღლა, დაუფარავად იტყვის – ხელმწიფე შიშველიაო“ (ბაქრაძე 2005ა: 634).

დღეს, აკაკი ბაქრაძის გარდაცვალებიდან ოცი წლის შემდეგ, შეუძლებელია არ გაიფიქროთ, როგორი მომხიბლავი უშუალოებით გამოთქვა დიდმა პუბლიცისტმა თავისი „მოუთვინიერებელი“ ცხოვრების კრედიტ და მიზანიც.

ბიბლიოგრაფია:

ასათიანი 1982: ასათიანი გ., „სათავეებთან“, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“, 1982.

ბაქრაძე 1977: ბაქრაძე ა., „კრიტიკული გულანი“, თბილისი: „მერანი“, 1977.

ბაქრაძე 2004: ბაქრაძე ა., „თხზულებანი“, ტ. II, თბილისი: „მერანი“, ლომისი“, 2004.

ბაქრაძე 2004ა: ბაქრაძე ა., „თხზულებანი“, ტ. III, თბილისი: „ნეკერი“, ლომისი“, 2004.

ბაქრაძე 2005: ბაქრაძე ა., „თხზულებანი“, ტ. V, თბილისი: „ნეკერი“, ლომისი“.

ბაქრაძე 2005ა: ბაქრაძე ა., „თხზულებანი“, ტ. VI, თბილისი: „ნეკერი“, ლომისი“, 2005.

ბაქრაძე 2006: ბაქრაძე ა., „თხზულებანი“ ტ. VIII, თბილისი: „ნეკერი“, ლომისი“, 2006.

მამარდაშვილი 2011: მამარდაშვილი მ., „ცნობიერების ტიპოლოგია“, თბილისი: „ქართული ბიოგრაფიული ცენტრი“, 2011.

რაზლუე 366: რაზლუე ფრ., „გარგანტუა და პანტაგრუელი“ (თარგმანი გურამ გოგიაშვილისა), თბილისი: „ბაკმი“, 2013.

ჯაფარიძე 259: ჯაფარიძე გ., „საქართველო და ეგვიპტის მამლუქები“, „კოლორი“, თბილისი: 2016.

სარჩევი

ავტორისაგან.....	5
დავით გურამიშვილი	8
ბესარიონ გაბაშვილი.....	27
ქართული რომანტიზმი XXI საუკუნის	
თვალსაწიერიდან	36
ალექსანდრე ჭავჭავაძე.....	41
გრიგოლ ორბელიანი	51
ვახტანგ ორბელიანი.....	67
ნიკოლოზ ბარათაშვილი	77
დისშვილი და ბიძანი მისნი.....	93
ვის ეძღვნება ნიკოლოზ ბარათაშვილის	
„მერანი“?!	108
რაფიელ ერისთავი.....	133
ლიბერალიზმის ეპოქა XIX საუკუნის ქართულ	
მწერლობაში	143
ილია ჭავჭავაძე	148
აკაკი წერეთელი.....	178
ნიკო ნიკოლაძე.....	202
უცნობი ყაზბეგი.....	229
ვაჟა-ფშაველა.....	281
ქართული ოლიმპის ვნებანი	310

შიო მღვიმელი	318
მიხეილ ჯავახიშვილი.....	326
გრიგოლ რობაქიძე – რეალური და წარმოსახული.....	337
ლეო ქიაჩელი	391
იოსებ გრიშაშვილი	405
გალაკტიონ ტაბიძე	425
დასალიერზე.....	456
გალაკტიონის სანთელი	474
პაოლო იაშვილი	483
ტიციან ტაბიძე	511
ტერენტი გრანელი	520
გიორგი ლეონიძე.....	543
ნიკო სამადაშვილი.....	575
ლევან გოთუა.....	589
ლადო ასათიანი.....	596
მირზა გელოვანი	610
ანა კალანდაძე.....	631
აკაკი ბაქრაძის მთავარი სატკივარი	656

დაკაბადონება: პაატა ქორქია

კორექტორი:

გამომცემლობა: შპს „საჩინო“

თბილისი,

ცოტნე დადიანის ქ. 100

ტელ 593 99 34 88